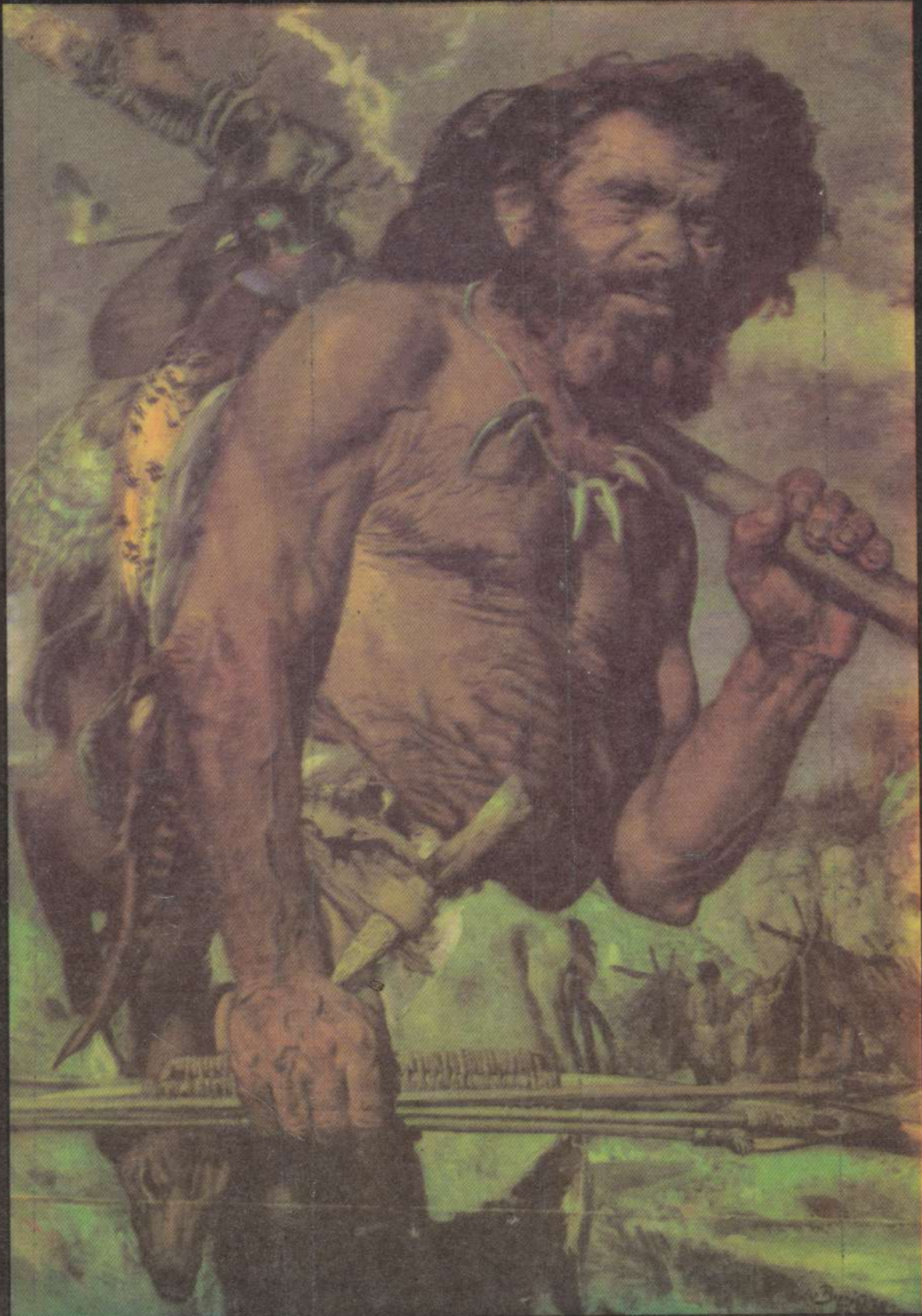

روشنی‌های نو

شماره ۱۱۱ سالی ۱۹۸۶

زارویی کوردی بروانه لایه ۲۱۳ - ۳۱۷
راپورتیجی تایپتی نیلایه دهرباری

روشنیری نوی

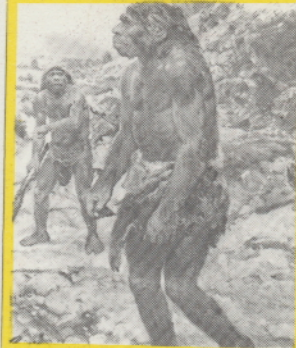
لهم ژماره‌یه‌دا

وینه‌ی مروثیکی چه‌رخ‌ی

بەردین بروانه‌ ل

۶۵ - ۴۳

اوینه‌یه‌ك له ژبانی روزانه‌ی

كومه‌لیك

له مروثی نیاندرتال

راپورتی جه‌نگ و رامیاری

بناخه‌ی كیشه‌كانی نیوان عراق و ئیران -
چه‌ند به‌ره‌یه‌ك ژ قادسیا صدامی -
روناهی‌یه‌ك ل سه‌ر شه‌ری عراقی - ئیران -
لیكۆلینه‌وه‌ی میژووپی و كومه‌لایه‌تی

جاوان

مروثی چاخ‌ی به‌سته‌له‌ك

ئینولسته‌وه‌ی

چه‌ند به‌ره‌وه‌ریكی میژووپی

راپه‌رینی كورده‌كان له ئیران

ئه‌ئوگرافیاو لیكۆلینه‌وه‌ی

هونه‌ری میلی

میژووپی هۆزی‌گل

لیكۆلینه‌وه‌ی زمانه‌وانی

زانباری زمان و زمانی كوردی

لیكسیكۆلۆگیا

رسته‌ی شوین كه‌وتووپی كات

جیناوی خوئی له زمان كوردی‌دا

ده‌وری پسته‌ بزۆنچی (۵) له ...

بیناغه‌ی ساده‌ترین رسته‌ی كوردی

فهره‌نگی ئیره‌ن قاچ

روناكپه‌ری له (زمانی نه‌ته‌واپه‌تی)

راپورتی ژماره

لیكۆلینه‌وه‌ی زاراوه‌ی كوردی

پیناسی زاراوه

زاراوه‌ سازی پیوانه

زاراڤید فولكلوری

زاراوه‌كانی ناو كتیبی قوتابخانه

زاراڤیت ئه‌ده‌بی دممه‌ وزنا

لیكۆلینه‌وه‌ی كشت و كاتی

ژبانی هه‌وجاری لاپه‌ر

جوهره‌كانی گۆله‌باخ

لیكۆلینه‌وه‌ی زانستی

ڤیتامینه‌كان

ئال و گۆری ته‌كنۆلۆژی

ڤیساگۆریزم و بیركاری

كتیبی ژماره

هه‌پشی ده‌هزار جه‌نگاوه‌ره‌كه

مولود سوورچی ۳

جمال به‌رواری ۱۶

حمید علی ۲۶

جمال رۆزبه‌یانی ۳۵

د. جمال رشید أحمد ۴۳

د. محسن محمد حسین ۶۶

احمد خواجه ۸۱

و. د. كاوس قه‌فتان ۸۷

د. مجید حمید علی عارف ۱۰۲

لطیف گلی ۱۱۶

د. پاكیزه رفیق حلمی ۱۳۰

د. نهم‌رین فه‌خه‌ری ۱۴۰

د. كوردستان موكریانی ۱۴۸

د. عبدالرحمن حاجی معروف ۱۶۱

نوری علی امین ۱۶۹

د. وریا عمر امین ۱۸۳

محمد ئه‌مین هه‌ورامانی ۱۹۱

غازی فاتح وه‌یس ۲۰۵

د. كامل به‌سیر ۲۱۳

مسعود محمد ۲۰۵

عبدالکریم دوسکی ۲۷۴

عبدالرزاق به‌یار ۲۸۶

رشید فندی ۳۰۳

د. جهاد کیانی ۳۱۸

صلاح الدین صالح ۳۲۵

د. ذنون پیرادی ۳۳۲

انور قه‌ره‌داغی ۳۴۸

نافع كاكه ۳۵۵

کمال غه‌مبار ۳۶۲

وینه‌كان له ئه‌رشیفی دكتور

جمال رشید احمد وه‌رگیراوه.

ئەیلۈلى سالى ۱۹۸۶

سەرەكى ئەنجۈمەنى

كارگىرو سەرنوسەر

مصلح جەلالى

رۆشنىرى ئۆي

ژمارە - ۱۱۱ -

گوڧارىكى ۋەرزىە بو لىكولېنەۋە
دەزگای رۆشنىرى و بلاۋكردنەۋەى كوردى
دەرى دەكات

د. كوردستان موكرىانى

جىگىرى سەر نوسەر:

دەستەى نوسەران:

د. جمال رشيد

د. كامل بصير

د. امين موتابجى

غفور ميرزا كريم

صلاح سعد الله

عبدالرزاق بىبار

فؤاد حمە خورشيد

د. محسن محمد حسين

ناونیشان

رۆشنىرى ئۆي

دەزگای رۆشنىرى و بلاۋكردنەۋەى كوردى

ۋزىرىە تەنىشت المەهد القضاىى / ت ۴۲۵۱۸۴۶ پىنچ خەنە

1971/12/15

1971/12/15

1971/12/15

1971/12/15

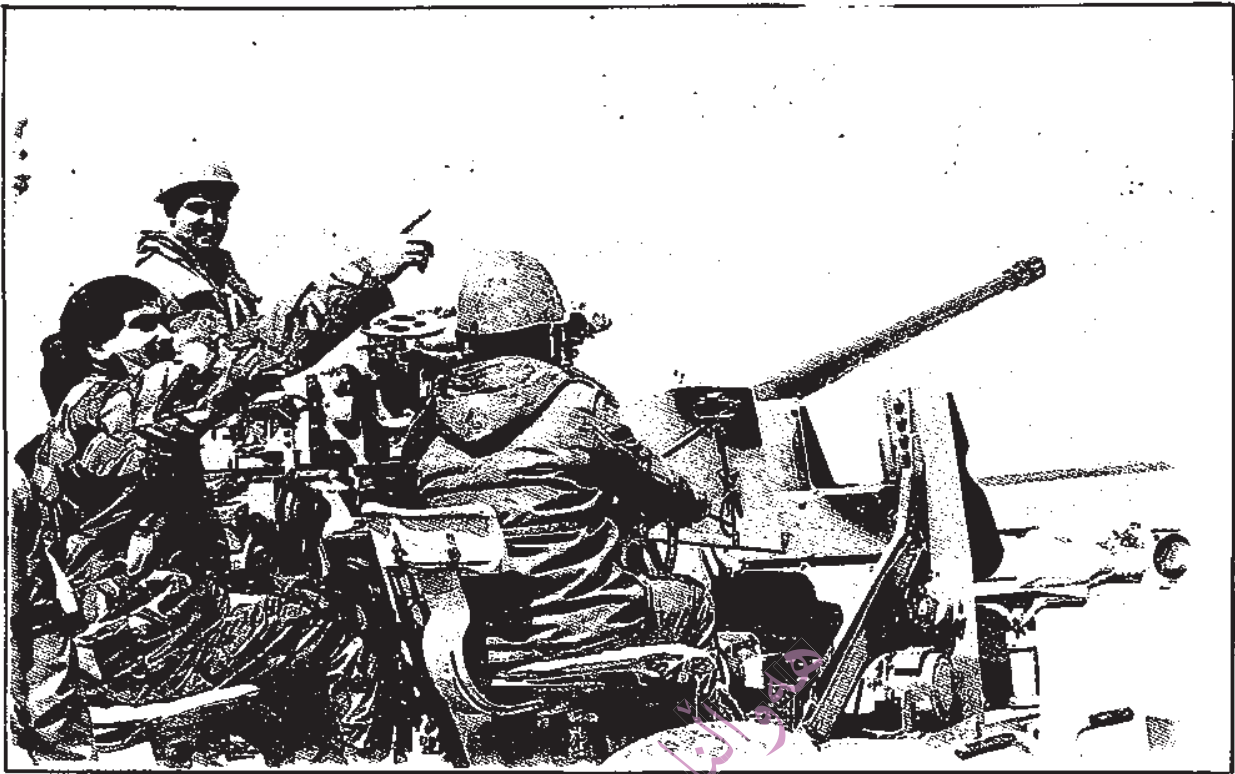
بنافہی کیسہ کافی نیوان عیراقے و نیوان و قادسیہی مدام

- مولود سورچی -

سہرہ تا:

ہائیتہ کبابہ وہ . . . لہ راستی دا تمہ بہشہ روالہ تہ کہہ تی . خز
تہ گہر ہائے و لم دژکاری بہدا پرسیار کردن بہوا ہیں ، تہوہ بہہ لہدا
دہچین تہ گہر عاسی ناکوکی عیراق و نیوان لہ سنووری گوشہی
یاسای ولانان دا راوہ ستین . تہ گہر تہوہ مسہ لہ ماف کاریانہ
ہوی راستہ و خزی بہیہ کسداجونہ کہہ بی ، تہوہ راست و
بہجی نی بہ ہرگیز دلمان بہوہندہ تاو بخواتہوہ ، بہ لکو دہ بی بہ
قولایی تہوہ مسہ لانہدا بیچتہ خوازہوہ ، بز تہوہی بگہ بہہ پنج و
بناوانی کیسہ کہ لہ قولایی میژووی ناوچہی عہرہ بی دا . . .
ہیچ گومانیشی تیدا نی بہ کہ تم مل ملانی بہ لہ پیش بہدایوونی
تایینی نیسلاموہ بہرہ پاسوہوہ ، میللہ تی عیراقیش بہر لہ
پہدایوونی نیسلام ، بز بہرگری کردن لہ نادگارو تاییہ تیہ تی و
خودی شمارستاییہ تی عہرہ بی و کہ سایہ تی تہوہ بی ، خویمان
لہ دژی ہیپش و شالوہ کانی فارسہ کان راگرتوہوہ بہرہ بیجان
داونہ تہوہ .

تہ گہر ناوریٹک لہ راہر دوو بدہینہوہو لاپہرہ کانی میژو و
ہدل دہینہوہ ، بومان روون دہیتہوہ ، کہ تہنگ و چہ لہ مہی نیوان
عیراق و نیوان بو پتر لہ (۴۵۰) چوار سہدو بہنجا سال
دہ گہریتہوہ .
تہمہ تہ نیسا تہنگ و چہ لہ مہی کی سنووری ، یان ناکوکی بیکی
لایبہہ نی بہ دہربارہی مافہ کانی کہشتی رانی ، بہ لکو لہوہ زور
فراوانشرہ : چونکہ تہنگ و چہ لہ مہ کہ لہ چاوتوکی بہ فراوان
خوازی بہ کانی نیوان دا خزی نیستان دہدات لہ ناوچہ
عہرہ بی بہ کانی دراوسی و تہوانہی بہ پال سنوریہوہن .
پیش تہوہی مہودای تہم ناکوکی بہ بہسہرہ کہہ یتہوہ ، دہ بی
کہمیتک قولشر بینہوہو ناوریٹکیش لہ مہودای ناکوکی عہرہ ب و
رہ گہزہرستییہ تی فارسی بدہینہوہ .
ناکوکی عہرہ ب دژی رہ گہزہرستییہ تی فارسی دیار دہینکی کانی
نی بہ لہ تہنجامی بارودوخی شورشگیسرانہی عیراقی نوی

شارستانی هتی فارسی!! :-

کاتی خوی «ئیمپراتوری هتی هه خامه نشی، بوونیک کی کومه لایه تی و روشنییری دژ وار بوو، به کیه تی و گونجانی تیدانه بوو. ئەم دوو دیاردهیه مهرجی سه ره کین بو هه ل گرتن و په یامی میژووئی. ده وله تی فارسی له وهختی دورست بوونیه وه، ئیمپراتوریه تیکی له لای رژه هلانی شارستانی هتی عه ره بی دامه زران دیوو، ئیمپراتوریه تیکی سویایی فارسی بوو، کومه لی له وه چه و بنه چانه فه رمان ره وایسان کردوو، توانیویانه به پی تاقی کردنه وه که بیان ده زگا روشنییری و کومه لایه تی و نابووری به کان به خه نه ژیر رکیفی ده زگا سویایی به کانه وه (روشنییری: ل ۱۶).

دیارده ی هه ره سه بری ئیمپراتوری هتی فارسی له هه موو میژوو دا نه وه بووه هه میسه پشی به کومه لی چه کداری نوکه رو به کرکیگراوه وه به ستوو که به ره گه ز فارسی نه بوون. ئەمه ش وای له سویاکه ی کردبوو بیته دژ وارترین نمونه ی دژنده ترین سویایی وێران کاری و دوژمنی شارستانی هت. نمونه ی ئەم دژنده ییه ش

ئه و هیزش و شالاره ناله بارانه بوو که ره گه ز په رسته تی فارسی کردبوویانه سه ر شارستانی هتی بابل، هه تا توانیان کاو ل و وێرانی بکه ن.

به لام له گه ل نه وه ش دا که موزکی ره گه ز په رسته تی فارسی موزکیکی سویایی بوو، لاوازو بی هیز بوو، شه ره کانیا ن له گه ل عه رب و نه ته وه کانی تر دا، شلو قی لایه تی سویایی و باری کومه لایه تی و روشنییری و شل وشاوی بوون و، خوونه ری تی فارسه کانی ئاشکرا کردو سه لماندی که بی هیزو لاوازن، نه وه بوو له شه ری - ذی قار - دا که له گه ل عه رب دا کردیان و، له شه ره کانی رومه کانی ش دا، تیک شان و ده زگا سویایی به که بیان پرش بووه وه ترس دای گرتن. هه رچه ند ئەم ئیمپراتوریه ته به گه رمی به وه هه ولی نه وه ی دا جوژه ئایدیولوژیه ت و باوه ریکی وا بیته کایه وه له گه ل لووت به رزی و ره گه ز په رسته تی خویان دا بی گونجین بو نه وه ی بشوانن باری ئا سوده یی و پاشا گه ردان ی کومه لی هه ره س هیناوی بی بپاریزن و بیکه نه کوته کی ک،

خزمنه تی بهرزه وهندی دوژمنکاری و بهربلاوی خویان بکات دژی نهتهوهکانی تر، بهلام کار له کار ترازابوو.

مهجووسیهته نگهرجی له بیروباوهردا فلهسهفهکاری دهکا و وا دهگهیهنی که پرووناکی و تاریکی جمک و دووانه و... هتد، بناخه می نازاوهییکی رهوشیاری و کومه لایهتی دامه زراندهوه. نهو نازاوهیهش له بیرو باوهری جوولانهوه تازهکانی فارسهکان دا، وهکو (فرمطی) و (بهائی) و (بابی) و (حشاشی) بهکان دا سهری ههل داوه و دهرکهوتوه. راستی بهکشی نهویه نهو بزووتنهوه گیانیانهی که له ناوهروک دا دوژمنی ئیسلامن، له بناخه دا لهسهر بهرلهایی نارهزووی دهروونی مروف دامه زرابوون و بیرونهچهرخی له دایک بوونی جووه بهرلهاییکی کومه لایهتی و تابووری.

بیر و باوهرهکانی (مانی) - ش له زهردهشتی یهوه پهره پیداهه و :- (مانی) دامه زراوهو بیروباوهرهکانی خستوته بوتهی بیری رامیاری یهوه، نهویش بو نهوهی رینگه بیره گه زهرستهتی فارسی خوش بکات. (مانی) دهستی کرد به ناوخته کردنی ئایینه کونهکان و مهسهلهی

(دووانهیی گهردوون) - پرووناکی و تاریکی - له مهجووسیهته و (پهیی نه بردن) له بووزیهته و (سیانهی پیروزی) له عیایی یهوه وهگرتهوه. بو نهوهی که له نرخ و بهها پیروزی پهیامی پیغمبهران و ئایینه ئاسمانی بهکان بشکینی و کم بکاتهوه، گهلی دروو دهلهسهی بو ههل بهستن. «بهرادهییک - شاپوورشا - که پشتی دهگرت، و تپووی «حه زهتی عیاشه شان بووه» (الجماعة: ل ۱۲).

له گهل پهیدا بوونی - مزدهک - دا، ئایدیولوژیجهتی ره گه زهرستهتی فارسی گه بشته تروپک و، بهمهیش له پرووخان و ههرس هینان نزیک بوونهوه. نهویش بوو که له سهردهمی - قباذ - شادا، مزدهک بوو به ئایینی رهسمی دهولت و خه لکی بهرهوپییری چون و، سه رهنجام، باری کومه لایهتی کهوته مهترسی یهوه.

ابن التمیم - ی میژوونوس دهلی: «مزدهک فه رمانی پی دان که به نارهزووی دموونی خوینانهوه رابویرن و بخون و بخونهوهو هاویهشی ژن و خیزانی په کتری بکه ن له رابواردن دا. (الجماعة: ل ۱۳) نهویش خوونه ریتیکی کرچ وکالی مروقهو، مروقیهتی له قوناغه سه رهنای پهکانی دا پیایا تی دهه پری. نه مهیه

کوله که ی سه ره کی شارستانیه تی فارس. نهو شارستانیه ته پووچه له ی. له گهل سه رهنای ده رکهوتی ئایینی ئیسلامی پیروزه دا ههره سی هینا.

دهولته تی ئیرانی نوئی، له ئهنجامی ئینقیلابیک دا دروست بوو. که په هلهوی گهوره له بیستهکانی ئهم سده یه دا به سه ر قاجاره کان دا کردی. وه نه گه ر یاره سه تی دهولته نه وروپایی به داگیرکهره کان نه بوایه، نهو (نه فسه ره لاهه!) نه ی ده توانی له م ئینقیلابه دا سه رکهوتی. به کورونی، نهو به بو به یارمه تی به ریتانیا توانی به سه ر قاجاره کان دا سه رکهوتی، چونکه نه وان بوونیک و ریگ و پیکان نه بوو بشوانن خواستهکانی به ریتانیا نه نجام بدن و بهرزه وهندی پهکانی پباریزن. نهو قوناغه ش - واتا قوناغی سه رده می قاجاره کان و سده ی نوزده م -، دهولت و کومه لگای فارسی پرویان له گزی و نازاوهییکی سه رکردبوو، نه مهیش بوو به بواریک، بزووتنه وهی - بابی - و - بهائی - سه ره هل بدن وهک دوو ریگ خراوی نهیئی. بنه رته تی نهو دوو بزووتنه وان هس له سه ر بیروباوه ری ئایینه کونهکانی فارسی دامه زرا بوو، به لام له ژیر په رده ی ئیسلام دا کاریان پی ده کرد. ئاشکرایه ئهم دوو بزووتنه وان ه به زوری زورداره کی نه بی نیان توانیوه هه مسوو فارسه کان بخه نه ژیره سه لاتی خوینانه وه. نهو بزووتنه وان هس په یوه ندی زوریان له گهل ماسونی و زایونی دا هه بووه. له نیوان ئهم دوو بزووتنه وه یه دا کوله که بنه رته تی پهکانی کومه لگای فارسی ده رکهوتن و گری کویزه ی رق و کینه یان دژ به نه ته وهی عه ره ب و ناوچه که ئاشکرا بوو.

میژووی ناکوکی نیوان عیراق و ئیران:

له بواری میژووه وه... هه ر له سالی (۱۵۲۰) هوه هه زده په یمان له نیوان دهولته تی فارسی و دراوسیکانی دا له رزژئاواوه مزرکراون... هه مسوویان ده رباره ی په یوه ندی له گه لیان دا... له ناو نه وان هیش دا مه سه له ی سوور... دهولته تی فارسیش له هه موو بوته په ک دا چاوه رینی هه لی نه کرد بو نه وهی لهو په یمانانه لابدات چ به گفتوگو، چ به کرده وه.

دهولته تی فارسی و دهولته تی عوسمانی، به که مین په یمانی

نیوانیان له سالی (۱۵۲۰) دا مۆرکرد، ئەویش لەئەنجامی داگیرکردنی چەند ناوچهکی عێراق - که ئەوسا سەر بەدەولەتی عوسمانی بوو - لەلایەن ئێرانەوه. که خستیه سەرخاکی خۆی، ئەوه بوو دەولەتی فارسی بەگۆنێری ئەو پەیمانانە ناچارکرا لەو زوی وزارانە بکشیتەوه که داگیری کردبوون. چەند پەیمانیکێ تریش بەدوایان دا هات، گرنگترینیان پەیمانی سالی (۱۶۳۹) یه که لەزەهاو مۆرکراو، بۆ یەکەمین جار بنه‌مای دیاری کردنی سنووری نیوان هەردوو دەولەتی تێدا بوو. پەیمانی ناویروا بەو پەیمانە دووپات کرایه‌وه که له سالی (۱۷۴۶) دا له (کردن) مۆرکراو هەمان سنوور که له پەیمانی سالی (۱۶۳۹) دا دیارکرا بوو، مایه‌وه.

«شایانی باسیشه له هەردوو پەیمانە که دا دەولەتی فارسی ناچارکراوه لەزەوی وزاری عەرەب له چوارچێوەی دەولەتی عوسمانی دا بکشیتەوه، که دەولەتی فارسی بەگۆنێری جوگرافی خۆی لەسەر حسابی ئەو فراوان دەکرده (صدام حسین: ل ۹).

هەر بەشون هەل گیرسانی جهنگ، له نیوان دەولەتی عوسمانی و دەولەتی فارس (دا) له سالی (۱۸۳۳) دا پەیمانی (ارضروم) ی یەکەم مۆرکرا که پەیمانە مۆرکراوه‌کانی پێشووی دووپات کرده‌وه سەبارەت بەسنوور. . . بەتایه‌تی پەیمانی (۱۷۴۶) که بەکاری کرایی داناو دەبیت هەردوولا پەیره‌وی بکەن.

هەردوولا لەم پەیمانە نوێیەدا بە شێوه‌ییک تاییه‌تی دووپاتی قەدەغه‌کردنی دەست تێوەردانی دەولەتی فارسیان کرده‌وه له کاروباری ناوخۆی عێراق، که ئەوسا سەر بە دەولەتی عوسمانی بوو. بەلام کێشه‌ی سنووری نیوان هەردوولا له ئەنجامی بەرده‌وام نێ پەراندنی ناوچه‌گەری یانە‌ی فارسی، هەر درێژه‌ی کیشا. . . سەرەرای ئەو پەیمانانە‌ی پەنجەمان بۆ راکیشان و، بەهۆی سەرهل دانی پیش برکشی نیوان روسیای قەیسەری و بەریتانیا بۆ دەست بەسەرا - گرتنی ناوچه‌که، ئەوه هەردوو دەولەتی عوسمانی و فارسی وایان بەباش زانی که سنووریکێ ئەوا چه‌سپاو بۆخوێان دابنن. لەم بواره‌شوه‌، روسیای قەیسەری و بەریتانیا دەوری ناوژی که‌ریان بینی. . .

ئەوه بوو پەیمانی (ارضروم) ی دووهم له سالی (۱۸۴۷) دا مۆرکرا، بەگۆنێری ئەم پەیمانەش، دەولەتی فارسی یەکه‌مین فراوان بوونه‌وه‌ی ناوچه‌ی له‌سەر حسابی مافه‌کانی عەرەب دەست گیر بوو. . . پاش ئەوه‌ی سنوور پیش سالی ۱۸۴۷ له ناوچه‌ی (شط العرب) دا له رۆژه‌لاتی دوورگی عەبادان‌ه‌وه بوو وای لێ هات له‌گەڵ که‌ناری رۆژه‌لاتی (شط العرب) دا بڕوات. . .

ئەگەرچی (شط العرب) به‌ته‌واوی ئاوه‌که‌به‌وه له‌ژێر دەستی دەولەتی عوسمانی دا مایه‌وه، بەلام دەولەتی فارس دەسکه‌وتیکێ ناوچه‌ی به‌سەر خاکی که‌ناری رۆژه‌لات دا دەستگیربوو، ئەویش دان نان بوو بەدەسه‌لاتی فارسی به‌سەر بنه‌ده‌رو که‌شتی‌پانی (محمره) دا که که‌وتۆته به‌رامبەر نوکه‌ندی (الحفان) له روبرواری کارۆن و دوورگی (خض) که ئیستا به (عبادان) ناوه‌بریت، ئەو خاک و شاره‌و بنه‌ده‌ره‌کانی لێ ده‌رچیت که له‌و که‌ناره‌دان و له‌ژێر دەستی دەولەتی عوسمانی دا مانه‌وه.

شایانی باسیشه که پەیمانی (۱۸۴۷) به‌راشکاوی تێدا هاتوه‌، هەر لایه‌کیان ده‌بی واز له داواکاری ناوچه‌گەری له‌خاکی لاکه‌ی تر به‌ینن و دەست له کاروباری ناوخۆی یه‌کتر وه‌رنه‌دەن.

بەگۆنێری ئەمەش، لێژنه‌ییک هابەش پینگ هینرا بۆ دیاری کردنی هێلی سنوور له‌سەر نه‌خشه، به‌گۆنێری وه‌سفه‌کانی دیاری کردنی سنوور که له پەیمانە که‌دا هاتوه‌وه، نه‌ش ده‌توانرا ئەو ئەرکه به‌جێ به‌ینریت به‌هۆی ئەو جه‌نگانه‌ی له‌ناوچه‌که‌دا هەل گیرسان، که جه‌نگی (قرم) ی نیوان دەولەتی عوسمانی و روسیا (۱۸۵۴ - ۱۸۵۶) و جه‌نگی به‌ریتانیا و فارسی (۱۸۵۶ - ۱۸۵۷) بوو، جه‌نگی (بلقان) بوون.

ئێتر بارودۆخ تاكو سالی (۱۹۱۱) به‌مەنگی مایه‌وه، ئەوسا که ده‌ریاره‌ی به‌جێ هینانی پەیمانی (ارضروم) ی دووهم ناکوکی سەری هەل دایه‌وه له ئەنجامی قایل نه‌بوونی دەولەتی فارسی به‌ به‌جێ هینانی پەیمانە‌که.

ئەنجام به‌وه‌ دوایی هات که پرتوئۆکوئی (تاران) ی سالی (۱۹۱۱) مۆریکرت، که هەردوو دەولەتی عوسمانی و فارسی بۆ

برپار له سهردان و چه سپاندنی هیلنی سنور له نیوان هردوولا
به گیانیکی بی لایه ن له سهر پیکه وه نانی لیژنه ییکی هاوبه ش
ریک که وتن که له (استنبول) کوبیشه وه، پاشان لیژنه ییکی
هونه ری که وه سفی هیلنی سنور له سهر سروشت جی به جی
بکات، به گونیره ی نه وه ی که له ده قه کانی پهیمانی نه زررؤم دا
هاتوو که سالی (۱۸۴۷) موزکراوه.

پاش نه وه ی هردوولا سالی (۱۹۱۲) له (استنبول)
کوبونه، نه یان توانی له سهر پیلانی کارکردن ریک بکه ون
به هوی نایزی کردنی روسیاو به ریتانیاوه دیسان پرؤتوکولی
نه ستانه ی ۱۹۱۳ موزکرا که نوبه ری هردوولا و هردو ده ولته ی
ناویژ بکه موزیان کرده. (حسین: ۱۲۷).

پرؤتوکولی ناوسراو وه سفیکی ناشکرای هیلنی سنوری
جیا که ره وه ی نیوان هردوولا تی تیداها توه، نه وه سفه ش
جیاواز نی به له وه ی که له پهیمانی (ارضروم) ی سالی (۱۸۴۷) دا
هاتوو

له م پرؤتوکوله دا جارنکی تر ده ولته ی فارسی ده سکه وتنکی
ناوچه گه ری له سهر حسابی مافه کانی عه رب چنگ که وت.
نه وه بوو ده ولته ی عوسمانی جارنکی تر ده ستی له به شیکی
ناوچه ی عه ربی له (شط العرب) دا هل گرت به رامبه ر به
به نده ری (محصره) و به درژیایی چوارمیل.

نه وه بوو هیلنی سنور له م ناوچه یه دا وای لی هات به
ناوه راستی (شط العرب) دا پروات و، نه وجا شان به شانی
که ناری رنژه لاتنی روویاره که تا ده گاته زه ریا، به م جو ره پیش
کومه لنی دورگه ی له زیر چنگی ده ولته ی فارسی دا هیشته وه.

له نه نجاسی نه وه وه، لیژنه ییکی چوارقولی هاوبه ش
به گونیره ی پرؤتوکوله که له نوبه ری روسیاو به ریتانیاو ده ولته ی
عوسمانی نیران پیک هینرا، سنوری له سهر سروشت چه سپاند
به گونیره ی نه وه سفی له پرؤتوکوله که دا هاتوو. نه ویش هر له
گه یشتی شط العرب - هوبه به ناوی که نداوی عه رب له
باشوره وه تا ده گاته ئارات له باکور.

لیژنه که کارویاری خوی له تشرینی به کمی سالی ۱۹۱۴ دا
کوتایی پنی هینار، به م جو ره ده بوو سنور چه سپاویت به

تهراوته ی و هردوولا له م میژ ووهه دانیان پندا نایت.

پاش نه وه ی عراق سهر به خوی وه رگرت و له ئیمپراتوریه ی
عوسمانی جیا بووه وه، دوا ی جهنگی به کمی جیهان بوو به
ده ولته ییکی سهر به خو. به گونیره ی یاسای نیو ده ولته تان له و
ئیمپراتوریه ته وه - پهیمانه تورکی به کانی تایه تی به ناوچه ی عراق
بوو به جی ما، وه به پنی پرؤتوکولی سالی (۱۹۱۳) و مه حزه ره کانی
لیژنه ی دیارکردنی سنوردا، ده بووایه نیران هیچ کیشه ییک بو
عراق له م ناوچه یه دا نه نیته وه.

له و سهر ده مه ی عراق تازه سهر به خوی وه رگرتوو، نیران
زنجه ره ییک کاری سنور به زاندنی نه نجام داو رای گه یاند خوی
به پهیمانی (ارضروم) و پرؤتوکوله کانی ۱۹۱۳ و مه حزه ری
دانیشه کانی سالی ۱۹۱۴ نابه ستیشه وه، ده ستی کرد به
زنجه ره ییک کاری ده ست تیوه ردانی چه کدارانه له (شط العرب) و
پنی خسته ناو ناوچه ی عراق وه نه ویش به دروست کردنی
مه خفه ری سنور له ناو خاکی عراق و پاسه وانی کردنی به هیزی
چه کدارانه.

نه م سنور به زاندنه ش، سهر باسی نه و سکا لیه بوو که
عراق سالی ۱۹۳۴ پیشکه شی ده ستی نه ته وه کانی کرد نه وه بوو
ده سته که پیش ناموزگاری نه وه ی کرد ناکوکی به که له ریگی
گفتوگزی راسته وخوزه چاره سهر بکرت (صدام حسین: ل ۱۴)
نه م ناکوکی به به موزکردنی پهیمانی سنور له نیوان عراق و
نیران دا له چوارده ی ته مووزی ۱۹۳۷ دا کوتایی پنی هات که له
به کمی به ندی نه م پهیمانه دا هاتوو، پرؤتوکولی سالی ۱۹۱۳
و مه حزه ره کانی دانیشه کانی لیژنه ی دیارکردنی سنوری سالی
۱۹۱۴ به به لگه نامه ی ره و ده زمیررین و ده بیت هردوولا
چاودنیریان بکه ن و له نیوان هردو ده ولته دا هه مان نه و هیله
هه بیت که له لایه ن لیژنه که ی (۱۹۱۴) وه دیاری کراوه و
داریژ راوه.

نه وه ی په یه ندی به شط العرب - هوه هه یه نیران سهر له نوبی
به گونیره ی نه و پهیمانه له سهر حسابی عراق که وت
پدل هاویشن و ده سکه وتنکی ناوچه ی نوبی چنگ که وت،
سهر رای نه وانه ی که له پیشوودا له سالی ۱۹۱۳ ده ستی

بهم جوړه، بارودوخ هر له سالی (۱۹۶۹) وه - پاش شوړش
- تا سالی ۱۹۷۵ که ریکه و تنامه ی جهزایر موزکرا،
هر و ا ما په وه.

x x

بارودوخ پاش ۱۹۶۸:

هر له شوړشی ۱۷ ته موسوی
سالی - ۱۹۶۸ - وه تا موزکردنی ریکه و تنامه ی جهزایر، نیران
به رده و ام شهر ی به عیراق ده فروشت و دهستی له سیاست و
کاروباری ناوخوی عیراق و ه رده دا.

له سرده می شادا، لووت به رزی و دهست دریزی کردن و
فراوان و برونه وهی ناوچه می له سر حسابی عه رب و،
هول دانی زیان گه یانندن به عیراق و، به مافه کانی نه ته وهی
عهره ب، ریزه ویکي چه سپاوی پیک دهینا، ته ویش نه وه بوو، که
دهی و است به رده و ام سیاستی ناوچه می به کارینیت و له هم و
هول و یواریک دا نیتهی گلاوی خوی راپه رینی و، هر جار یک
و استیکي به چی بهینی.

پاش به ریابوونی شوړشی ۱۷ ته موسوی ۱۹۶۸ له
عیراق دا، که خه ریکي گه شه ی دان و بناغه دانانی کومه لیکي
نوی برو و ته قه لاکانی خوی له خه باتی دزی دهست دریزی
زایونی خسته پال ولاتانی عه ربی، به تاییه تی له و کانه دا پیرو
(رژیمی) شا به شینوه ییکي له راده به دهر خوی چه ک ریزه ده کردو
خوی ناماده ده کرد که دهوری بالیاز (پولیس) له ناوچه که دا
بیینی . . . ثم سیاسته گومرایه ش پالی پیونه نا که شهر به عیراقی
سهر به خو بفروشی و هول بدا رژیمه نیشتمانی به که ی عیراقی
نوی لاواز بکات.

ته وه بوو شای نیران سنووری به زانده و نیشکگی له سر
رور له ناو خاکی عیراق دا دامه زرانندن و ریگای قیرتاوی بویان
کرده وه.

وه بو ته وهی ثم سنوور به زینه، به هیزه فرزبکات، هیزی
چه کدارو جوړه ها چه کی تیادانا . . له پاشان - به پیچه وانه ی
ریکه و تنامه کان - داوای - راست کردنه وهی - سنووری کرد له
که نداوی عه ربی . . که عیراقیش ته مه ی ره فر کرد، رژیمي

که ونیوو، ته مه یش بریتی به له وهی عیراق دهست له به شیکي
بجوړکی شط العرب - به رامبر به عبادان هول بگریت بو ته وهی
هینلی سنوور به ناو پروی قولی ناو که دا به دریزی نریکه ی
چوار میل تی به ریت. ته مه ی لی ده رچیت، هینلی سنوور له نیوان
عیراق و نیران له پله ی ناوی ته نکي که ناری روزه لانی شط
العرب - دا به گوریه ی دیارکردنی سنوور که له مه زهری سالی
(۱۹۱۴) دا باس کراوه، ما په وه.

به نسدی سنی سه می په میانی ۱۹۳۷ دهلی ولینزه ییک بو
داکوتانی ته و ستونانه پیک بهینری که وا شونه کانیان و
دامه زرانندیان له لایه ن لیزنه ی سالی (۱۹۱۴) وه دهست نیشان
کراوه، دانانی ستونی نوی تریش ته گهر سوود له داکوتانیان
بیزه.

لیزنه که سالی ۱۹۳۸ پیک هینرا دهستی کرد به کار، به لام له
سالی ۱۹۴۰ دا راوستا به هوی ته وه وه که نیران خوی
لی کیشا په وه.

دوای ته وهی که بوی روون بو وه که زور سنووری گه وره ی
ناوچه می پچرانده وه له خاکی عیراق دا له ناوچه ی (ام شین) له
پاریزگی میان له خوارووی روزه لانی عیراق، نیران
سهر له نسوی دهستی به کیشه و نا زاوه ی سهر سنوور کرده وه،
سنووری عیراقی له چه ند ناوچه ییک دا به زانده.

نیران به رده و ام له هردو سرده می پاشایی و کوماری دا ثم
گیروگرفتنه ی بو عیراق په ره ی پی ده دا و گیزاوه ی بو ده خولقاند.
بارودوخ بهم جوړه ما په وه تا نیران له سالی ۱۹۶۸ دا رای گه یانده
که کثیر نیشتمام به به نسده کانی تری په میانی سالی ۱۹۳۷
ناکات و، په میانه که ی ته و او هول وه شانده وه، به رده و ام دهستی
له کاروباری ناوخوی عیراق و ه رده دا. عیراق ه رده م، وه بهینی
ته حکامی یاساکانی نیو ده ولنه تان، بو نه هیشتنی ناکوکی له گه ل
نیرانی شادا، هممه جوړ ریگه ی گرتنه بهر. به لام ته قه لاکانی
عیراق جاری په سندن نه ده کراو جاری ده خرایه پاش گوی.

نیران هم مو و هخت له هول ده گه را بو داواکردنی سهر له نوی
دیارکردنه وهی سنوور له (شط العرب) له سر بنچینه ی هینلی
نالوک.

بدرات و زیان به سر به خوبی نیشتمانی و مافه و اگانی نیشتمانی و
 نه وهی بگه به نی.

بار و دوخ بهم جوړه مایه وه تا ریکه و تنامه ی شعی نازاری
 ۱۹۷۵.

نم ریکه و تنامه یه که له زیر بار و دوختیکی سیاسی و عسکری و
 نه وهی تایهت دا مورکرا، پیوست به مورکردنی هه بوو.

سه روکی به ریز صدام حسین، دهر باره ی نم ریکه و تنامه یه
 ده فرمونی: «ریکه و تنامه ی نازار کچی بار و دوخه که ی بوو.

که له که مان باش نی گه بشت. له چوارچیوه ی بار و دوخه که دا -
 به سرکه و تنیکی مه زنی داناو به گه رمی به وه پیشوازی لی کرد،

یکه ههستی به مه به سته که ی کرد سه بارهت به به کیه تی
 شتمان و پاشه روژی ولات. « (الجامعة: ل ۱۴).

پاش ریکه و تنامه که و تووژی زور کرا بوزاپه بانندی
 به نده کانی، به تایه تی دهر باره ی سنورو دینگه دانان. نه وه بوو

هه رسی پر و توکو له کانی: دیارکردنی سنوری ناوی،
 نه خسه کیشانه وه ی سنوری وشکایی و، ناسایشی سه رسنور

ئیران له ۱۹ ی نیسانی ۱۹۶۹ دا په یسانی ۱۹۳۷ ی
 هه ل وه شانده وه به بیانوی بیردوژی (تیوری) و گورینی
 بار و دوخ»

به وه ی ئیران که نم په یمانه ی مورکردوه، ده وله تنیکی بی هیزو
 لاواز بووه، به کارتی کردنی به بریتانیا - گوايه لای عراقی گرتوه -

، به (دیاری) دا وه ته عراق (الجامعة: ل ۱۷). نیتروازی له
 عراق نه هینا و گهف و هه په شه ی نه برابره وه. دهستی له

دوژن سابه تی کردنی عراق و کاروباری ناوخوی عراق وه
 هه ل نه گرت. هه ردهم هه ولی نه وه ی دها بزوتنه وه ی عراق،

بخاته سنورینکی ته سکه وه و ته نگي بی هه ل چنی و نه توانی روو
 له گورپانی نه ته وایه تی و به چی گه بانندی نامانجه مه رکه زی به که ی

- بزگارکردنی فه له ستین - بکا.
 شای دل پر له رق و کینه، به هاوکاری دایه ره کانی

نیمپریالیزم و زایونی، له پیلان گیران دژ به عراق نه وه ستا. .
 هه ل نیست و خواستی ناپاکانه ی نه و تووی به کار ده هینا به پی

پیکران و زه فربردن و دهرهت، له شوړشی میله تی عراق

حسین، له بیرهوه‌ری دوازه‌مینى به‌ریابوونى شوڤشى ۱۷ - ۳۰ى ئەموز، دەر‌بازەى په‌یوه‌ندى‌یه‌کانى نىوان عىراق و ئىران - پاش گۆزبانكارى‌یه‌ نۆىکانى ناوه‌وى ئىران، فەرمووى: «هەر له‌سه‌ره‌نادا هه‌ل‌نۆستىكى ئىجابى و هاوسه‌نگمان به‌رانبەر به‌ رووداوه‌کانى ئىران گرتە به‌ر... پىروز بایمان له‌گه‌لانى ئىران و خواسته‌کانیان کرد... به‌ هه‌ل‌نۆستى ئاشکرا و راگه‌باندراوه‌وه له‌ئاکامى و تووئىزى راسته‌وخۆ له‌گه‌لانى پىرسراوانى رۆژیم و، له‌زىر رۆشناى و تى‌ر‌وانىنى په‌یوه‌ندى میژووى هاوبه‌ش له‌نىوان گه‌لانى موصلمان و له‌سه‌ر بنچینه‌ى ریزلیک گرتن و ده‌ست نه‌خستنه کاروبارى ناوخۆه، دوو‌پاتمان کرده‌وه که عىراق به‌ته‌نگ په‌یوه‌ندى باش و دوستانه‌وه‌ در‌اوسى‌یه‌تیه له‌گه‌ل ئىران دا... به‌لام لى‌پىرسراوانى رۆژیم روویان لهم هه‌ل‌نۆسته د‌ل‌سوزو راستگۆیه نه‌کردو به‌شیاو‌زى ره‌گه‌ز په‌رستى و هه‌ل‌نۆستى دوژمنانه وه‌لامیان دا‌یه‌وه... نیه‌تى دوژمنایه‌تى کردنى نه‌ته‌وه‌ى عه‌ره‌ب و بزوتنه شوڤشگى‌رى‌یه‌ خه‌بانگى‌ره‌که‌ى، راگه‌یانند. دوو‌پاتى کرده‌وه که چاوى له‌ خاکی عه‌ره‌ب و سیاسه‌تى فراوان بوون له‌سه‌ر حسابى ناوچه‌ى که‌نداوى عه‌ره‌بى دا‌یه... ئەم هه‌ل‌نۆستانه که سه‌رچاوه‌ى ره‌گه‌ز‌په‌رستى و رک و کینه‌وه‌ دواکه‌وت‌ریه‌تى، کاره‌ساتى بو ئىران هه‌تاه.

x x

هه‌لسوکه‌وت و... پیلانى گه‌وره:

باسمان کرد که‌وا له سالانى سه‌رده‌مى دارىوشه‌وه تا ده‌گاته چاخى شا عه‌باس و قاجاره‌کان و نادر شاو حه‌مه‌ره‌زاو، پاشان خومه‌بى، عه‌جه‌مه ره‌گه‌ز په‌رسته‌کان و یستوو‌یانه‌وه‌ ده‌بانه‌ونى گه‌لانى در‌اوسیان بخه‌نه زىر رکىفى خۆیانه‌وه... بو ئەم مه‌به‌سته‌ش هه‌زایان ئازاوه‌وه پیلان و ئاشوب و شه‌رو هه‌ره‌شه‌وه... هه‌تد، بوون به‌ شملی شه‌رى میللەتان و پاشه‌ رۆژى ئەو میللەتانه‌یان گرتوه‌وه.

به‌لام ئەوه‌ى ده‌بى زياتر په‌نجه‌ى بو‌درىژ‌بکرى رۆژمه نۆى‌یه‌که‌ى ئىران و فەرمان‌په‌واکانه‌تى، سه‌باره‌ت به‌ «ناردنه‌ ده‌ره‌وى شوڤشى ئىسلامى ۱۱» بو ولاتانى در‌اوسى، به‌ تايه‌تى عىراق.

به‌نسبه‌ت راپه‌راندنى ناوه‌رۆکى پرتو‌کوئلى سنوورى وشکايى، پىوسى به‌وه‌خت ده‌کرد... ئەمه‌ش کارىكى ئاسايى‌یه... پاشان، وه له‌به‌ر رووداوه‌کانى ناوخۆى ئىران له سالانى ۱۹۷۸ و ۱۹۷۹، کاره‌کانى ره‌سمى گه‌راندنه‌وه‌ى خاگ دواکه‌وت.

له ۱۱ى شوباتى ۱۹۷۹دا شا گۆر به‌گۆر چوو، رۆژى نۆى - رۆژى خومه‌بى - جله‌وى ده‌سه‌لانى ئىرانى گرتە ده‌ست.

x x

خوش کردنى کيشه‌که:

که رۆژى شا رووخاو رۆژى نۆى - رۆژى خومه‌بى - هاته سه‌رحوكم، سه‌رۆك كۆماری عىراق له ۱۵ى نىسانى ۱۹۷۹دا بروسکه‌يه‌كى ئاراسته‌ى خومه‌بى کرد به‌بۆنه‌ى دامه‌زراندنى «كۆماری ئىسلامى‌یه‌وه»، تيايدا پىروزباى لى‌کردو، ئاره‌زوى عىراقى ده‌ربى سه‌باره‌ت به‌ «شوڤش» و، به‌و هه‌يوایه‌وه په‌یوه‌ندى دوستانه‌تى له‌نىوان عىراق و ئىران دا پته‌و بى.

«به‌لام خومه‌بى وه‌لامى ئەم بروسکه‌يه‌ى به‌شيوه‌ينک دا‌يه‌وه که له‌گه‌ل شىوازى دواندن دا - که‌پىوسته له‌گه‌ل سه‌رکرده‌ى ده‌وله‌تان دا بکرى - به‌ تايه‌تى له‌گه‌ل سه‌رکرده‌کانى موصلمانان دا -، ناگۆنجى» (صدام حسين: ۲۷).

بو‌به‌زه‌وه‌ندى ئىران و ابو، رۆژیم به‌رگى رق و کینه‌ى ره‌گه‌ز‌په‌رستى فرى بدات و بو‌بنیاتنانى په‌یوه‌ندى دوستانه، به‌ تايه‌تى له‌گه‌ل ولاتانى در‌اوسى دا، کوشش بکا. به‌لام خومه‌بى له‌جىاتى ئەوه، به‌ پىداچوونه‌وه‌ى زنجیره‌ى رق و کینه‌ى ته‌ماعسارانه دزى نه‌ته‌وه‌ى عه‌ره‌ب و عىراق به‌ تايه‌تى، هه‌لسا... به‌رده‌وام بو له‌ داگىرکردنى خاکی عىراق که ئىران - به‌پىنچه‌وانه‌ى ریکه‌وتنه‌کانى سنوور - ده‌ستى به‌سه‌رداگرتبوو به‌تايه‌تى له (زين القوس) و (سيف سعد)دا، هه‌رئاواش به‌رامبه‌ر هه‌ر سى دوورگه‌ى (طنب الکبرى و الطنب الصغرى و ابو موسى)... سه‌ره‌پاى ده‌ست دانه‌سیاسه‌تى ره‌گه‌ز په‌رستى و شوڤىنى دژ به‌ برا عه‌ره‌به‌کانى ئەه‌واز. سه‌رۆکى به‌رئىز صدام

«ئەو-بەو، رېزېرۋى رۇنمى ئىران و نىيازى ناردنە دەرهۋى شۇرشەكەى تەنيا لە سنورى قسە نەوستان، بەلكو نەقەلەى ئەويان داوہ بىگەپەننە پادەى كار لەدزى عىراق و دزى ولاتانى تى موسلمان و، ئەمانەش لەزىر چاودىرى راستەوخوى سەرکردەكانى ئەو رۇنمەدا كراوہ. لەقوم و تاران، دام و دەزگا دامەزراون كە نايەتن بە پىلان گىران دزى عىراق و ولاتانى دەورۋىر، پىلان دزى عىراق فراوانتر بوو لە رنى كردهۋى وىرانكارى و ئازاۋەو بەهوى چەند كەسانىكى ئىرانى يەو. . . . سەرپراى هان دانى كار بەدەستانى رەسمى، ئىران بو كوشن و وىرانكارى، گزنگىر كارى نارەوايان بۇمبا نەقاندەو بوو بە سەر كۆبونەۋەينكى فراوانى قوتايان لەزانكوى مستەصرىە لە بەغدا لە يەكى نىسانى ۱۹۸۰ . . . پاشان لە ۵ى نىسانى ئەمان سالە. . . (صدام حسين: ل ۳۰).

كۆمارى عىراق، بەرىنگاى وەزارەتى دەرهۋە، هەنگاۋ بەهەنگاۋ، ئەم كارە نارەوايانەى بە شىۋەى يادداشتى (مەزەكەراتى) رەسمى بو رۇنم دەنارد. بەلام ئەمانە هەرويان بى سوود بوون و كارسان گەپشە رادەينكى ئەوتو خويان بكوئە بالونىزخانەى عىراق لەتاران و، پەلامارى (فصلية) تى كۆمارى عىراق لە (محمرة) بدەن.

ئەمانە هەموويان لادانە لە پەيوەندى يەكانى هاوسى يەتى و، نىەتى بوگەنى رۇنم روون دەكەنەو بە سەپاندنى بارى وەسبەت كردن. بەسەر گەل و خاكى عىراق دا.

عىراق زور بەئارامەو هەولنى بى پايانى دا تا ئەو حوكم گىرە سەيرانە بخاتە سەر راستە شەقامى مېزۋى مېرۋفايەتى، كەچى هەموو هەولە پاكەكانى بى ھودەو بى ئەنجام بوو.

«لە جياتى ئەوۋى بىن و چارەسەرى زانستانەو پلانى ووردكارانە بو ئەو گىر و گرتە ئالوزانە بدۆزەنەو، لە جياتى ئەو، ئەو رۇنمە تازە بابەتە رۇز لە دواى رۇز مل ھورتر و بەدكارتر دەبوون و روويان لە ئازاردانى گەلى عىراق و شۇرشى عىراق كرد. . . (الـسورة: ۹۷۹). دەستيان بو سەر خاكى پىرووزى عىراق درىز كردو لە چوارى ئەيلولى ۱۹۸۰ دا، شارو دىھات و

ئىشكەكانى عىراقىيان داپە بەر ئاگرى تۆپ و. . . رۇنمى نوى جەنگى بەزور بەسەر مېللەتى عىراق دا سەپاند.

عىراق ھەر بەرگەى گرت و، رېنگەى پشوو- درىزى گرتە بەررگەلى يادداشتنامەى نارەزايى بو تاران نارد، بەلام چش. . . . كارى دوژمنايەتى و دەست درىزى چەپەلى تاران تا دەھات فراوانتر دەبوو، تا بەجارى كاسەى عىراق پىروو. . . كار لەكار ترازو بەجارى ناچارى يەو، عىراقى شۇرش لە ۲۲ى ئەيلولى ۱۹۸۰، بە بروايەكى پۇلايىن و بە مەچەكىكى ئاسىنەو بەرپەچى ئەو دەست درىزى يەى مېزەر بەسەرانى قوم و تارانى داپەو بەرەنگارى چەتەكانى رۇنم ھات و، ھەندى لەو خاكەى كە بەناھق داگىرى كردبوو رزگار كردو گەلى شونى تىشى لەناو قوولايى خاكى ئىران دا داگىر كرد.

چونكە عىراق چاۋى لە بستىك خاكى ئىران نەبوو نايى، وە بو ئەوۋى رۇنمى خومەينى ھەست بكاو بو عەقل و ھوشى خوى بگەپشەو، عىراق بىرارى دا لەشكرەكەى يەكسەر بو سەر سنورى دەولەتى بکشىنەو. بەلام دىسانەو ھەر بى سوود بوو، بەمەيش عىراق داستانى قادسىەى دووہى بەرپا كردو، لە قادسىەى صدام گەورەترىن دەسكەوتى مېزۋى وەدەست ھىنا.

x x

داستانى قادسىەى دووہم:

مېزۋى كۆن و نونى عىراق، باشترىن بەلگەى تى كوشان و قوربانى دان و ئازايەتى عىراقى يەكان، لە پىشاۋى سەرىنەزى: رۇلەكانى و پاراستنى خاكى پىرووزى نىشتمان، لە تونى لاپەرە نەمرەكانى دا پىش چاۋ دەخات.

ئەوھش پىشان دەدات كە تىكۆشەرانى ئەم خاكە بەھەر بارو دۇخىكى نالە بارو ناسك دا تى پەربوون، بەبى بۇلسوان و پىكران و تواناى لە رادەبەدەر، سەر شۇرۋى. مل كەچيان قبول نەكردو، درىغى بە خوينى گەشى پاكى خويان، لە كاروانى درىز خايەنى خەبات و تى كوشان دا، نەداو و رۇز دواى رۇز ئىرادەى رۇلەكانى بەھىزتر دەبى و، ھىزو توانايان نوى دەبىتەو.

ئه‌گه‌ر لاپه‌ره‌كانى ئىستاي دامتانى قادسيه هه‌ل ده‌ينه‌وه، له ئه‌نجامى به‌رپه‌ج دانه‌وه‌ى رۆژيمى گوهرى ئيران به‌درزايى زياتر له هه‌زار كيلومه‌تر - له به‌ره‌ى جه‌نگ دا، به‌لگه‌ى ئه‌وه ده‌ده‌ن به‌ده‌سته‌وه كه هيزى عيراقى نوئى، خاوه‌ن توانايىكى بى‌بن و به‌ك جار به‌رزوه له‌جه‌نگيش دا، له‌پيشى پيشه‌وه‌ى سوپاكانى رۆژه‌لانى ناوه‌راست - به‌لكو له زوربه‌ى زورى سوپاكانى جيهان - ده‌وه‌ستيت. هه‌ر ئه‌و داستان و رۆويه رۆويه‌ونه‌ش بووه ده‌په‌سه مايه‌ى به‌كالاكردى هيزو تواناي جه‌نگاوه‌رانى نازاو به‌جه‌رگمان، كه دووپاتيان كرده‌وه، به‌هه‌يچ كلوجى نوردوى هه‌جم ناتوانى جى به سوپا رۆله‌كانى تيكوشه‌رانى عيراق ليز بكات... چونكه سه‌ره‌راى ئه‌وه‌ى ئه‌م جه‌نگه، جه‌نگيكي خاوه‌ن مه‌سه‌له‌يه، له‌هه‌مان كاتيش دا گه‌لى هوى سياسى و ميژوويى بوته سه‌رچاوه‌ى سه‌ركه‌وتنه په‌ى ده‌ره‌به‌يه‌كانى سوپاكه‌مان له‌گشت كه‌رت و به‌ره‌كانى جه‌نگ دا. له‌وانه‌يش :-

راسته رينگه‌ى تايه‌نى عيراق و سوپاكه‌ى كه به‌نده به بيري پارته‌وه، به به‌رنامه مه‌زنه‌كانى ئه‌و پارته‌وه، له‌په‌ناو گوربانكارى يكي شوڤشگيرانه‌ى بنه‌ره‌تانه‌ى شارستانى ل عيراق دا، سه‌ره‌راى ئه‌و ده‌وره ديارو سه‌ره‌كه‌يه‌ى سه‌ركرده‌ى ليه‌توو سه‌ره‌ك صدام حسين ده‌ى گيريت و به‌زيره‌كى و به‌لهاوويى و بى كۆل نه‌دان، هه‌ولى بنياتنانى زيانىكى نوئى نيو عيراقىكى نوئى و له هه‌موو بواريكى سياسى و هه‌سكه‌رى و ئابوورى... هه‌ت ده‌دات.

له پال ئه‌وه‌ش دا، له‌لايه‌كه‌وه وا شه‌ش سالى جه‌نگ به‌سه‌ر ده‌چى، جه‌نگاوه‌ره نازاكانى عيراق، جله‌وى ده‌ست پيشكه‌رى له به‌ره‌كانى جه‌نگ دا گرتونه ده‌ست و، شوڤشيش له بزوتنه‌وه‌ى سياسيه‌وه ديپلومايه‌ى خوى دا، رۆژ دواى رۆژ پيش ده‌كه‌ويت و، ته‌واوى گه‌له‌كه‌مان فيرى مه‌شقى كردن و هه‌ل گرتنى بارى سه‌رشان و به‌رگه‌كردنى دتره‌ ده‌بى و، تا دنى

وره‌ى به‌رزتر ده‌به‌سته‌وه،... له لايه‌كى تره‌وه، گه‌لانى جگه‌رسوتواوى كوردوستان و هه‌ره‌بستان و نازرييجانى ئيران تاو به‌خه‌باتى خويانه‌وه ده‌ده‌ن و رۆويه‌رووى به‌يت و بالوره‌ى كۆنه‌بازى «كومارى نه‌مى ئىسلامى!!»ى خومه‌ينى و تاقمه‌كه‌يه‌وه ده‌به‌نه‌وه له‌په‌ناوى سه‌ندنه‌وه‌ى مافه خوراوه‌كانيان، خوئنى خويان ده‌به‌خشن و رۆژ دواى رۆژ كيشه و له‌گه‌ره‌كانى ناوه‌وه‌ى رۆژيم تيزتر ده‌بى و، ئابوورى به‌كه‌ى خه‌رىكه له‌بن دى و، له ده‌وله‌تانى جيهان دا جياده‌كره‌ته‌وه.

چاكيش ده‌زانن كه كوتايان له‌سه‌ر ده‌ستى نازار دليرانى عيراق زور نزيك بووه‌ته‌وه وه‌له‌وستى ناوه‌وه‌ى ده‌ره‌به‌يه‌يان لاسه‌نگ بووه، له‌گه‌ل ئه‌مانه هه‌موويان و، ئه‌م تيك شكانه به‌رده‌وامه‌ى سوپا شه‌ره‌كه‌ى، هيشتا عيراقى سه‌ره‌رزو سه‌رفراز، به‌زمانى سه‌ركرده دليره‌كه‌يه‌وه داواى وه‌ستانى شه‌ر ده‌كاو جارى چاره‌سه‌رى ناشى خوازانه ده‌دات و به مه‌به‌ستىكى پاك و به‌دلىكى سافه‌وه پيشواى له هه‌موو «مه‌به‌سته پاكه‌كان»ى نيو ده‌وله‌تانى كوردووه ده‌كا، به‌ره‌نگيك ئه‌و چاره‌سه‌رىه زيان به به‌رژه‌وندى و مافه ره‌واكاسى عيراق له خاك و ئاودا نه‌گه‌به‌نى... چاره‌سه‌رىكى بنه‌ره‌تانه‌ى واييت به‌ند بى به‌گيانى

عه‌دالته و مافه ميژوويى و سياسى يه‌كانى عيراقه‌وه... به‌لام ئه‌م حيسابه له راده‌ى سنوورى تى‌گه‌بشتى ده‌ستويه‌ندى رۆژيم دا نى‌يه‌وه به‌چاويكى تره‌وه سه‌برى ده‌كه‌ن. ئه‌م تى‌روانينه شيان له‌وه‌وه هاتوووه گه‌ر ده‌ستيان له سه‌پاندنى ئه‌م شه‌ره هينا، په‌رپه‌وى رۆژيم به‌رده‌وام نابى و كيشه‌كانى ناوخو ته‌ختى رۆژيم سه‌ره‌وليز ده‌كات... وه بو ئه‌وه‌ى ته‌نيا حوكمى رۆژيم توژيكي تر دريژه به‌يدا، نابى ده‌ست له شه‌ر بكيشنه‌وه و بى فه‌رمانى گه‌وره‌كانيان بكه‌ن له زاپونيه‌ت و بزوتنه‌وه‌ى ئيمپرياليزم جيهانى دا.

x x x

هاوکاری چوارقوئی و مهبست و نیاز:

خواستە بوگمەکانی بەگ گرتەوهی هەر چوار رژیمی ئێران و ئەسەدو قەزافی و قەواری زایوونی دۆژمن، لای جیهان و رایگشتی و گشت هاوالاتیکی عەرەب و غەیری عەرەب ئاشکراو پرووئە.

رژیمی حافظ آسەد - ی تاوانبارو دەستە خوێن مژەکی، لاواز و بەرهو نەمان دەروێن . . . مانەوهی رژیمن بە رینوینی کردنی 'ئیمپریالیزم و زایوونیت و راپەراندنی پیلانەکانیان بەستراوەتەوه. هەلبەتە بەرژەوهەندی زایوونی و ئیمپریالیزم و دۆژمنانی نەتەوهی عەرەبیش لە ناوچەیی رۆژەلاتی ناوەراست و کەنداوی عەرەب، تا رادەپێک، بەهۆی رژیمی تاران سەرگەر دەکری و دەپارێزی . . . چونکە راپەرێتەری سەرەکی پیلانەکانە.

دەستە رژیمی دیمەشقیش، کارکەری دلسوزی راپەراندنی پیلانەکانی ئیمپریالیزم و زایوونیزمە لە ناوچەکاندا . . . بەم جووێ پەيوەندی پێکی پتەو لە نیوانیان دا پەیدا دەبێ . . . سەرۆکی رژیمی تاوانباری دیمەشقیش، بو بەرژەوهەندی خۆی و، تەنیا مانەوهی لەسەر کورسی بە کارتۆنیەکی حوکم دا، ئەوهی لایەتی سەبارەت بە یارمەت دانسی رژیمی تاران، دەبێ چون بوی دانراوه، دلسوزانە بێ دەنگە رای پەریشت.

دوستانێتی و هاوکاری نیوان زایوونی دۆژمن و رژیمی خومەینی، ئاشکرا و بەهێزە . . . لە لی دانی دەزگای ئەتۆمی عێراق بگرە تا دەگاتە کردنەوهی پردیکی ئاسمانی لە نیوان تل آیب و تاران، بۆ ناردنی چەشنەها چەک و چەکەمەنی (جووێخانە). بەلام سەیر لەوه دایە کە - خومەینی دەیهوی - بەرێگای رژیمی «حافظ آسەد» هوه، خاکی داگیرکراوی فەلەستین لە ژیرچنگی - جوله کەکان - رزگار بکات و سەر بەخوویی لوبنان پەریزی!!

بێ گومان بەگۆنێری ئەم تیوروی خومەینی - رزگار کردنی خاکی فەلەستین، بەهۆی بەگ گرتەوهی هەر چوار رژیمی نەفسام و گیل، پنیوست بە «بێ هینزبوونی» عێراقی شۆرش دەکات!! . . . وه بە بێ ریکەوتنامەیی خەیاڵ پلاوی خویانەوه، - بو ئەوهی فەلەستین رزگاری - ، دەبێ خومەینی عێراق داگیر بکاو، زایوونیش نیوهی خاکی سوریا بخاتە ژیر دەستیهوه، بو ئەوهی تەنیا - حافظ آسەد - لە پایە - سەرۆکایەتی - رژیمنە خوێناوی بەکە بهوه بمیشتەوه!!

خومەینی و قەزافیش، لە هەمان نیت و راپەراندنی پیلانەکانی گەورەکانیان بەپێک دەگەنەوه. دەیانەوی - خومەینی - شۆرشی ئیسلامی یە - تازە بابەتەکی بۆ ولاتانی دراوسی بنیوی، قەزافیش لە گوشەیی بچووی کۆشکەکی دا خەریکی - دارشتنەوهی - حەدیسەکانی پێغمبەر (د.خ) بیت . . . چونکە هەر وهک بێ شەرم و پرووێشانە دەلی:

حەدیسەکانی پێغمبەر (د.خ) درۆن و بناغەیی راستیان نی یە!! یان هەر وهک ووتی - سووتنی نەبەوی بوونی نی یە، دەبێ تیزووی کۆچی لایجیت - !!!.

وه بە بێ ریکەوتنی هەردووکیان، پاش چەند مانگیک لەم زۆراندنەیی قەزافی، خومەینیش وهلامی دایهوه وتی:

«پەيامی پێغمبەر تەواو نی یە . . . بەکێک پەیدا دەبێ ئەو پەيامە تەواو دەکا»!!.

بەلام بەگ گرتەوهی ئەم چوار رژیمن و قەوارەبە، هیواو ئاواتی گەورەکانیان بەدی نەهینا . . . وه لە ئەنجامی زەفەر - نەبردنی پیلانەکانیان بە عێراقی صدام حسین، رسیان لی بووه خوری!. چیمان بێ نەما، هەردوو رژیمی قەزافی و - آسەد -

نهم ستراتیجیه ته‌ش، نه‌وی دوویات کرده‌وه که عیراق توانای له‌بن ناپه‌و له شگری عیراق خاوه‌نی تواناییکی پولاینی ته‌وتزیه هیچ حساییکی دوژمنان و ته‌گه‌ره به‌رگه‌بی ناگریت و، به‌م ستراتیجیه ته‌ش، هه‌لمه‌تی له‌ناویردنی و تیک شکاندنی هیزی دوژمن و ئالته‌ت و نامیری جه‌نگی دوژمن و گه‌مارزدانی پته‌وتیری ئابووری دوژمن و لی‌دانی ئامانجه‌ زیندوو‌ه‌کانی ئابووری و عه‌سکه‌ریی دوژمن ده‌ستی پی‌کرا. ته‌نجامه‌کانیشی ئاشکراو دپارن، پیوست به‌ دوویات کردنه‌وه ناکه‌ن.

x x

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱ - صدام حسین، ئاره‌زوومان بو‌ ئاشتی له‌ شوینی توانای بیروباوه‌ری داد په‌روه‌رانه‌وه‌یه، به‌غدا، ۱۹۸۱.
- ۲ - مجلة «الجامعة»، مجلة شهرية تصدرها جامعة الموصل «عدد خاص»، تشرين الثاني، العدد الثاني، السنة الحادية عشرة، ۱۹۸۰.
- ۳ - «القذافي والأسد»، من هما؟ وماذا يريدان؟، إصدارات وزارة الثقافة والاعلام، دار الرشيد للنشر، ۱۹۸۱.
- ۴ - معادات العراق.. لمصلحة من؟ سه‌روتاره‌کانی رۆژنامه‌ی «الثورة» له‌ رۆژانی (۱۲ - ۱۴) ی حوزه‌یرانی ۱۹۷۹.
- ۵ - گوفاری «رۆشنییری نوی»، ژماره‌کانی (۸۸) و (۱۰۷).

ئاشکرا و پرووره‌شانه، وه‌ک زایونی دوژمن، ده‌ستیان به‌ ناردنی چه‌شنه‌ها چه‌ک و جوژه‌ها (چه‌که‌مه‌نی) چه‌به‌خات و پینداویستی به‌کانی به‌رده‌وام کردنی شه‌ریان بو‌خومه‌ینی به‌ری‌کرد... به‌مه‌ش نه‌وه‌ستان، راسته‌وخو‌ده‌ستیان به‌نه‌خشه‌دانانی هه‌ر هیرشیکی رژیمی ئیرانی بو‌سه‌ر خاکی عیراق - کرد به‌و نیازه‌ی تۆزیک تینو‌ستیان بشکی، به‌نایه‌نی چونکه‌ عیراق ماوه‌ینک بو‌و سیاسه‌تی به‌رگری کردنی وه‌ستار «الدفاع الساکن» ی گرتبووه‌ به‌ر، وه‌ به‌وه‌ی گوايه ئیتر عیراق ناتوانی هه‌پش به‌ری و ستراتیجیه‌تی به‌کار بگریته‌ به‌ر. ته‌وه‌بوو پیلان بو‌داگیرکردنی فاو‌دانراو، رژیمی تاران ناوچه‌ییکی ته‌سکه‌به‌ری (به‌رنه‌سک) ناوچه‌ی فاوی داگیرکرد.

نهم سیاسه‌ته‌ لای سه‌رکردایه‌تی عیراق روون و ئاشکرا بوو... به‌لام چونکه‌ رژیمی ئیران چه‌ند جار رووی له‌ رای‌گشتی ده‌کردوو نه‌ی وت: گوايه ئیران چاوی له‌ خاکی عیراق نی‌به‌و رۆزیک نایه‌ت بستینیکی خاکی عیراق داگیربکات!!، هه‌به‌ه‌ستی زه‌وی‌وزاری نوی‌بووه، عیراق چاوه‌روانی (رد فعل) ی جیهانی بوو، ته‌مه‌شی به‌ راپۆزی ره‌سی به‌وه‌ بو‌رینک خراو و ده‌سته‌کانی جیهانی ناردو، نیه‌نی بو‌گه‌نی رژیمی ئیرانی بو‌سه‌رانسه‌ری جیهان دوویات کرده‌وه که چاوی له‌ خاکی عیراقه‌ و رژیمیکی نه‌ماعکارو شه‌رخوازه‌و چاوی له‌ فراوان بوون دابه‌... ته‌م هویه‌ و چه‌ند هوییکی تری ته‌وه‌یه‌ی وای له‌ عیراق کرد که‌مینک ئارام بگری و ئیتر واز له‌ سیاسه‌تی «الدفاع المستکن» بینی و ستراتیجیه‌تی نوی به‌رگری به‌کار «ستراتیجیه‌ الدفاع المتحرک» بگریته‌ به‌ر.

الصراع العربي - الفارسي والعلاقات العراقية الإيرانية بهذا تضيء في أعماق التاريخ

• مولود سويجي

بحجج واهية لاسند لها من القانون، وتففل الاحداث لعرقلة الامور وترفض الالتزام بنصوص المعاهدات والانسحاب من الاراضي العراقية المقتنصة.

ثم جاءت السلطة الايرانية الجديدة متمثلة بنظام خميني الخريف بعد سقوط الشاه عام ١٩٧٩، وكان من مصلحة ايران قبل غيرها ان تعمل على التخلي عن الحقد العنصري الدفين وبناء علاقة قائمة على روابط حسن الجوار، لكن العنصرية الفارسية بنظامها المتخلف وملايها الجهلة، تابعت مسلسل الحقد وبأنماط جديدة بهدف الوصول الى أحلام خميني الدجال تجاه العراق الصامد، وفرضت الحرب على العراق.

لقد اثبتت سنوات الحرب، قوة واقتدار فعل المقاتل العراقي في تلقين الزمرة الطاغية دروساً لن ينسوها أبداً.

ثم يتطرق البحث الى التحالف المشبوه بين النظام الايراني والعدو الصهيوني ونظامي أسد والقذافي، في تهيئة كل الامكانيات لاطالة امد الحرب،

وفي ختام البحث، ثمة تحليل للاستراتيجية الجديدة والدفاع المتحرك بغية فرض السلام بالقوة، وتكيد قوات المنصرين الجهلة افدح الخسائر، وملاحقتهم وتحطيم آتتهم العسكرية براً وبحراً وجواً.

لقد كان للصراع العربي - الفارسي أبعاداً مختلفة شملت جوانب سياسية واجتماعية وفكرية وثقافية، تمثلت بانارة صراع ومؤازرة كل حركة من شأنها اضعاف العرب والمسلمين.

وإذا عدنا قليلاً الى الوراء، وتصفحنا صفحات التاريخ، نرى ان المشاكل بين العراق وايران تعود الى اكثر من (٤٥٠) سنة، وان كل هذه المشاكل لم تكن تتعلق بالحدود بينهما أو مشاكل جانبية فحسب، بل اوسع من ذلك، وتعود اساساً الى الاطماع التوسعية الفارسية لاضعاع العراق ونهب ثرواته والتحكم في مقدراته وموقعه الاستراتيجي.

ان قضية تحديد الحدود بين العراق وايران كان من اهم للمشاكل المزممة في تاريخ الشرق الادنى، وقد تمخضت تلك القضية عن العديد من الاتفاقيات غير النهائية تمثلت في كل من معاهدات زهاو (١٦٣٩) وامير شرف (١٧٣٧) و نادر شاه (١٧٤٦) وارضروم الاولى (١٨٣٢) وارضروم الثانية (١٨٤٧) وطهران (١٩١١) والاساتنة (١٩١٣) ولجنة تحديد الحدود (١٩١٤) وغير ذلك،

وبالرغم من ان ايران كانت في كل معاهدة - ونتيجة لظروف خاصة - تحصل على (مكاسب) جديدة، الا انها ظلت تناصب العداء ارضاء لاطماعها التوسعية متذرة

چهند بدير په روك ز قادييا صه دامي يا بيرقون

جمال برواري

دهمې جهنگا قادييا صه دامي دچته دناف سالا ههفتيدا
يا پندښه هم هندهك بهر په را ژ وان ههفت ساليټ بهر دهوام
ژ سر كه تنه فدهين ل وان داستانيت ميراني وزيره كښي و
پالهواني نهويت مير خاسيت عيراقني تومار كرين ل هه مې
بهر وگيت شهري ول دري زاهيا هزارو دوو سه د كيلومه ترا.

بوهنگيت ناشتي و دبلوماسي بهلني وان ريكا هميا سر نه
گرت دگهل رژيما نيراني، چنكو هر ژ روژا خومهيني
هاتيه سر حووكمي ل نيراني دهوليت شهري ليدان وان
نيازو نيهتيت شهري هه بوون ودلني وان يي پر كهر ب وگين
بوو دزي عيراقا مه. هه لهبت هر ژ ميژه عه جهما كهر ب ژ

چاوان شهر لسهر مه هاته فهرزكرن

مه شهر نه دڦيا ومه نه ټيټ ومه گه لهك هه ول ويزافي كر
كو گرفناريت دناف بهرا مه و نيراني بهينه چاره سه ركرن

عیراقي فهد بن وئهفه ژي چاك يا خويا وئهشكهرابه دناف بهرپرئت ديروكيدا وگهلهك جارا عجهما ول گهلهك سهردهمئت ديروكيدا بي كول كربه ناخا عيراقى داگير بكن وپكهنه بشكهك ز دهولتا عجهما، بهلى همى جارا سهرنهكهئنه وخو لهر سينگا عيراقيا نه گرتينه ويهرهفا خورا نهگههشئنه .

دلى عجهما ز ميژه بي پاكر نهبوو بهرامبهري عيراقى ، چنكو عيراقى خودان شارستانيه ته وخودان جههكى بهر كه تيه ز لايى جوگرافى وخودان بهرهم و سامانهكى دهولهمنده . ولسهر دهمنى بووسلمانا فارسا ههر ههول و بزاف كربه شهرى بفروشه عيراقى بهلى ديسان رهفين كارى وان بوو وشكهستن بههرا وان بوو ويا سعدي وهقاص بهسرى وان ئيناندى ل قادميا ئيكى چوو جار زبيرا وان ناچيت بهلى ما چى بيژين بوكتا بن چوو جار ئيرنايت ئهفه كورتيهكا گهلهكا كيم بوو ز دوزمناتيا فارسا دگهل وهلاتى مه وئهگهرك ز وان نهگهرئت كو عجهمئت توخم پهرئش ئهفه شهه لسهر مه فهرزكري بهلى لسهر هندى را كو ئهم همى دهما يا ددلى فارساذا دزانين م سهر حردا پاش ومه گهلهك بيئناخو فروه كر ومه جهز نهذكر ناگرى شهرى ههل بيت بهلى ههر وهكى مهتلا كوردى ديژيت كير گههشته سهر ههستى .

ههر وهك مدل پئشيا فى گووتارى گوونى مه گهلهك ههول دا ناگرى شهرى فهمرينين بهلى ههر ئهو عجهم بوون بزووت پئش دكرن وهفهان ناگرى شهرى ههل كهن . ل روژيت ئيكى دهمنى خومهبنى هاتيه سهر حووكمى تهفن نهخش گيران دژى وهلاتى مه ، وههر عيراقى بوو جهز دكر تيكهليت جيرانيا باش پهيداكهت دگهل ئيرانى ، بهلى ههر رژيما توخم پهريست بوو خودا پاش وهجهز جيرانيا چاك نهذكر .

ل روژيت ئهولى عيراقى پيسروزباهايا دامهزراندنا جمهوريه تا ئيسلاميا خومهبنى كرو لسهر ئهزمانى سهروكى قوماندانار صدام حسين بهلى بهرسقا خومهبنى يارهق بوو

ويئنا شهر فروتنى ژى دهات بهلى ديسا بيئنا عيراقى يا فروه بوو وژ ريكتيت دبلوماس رانهوستا وههر دفيا تيكهليا خوش كهت دگهل ئيرانى رژيما خومهبنى دهست ئاقيته دريژكرنا دهستيت خو دناف كاروباريت مهيت نافخودا وكرياريت خراب كرن لسهر ريكا ديفه لانيكت خو دژى ميللتنى مه . وكونه كاريا وان كرى ل جاميعا مستصربه نهروونهكا ئاشكهرابه ز گونههكاريت وان دژى ميللتنى مه وهلاتى مه .

پشتى هينگى رژيما ئيرانى دهست ئاقيته نووب بارانكرنا باژيرو وكوندبت مه لسهر توخيا .

عيراقى گهلهك راپوروت وگازنده هنارتنه وزهرتا دهرهفا ئيرانى لسهر ريكا وهزارهتا دهرهفا عيراقى ويو كومهلا دهولهتيت ئيك گرتى ئاگههداريا وان كر لسهر گونههكاريت ئيرانى دژى وهلاتى مه .

بهلى ديسا فايده نهكر وان همى راپوروتا سهر نهگرت چنكو رژيما ئيرانى كارو كوكنى شهرى كر بوو وعهسكهرى خو كيشابوو سهر توخيى ودلى داگيركرنا عيراقى ههبوو ئهو بوو وان تفاقيا جهزائير ز لايى خوبتنى فه تيك دان و ريكا هائن وچوونا پاپوورا ل ئالفا «شط العرب» گرتن وهست ئاقيته كهف و گورا دژى عيراقى ، ودناب همى ئاميرهتيت پروباگنديت خودا دئاقية عيراقى وبه لافوك دژى عيراقى بهلاف دكرن . كورت وكرمانج همى نيازيت رژيما ئيرانى ههر ز روژا ئيكى دهمنى هاتينه سهر حووكمى بت خراب بوون وبت شهرى بوون وچوو ئنيهتيت چاك دلى وان دا نهبوون وكريسكيت شهرى ز ناف چاقيت وان دچوون .

رژيما ئيرانى ئهف شهه لسهر مه فهرز كروبووتى چهندي وان پيلانيت ئيستعمارى وئيمپريالزمى بجهه ئيناندن زيدهبارى سههيوئزمى ، چنكو بدلى وان نهبوو رژيمهكا پئش كهفتى وهك شورهشا ۱۷ - ۳۰ى تيرمهه ل عيراقى دامهز ريت وچاقيت وان بدهست كهفتيت شورهشا عيراقى رانهبوون .

ههر وهكى سهروكى قوماندانار صدام حسين دگوتوتارا

خودا گووتی ب هه لکهفتنا بیرهتتا شورهشا ۱۷ - ۳۰ ی
تیرمههی دهمی گووتی: دهست دریزاهیا فارسا لسه
عیراقی نه کوبتنی یا ئیرانی بوو بهلی پیلانا زایونزیمی
وئیستماری بوو وان دفا تیرۆزکیت ئاقلی وتی گهشتنی
دناف دلی هه ودا بهرزه که نه.

رژیم ئیرانی ئاگری شهری دزی وهلاتی مه هه ل کر ل
چاری ئیلونی ل سالا ۱۹۸۰.

پاشقه برنا له شکهرنی ئیرانی.

ئوا راستی بیت رژیم ئیرانی شهر سه مه فهرزکر ل
۱۹۸۰/۹/۴. بهلی هیزیت مه یت چه کدار ل
۱۹۸۰/۹/۲۲ شیان هیزیت ئیرانی پاشقه بیهن ل
دریزاهیا توخییی و هیزیت مه شیان بچه دناف کوراتیا ئاخا
ئیرانی دا ل دیز وی نه خشا قومانداریا گشتیا هیزیت
چه کدار بوو داناندی وهیزیت مه شیان بچه دناف گه لکه
باژیریت ئیرانیدا وئالایی عیراقی لی بلند که نه. ل محمه
ومهران و دیزفول و شوش و گیلان و قصر شرین و سیتین،
و گه لکه باژیریت دی یت ئیرانی که تنه لبن ره حما تویت
عیراقی و هه ره خته کی عیراقی چه زکربادا وان باژیرا
ستینیت هیزیت مه یت چه کدار داستا نیت ء قاره مانیی
و میرخاسی نومار کرن دوان شهرا ول دریزاهیا وان سالی
ماینه دناف ئاخا ئیرانیدا وئهم دشیان ژ وان باژیرو ئهردادا
نه ده رکه فین ئه گهر مه قیابا بهلی عیراقی چوو ته ماهی دناف
ئهردی ئیرانیدا نه بوو وئه فه زی هاته دیار کرن هه رژ روژیت
ئیکی دهمی هیزیت مه یت چه کدار چووینه دناف ئهردی
ئیرانیدا و گه هه شتینه وان ئارمانجا ئه ویت قومانداریا
گشتی یا هیزیت چه کدار بوو داناندین. ولسه ره زمانی
سه روکی قومانداریا صدام حسین دهمی دگوتارا خودا
دیار کری و گووتی:

«مه چی ته ماهی دناف ئهردی ئیرانیدا نینه ودلی مه
ناچیه بوو هوسته کی ژ ئهردی ئیرانی وئهم دناساده بیه خو ژ
باژیرو ئهردی ئیرانی فه کیشین ئه گهر رژیم ئیرانی گوهر
بده ته بانگیت ئاشتیی و مایی خو دمه نه که ت.»

بهلی رژیم ئیرانی هه ره وه کی مه گووتی ته فنی
سایونزیمی وئیمپریالزیمی وئیستماری فه دهاندن و هه ره ئاگری
شهری خوش دکر و هه ره ئه و دشکهستی بوون و هه ره رف
کاری وان بوو ل هه می شه رادا و نه شیان جاره کی ژ جارا
بسه رکه فن و هه می ده ما سه رکه تن به هه ره هیزیت مه یت
چه کدار بوو و هه می و هختا ئالایی عیراقی بی بلند دده ستیت
کوریت میله تنی عیراقی بوو چنکو وان به ره فانیا وهلاتی خو
دکر و به ره فانیا ئاشتیی دکر.

سه رکه تن به هه ره عیراقی بوو چنکو عیراق یا حق بوو
و به ره فانیا هه قیی دکر، و دزانی بوچی یا شهری دکه ت و ژ
سه خمه راتی چی و ساوه ریا کوریت میله تنی عیراقی یا
بسه رکه تنی موو کم بوو و هه می میله تنی عیراقی دزانی
رژیم ئیرانی رژیمه کا شهر فروشه و نه یارا میله تنی مه به
و دوژ منا مرو فایه تی به.

ئنجار هه فرکی دناف به را دوژمنیت مروفا و دوژمنیت
ئاشتیی و ته ناهیی و دوژمنیت شارستانییه تی و مرو فایه تی
و شارستانییه تی و ئاشتی خوازی و راستی و پیش که فتنی
هه لبه ت سه رکه تن دی به هه ره مرو فایه تی و شارستانییه تی و
پیش که فتنی بیت.

ئافل مه ندیا سه روکی قومانداریا صدام حسین ل
نه خشییت شه ریدا.

ل هه می داستانییت هاتینه توومار کرن لسه ره دهستی
سه ریازو میرخاسیت سه روکی قومانداریا صدام حسین
و سه رکه تنیت به رده و ام، هه می ده ما سه روکی قومانداریا
صدام حسین ئه و بوو ئه ندازیاره کی شاره زا ل دانانا نه خشا

بو وان شهرا دیمایکا وان هر سه رکه تن بوو.

سه رده دانیته بهره وام یت سه روکی قومانداندار صدام حسین بو به روکیته شهری و کوومبونیته بهره وام دگهل قومانداندارو و سه ر قولا ول سینگه شهری و شهو نه خشیت ژئی هاتی یت عه سکه ری شهو یت سه روکی قومانداندار صدام حسین دادنان بو هر شه رکه کی و تی گه هه شتتا وی یا شاه رزا ل پلانیت عه سکه ری دوروینیا وی بو دیمایکیته هر شه رکه کی دهاته کرن شه بوو نیشانا سه رکه تنیت دیروکی شهو یت هیزیت مه یت چه کدار تو مار دکرن ل هه می به روکیته شهری ده می سه روکی قومانداندار صدام حسین سه را به روکیته شهری دا دوگهل قوماندانداریت عه سکه ری نه خش دادنان و دزفریقه میلله تی هه می وهنیزیت چه کدار دزاتیین دی دیمایکا وی شهری بو دوجا مه بیت و دی سه رکه فین و قوماندانداریا گشتیا هیزیت چه کدار دی مزگینیا سه رکه تنی دهنه میلله تی.

و شهو شه ریت دژوار شهو یت هاتینه کرن جه چی دناف ناخا ئیرانیدا ثان ژئی لسه ر توخییی باشترین نیشانه بو تی چه ندی شهو شه ریت نه مونه می شهو یت هیزیت مه یت چه کدار کرین و مه زترین داستانیته میرانی تو مار کرین جه چی ل شه ریت هیرش کرنه سه ر عه سکه ری ئیرانیدا ثان ژئی ل شه ریت بهره فانیی هر سه روکی قومانداندار صدام حسین بوو نه اندازیاره کی بیر تیژ بوو و ناقل مه ندول ریقه برنا وان شهرا هه میا داستانیته شوش و سه ربیل زه هاب و سیتین و محمره و قصر شرین و دیزفول و (شیب و طیب و فکه) و روژ هه لاتا به سه ره و دجله و میسان و په نه جوین و گه رده مه ند و چوارته و مه ندلی و مه هران ژوان داستانیته به رکه تنیه شهو یت هیزیت مه یت چه کدار تو مار کرین و یشاره زایا ریقه په ریا سه روکی قومانداندار صدام حسین هر شه بوو به ری بنیاتی دادنا بو وان هه می سه رکه تنو ده وره کی دیروکی هه بوو کو کیم قومانداندارا شهو ده ور هه بوو دناف دیروکا که فن و نویدا ناماده بوونا شه خس یا سه روکی

قومانداندار صدام حسین دناف وان شه ریت گران دا وی ریزیت سینگه ل چه په ریت شهری و شیره تیت ژئی هاتی شهو یت پیش کیش دکرنه قومانداندارو سه ربازا باشترین نه خشیت سه رکه تنی بوون دیسا شهو کاغه زیت بهره وام شهو یت سه روکی قومانداندار صدام حسین ده نارتن بو هیزیت مه یت چه کدار و به می بیره اتن هه ل که فتتا شهو ژئی ته گه رکا دی بوو بوو موکم کرنا هیرو شیانا هیزیت مه یت چه کدار و یاوه ریا وان سه رکه تنی.

دیسا شیره تیت سه روکی قومانداندار صدام حسین بو مه شق کرنا بهره وام دناف هیزیت چه کداردا شهو ژئی شیانکا دی بوو و وهنیزه کا دی دانانده سه ر هیرو شیانا هیزیت مه یت چه کدار هر وه کی سه روکی قومانداندار صدام حسین گووتی «خووها مشق کرنی، خوونا شهری کیم دکته».

چافدیریا بهره وام و سه خیریا تایه تی شهو سه روکی قومانداندار صدام حسین دده ته له شکه ری مه بی قاره مان و به ره هف کرنا باشترین چه ک و نامیره تیت شهری و فیرکرنی شهو یت ژئی شیانکا عه سکه ری مه زیده تر لی کر و ده لیفیت سه رکه تنی بو په یادا کرن.

گوریت و کرمانج ل هه می داستانیته کوریت میلله تی عیراقی تو مار کرین دناف هه می شه راد ول دریزا هیا سه ری حه فت سالا ل شه ریت ده شتی و ئاسمانی و ده ریایی هر سه روکی قومانداندار صدام حسین هوستایه کی شاه رزا بوو ل وان هه می شهرا هر بنیاته کی موکم و راست و درست دادنا بو وان سه رکه تنو و هر شهو بوو چه کی تایه تی بو عیراقی دانای و هه می جیهانی بچافه کی تایه تی به ری خو دانه عیراقی و میلله تی عیراقی، هر سه روکی قومانداندار صدام حسین بوو و شیره تیت وی یت ساخلم بوون ئابووریا عیراقی لسه ر بنیاته کی درست هاتیه دانان و ئابوورا شهری کری و شه ف ئابووریه نه هاته لاواز کرن و لین سه رویره تی شه ریدا و گه له ک پروژیت مه زن هاتینه ئافا کرن

ل وهختی شهردا ولبن فافدیریا سهروکی قومانداندار صدام حسین میللهتی عیراقی ههمی بدهستهکی تشهنگ ههل دگرت و بهرهفانیا عیراقی دکهن ویدهستی دی ل کارخانهو جهم وزهفیا ول قوتایخانا عیراقی ئافاد کرن.

دهلیفیت ناشتی

ههر ژ روژیت ئیکی ل شهردی رژیما ئیرانی سه ره مه فرز کری عیراقی چوو دل نه بوو و ته ماهیا وی نه دچوو ئاخا ئیرانی، عیراق یا دناف ئاخا ئیرانیدا بوو و بانگیت ناشتی دان و حهز دکر شهر بهینه راوهستاندن و گرفتاری بهینه چاره سه رکرن برهنگیت ناشتی و دبلوماسی.

عیراقی ههمی ده رگه هیت ناشتی فه کون به رامبهری ئیرانی، بهلی ههر رژیما ئیرانی بوو نه و ده رگه ههمی دگرن و تبلیت خو دگوهیت خو رادکرن دا گول وان یانگا نه بیت وشهردی رانه وهستینیت عیراقی هاریکاری کر دگه ل ههمی وان بزافیت هاتینه کرن بو راوهستاندن شهردی بریکیت دبلوماسی و ناشتی عیراقی هاریکاریه کا دلسوز کر دگه ل بزافیت خودان خیر ژلای ریکخراویت دهولهتی و کومه لا دهولهتیت ئیک گرتی و دهولهتیت بووسلمان و دهولهتیت بی لا.

بهلی ههر رژیما ئیرانی بوو گرفتاری و ناستهنگ داناندن بهر سینگا وان بزافا و حهز نه دکر شهر بهینه راوهستاندن شهردی و ههر ده هولیت شهردی لیدان و دریزاهمی ئیخسته شهردی.

عیراقی گهلهک دهلیفیت ناشتی و راوهستاندن دانه رژیما ئیرانی بهلی ههر وان دهلیفا سه ره نه گرت، یا ژ رژیما ئیرانیفه دهمی عیراقی دهلیفیت ناشتی فه دکهت یا لاوازه وی هیزه ویا ماندی بووی و ئیدی نه شیت شهردی بکهت، بهلی رژیما چه بهل و دورنده بچافیت شهردی خو دیت مه

چی بهسری ئینا وروژ بو روژی هیزو و شیانای عیراقی پتر لی دهات و باوه ریا وی بهسره کتنی زیده تر بو و سه رکه تن لدیف سه رکه تنی توومار دکرن.

ئیهت و نیازیت عیراقی ژ دل بوون و ژ دله کی پاقر دهست بی دکر ول جهی سه رکه تنی عیراقی نه و دهلیفه دانه رژیما ئیرانی داکو ناشتی و نه نامی ل فی دهفرا به رکه تنی به لاف بیت.

ئهف نیازو ئیهته چاک خویاو ئاشکه را بو دهمی عیراقی بریار دای هیزیت خو فه کیشاینه سه ره توخییت دهولهتی ههر چهنده عیراقی دزانی چی یا ددلی رژیما ئیرانیدا و نیازیت وی به رامبهردی عیراقی نه دراستن و وان دلی داگیر کرنا عیراقی یا ههی.

و تشتی عیراقی هزر کری نه و بوو پشتی عیراقی هیزیت خو فه کیشاینه سه ره توخیی، به دهلی رژیما ئیرانی بو خو قازانجی ژ فی دهلیفه وی ره گرت و بهینه سه ره ریکا راست و گوه بدهته بانگیت ناشتی، دهست ئافیته گه فال عیراقی و گه فیت داگیر کرنا عیراقی. یا ژ وانفه ههما یا بساناهیه دی عیراقی داعیرن و دی کهنه پاریهک خوش و دی کهنه پارچهک ژ ئیمپراتوریه تا خومهینی خهونا بو دبینیت، وان نه زانی، عیراقی نه یا بساناهیه و بساناهی نا بیته پاریهک خوش بوو کهسی و نابیته دیقه لانک بو کهسی.

ئیرانا دوژمن ل گهلهک ئهردا ولسه ره توخیی عیراقی خو جهرباند بهینه دناف ئاخا مهدا، ل روژه لاتا به سه ره دوو سی جار ل روژه لاتا دجله و ل شهردی «تاجا شهرا» ول میسان و شیب و طیب و فکه و مهنده لی ول سین سعد. بهلی ل ههمی جارا بره فینا خورا نه دگه هشتن و ته رم و کهله خیت وان دبوونه تومک بو ته پرو و ته ولا.

دیسان ههر پئنه نه چوون چنکو «کتا بن تیر نا بیت» جاره کا دی خو جهرباندنه فه ل کوردستانی یا ژ وانفه توخییت کوردستانی دغه کرینه و ریکا فه و ژارتیه دی بساناهی ده ربازینه دناف ئاخا عیراقیدا وان بهختی خوی رهش

جهر باندن فی جاری ل کوردستانی هاتن بهلی چاوا هاتن نه زفرین، ره فین بدهست نه کت دول ونهالیت پهنجوین بوونه گورستان بو دوژمنی، دار به رویت پهنجوین ودار هه فرست ودار بهری و بهروداریت چوارته وگه رده مه ند بوونه هزار هزار بزووت و بهر بوونه چافیت وانا. و بفرسا سهرنی چیا بو تیزاب بهر بوو چافیت وان کوریت میلله تی مه بی کورد نه فیت کاوهی و صلاح الدینی و هکی شیرو پلنگا سینگئی دوژمنی گرتن و نه کرن هندی بهوسته کی بسر ناخا مه بکه فنی.

هه می خه ونیت دوژمنی بشافیدا جوونه خارنی و نه گه هه شته مرازی.

بهلی دیسان لجهی سه رکه تنسا به رده وام عراق جه ژ ناشتی دکت و ناشتی خوازه و نه فه هه ل ویتا عراقی به هه ژ روژیت ته ولی ژ شهری و هه تا نه فرو و لدف شهریت سه روکی قووماندار صدام حسین داناندین «هینریت هه دوو ده ولتا بهینه فه کیشان بو توخییت ده ولته کی کسه ژ هه دوو لایا مایی خو دینی دی نه کت و نیخسیریت هه دوو لا هه می پیک بهینه گهورین».

دهوری میلله تی

هه ژ روژا بهر با بوونا ناگرنی شهری رژنما که فنه په ریس ل ئیرانی لسه مه فه رز کری هه ژ وی روژی هه تا نووکه هه می میلله تی عراقی ژ کوردو عه ربا و هه می کیماسیت دی ده وره کی معزن هه بوو ل وان هه می سه رکه تنیت به رده وام تهویت هینریت مه یت قاره مان نومارکیرین ل هه می به روکیت شهری.

(شهری قادسیا صه دامی دا په یوه ندیه کا گه له ک مووکم پهیدا بوو لناف بهرا وه لاتی و میلله تی و پارتی و عه سه کری و قوومانداریی.

عه سه کر ده می شهری دکت شهری ناکت وه ک ده رگه هه کا عه سه کری بتی تهرو فرمانا بهجه بیت دناف پهروازی یاساو فرمانیت عه سه کریدا، بهلی عه سه کر بی شهری دکت بوی گیانی دناف دلئی میلله تی داو بزهدکیت کوریت هه می میلله تی و بگیانی میلله تی و دناف بیرو هه ستیت میلله تی.

ده می هینریت مه یت قاره مان قه ستا مه پیدانیت شهری دکن دچافیت وان دا نارمانجه کا مه زن وژی هاتی دیاردیت ته نارمانج عراقه و سه رکه تنسا عراقیه و میلله تی عراقیه.

زیره کی و چه له کیا کوریت میلله تی عراقی و قوربانیت وان ژ سه خمه راتی عسراقی بو دوژمنی دیارکر کو ته وی ده ستی خو دریز که ته عراقی بدله کی خراب ته ده ست دی ژ قوولکی هیته ده ری دهوری میلله تی ل داستانیت سه رکه تنی ده وره کی به رجاف بوو ل هه می مه پیدانا ل مه پیدانیت شهری ول مه پیدانیت ئافا کرنی بشک داریا میلله تی دناف ریزیت عه سه کرئی میلی دا ویشک داریا وان ل به روکیت شهری و پشته فانیان وان یا مووسم بو هینریت مه یت چه کدار.

دیسا دهوری میلله تی گه له ک هیژا و به رکه تیه دناف کارخانه و ویروژادا ل زیده کرنا به ره می و په پیداکرنا هه می هه وجهیت پیدفی بو هینریت مه یت چه کدار.

دهوری پالا ل فه کرنا ب هزاره کا ژ کیلومه ترا ژ ریک و بارا و خوشکرنا ریکا بو هاتن و چونیت هینریت مه یت قاره مان و درست کرنا پرو سکرال سینگئی شهری ویشف و روژی بی راهه ستان و لسه توییت دوژمنی ته وژی ژ وان داستانیت به رکه تنیه ل سه رکه تنیت به رده وام دناف شهری قادسیا صه دامی یا پیروز.

دیسا دهوری میلله تی قه ت نا هیته ژ بیرکرن دناف دام و ده رگه هیت به ره فانیان باش بزوختی دا (الدفاع المدنی) تهویت بشف و روژا شول دکرن و عراق کریه که لا هه می پیلانیت دوژمن لسه هاتینه شکاندن.

دیسا دوری بملیونا ژ ۱۰ و میرا ژ گنج ونولازا ئەوێت
دناف هەمی جەهیت نابووری و خزمەنادا شول و کار دکرن،
ل خزمەتیت هاتن و چوونی و ساخەلمیی ول هەمی
مەیدانیت دی.

دیسا دوری نفیسه فان و هوزانقانا و هونەر مەندا دورەکی
ژئی هاتی و بەرجافی بوو.

دیسا ژنکا عیراقی دورەک بەرکەتی هەبە دناف وان
هەمی داستانادا ئەوێت خوشمیر و میرخاسیت عیراقی تومار
کرین ئەو ژنکا خوشتی ترین تشت ل بەر دلی کرەبە فوریانی
و خەلات بوو سەرکەتا عیراقی دیروک دئی بەحرفیت زیری
نافی وئی تومار کەت و قەت ناهیتە ژبیر کرن.

ئەو ژنکا زێرو زینەتا خو دکەتە خەلات ژ سەخمەراتی
عیراقی دوری وی چوو جار نا هیتە ژبیر کرن.

هەر وەکی سەرۆکی قوماندانار صدام حسین دگوتارەکا
خودا گووتی و بەحسی دوری میللەتی کری دناف شەرنی
قادسیا سەدامیدا «میللەتی عیراقی یی نازاو وزیرەک و نامادە
بو فوریانیا وئی بیهنی فوهر دکارت بژیت و مەاملەتی
دگەل هەمی سەرۆبەرت نەخوش بکەت، ژ بەر هندی ئەز
دبێژم دبێژمە دۆژنا بەریکانا هەو بەسەرناکەفیت عیراق
بەسەرکەت و دئی بەردەوام بیت ل شەری هەتا سەرکەنتی».

باوەریا میللەتی عیراقی بەسەرکەتا مەزن سەرکەتا
عیراقی گەلەکا مووکمە، چنکو هەمی میللەت چاک دزانیت
دۆژمنی مە دقیت کەنیتی ویشکورینی ل سەر لقییت
زاروکیت مە بکسۆزیت و دۆژمنی دقیت میللەتی عیراقی
زەلیل و بن دەست کەت و سەرەخویا عیراقی تیک و پیک
دەت لەوا میللەتی سوزا دای هندی دلۆپەک خوون
دگیانی دا ما بیت قەت وەناکەن دۆژمن بگەهیتە مرازا خو
و هندی ئیرانا دۆژمن بزووئیت شەری پیش کەت و هندی
دریژا هیتی بیخیتە شەری باوەریا مە بەسەرکەنتی دئی مووکمتر
بیت، چنکو میللەت هیزو شیانەکا یی توخییە ژ
سەخمەراتی بەره‌فانیا عیراقی و سەرەخویا عیراقی ژ

سەخمەراتی بەره‌فانیا وان دەست کەفتیت شورەشا ۱۷ -
۳۰ تیر مەهی بو هەمی کوریت میللەتی پەیدتکرین.

هەمی کوریت میللەتی دنامادەتە بەسەر و مال ئە خو
گوری ئاخا عیراقی بکەن دا هەمی دەما عیراقا سەر بلندن
و سەرەخو و ئازا بیت، و کوریت وی بەسەر فەرازی تیدا
بژین. و چوو جار ریکی نا دەنە دۆژمنای مایی خود مە بکەن
و زیاری ل مە تحل و نەخوش بکەن.

وەکی هەمی جارا هەمی پیلانیت دۆژمنای ل سەر ئیکاتی
لناف پەرا میللەتی عیراقی هاتە پەلخاندن و شکاندن.

دەوری میللەتی مەیی کورد.

دەوری میللەتی مەیی کورد دورەکی بەرکەتی بوو وەکی
هەمی میللەتی ژ سەخمەراتی عیراقی عیراقا کوردو عەرەبا
و کیماسیت دی. خوونا کوردو عەرەبا ل گەلەک وارو نەهالا
ول دەشت و چیا تیکە ل بوو و ئاخا عیراقی یی هاتە
ئافدان دا هەر بمینیت ئازا و سەرەخو دوری میللەتی مە
یی کورد دناف شەرت شەرفی و کەرامەتی و سەر بلندا هیا
عیراقی دورەکی ژئی هاتی بوو.

میللەتی کورد. بمل بمل دگەل برایت خوریت عەرەب
چەکی هەل گرتی و بەره‌فانیا عیراقی دکەن و سینگی
داگیراکەرا یی گرتی.

بەره‌فانیا بەسەر و پەنجەوین یا کری. ول شەرا هەمی
میللەتی مە یی کورد ل جەهی باوەریی بوو.

پشک داریا میللەتی مەیی کورد دناف شەرنی قادسیا
سەدامی یا پیروزدا جە چی دناف ریزیت لەشکەرنی
میللی دا ئان دناف ریزیت لەشکەری دا ئان ژئی دناف
ریزیت هینریت بەره‌فانیا نیشتمانی دا، نیشانا دلوسوزیا
میللەتی مەیی کوردە بو ئاخا وەلاتی، ئاخا عیراقا پیروز
ئاخا باب و باپیرا واریت شارستانیەتی و پیش کەفتی.

دوژمن دهمنی دلی خودبته ناخا عیراقی، مهخسهدا دوژمنی ههمی عیراقه ژیری ههتا ژووری، دهمنی دوژمن ئیرشا دبهته سهر بهسرا ومیسان مهخسهدا وی نه بتنی ئهو ئهردن بهلنی بهلنی نهخسهدا وی عیراق ههمیه مهخسهدا وی نه بتنی بهسرایه، بهلنی بهسرا وسلیمانیه.

دوژمنی بهریکانی لسهر مهکوردا دگرت و بو خودگروتنی ئهگهر ئهم دریکا کوردستانیدا چوون کورد دی بو مهریکی ئهوزیرن و دی بساناهی چینه دناف ناخا عیراقیدا بهلنی دوژمن وهکی ههمی جارا بی خهلهت بو و خهون ددیتن، ئهو خنزیری ل روژ ههلاتا بهسرا بریندار بووی ل دوول ونهالیته پهنجوین سهکتی، میللهتی کورد ل پهنجوین و چوارته و گردهمهند و نه کورد دوژمن بهسرا ناخا عیراقیه بهیت. ورژا رووهن ل دوژمنی کورنه دوزهخ و شهفا تاری. ههمی ناخا عیراقی یا پاکژ و پیروزه چوون جار دوژمن نهههینیت.

رهشمال وجهی میهفاندارین ل بهسراو سلیمانیه نیشانان دلسوزیا ههمی کوریت میللهتی عیراقیه بو ناخا وهلاتی. ههمی میللهتی عیراقی ئیک دهست دین ژ زاخو ههتا فاو که لایهکا مووکن چهپههک پیلانه سهری دوژمنی دی لسهر هیته ههراشدن و ئالاین عیراقی دی ههری بلند بیت ل بهسرا ومیسان و پهنجوین و چوارته دگهردمهندی.

ستراتیجیهتا نوی

ل دریزا هیسا سالیته پستی فهکیشانان هینریت مه یت چهکدار بو توخیبته دهولهتی ل ساللا ۱۹۸۲. ستراتیجیهتا بهرهفانیته ل جهدا، بهرهفانیته کا بتوخیب بوو، وژ وان ههلهپژاردنیته مه یت بزحمهت بوو وهل مه کری ئهم لسهر بچین ژ بهر گهورینیت ههرنیمایهتی ودهولهتی.

وئهو گهورینیت گهلهک جارا دناختنیته خودا سهروکی قووماندار صدام حسین «خودی ژینی وی دریزکته» بهحس ژنی کری ولسهر ناختی. نهخاسمه ناختنا وی دگهل ئه ندامیت نفیسینگهها ریک خستنا بهغدا یا پارتا بهعسا عهههیا ههمیشکی یا ژ رژیمه ئیرانیته دهمنی عیراقی هیزیت خو فهکیشانیه سهر توخیبته دهولهتی ژ بی هینری ولاوازا عیراقی بوو، و عیراق یا مهجور بوو وی نشتی بکته.

نهخیر عیراق یا لاوازووی هیز نه بوو دهمنی ئهو بریار دای. وهکی ههمی جارا رژیمه ئیرانی یا خهلهت بوو. عیراق دکارت جارهکا دی بچیهته دناف ناخا ئیرانیدا و دشیت چی باژیری دناف کورانیته ئیرانیدا داگیر بکته وچی دهمنی بقیته.

دهمنی ئهو گهورینیت مه بهحس ژنی کری نه ماین ئهو گهورینیت وهل قوومانداریا مه کرین کو هیزیت مه فهکیشیه سهر توخیبته دهولهتی وئهم فان خالیته خاری بهرجاف کین کو ئهم ستراتیجیهتا عهسکههیا نوی بکارینیت:

۱- رژیمه ئیرانی یا بهردهوام بوو ل سهر شهری وئاگری شهری بلشد دکر دژی وهلاتی مه وگهلهک جارا ههول دا بهیهته دناف ناخا مهدا و جاقفدیرا قهنج ئیهتهته رژیمه ئیرانی زانین ل شهریت روژ ههلاتا بهسره شهریت ئیکتی ویت دووی و لشهریت ئههوارا و پهنجوین ول ژووریا وهلاتی.

۲- رژیمه ئیرانی بی کول دکر ئامیرهتهته نه یاریا خو پیش بیخیت پستی ههرا شکهستههکا فی دکهتا نهخاسمه پستی شهفا نههی لسهر دههی ل ساللا ۱۹۸۶.

وکههه وکینا رژیمه ئیرانی ئهه رژیمه پال دا هاریکاریا عهسکههری وئابووری دگهل قهوارا سههیونی زیدهکته مهخسهد ژنی ئهو بیت گهورینهکی بیخیهته دناف خارطا مهوقنی عهسکههری وگههفا ل عیراقی وهلاتیته کناری عههههیا بکته.

۳ - رژيما ئيراني چوو دخو نه هيللا وئە زمان دده في دا هاته خاري كوشيت جاره كي ژ جارا بهيته دناف ناخا عيراقيدا. وئيه تيت خويت چه پهل بكارينيت و بهاريكاريا رژيما سوري وليبي. وشه رني فاو باشتين نيشانه لسه رني چهندي.

ئەگەر ئیت في ستراتيجيه تا عهسكهری یا نوي دناف بهياناما ژماره «۲۲۲۹» یا قومانداریا گشتیا هینریت چه کداردا هاته دیار کرن هل بژاردنا ستراتيجيه تا نوي گهلهك راسان يت نيدا ههين دكوورترن ژ تشتي هاتيه گوونن ژلاين عهسكهری و سياسيه بـ ودا چاك فان راسانا بزاین پيدفيه فان خاليت خاري دهست نيشان كهين.

۱ - چوونا هینریت عيراقی دناف ناخا ئيرانيدا هه روهكي سهروكي قومانداندار صدام حسين گووتی به رسفدانهك بوو بو داخازيت به رهفانين ژ ميلله تي و ناخا عيراقی وژ نه تها و عه ره بي هم چوونه دناف ناخا ئيرانيدا ژ سه خمه راتي ناشتي به لي رژيما ئيراني هاتنه «فاو» دا بدله كي نه ياري و ته ماهي.

۲ - ل چار ساليت بووري هينریت مه يت چه کدار گهلهك ئاستهنگ دکته سينگی ژ بهر ستراتيجيه تا به رهفانيا راهوستای ئان وهك يا راهوستای چنکو عيراقی ل جه بهه کا دريژ به رهفانيا سه ره خويا عيراقی دکر ول هه ر ئيره شه کا مه زن زه حمايتا نه ياري دميت لسه ر ناخا مه هه تا ئيره شا به رامبه ر دکر و دوژمن ويران دکر و پاشقه دبر.

۳ - قومانداریا مه نه خاسمه سهروكي قومانداندار صدام حسين هه ر زوی زوی گهورينيت نوي دهست نيشان کرن دناف شه رني عيراقی و ئيرانيدا، و سو جيهاني هه مي ئيه تيت رژيما ئيراني ديار کرن. و ژ به ر في چهندي عيراقی ئه ف ريکا نوي گرت و ريکه کا راست و درست بوو، و به رسفدانهك بوو بو پيدفيت نووکه و سه رو به رني نووکه بي شه ري، و زيده بوونا هيزو شيانيت له شکه رني عيراقی و باوه ریا مووكم سه رکه تنی و ژناف برنا نه خش و پلانيت دوژمنا. و هم في تشتي چاك دبنين و به رچاف دکهين دناف

به باناما کشتیا هینریت چه کداردا:

«عيراق و هينریت و ئي يت چه کدار دکارن بگه هته هه ر ئارمانجه کا قومانداریا گشتیا هينریت چه کدار بو دهست نيشان که ت.

عهسكهری عيراقی ئه وني کاری باژيريت ئي يراني داگيرکته و خوژني فه کيشيت بدلي خو، ئه و له شکه ر دکاريت جاره کا دي وان باژيرا داگيرکته، وئه و مه کری ل مه هرا ن دي ل پاشه روژني ل گه لهك باژيريت دي کهين».

کورت و کرمانج قومانداریا عيراقی نه خاسمه سهروكي قومانداندار صدام حسين چاك دزانيت چاوا به رسقا نه ياريا دوژمني بدهت ل په يسکا عهسكهری و سياسی. و نه خشيت سه رکه تن عيراقی دانيت.

وهندي رژيما ئيراني دريژاهي بيخه شه ري چوو بدهستي فه ناهيت ژبلي رهفيني وشکه ستنی و سه ر شورينی و ديماهيک دي سه رکه تن هه ر به هرا عيراقی بيت ولبن ئالاي سهروكي قومانداندار صدام حسين «خودي ژبي وي دريژکته».

سه رچاو کيت گووتاري:

- ۱ - روح النصر - صدام حسين ۱۹۸۱.
- ۲ - معاً لبناء العراق العظيم - صدام حسين ۱۹۸۳.
- ۳ - لسنا طلاب حرب وانما دعاة حق ورسالة ۱۹۸۱.
- ۴ - مبادئ الثورة القومية تحدد علاقاتنا بالمعالم - صدام حسين.
- ۵ - احتياطي الثورة المضموم شعبنا العظيم وجيشه الباسل - صدام حسين ۱۹۸۱.
- ۶ - شعبنا وطريق الحرية - صدام حسين ۱۹۸۲.
- ۷ - رهوشه ميري نوي ژماره ۱۰۹/۱۹۸۶.
- ۸ - روزناما الجمهوريه ژماره ۶۱۲۵ ص ۳.
- ۹ - گوفا را ئوتوتومي ۱۹۸۶.

صفحات من قاديسية صدام المجيدة

جمال برواري

ويتناول البحث العداة الفارسي القديم للعراق وشعب العراق منذ القدم ومحاولات الفرس لغزو واحتلال العراق وضمه للامبراطورية الفارسية التي يحلم الفرس بها . وكذلك يتناول البحث الاعتداءات الفارسية على قفطرا ومنذ مجيء خميني واستلامه السلطة في ايران . ويتحدث البحث عن المساعي التي بذلتها القيادة السياسية في العراق لتجنب اشعال فتيل الحرب التي كان نظام خميني مصراً على اشعالها . وكذلك يتناول البحث الرد العراقي القوي للاعتداءات الايرانية من خلال مطاردة القوات الايرانية في داخل عمق الاراضي الايرانية واحتلال مدنه . وتجابوب العراق ومن موقع القوة والأقتدار مع المساعي المبذولة لوقف القتال وحل المشاكل بين الطرفين بالطرق السلمية والدبلوماسية ورفض النظام الايراني جميع الوساطات والمبادرات السلمية التي أقدم عليها العراق وتعاونه مع كافة الوساطات الدولية والاسلامية . ويتناول البحث الدور البارز لكافة أبناء الشعب في معركتنا العادلة معركة قاديسية صدام المجيدة . والملاحم البطولية التي سطرها جند العراق في كافة جبهات القتال وكذلك عن دور شعبنا الكردي في المعركة . ويتناول البحث الاستراتيجية الجديدة لقواتنا المسلحة البظلة في ضوء متغيرات الحرب . وقدرة العراق على احتلال اي هدف ترسمه القيادة العامة للقوات المسلحة كما فعل في مهران وما سيفعله مستقبلاً مع مدن ايرانية اخرى . ويتناول البحث قدرة قواتنا المسلحة البظلة للاستجابة لحاجات وظروف الميدان وأقتدارها المتنامي كلما توفرت الامكانيات الفنية والقتالية والتسليحية . والايمان المطلق بالنصر واصرار عميق على دحر مخططات ونوايا المعتدين .

رمزاني پيڪ ل بهر صفي عيراقه سيرافه

هه و نامهي ڪتاب

حميد علي

الصفوي) دهمن (عثماني) هاتينه سر نهختي لوهختي
(سلطان سليمان القانوني) سال ۱۵۲۴ م.

وحوڪمي (عثماني) نهيا بنهجهد بو چونكه نه خوشي
پهيدا بو دگهل (صفويا) ژره خهڪي وشهرت بهردهوام دگهل
(نهورپيا) ژ رهخهڪي دي .

لشيري پاتشاه (طهماسب) لهشكهري خو بره
(آذربيجان) وهه تاكو آهه شتيه (أرضروم) و سلطان سليمان
القانوني جاره كا دي لهشكهري خو بره روز هه لاني ، بهلني
(طهماسب) خو كيشا ژ عهدي داگير كري و به يوه نندي

ژكهفن دا ترماع كارا ودهست دريژا بهري خو ددا
عيراقني و داخو ازا وان نهو بو دهستي دانن لسره چونكه
جههكي باشه و تير خيرو خيراته . . لهر قني چهندي شهرت
دوژ وار دهاتنه كزن وب هزاران ژكورت وني كهفتن
ساحيت شهره قني دا بهلني عيراق ما هه ژكهفتنا خيلافه تا
(عهباسي) پشي (هولاكو) بغدا داگير كري سال ۶۵۶ هـ -
۱۲۵۸ م وچو دين حوكمي (مهغولا و تههرا) وپاشيكا
حوكمي (مهغولا و تههرا) وپاشيكا حوكمي (جلاثري)
هه تاكو (صفويا) داگير كري لا زهماني پاتشاه (اسماعيل

گریدان دگهل ئیک ل ساللا [۹۶۲ھ - ۱۵۵۴م] تفاق هاته موهرکرن نهفه بون بنیائیت وی:

- ۱ - هیلانا ویلایهتا (قارص) و (قلعه) بو عثمانیا.
- ۲ - خبیج کیشانا تخویبی شههره زور ل ژوریا عیراقی.
- ۳ - تهناها حه جاجیت ئیرانی.

ویشتی بورینا ساله کی لسهر مرنا (سلطان سلیمان القانونی) وهاتنا کوروی وی سهر تهختی وهفدهک هنارتن بو شاهی (صفوی) ساللا ۹۷۶ھ - ۱۵۶۹ ب سهر وکاتیا (شاه قولی خان) بو (استبولی) ژبو نویکرنا هه فال بهندی دناف بهرا ههر دو دهولهتا، (صفویا) شیان عیراقی جارهکا دی بیخن لبن دهستی خو فلهی (عثمانیا) جارهکا ستاندن نه وهختی (سلطان مراد الرابع) و ب قومانداریا وی عیراق ما دین حوکمی (عثمانی) دا قهدهرا چوار چهرخا هه تاکو (تورک) ده رکهفتین بدیماهی دهمی هاتینه شکاندن ل شهری جیهانی یانکی و موهرکرنا تهناهی دناف بهرا نهله مانا وینت دگهل ئیک ل ۱۹۱۸/۱۱/۱۱.

و کیریاریت میژوی وینت بهری دیارکرن کو دهولهتا ئیرانی ههروهخت رادبو ب هیریشیت. لهشکهری دزی دهولهتا (عثمانی) ل ههمی چهپهریت تخویبی دهمی فهرست دکهفتی ددهستی دا. نهف شهریت ههنی دهانته کرن دهمی دهولهتا (عثمانی) مژویل دبو ب شههره نیخیت وا دگهل نه وریایان ئیرسی ژفان دوژمناتیا نهویت بوین سهر تخویبی عیراقی و ئیرانی ودهست دریزیا وان دسهرو بهریت عیراقی و تاییهتی ل باژیریت ژوریا عیراقی و پاتشاهیت بابان نهویت نه رازی سوناخو ناشکهرا دکرن لسهر دهست دریزیا ئیرانی دناف شولیت وان وینت نهپهنی و ناشکهرا.

ل ساللا ۱۸۲۲ هیزیت فارسی رابون ب کیریاریت دوژمناتی لسهر تخویبی دهولهتا (عثمانی) دهمی نه وریا شهر دکرن ل روژئاقای. ولهشکههریت فارسی پیش دجون و دهفهرا (لقارس و بایزید) داگیرکرن. لوهختی دهولهتا (عثمانی) مژویل ب شههره نیخا دگهل دهولهتیت نه وریی ونه دئیان جهبههک دی فهکن دناف بهرا وان

ودهولهتا فارسی بهلی دوهختی دا بهره فانیان فان هیرشا کرن و تالان و دزی راهه ستاندن لسهر تخویبی (عثمانی) دا.

و (عثمانیا) شیان ئیرانی قانع کهن بو پیشقی بونا تهناهی ل دهفهری بو خوشیا ههر دو میللهتا هوسا کومبون هاتنه گریدان دناف ههر دو دا ل ویلایهتا (أرضروم) (عباس میرزای) سهر وکاتیا لایئ ئیرانی کرو (رؤوف پاشای) قومانداری هیزیت عثمانی سهر وکاتیا لایئ (عثمانی) کر. ژبه ره گهرا فان کومبونا تفاقهک هاته موهر کرن دناف بهرا ههر دو دهولهتا دا بنافی تفاقا (أرضروم) یانکی.

ل دهمی هاتی دا ئیرانی گوهر نه دا ونه چو لسهر فی تفاقی و بهردهوام بو ددهست دریزیی دناف شولیت عیراقی وینت نافخسوی وب تاییهتی ل دهفههریت کوردال ژوری وروژ مهلاتا عیراقی و کیریاریت نه د ریدا مشه بون هه تاکو ساللا ۱۸۲۴ حکومهتا ئیرانی دهست دریزیا خو ناشکهرا کر بهرامهر دهفههریت (زهاو، کوی، حریر، سلیمانیه) و دناف راجرنا ئیرانی کیشاو دریز بو و پشته فانیان خرناسی کهریت کوردا کر داکو رابنه سهرخو.

و جارهکا تفاقا (أرضروم) یا دوونی هاته موهر کرن ب هاریکاریا (ئیرسی) و (بهریتانی) هوسا دهولهتا ئیرانی و (عثمانی) لیچونیت نوی کرن بو گریدانا سولحتی یا بهردهوام.

بهلی جارهکا دی ئیرانی نهماغیا خو ناشکهرا کر لسهر خاک و تاقا عیراقی و دئییا بگه هیتته بن دهست و جارهکا نه خوشی پهیدا بو دناف بهرا عیراقی و ئیرانی دا لدور (شط العرب) و ههشت ساللا نهف دلمانه ما بهردهوام دناف بهرا عیراقی و ئیرانی وههمی ریک هاتنه گرتن بو هه فالینی ژبهه عینات وسهر ره قیا لایئ ئیرانی و بهردهوامی لسهر گهقا هه تاکو ساللا ۱۹۲۹.

لفی وهختی عیراق رازی بو لسهر داخواریت حکومهتا ئیرانی دگلهک بنیاتادا دهمی شاهی ئیرانی (رضیا بهلوی) بریسکهک هنارتی بو مهلیکی عیراقی (فصل الاول) تیدا دلخوشیا خو دیارکر لسهر رازی بونا عیراقی. و جارهکا دی

هه‌فاله‌تی بو دناقی بهرا هه‌ردو وه‌لاتا دا لسه‌ر بنگه‌هیت
موکوم بو خوشی و نه‌ناها هه‌ردو میلله‌تا.

و وه‌فدیت ره‌سمی هاته‌ه لیک گوهورینی ده‌می ل ۲۰
نیسانا ۱۹۲۹ وه‌فده‌ک عیراقی ب سه‌روکاتیا سه‌روکی دیوانا
مه‌لیکی سه‌یدا رستم حیدر چو بو نه‌هرانی وکاشه‌زه‌ک ژ
مه‌لیکی بر بو شاه‌ی ئیرانی تیدا قه‌سیت خوشی ویراده‌ری،
و حکومه‌تا به‌ریتانی رابو بده‌وره‌کی به‌رز دق‌ی کریاری‌دا.
به‌لی لابی ئیرانی نه‌ما لسه‌ر سوزا خو و رابوب
کریاریت دوژمناتی جاره‌کا دی و ژوان:

- ۱ - نه‌عدایت ئیرانی لسه‌ر شط العرب.
- ۲ - زیده‌ چونی لسه‌ر عه‌ردی عیراقی و ئافاکرنا مه‌خفه‌ریت
جه‌ندرها.
- ۳ - ده‌ست درنژایا عه‌شیره‌تیت ئیرانی لسه‌ر تخویبی
عیراقی.
- ۴ - حکومه‌تا ئیرانی رباریت ئافی برین وه‌شک کرن و
ئه‌ویت ته‌ین ژ ئیرانی بو عیراقی.

پشتی رابونا شوره‌شا ۱۷ تیرمه‌ها نه‌ته‌وايه‌تی مالا
۱۹۶۸ حاکمیت ئیرانی مه‌نده‌هوشی بون لسه‌ر به‌لافه‌بونا
هزرت هه‌فیشکینی ورژیما ئیرانی ترما ژقی راستی و فیا
دربه‌کی دانیتی هه‌ژ ژ روزا ئیکی.

هوسال ۱۹ نیسانا سال ۱۹۶۹ شاه‌ی ئیرانی تفاقا
سال ۱۹۳۷ پویج کر ژ لایه‌کی ئه‌وا کو پیک ئینانا تخویبی
وتیکه‌لاها دناقی به‌را هه‌ردو وه‌لاتیت جیران دا.

ژ وی وه‌ختی وه‌ه‌تا کو ئادارا سال ۱۹۷۵ شاه‌ی شه‌ره‌ک
دوژمناتی فه‌رزکر لسه‌ر شوره‌شی ده‌می مه‌جالادا بیت
پرویاگه‌نده‌ و سیاسی وه‌شکه‌ری. . و ده‌ست درنژکره‌ د
سه‌رو به‌ریت عیراقی بیت نافخوی و سه‌ح سیت وی ل
هه‌یفا کانوینا دووی یا سال ۱۹۷۰ پیلان پیک ئینان بو
تیک دانا رژیما شوره‌شگیر ل عیراقی. و عنبار
وجه‌به‌لخانیته‌ سه‌ح و سیت خو وه‌شکه‌ری خو لبه‌ر
جماعه‌تا بارزانی به‌ر هه‌فکر بو خو ئاسی کرنی داکو چه‌کی
هه‌لگرن دژی شوره‌شی و هلو په‌پانا شه‌ری میلی ده‌می

عه‌ردی ئیرانی بویه خیتیت پشته‌فانی بو هاریکاری و تشت
ومشتی و گوهاستنا بریندارا.

و ئیرانی وکفه‌نه په‌رینیت وا ئه‌ف نه‌خوشیه دوژوار کرن
دناقی به‌را هه‌ردو لا ده‌می روزا ۱۲/۴/۱۹۷۲ که‌تیه‌ک
تانکیت ئیرانی ب هاریکاریا له‌شکه‌ری وا وتوینت هاون ل
تخویبی عیراقی بورین ل نیزیکا ده‌فهره‌ خانقین وه‌یریش
برنه مه‌خفه‌را جه‌ندرها. به‌لی هیزیت عیراقی بیت چه‌کدار
ئه‌ف هیزیه‌ پالدان و پویج کرن ده‌می شه‌ری ۱۹ سه‌عه‌تا
کیشای و ته‌لافه‌ت گه‌هاندن هیزیت ئیرانی د چه‌کی
وروحی‌دا.

و پشتی شه‌ش سال د شه‌ره‌نیخی‌دا شاه‌ی خییج کیشان
ئاماده‌کرن بو ژیک فه‌کرنا عیراقی وه‌ه‌لوه‌شاندا شه‌ره‌شا
نه‌ته‌وايه‌تی و هه‌فیشکی به‌لی خه‌وینت وی به‌ر ئاف دا چون
ودیت کو سه‌رکه‌فتن د جه‌نگی‌دا دگه‌ل عیراقی شوله‌کا ب
زه‌حمه‌ته ژ به‌ر ده‌ست هه‌لاتیا عیراقی و ئیک گرتنا هیزیت
له‌شکه‌ری عیراقی. هوسا ژی سال ۱۹۷۵ چاف پیکه‌فتنا
جه‌زائری بو دناقی سه‌روکی قوماندان صدام حسین و شاه‌ی
بن گوردا.

و به‌رزترین ئه‌گه‌ریت لیدانا شوره‌شا عیراقی لنگ شاه‌ی
ئه‌فه‌ بون.

۱ - ژیک فه‌کرنا هیزیت به‌رامبه‌ری عه‌ره‌بی دژی
ئیسرائیلی و زه‌عیف کرنا هیزیت نه‌ته‌وا ئه‌ویت کو به‌ینه
حازر کرن بو دویر ئیخستنا دوژمناتیا ئیسرائیلی لسه‌ر
عه‌ردی عه‌ره‌با و هاریکاریا ئیرانی و ئیسرائیلی و ئه‌مریکا نه
شوله‌کا فه‌شارتی بو و راستی ژی ئاشکه‌را بون و شول کرنا
ژماریت زه‌خم ژ شاه‌زایت ئیسرائیلی دناقی ئیرانی داو
ئه‌فسه‌ریت سه‌ح و سیا.

۲ - گه‌فدانا رژیما شوره‌شگیر ل عیراقی و ب تاییه‌تی
به‌لافه‌کرنا هزرت هه‌فیشکینی و دانا حوکمی زاتی بو
کوردریت کوردستانا عیراقی و پیک ئینانا جه‌بها نیشتمانی
ونه‌ته‌وايه‌تی و پیشکه‌فتی.

۳ - ئه‌و کریاریت دین ل قلیچی عه‌ره‌ب ژ دوژمناتیت

ئیرانی دینه دژی مهسله حهتا نه ته وایه تی بو وه لاتیته عه ره ب
وینقی بونا به ره فانیای موکوم دی بیته شوله کا نه ته وایه تی
وینکفه .

۴ - رژیمای ئیرانی و ئیمپریالی ئارمانجا سیاستا وان نه وه
ناسته نگا بیخن د پینگافیت پیشکه فتی نه ویت شوره شا
۱۷ - ۳۰ تیرمه هی ل عیراقی دکهن بو قاییم کرنا ئابوریا
عیراقی و ئافاکرنا کومهلی هه فیشکی وینکفه .

سالا ۱۹۷۹ میلله تیت ئیرانی شاه و رژیمای
که فنه په ریس و په ریتی ئیخستن و هاتنا حکومه تا نوی
میلله تیت ئیرانی دلخوش کرن ود هزرا دا بو دی ژیا نه کی
قهنج بینن .

وینقی حه سیانی حکومه تا شوره شگیر ل عیراقی راپورته ک
هتارت بو حکومه تا ئیرانی یانوی تیدا هه می دیتیت خو و
هزرت سیاسی بو گریدانا تیکه لاهیت هه فالینی و جیرانی
وینتی چونا شاهی بن گور .

و وه کی ئەم دزانی حکومتی عیراقی حوکمه ک نه ته وایه تی و
هه فیشکینی به هاتینه ده ر ژ بیرو و هزرت پارتا به عسا
عه ره بیا هه فیشکی ده می ئارمانجیت میلله تی ده لگریت و
پاشه روژی . وهاتنا رژیمای نوی ل ئیرانی دوی وهختی دا
عیراقی بجافه کی هویرو به رپساری و میژوی به ریخودا
خوشی و ته ناها یا تخویبی روژ هه لاتی داکو عیراق ژ ی
رابیت بده ورتی خو بو هه لبژارتنا ریکا وتی بفتیت و فیا
هیزه کی نوی زنده کت بو هیزیت ده فهرتی بو به رسینگ
گرتنا پروژیت ساهیونی و ئیمپریالی .

و سه رو به ریت شه ره نیخا عیراقی و ئیرانی ده می شاهی
بن گور هنده ک شول هاتنه فه رز کرن بو شط العرب ده می
ناهیته رازی بون دگهل مافی عیراقی یی میژوی ، و نه ف
تشته چی بو ده می رژیمای ئیمپراتوری و ده ست دریزیا
حوکمداریا ئیرانی دکرو و ئیمپریالی ب هه می هیزیت خو فیه
هاریکاری و پشته فانیای وی دکرو دژی وه لاتیته عه ره ب
وتایه تی عیراق .

ده می شوره شا ئیرانی رابوی ئاشکه را بو کور رژیمای

شاهی هاته هه لکیشان ژ ره و ریشال فه و هه می سیاست
هاتنه گوهورین - عیراقی که یف خوشیا خو دیار کر بقی
چه ندی و کسه ریکه ک نوی بو گریدانا تیکه لاهیت موکوم
وینیاتی دگهل ئیرانا جیران .

ود هزرا عیراقی دا بو کو هه می نه خوشی و ئاسته نگه دی
هینه چاره سه ر کرن نه ویت حوکمی شاهی په ییدا کرین
دیکه لاهیت عیراقی و ئیرانی دا .

بقی چه ندی حکومه تا شوره شی ل عیراقی داخو ازا
فه گهراندا نفاقا شط العرب کر و مه سلا گزیرتیت عه ره بی
یت سی نه ویت حکومه تا شاهی ده ست دانایه سه ر
و مه سلا نه هوازی .

و تشتی چی بوی نه وه سه روکی رژیمای ئیرانی بخو
ئاشکه را گوتی وه کی ژ به ری وی شاهی گوتی ب ۹ سالا
کو نه ف گزیرته ئیرانی نه و خو ژ ی ناکیشن .

و مه سلا نه هوازی و میلله تی و تی رژیمای ئیرانی
دوژمناتی و کهر ب و کین زنده کر بو وه کی شاهی به ری .
ئینان هیزیت فارسی رابون ب کریریت دوژمناتی
به رده وام و گوله باران کرنا باژیرو گوندیت عیراقی ب
نویت کران بو وه خته کی دریز .

ده می عیراقی راپوریت نه رازی بونی ده نارتنه بو
حکومه تا فارسی تیدا نه رازی بونا خو ئاشکه را دکرن له سر
ئان کریریت به رده وام .

وهیزیت چه کداریت عیراقی هه روخت پالدا نا فی
دوژمناتی دکرن .

و دیماهی حکومه تا شوره شی ل عیراقی بریار دا ب
قومانداریا سه روکی هیژا صدام حسین بو دانانا ریکه کی بو
ئان ته عدا یا و ده ست ده ریزاها یا فارسی یا به ره وام و لیدانا
دربه کی مه زن بو هیزیت فارسی نه و دربی قاییم و دوژ وار
داکو چو جارا ژ بیر نه کت .

و سپنده هیا روژا ۱۰ ئیلولی هیزیت مه یت چه کدار
هیریش برنه هیزیت فارس و عه ردی عیراقی فه گهراندن نه وا
کو رژیمای فارسی ده ستی خو دانایه سه ر

و دویر که فتن ژ تفاقا سال ۱۹۷۵ و فهده راهیا فی دهه فرتی ئهوا کو هاتیه فه گهراندن (۱۵) کم دریزاهی و (۸) کم پاناتی بقی چهنندی هیزیت مه ییت چه کدار شینا خو موکوم دکهن بوشولی دکه فیتسه لسه رستوی ژ بو بهره فانیاه و هلاتی خوشتی.

و لسه هندی را سه روکی قوماندان صدام حسین گوتی «مه چه ننگ دکهل ئیرانی نه فیت . . بریارا مه جه ننگ نینه بهلی مه دفتی ههمی پارچه کی عهردی عیراقی فه گهرینه فه ئهوی فورسا بری ئه م نه معا عیا عهردی ئیرانی ناکه یه»

ئهو روژا عهردی داگیر کری فه گه رابه فه لسه ر دستیت هیزیت چه کداریت عیراقی (زین القوس) و سیف سعد ب قومانداریا قومانداری پالهوان صدام حسین ولین ئالایا وی داکو بیته روژه ک میژوی د جهرک و هونافیت میلیته ئی عیراقی یی هیژا. و لسه فی بنیاتی حکومه ئا ئیرانی تفاقا ۶ ئادارا سال ۱۹۷۵ و پرتوکولیت دکهل ژئی دویر که فیت ئهو ژئی ژ بهر نه فه درگرتا تیکه لاهیت جیرانه ئی و ده ست دریزایا دناف سه رو به ریت عیراقی ییت نافخوی و نه دانان عهردی عیراقی ئهوی داگیر کری لدور تفاقا جه زائری پویچ کری.

هوسا جفاتا قومانداریا شوره شی ل عیراقی ل روژا ۱۷ ئیلولا سال ۱۹۸۰ بریار دا کو ئهو تفاق هاته پویچ کرن ژلایی وی فه ژیک و فه گهراندن عهردی ژ رهخی قانونی و بله ز لسه ر شط العرب ئه ف بریاره هاته گوتن ژ لایی سه روکی قوماندان صدام حسین فه د روینشتا نه عهده ئی یا کومبونا کونفرانسا هریمایه تی وشول که ریت پیشکه فنی ییت پارزا به عسا عهره بیا هه ئیشکی ل ئافاهیا جفاتا نیشتمانی.

رژیمایا ئیرانی دوژمناتی خو بکارئینا روژا ۴ ئیلولا سال ۱۹۸۰ ده می باژیریت خانقین و زرباطیه و ده فه ریت (نفظ خانه) و (بدره) گوله باران کری ب تویت گران و بومبیت باله فرا، ژوی روژی و هره رژیمایا فارسی رابو ب دوژمناتی له شکه ری دژی عهردی عیراقی و باژیرو میلیته ئی وی، عیراقی زیره فانیایا فی کرپارا دوژمناتی دکرو چوریک نه مان و عیراقی بکار نه ئیناین به رامبه ر براده راو هه فالاب ریکیت

دیلوماسی به لی رژیمایا خمینی چه پهل به رده وام بوو کرپاریت نه د ریداو ده ست دریزایا سه رو به ریت نافخوی هوسا ژی قومانداریا پارتی و شوره شی بریاردا بو برینا ده ست دریزایا رژیمایا خمینی و بکارئینانا جه نگی داکو دریت مه زن دانن کویر ترین و دویر ترین عهردی ئیرانی ژوان باله فرخان و بنگه هیت له شکه ری ل ههمی چه پهریت شهری ل ئیرانی.

وله شکه ری عیراقی یی قاره مان چون دشری قادیسیا صدامی دا هه ژ ژ روژا ئیکئی ژ ده ست پیکرنا جه نگی ب ههمی ره نگی قاره مانیی و پاله وانیی د میژویا عهره بی و سه رکه فتنیت مه زن بنه جه کون سه ر هندی را کو جودا بونا چه کی و ره نگی و کرپاریت هونری دناف به را هه ردو لادا. قاره مانیت عیراقی به ره فانی کرن شینا ههمی و هلاتیت عهره ب داکو دوژمناتی دویر بیخن ژ میلیته ئی عیراقی و تفاق وژن و میرو پیره میرو باژیرا بپارزن ژفی دوژمنی چه پهل و چون دناف عهردی ئیرانی دا به ری کورژیمایا خوین میژو شه راخو داریت و بگه هینته عهره و میلیته ئی مه.

شهر به رده وامه و دینماهیکیت وی ئاشکه را بون لنگ میلیته ئیت ئیرانی به لی رژیمایا نه زان خو خشیم دکه ت لدور فی چهنندی وی ل هیقی هنده ک دیوانه داکو د هندادا بهیت و هیزیت وی قورئال که ن ژ هه لوه شانندی و ژ پیلانیت ره شه کیت خمینی خوین میژو ئه فه نه.

۱ - لسه ر هندی را کورژیمایا خمینی هیزیت چه کدار ئاماده کرن بون ل روژا ۴ ئیلوی بو ده ست پیکرنا هریشا به رفره لسه ر عهردی عیراقی به لی دناف را چونا چه کداریت عهردی دناف عهردی ئیرانی دا خبیج کیشان پیلانیت هریشا ئیرانی پویچ کرن نه لافه ت و ژیک فه کرن و شکه ستن په پيدا کرن.

۲ - هیزیت چه کداریت عیراقی جه بلخانیت چه کی ئه مریکی ستانن د مده می چوار هه فتنیت ئیکئی ژ جه نگی و ههر دوی و هختی دا بسه دان ژ تورومپیلا و تانکا پویچ کرن و لسه ر به پانیت ره سمی پتر ژ ۳۱۸ باله فرا هاته ئیخستن ژ

ره‌نگی فانتوم و هلیکوپترها لسه عردنی عراقی و ساحیت کریارنت له‌شکهری و پویچ‌کرنا ۶۹۴ تانکاو ده‌ست دانانا لسه ۳۰۲ تورمیلیت له‌شکهری و هیزیت عراقی ۷۸ توپ پویچ‌کرن و هیزیت عراقی بیت به‌حرری ۱۰۶ گهمی بن‌ثاف کرن.

۳ - هه‌تا نوکه ره‌شه‌کیت خمینی ل ته‌هرانی ژمارا ته‌لافه‌تا کوشیت خو‌ئاشکهره ناکه‌ت و فسان راسیا فه‌دشیریت ژ میلیته‌تی ئیرانی، به‌لی کوشتا سه‌ریارنت ئیرانی گه‌هسته ب هزاران.

شهری قادسیا صدامی هنده‌ک بیرو و هزرنت قه‌نج ئیخسته ددلی میلیته‌تی مه‌دا لدور شولیت خه‌باتی و بزافی بیت هه‌مه‌ره‌نگ ده‌می هیزیت چه‌کدارنت عراقی رابوین ب پاله‌وانیا قاره‌مانیا بابور بایرا، و شهری قادسیا صدامی بو شهرنی هه‌میا بی جودا‌کرن و ده‌ورنی قومانداری هیژا صدام حسین مازن بو ده‌می فیانا وی که‌فتیه ددلی هه‌میادا پشتی بویه بایی هه‌می کورنت عراقی نه‌فنه پیشا هیکیت ریفه‌چونی و شه‌م رابوین دشه‌ری قادسیا دا ده‌می هه‌می ئاسته‌نگا تیخین و به‌رسینگ گرتنا هیزیت ته‌ماع کار دکه‌ین دوه‌لانی مه‌و سامانی مه‌دا ژ بو بنه جه‌کرنا سه‌رکه‌فتنی.

لقیره راپورتا راستیا بنگه‌می ئاشکهره دکه‌ین کو عراق دبنیاتی بنه‌جه‌دا و قومانداریا میژ ووی و سه‌روشتی بی پارتا نه‌ته‌وایه‌تی و پیشکه‌فتنی یا کو قومانداریا رژیما مه‌ دکه‌ت دبیته نه‌گه‌را نه‌ناهی دسه‌روه‌ری عه‌ره‌بی دا بو به‌رسینگ گرتنا پروگرامیت ئیمپریالی و ساهیونی و لایی ئیستیراتیجی نه‌ عراقی نه‌فیت و ه‌لانی عه‌ره‌ب ژیک فه‌ین و پیئفی بونا سه‌رخورا بونا نه‌ته‌وایه‌تی به‌ ده‌می ته‌یت لدور بیرو هزرنت پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا هه‌فیشکی بو به‌رسینگ گرتنا داگیر گرتنا ساهیونی ل فلسطینی و پویچ‌کرنا هه‌می پیلانیت بیانی بو گرتنا و ه‌لانی عه‌ره‌بی ژ به‌ر فی نه‌گه‌ری عراق بو ژماره‌ ئیک دخیچ کیسان و پروگرامیت هه‌می هیزیت ته‌ماع کار بو ده‌ست دریزی بو خزمه‌تا کیانی ساهیونی دا کو بی رابیت بو خمینی دل ره‌ش ده‌می چه‌کی و شاره‌زا ده‌نی دا کو خمینی

بو ده‌ورنی خایینی رابیت بو خزمه‌تا ئیمپریالیزمی و ساهیونیزمی چونکه لئک ئیسرائیلی نه‌وه کو عراق خودانی هیژا له‌شکهری قاییم مه‌ دکاریت بده‌وره‌کی به‌رز رابیت ل چه‌بها روزه‌هلانی .

و ده‌می عراق مژوبل ب شهری فه‌ دگه‌ل ئیرانی ساحا شهری فاله‌ دبیت لسه‌ر پیلانیت ئیسرائیلی و سه‌رکه‌فتنا عراقی د جه‌نگی دا دبیته دربه‌ک دوژوار بو ئیسرائیلی هوسا چه‌کی ده‌ته خمینی دا کو شهر به‌رده‌وام بیت چونکه نه‌فه بو خزمه‌تا ئیسرائیلی به‌و لسه‌ر فی تیگه‌هاندنی یا ساهیونی بو ده‌ورنی ئیرانی و فایدا شهری دژی عراقی قومانداریا ساهیونی هاریکاری و پشته‌فانیا خو دکه‌تن دگه‌ل رژیما ئیرانی بره‌نگی سیاسی و پروپاگه‌نده‌وه له‌شکهری و تابه‌تی ده‌می خساره‌تا ئیرانی ئاشکهره‌بوه عراق بی سه‌رکه‌فتی به . جه‌نگی هنده‌ک تیکه‌لاهیت ئیرانی و ساهیونی بیت نه‌په‌نی ئاشکهره‌را کرن ژ به‌ری شهر ده‌ست بی بکه‌ت ب چه‌ند هه‌یفا ئارمانج ژنی نه‌وه هاریکاریا مه‌جالی ته‌ناهی دژی عراقی و لیک گهورینا سه‌ح و سیا ده‌می دیار دبیت کو کیانی ساهیونی نه‌دویر بو ژ بیریارا جه‌نگی یا کو ئیرانی کری ل ۱۹۸۰/۹/۴ ده‌می ریفه‌به‌ری سه‌ح و سینت له‌شکهری ساهیونی گوتی براسنی ل ئیزگا دوژمنی به‌ری شهر ده‌ست بی بکه‌ت و گوتی :

(هنده‌ک کریارنت هاریکاری و پشته‌فانی دناف به‌رامه‌و ئیرانی دین بو شولی پیکفه‌ دژی عراقی) و نه‌فه ژنی یا ئاشکهره‌کری گوفا‌را فی . سی . دی یا فه‌ره‌نسی ل هه‌یفا دیماهیکا سالا ۱۹۸۰ کو ئیرانی چه‌ک و ئامیره‌تیت شهری بیت ئیسرائیلی و هرگرتن و دفی و هختی دا فی هاریکاریا چه‌کی دی ئاشکهره‌راکه‌ین .

۱ - سه‌روکی ئیرانی بی به‌ری (أبو الحسن بنی صدر) ئاخافت لدور هاریکاری د مه‌جالی له‌شکهری دا دژی عراقی ده‌می چه‌ک و تشیت ئیسرائیلی و هرگرتن بو بکارننانا جه‌نگی .

۲ - مسعود رجوی زه‌عیمی ده‌زگه‌ها مجاهدی خلق

ئەف راستىيە ئاشكەرا كر ژ دەفنى بنى صدرى د چاف
پىكەفتنا تەلەفزيونى و روژنامەفانى ياكو هاتىە كرن دگەل
تەلەفزيونا ئەمريكى ل ۱۹۸۱/۸/۲۰ .

۳ - راستيا فى چەندى ژ لاينى ساهيونى ئە .

دەمى ئەم تاخفين لسەر هاريكاري و پشتهفانيا ساهيونى
دگەل رژيما ئيراني هندهكيت دى تەينە هزرا مە ژحاکميت
عەرب ئەويت هاريكاري رژيما خومەينى دگەن و چەكى
دەنە وا بو كوشتتا برايى خويى عەرب ئەو ژى رژيميت
قەذافى و اسدى نە ئەويت هاتينە فروتن بو خزمەت
وييلانيت ئيمپرياليزمى و ساهيونيزمى .

و رژيما ليبيا دەما كو پشتهفانيا خو كرى دگەل شورەشا
ئيراني وى هزر دكر كو ئەفە گەهانندنە بو شورەشا لىبي
چونكە ئەو ژى خو حسيب دگەن موسلمان .

دەمى ئاشكەرا بوى ليشا هيكى كو رژيما لىبي رازى بو
دگەل رژيما ئيراني داکو خو دوپريخيت ژ مەسەلا كوشتتا
(موسى الصلبن) و لسەر بورينا وەختى و ليك گوهورينا
مەسلەحيت نەد ريدا ييت پىكفە هاريكاري موكوم بو دناف
بەرا رژيما ئيراني و لىبي و ئاشكەرا بو ئارمانجا ئىكى ژفنى
تيكەلاهيى ئەو پيلانن لسەر پارتى و شورەشى ل عيراقى
دەمى دلئى قەذافى پر ژ كەرب و كينى بەرامبەر عيراقى
و لدور فى سياسەتا نەساخ رژيما سوري ژى خودا دگەل وا
ورژيما سوري رابوب هندهك دەوريت خيانت و
پاشكەفتى دەمى تاخافتن دەاتنە كرن بو تيکەلاهيى دگەل
رژيمى پشى گريدانا كرىارى شولى نەتەوا پىكفە، ئەف
رژيما هەنى (سوري) شول دكر بنفە برەنگەكى نەپەنى بو
موكوم كرنا تيکەلاهيى دناف بەرا رژيما سوريا و رژيما ئيراني
وييلان دكرن لسەر عيراقى .

و ژبيرامە ناچيت دەورنى وى يى چەپەل ل لبنانى
واسدى هزر دكر كو سەروپەريت نوى ل ئيراني دى بيتە
ئەگەرەك ژ ئەگەريت زەعيف بونا رژيما نيشتمانى و
نەتەوايەنى و شورەشگير ل عيراقى داکو بيتە ريکەك فەكرى
بو تەماع كارى دەمى پيلانيت هاتينە ئاشكەرا كرن دگەل

هندهك خايين ژ ئەنداميت قوماندارى ييت بەرنى و رژيما
ئيراني بو پشتهفان و هاريكار بو فان خيچ كيشانا و پيلانا
وتيكەلاهيى سوري و ئيراني بونە ئەگەريت كيشانا درائى ژ
رژيميت زەعيف ل قليچى داکو درائى حاسل كەت و
ئاستەنگيت ئابوريا خو چارەسەرکەت .

و ئەو گوهورينا بوى ل ئيراني و سەروپەريت وى و ژفان
راوستانديت نەمروفايەتى ونە نيشتمانى ونە نەتەوايەتى
ئەويت ئيران يى رابوى هندهك لايت عەرب لسەر چوين
بونە ئاستەنگ بەلى لسەر فى هەمى را سەرکەفتيت عيراقى
روژ بو روژى مشە دىن و ل هەمى چەپەريت شەرى و
شەرکەريت قادسيا صدامى بدلهكى پاقش بەرهفانيا خاك
و ئاشا عيراقى دگەن چونكە ئەم خودان هەقبن و بەرهفانيا
دەسكەفتيت شورەشى دگەين و ئەفروكە هەمى ميللەتى
عيراقى بە كوردو عەرب و كيماسيت دى ئە ئىك دەستن
ئىك دلن بو پاراستنا خاكى وەلاتى ژ هيريشيت مەژى
هشك و دل رەشيت تەهرانى و ئالابا عيراقى دى هەر مينيت
بلند ل شط العرب و ميسان و گەردەمەند ب قوماندارى
سەروكى پالەوان صدام حسين خودى بومە بپاريزيت .

زۆيەر

۱ - تاريخ الأعتداءات الفارسية على العراق .

د . محمد حسين الزبيدي

۲ - أضواء على الحرب العراقية الأيرانية .

صباح سلمان

۳ - قادسيه صدام والأنبعاث القومي

حسن محمد طوالبه

۴ - التعاون التسليحي الأيراني الصهيوني .

منس سلامه

وحافظ عبدالله

۵ - التقرير المركزي للمؤتمر القطري التاسع .

قائمة المصادر • حميد علي •

وبعد مرور سنة على وفاة السلطان سليمان القانوني ومجيء ابنه الى الحكم ارسل الشاه الصفوي وفدا برئاسة (شاه قولي خان) الى استنبول لتجديد التحالف بين الدولتين. وقد استطاع الصفويون ان يستعيدوا الطرق الى سلطنتهم ولكن العثمانيين استولوا عليه مره اخرى ايام السلطان مراد الرابع وبقيادته العراق تحت السيطرة العثمانية حوالي اربعة قرون حتى خرج الاتراك منه نهائياً بعد اندحارهم في الحرب العالمية الاولى وتوقيع الهدنة بين الالمان والحلفاء في ١١/١١/١٩١٨.

وقد دلت الوقائع التاريخية على ان الدولة الايرانية كانت تقوم باعتداءات عسكرية ضد الدولة العثمانية على مختلف جهات الحدود كلما ساحت الفرصة على الاكثر في الاوقات الحرجة التي تكون فيها الدولة العثمانية منشغلة في حروبها مع الايرانيين او الروس ومن هذه الاعتداءات ما كانت تقع على الحدود العراقية الايرانية وتدخلها الواضح في شؤون العراق.

وفي سنة ١٨٢٢ قامت القوات الفارسية بأستفزازات على حدود الدولة العثمانية حينما كانت تحارب الاوربيين في الغرب فتقدمت الجيوش الفارسية واحتلت منطقة (لقارس وبايزيد) ولما كانت الدولة العثمانية في شغل شاغل مع الدولة الأوربية لم تحاول ان تفتح جبهة ثانية بينها وبين الدولة الفارسية ولكنها حاولت ان تصد هذه الجبهات وتوقف اعمال النهب والسلب على الحدود والحيلولة دون تقدم الفرس داخل الحدود العثمانية

كان العراق ومايزال قبله انظار الطامعين والمستعمرين لما يتمتع به من موقع جغرافي واستراتيجي ممتاز وخبرات كثيرة الامر الذي جعل القوى الاستعمارية تتكالب للسيطرة عليه بشتى الوسائل وعلى هذا فقد تعرض العراق في تاريخه الطويل الى حروب طاحنة كثيرة وغزوات عديدة سقط خلالها الآلاف من ابناؤه في ساحات الشرف يذودون عن تراب الوطن وحرمته.

لقد ظل العراق منذ ان سقطت الخلافة العباسية بعد ان احتل هولاءكو بغداد عام ٦٥٦ هـ - ١٢٥٨ م تحت الحكم المغولي والتتري ثم الجلائري الى ان احتل الصفويون عام ١٥٠٨ في ايام الشاه اسماعيل الصفوي ثم استولى عليه العثمانيون ايام حكم السلطان سليمان القانوني.

لم يكن وضع الدولة العثمانية في هذا الوقت مستقرا حيث كانت على خلاف مستمر مع الصفويون جيرانها في الشرق وحروب متصلة مع الاوربيين في الغرب.

وقد استغل الصفويون انشغاله مع الاوربيين فجهز (الشاه طهاسب) جيشاً واستولى على اذربيجان وواصل تقدمه حتى وصل (ارضروم) فتوجه السلطان سليمان القانوني مره اخرى نحو الشرق ولكن طهاسب انسحب من الاراضي التي استولى عليها وعقدت معاهدة ومن اهم بنودها:

- ١ - ترك ولاية قارص وقلعتها الى الدولة العثمانية.
- ٢ - يجرى تحديد حدود شهرزور (شمال العراق).
- ٣ - يؤمن سلامة الحجاج الايرانيين.

سوف تسمى لازالة كل الأثار السلبية ولكن النظام الأيراني صب حقد وكراهية . وماكان على العراق الا وان يضع حدا لهذه الاعتداءات والأنتهاكات الفارسية ، وفي ١٠ ايلول قامت قواتنا بهجوم على القوات الفارسية واستعادت منها الاراضي العراقية التي كان يحتفظ بها خلافاً لأتفاقية ١٩٧٥ ودخل العراق الحرب المفروضة نتيجة لتعننت النظام الايراني واخذت القوى الأستعمارية والصهيونية تساند النظام الايراني وخاصة التعاون التسليحي الصهيوني لها ومساندة الأنظمة العربية كحاكم سوريه والقذافي ولكن بالرغم من هذا اندفع ابناء العراق بكل الفئات للدفاع عن ارض العراق العظيم ودحر الهجمات البربرية . ولكن بهمة رجال قادسية صدام المجيدة ودفاعهم عن مكتسبات ثورة ١٧ - ٣٠ تموز المجيدة سوف يكون لنا النصر الأكيد وبقيادة الفارس المقدم صدام حسين (حفظه الله) .

وقد استطاعت الدولة العثمانية ان تقنع ايران بأن السلام في المنطقة أمر ضروري لمصلحة الشعبين وكان من نتيجة هذه الاتصالات ان عقدت جلسات بين الجانبين في ويلاية ارضروم . واستمرت التداخلات الأيرانية طويلا واخذت تشجع العناصر الكردية على التمرد والعصيان وقد تطورت هذه الأحداث سنة ١٨٢٤ واخذت الحكومة الايرانية تتدخل في امور العراق الداخلية علناً وفي سنة ١٩٢٩ اخذت العلاقات تتحسن بين البلدين بشكل بطيء وكان لرغبة العراق في اقامة علاقة حسن الجوار بين البلدين اثر كبير فقد استجابت الحكومة العراقية لطلبات تقدمت بها الحكومة الايرانية على شط العرب والتجاوزات على الاراضي العراقية وبناء مخافر الشرطة وتجاوز العشائر الايرانية على الحدود الشرقية وقطع الحكومة الايرانية الانهار من ايران الى العراق .

وعندما قامت ثورة ١٧ تموز سنة ١٩٦٨ القومية اذهلت حكام ايران ما طرحته من افكار اشتراكية ففي ١٩ نيسان / ١٩٦٩ اعلن الشاه من جانب واحد الغاء معاهدة سنة ١٩٣٧ .

ونظمت مخابراته في شهر كانون الثاني عام ١٩٧٠ مؤامرة للأطاحة بالنظام الثوري وفتح خزائن ومخازن مخابراته وجيشه امام البارزاني للتمرد على الثورة وقد طورت ايران والرجعية الأيرانية هذا الخلاف الى مواجهة مباشرة بين البلدين وهاجمت منطقة خانقين .

وفي سنة ١٩٧٩ اسقطت الشعوب الايرانية الشاه ونظامه الرجعي وجاءت حكومة جديدة استبشرت الشعوب الأيرانية وطمحت قيادة العراق بأن ايران

په‌هوان

● جه‌میل رۆژبه‌یانی ●

ئه‌م عه‌له‌ له‌ کۆی ژیاوه‌؟ چی به‌سه‌ر هاتوه‌؟ ناوه‌که‌ی
(جافان، ه، یا گاوآن)؟

پیشه‌کی:

سالی 1956 ز (1375 کۆچی) زانای مه‌زنسی
میژوزان و بو میژوژیاو «دوکتور مضطه‌فا جه‌واد» - جیی
به‌هه‌شت بی - له‌ کۆری زانیاری عیراق دا وتاریکی زۆر
به‌ نرخی خوینده‌وه‌ ده‌رباره‌ی عه‌لی جاوانی کوردو ناوی
وتاره‌که‌ی نابوو «جاوان القبيلة الكردية المنسية ومشاهیر
الجاوانیین». وتاره‌که‌ بوگه‌لی کورد نرخیکی تابه‌به‌تی
هه‌بوو، وه‌ زۆر ده‌نگی دایه‌وه‌، چون ئه‌و راستی به‌ی
ده‌رده‌خست که کورده‌کان له‌ سه‌ده‌کانی سه‌ره‌تای
په‌یدابوونی ئیسلام دا زۆر به‌ ده‌سه‌لات و به‌ هیز بوون،
هه‌ر ئه‌وان بوون پشتیوانی بان له‌ خیلافه‌تی عه‌بباسی کوردوه‌
به‌رامبه‌ر به‌ (سه‌هه‌بی) کان و (غوز) ه‌کان و (سه‌لجوقی)
یه‌کان و له‌و جی یانه‌دا ده‌ژبان که ئه‌م‌رۆکه‌ بیی ئه‌وتری:
پاریزگاکانی (دیباله - بابل - واسیط) و هه‌روا له‌ ده‌رروه‌ری

به‌غدا ئنجا حیلله.

پاشای ئی سوونه‌وه‌ی «ساموستا مضطه‌فا جه‌واد» له
دوانه‌که‌وه‌، حیا حافیزی کردنی ئه‌وانه‌ی هاتبوون بو بیستی
ئه‌و دوانه‌، هه‌ل په‌یدابوو له‌گه‌ل دوکتوردا که وتینه‌ وت و
ویژی حۆمانی، جا ئه‌و روی کرده‌من ووتی:
بیرووات ده‌رباره‌ی هه‌وارو مه‌لبه‌ندی کۆنی ئه‌م عه‌لی
جاوانه‌ چی به‌؟ لات وانێ به‌ له‌ پیشا له‌ ده‌رروه‌ری
(سیروان) و ده‌شتی (قه‌ره‌ته‌به‌) دا نیسته‌ جی بوین؟
له‌ وه‌رام دا وتم: دوکتور! من تا ئیسته‌ ده‌رباره‌ی ئه‌م عه‌له‌
ورد نه‌بوته‌وه‌ و ئی نه‌کۆلیومه‌ ته‌وه‌، چون ئه‌م عه‌له‌ وه‌کو
عیل، ناوی له‌ (شه‌ره‌ف نامه‌) دا نه‌هاتوه‌. به‌لام پاش
گۆی ئی سوتم له‌م وتاره‌ به‌ نرخی ئیوه‌ هه‌م وتاره‌که‌ تان
وه‌رده‌گه‌رم به‌ کوردی و هه‌م په‌یجویه‌کی باشی ده‌رباره‌
ده‌که‌م»

پاش ئەم دیداره بە ماوایی، وتاره کەم گۆری بە کوردی و لەسەر لاپەڕە زیرینەکانی رۆژنامەی ژین بە زنجیره وتار بلام کردەو. هەندی لەوەدا جارێکی تر، لە کۆری زانیاری لەگەڵ (دوکتور مصطفیٰ فا جەوادا) یە کترمان بینی یەووە باسە کەمان تازە کردەووە و پیم ووت: «دوکتور! من وام بو دەردە کەوی کە ئەم عیلى جەوانە لە مەو بەر لە (جەوان رۆ) نیشتە جی بووبن و لەوێ بەرە و خوار بووبنەو، وشە (جەوان) هەر (جەوانە) کوردی بە کە یەو لە (جەوان) ی فارسی یەو نە هاتوو!

دوکتور، قسەکانی منی زۆر بە خوشی یەو گۆی گرت، و لەو رام دا وتی: «ئەم باسە لى کۆلینە و یێکی قولتری دەوی نۆ لای خۆتەو کتێه فارسی و تورکی یەکان بپشکنەو منیش هەوێ و کۆششی خۆم ئەخە مەووە کارە لەم سەردە مەدا گێژە لۆکە ی رۆ و کینی ناهەمواری و رامیاری منی رافران بوو بو دەو رۆ بەری (بە صەرە)، پاش ئەو ی کە لە (شەرتە) و (بە صەرە) یە ک دوو سالتیکم بە سەربەرد گۆنێز رامەو، بو (مەندەلی)، هەر کە شورشی ۱۴ ئەموز رۆی دا گەرامەو بو کە رکۆک، لەم ماوایەدا بە نامەو بە تەلیفون چەند جارێ لەگەڵ دوکتور (مصطفیٰ فا جەواد) هەوائمان لە یە ک گێرا بوووە، بەلام لەم باسەو نە، لە باسی ترەو، لەگەڵ ئەمەش دا دلنایم کە دوکتور پاش ئەم وت وێژە لە بارە (جەوان) هەو هیچی تری بلاونە کردۆتەو،

.....

سالانی ۱۹۶۵ - ۱۹۷۹ ز.ا. کە لە دەروە ی نیشتمان بووم بە ریکەوت جارێکیان سواری تاکسی یی بووم لى خۆرە کە ی زرنگانە بە شێو ی زمانە کەم دا زانی کە من کوردم، لە بەر ئەمە بە کرمانجی زۆر لە گەلم کەوتە دەمە تەقی، و من لیم پرسى: خەلکی کوی؟ وتی: (جاوون) لە وەرمانە کە ی دلتم کەوتە خۆر یەو، چونکە من دەمی بو بە دوای ناوی (جاوون) دا ویل بووم. . ئنجا لیم پرسى: «جاوون» عیله؟ یا جیگە یە؟ وتی هەم ناوی

عیله و هەم جیگە! ووتم: من دەمکە بە دوای باسی ئەم عیله دا ویلم، ئیو لە کوی دادەنیش؟ وتی: لە شارۆلکە ی (جاوون) و چەند گوندیکی تری دەو رۆ بەری «دە ماوە ندە!» ئەم دى یانە سەربە دیهستانی (ئە بەر شیون) لە ناوچە ی ناوخوا یی بن دە سە لاتی قەضای دە ماوە ند، و بە زمانى کرمانجی ی زۆر دە ناخیون، و فارسە کان بەم شارۆلکە یە دە لێن (جاوان) پاش ئەم دەمە تەقی یە بۆم رۆون کردەو کە حەزم لە پشکنین و زانست هە لێنجانە جا داوای لى کردم بچمە دیدە نى یان بو (جاوان).

منیش حەزم لى بو، بەلام چونکە من ئایو، بووم و جلەوی دە سە لاتم بە دەس خۆمەو نە بو، لەم بارەو بە پۆستەدا نامە یێکم نووسی بو بە رۆ بەری زانستی و پەرورە ی هە رێمە کە و رۆ نووسیکم دایە قائیم مە قامی دە ماوە ند (کە ئەوان یی دە لێن فرماندار) بو ئەو ی ئەوان خۆلکم بکەن بو سەر لى دانی ئەو ی. بەلام پاش ماوە یی وەرمانیان دامەو کە رێی ئەو ناو خۆلە پە تان و چە کە بو گە رێن (ئوتومە بیل) ناخۆشە، جگە لە پاسە شەرە کانی خویان گە رێنی تری بو ناچی، و بو کە سیکی ناشارەزا گە یشتنە ئەو ی زۆر ناهەموارە. جا لە وەرمانی نامە کە ئیگە ییشتم بارى رامیاری رى نادا (وەک وتراو!) ئەو ی کە سە حە رفیکى بە سە) جا نە چوم و کە و تەمە پشکنینی کتێه میژوی و جوغرافیایى یە کان.

«مە سعودی» لە (مروج الذههب) دا نووسیو یە: «ئەو چینه کوردانە ی کە لە وولاتی «دینە وەر» و «هە مە دان» دا نیشتە جى ن بى گومان هە موو لە نە تە وە ی «رە بیعە کۆری نزارن. هەروا (ماجوران) کەن، کە لە (کە یکان) کانی (ئادە ریا یجان) ن و (هە زە بانى) کان و (سرات) و (لوریە) و (پاردلکان) و (بارینجان) و (باریسیان) و (خالیه) و (جباتاریه) و (جاوانى). . . . تاد. . .^(۱)

ئەم عیلانە ی «مە سعودی» ناوی بردوون، ناوە کانیان تووشی هە لە ی نووسیاری بوو، بى گومان مە بە ست لە

(ماجوران) یا (ماجوران) - و مبهست نهو گورانانیه که دانیشتوانی نهو شارانه بوون ناوی (ماهی پنهو بووه وهک (ماهی البصره) (ماهی الکوفه) - وهیا (باجوان) ه، که هردوو تیره که له گهل (که یکان) هکان - واتا (کاکه بی) یه کان - په یوه نندی یان هیه تا ئیسته گورانه کانی پاریزگای (کرماشان) هه مو کاکه بین، هه روا (باجوان) هکانی لای (موصل) یش هه ره له سه رچی کاکه بین. . به لام نهوه به راست نازانم که مبهست له (ماجوران) باجه لانه کان بلیت (هه زهبان) یش نهو عیله گه وره ناسراوه یه که له میژ ودا ده یان پیاوی مه زنی وهک (صه لاح الدین نه یوی) نیا هه لکه وتوه . (سرات) یش ده بی (سورچی) بی نه وهک (سوران) چونکه (سوران) ناوه بو نهو هه ریمه ی ده که وئسته نیوانی دوزنی بچوک و گه وره وه (واتا پاریزگای هه ولیری ئیسته) . (شاهه نجان) یش نهو عیله به هیزه یه که ده ولته تی (عه یاری) ی کوردی دامه زرانده، و دوورنی یه (زه نگه نه) کانی ئیسته پاشماوه ی نهو عیلی (شاهه نجان) یه بن، که له بنه ره تا له (زه نگان) وه، هاتوونه خواره وه، و فارسه کان ناوه که یان گورنوه به (زه نجان) . (لوریه) ش هه ره (لور) هکانی خومانه به هه ر دوو به شه که یه وه (فه یلی - به ختیار) وه یا خود (پیشکو - پشت کو) نهو چند عیله تا ئیسته ناوی خویان پاراستوه به لام (باردلکان) و (بارینجان) ناوه کانیان هه ره به هه له یی ماوه ته . و تا ئیسته راست نه کراوه ته وه (باریسیان) یش (ماموستا نه مین زه کی به گ) کردویه به (بازیان) و (خالیه) ش ده بی (خیلانی) بی و (جبانارقه) ش که دیسان تووشی هه له بووه به وه رگه راوی (گاو باره که) یه که له م کاتانه دا له (تالش) و ده وره یی زریه ی (خه زه ر) نیسته جی ن . (جسوان) یش نهو عیله یه که له سه وه ره (مصطه فا جهواد) سیاره که ی ده رباره نووسیوه، ئیمه ده رباره ی ده دین . وهک له ده که دا دیمان «مه سعودی» له (مروج الزه هب) دا به په ره ی میژ و ونوسانی پیش خوی

نهو عیله ی به رچه له ک بردوته وه سه ر (عه ره ب) . به لام وا دیاره بیرو ریا که ی بهر توانج و ره خنه که وتوه، پاشان لینی په شیمان بوته وه، نا نهو تا له کتیی (ئه لته نیبه ولئیشراف) ه که یا - که پاش مروج ال ذه هب دایاوه - نووسیویه : «کورده کان عیله کانی : باذنجان - شاهجان - شاهه نجان - نشاوه - بوذی کان - لوریه - جورقان - جوانیه - باریسیان - جه لالی - متسه کان - جابانارقیه - چروغان - که یکان - ماجردان - هه زه باینه وه هی تری، که له قه له مبه وه کانی : فارس - کرمان - سیستان - خوراسان - نه صه هان - و سه ر زه ی یه کانی چیوا ماهات (واتا دینه وه رو نه هاوندو پشتکو) و ئیغارین (واتا به ره ج و که ره ج) و هه مه دان - شاهه زور - داراباد - صامغان - نازه ریا یجان - ئه رمینه - ئهران - بیله فان - باب ال ته بواب - جزیره - به ین ال نه ره یین - شام - و ده ربه نده کان دا ده زین، هه موو نهو عیله تا به نه ته وه ی (کوردی کوری نه سفه ندیاری کوری مه نوچه هه) ده ده نه قه له م. .»^(۱)

مه سعودی له م کتیه شا دیسانه وه ناوی عیله کانی به هه له یادداشت کردوه . (به لام کاتی درنژه دان به م باسه نی یه) . ده رباره ی نه وه ی که نهو عیله ده چنه وه سه ر (عه ره ب) من نه یا و تکه ی به هه شتی (دوکتور مصطه فا جهواد) دوباره ده که مه وه که نووسیویه : «گومان له وه دا نی یه که په یوه نندی دانی کورد به رچه له کی عه ره به وه، لای نه وانیه وردبین و ده خلیان به لی کولینه وه ی زانستانه وه هه په بوته بیریکی پرپوچ. . .»^(۲)

نهووش که (مه سعودی) له (ئه لته نیبه ولئیشراف) دا نووسیویه :

نهو عیله کوردانه له نه ته وه ی (کوردی کوری نه سفه ندیاری کوری مه نوچه هه) ن، دیسانه وه له وی تر ناراست تره له بهر نهو هویانه :

۱ - نه سفه ندیاری، کوری مه نوچه هه نی، کوری گوشتاسپ کوری له هراسپ ه .^(۳)

۲ - به پیتی شاهنامه و میژ ووه کان ئەسفەندیار کوری
کورد ناوی نه بووه

۳ - ئەوهی له میژ ووه کۆنهکانی ئییران دایه ئەوهیه که
به کیک له پادشایانی (ماد) ناوی (کوردان شاه) بووه،
له گەل ئەردهشیری ساسانی دا که وتسۆته شهروه، له
(کارنامهی ئەردهشیر) دا نووسراوه: «سپای ئەردهشیر بو شهیر
له گەل کوردان شای مادی، خرابه پیتی»^(۱)

۴ - به هرامی کوری به هرام گوشه نس که نازناوی
(به هرامی چوپین)، و له نەتەوهی (گورگین میلادی)
کورده، و پادشایینی ئییرانی له هورموزی چواره می
ساسانی (داگیرکردبو، ئەم پادشایه براینک و خوشکیکی
هه بوو ناویان «کورد» و «کوردی» بوو.^(۲)

جگه له مانه له میژ ووه کۆنی ئییران دا چ له شاهنامهی
فیردهوسی داو چ له فهرهنگی ناوهکان دا کەستی به یادا نای
که ناوی کورد بوئی. ئەمانه ی باسم کردن هەندێ پیرۆری
کۆنرکۆنراوه بوو که میژ و نووسه ره گه زهسته کان زانستی
راستی یان پیتی حاشا دراوه.

ئاخر چون نەتەوهییکی چهند ملیونی ده کۆری به وه چهی
کابیرانی که زۆر زۆر کۆن پیتی دوو ههزار سالی له مه وه بهر
ژیاوه؟ چ ئەم کابرایه (کوردی کوری ئەسفەندیاری
مه نوجه هری درۆکانی پیتی، یا (کوردی کوری مۆردی
کوری صه عهعهی) خه یالی یا (ره بیعهی کوری نزار) پیتی.
ئەم جۆره بیرورا پرۆپوجانه لەم سالانه دا دیسانه وه له لایه ن
هەندێ نەخۆینه واری وه کۆ (یونس سامه پائی) په وه تازه
کراوه ته وه.

بالم قسانه لایه م که زانیان به ئەفسانه یان داوه ته
قه لاهم، و بگه ریمه وه سه ریاسی (جاوان). له وه ده قانه ی
وه زمان گرتوه بو مان ده رکهوت (جاوان) کان له به شی
(چیا) دا ژیاون. مه به ستی میژ و نووسان و جوغرافیای
دانره کان له (چیا) ئەو هه ریم و ولاتانه یه که ده که ونه ئیوان
زنجیره چیا ی شاهو (زاگروس) و زنجیره چیا ی هه له به رز

(ئەلبورز) هوه هه ر له (حه له وان) هوه تا لای سه ره وه ی
(ره ی) به پانایی، و هه ر له (ئه صفه هان) وه تا ده ور وه ی
(نازه ربایجان) ی خواری به درژیایی، به م هه ریمه چیا یی به
وتراوه (بلاد الجبل) و (عیراقی عه جم).

ئجنا با سه رنجیکی ئەو جیگه یانه بده یه ن که
(جاوان) هکان تیانیشته جی بوون و هه ن. وه کۆ کابرای
(جاوان) وتی فارسه کان (جاوان) یان کردوه به (جابان).

شارولکه ی (جابان) ئەکه ویتسه دیه ستانی (ئه به رشوی)
سه ره ناوچه ی ناوخوا ی قه ضای (ده ماوه ند) و بیست و
حه وت کیلومه تر لی په وه دووره، و ئەکه ویتسه سه ره پیتی
خۆله یه تان و چه گلی تاران - مازهنده ران - بۆ لای باشووری
خۆره لاتنی ده ماوه ند^(۳) به لام ئەم عیلی (جاوان) ه، که ی
له مه لیه نده که ی خۆی هه لکه ندر او وه به ره وخوا ر بو ته وه بو
قه له مه روی (حه سه ن وه یه ی) په کان؟ وادیاره یا قات وقیری یا
بومه له رزه، یا ئەمیرانی بو یه ی (که له سه ده کانی سی په م و
چواره می کۆجیدا پایته ختیان (ره ی بووه) ته نگه
ناوی کردون، و به شیکیان گۆنزا ویتی په وه بۆسای فه رمان
ره وایی (حه سه ن وه یه ی) په کان که له گەل (بو یه ی) په کانا
ناکۆک بوون و دوژمن، و سنوریان له (هه مه دان) هوه تا
(ئه هوان) و له (مه نده لی) په وه تا زینی بچۆک بووه. . به لئی
وادیاره که له سه رده مه دا گۆنزا ویا نه ته وه، په ک سه ر
ده ور وه ی چیا ی (شاهو) یان کردوه به مه لیه ندو هه وار،
که زۆر به دیمه ن له هه واره کۆنه که ی خۆیان چو وه به و
هۆیه وه ئەو خاک و ئاوو سه رزه وی په ناوی ئەوانی پیتوه
نووسا وه بووه به (جاوان روو).

ئیه گه رچی بو ئەم قسانه به لگه ییکی میژ ووه ی به
جه ختمان نی په به لام له قه کانی ئینالکە ئیر - که له
ده نگ و باسی سالی ۳۹۷ کۆجید (۱۰۰۶ ز)ا بۆ په کم
جار ناوی ئەمیریکی (جاوان) ده با که له سای ده ولته ی
حه سه ن وه یه ی دا بووه - ئەم راسته قینه مان بۆ ده رته که وتی.
تا ئەوه تا له ئەلکامیا دا نووسیوه: «عەمید العیوش (واتا

رهئیسى ئەرکانى سبای بوهی (ئەبوالفتح كورى عەننازى
(عەبىيارى)ى ناھەزى (بەدرى كورى حەسەن وەبەھى) دانا
بە پارىزىيارى شاربى (خوراسان) - واتا شاربى (بەغدا -
خانمقین - کرماشان) «بەدر» لەم کارە تورەبوو و ناردى (ئەبو
جەغفەرى حەجاج، ی کۆنە رهئیسى ئەرکانى بوهی بەکانى
(لەکارلابراوى بانگە کردە لای خوێ و کۆمەلێكى زورى لە
كوردان بو کۆکردەو وەك :

ئەمیر هیندى كورى سەعدى، ئەبوعیسا شادى كورى
محەمەد، و ئەمیر وەپام كورى محەمەد (كە ئەمیان سەروكى
جاوان بوو) و هەندىكى تەسەر . ئەمانەى بەرىخست بو
گەمارۆدانى بەغدا . ئا لەم کاتەدا (ئەبوالحەسەن عەلى
كورى مێزەدى ئەسەدى عەرەب) پش - كە لەو بەر سەر بە
(بەهائ الدەولە)ى بوهی سولطانى بەغدا بوو، و لە ئەكیا
چووبوو سەر (خوزستان) و بە تورەبى گەرابوو وە -
ئەویشیان كەوتە تەك، ئەم كۆمەلە بەم جۆرە هیزىكى پتر لە
دە هەزار سوارىيان پێك هیناو چوونە سەر بەغداو گەمارۆدان
دا . . . تە (۸)

ئەم شالۆو بو سەر بەغدا بوو تە هۆى ئەوێ كە عەلى
جاوان وەكو پێشەنگە لە چیاكەو بەرەو خواربیتەو بو
پێ دەشت، هەر وای بوو تە هۆى ئەوێش كە ئەم (ئەمیرە)
كوردانە هەم لەگەل بەكترا پەبوهندى دوستاریەتى بێستەن،
و هەم لەگەل ئەمیری (ئەسەدى)ى عەرەبدا .

ئا ئەو تە خاوەنى (ئەلکامیل) لە دەنگە و باسى سالى
۴۰۵ كۆچیدا (۱۰۱۴زا) كە هەر لەو سالدەدا بەدر كۆژرا
نوو سبیره :

(لە مانگی موخەررەم دا شەر قەوما لە نێوانى
ئەبوالحەسەن عەلى مێزەدى ئەسەدى) و كورانى دۆبەیس
(موضەر، نەبهان، حەسەن، طەراد) دا لەسەر ئەوێ ئەم
چوار براپە (ئەبوالغەنائیمی) براى (ئەبوالحەسەن) یان،
كوشبوو، و خوێ ئامادە كۆبوو بو تۆلە لى سەندینان، جا
عەرەبەکانى كۆکردەو، لەگەل (شازەنجان) و (جاوان) و

خەلکی تەسەر لە كوردان و شالۆوى کردە سەر ئەوانە . . .
تاد) (۹)

ئەم دو شالۆو بوو تە هۆى ئەوێ عەلى (جاوان) لە
هەزیمى چىایی بن دەسەلاتى (حەسەن وەبەھى) بەکان
بۆگارىبو و بکەوتە پێ دەشتەکانى زۆر دەسەلاتى (عەبىيارى)
بەکانەو، كە سەر بە سولکانى بوهی بەکانى بەغدا بوون،
و بە مردنى (بەدر) پتر بناغەى دەولەتى خوێان قایم كۆبوو .
بەم جۆر، جاوانەکان لە سەدەى پێنجەمى كۆچیدا
نابانگیان دەرکردو دەسەلاتیان پەیدا کرد . ئا ئەو تە سالى
۴۲۰ كۆچى (۱۰۲۹زا) كە (غوز) تۆرکمانەکان شالۆویان
کردە سەر موصل «فەرەواشى عەقىلى» فەرمان پەواى
(موصل) داواى یارمەتى و كۆمەكى کرد لە (دۆبەیس
مێزەدى ئەسەدى) و (ئەبوالشەوکی عەبىيارى) و (ئەبوالفتح
كورى وەرامى جاوانى) و خەلکی تەسەر لە كوردان . . .
تاد) (۱۰)

پاش ئەم سالانە جاوانەکان بەتەواوەتى ناسران و
دەسەلاتیان بەهیزتر بو و بەرەو خوارترەو بوون بو (شارەبان -
دەسكەرە - بەلەدروز - مەندەلى - گەرکەرەیا (كوت) - و
دەرووبەرى بەغداو خوارتر . . . و لە سالى ۴۹۷ كۆچیدا
(۱۱۰۱زا) بەتێكەلى لەگەل (ئەسەدى) بەکان شارى
(حیللە) یان دوروست کرد .

من ئیتر لەم باسە مێزویبە (جاوان) وازدینم، چونکە
بەهەشتى (دوکتور مصطفەا جەواد) لە سپارە (جاوان) دا
زۆر زانایانەو بە مروهتانه باسى (جاوان) و پیاو گەرەکان و
خوێندەورانى و هەستیاران، و بوژان و هەلکەوتوانى
کردوو . . .

بەلام من تەنیا دیارە بو دوو هەلە دەكەم كە لە
سپارەكەى (ماموستا مصطفەا جەواد) دا رووى داو :
بەكەم : وای بو دەرکەوتوو كە ناوى (جاوان میرخانى
هەماوێند) لە (جاوان) هەو هاتوو (۱۱) . بەداخەو ئەوانەش
كە سپارەكەیان بو جارى دووم چاپ كۆتەو دیاردى یان

بُوَ نَمَ گوسانه نه کردوه که پاشان ده بیته ههله بیکی میژویی. (جوامیر ناوکه می (جوامیر ناغا) په و له دوشه می (جوان) و (میر) پیک هاتروه که له بنه پرتا (جوان میر = جهوان مهرد)؛ واتسا میردی گهنج و جوان، میردی نازا، میردی سهخی). نهک (جوان).

دوهوم: وای بُوَ ده رکه وتوهوه که عیلمی جوان پاش شالووی (هولاکو) و روخانی خه لافه تی عه بیاسی، بوون به عه رب و تیکه ل به عه ره به کانی فوراتی ناوه ندبوون: ^(۱۴) من لام وایه (جوان) هکان تیکه ل به عه رب نه بون و پاش شله ژانی ده ور به ری به غذا گه روانه وه بُوَ ناو چیبای قاییم، بُوَ هه ریمی (جهوان پرتو). بویه ناویان له میژودا خوی شاردونه وه، پاشان به ناوی (جاف) هه سهریان هه لداوه توه. بُوَ نَمَ بیرو پرایم نَمَ به لگانه می خواره وه م هه په:

۱ - جاوانه کان له بنه پرتا شیوه می زمانیان کرمانجی می ژورو بووه و به خویمان وتوه (جافان)، که چونه حیلله و ده ور به ری خوینده وارو نووسه ره کانسان که زانیراته له فارسی و عه ره بی دا پیتی (ف) نی به، هه روه ک شیوه فارسی به که ناوه که بیان به (جوان) یادداشت کردوه. به لام جهماوه ری عیله که که تیکه ل به عه ره می (نه سه د) بوون له حیلله، و به عیلاتی تری دراوسی نهوان هه خویمان وتوه (جافان) عه ره به کان

وایان زانیوه که ناوه که (جافان) هه ناوکی دووه کی په بُوَ دو عیله به کاره نیراوه، پاشان که زانیویانه ناوه که دووه کی نی به، و به که بی به، بی بیان وتون (جاف) و له ماوه می دوو صهت سالیکا خود (جوان) هکان به م ناوه راهاتون.

۲ - وشه می (جاف) که بووه به ناو بُوَ نَمَ عیله کورده گه وره په تا ده ورانی عوثمسانی صه فه وی - واتا صه ده می ده په می کزچی (پانزه په می زابینی) له هیچ میژو ویکا به رچاو نه که وتوه. ئه می له پر له کونیوه باری؟ بی گومان هه ره نه (جوان) انه می که گه پاونه وه وولات و ناوی (جاف) بیان په یسدا کرده، له سه ر ده می نَمَ دوده و له نه دا بوون به دو

به شه وه، نه مه بیان که هه ره له (جهوان پرتو) ماوه ته وه بووه به (جافی جهوان پرتو) و نه و به شه بیان که هاتونه خواره وه بُوَ خاکی کوردستانی نَمَ دیو ناوی خوی ناوه (جافی مورادی).

۳ - وشه می (جاف) عه ره بی نی به چونکه به عه ره بی ده کات وشک و هیج واتایی به ده سنه وه نادا. بی گومان (فارسی) ش نی به چونکه به فارسی (جاف) واتاییکی زور ناشیرینی هه په که ره وای عیلمی کورد نی به، نه وه ش که وتراوه نَمَ ناوه ده بی له (جه فاکیش) هوه یا (جاف) وه سووک بوو بی به راستی بیرو پرایه کی تازه په، هه روه ک قسه می کابرای ساویلکه وایه که ووتی (قوروان) ناوی (جاف) له قورثانا هه س نه وه تا ئیژی: (ته ته جافا). . جا من به م بی په بروام وه هایه که وشه که له (جافان) هوه سووک بووه:

۴ - نهوانه ش که زور ساده بیان ناوی (جوان) یان بر دونه وه سه ر (گاوان) به راستی جی می سه ر سوپمانه. راسته فارسه کان وه کو عه رب زور جار (گاف) بیان گوریه به (جیم) وه کو نه وه می ناوی (وه روگرد) یان کرده به (بروجورد) و ناوی (زه رنگان) بیان کردوه به (زه نجان) و (سه لگای) بیان کردوه به (سه نجایی) وه زوری تر. به لام هه خود فارسه کان هه رگیز (گاوان) بیان نه کردوه به (جوان) وشه می (گاوان - گاویان - گابان) له فارسی دا هه رباوه. نه گه ره ناوه که له بنه پرتا (گاوان) بویه کورده (جوان) هکانی ده ماوه ند ناوه بنه پرتی که بیان ته پاراست. تا نه وه تا (جابانارقیه) هه ره به خویمان ده لین (گاویاره) (جوره فان) هه ره به خویمان ده لین (گهورک) (جوران) هه ره به خویمان ده لین (گوران):

۵ - ئیمه نه وه نده نه توانین بلین که ناوی (جافان) گوردراره به (جبابان) چونکه (ف) می کوردی هه می شه له فارسی دا (ب) به وه کو (ثاف) - (ثاب) و (ثاف) (تاب) و ده بیانی تری. .

۶ - ئنجا یا بی ینه وه سه ر (جوان) هکانی لای (ده ماوه ند) نه مانه ۲۷ سال له مه وه ره شش هه زار که سی یون، له گه ل

(تاتی) بهکان و (گوران) هکان به تیکه‌لی نه ژبان ، و هیشتا هه‌رشیه‌وی زمانی خویمان پاراستووه ، به‌لام نه‌وانه‌ی (جه‌وان رن) شیوه‌ی زمانی گوران و که‌لوری هه‌ریمه‌که ، زمانه‌که‌ی تیکه‌ل کردن گه‌چی نیسته‌ش شیوه‌ی زمانه‌که‌یان له‌گه‌ل هه‌ریمه‌کانی (کرماشان ، نه‌رده‌لان ، بابانی کون که‌لورو ، باجه‌لانه‌کان جیایی هه‌ر هه‌یه .

جاوانه‌کانی ده‌ماوه‌ند لهم شارو‌لکه‌و گوندانه‌دا ، له‌گه‌ل (تاتی) و گوران‌ه‌کاندا ، پیکه‌وه نیسته‌جی‌ن :

جاپان	۹۰۰	که‌س
تاب‌سەرد	۷۵۰	که‌س
نایینه‌وه‌رزا	۹۰	که‌س
سه‌ربه‌ندان	۱۷۴۰	که‌س
میهرناباد	۱۳۴۲	که‌س
سورخه‌دنی	۴۵۰	که‌س
تیکرا	۵۳۸۲	که‌س

جگه له‌مانه‌ د هه‌وریه‌ری نه‌صفه‌هان و چ جی‌ی‌تری ئیران داهەن^(۱۳) هه‌روا له دیاربه‌کریش له قه‌لای (شانان)ی سه‌ر به (حیصن کیف) تیره‌ییکی (جاوان) ناو هه‌رماوه^(۱۴)

بالیره‌شدا نه‌وه دو‌باره بکه‌مه‌وه که (جاپان)ی فه‌رمانده‌ی س‌پا له سه‌رده‌می قه‌رالچه‌ی ساسانی (پوران روخت)دا .^(۱۵)

هه‌روا (جاپان)ی باوکی (مه‌مەون) که به‌کی بووه له یارنی پیغه‌مه‌ری ئیسلام (۱۵) له به‌ره‌تا لهم تیره‌یه بوون .

سه‌رچاوه‌کانی ئه‌م ووتاره :

ئه‌لته‌ خبارالطیوالی نه‌بوچه‌نیفه‌ی دینه‌وه‌ری مروج‌الذه‌هه‌بی مه‌سعودی
ئه‌لته‌نیبه‌ وه‌لئیشراف مه‌سعودی
ئه‌لکامیلی ئین‌الته‌ئیر.
ئه‌لموته‌ظه‌م ئین‌الجه‌وزی

فه‌ره‌ه‌نگی جوغرافیای رەزم‌نارا
فه‌ره‌ه‌نگی دیه‌خودا
فه‌ره‌ه‌نگی مو‌عین
جاوانی دوکتور مصطفا جه‌واد
هه‌روا شاهنامه‌ی فیرده‌وسی و هه‌ندی کتیی‌تری .

په‌راویز

- (۱) مروج‌الذه‌هه‌ب چاپی نه‌ورویا لاپه‌ره ۲۵۴ به‌رگی ۳
- (۲) ئه‌لته‌نیبه‌ وه‌لئیشراف وه‌رگی‌راوی فارسی‌ی نه‌بوالقاسمی پایه‌ند ، چاپی تاران لاپه‌ره (۸۴)
- (۳) جاوان نووسینی دوکتور مصطفا جه‌واد چاپی کوری زانیاری لاپه‌ره (۲۸)
- (۴) ئه‌لته‌خبارالطیوالی نه‌بوچه‌نیفه‌ی دینه‌وه‌ری وه‌رگی‌راوی فارسی‌ی صادقی نه‌شته‌ت چاپی تاران لاپه‌ره (۲۷ - ۲۸ - ۸۴) .

(۵) کارنامه‌ی نه‌رده‌شیری پایه‌کان نووسینی دوکتور فه‌ره‌وه‌شی لاپه‌ره (۵۱) ئه‌م ده‌قه‌ی نامه‌که به‌لگه‌ییکی زور به‌هیزه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که (ماد)ه‌کان له‌ده‌ورانی دامه‌زرانی ساسانی‌شا فه‌رمانه‌وه‌ایه‌کی بچوکیان هه‌بووه دژی ساسانی پایه‌ریوه

- (۶) ئه‌لته‌خبارالطیوال لاپه‌ره ۹۳ - ۱۰۸
- (۷) فه‌ره‌ه‌نگی جوغرافیای ئیرانی رەزم‌نارا (۱/۵۰)
- (۸) ئه‌لکامیلی ئین‌الته‌ئیر (۱۹۳/۹)
- (۹) ئه‌لکامیل (۲۴۹/۹)
- (۱۰) ئه‌لکامیلی (۳۹۰/۹)
- (۱۱) جاوانی دوکتور مصطفا جه‌واد لاپه‌ره (۴۴)
- (۱۲) هه‌مان سه‌رچاوه لاپه‌ره .
- (۱۳) فه‌ره‌ه‌نگی جوغرافیای ئیران ، رەزم‌نارا (۱/بیتی ج)
- (۱۴) ئه‌لکامیل (۱۰۵/۱۱)
- (۱۵) فه‌ره‌ه‌نگی دیه‌خودا پیتی (ج) ، هه‌روا له زمانی نیصابه‌ی ئین‌حه‌جری عه‌سقه‌لانی‌یه‌وه .

بهاوان :

جميل الروز بياني

اين عاشت هذه العشيرة؟ وماذا حلّ بها؟ وهل كان اسمها
(جافان) ام (كاوان)؟

لقد حدثنا الدكتور مصطفى جواد (رحمه الله) عن هذه
العشيرة وامرائها وادبائها ورجالها المشاهير في مقال قيم، القاه
كمحاضرة في «المجمع العلمي العراقي» عام ١٩٥٦ م.
فطبع في مجلة المجمع العراقي العربية، ثم ترجم الى اللغة
الكردية بعنوان (كاوان) ونشر في رسالة منفردة.

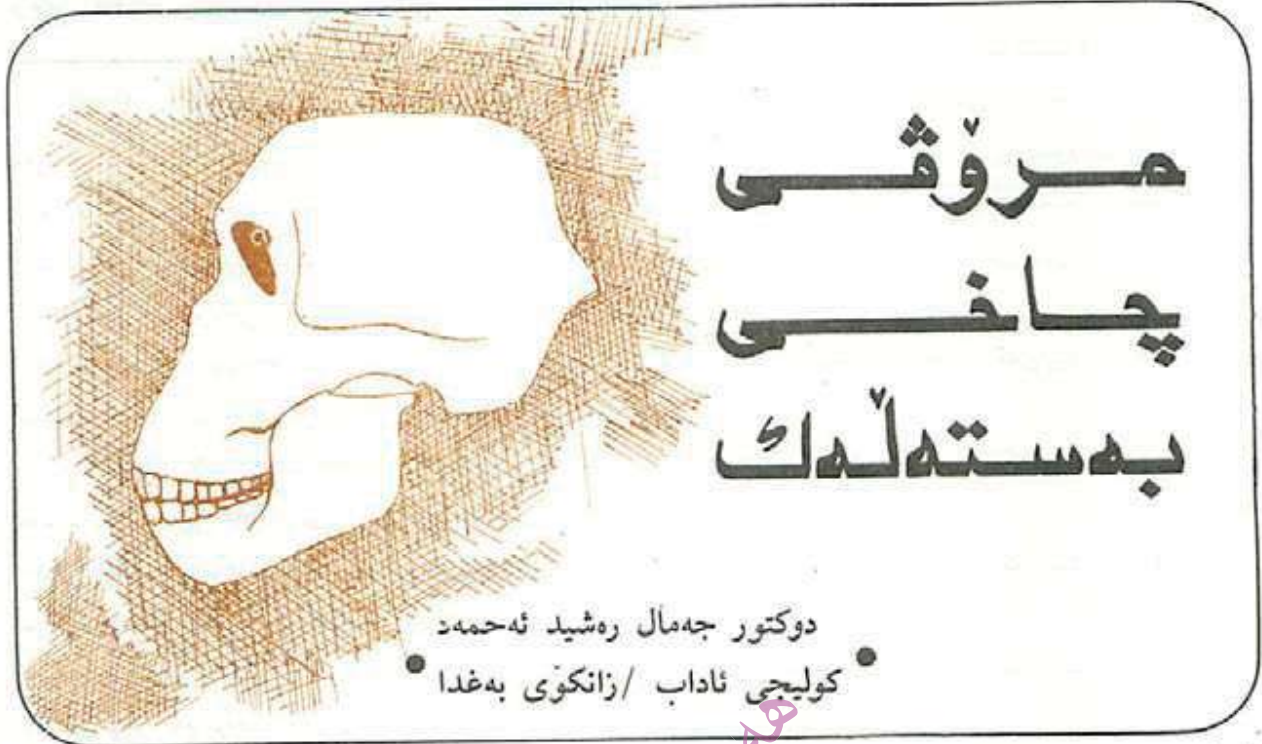
كان الدكتور قد شرح في هذا المقال حالة هذه العشيرة
في الاراضي الواقعة بين خانقين والفرات الاوسط وبين فيه
انها استطاعت بالاشتراك مع عشيرة (اسد) العربية تأسيس
مدينة (الحلة).

ولكن فات الدكتور ان يشير الى ان هذه العشيرة اقامت في
(جوانرو) امداً طويلاً وان اسم (جاوان رو) نشأ من وجودها
فيها، كما انه فاتته ان يشير الى ان اسم (جاوان) تغير بعد
سقوط بغداد وتقوط اركان الخلافة العباسية بحملة (هولاكو
الى (جاف).

ومع انه اشار الى انقراض هذه العشيرة بعد النكبة
واحتمال اندماجها بالعشائر العربية في الفرات الاوسط لكنه
فاتته التفكير في ان هذه العشيرة عادت الى كردستان، وان
عشيرة (الجاف) التي يظهر لها اسم في التاريخ قبل حدوث
الحرب بين الدولتين العثمانية - الصفوية ان هي الا (جاوان)
القديمة.

وفاته كذلك ان يشير الى ان لهذه العشيرة بقايا غير نازحة
من موطنها الاصلي في الجبال حوالي قمة (دماوند).

اننا في هذا المقال عالجتنا بعض هذه التناقض وصححنا
خطأين في مقال المرحوم الدكتور.

پیشه کی

جیولوجی یا نه شر و پولوژی ته واری بو کرانیت، به لام تم جزیره باجهانه هه رده م و به تیبه ربوونی روژگارو به پی نی نه لی کولینه وه هه مه جورانه ی نوی ده وله مه ندر و پته وتر ده بیت و سال به سال هه نس وکته پی میژووی روونتر ده بیته وه و له بواری زانست دا جی خوی ده گرنته وه.

مه به سستی سه ره کی تم باسه روون کردنه وهی ژبانی سه ره تای مروقه له کوردستان دا، به لام به بی دابه ش کردنیکی زور، خونته ری به ریژه هه ست به وه ده کات، که سه ره تای لی کولینه وه که باسیکی گشتی چانخی به سته لک له جیهان دا ده کات، پاشان ژبانی سه ره تای له ولانی کورده واری دا شی ده کاته وه. به ناواتم تم باسه هاو به شی روون کردنه وهی لایه کی ته و ژبانه کونه بکات وله نه جانه کانی سوود وه ربگیریت.

به کیک له و گیر و گرفتانه ی میژووی کولتوری مروقی کون به گشتی و میژووی کولتوری کونی ولانی کورده واری به تایه تی، که می لی کولینه وهی له سه ر کراوه. نه مه وه نه بیت هوی که م ته رخه می هاویشتمانانی ته و ولاتانه و که م ژماره ی میژوونوسانی بیت، به لکو باسه ته که به کسه ر پیوهندی به چند زانستیکی تری یاریده ده ری گرنک هه به وه کو نه شر و پولوژی یا و جیولوجیا و نه رکیولوجیا و مورفولوجیا (علم التشریح) . . . هتد، وه به بی نه جانی لی کولینه وهی ته و بواراننه ناتوانریت بیروباوه ریکی زانستانه ی ته و او ده رباره ی میژووی سه رده مه سه ره تای به کانی ولانیک وه یا ده رباره ی مروقی چه رخی کون و پله کانی کولتوری ته و مروقه بکریت به سنوور.

ته مرو به پی (منطق) ده توانریت تیوری به کی میژووی بکریت به پالپشت، که له سه ر ته نها بناغه بیکی نه رکیولوجی دامه زرابیت به بی ته وهی لی کولینه وه بیکی

خوارووي كه‌رنه‌ي ناسياو نافرېقا، به‌لام له‌و كاته‌دا، كه چاخې به‌سته‌لك هم‌وو سه‌رووي ناسياو گشت ناوړوواو نه‌مريكاي باكوري گرتېږوه، له‌م ناوچانه‌ي خواروودا سه‌رده‌مي بارانيكي توندونيز بوه. ^(۱) نه‌و پېشنيارانه‌ي پروفيسور زيونر ^(۲) كړدېوي، ده‌رساره‌ي دابه‌ش كړدنې چاخې به‌سته‌لك به چوار پله‌وه به‌م جوړه‌ي خواره‌وه، له‌لايه‌ن ه‌نلدي ميژوونووسانه‌وه ^(۳) به سه‌رچاوه‌ييكي باوه‌پي كراو دانراوه:

- پله‌ي به‌سته‌لكي يه‌كهم، نزيكې پېش ۶۰۰,۰۰۰ سال پړوي داوه.

- پله‌ي به‌سته‌لكي دووه‌م، نزيكې پېش ۵۰۰,۰۰۰ سال پړوي داوه.

- پله‌ي به‌سته‌لكي سېه‌م، نزيكې پېش ۲۵۰,۰۰۰ سال پړوي داوه.

- پله‌ي به‌سته‌لكي چوارم، نزيكې پېش ۱۲۰,۰۰۰ سال پړوي داوه.

پېش ۲۰/۰۰۰ سال پ. ز. هم پله‌ي به‌سته‌لكي چوارم كوتايي هاتووه.

به‌شيوه‌ييكي گشتي هم چوار پله‌يه‌ي چاخې به‌سته‌لك له‌لای پسرراني جيولوجيا نيوې تايه‌تيان بو نيشان كراوه‌و كاته‌كانشيان هر ه‌مان دم ده‌گرته‌وه، به‌لام له‌ نه‌مريكادا نه‌و پلانه به نيوې ناوچه‌ي نيودارن و له‌كوردې‌دا ده‌توانرېت هر دوو كومه‌له نيو، به‌كاربه‌نرېت به‌م جوړه‌ي خواره‌ون:

له‌ ناوړوواو له‌ نه‌مريكادا

Jerseyan	چيرسيان	1 - پله‌ي گونتر Gunz
Kansan	كه‌نسان	2 - پله‌ي ميندل Mindel
Illinoian	ئيلينيان	3 - پله‌ي ريس Riss
Wisconsin	ويسكونسين	4 - پله‌ي فورم Wurm

ه‌نلدي جارېش هم پلانه به شيوه‌ي يه‌كهم و دووه‌م و سېه‌م و چوارم ده‌بينرېت به‌لام هر پله‌يه‌كېش چند به‌شيكي ناوچه‌ي ه‌يه، كه ليرده‌ا مه‌به‌ستي باسه‌كه‌مان ني‌يه. ^(۴)

به گشتي ميژووي ژيان له‌سه‌ر رووي زمين دا به چند مه‌لونينك سال دا تي‌به‌ريوه، به‌لام ژياني مروف به تايه‌تي تنها به‌شيكي دوايي كورتي هم ماوه دريژه‌ي مه‌لونينه‌ها سالي ژياني سه‌ر رووي زميني گرتېږوه، نه‌و به‌شه‌ش ده‌كه‌ويته چاخې سېه‌م و چواره‌مي نه‌مهي زمين كه به لاتيني ترسېر (Tertiary) و كواتيريز (Quaternary) پي‌ده‌گوترين. له‌لای پسرراني جيولوجيا چاخې چوارم دابه‌ش كراوه‌توه دوو به‌ش:

۱ - چه‌رخي پلايستوسين Pleistocene، كه پسر له نيو مه‌لونين سال ده‌وامي كړدوه چوار ماوه‌ي به‌سته‌لكي لي‌پړوي داوه له‌م باسه‌دا لنيان ده‌كولېنه‌وه، نه‌و ده‌ستكردانه‌و پاشماوانه‌ي مروفي هم چه‌رخه بوونه‌ته به‌لگه‌ينك، كه بزاترېت مروف له‌م جوړه مه‌رجه‌ي سروشت ژيانيكي سه‌ره‌تايي هه‌بووه په‌يوه‌ندي فسيولرچي هم مروفه له‌گه‌ل مروفي نوي‌دا په‌كيكه له‌و گېروگرفته‌اي زانست و كه هم‌ميان مه‌به‌ستي باسه‌كه‌مان ني‌يه.

۲ - ه‌روه‌ها چه‌رخي چوارم نه‌و پله‌يه‌يه، كه دوايين گه‌رمايي پاش ماوه‌ي چواره‌مي چاخې به‌سته‌لك په‌يداوبووه مروفي نوي‌و هوشيار له‌و سه‌رده‌مه‌دا ژياوه به هولوسين Holocene نيو‌داره. به‌پي‌ي نه‌و پاشماوانه‌ي مروف، كه ده‌گه‌رېنه‌وه چه‌رخي به‌رديني كون و له‌لايه‌ن شونته‌وار ناسانه‌وه به چه‌رخي (پاليولېت) ناسراوه، سه‌رده‌مه‌كانيان له‌گه‌ل چه‌رخي پلايستوسين دا په‌ك ده‌گرته‌وه. واده‌رکه‌وتوه چاخې پلايستوسين، كه نوټرين به‌شي ميژووي زه‌وي‌يه، چاخې گوريني به‌تيزي ناووه‌وا بووه، له نيوه‌ي باكوري خرکه‌ي (گوي) زه‌وي پله‌ي گه‌رمايي به‌لای كه‌مه‌وه چوار جار هاتوته‌ خواره‌وه، وشكه سه‌رمانيك له‌و ناوچانه‌وه به‌ره‌و باشوور هاتووه زه‌وي تروشي به‌سته‌لك بووه له‌ ناوړوواو، به‌پي‌ي لي‌كولېنه‌وه‌ي جيولوجي ده‌رکه‌وتوه، سې سه‌رده‌مي گه‌رمايي هم چوار جار به‌سته‌لكي جياكردوته‌وه، كه‌چي له‌ نه‌مريكا به‌لگه‌ي چوارم سه‌رده‌مي گه‌رمايي دوزراوه‌توه.

به‌لای ه‌نلدي كه‌سه‌وه، هم وشكه سه‌رمايه نه‌گه‌بشتوته

مروغه له مه مونت جوو بيته كه نتر و پوس

باري ناووهوا له سهرده مي پلايستوسين دا

ماوهي سهره هل داني سهرده مي پلايستوسين نيووه يا سي له سهر چواري شو و كانه ي خايلاندوه، كه سهرده مه كه خو ي پيدا تي په پيوه. شووي شم سهرده مه له سهرده ماني دي جيا ده كاته وه ره هيله و بارانكي زوري بووه، نه گه رچي لي كوئيه وه نو ي په كاني شمرو شو وه پيشان ددهن، كه وا ماوهي سه هونل به ندياشي هه بوويت، له گهل نيزيك بوونه وي كوئياي هانني شم سهرده مه، زوي رووي له سارد بوونه وه كروه، نرم بوونه وي پلهي له هه دوو ته وري باكوورو باشووردا، له كوئياي دا نه وروپاو ناسياو نه ميريكاي باكووردا گرتوه^(۱) شم سه هونل په هه له كه كارنيكي زوري كروهه سهر پوهه و گيانداراني سهر خركه ي زوي هه روا كاري كروهه سهر گوزيني ريچكي پرووياران و په يدا بووني گومان و ليواري زه رايان، بويه زور له گيانداران روويان له شوناني تر كروه مه ليه ندي خويان جي هيشت، له هينديك جادا واي لي هات هينديك جوړه پوهه و گياندار به په كجاري له نيو بجن. ديارده ي كم بوونه وي قه واره ي پروويارو گوم و زه رايان بووه هو ي زياد بووني كيشي سه هونل له سهر رووي زوي داو كه م بووني كيش له نيو ناي نو كيانوزه كان داو شممش كار يگه رنيكي ته واري كرده سهر پيوه ندي نيوان وشكاني و ته رايي زه رياكان و ناوچه ي باراناوي به ره و هيلي نيوه راستي خركه ي زوي گوازيه وه شو و شوناني جازان دهشت و بيابان بوون به دهشتكي به پيتي ناووه وهاي قينك و بز له رووه ك گورا.

زور له زاناياني نه ركيولوجيا له وانه ي، كه له كه ره سته ي

ههل كه ندر اوي رووهك و گيانداراني سهرده ماني كون ده كوئيه وه،
چرخي پلايستوسين دابهش ده كه نه سهر سي كات :-

۱ - سهرده مي پلايستوسين نرم

۲ - سهرده مي پلايستوسين نيوه راست

۳ - سهرده مي پلايستوسين بهرز

شو ماوهي، كه سهرده مي پلايستوسيني نرم گرتبوويه خو ي ماوهي هره زوري شو ماوهه ي گرتبووه، كه هه سي سهرده م نيكر ا برپويانه و بر دوويانه ته، سهر، قوناخي هه ره زوي بريني بووه له سهرده مي فيلافرا نشيان، كه دوو مليون سال له مه و بهر دهستي پي كروه وه له ده ورويه ري ۷۰۰,۰۰۰ ويا مليون ساليك پيش نيسته به وانا له پيش دهست پي كروني سهرده مي گونزي سه هونل به نديانه وه كوئياي پي هاتوه. واي بو ده جن، كه وا سهرده مي پلايستوسين نرم له نيوه راستي سه هونل به نديانه ي كه م دا، كه كه و توتنه نيوان سهرده مي (گونتر و ميندل) وه له ده ورويه ري پيش ۵۰۰,۰۰۰ تا ۹۰۰,۰۰۰ سال كوئياي پي هاتويت. هه روا به و نال و گوزره بنجييه وه پيوه سته، كه له جيهاني گيانداراني شو ساوه رووي داوه و به تايه تي له نه وروپادا.

به لام سهرده مي پلايستوسين نيوه راست له سهره ناي سهرده مي ميندلي سه هونل به نديانه وه دهستي پي كروه وه، نا كوئياي سهرده مي ريسي سه هونلي بووه شو ماوهه ي نيوه راستي سه هونلي مه زني دووه مي گرتوتنه وه، كه كه و توتنه نيوان سهرده مي ميندل و سهرده مي ريسي سه هونلي، به م پي يه سالاني ۵۰۰,۰۰۰ تا ۱۵۰,۰۰۰ گرتوتنه وه.

له كوئياي دا سهرده مي پلايستوسيني بهرز له سهره ناي ماوهي ناونجي سه هونلي سي يه م، كه كه و توتنه نيوان سهرده مي ريس و سهرده مي فورمي سه هونلي گرتبووه، به م پي يه له سالاني ۱۵۰,۰۰ تا ده ورويه ري ۱۰,۰۰۰ رابردووي گرتوتنه وه، له هينديك به شي خركه ي زوي دا چهند جوړه گياندارو رووه كي تايه ت به م سهرده مه وه تا ۱۰ هزاران سال له مه و بهر ما بووه. سه بهاره ت به كورده ستان و سه رووي ميزوپوتاميا و قه قاسبا و ناوچه كاني زاگروس و توروس جوړي سروشت و مهر جي زيان

جیاوازی ییکی نه بووه له گه‌ل ئه‌و باره گشتی یه‌ی جیهان بی‌گومان
 ئه‌م جوړه ئاوو هه‌وایه له چه‌رخه کوزه‌کان دا په‌کاویه‌ک به‌م
 شپه‌به نه‌بووه، ناشان ئه‌ نیو‌پاستی سرده‌می پلیستوسیندا، که
 ئه‌میش کونترین میژووو بو‌ده‌ست نیشان کردنی سه‌ره‌تای جوړی
 مرو‌ف، رووداوه‌کانی سروشت جیاوازی ییکی زوری نه‌بووه
 له‌گه‌ل رووداوه‌کانی نیستادا، به‌لام له کون‌تایی چاخی
 سه‌هول‌ به‌ندانی دوا‌یی دا که ئه‌ویش سرده‌میکه نزیکه‌ی
 ۱۰,۰۰۰ سالی خایاندوووه ده‌شت و بیابانه‌کانی ئه‌و ولاتانه‌ی
 که ئاوو‌پایی‌به‌کان به نیوی روزه‌لاتی نریک و ناوه‌پاست
 نیویان ده‌بن به‌ره و وشک بوون ده‌رویش له‌گه‌ل ئه‌مه‌ش دا
 ناوچه شاخاوی‌به‌کان و دۆله‌کانی ئه‌م هه‌ریمه دارستانیک و
 له‌وه‌رگاییک و هه‌واییکی فینکی پاراستبو واته ئه‌و ناوچانه
 مه‌رجیکی زیاتری تیدا هه‌بووه، که بوژیانی مرو‌فی کون
 ده‌ستی داوه، ئه‌گه‌ر پیشه‌ی (راوکردن) مان به په‌که‌مین هو‌ی
 زیان وه‌رگرتیت به تاییه‌تی له زنجیره شاخه‌کانی زاگروس و
 البزر، که که‌وتووونه‌نه باشووری دهریای قه‌زوین هه‌موو
 شاخه‌کانی کوردستان به گشتی و زوربه‌ی ناوچه‌کانی ئه‌رینیاو
 تاسیای بچوک، که زنجیره شاخه‌کانی باکوری له‌گه‌ل شاخی
 توروس دا له سرده‌می (میوسین) دا په‌یدابوون، به‌لام ئه‌و
 زنجیره شاخانه که له باشوردان به‌ره کوردستانی عیراق
 درنژده‌بنه‌وه، له سرده‌می «پلیوسین» دا شپه‌ی خو‌ریانیان
 وه‌رگرتوووه، ئه‌وجا گردو ته‌پۆلکه‌کانی خوارووی ئه‌م هه‌ریمه
 په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل سرده‌می (پلاستوسین) دا هه‌یه.

له کون‌تایی ئه‌م پیکه‌اتوووه جیولوجی و جوگرافیه‌دا ده‌توانریت
 سروشتی ناوچه‌که هه‌ندی روون بکرتیه‌وه، بگوترتیت، که
 شاخه‌کانی کوردستان ته‌نها دوو چاخی سه‌هول‌ینی به‌سه‌ردا
 هاتوووه، وه‌کو‌دیاره ئه‌م ناوچه‌یه له کون‌تایی چاخی سه‌هول
 به‌ندانی چواره‌هم دا سرده‌میکی بازارناوی کورتی به‌سه‌ردا
 هاتوه.

ئه‌م سرده‌مه ده‌که‌وتیه نیوان هه‌زاره‌ی شه‌شم تا
 چواره‌می پیش زاین، کاتیک که روویاره‌کان لافاو‌یکیان هیناوه به
 توندو تیژی‌یینک و به شپه‌ه‌یک، که ریزه‌ی روویاری دیجله‌و

فوراتی ده‌ست نیشان کردوه بو‌سالانی داهاتوو. ئه‌م لافاوه
 پارچه‌ییکی ئه‌ستووری له قورولیناوی به جی‌هینشوه که له‌م
 زه‌وی‌یه‌دا دوزراوه‌ته‌وه به تاییه‌تی ناوچه جوړ به جوړه‌کانی ولاتی
 میژوپوتامیا.

ئه‌م رووداوه به لای ئه‌و گه‌لانیه‌ی که له گشت ولاتسی
 میژوپوتامیاو ده‌وو به‌ری نیشته‌جی بوون زور گرتنگ بووه،
 چونکه بوو به هو‌ی روخاندنی زوربه‌ی شوینه‌واری شارستانیه‌تی
 ئه‌و ولاتانه.

هه‌روه‌ها سومه‌ری‌به‌کان سرده‌می ده‌سه‌لات داریی
 پاشاپانیان دابه‌ش کردبووه سه‌ر دووه‌ش، به‌شی په‌که‌میان
 سرده‌می پیش لافاو، دووه‌میان دوا‌ی لافاوو ژبانی ئاده‌میزاد
 لای سامی‌به‌کان کرابوووه دوو به‌ش، ژبانی پیش لافاوو ژبانی
 دوا‌ی لافاو کاره‌ساتی ئه‌م لافاوه له داستانی گه‌لگامیش دا دیسان
 نوسراوه‌و باس کراوه.

ئاشور پانیپال که دوا‌یین پاشای ئیمپراتویه‌تی ئاشوره‌کان
 بووه، ئه‌م داستانه‌ی وه‌رگرتیه‌وه سه‌ر زمانی ئاشوری و
 به‌رچه‌فه‌ی کردوووه، چونکه هه‌والی ئه‌م رووداوه هه‌ر له هه‌زاره‌ی
 دوری پیش زاین زور باو‌بووه له ویژدی نه‌ته‌وه خاوه‌ن کولتوووه
 کوزه‌کان دا بیرباوه‌ری تازه‌بوونی زیان و شارستانیه‌تی سه‌ر‌رووی
 زه‌وی و دو‌بیاره په‌یدابوونی ئاده‌میزاد پاش لافاوه مه‌زنه‌که‌ی
 چه‌سپاندوه. هه‌روه‌ها ئه‌م رووداوه ناو‌یراوه بووه به بناغه‌ی هه‌ر
 سی‌ تاییه جیهانه‌کانی ناسراو (جووو فله‌و نیسلام).

له‌به‌ر ئه‌م هو‌یانه تا پیش یه‌ک دوو سده له‌مه‌وه‌ر بیروباوه‌ری
 په‌کسانی مرو‌فایه‌تی شتیکی باوه‌ری نه‌کراو بوو چونکه وا ده‌زاترا
 که چه‌ند جوړیک مرو‌فایه‌تی و شارستانیه‌تی جیاواز له سه‌ر رووی
 زه‌مین په‌یدا بووه، به‌لام پیشکه‌وتنی زانیاری و ته‌کنیک و
 فراوان بوونی ئاسوی زانیاری جوگرافی و ئه‌رکیولژی و په‌یدابوونی
 په‌یوه‌ندی نیوان میله‌تانی پیشکه‌وتوو و پاشکه‌وتوو ئه‌م جیهانه
 توانی ئه‌و په‌رده‌یه لابه‌ریت له سه‌ر راستی کاره‌ساتی جیهان و
 یاسا گشتی‌به‌کانی میژووو گواسته‌وه‌ی مرو‌فایه‌تی له
 چه‌رخه‌کانی پیش میژوووه بو‌میژوو له سه‌ر بناغه‌ی زنجیره‌ییکی
 نیکه‌لاوی به په‌ک به‌سه‌راوه‌وه ئه‌م په‌کیه‌تی په‌له‌و روزه‌وه

په‌ی‌د‌ا‌ب‌و‌و‌ه . که‌وا مرؤف بویه‌که‌م جار له سه‌ره‌تای ژییانی دا ده‌ستی کردوو‌ه به به‌ره‌م هینان و کارکردن و زانیی نه‌ییی‌یه‌کانی په‌ی‌و‌ه‌ندی نیوان ئامیری کاره‌کانی و هوی به‌ره‌م هینان له‌گه‌ل هیزی به‌ره‌م هینان دا که له به‌رچاوی بووه و هه‌روه‌ها چون که توانیوه‌تی زال بیئت به سه‌ریان دا .

بی‌گوسمان مرؤفی بالاپرئیک (یه تاییه‌تی مرؤفی زاناو به‌هوش ده‌رنه‌که‌وت نه‌ن‌ها دوا‌ی تی‌په‌ربوونی کاتیکی دوورو دریز به سه‌ر نه‌و مرؤفه که له ئاده‌میزادی ده‌کردو هه‌ندی له پاشماوه‌کانی له لایه‌ن زانایانی ئه‌رکیولوزی دوزرایه‌وه که نه‌م که‌ره‌سته‌و پاشماوه‌یه زور باره‌متی‌دان بو‌گه‌ران به دوا‌ی شوینه‌واری پیش‌که‌وتن که مرؤف نه‌و کاته بی‌گه‌پشتیوو تا مرؤف له گه‌لی‌دا وای لی‌هاتبوو که بووبوو‌ه گیانیکی به هوش و بیردار .

کرئور دابه‌ش نه‌کر! به سه‌ر هه‌ریمه‌کان دا، که هه‌ر یه‌که‌یان په‌وشتیکی تاییه‌ی هه‌ییت و تبادا کزبیته‌وه یه‌که له نه‌یشت نه‌وی‌تردا، ته‌ن‌ها یله به پله نه‌ییت، که بووبوو‌ه په‌وشتیکی تاییه‌تی بوژیانی مرؤفان (خه‌لک) له میژوو‌دا، چونکه هه‌ر کومه‌لیکی مرؤف له ده‌وریه‌ریکی تاییه‌تی‌دا ده‌ستی‌کرده به پیش‌که‌وتن که له‌گه‌ل مه‌رجه‌کانی ژییانی‌دا ری‌ده‌که‌وت و به بی‌چهند هویکی کاتی و شوینه‌واری نه‌و جیگایانه‌ی کرد به مه‌لبه‌ندی خزی . بیجگه له‌وه‌ی که له‌گه‌ل هه‌ست و نه‌خلافی‌دا، ری‌ده‌که‌وت .

تیک شکانی یه‌کیه‌تی کولتور به‌ش بوونی به چهند لقیک نه‌نجامیکی (منطقی) یه بو‌نه‌و به‌ریه‌ی ژیان که مرؤف هینایه‌دی . لیره‌دابه‌ییوستی ده‌زانم، که بلیم، نه‌م لی‌کولینه‌وه‌یه باوه‌ش ناکات به‌و بابه‌تانه که په‌ی‌وه‌ندیان له‌نیوان (علم التشریح) و پاشماوه‌ی کۆنترین ئاده‌میزادا هه‌یه، که کومه‌لیکیان له (جاوه) و له باکوری چین دوزراوه‌ته‌وه (واته مرؤفی پیتیکانشروپس ئیریکتس، پیتیکانشروپس رویشس، پیتیکانشروپس موجوکرنتس) که ده‌توانن هاویه‌شی له‌گه‌ل مرؤفایه‌تی (هومو Homo) بکه‌ن، هه‌رچه‌نده هیشتا نه‌بوون به پرلئیک له به‌شی (سایپز Sapins) له شیوه‌ی (هومو ئیریکتس واته

مرؤفی بالاپرئیک) که سه‌رده‌مه‌که‌ی به بی‌لی‌کولینه‌وه‌ی ورد ده‌گه‌ریته‌وه چاخی (په‌لابستوسین) ی نیوه‌راست . نه‌مرؤ هینده بایه‌خ به هاوهرگی نیوان نه‌م ئاده‌میزاده کۆنه له‌گه‌ل مرؤفی (نیاندرتال) ی پیش‌که‌وتوو‌دا له‌لایه‌ن کومه‌لایه‌تی و خزمایه‌تی نادریت، له لایه‌که‌وه، وه له‌لایه‌کی‌تره‌وه نیوان نه‌م و مرؤفیکی‌تری نوی (هوموساپینس)، که نازانریت یه‌که‌م جار له کوی په‌یدا‌بووه‌و چون له جیهان دا بلا‌بوته‌وه و پاشان زال بوته سه‌ر مرؤفه کۆنه‌که‌وه نه‌ی‌هیشتره‌وه له‌سه‌ر رووی زه‌مین به‌ییت، به‌لکو‌گرنگه‌ لیره‌دا زانین و ناسینی په‌ی‌وه‌ندی‌یه‌کانی کۆنترور ته‌کنولوجیایه نیوان نه‌م کومه‌له مرؤفایه‌تیانه‌و پرلئیکان (ده‌وریان) له گۆرینی دیاره‌که‌کانی سروشت بو‌به‌رزه‌وه‌ندی ژییانی خویان . . سه‌بارت به‌و هه‌ریمه، که مه‌به‌ستی نه‌م لی‌کولینه‌وه‌یه، ناکو نیستا نه‌و هه‌ولانه، که به هه‌ل‌که‌ندی چهند شوینیک کران زور شیان روون نه‌کردوته‌وه سه‌بارت به مرؤفی سه‌رده‌می نیوان سه‌هول به‌ندانه‌کان ، ته‌ن‌ها نه‌وه نه‌ییت که په‌ی‌وه‌ندی به چه‌رخی جنولوجی چواره‌مه‌وه هه‌یه واته به چه‌رخی پالیولیتی نیوه‌راست و به‌رزو چه‌رخی موستیری که به نیوی (نیاندرتال) به نیویانگه‌و، مه‌رجی ژییانی نه‌و مرؤفه‌ی تبادا ئاماده بووه، چونکه هه‌ریمه‌که له‌م سه‌رده‌مه‌دا به جه‌نگه‌لیکی زور داپۆشرا‌بوو و زوربه‌ی شوینی شینایی بووه، بوته هزی کۆسونه‌وه‌ی هه‌مه چه‌شنه گیان له‌به‌رئیک و ئاژه‌ل له‌گه‌ل به‌رده‌وام بوونی سه‌رده‌می باران بارینی دوا‌یین که هه‌ر به‌رده‌وام بووه تا چهند هه‌زار سالیک پیش په‌یدا‌بوونی نووسین له‌لایه‌ن سۆمه‌ری‌یه‌کانه‌وه .

پاشماوه‌ی نه‌م مرؤفه له هه‌شت شوینه‌واردا دوزراوه‌ته‌وه له‌م هه‌ریمه‌دا [نه‌گه‌ر پاشماوه‌ی نه‌و ئیسکه دارزاوانه‌ی به‌گومان لی‌کراو که له نه‌شکه‌وتی کورین له تورکیا بخه‌ینه سه‌ر] وه‌کو ناوچه‌ی نه‌زیوتیه، که‌رمه‌ل (نه‌شکه‌وتی بطن و‌اسحول)، شوکه، قه‌فه‌ه (له فه‌له‌سطین)، بیه‌ستون (له ئیران) شانه‌ده‌ر (له کوردستانی عیراق) دا . په‌نگ و‌سزی نه‌م پاشماوانه نه‌وه ده‌رده‌خات که نه‌و سه‌رده‌مانه‌ی نه‌م شیوه مرؤفه جیاوازن له به‌کتری به‌لام ئامیره‌کانی کارکردنیان (ادوات العمل) و شمه‌کی

به‌کار هیتانیاں له به‌ک ده‌کات به‌لای زوریان هر وه‌کر (رالف سولبکی) له سالانی ۱۹۵۶ و ۱۹۵۷ دا پرونی کرده‌وه و ئه‌و په‌یوه‌ندی‌یانه‌ی دۆزی‌په‌وه له نیوان فه‌له‌سطين و کوردستان دا هر چۆنیك بیت، به‌گشی مروّف به‌هموو جوړه جیاوه‌زی‌په‌کانی‌په‌وه، له‌وه‌سهرده‌مانه‌دا به‌ردی به‌کار هیتاوه بو دورست کردنی نامیره‌کانی، هه‌روه‌ها ئاگری به‌کار هیتاوه بو چند مه‌بستیکی تایه‌تی خوی‌و دۆزینه‌وه‌ی خه‌لووزی دارین له زروفیک هیچ گومان ناهیلی که چند شیوه‌یک له پیشه‌وه‌ی مروّف ئاگری به‌کاره‌یتاوه به‌ینی ئه‌و دۆزراوانه‌ی ئه‌شکه‌ونی خوارووی (چوکوتین) که پاشماوه‌ی (سینا نثروپوس - مروّفی چین) تبادا ژباوو له تهنشت پاشماوه‌ی ئاگردانین دا.

ئاده‌میزاد ئاگری به‌کاره‌یتاوه بو هه‌زاران سال پیش ئه‌وه‌ی فیبری داگرساندنی بیت، له‌بهر ئه‌وه‌ دوورنی‌یه که مروّفی نیاندرتالی ئه‌و ناوچانه که له سه‌روهه‌ بایس کرا (تورکیا، کوردستان، فلسطین) ئه‌م شته‌یان به‌کاره‌یتا بیت، به‌تایه‌تی له زنجیره‌ چیاکانی خوارووی کوردستان و زووروی میزوپوتامیا که نا ئیستا ئاگری بن زوی تبادا گلپه‌ی دیت.

بن‌گومان نامیره به‌ردبته‌کان گریگی‌ییکی زوریان هه‌یه له ژبانی مروّف دا له‌بهر ئه‌وه ئه‌م سه‌رده‌مه‌یان نار نا چاخی به‌ردین، ئه‌مه‌ش ئه‌وه ناگه‌یه‌نی که مروّف ته‌ور و چه‌کوشی له دار دروست کراوی به‌کار نه‌هیتا بیت. بیجگه له جه‌وال، که له پستی گیان له‌بهر دروست ده‌کران و جل و به‌رگی خویان که له که‌ول ده‌یان دوری و هه‌روه‌ها کیرد (چه‌قزی) به‌ردین به‌ تیزکردنی ئه‌مانه هه‌موو زمان و کات توانی بیان فه‌وتینیت ته‌نها ئه‌وانه‌ی دوایین نه‌یت که به‌ردو ئیک ده‌گریته‌وه. سی جوړ نامیر هه‌بووه، ئه‌و به‌ردانه که لووس ده‌کرین و ئه‌و نامیرانه که به که‌رت کردن و ریک خستنی، بان به کون کردن دورست ده‌کرین. له‌گه‌ل پیش که‌وتنی پیشه‌سازی نامیر دورست کردن و چه‌ک په‌یدا کردن ریگه‌ی راوکردنیش به‌ره و پیش که‌وتن چوو و گوشت زیاتر به‌کاره‌یتا له خواردنی رۆژانه‌دا ده‌رباره‌ی کۆنترین شیوه‌ی نامیری کاری مروّف له

چاخی به‌ردین دا وئز ده‌لیت: وه پاشماوه‌کانی کۆنترین مروّف، که شیوه‌ی مه‌یمونی هه‌بووه، چند نامیریکی به‌ردینی کاروه ده‌توانریت به‌ ده‌ست هه‌ل بگیریت و، سه‌رده‌میشیان ده‌گه‌ریته‌وه پیش چاخه به‌سته‌له‌کان به‌لام له سه‌رده‌مه‌کانی نیوان چاخه‌کان ژبانیاں به‌رده‌وام بووه.^(۱)

بناغی بیروباوه‌ری وئز له راستی دا ده‌گریته‌وه ئه‌نجامی ئه‌و نامیرو پاشماوانه‌ی، که له دورگه‌کانی جاوه و ترینیل دۆزراونه‌ته‌وه و ده‌گه‌ریته‌وه سه‌رده‌میک په‌یوه‌ندی به‌ چاخی جیولوجی (پلیوسین)ی دواپی وه هه‌یه. له‌و ناوچانه‌دا سه‌ره‌رای ئه‌م پاشماوانه، هه‌ندی که‌له‌ی ئاده‌میزاد، که نیزیکی شیوه‌ی که‌له‌ی مه‌یمونی شه‌مپانزی‌په‌ پتر له هی مروّف، دۆزراونه‌ته‌وه به‌لام بی‌ولاقیان هی مروّفه. ئه‌مانه به‌ نیوی (پیتیکانتروپوس ئیررکتوس) واته (مروّفی مه‌یمون) نیوانگیان ده‌رکروه. ئه‌م جوړه مروّفه توانی له سه‌ره‌تاو نیوه‌راستی چه‌رخی (پلیوسین)دا بژیت، له‌گه‌ل ئه‌مه‌ش دا ره‌وشتی مروّفانه له ده‌وری سی‌په‌می ئه‌م چه‌رخه‌دا (تیرتسیر Tertiary) له‌م گیان له‌به‌رده‌دا په‌یدا بووه. ئه‌مرز گومان له‌وه‌دا نه‌ماوه، که مروّفی (جاوه) شیوه‌ی مروّفیک بووه، مروّفی نوینی ئه‌م سه‌رده‌مه ده‌گریته‌وه سه‌ر هه‌مان شیوه و ئه‌م شیوه مروّفه‌ش له راستی دا له‌لایه‌ن درکتوریک هه‌له‌ندی به‌ نیوی ئیوجین دیسا له جاره‌ سالی ۱۸۹۱ز دۆزراوووه، پاشان چند جاری‌دی هه‌ر له جاره ئه‌م شیوه مروّفه دۆزراوه‌ته‌وه، پاشان هه‌ر هه‌مان شیوه له چین نزیك (پیکین) له ئافریقا (ولانی ته‌نزانی) و له ئاوروپا (هابدلیرگ) و شوینانی‌دی دۆزرایه‌وه هه‌ر به (مروّفی جاوه یا Homo erectus واته مروّفی بالاپیک) نیو بانگی ده‌رکرد. ته‌مه‌نی ئه‌م هه‌لکه‌ندراوانه ده‌گریته‌وه پیش ماوه‌یک نیوان مه‌لونیک تا ۵۰۰ هه‌زار سال. پیوه‌ندی ئه‌م مروّفه له‌گه‌ل مروّفی (له مه‌یمون چوو) بان مروّفی هوشیار بابه‌تیکه دان و سه‌ندنی زور له‌سه‌ره‌و پسیران تاوه‌کو ئه‌مرز ده‌رباره‌ی ریک نه‌که‌وتووون^(۲) به‌لام ئه‌وه‌ی گرنگه له‌م بابته سه‌ره‌رای ئه‌و شتومه‌کاته‌ی ئه‌م مروّفه هه‌ندیک شوینه‌واری

ئاگر دان بۇ خواردن لى نان و خوگەرم كۈندەۋە بە ديار كەوتۈۋە بە تايپەنى ئەمە لە (چىن)دا پتر بەرچاۋ كەوتۈۋە .

پاش ماۋەيىك، لە دەۋرى چوارەم دا (كوئىرىز (Quaternary) مروفىك لەسەر زەمىن دا پەيدا بۈرۈ، لە نىۋەراستى چەرخى پلايستوسىن دا ژياۋە، بە (پىتىكانتروپوس) نىۋدار بوۋە^(۸) لە ناۋچە ھەم جۈرەكانى سەر زەمىن ژياۋە . سەرەراي ئەۋەى ئامىرى راۋكردن و ئازەل كۈشتن و ئىسكى گيان لەبەرەكان و بەتايپەت ئىسكى (ماموت) لەم سەردەمانەۋە بەجى ماۋە بەلام ئىسكى خاۋەنەكانىيان بەدەگمەن ديار دەبىت، جۈرى ئەم مروفانەش لەناۋچوۋە بەپى تەرتىبى لەشيان لە مەيمون دەچن . ھەرۋەكو رالف ل . بىلز، ھارى ھويجىز دەلەن كەۋا :

«ھىشتا چەند گىررگرفنىك و پروسىنىك ھەبە وروون نەكۈلۈنەتەۋە بېرپارىيان لەسەر نەدراۋە دەربارەى پىۋەندى (مروفى لە مەيمون چوۋ) لەگەل (مروفى ھوشياردا)^(۹) . ھەرۋەكو لەمەو بەر ديسان دەست بۇ ھەمان بېروباۋەپ نىشان كرا .

(نياندرتال - مروفى چاخى بەستەلەك)

نياندرتال كۆمەلەك مروفى بوون، كە تايپەتەنى ئەنرۋوپولۇزى و شىۋەى ژيانىان لە مروفى ئەمرو جىاي كۈدبۈۋەۋە . ئەم جۈرە مروفە لە زور ناۋچەكانى ئاوروپاۋ دەۋرۋەرى زەرباي سېى نىۋە راست دا لە سەردەمى پلايستوسىن دا ژياۋە .

نياندرتال بە نىۋ ئەۋ دۆلە، كە بە نياندر لە ئەلمانىادا ناسراۋە نىۋيانگى دەركۈدۈۋە كەوتۈۋە سەرۋى جوگاي دوسىل Dussel كە لە پروبارى رايىن دەپتەۋە بە ھەفت ميل لە رۇزھەلاتى شارى (دوسىلدۇرف) ەۋە،^(۱۰) لەۋى دا لە ئەشكەۋتى نىلدەھۋەر سالى ۱۸۵۶ كرىكارەكان پاشماۋەى ئىسكى چەند مروفىكىيان دۈزىۋەۋە چۈۋارە پارچە لەۋ ئىسكانە بە دەست پروفىسورى رىال شونلى لە (ئىلبىرفىلد) دا ماموستا جوھان كارل فولرۇت بە ساغى ماۋنەتەۋە، پاشان ئەۋەى ماۋنە لەلايەن دەزگەى ئەنرۋوپولۇزى تەلمانى German anthropologist Herman Schaaffhausen كۆكرائونەتەۋە ھەۋل دراۋە بە شىۋەيىكى ورد لىيان بکۆلۈپتەۋە لەگەل ئىسكى مروفى نوى دا بەرارد بکرىن و لەۋ كاتەۋە پاشماۋەى ئەم مروفە بەردەوام لەلايەن شىۋنەۋارەكان باپەخى

پى دراۋە .

لەبەر ئەۋ مەبەستەى رابورردو دۋابەدۋاي ئەۋ پاشماۋانەى مروفى دۆلى نياندر سالى ۱۸۸۶ ئىسكى دوۋ لەشى ھەمان شىۋە مروف لە ئەشكەۋتى سپاي Spy لە بەلجىكادا دۈزرايەۋە ئەۋەى پىۋەندى بە نامىرى بەردىنى داتاشراۋ و ئىسكى گيان لەبەرۋ ھەندى شتى تر ھەبە، دەتوانىت بىنە بەلگەيىك بۇ ئەۋ بېردۋانە، كە دەلەن گىنى (جنس)ى ئەم مروفە لەناۋچوۋە .

پاش پتر لە سەدەيىك و دۋاي ھەلگەندىكى فراۋانى شۋنەۋاران بۇ دۈزىنەۋەى پلەكانى پىش كەۋتى مروفابەتەى و لى كۆلۈنەۋەى سەردەمەكانى ژيانى پىش مېۋۋى، زانىارىيىكى زور كەۋتە بەردەست دەربارەى مروفى نياندرتال و ناۋچەكانىيان و شىۋەى سەردەمى ژيانىان و رەگەزىان و لەناۋچوۋىيان .

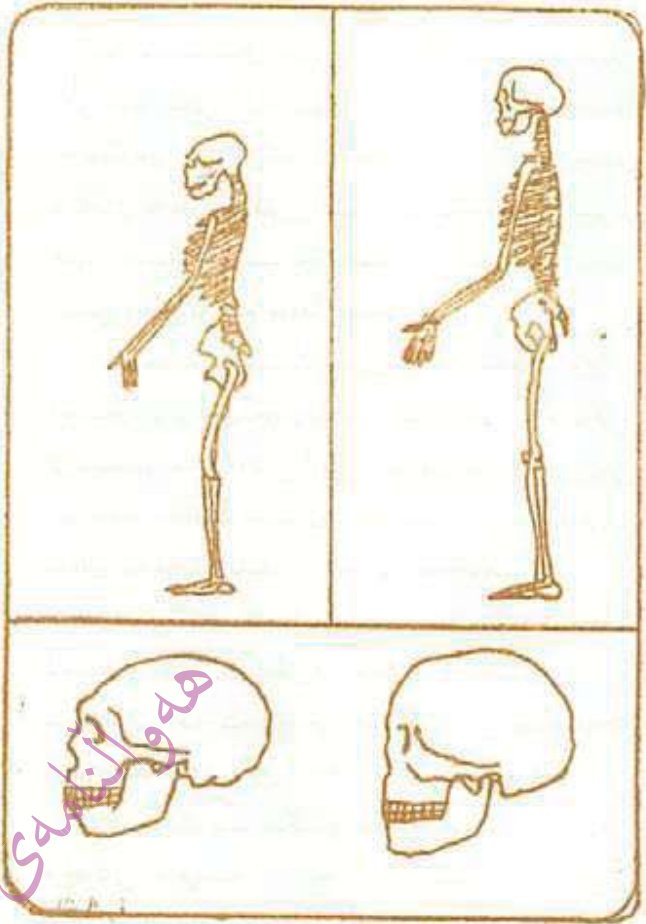
سەرەتاي ژيانى مروفى نياندرتال ھىشتا زور بوون نى، لەۋانەبە لە دەۋرى كۆمەلگايىكى مروفابەتەى ئاوروپا ژايىن، كە سەردەمىيان دەگەرىنەۋە چاخى بەستەلەكى رىس Riss Glacial Stage نىزىكە ۱۰۰ ھەزار - ۱۵۰ ھەزار سال لەمەۋەر.^(۱۱)

ھەرچۈنىسك يىت بەلگەى ئەم سەردەمە، كە پاشماۋەى مروفەكانى لە فرەنسادا لە پىنج - شەش شۋىن دا، بە رىنگاي چەند ئىسكىك و كەللە ھەندىك ئامىرى بەردىن لە ھەندى ۋلاتانى دى دا دۈزراۋنەتەۋە . ئەم نمونانە، بەپى شى كۈدەۋەى مورفولۇزى (علم التشرىح) تۋانرا شىۋەى كەللەى سەريان و دانىيان و ئىسكىيان لە كۆمەلە مروفىكى كۆنتر (ھوموئىرىكتوس) جىابكۈرىنەۋە و لەگەل پلەى نىزىكەتەيان بە سىفات و رەۋىشى مروفى نوى (ھوموساپىنس) . ئەۋ پارچە ئىسكانە زور بە سوود بوون لە بوون كۈندەۋەى شىۋەى لەش و بىشاي تايپەتەنى تەنى نياندرتال و زور خزمەتەى راستىيىكى كۈد، ئەۋىش ئەۋەبە كە سىماى مروف لە سەردەمى بارانى مەزن دا Great Interglacial age سىمايىكى نياندرتالى تايپەتەى بە ئاشكرا دەرنەخستۋە، لەبەر ئەمە پىچۈرۋ لى كۆلەرەۋان ئەۋ نمونانەبان بە نمونەى مروفى ھوموساپىنس زانىۋەۋە كات و شۋىنى رەگەزى نياندرتال ھەرۋەكو وترا ھىشتا نازانىت . ناسىنەۋەى كۆمەلى مروفى نياندرتال، بەكەم جار، پىۋەندى بە سەردەمى دۋانرىن چەرخى بارانى

ژماره یېکې زوړ له پاشماوهی نیسکی هم مروفانه به ساغی
 دوزراونه ته ووهه ده گه رینه ووه پله ی فورم نیوان نریکه ی ۸۵,۰۰۰ -
 ۳۵,۰۰۰ سال هرچی پیوه ندی به شپوهی ژبانی هم مروفانه ووه
 بیت، چ به نامیره ووه چ به په بکری نیسکیه ووه (الهیکل
 العظمی) له جیهان دا نشانه ی ژبان و گوزرانه یی له پله ییکې
 نرکیولوجی دا، که به (موسیتری) نیوانگه...

ریک خستی کولتوری هم مروفه ده توانریت به دوزینه ووهی
 مه لسه ندی ژبانیان بزائریت و، له یوازه دا سده ها به لگه
 که ونسته ده ست چ به پردی داتاشراو و چ به نه شکوهی
 دست لی دراو، به لام هندیک جار هم به لگانه له شونیکې
 کراوه داو له دهره ووهی نه شکوه ته کان دا دوزراونه ته ووهه هندیک هم
 پردانه کون کراون و به شیک هم کونانه به شپوه ییکې زانایانه
 مهل که ندراون و هندیک جاریش شونې بچوکی وایسراوه
 نه نیا مروفی پیش میز و توانییشی به کاری هینایت بزماوه ییکې
 کورت، له هه مان کات دا شونې وایسراوه که ونسوه، که
 مه لسه ندیکی دائمی نه و مروفانه بووینت. له گه ل نه ووش دا
 هندیک جار دیارده ی ژبانی هم مروفانه هم شونایانه دا دیار
 نیسه، به لام ریک خستی پرده کان وری شونین و
 دروست کردنی په ناگاه... هند نشانه ی هه بوونی نه و
 مروفانه.

له لایه کی تره ووه به کارهینایکی فراوانی ناگر نشانه که ی له و
 سنوره دا به دیار ده که ویت، لوجاغ و پاشماوهی ناگردانان هیشتا
 هر له بهر چاوه و پاشماوهی ره ووه به ناشکرا نیی دا دیاره
 شان به شان نیسکی گیان له بهر کان که پراویان کردوون.
 لیره دا پیوسته بگوتریت، که ووا به ناشکرا جیاوازی نیوان نه و
 گروپانه ی مروفی کونی گوشت خوړو سه وزه خوړ (پرووهک خوړ)
 دیاره ووه، هندیک گیان گوشتی هه مه جوړی گیان له بهر یان
 به کارهیناوه ووه که هی ناسک، له سپه کیری ووه پرو بزنه کیری و
 به رازو گاو مانگا... هند. له پال نه ساتنه دا نه نانت نیسکی
 ماسی و بالداریش خوراوه. هندیک هم بابه تانه له گه ل
 پاشماوهی ره ووه، گهنم و دانه ویله له هه مان جی پاریزراون.
 هه رچونیک بیت پله ی توانای تکنولوجی مروفانی نیاندرنال

به راوردیک له نیوان مروفی کروماتیون و نیاندرتالی کلاسیک

لار و پاره هه په که به نیگلیری به نیوی Last Interglacial age
 نامسراوه. هم کومه له مروفه چه ناگیان، دانیان و به شه کانی
 نیسکانیان و له ژیر روشنای پاشماوه کانیان که له و پینج شه ش
 شونیه دا ووه که چیکوسلوفاکیا و له مانیا و فونسا و نیسالی
 دوزراونه ته ووه دا دهرکه ووه ووه، که ره گه مروفیکی تایه تین. پاشان
 هندیک نسونه ی هم کومه له به پرونی سبقتی له شیان
 ده رخت، که که له لیک (جمجمه) تایه تی و ته نیکی نیسکی
 (هیکل عظمی) کورت و چه ماو و پان و نیسکیکی پرونی پان
 به رونه ووهه چوویوه له گه ل بوشاییک، که جوانی ییکې دایوه
 نه و پرووه، له لایه کی تره ووه دستی هم کومه له مروفه دریز بووه و
 هم دیارده په جیاوان ده کانه ووه له کومه لی مروفی نوی.

به شیبوهیکی باش له کردهوه بهردینه کانیان دیاره، ههروهها نیسکیش وهکو چهك و ئامیر لهلابن ئهسانهوه بهکارهاتوهوه، بهلام دار بو ئهوه مهبسته کهمتر بهکارهاتوهوه، ئهنا وهکو چهك نه بیت بو راوی فیل، که له ئهلمانیا دا پاشماوهی بهجی ماوه.

له لایهکی ترهوه، نهکنولوجیای بهردین، بهتایبهتی له ههولدان بو ناماده کردنی ههندیك پارچه داری سپی کراو بو ئهوهی بهردی داتا شراوی پی بهسترتیت، لهو مهلبه ندانهی نیاندرتال دا به دیار ده که ویت. ئامیری بهردین ههمه جوژه و ژماره ییکی سه رهکی ههیه، که ده بنه نمونهی ئامیری ئهوه سه ردهمه، ج به شیبوه ج به که رهسته. زو ره یی ئه مانه به سیت (ده رزه ن) جیاواز جیاواز دوزراونه تهوه وهندیك له سپورانی ئه رکۆلۆژیا وایلی ده کۆلنه وه که ئه م پاشماوانه ی شیبوه ئامیرانه رووی ژیا نی هه لایکی تاییه تی روون ده کاته وه له بهك جیا بان ده کاته وه.

ئهوجا بینه وه سه ره هندیك خو وهوشتی مروقی کۆن سه بهاره ت به مردن و بیرو ساوه ری ده رباره ی ئه نجاسی ئه و دیاره دا ئالۆزه . شاردنه وه ی مردوو لای نیاندرتاله کان شتیکی سه ره نه بووه به لکو داب و نه ریتیکی بنه رتی بووه ج به گو رکردنی ئه نا مروقیك یا کۆمه لیک مروقی پیکه وه، بو ئه وه ی له گه ل خیزان و مندالیان پیکه وه بن. ئه و گو رانه به کۆمه ل بیت یا تاك و به هه ر جو ریکیش بیت به راستی شیبوه ی ژیا نی ئایی نی ئه و که سانه پشان ده دات، که خاوه نی ئه و مه لبه ندانه بوون.

له لایکی تره وه ئیکی ئاده مزاد، که به شیبوه ییکی که م و به شکاوی له گو رانه دیاره، ناتوانیت بیته به لگه بو ئه وه ی بگو ورتیت، نیاندرتال گو شتی ئاده مزادی وه کو خوراک به کارهینابیت. هه ندی جاریش ئیکی گیان له به ریش وه کو ورج و بز و هند له گه ل ئیکی ئاده مزادا له یه ن ده چن، که به شیبوه ی په وشتی ئایی نی نیژراون. شیبوه ییکی گشتی ناتوانین زو ر له (باوه رو) ئایی نی نیاندرتال بگه بن، هه رچه نده هه ندیک دیکسورات وینه ی له سه ره به ردی (مانگه نیزی، ئوکیدی و ناسین) ی کیشاوه، که هه ستی ئایی نی پشان ده دات.

زو رترین ژماره ی پاشماوه ی ئه م مروقه (هه ندی جاریش به نیاندرتالی کلابک نیو ده بریت) له رۆژئاوا و رۆژئاوای خوارووی

ئاوروپا دوزراونه وه، له وانه به لچیکا وه ره نساو ئه لمانیای ئیسهانیای ئیسهالیا، نا له م شو ئه سانه دا نیاندرتالیکی به هیزی خو ر کورته بالو ئیسک پته و ژیا ره، ئه م مروقه (صندوق) ی میسکی له که لله ی دا فراوان و پان بوون و ههروهها که لله ی پشی به ئیسکیکی پته و پشت پان دروست بووه، و پروری خو رگه وه و ئیسکیکی کۆلمی بچو ک به بی بۆشایهك له ژیری دا که بتوانیت نه و چرچیا نه فراوان بکات و ههروهها دندانیکی پان و مه لاشوییکی پان له گه ل سنگیکی پان و پرپرهی پشتی کورت و ماسو لکه ی پان و چوله مه یه کی (عظم الترقوة) دریز و باریک و بازوییکی به هیزو رانیکی چه ماو و پی بهك وه ده ستیکی پان به لام په نجه کانیان کورت بووه. قو لیک و قاچیکی وا له کۆتاییان دا پان ده بوون و پاژنه ییکی ئیسک دریز ته واو ده بوو. وا ده زانیت که ئه م مروقه له ریشتن دا شل بووه و ئه ژنوی چه ماوه و ییانی ئیسی گیانی سنوور بو شیبوه ی رویشتی داناوه.

به و جو ره ئه و مروقانه، که به نیوی (هه مو نیاندرتال Homo Neander thalsis ناسراون، له سالی 1874 هه ست به هه بو نیان کرا پاش ئه وه ی، که ئیسکه کانیان له ئه شکه وه تی فیلدموه ره دوزرا یه وه. (له راستیش دا دوو ئیسکه په بکه ره له مانه زوو تر له سه ده ی نوزده هه م دا دوزرا بووه به لام هیشتا نه زانرا بوو که هی نیاندرتالن). ئیستا ئاشکرا بووه که وا ئه م مروقانه نمونه ی زنجیره مروقیکن له (صنف) ی ئاده مزاد، و ده توانیت بگو ریت که وا صنفیکی وون بوون، پاشان صنفی (هه موساپینس Homo Sapiens په دابووه.

پاشماوه ی ئیسکه په بکه ری مروقی نیاندرتال له ولاتی نیوه پراستی ئاوروپادا (چیکوسلواکیا، هونگاریا) و رۆژه لاتی خوارووی ئاوروپادا (یوگوسلاویا، یونان) له قرم و خوارووی روسیا و خوارووی رۆژئاوای ئاسیا (فله ستین و کوردستانی عیراق) و ههروهها له نیوه پراستی ئاسیا (ئوزبه کستان) و سه رووی ئافریکا (مه غریب و شوینیاتی تر) دوزراونه وه.

ئیسکه په بکه ره کانی رۆژه لاتی ئاوروپا و رۆژئاوای ئاسیا (به تاییه تی هی کوردستان) به بی گو مان هی مروقی نیاندرتالن. به لام هه ندیک له وانی تر سه روشت و شیبوه ی ژیا ن هه ندیک

گورانی له گیانپان دا په پیداکړدو.

نیاندرتال همدنی جار وا دهره که ویت که جیاوازه له همدان مروف له خوارووی روزه لاتی ناوړو یا دابووه و نه مه وه کو نه نجامیک بو نه و نوندوتیژی یه چاخی به سته له کی دواپین ده گهریته وه تا کاری کردوته شهر شه پولي چینه کانی له نیو کومه له کانیان داو سر په وشتی سروشتیان دا، هم دیارده یانه له چند سهرده میک دا هر دوو باره کراون.

له راستیدا هملیز ادنی زور به یی جنس وه یا جنسیکی زوری هملیز یواو نه نجامی مبرجه گاریگه ره کانی ژینگه (بیه) و نه نمانت کاری کردونه سهر گورینه مورفولوژی په کان (بینای لهش و) سهر و مان و نه مانی گروپه مروفا یه تی به کان. هم کاره ساته له کومه لگای نیاندرتاله پیشکوه و توه کان دا progressive Neanderthal به روونی دیاره.

چاک بوونه وه یی ناووه ووا له همدو جوړه ماره کانی چاخی کون له گهل پیشگرو پاشگریان دا. له بهر نه وه و پاشی لیکدانه و ییکی نه رکیولوجی نه و پیشکوه و توه کولتوری یه مروفی نیاندرتال زور چاک به دیار کوهت.

نه و بابه ته گرنکه، که پیوسته لیره دا باس بکرنیت نه وه یه، که په پیدابوونی مروفی نیاندرتال له سهر زمین دا به کیکه له دیارده گرنکه کانی هم سروشته به لام به داخوه و تا کورثیا نه و په پیدابوونه و پاشان له نیوچوونی هم جوړه مروفه به کیکه له و گیر و گرفتانه، که به روونی بریاری له سهر نه دراوه. له لاییکی تره وه نه و جیاوازی یه کولتوری یه یه همدو جوړه مه لبه نندو چینه کانی ژینگه یی هم مروفه به گشتی نه و تاریکی یه یی درست کردوه. له ناوړو پادا نریکه یی همدو نه شکوه و ته کان و مه لبه ننده به ردینه کان، که مروف تیایان دا گوزهراتی کردوه، ته مانیان ده گهرینه وه نیوان کوتای چهرخی موستری (یا سهرده می ژایانی نیاندرتال) له گهل چهرخی پالیولیتی به رزدا (چاتیلپرونی Chatelperronian یا سهرتهای نه و ریگنه شی Auriignacian). دواترین نیشته جی هم مروفه ههردهم وا دهره که ویت، که پیسوه نندی له گهل مروفی (کروماتیون Cro - Magneon) دا هیه، که نویتربین تیبی (هوموساپینس Homo Sapiens) ه له روزه اوای ناوړو پادا هم

مروفه یی پالیولیتی به رزه ده گهریته وه سالانی ۳۲,۰۰۰ پ. ز. که چی له نیوهراستی ناوړو پادا (پوله نده و هونگاریا) پیسوه نندی به ۳۸,۰۰۰ سال له پیش زاینه وه هیه و له روزه اوای ناسیادا همدان سهردهم ده گهریته وه. به پنی (رادیسومه تریک) نویتربین مه لبه نندی موستری له خوارووی روزه اوای فهره نسادا دوزراوه ته وه ده گهریته وه ۳۳,۰۰۰ سال پ. ز.

له کوتای نه و سهرده مانه یی پیشو و نه نجامی چاک بوونه وه یی ناووه ووا به رزبرونه وه یی پله یی گهرمای په نیوان ۳۷,۰۰۰ سال - ۳۵,۰۰۰ سال پ. ز. و کاری کردونه سهر کولتوری که ره سته یی ناده میزاد.

ههرچوتیک بیت هینشا تاریکی ییکی زور هیه بو بریاردان له سهر نیشان کردنی سهرده می نه و گورینه کومه لایه تی و مادی یه یی ژایانی مروف و پروسیسی و ون بوونی نیاندرتال و ریگه چول کردنی بو مروفی کروماتیون. کوردستان له چاخی ژایانی سهرتهای دا

لی کولینه وه جیولوجیه کان له چیاکانی کوردستان دا، که تیبی (تالپ) یی ناوړو پایان هیه، په پیدابوونان به ره به ره بووه. بوونه زنجیره چیاکانی باکوور له گهل چیاکانی توروس دا له چهرخی (میسین) دا به دیار که وتوه، که چی نه وانه یی باشوور، که ده که ویته کوردستانی عیراقوه، له چهرخی (پلیوسین) دا جی خوی گرتوته وه. به لام چیا نزمه کان و ته پونکه و گرو ده شته خوارووه کان له چهرخی (پلاستوسین) دا به دیار که وتوون. هم بیرویاوه پرانه ش نه نجامی نه و لی کولینه وانه، که له چینه کانی زوی و به ردی چیاکانی کوردستان دا کراه. ^(۱۲) له موه نه وه دیار ده بیت، که مبرجه کانی پروسیسی جیولوجی چیاو پروبارو دول و ده شته کانی هم ناوچه به له چهرخی (پلاستوسین) دا شیوه یی خوی گرتوته وه، وانه هم شیوه سروشته یی نیشتمانی کورد پیش نریکه یی نیو مه لوزین سال ههره مان ونه یی هه بووه له کوتای پله یی چوارمی چاخی به سته له ک دا هم دیارده یی جی گیر بووه. هر ره کو زانراوه هم چاخه جیولوجی یه یی پلاستوسین له گه چاخی نه رکیولوجی (پالیولیت) هاوده مه ^(۱۳)، هم چاخه ش

دابهش کراوه نه سى ماوهى ناسره کى: چهرخى بهردىنى نرم، نيسوه پراست و بهرز. ثم جوره دابهش کردنهش سى کولتورى سهره تايى سهره کى له ئاوروپادا پىک هيناوه:

۱ - کولتورى ئايشيلى Abbevillian

۲ - کولتورى کلاکتونى Clactonian

۳ - کولتورى ئاشولى Acheulian

چهرخى بهردىنى نرم، که له پلهى بهسته له کى به کم تا نيسوه پراستى پلهى بهسته له کى سى بيم (نزىکى ۳۰۰,۰۰۰ - ۴۰۰,۰۰۰) سالى خاياندوه به داخه وه له کوردستان دا تا کو ئىستا پاشماوهى کولتورى ثم چهرخه نه دوزراوه ته وه، که بناغه کى به کولتورى (ته ورى ده ستى) به نيو بانگو کومه لى مروفي ثم سهرده مه به شيوه ي (له مه يمون چو) به کارهاتوه. به نيو بانگترين پلهى چهرخى بهردىنى نيسوه پراست پلهى (موسيرى Mousterian) ه، له نيسوه پراستى پلهى بهسته له کى سى به سه وه تا کو تايى پلهى بهسته له کى چوارمى خاياندوه و باشتزين نمونه ي مروفي ثم پلهيه مروفي (نياندرتال) ه، که له کوردستان دا بيچگه له پاشماوه دوزگاکانيان، ههروه ها ئىسكى ته نيان به ته واوى دوزراوه ته وه و له لايه ن چهند سپورتيک، به تايه تى شوينه وارزانى ته ميريکى رالف سولیکى به نه واوى لى کولراوه ته وه. ثم پاشماوهيه هى سهرده ميکه که مه به ستى سهره کى ثم باسه ي ئيمه به.^(۱۴)

ئو پشکينانه، که له سه ده ي بيسته مه دا له نيسوه پراستى ئاسيا و خوارووى روزه لاني ئاوروپا و نه و جا له روزه لاني نيسوه پراست دا (به ناپه تى له کوردستان دا)، واى دووپات کرده وه، که مروفي نياندرتال ته نها گينسکى مروفي نه بووه به دولى نياندر نيسوه پراست بيت له ئه لمانا دا بان ته نها گه بشتينه فهرسا، به لکو نه و جوره کومه له مروفي به زور شوينى جيهان دا بلا و بوو بووه وه، به لام مهرجى جوگرافى و ئاوروه وا کارينکى زورى کردوته سهر پشکه وتى فسپولوزى و پهر کرده وه ي، له بهر له وه هه نديک جياوازي که وتونه شيوه ره فتاريان. ده توائريت له م دپارده يه بهرچاويکه ويت له جياوازي نيوان فرمه کاني په پکهرى ئيسکى

دوزراونه ته وه و، به راورد بکريت له گه ل ئه وانى نارچه ي زهرياي سپى نيسوه پراست و له مانه ش نياندرتالى کوردستان، که به (پاريزه Cincervative ناسراوه و ههروه ها ئه وانى فه له ستين، که له مان هه نديک جياوازي و به (پشکه وتووتر progressive)^(۱۵)

به نيويانگن ثم جياوازي به گوماني خستبووه نيو پيوه ندى مروفي نياندرتال به گشتى له گه ل مروفي چهرخى بهردىنى نو ي دا هه رچونىک بيت ده توائريت بگوتريت، که نياندرتالى کوردستان (به شيوه کلاسيکى به که ي) پيوه ندى به چهرخى بهردىنى کون دا (پاليو ليث) هه بووه و دووريش نى به ثم مروفي به چهند پله يه ک دا تى په ريوه و له بهر مانه وه ي ئه و شيوه ئاووه و وايه ي سهرده مى خوى له هه نديک نارچه کاني روزه لاني نيسوه پراست دا، ره گى نه پساوه، به لام به نى مهرجه کاني پشکه وتى فسپولوجى هه نديک گووين هاتوته سهر بيناي له شى و پيوه ندى کيشى له گه ل مروفي هوشياردا له چهرخى بهردىنى نو ي دا په داکردوه. ئه مه به پيچه وانى ها وره گى خوى له ئاوروپادا که به پونه ي داپوشينى بهسته له کى دوايين دا، هه ر به به کجارى فه رتاوه.

زاناکان واى بوچوون، که نياندرتال وه کو هومر ساپنس له چهند نارچه يه ک دا، دوور بوون له زهوى سه هولوى، به لام ئه وانى، که له زهوى سه هولوى دا ژيان به نياندرتالى کلاسيک ناسراون پشکه وتينان زور خاو بووه به لکو هه ر فه وتاون، يان ژيانى روزه لانيان زور قورس بووه. له بهر ئه مه يه له نيوان ئه مان و مروفي پله ي دوايينى چهرخى پاليو ليث سهرده ميکى به چرا و به ديار ده که ويت.

له راستى دا سهره تاي هه ل کولينه کان و پشکينه کانى چياکانى کوردستان به ده ست زاناي شوينه وار خاتوو دوروئى ا. گارود له سالانسى (۱۹۲۷ - ۱۹۲۸) دا بووه پاش ئه وه ي له پاشماوه کاني مروفي کونى و لاني فه له ستين کوليوه ته وه، هه مان شيوه پاشماوه ي له ئه شکه وته کاني (هه زار ميرد زه رزى) دا له کوردستان دا دوزيوه، که پيوه ندى به چهرخى (پاليو ليث) وه وه هه پ.^(۱۶) ئه شکه وتى زه رزى زور گوره نى په و که وتوته نارچه ي

تهنسی ئەم مەروئە، كە لە نێو پراست و پڕۆژاواى ئاوروپا سورداش ئەو، ئامېرانەى، كە خاتوو گارود دۆزبۆونەو، لە شىوئەبە كە بە نىوى مايكرووليت بە نىوبانگە كاتىشى دەگەرئەو چەرخى ميزوليت (چەرخى بەردىسى نىو پراست). ئەشكەوتى ھەزارمېرد دەگەرئەو پڕۆژاواى سولەيمانى بە (نزىكەى ۱۳كم) و زۆر كەس چوو بە دىتتى وەكو (سپايزەر و كەسانى تى) كە لە پراستى دا وەكو گارود بايەخيان بى ئەداو، ئەم ئەشكەوتە لە نىوخۆى دا لە شەش ئەشكەوت بېك ھاتو، لە سالى (۱۹۲۸ز) دا دەست كرا بە ھەل كەندنيان و ئەو ششانە كە ئىدا بىنراو ئەو دەگەرئەو پيش نزىكەى ۵۰ ھەزار سال لە مەپەرو ھەرھەمان شىوئەتس لە ئەشكەوتى شانە دەردا دۆزرايو، بەلام ئە لە ئەشكەوتى زەرزى و ئە لە ھەزارمېردا ئىسكى مەروئى ئەو سەردەمانە نە دۆزراو ئەو.

ھەرودھا لە نۆچەكانى كوردنشىنى ئىران ھەند شونىك لى كۆلراو ئەو سالى ۱۹۴۹ز وەكو ئەشكەوتى (تەنگە پادا) لە ناوچەى پەختىيارى دا لەلايەن گريشمان شى كراو ئەو ئەو ئامېرانەى كە لىردا بەرچاو كەوتوون دەگەرئەو نىوان سالى (۱۷) ۱۵,۰۰۰ و ۱۰,۰۰۰ سال پ.ز.

پاش شەرى جىھانى دووھەم پشكنىنى شونەوارەكان ھەندىك فراوتر بوو بە تايەتى لە كوردستانى خواروودا ئەم پشكنىانە لە مەودا زۆر بەى زۆرى لەلايەن ئەركىبولوچە خومالى بەكان دەكران و سال بەسال پشكنىنى بىگانەكان كە مە دەبوو، بەلام لەگەل ئەمەش دا ھەر نىوى گارود، بربايدوود R.J. Braidwood و دوكتور رالف سوليكى و خىزانەكەى رۆزا سوليكى و چەند كەسانى تر وەكو بە نىو بانگترين شونەوار دەدرانە قەلەم، ھەزارمېردو زەرزى و شانەدەرو چەرمو وزاوى چەمى شانەدەر بە نىوى ئەوانەو پىوئەست بوون. سالى ۱۹۴۹ز دوكتور تاجى الاصيل، كە سەروكى بەشى شونەوارى عىراق بو، توانى لە (بەردەپەلكە)، كە كەوتوئە سەرووى پڕۆژەلانى چەمچەمانەو، چەند ئامېرىكى بەردىن، كە دەگەرئەو چەرخى پالسىوليت بدۆزئەو. (۱۸) بەلام سالى ۱۹۵۱ ھەمان شون

لەلايەن دوو ماموستاى ئەمىرىكى كۆلراو ئەو ھەندى پاشماوئەى چەرخى موستېريان ھى پيش ۱۲۰,۰۰۰ سال دۆزبو ئەو. بىجگە لەم شونەش لە (كەرىم شار) و لە (پەلەگەو) ئەمىرىكى بەكان دەستان كۆرئەو بىشكىن، ئەو جا سالى ۱۹۵۴ز گروپىكى پڕۆژەلانى ناسى ئەمىرىكى لەلايەن ئىشيوئى شونەوارناسى شىكائو بە لى كۆلئەوئەى ناوچەكانى رۆوبارى زاب دەست بى كرد، ھىشتا پيش ئەمايش دوكتور رالف سوليكى سالى ۱۹۵۱ دەستى كۆرئەو پشكنىنى ئەشكەوتى شانەدەر كە تا شەستەكان ھەر خەرىكى بوو، ئەشكەوتى شانەدەر كەوتوئە شاخەكانى بىرادوست بەسەر رۆوبارى زىي گەورەدا دەروائىت و بە ھەلگەندى ۴۵ بى توانى دوكتور سوليكى چوار چىنى ئىشنى مەروئى ئىدا بەدى بكات و ئەم چىنانەى بە پىنى ئىنگلىزى ABCD ناو ناو چىنى D قولىرىن جى ئىش بو و ئەستورى نزىكەى ۲۸ بى بوو. لەم شونەدا پاشماوئەى خۆئەمىش (زىلەس) و ئاگردان و چەند ئامېرىكى بە ئىك و بەرد دروست كرا، كە ئىشانەى زىانى مەروئى، چەرخى بەردىنى نىو پراست بوو، بە رۆونى بەدەرخست و ھەرودھا ئەو دەستگرو كۆنەرانە، كە لەرى دا دۆزراو ئەو پەسوئەندى بان لەگەل (كۆلتورى موستېرى) دا ھەبە ئىسكەكانى گاو مەزو بىن، لەو مەلەندەدا دەبە بەنگەى ئەو، كە بزائىن ئاوو ھەواى ئەو سەردەمە ئىسكى بىنگى (مەم ئاوەندى) ھەبوو، بە گشتى پاشماوئەكانى ئەشكەوتى (ھەزار مېرد) و شانەدەرى D ھاوچىش و ھاو جورى پاشماوئەى كۆلتورى موستېرى (بەردەپەلكە) ن لەمانە لە ھەمان كات دا ھاوچۆرن لەگەل ئامېرەكانى ئەشكەوتى (گلى سور) لە شاخەكانى بىستون دا.

لەلايىكى تەرەو ئەو پاشماوئەى ئەشكەوتى زەرزى ھەندىك جىاوازى بان ھەبە لەگەل ئەوانەى پشوو دا كە لە سەردەمى پالپولتەو ماون، ھەرودھا لەگەل ئەوانەش دا، كە لە بىرادوست و (شانەدەر C) دا دۆزراو ئەو. ئەم كۆلتورە لەلايەن خاتوو گارود بە «كۆلتورى زەرزى» ئانراو چۆنكە ئىسكى بىنگى دورست كراو كاتى شىوئەبىكى تايەتى خۆى ھەبە. لىرەدا جۆرە

ئاميريكش دوزراوه تەو، كە بە چەشنى (نەتوفى - نطوف) ى بە نىسبانگە ئەو چەشە بۇ يەكەم جار لە ولاتى فەلە ستين دا دوزرا بۆو. پىسپورەكان سەردەمى پاشماوەكانى زەرزى دەگە پىننەو بە كوئى پالىولىتى پاشين، كە سنوورى كوئى لە گەل سەردەمى ميزوليت دا نزيك دە يىتەو (چەرخى بەردىنى نيوپراست). وە لە بەرزترين چىنەكانى زەرزى ھەندى پارچەى داتراشراوى خرو تىزكراو و سى گوشەى بينراو و تا نيستا بە فراوانى لى كوئراو تەو، بە لام پەيوەندى نىوان (پالىوليت و ميزوليت) دا لەم كولتورەدا بە روونى ديار نى بە.

ھەلکەندراوەكانى ناوچەكانى رۆژھەلاتى نيوپراست وا دەگە يەنن، كە كولتورەكانى سەردەمى پالىوليت بە ھەمان پلەكانى پىشكەوتن و پەرسەندن دا تى پەريو. ھەرچونىك بىت لە لاينى تەرەو ئاميرەكانى ناوچەى (نەتوف) بەو ئاميرانە دەچن كە لە كوردستان و نيوپراستى ئىران دا دوزرا تەو، ئەمە دەمان گە يىتە ئەنجامىك، كە بلىين، ئەو مروفانەى ئەم ناوچە فراوانە پەيوەندى يان بە يەكتر بەستو و تىكە لاوى لە كولتور يان دا ھەبوو، تەنانت ئەو پەيوەندى يە لە گەل نيوپراستى ئاسيا و ھىندستانىش دا ھەبوو. لەم سەردەمە دوورو درىزە كۆنەدا، مروف بە شپزەى ژباو، لە سەرەتادا كىوى بوو لە گەل ئەم راستى يەش دا مروف وەكو ھەبوونىكى (كائىن) يكى جياواز لە كولتوردا، پەيوەندى بچراو لە يەكترى لەم ھەرىمانەدا و لە ھەر يەكە لەم شونانەدا مەرچەكانى سروشت و ئاووھەوا سوورى بۆ ئەو ھەبوونە داناوو لە ھەندى شونىن دا وەكو ولاتى مىسرو كوردستان و ميزوپوتاميا و ھىندستان دا ئەو مەرچانە بوونەتە ھوى پىشكەوتنى ئابورى و كومە لا بەتى و فىسولوجى و پاشان دىنى و سىانسى و لە بەرژوھەندى ئادەمىزاد بوو. لەبەر ئەمەيشە لەم ولاتانەدا پلەى پىشكەوتنى كۆمەل زۆر لە پىش شونانەى تر لە جىھان دا بەدى دەكرىت.

بەم جۆرە دەتوانىت بگوتىت پىشكەوتن بە گشتى لە ناوچەكانى ھەمە جۆرى جىھان دا لە يەك سەھەم دا نەبوو بەلكو ئەو پىشكەوتنە لە ھەندى شونىن زووتر رووى داو و كوردستان يەك كە لەو شونانە. ناوچە بەرزەكان و شاخەكانى كوردستان،

مەلەندى مروفى راو كەر بوو چونكە ھەموو جۆرى مەرچى ژيانى سەرەتايى تىدا ھەبوو، ئەم راستىش بەدەتتى نىسكى ھەمە جۆرى گيانلە بەرى ئەو سەردەمە كۆنە لە ھەلکەندراوەكانى ئەو ئەشكەوتانە بەدى دەكرىت كە لەبەر بەفرو سەرما خزاو تە نيويان.

بۇ دوزىنەو ى شونەوارى ئەم جۆرە ژيانەى مروفى بەردىنى كۆن لە كوردستان دا، پىورى ئەركىولوجى بە نيويانگ رالف سولىكى R.soLecki لە گەل ئەندامانى كۆمەلنى خوى دا دەست دەكەن بە پىشكىن، لە سى مەلەندى ناوچەى شانەدەردا (لەسەر روويارى زىي گەورە ئەشكەوتى شانەدەر، گوندى شكىت و زەوى چەمى شانەدەر، كە لە كوئى دا ئەنجامىكى بە سوودى دا يەو دەستيان و گرنگى يىكى زانستى ھەبوو بۆ ئەركىولوجيا بە گشتى.

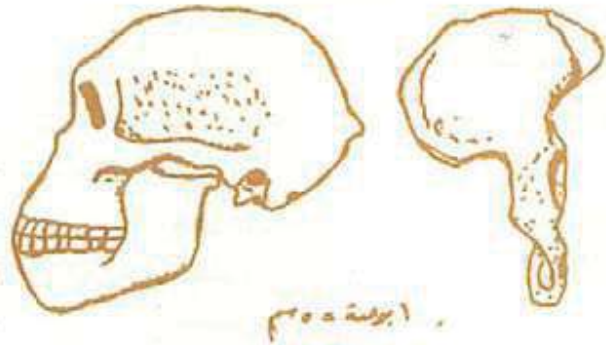
لە كاتى ھەل كەندى ئەشكەوتى شانەدەردا سالانى ۱۹۵۱ - ۱۹۵۳ز وا بۆ سولىكى دەرکەوت كە چىنەكانى كولتورى (ھەمە جۆرى پلەكانى ژيانى مروفى ئەو سەردەمە) جياواز لە يەكترى. لە راستى دا شانەدەر يەك كە لەو ئەشكەوتە مەزنانەى كوردستان و ھەموو مەرچى ژيانىكى ئاسودەى تىدا ھەبوو. ئەم مروف پانايى بەردەرگاي ئەشكەوتە كە ۸۲ پى بە (نزىكەى ۲۰ مەترە) بەرزايى دگاتە ۲۶ پى (پىنج مەتر) و لە ناو وە ئەشكەوتە كە ۱۷۵ پى بە (نزىكەى ۴۰ مەترە) درىزەو بەرزايى دەكاتە ۴۵ پى (نزىكەى ۱۰ مەتر) لە زەمىنەكەى ئەم مروف لە كاتىك دا ئەو بەرزايى بە دەگاتە ۱۳۰ پى (نزىكەى ۳۰ مەترە) كۆپر مىچەكەى لە گەل زەمىنەكەى يەكترى دەگرنەو. لە كاتى ھەل كەندەو دا سالى ۱۹۶۰ز دا دەرکەوت، لە كوئى ئەشكەوتە كە دا كۆنە ھەيە كە دەگاتە ھۆلىكى گەورەى دووھەم. بەم جۆرە سولىكى دەستى كرد بە ھەل كەندى ئەم ئەشكەوتەو ئەو چىنانەى سەردەمى ژيانى مروفى تىدا بەم جۆرەى خواو وە دا بەش كرد:

۱ - چىنى A بەرزترين چىنە لە ئەشكەوتە كە دا لە سەردەمى (نيوليت) ە

۲ - چىنى B دەگە پىتەو سەردەمى ميزوليت

تەمەنىكى جىياوازدا ئەم دۆزىنەۋەيە زۇر گىرگە بەلای زانستى شۈنەۋارى بەۋە چونكە چەند گېرۇگرافىكى ئەرکېلوجى بەمەۋە پروون بۆۋە .

لە سالى ۱۹۵۳ ز بەيكەرى ئىسكى مىدالىك دۆزىابەۋە لە ھەل كەندراۋەكانى سالانى ۱۹۵۶ - ۱۹۵۷ كەللە و چەند پارچە ئىسكى سى لاو دۆزىابۆۋە . بەكەمىيان باش پارىزىرابو و زۇر چاك شىۋەى نىساندرتالى دەرېرېۋە . ئىسكى پرووى دەرېرېۋە ناۋچاۋانى نىم و سەرى پان بوۋە ، برۇكانىشى پۇقىبۋونە دەرەۋە . ئەم پاشماۋانە لە سەزۋوى چىنى چۈارەمى (چىنى مۇستىرى -) D ئەشكەۋى شانەدەردا دۆزىابەۋە .

كەللە سەرى مروفى (لە مەيمون چوۋ)

بەئى لى كۆلنەۋەى سولېكى ئەم شىۋە ئىسكە كەللانە لە (كۆمەلى نىساندرتالى پارىزەرن Concervativ Neanderthal type) و جىياۋازە لە (كۆمەلى نىساندرتالى پىشكەۋتسو progressive Neanderthal type) كە لە ئەشكەۋى كەرمەل لە فەلسەستىن دا دۆزىابەۋە ، بەلام ئەمانە نىكەبەتىيان لەگەل ئەم كۆمەلە ھەيە ، كە لە La Chapelle Aux Saints دۆزىابەۋە .^(۱۱) ئەم ۋەئەى سولېكى بە ئەۋە دەگەيەنى ، كە مروفى چاخى بەستەلەك (نىساندرتال) لە كوردستان داۋ لە شاخەكانى زاگروس دا تىبى خۇزى پۇ ماۋەيىكى درىز پاراستوۋە ، كەچى ئەۋەى ۋلانسانى رۇزھەلانى زەرباى سې نىۋەراست تىكەلاۋى ھەر دوو شىۋەى نىساندرتال ۋە ساپىنسى تىدا دىبارە ، ۋانە ئەم گۆرپنە فىسېلوجى بە لە تەنى مروف دا لەو شۈنەنەدا زوۋتر پرووى داۋە ماۋەى ژيانى نىساندرتال لەۋى دا كورتەر بوۋە مەرجى مانەۋەى ئەم مروفە لە ۋلاننى كېردەۋارى دا ھەر بەردەۋام بوۋە .

ئەم بىرۋىابەۋە تا پلەيىك لەگەل راستى دا رېك ناكەۋىت چونكە تىبى نىساندرتالى كوردستان ، بە پىنى كات ، كۆنترە لەۋەى فەلسەستىن ئەك لەبەر زوروفى جۇگرافى ۋاۋوھەۋاى ھەمان چاخ ، كە ھەردوۋىكىان تىدا گۆزەرانىان كىردوۋە . پاشان شۈنەى فەلسەستىن و كوردستان دەكەۋىتە ھەمان ناۋچە ، كە بەفر لە چاخى بەستەلەك دا گرتىۋوۋەۋە ، ئەم پەۋشەى مروفى كەرمەل ، كە لە مروفى ھۇشپار نىزېكى دەكاتەۋە ، دەبىئە بەلگەى ئەۋەى بگوتىرت كە كاتى ژيانى دەرنگىر بوۋە تا ئەۋەى شاخەكانى

۳ - چىنى C دەگەپىتەۋە سەردەمى دەرنگى (كۆتايى) پالىۋولت . رالف سولېكى نىۋى ئەم سەردەمەى ناۋە بە (برادۋىست) بەنىۋى ناۋچەكەۋە .

۴ - چىنى D دەگەپىتەۋە نىۋەراستى سەردەمى پالىۋولت ، ۋانە پلەى مۇستىرى

باش ئەم كارە مەزىنەى سولېكى ۋادەركەۋت ، كە ئەم ئامىرانەى سەردەمى پالىۋولت ئەشكەۋى شانەدەر پەيۋەندى بەسەردەمى جىلوجى (پلايستوسىن) ۋە ھەيە .^(۱۲)

ھەرۋەھا دەرگەۋت ، كە چىنەكانى ئەم ئەشكەۋتە لە چەند سەردەمىكى جىياۋازدا مەلئەندى ژيانى مروف بوۋە بەئى پسانەۋە لە نىۋان ئەۋ ششانە ، كە لەم مەلئەندانەدا دۆزىابەۋە ، ھەتدىك ئامىرى كار بوۋە ۋەكۋ كىردى بەردىنى تىزكراۋ و چەكۋشى دەستەدار ، كە دەگەپىتەۋە سەردەمى مىزولپىث (شانەدەر چىنى B) ھەرۋەھا ئىسكى گىان لەبەر (ۋەكو مانگا ، بىن و مەپ) ۋپشتى كىسەل ۋ پاشماۋەى ئىسكى ماسى . ئەمانە ھەمۋىيان دەبە بەلگەيىك بۇ ئەۋەى بىۋانترىت بگوتىرت ، كە ئاۋوھەۋاى ئەم سەردەمانە لەم ناۋچانەى رۇزھەلانى نىۋەراست دا فىنك (مەتدل) بوۋە . بەلام لە ھەمۋى پتر سرنج راکىشەرە دۆزىابەۋە چەند ئىسكە پەيكەرىكى (ھىكل عظمى) مروفى نىساندرتالەۋ لە چەند

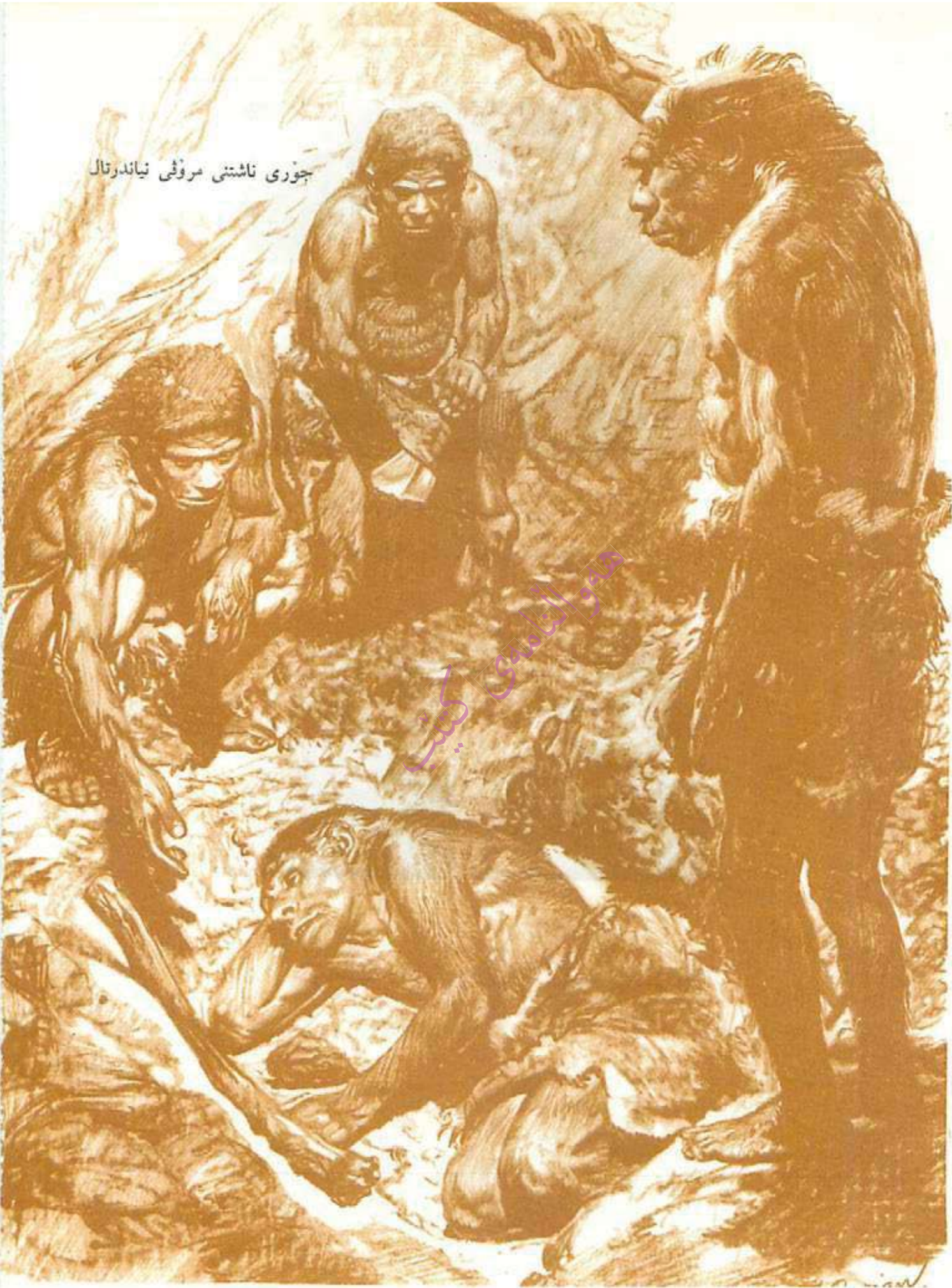

ٹیسکاہ پیکہ ریگی نیاندرتال
کہر مہل - فہلہ بستین

دو دینہی داتا ہراوی مروقی نیاندرتال

جوری ناشتنی مروئی نیاندرتال

له لاییکي تیرهوه، پاش دوزینه وهی نیسکه نیساندرتالیه کان له سالانی ۱۹۵۶ - ۱۹۵۷ز له نهشکه وتی شانه دهردا، سولیکي له سالی ۱۹۶۱ز دهنوسیت کهوا ونامیره کانی کار، که له گهل نم نیسکانه ی نیساندرتال دا دوزراته وه له شانه دهردا زور نیزیکن « شپوه له گهل لهوانه ی فله ستین دا، که له چه رخی لیخالواز و موستیری به، به لام ده گه رینه وه کاتیکی دره نگتر له پله ی دوایی چه رخی لیخالواز و موستیری (Levallois mousterian) له که رهمل دا^(۱۲۱)

به یی بیروباوه ری سولیکي نیاندرتالی شانه دهر نامیریکی وای به کارهیناوه، که به نیپ نویتر بووه له نیی نامیری کاری نیساندرتالی فله ستین، هر چه تنده خوی له کاتیکی کونتردا زیاده. بهم جزره واده رده که ویت، که سولیکي ده په ویت بلیت، که مروقی شانه دهر نامیری پیشکه ونوو و تیکنولوژیایی به رزتری به کارهیناوه، تا ده گانه بیروباوه ریک و بلیت، که له همان کات دا (واته چه رخی موستیری) له روز ه لانی نیوه استیله دوو هه وای (مناخ) جیاواز هه بووه، له مین ده بیت به گومان وهریگریت.

هروه ها سولیکي ده لیت له کانی پیشکه وتی نامیری کاردا و گواسته وه یان له نیوه راستی پالیولیته وه بو کونانی نم چه رخی له شانه دهردا، پله ییکی پساو هده (Hiatus) سولیکي وای ده بیت، خوی نم پسانه وه به په یدا بونی پله ییکی سه رمایه و نیاندرتال له و کاته دا فه وتاوه، له نیوان ۴۵,۰۰۰ - ۴۰,۰۰۰ سال له موه بهر بووه، به لام نم بیروباوه ره ش ناتوانریت وه کوراستی ییک وهریگریت، چونکه له پله ی سه رمای به به هیچ جزریک نه گه یشتوته ناوچه کانی باشووری جیاکانی کورداستان و له مروقه به سوکی ده یوانی له و سه رمایه رزگاری بیث. له لاییکي تیره وه گیان له به ره کان به رده وام بوون له زیان داو له همان سه رده م داو له زور ناوچه کانی جیهان دا، واته ناوه وه و نابیت به هوی سه رکی فه وتاوتنی مروق چونکه پله ی هوی به رزتره له و گیان له به راته که نه فه وتاوان. پاشان که گه رمایه یکه په یدا بووه مروق دووباره گه راوه تیره ناوچه ی شانه دهر له همان

نهشکه وت دا جیگیر بووه و پاشماوه کانی چینی C.B.A نهشکه وت که نم دیارده به پروون ده گه نه وه. بهم جزره ده ترانین بلین هوی له پله ی پسانه وه به نیوان چینی D.C ده گه رینه وه له و گواسته وه ی کانی نیاندرتاله نهک فه و تانی ره گه زه که یان. هینتا نم پرؤسیسه، پاش پتر له چاره که سه ده ییک، به ته وای لیان نه کولیه وتوه. هر چیس بیجکه له نووسینه کانی سولیکي گوه تراوه ته نیا نیوی له و نهشکه وت و پاشماوه کانی به نی و هیچی تر. له م بواره دا دو پرسی گرنگ هه میشه دینه کایه وه:

- ۱ - جزن مروق له م نهشکه وتی شانه دهردا پیشکه وت؟ ثابا نه و پیشکه وتنه به ته نیا، یان له گهل کومه لانی تر بووه؟ چ په یوه ندی ییکی له گهل هاوگینسی خوی له فله ستین دا هه بووه؟ ثابا نم مروقه له کورداستان دا فه وتا، یان نه وه ی به یی هینتا؟
- ۲ - له و نه وه به ی مروقی شانه دهر چ په یوه ندی ییکی به مروقی چه رخی میزولیت و نیولیت وه له همان ناوچه دا هیه؟ له راستی دا وه لانی نم پرمنیسانره ناسان نی به تاکو نه نجاسی نی کولیه وه ی جیولوجی و تیکنولوژی و مورفولوژی و میز ووی به ته وای له کورداستان دا نه گانه پله ییکی به رز، به لام له گهل نام گیره وگرفته دا ده توانریت وینه ییکی سه رته نایی بو زبانی له مروقه رگریت. بی گومان نم مروقه راوکه ر بووه. به وانا ییکی تر هه میشه له هاتو وچوون دا بووه مه لسه ندیکی تابه نی نه بووه، به لام وا دیاره له زستان دا مه لسه ندیکی وه کور نهشکه وتی شانه دهری بو ماوه ییک به کارهیناوه نهک ته نیا له بهر سه رما به لکو بو پاراستی خوارده مه نیشی. له گهل گورینی مه ناسخ نیوان ۴۵,۰۰۰ - ۴۰,۰۰۰ سال پیش له مرو، وادپاره نامیری کارو راوی گورینیکی هانونه سه رو هروه ها له و گورینه له خوارده مه نی دا پروی داوه. به گورینی جوړی خواردن ده بیت گورینیکی فیزیکی له له شی دا پروی دایت. له لاییکي تیره وه مروقی شانه دهر هه ر به و ناوچه یوه نیوه ست نه بووه، به لکو نازاد بووه له گوزه رانی دا بو هینانه دی نه نجاسی راوه که نی.

نم جزره مروقه وه کور گوترا هه تاکو نیثا له هشت مه لیه ندی روز ه لانی نیوه راست دا پاشماوه ی دوزرا و تیره وه، کورین له تورکیا که له چه ند پارچه ی دانی نیاندرتال بووه، هروه ها له

ئەزىوتىيە (لە ئەشكەوتەكانى البطن واسخول لە چىاى كەرمەلدا) و شوکبە و قفزة لە فەلەستىن داو بىستون لە چىاكانى زاگروس داو لەدوايى دا لە شانەدەردا لە كوردستانى عىراق دا. ئىسكى مروفانى ئىم مەلەبەندانە واى دەرخستووە كە هەموويان لە هەمان كات دا نەزىاون. بە كەم جار ئىسكى نىاندرتال لە شانەدەردا لە چىنى موستىرى دا بە قولايى ۷,۳۰ مەتر دوزراووتەو بە چاكي پارىزراون و هەموو شىوەى تەنى نىاندرتالى بە روونى پىزەيان ديارە. سولكى كاتيان دەباتە ۶۰,۰۰۰ سال لە مەو بەر، پاشان ئىسكى سى كەسى تر دەدۆزىتەو و كاتيان دەگەرتەو ۴۵,۰۰۰ سال لە مەو بەر. ^(۱۳) بە هەموويان دەبنە هەفت مروفى نىاندرتال، بەلام لە چىنە بەرزەكانى (شانەدەر A) دا ئىسكى مروفىك دوزراووتەو لە چەرخى نيولىت بوو كە زور جياوازه لە شىوەى نىاندرتال. ^(۱۴) لە نيوان ئەو ژمارە ئىسكانەى نىاندرتال بە كىكان هى مندالىكە لە تەمەنى نزيكەى شەش سالى داو ئەوتىريان لاويكە لە شانزە سالى داو لە مىلى دا هەندى پارچەى (گووى ماسى) هەل راستراو، لىرەدا ئەوەى سرنج راکيشەر بىت هەندى پاشماوەى بوياغ، كە لە گەلا دروست كراو، بەجى ماو، لە گەل چەكوشى بەردىن دا هەروەها لەو سرنج راکيشەرانە ئىسكى مروفىكە لە چل سالى دا دەستىكى بە چەقوى بەردىن براو هەروەكو دوكتور د. ت ستىوارت دەلەيت، واديارە لە كاتى داىك بوونى دا دەستىكى ئىفلىج بوو. بىجگە لەمانە پاشماوەى گوول و هەندى گىاو روو كيش دوزراووتەو. ^(۱۵) لەو راستىانەى بو ئىمە روون بوئەو ئەو پە، كە نىاندرتال باو پەرو پەوشتى تايەتى خوى هەبوو دەربارەى ناشتنى مروف لە گوردادو خواون جزو داب و نەرتىكى ماتەماوى بوو. وىنە دەربارەى ئەم ديارە پە لە رۆژەلاتى نيوپاست دا ئەو لى كۆلنەوانە بوو، كە لە سالى ۱۹۷۰ دا لە لوپتان دا كراو، بىجگە لەو شتانەى كە بە نىاندرتال پىزەستە، ئىسكى ئاسكىك و بە شىوەىكى تايەتى لای لەشى ئەو مروفە دانرا بوو، ^(۱۶) كە بەلگەى جزو بەو پىنكى تايىنى پە، ئاسك رۆلنىكى هەبوو لەر باو پەدا. ئەمە ئەو دەگە پەنى كە كۆمەلنى مروفى نىاندرتالى رۆژەلاتى نيوپاست (هەروەها كوردستان) كۆمەلنىكى خارەن هوش و بىر پەرو،

دەشىت ئەم مروفە لە نيوان چىاكانى زاگروس و توروس و لوپتان و فەلەستىن دا لە هات و چوون دا بووبىت و پەيوەندى بە كيان لە گەل يەكترى دا هەبووبىت و، ئەم ديارە پەش بى گومان ئەنجامى پىوستى بە ئابورى پەكانى بوو، كە بە راوچىەتى هىناو پەتى پەدى و پەلە پەلە بە كار هىنانى گوشتى گيان لە بەر هەروەها ماسى، ئامىرى راو و كار كردنى پىشكەوتوتەر بوو، كە لە بەردو لە ئىسك دروستى دەكردو، و بە پىشكەوتنى هەمەلا پەكى ژيان ئەنجامى فراوان بوونى ئاسوى بىرى ئەم جزو مروفە بوو. برىنى دەستى بە كىك لە نىاندرتالەكانى شانەدەر بە پەوشتىكى پىشكەكانە بەلگەى ئەو فراوان بوونە پە لە زانستى سەر تەى دا، كە تا درەنگ لە مىز وودا هەر هەمان پەوشت بەردەوام بوو. ئەم جزو ئامىرانە، چ بۆكار، چ بۆ برىنى لاشە، لە زور مەلەبەندانەكانى رۆژەلاتى نيوپاست دا بە شىوە لە پەك دەكەن. بە وىنە ئامىرى چەرخى موستىرى شانەدەر (چىنى D) بە تىپ زور بە تىپى هەزار مىرد دەكات (چىنى C) و هەروەها لەو پە بەرە پەلکە و ئىنجا لەو پە ئەشكەوتى (گلى سور) لە بىستون دا، هەتاکو لەوانەى كە لە سوريانو لە شونانى تر دوزراووتەو. ئەو ئامىرانەى چىنى بەرزى چەرخى پالىولىتى درەنگ دىسانەو بە پە كەتتى دەكەن و لە كوردستان دا لە چەند شونىكى دوور لە پەك دوزراووتەو وەكو بالى گەورە، بىخال، ئەشكەوتى براك و شنگار، كە هەموويان لە دىرینخانەى عىراق لە بەغدا پارىزراون. ئەو پاشماوە كۆلتورى پەو ئامىرى كارانە، كە دەبنە بەلگەى گواستەو پەى ژيانى مروف لە پالىولىتى بەرزە پەرو چەرخى مىزولىت دەتوانرەت لە هەل كەندراوەكانى (كەرىم شارو مەلفەعات و گرد چاى) بەرچاو بکەوئىت. ئەمانە نىشانەى ئەو پىشكەوتەنى ئادەمىزان لە ولانى كوردەوارى دا هەروەها پەلى گواستەو پەيانە بەرەو چەرخى (نيولىت) داو، هزى ئەو فىنك بوونەى ئاورهەوا پە، كە لە گشت ولاتانى خوارووى رۆژاواى كەرتى ئاسيا رووى داو. بە واتا پەكى تر هەموو جزو مەرىك بە پەدا بوو لەم ولاتانە دا بۆ پىشكەوتنى كشتوكال و پەدا بوونى لىرو جەنگەستان، كە دەبنە هزى كۆرەو پەوى مروف ئىنداو پىشكەوتنى بەرەو ژيانىكى

به‌رزترو چاکترو گۆزراوه‌وی مەرجی بەرھەم ھێنانی لە ٻاوه‌و بو کێلانی زەوی، وا دیارە ئاوو ھەرای چاخێ میزولیت و ھەروەھا نیولیت زۆر جیاوازی لە گەل ھی ئەسڕۆدا نەبوو، چونکە ئەو دارانە کە بو ناگردان لە (پالەگەرە) بەکارھاتوون ھێشتا ھەر لە ھەمان ناوچە دەروین.

لە لاییکی ترەو، لەم چاخانەدا بە شێوێ ئامیڕەکان پەبووندی یان بە وانەو ھەبە کە لە ناوچەکانی زەریای قەزوین دۆزراوئەرە بو وینە ئەووی لە ئەشکەوتی زەریای دۆزراوئەرە، کە سێ گۆشەو لاییکی زانیانە تیزکراو و ئامانە ھەروەھا لە شاتەدەریش بێراوئەرەو بە کۆمەل لە ناوچەکانی قەزوین دا بار بوو. لە (پالەگەرە) ھەروەھا شێوێ ھەندەسی وا بار بوو، کە دوو پرووی بە جیاوازی پرووتوش کراو. ^(١٧) لە ھەمان کاتیش دا ئەم پەبووندی یانە لە گەل ئامیڕەکانی کۆلتوری (نطوف) دا ھەبە کە دەگەڕێتەو ھەمان سەردەم.

مرووف لە چەرخی (میزولیت) دا تەنھا لە ئەشکەوت دا نەژیاو بە لکو دەستی کردوو بە ژیان لە دەرەووی ئەم ئەشکەوتانەدا لەبەر ھۆی ٻاوجیەتیان و کوچ کردنیان و بی گومان ئەم ھۆبە ئەو پەبووندی یانە مرووفانی کوردستان لە گەل ناوچەکانی قەزوین دا پەیدا کردوو، لە گەل ئەوئەش دا، بەھۆی گۆڕینی وەرژەکان پروویان بەرەو دەشتەکانی خوارووشیان کردوو.

ئەرەب شایەنی باسە لێرەدا، پاشماووی ئەو پرووکانە، لە ئەشکەوتەکانی ئەم سەردەمانە بێراون ھێشتا ھەر لە ھەمان ئەو ناوچانەدا دەروین و، ئەمانە بەبێ (کاربونی ١٤) ^(٢٨) توانراو ھەمان سنوور بو کاتی ژیانێ ئەو سەردەمە دانێ بە وینە ئەووی لە (شانەدەر B) دۆزرایەو توانرا بەم جۆرە کاتەکی لە سنووری ١٠٤٠ سال (+ - ٩٧٤/٤٠٠) پ. بزائسریت و چینه نوێکانی (زەری) ش بگەڕێتەو ١١٠٠٠ - ٩٠٠٠ سال پ. ز. بەم جۆرە دەزائسریت، کە ھەردوو مەلێنە دەگەڕێتەو ھەمان سەردەم. ھەر لەم سەردەمەش دا شێوێ ھەندەسی ئەو ئامیڕانە ون دەبیت چ لە کوردستان و چ لە ناوچەکانی قەفقاسیادا، واتە ئەم شێوێ کارانە لە کەریم شار، گەرجای، مەلفەعات و ھەروەھا

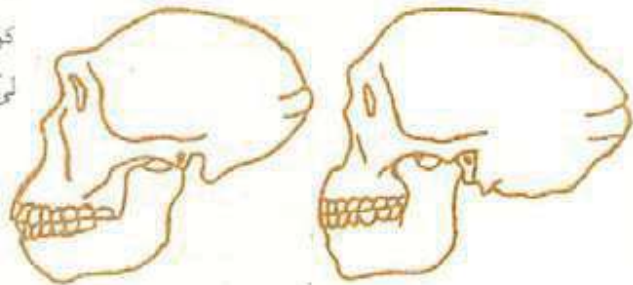
لە زاوی چەمی شاتەدەردا دەگۆڕێتە شێوێ (مایکرولیت). پلەبەپلە دانشتوانی کەریم شار لە کۆکردنەووی مێوھات و سەوزە، گوراوئەرە سەر ژیانێ کشتوکالی ئەم سەردەمەدا ھەر بە پەکجاری لە ئەشکەوت دۆر کەوتوئەرە. ئەم دیارەبە ھەروەھا لە ئەشکەوتی زەریی دا بە دیار دەکەوت پاش ئەووی ھەندی پاشماووی ٻاوکردن لێرەدا دۆزراوئەرە، کە نیشانە ی پلە بە جی ھێشتی ئەشکەوتە کە بوو. وە بە جی ھێشتی ئەشکەوت بە دروست کردنی خانووی بوو، کە زیاتر بە بەرد دروست کراو و بە پرووی لە خانووەکانی مەلفەعات دا دیارە، ئەو خانووانە کە ھەندی داسی سەرەتایی لێ دۆزراوئەرە بە لām ژمارە ی ئەم جۆرە نیشتە جی یانە لە فەلەستین دا پترە تا کوردستان. لە پال ژیانێ سەرەتایی کشتوکال دا، شوانکاری و بەخیوکردنی ئاژەل شێوێ فراوانی وەرگرتوو، ھەروە کولەو ئیسکانە ھەمە جۆری ئەو گیان لەبەرانە لەو شونانەدا بە دیار کەوتوو و گواستەووی شێوێ ژیان لە میزولیشەو بو نیولیت لە کەریم شاردا بە پەیدا بوونی پیشەسازی گۆشەیی ھەستی پێ دەکرت، کە لە جینە بەرزەکانی ئەم مەلێنەدا ئەو پیشەسازی بە لە گەل کۆلتوری گۆشەیی (چەرمو) دا لای چەمچەمال بەک شێوێ و بە نیوی گۆشەیی (شورشی نیولیت) ناسراو.

گواستەووی لە چەرخی میزولیشەو بو نیولیت لە ریزھەلانی نیوہراست دا لە دەورری سالی ٩٠٠٠ - ٧٠٠٠ سال پ. ز. پرووی داو و ئەو شت و مەکانە ی ئەم سەردەمە لە کوردستان دا بە شێو بەتەوای جیاواز بوئەرە لەووی لە فەلەستین دا دۆزراوئەرە، بە لām لە گەل ئەوانە ی ناوچە ی قەزوین دا زۆر بێکن.

سرنج و سەرچاوەکان

- ١ - پروانە: رالف لیتون، شجرة الحضارة، الجزء الأول. القاهرة ١٩٥٨، ص ٤٦، ترجمة أحمد فخري
 - ٢ - F.E. Zeuner., Dating the Past. London 1958, P. 145
 - ٣ - بووینە پروانە: G. Roux., Ancient Iraq. London 1966 P. 48.
- ھەروەھا پروانە وەرگراو ھەرەبێ بەکە ی ئەم کتیبە:

درباره‌ی گه‌شه‌کردنی ژبان و په‌ره‌سه‌نلنی مړوځایه‌تی و بارگوزینی
کولتوری ئاده‌می‌زاد له‌سه‌ر پرووی زه‌مین دا برانسه‌ تم
لی کولتونه‌وانه‌ی خواره‌وه:

Brace, Loring, The Stages of Human Evolution:
Human and Cultural Origins,
Englewood Cliffs, N.J.,
Prentice - Hall, Inc 1967. Scott
Foresman and Company, 1967.

Braidwood, Robert J., Prehistoric Men. Scott,

Foresman and Company, 1967.

مړوځی جاوه (چه‌ب) و مړوځی چین (راست)

Buettner - Janusch, John, Origins of Man: Physical
Anthropology, New Yew York, John Wiley
and Sons, Inc, 1966

Campbell, Bernard G, Human Evolution: An
Introduction to Man's Adaptations,
Chicago, Aldine Publishing Co, 1967

Coon, Carleton S, The Origin of Races, New York,
Alfred A. Knopf, Inc, 1963

Howell, F. Clark, Early Man, New Yew York, Time Inc, 1965

Le Gros Clark W. E, The Fossil Evidence for Human
Evolution. An Introduction to the Study
of Paleanthropology, 2nd ed, Chicago,
university of Chicago Press 1964

Montagu, M. F. Ashley, An Introduction to Physical
Anthropology, 3rd Edition, Spring
Field, Ill, Charles C. Thomas, 1960

Simpson, George G, The Meaning of Human Evolution,
New Haren, Yale University Press 1952.

Washburn, Sherwood L - (ed) Social Life of Early
Man, New York, Viking Fund
Publications in Anthropology, No. 31, 1961

۱۰ - درباره‌ی تم بابه‌ته برانسه ئی‌سکولوییدیای به‌ریتانی،

جورج رو، العراق الق‌دیم بغداد ۱۹۸۴/۱۹۸۶، ص ۶۷
ترجمه‌ حسین علوان حسین -
۴ - یو‌ته‌و به‌شانه برانسه:

رالف، بیلز، هاری هویجر، مقدمه‌ فی الاث‌رولوجی‌جیا
العامه. الجزء الأول، القاهرة - نی‌یورک ۱۹۷۶، ص ۲۱۷
۲۱۸، ترجمه‌ د، محمد الجوه‌ری، د. السید محمد الحسینی
۵ - هه‌مان سه‌رجاوه‌ی پئشوو. هه‌روه‌ها برانسه جورج رو،
هه‌مان سه‌رجاوه، ل ۶۷.

۶ - برانسه: - Wells H.G., The Outline OFHistory London -
Toronto and Melbourne 1923, P.34

۷ - درباره‌ی ئیدوانی تم بیرویاوه‌رانه به وینه برانسه:
Leakey L.S.B. and Vanne M. Goodall., Unveiling
Mdn's Origin,s Cambridge, Mass.,
Schenkman publishing Company

۸ - یو‌ تم تیوریانه برانسه:
I. Auguta, Z. Burian., Jizn Drevnego

2.chelovek - Prague 1971, str-29.

به زمانی روسی.
۹ - برانسه:

رالف ل. بیلز، هاری هویجر، سه‌رجاوه‌ی پئشوو، ل ۶۰

- of Prehist Research, New Haren - 1930.
- R. GHRISHMAN., Iran. London 1954, P. 27 - ۱۷
- NAJI - AL - Asil, Barda Balka, Sumer, V (1946) - ۱۸
PP. 205 - 6
- Ralph Solecki, The 1956 - 1957 Season - ۱۹
at Shanidar, Iraq. Sumer,
Vol - Xiv, 1958, P. 106
- ۲۰ - همان سرچاوهی پیشوو.
۲۱ - همان سرچاوهی پیشوو.
- 22 - Ralph Solek., Sumer. Vol. XVII, 1961, P. 61
همان بیروباوه له لایه ن گاروده وه باس کراوه دهر باه دتی
کرده وه کانی مرفعی چینه نزمه کانی نه شکه وتی هزارمیرد که
ده گهرینه وه چه رخی لفسالوزی - موستری، له لایه ن جورج رو
دوویات کراوه تته وه. پروانه: جورج رو، سرچاوهی پیشوو،
۷۱ ل، وه گراوه عه ره بی به که ی ل ۵۱ چاپی ئینگلیزی به که ی
۲۳ - همان سرچاوه ل ۸۷
۲۴ - طه باقر، فؤاد سفر همان سرچاوهی رابردوو، ل - ۲
25- R.Solecki ., Sumer. VOL. XVLLL, 1962, p.107. - ۲۵
- Za Rubejom. Raskopki V Shanidar, 25 Juni - 1 Juli. - ۲۶
Moskova 1971, Str.28
گوفاری (زه رریزوم) به زمانی روسی.
- V.M. Masson., Srednyaya Aziya i Drevnii vostok. M - ۲۷
L 1964, str 140
به زمانی روسی.
۲۸ - به کیک له ئیزوتوپاتی تیشکدار، که (کاربونی ۱۴) به ،
هه رده له سه ر ووی زه مین دا هه به، چونکه خوی نه نجامی
که وتی تیشکی هه بون و نه وتومی نه یترورینه. ئورگانه کانی
زیندووی پرووهک و گیان له بهر هه نندیک کاربون (ئیزوتوپ) له
هه وه ده مژیت و، ئه م مژینه به مردنی ئه ورروهک و گیان له بهرانه
ده وه سنیت و له بهرته وه ی کاربونی ۱۴ (ئیزوتوپ) نیوژیانی هه به
(۳۰ سال) ، به م جوړه ده توانریت ریزه ی سدی
(النسبة المئوية) ئه م کاربونه (ئیزوتوپ) ه له گیانه دا سنوری بو
دابیری.
- بابه تی نیاندرتال.
- ۱۱ - پروانه همان سرچاوهی پیشوو.
۱۲ - دهر باری ئه م بیروباوه رانه سه بریکی ئه م سرچاوهی
خواره وه بکه و به تایه تی ئه وانه ی رایت، که له بلاوکه ره وه کانی
ده رگای شوینه واری ئه م بریکی (BASOR) بلاوی کردوته وه:
H. H. Boesch. Das Klima des Nahem Osten
Vierteljahresscher d. Naturforsch Ges.
Zurich (1941), 86, S. 8 - 61
H. E. Wright. Geological Setting of four prehistoric Sites
in north Eastern Iraq - Amer. Schools of
Oriental Research, Bull. 128, P. 11 - 24. (1952)
H. E. Wright, Late Pleistocene Clim ate of Europe
a review Geol. Soc America, Bull. 72, P. 933 - 983 (1951)
F. E. Zeuner, Dating the Past. London 1958
K. P. Oakley, Mam the Tool-Maker, London 1958
هه روه ها پروانه لیکولینه وه به که ی رایت او (سومس) دا:
H. E. Wright Jnr. Geological Aspects of the
Archaeology of Iraq - Sumer, XI (1955), PP. 83 - 90
H. E. Wright, Jnr and B. Howe, Preliminary Report
On Soundings at Barda Balka, Sumer,
VII (1951), PP. 107 - 10
۱۳ - پروانه جورج رو سرچاوهی پیشوو، ل ۶۶
۱۴ - سه باره ت به چه رخی به ردینی به رز، پله ی (نیولیت) و
شورشی کشتوکال له میژووی ولاتی کرده واری دا، که به کیکه
له هه ره دیارده مه زنه کانی ئه و چه رچه، به ندی چواره می، به شی
به که می نامه ی دوکتورا که مه و لیره دا مه به ستان نی به.
Ralph Solecki, The 1956 - 1957 Season - ۱۵
at Shanidar, Iraq - Sumer,
Vol - Xiv, 1958
D. GARROD., The Paleolithic Of Southern - ۱۶
Kurdistan, Cxcavations the
Care of Zarzi and Hazar Merd
Bulletin No 6, American School

أنسان

العصر الجليدي

الدكتور

جمال رشيد أحمد

قسم التاريخ - كلية الآداب

جامعة بغداد

هذه النامه كتيب

جوهريه في آراء الأثار والبايولوجيا والانثروبولوجيا، لكن الحفريات التي جرت في جاوه أكدت بأن الانسان المعروف فيما بعد بـ (انسان جاوه) كان نوعاً بشرياً ينتمي الى جنس الانسان الحديث منذ ان عثر على آثاره الطبيب الهولندي الدكتور ايوجين ديبوا عام ١٨٩١م.

وقد عثر على امثال هذا النوع في بكين وتوانيا واتضح انها جميعاً تنتمي الى نفس المجموعة التي سميت أخيراً بـ (هومو ايريكتوس Homo Erectus أي الانسان المنتصب القامة).

كان وما يزال نشوء الحياة بصورة عامة وظهور الجنس البشري وتطوره بصورة خاصة من الامور التي اشغلت ولا تزال تشغل بال الكثيرين من المتخصصين وغير المتخصصين في المجتمع. ولعل الآراء تتفق تقريباً وبصورة مبدئية عند علماء الجيولوجيا والبايولوجيا وكذلك الأثار والتاريخ على أن ما تركه أقدم أجناس البشر من آثار تتصل بالمرحلة الثالثة (تريترس) والرابعة (كواتيريز) من الدهر الأخير لعمر الارض الذي بدأ قبل بضعة ملايين من السنين، وقد مر انسان هذا الدهر بمراحل معقدة من التطور أدت إلى تواجد اختلافات

لكن الأثار التي ظلت بشكل واضح بجانب الهياكل العظمية لنوع آخر من الانسان عاش خلال العصور الجليدية وكان يتخذ الكهوف مسكناً له ، وتلك الأثار هي جوهر موضوع البحث ، حيث وجدت لأول مرة في وادي نياندر على منحدرات نهر دوسيل بقرب مدينة دوسيلدورف بألمانيا ، وترجع الأثار الى ما قبل اكثر من نصف مليون سنة .

يتطرق البحث الى التفاصيل التي تتصل بهذه العصور الجليدية وما تخللتها من مراحل مطيرية والظروف التي عاش فيها الانسان الذي عرف بالنياندرتال (نسبة الى ذلك الموقع بألمانيا) ، ثم يسهب في الحديث عن اوصافه ونمط حياته وعلاقته بالانسان العاقل (كرومانيون) .

المراحل بعدما مازارت كهفي زرزى وهزارميرد في منطقة السليمانية بالعراق .

اعقت هذه المحاولة الأولية التحريات الجدية التي قامت بها البعثة الأمريكية برئاسة رالف سوليكي منذ بداية الخمسينات في كل من كهف شاندر وزاوى جى شاندر واظهرت التحريات عن مجموعة من الهياكل العظمية لانسان العصر

الجليدي (النياندرتال) وقد اعقتبا المحاولات الجدية التي قامت بها مديرية الأثار العراقية خلال سنين عديدة وازادت محاولاتها معلومات وافية الى نمط الحياة الأولى للانسان في هذه البلاد .

يقارن البحث صفات نياندرتاليو مستوطن شاندر المحافظة مع صفات اولئك من بني جنسه في فلسطين الذين اشتهروا بالنياندرتالين المتقدمين ، كما يتضمن البحث المميزات التي تميزت بها أدوات العمل لدى هؤلاء وعلاقتها مع بعضها شكليا ثم التطورات التي تجري على هذه الادوات عبر المراحل التي يمر بها الانسان والتي تتواجد في الطبقات المختلفة لهذه المواقع مع مقارنة بعضها مع البعض الآخر وخاصة ما وجدت منها في شمال بلاد ما بين النهرين وآسيا الصغرى وغربي ايران .

بعد شرح وافٍ لحياة وعصر انسان النياندرتال ينتقل الباحث الى التكلم عن تواجد آثار العصر الجيولوجي الأخير (پلايستوسين) في الشرق الأوسط وبالأخص في البلاد الكردية وجبال زاكروس وطوروس وفلسطين ولبنان وكذلك في شمال افريقيا . وقد ادت هذه الظاهرة الى اهتمام الأثاريين بهذه المناطق . فقامت الباحثة الأثرية دوروثى غارود باجراء التحريات الأولية في كل من فلسطين وكردستان منذ العشرينات من هذا القرن لتقصي آثار أقدم انسان اتخذ من هذه الجبال موطناً له ، فاكشفت بعض الأدوات من تلك

پینولمسته و فی

مسته و فی و

وه زیرو میژوونوس و

ویژه وانی هه ولیره

د. محسن محمد حسین

ئوستادی یاریده ده ری به شی میا ووی

کولجی په روه ده زانکۆی به غلدا

په حسابیه گی خۆی هه بووه که به گویره ی توانای خۆی و پینا لایستی مولگه ی (مه رکه زی) ده ولته که سه ربازی داوه تی. ده نا له وه بترازی تیر سه ربه شی کاری خۆی و سه ربه خۆ بووه. له بهر نه وه ولته که هه سوو ولات و شارێکی تری وه که هه ولیر گه شه ی کردو بوو ژابه وه.

کورتیه باسیکی ژبانی ئینولمسته و فی:

(ئه بوله رکات ئه لموباره ک کۆری ئه بولنه تیج ئه حمه د کۆری ئه لموباره ک کۆری مه وه سوپ) ی له خمسه یه، نازناوی (شه ره فوودین) هه به (ئینولمسته و فی ئه ربیلی) به ناوبانگه. پساویکی باش و خاوه ن چاکه و گران و بی لیز بوو. له نیوه ی مانگی شه وانی سالی (هه ٦٤) ک ته مووزی (١١٧٠ ی) زدا^١ له قه لاکه ی هه ولیر هاتووه ته دنیا وه، واتا پاش کوچی دوایی زه ی نوودین عه لی کوچک که دامه زری شه ری ئه تابه گی یه که ی

له خۆرای کتیه که ی خۆی ناونه ناوه «نبا هه البلد الخامل بمن ورده من الأمائل»، نه وه بوو نه وه ولته سست و خه وانه وه هاته وه هوش و که و ته وه ته کاندنی تۆزو خۆلی گرده وه بووی سه ده های سه ر شانی مانه ووی. بی گومان ولانیکیش بو نه وه ی هه میشه به ناگابیت نابیت رینگای ته ریکی بگرت و دووره په ریزی و کونج نشینی به سه ر خۆی دا سه پینیت، بگه ره کاریکی وه هاش ده کات که خه لکی رووی تی بکه ن و سه ری لی بده ن. ئه م پشکه و ته ش هه تا باری ولته که نه زهنگی و گه نه جینه ی پر نه بوو، نه هانه دی. نه وه بوو تیر له وه به داوه، له سایه ی رژی می (پیرۆ) ئه تابه گی یه وه، پاره و پوولی ولته که نه ده جووه ده ره وه، نه وه رژی مه ش که له رژی می سه له جو قی یه وه که و تیره وه، وه کو نه، ده ولته تی کردبوو به چه ند ده ولته تۆکه (ثقیلم) یه کی به جو وکترو هه ریه که شیان لی پرسراوی

ههولير، باوكى ئەلمەلىك ئەلموعەزەم موزەققەروددین گوگبۇزى بووه. تا هاتنەوهى گوگبۇزى بۇ ههولير، (ئىئولمستەوفى)ش بوو بە لاړىكى ئەواو و ئەمەنى گەبشتبووه بىست و دوو سال، واتا هاووزەمانى فرماترانى هەردوو كورەكەى زەبىنوددین عەلى كوچك (يوسف نىالتگىن و گوگبۇزى) بووه. كاتىكىش گوگبۇزى مرد، ئىئولمستەوفى وەزارەتى ههوليرى لە دەست بوو. پاش ئەووش بە چوار سال واتا سالى ٦٣٤ى ك/١٢٣٦ى ز مەغول گەبشتە ههولير و كەوتە تالان وېرى.

ئەوجا ئەوېش شارەكەى جى هىشت، تا لە موسل گېرساپەوهو لەوئى نارامى گرت و هەر لەوېش لە سالى (٦٣٧ك/١٢٣٩ز)دا كوچى دوايى كرد.

بەئمالەكەى:

ئىئولمستەوفى لە بەئمالەكەى دەست وېشىرو خوش گوزەران و رۆشېيرە. مېز و نووسى و يژهوان كەمالوددین ئەلموبارەك كە بە «ئىبنوششە عارلموسلى» بەناوېانگە، دەئىت: باپىرەى، سەرۆك ئەبولبەرەكات ئەلموبارەك كورى مەوھوب لە وەجەكانى مەلىك نوعمان كورى ئەلمونذېر كورى مائەئەسسەماء بووه كە يەككە لە شاكانى حېرە. لە سەردەمى فرماترانى (ئەبولبەرەجاء ئەلموسەبىن كورى ئەلحەسەن كورى موسا كورى جەكۆ كوردى هەزەبانى)دا - كە لى پىرسراوى ههولير بووه - هاتوووتە ئەم شارەو لە دىوانى ئەم شارەدا بووه بە (مستەوفى). ئەمانە لە بەئمالەكەى رەسەن و بەرېزو فرمانداربوون. خوئى و باوك و باپىرى باوك و مام و براكانىشى هەموويان بە (مستەوفى) ناسرابوون. ئەلموبارەك ئەبۇبەرەكاتى (ناوېراو)پىش شاگە و هەرى رىستەى بەئمالەكە بووهو... سەرۆكايەتى خىزانەكەش، سەرەنجام، كەوتە دەست خوئى. (١) واتا ئەم خىزانە هەر لە زوووهو بەر لە سەردەمى ئەتابەگى يەو لە ههولير بوون و، فرمانى (ئىستىفاچى)ش تا ماوهى زياتر لە سەدەپەكېش هەر بە دەست پىاوانى ئەم خىزانەوه ماپەوه.

ئەگەر لە بارەى رۆشېيرى يەو سەرنجيان بەدەن، دەبىنن باوكى شاعىر بووه (٢). (صەفىوددین ئەبۇلحەسەن عەلى)ى مامبشى خاوەن رۆشېيرى يىكى بە پىزبووهو، كىتېبى «نصیحة الملوك»ى گۆرپووتە سەر زمانى عەرەبى كە كىتېبى بايەخدارو جى دەست ديارە لە وئلى فرماترانى و هەلسووراندىنى كاروبارى دەولەت داو، لەلايەن (حوججەتولئىسلام ئەبو حامد محەممەدى غەزالى) يەو بە زمانى فارسى دانراوه، ئەم دانەرەش ناسراو لەنار خەلكى دا بەناوېانگە بووه. (٣)

ماموستا قورئان لە سنگەكانى:

هەرچەندە رۆشېيرى ئىئولمستەوفى بەرى دارى رۆشېيرى پر مېوهى بەئمالەكەى بووه، لەگەل ئەووش دا قوتابى يىكى چالاكى چەند ماموستا يىكى زاناو قورئان لە سنگى بلىمەت بووه كە لەو ماوهبەدا هاتنە ههولير و لە لايان خوئىندوووتەى. واتا ئەو كاتە دەزگای رۆشېيرى ههولير بەهوى ئەو رۆشېيرانەوه هەموو جۆره زانستىكى عەرەبى و ئىسلامى تىدا بە سانایى ئامادەبووهو قوتابيان پىوستيان، بۇ وەرگرتنى زانست بە گەپان و سەرلى دانى هەندەران و شاراننى تر نەبووه، چونكە ئەو شارە، لەو سەدەپەدا بووبوو بە مۆلگەى پىرئىكى زانست، بەهوش دا ديارە كە دەزگاکەلېكى خوئىندن و فېرکردنى زۆرى تىدا بووه. جارى، هەر قوتابىخانە، چوارى تىدا بووه، چوار خانەقاو بىكە يىكى (حەدېث)بشى لى بووه، سەرەپاى ئەوانەش لە مزگەوتەكانى دا حوجرەى فېرکردن، بووه. هاتنى ئەو خاوەن قەلەم و زانايانەش بۇ ههولير - كە ئىئولمستەوفى نەى هېشتوووه ناويان كوئىرېتەوهو باسى كردوون - بە بەكجارى پلەو پایەى زانستى لەم شارەدا داكوتاو قايم كرد. ئەو پلەو پایەى زانستى يەش كە ئىئولمستەوفى خوئى بەدەستى هېنا، بەلگەى ئەم باسەمانە كە گوتمان دەزگا زانستى يەكانى ئەم شارە زۆر بەهېز بووهو ئەو زانايانەش كە روويان لەم شارە كردوووه خاوەن پلەوپاىەى پتەوى زانست بوون. خوئى - بەنگە لەبەر ئەو بەئمالەكە بىت كە خستمانە پىش چاوه - بىزى نەلوا كە لە ههوليرەوه بۇ وەرگرتنى زانست پى بىتەدەرەوهو

شاره که جی بهیلت.

هه‌لکه وتوتترین کسکیش له هه‌دیث و ویزه و ریزمان و بیرکاری دا که ئینولمسته‌وفی سوودی لی وه‌رگرتیت و لیه‌وی فیربوویت: موه‌فقه‌فوددین محهمه‌د کوری یوسف له‌به‌حرانی ته‌لکه‌ریلی بووه که هه‌ر له هه‌ولیر له سالی (٥٨٥ی)ک/ (١١٨٩)زدا کوچی دوابی کرد. نه‌و پیاوه بلیمه‌ته، خه‌لکی هاوژیانی خووی به زانای نه‌و سه‌ده‌یه‌یان داده‌نا، چونکه له هه‌موو که‌سێک زیاتر شاره‌زای زانستی «عه‌روزه‌و کیش بووه، له هه‌مووشیان له په‌خه‌ی شیعردا زیره‌کتر بووه و زیاتریش چاک و خرابی ناسیوه‌ته. (٦) سه‌ره‌رای نه‌وانه‌ش له زانستی پشینیان دا ده‌ویکی چالاکی بووه، به تایبه‌تیش له بیرکاری دا. ئنجا ده‌ستی داوه‌نه ریزمان و ئیدا قال بووه‌گه‌بشتوه‌ته ئه‌نجام و له‌وپه‌ری‌یه‌وه هیشا توژی پای دیار بووه و بووه به چرایک له‌م زانسته‌دا، وه‌کو ئینولمسته‌وفی قوتایی ده‌لیت: (٧) بووه به تابه‌تیک له‌م زانسته‌دا. ئینولمسته‌وفی له تافی لاوی دا ویزه و شیعری له‌لا خویندوه. (٧)

هه‌روه‌ها، له‌لای «محهمه‌د کوری محهمه‌د کوری نه‌بوچه‌نیفه‌ی به‌غدادی که له سالی (٥٧٢ی)ک/ (١١٧٦ی)زدا چوبوو بو هه‌ولیر واتا له ماوه‌ی فه‌رماترانی (یوسفی نیالتگین)ی برای گوکیوری دا، خویندوو یه‌تی. ئه‌م نه‌بوچه‌نیفه‌ی به‌غدادی به که له‌وی به شانویالی باوکی مسته‌وفی دا هه‌لی دابوو، له پاداش دا، کردی به ماموستا و نه‌ده‌ب دیری کوره‌که‌ی و له هه‌ولیردا تا ماوه‌ییکێ درژی ٢٣ سال مابه‌وه، واتا تا سالی (٥٩٥ی)ک/ (١١٩٩ی)ز، که هه‌ر دوو کوره مه‌لیکه‌که‌ی سولتان نه‌لمه‌لیک نه‌لعادیل (سه‌یفوددین نه‌بوچه‌کی)ی نه‌یویی: نه‌لمه‌لیک نه‌لموغيث فه‌تحوللا عومه‌رو نه‌لمه‌لیک نه‌لقاهیر به‌هائوددین هاتنه هه‌ولیر. ئیتر نه‌وه‌بوو کاکي نه‌ده‌ب دیری به‌غدادیمان په‌یوه‌ندی پیوه‌کردن و نه‌وانیش له‌گه‌ل خویمان دا بردیان بو ولاتی مبصر و له‌وی مابه‌وه‌وه له سالی (٦٠٢ی)ک/ ١٢٠٥ز هه‌ر له‌وی کوچی دوابی کرد. (٨)

له‌سه‌ر ده‌ستی (نه‌بولحه‌رم مه‌ککی کوری ره‌ییان کوری شه‌به کوری صالح نه‌لماکسینی)ی نه‌ده‌ب زان و ریزمان ناسی

گه‌وره‌ش دا که له سالی (٦٠٣ی)ک/ (١٠٦٦ی)زدا مالم‌اواپی له ژبان کرد، فیری ویزه و ریزمانیش بوو. (٩) ئینولمسته‌وفی له هه‌ولیر له‌گه‌ل پیاوانی نه‌و سه‌ده‌یه‌و ئیمامی هه‌دیثی وه‌کو (نه‌بو ١٢٠٦) هه‌فص عومه‌ر کوری محهمه‌د کوری نه‌لعه‌ممیر نه‌لموئه‌ددیب) که به (ئین طه‌به‌رزه‌دی به‌غدادی) به‌ناویانگه بووه‌وه له سالی (٦٠٧ی)ک/ (١٢١٠ز)دا مردووه، هه‌روه‌ها له‌گه‌ل (سه‌بو عه‌لی حه‌نبه‌ل کوزی عه‌بدوللا کوری نه‌لفه‌ره‌ج)ی به‌غدادی حه‌نبه‌لی که له سالی (٦٠٤ی)ک/ (١٢٠٧ز)دا مردووه. په‌یوه‌ندی و شناسایی گرتوه. وه‌کو ئینولمسته‌وفی خزی باسی ده‌کات نه‌و دوو زانابه له‌سه‌ر ده‌ست نیشان کردنی خزی هینارون بو هه‌ولیر، نه‌وه‌بوو سولتان موزه‌فقه‌روددین گوکیوری کاتیک بنکه‌ی هه‌دیثی دامه‌زاند، که‌سکی شاره‌زاو زانای وه‌ها له شاره‌که‌دا نه‌بوو که شایانی وانه‌وتنه‌وه بیته له‌و بنکه‌یه‌دا، بو‌یه پرس و‌پای به‌من (ئینولمسته‌وفی کرد) و پنی ووتم چی بکه‌ین باشه؟ منیش ووتم: مه‌شایخی (هه‌دیث له‌به‌ران)ی له به‌غداوه بو دینین که هه‌دیث زانن به وانه ده‌ی نه‌وه، نه‌وجا نه‌و دوو ناوهم بو هه‌ل دا که «کتییی نه‌لموسنه‌د)ی ئیمام نه‌حمه‌د کوری حه‌نبه‌ل به وانه بلنه‌وه که کتییکی هه‌دیسه‌و به‌ناویانگه. ئیتر گوکیوری نامه‌ییکي بو دیوانی نه‌لعه‌زیز (واتا بو به‌غداد) نووسی و داوایی کردو خه‌رجی ته‌واویشی بو دا‌بین کردن و هه‌ردووکیان له سالی (٦٠٢ی)ک/ دا گه‌پشته هه‌ولیر و له بنکه‌ی هه‌دیث له‌وی جیگه‌یان بو ناماده‌کرا، پاش ته‌واو کردنی وانه‌کان و به‌جی هینانی فرمانه‌که‌یان به‌ره‌و دیمشقی که‌وتنه‌پری و له‌ویشه‌وه گه‌رانه‌وه بو به‌غداد. (١٠)

نه‌وه‌ی راستیش بیته نه‌و کاته هه‌ولیر ده‌ست کورتیی رۆشنییری پیوه‌دیاربوو، به‌وه‌ش دا ده‌رده‌که‌وت که که‌سکی وه‌هایان ده‌ست نه‌که‌وتوه هه‌دیث بگێرته‌وه بو له هه‌نده‌رانه‌وه زانایانان بو هاوردوه.

ئینولمسته‌وفی، هه‌روه‌ها زانستی له «نه‌بویاسر عه‌بدولوه‌هاب کوری هیبه‌توللا کوری نه‌بوچه‌یه» و «نه‌بولموزه‌فر نه‌لموواره‌ک کوری تاهیر و له‌خوزامی» و «سه‌بو له‌مه‌عالی نه‌صرو لا سه‌لامه‌ی هیتی» و «سه‌بو محهمه‌د عه‌بدولله‌تیف کوری شیخ

ئەبەرنەنجىبى سەھرەووردى) ^(۱۱) و لە كەسانى تىرىش وەرگرتووه .
ماله كەي :

مىژ وونوسان هەموو دەلێن كە مالى ئىبنولمستەوفى بووبوو بە
كۆرگەي پىاوچاكان و سەرلى دەران و غەربان ^(۱۲) . هەر
پىاوچاك و زانايك بگەيشتايتە هەولتەر دەست بەجى بە
دىارى يىكى ئەوتوووه كە پىنى هەلسايت چوووتە خزمەتى و لە
دللى دا جى خۆى كردوووتەوه ، بەتايەتیش ئەدىيان لە لاى ئەو
بازارىيان بەبەرەو و گەرم بووه ^(۱۳) . (ئەلىونىنى) هەوالى
كۆپوونەوه يىكى رىزەوانى مالى ئىبنولمستەوفى دەگىرتىشەوه
دەلێت ! شەونىكيان ئەبەولمەجد مەجدوددىن ئەسەد كۆرى
ئىبراھىم كە ئىشانووسى دىوانى هەولتەر بوو لە سەردەمى مەلىك
گۆگۆرى دا بە هەرزەكارىكى جوان دا ، لە دەفرىك دا ، هەندى
مىسەوى بۆ ناردن كە بەهى و سىووشى تىدايوو ، بەم بۆنەپەوه
كۆرەكە هەستى شىعريان بزووت و كەوتە شىعر ووتى . هۆنەرى
بەناويانگى هەولتەرىش حوساموددىن عىسا كۆرى سەجە كۆرى
بەھرام كۆرى خمتانگىن كە بە ئەلحاجرى ئەربىلى دەناسرا ئەو
كۆرەدا بوو ، شىعرىكى لەناكاو بۆ هات و هەندى ئەشېھانى
نابابى پىوهدياربوو .

قوتابى و مىوان و پىداھەلبلىكانى :

لە خەلكى هەولتەر گەلى كەس وانەيان لە لا خويندوووه ، بەلام
ئىمە لىرەدا باسى ئەوانە دەكەين كە لە هەندەرانەوه هاتوون بۆ
لاى يا بۆ ماوەنىك و سەردەمىك هەر لە ماله كەي دا ماونەتەوهو
زانستيان لىوہ وەرگرتووهو رۆشنىبرىكى ناسراوه دەنگ بەلايوون .
ئەوتەتا زەككىووددىن عەبدولعەزىم كۆرى عەبدولقەوى كە بە
(ئەلمونذىرى) ناسراوه و سالى (۶۵۶ىك / ۱۲۵۸ىز) كۆچى
دواى كردوووه بە نووسەرىكى گەورەى ئەو سەدەپەو شارەزايىكى
تەواوى ژيانى پىاوه هەل كەوتوووه كانى دادەنریت ، دەلێت كە
ئىجازە (بەلگەنامە)ى لە مامۇستا ئىبنولمستەوفى وەرگرتووه ^(۱۴) ،
مەبەستى لە ئىجازەى گىرەنەوهى حەدىشى پىغەمبەرە . ئىبن
خەلەكانىش شىك دەلێت لە وتەكەى (ئەلمونذىرى) دەچىت ،

ئەوتەتا دەلێت : زۆرم گۆنى بۆشل كردوووهو زۆرم لى بىست ،
گەلېكىشم لەو فەرمایش و گىرەنەوهو خويندەنەوانەى بىستووہ كە بۆ
ئەو زاناو شىخانەى خويندرووتەوه كە لە هەندەرانەوه هاتوونەنە
خزمەتى بۆ هەولتەر . ^(۱۱) «ئەلمونذىرى»ش كە باسى
ئىبنولمستەوفى مامۇستای دەكات بە : «شىخى زۆر بەرىزو
پىاوچاك و پىرووزى كۆرى شىخى زۆر بەرىزە» ناوى دەبات .
هەرچى كە مالىووددىن ئەلمووارەك كۆرى ئەبەوبەكر كۆرى
حەمدانى باسكراوه (۶۵۴ىك / ۱۲۵۶ىز) كە بە
(ئىبنوششەعارى موصلى) ناودارە ، وا دەردەكەوتى كە لە هەموو
كەسك زياتر هوگرى بوويت ، ئەوتەتا ئەمىش وەسفى دەكات و
بە (زاناو وىزەوان و لەبەركارو نووسەر و رىزمان ناس و هۆنەر و
كتىب دانەر) ناوى دەبات ، جگە لەوہش سىفاتی زياد لە
راستىشى دەداتە پال و بە «سۆنراوى مروارى» و «گەوہەر» و
«زىرەيش ناوى دەبات و «خاوەن بىرو هەستى گەش» و «مانگە و
خۆرى هەولتەر» و «زاناو پىشەواى ئەو شارە» یشى پى دەلێت ، كە
(گوايا) جىهان وىنەى ئەوى هىشتا نەدبوو . ئىنجا دەلێت : خاوەن
چاكەى ئەواوه ، دل فراوان و دەست بەلاوه ، (سەفاخىرى زۆرە ،
تابلى فامىدەو هۆشمەندو عاقلە ، بەجۆرىك ، كە خواوەند
بەرگى چاكەو كەرەمى بە بالا دا پۆشيووه ، لە هەموو خەلكى ئەو
سەرزمانەى خۆى زانائىبووه هتد .

(ئىبنوششەعار) لە بەراى سالى (۶۲۵ىك) دا گەبشتبووه
هەولتەر و دەلێت : رووم لە ماله ئەوانەدانەكەى كرد ، دىنم
رووخوش و هۆشمەندە ، گومان راست و زىرەكە ، نەفس پاك و
چاوتىرەو هەستىكى مەزن و بەرفراوانى مروفاپەتى پىوہ
چەسپە . ^(۱۸)

ئىبنوششەعار وەكو خۆى دەلێت ، شەش سال لە خزمەتى
مامۇسناكەى دا ماوتەوهو ، تەرجەمەى حالى گەلى هۆنەرى
هیناوتەوه ، بەتايەتیش ئەو هۆنەرە هەولتەرى يانەى كە بە هۆنراو
بە شانوائى ئىبنولمستەوفى يان دا هەل داوهو پلەو پایەيان پرووناك
كردوووتەوه : وەكو محەممەد كۆرى ئەحمەد عومەر كۆرى
ئەحمەدى (ئەربىلى ئەلكفەر عەزىزى) كە لاوئىكى هۆنەرى
چاك بووهو قوتابى ئىبنولخەبازى رىزمان زانى بەناويانگى موصل

بووه، له هونراونيك دا دهليت:

لانا لقلبي منكمو املا
 ان كان يوما عن محبتكم سلا
 وحرمت ماارجوه من لقاكم
 ان حل في قلبي سواكم اوحلا.⁽¹⁹⁾
 وانا: «تهگەر دلم رۇزۇنك نهبيت له لاتان
 كوستى كهوت، بى بهش بى له ئوميدو جاتان
 خو تهگەر له ئيوه به ولاوه كهسى ترى ويست
 ئەوا بى بهش بى، كەر بى، ئامانجى ديدارتانى نهبيت.»
 هونەرى قورشان دوست و چاكەخوازو ئايىن پشەوى وهكو
 (يونس كورى سەعيد كورى عيسا) ش پياى دا هەل داوه. ئەم
 هونەرە وهكو ئىبنوششە عار دەليت له مزگەوت دا شهيدكرا، لەو
 شەپەى شەوالى (۶۳۴ىك) دا كه تەنار مليون له هەولير ناو كهوتنه
 كوشتار، ئەو، قەصيدە دالى يەكەى بو ئىبنوششە عار
 خونىدبووه.⁽²⁰⁾

هەر هەها هونەرى وهكو «بلمان كورى كه يلوك كورى
 عوسمانى هەوليرى و، (محەمەد كورى يونس كورى
 ئەبولبەرەكاتى) موسى و (محەمەد كورى مەككى كورى
 عەبدوللاى) هەوليرى و (محەمەد كورى ئەلحوسين كورى
 ئەبوسەكسى موسى و (محەمەد كورى محەمەد كورى
 ئەلموبارەك كورى جبريلى) هەوليرى و (بەعقوب كورى نەصر
 كورى بەعقوبى بەغدادى ئەلدارقنزى) و هونەرانى تىرىش
 هەمويان به شانوبالى دا هەليان داوه.⁽²¹⁾

هەرچى (ياقونولحەمەوى) جوگرافنووسى بەناوبانگيشە دوو
 جار سەرى له هەولير داوه⁽²²⁾ وەسفىكى تەواوى شاره كەو
 قەلا كەى و گوزەر و بازارە كەى و كاريزە سازگارە كاتى سەردەمى
 موزە فەرهوددين گوگبوزى، نووسيووه، ديتە سەر باسى
 ئىبنولمستەوفى و دەليت: گەبشتە هەولير، له پياوچاك و
 چاكەخوازى وهكو (ئەبولبەرەكات ئەلموبارەك كورى ئەحمەد
 كورى ئەلموبارەك) كه به مستەوفى بەناوبانگە، كه سىكى ترم لەو
 شاره دا بەر پلەو پايەبە نەدى، له ويزە دا تەواونى قالدەو دالدەو
 دوستى ويزە وانانە، چاكەى به سەريانەوه هەبە، دیندارە،

پەيوەندى به سولتانەوه هەپەو دەزگاو دەستە لايتىكى وهكو وهزارەتى
 بى دراوه. حەدىسى زورى له وانە وهگرتووه كه هاتونەتە هەولير و
 چەند كىيىكىشى داناو، هونراوى خویشى بو خويسەر راز
 به خەتى خوشى چەند پارچەيىكى بو نووسيووهتەوه، وهكو:

تذكريتك الريح مرث عيلة
 على الروض مطولاً، وقد وضخ الفجر
 ومايأذت دار ولاشط منزل
 إذا نحن ادنتنا الامانى والذكر
 وانا: «شەنى باى شەمالى بەرەبەيان كه بەسەر گولزارى پر
 ئاورنگ دا هەل دەكات توم دىنيته ياد

ئيمە كه يەك ئاوات و يەك دل و يەك دەنگ بين نەمال دوورەو
 نەمەزلىش بى پايان. . . . هەردوو كومان گوشاد. . .⁽²³⁾

كتيبە دانراوه كاتى:

وهكو ميژ و نووسان باس دەكەن، ئىبنولمستەوفى گەليك
 كىيى داناو، ئەمانەن:

۱ - كىيى «النظام في شرح شعر المتنبي وايي نمام»، دە
 بەرگە.

۲ - كىيى «ايات المحصل في نسبة ايات المصل»، دوو
 بەرگەو باسى ئەو بەيتانەى تىداده كات كه (زەمەخشەرى) له كىيە
 «المفصل في النحو» كەى خوزى دا به بەلگە هيناوى بەتەوه.

۳ - كىيى «سر الصنعة»، وهكو ئىبنوششە عار وەسفى دەكات،
 بەرگىكى جوانەو بو «وہليووددين ئەبوئشەناء محەمەد كورى
 محەمەد ئەلحەپرانى» وەزىرە كەى ئەلمەليك ئەلموعەزەم
 موزە فەرهوددين گوگبوزى، داى ناوه.

۴ - كىيى «أباقماش» كه ويزەيىكى زور و گەلى وتەى
 دگەمەنى تىدا خەركردووهتەوه.⁽²⁴⁾

۵ - كىيى «موجبات الصبوة وعزائم السلوة» برىتى بە له
 بابەتى دلدارى و بنەماكانى، هونراوى تەرو گەرمى پر ناسەشى
 تىدايە.

۶ - كىيى «في صناعة البديع»

۷ - كىيى «المتع المزمع» باسى هونەرانى بەراى دەولەتى

عباسی دهکات له (به‌ششار بن بورد) هه بیگره تا هونهرانی سه‌ره‌مانی خوی.

۸ - کتیبی [الخیل].

۹ - کتیبی «جامع الاوراق»، هونراوو چیرۆک و ده‌نگوباس و قسه‌ی نه‌ستقی و وته‌ی به‌سوودی تیدابه.

۱۰ - کتیبی «قناعة الناظر وکفاية المحاضر»، پارچه هونراوی جوان و هه‌لێزاردی تیدابه.

۱۱ - کتیبی «مشارق الانوار ومطالع العذار»

۱۲ - کتیبی «الامثال والاصداة» له باره‌ی دزینی چاڤ و دزینی خرابی هونراوه‌وه ده‌دویت و به‌گۆره‌ی هونره‌وه‌کانی هونراو به‌ش به‌شه.

۱۳ - کتیبی «حاجة الكاتب والشاعر في ضرورة الشعر»،

له‌م کتیبه‌دا باسی زانستی (عه‌روض) و کتیبی هونراو ده‌کات.

۱۴ - کتیبی «تاریخ اربل» او «نبأمة البلد الخامل بمن ورده

من الاماثل في تاریخ اربل»، نه‌مه‌ش هه‌و کتیبه‌یه‌ش که ناوی

ئینولمسته‌وفی له‌ناو میژ و ونوسان دا بی به‌رز بووه‌وه، بریتیشه له

ته‌رجمه‌مه‌حالی پیاوانی هه‌ل که‌وتووی هه‌ولێرو هه‌و مه‌لیک و

زاهیسو زاناو هونهرانه‌ی که روویان له‌م شاره‌ کردووه. وه‌کو

میژ و ونوسان ده‌گێرنه‌وه،^(٢٢) نه‌م کتیبه‌ بریتی بووه له‌ چوار

به‌رگه، ته‌نیاش (سه‌خاوی) ده‌لێت: (پنج به‌رگه)^(٢٣) وه‌کو

«فرانز رۆزنال» له‌ سه‌خاوی‌یه‌وه وه‌ری‌گرتووه له‌ کتیبه‌که‌ی خوی

(علم التاريخ عند المسلمين) دا باسی کردووه، له‌وانه‌شه

نوو سه‌رێک له‌به‌ری نووسیتیه‌وه و کردبیتی به‌ پنج به‌رگه. نه‌وه‌ش

که له‌و به‌رگانه‌ ماییتیه‌وه ته‌نیا به‌رگی دووه‌مه، نه‌مه‌ش له‌به‌ر

نوو سه‌و (ئه‌سه‌له‌که‌ی نی‌یه) و پاش تی‌په‌ربوونی چوار سال به‌سه‌ر

کوچی دوایی ئینولمسته‌وفی دا نووسراوه‌ته‌وه.

دکتور (سامی نه‌صه‌فقاری) به‌ریزی که ئوستادی میژووه

له‌ کولێجی وێژه له‌ شاری (ریاض) له‌ عه‌ره‌بی سعودی،

سه‌رنجی له‌بج و بناوانی

کتیبه‌که‌ داوه‌ زۆر به‌ وردی و له‌سه‌رخۆلی کۆلیه‌ته‌وه‌وه له‌ زانکۆی

(کامبرج) که له‌ ئنگلستانه، پێش زیاتر له‌ ده‌ سال پله‌ی

دوکتورای له‌سه‌ر دراوه‌تی.

وه‌زاره‌تی رۆشنییری و راگه‌باندنیش، سه‌اس نیت، له‌ سالی ۱۹۸۰ دا چاپی کردووه.

نه‌م کتیبه، که ناوی شاری هه‌ولێری نه‌هیشتووه له‌بیر

به‌جینه‌وه‌وه پرشنگی بکوژنه‌وه، به‌ به‌رنامه‌ی دانانه‌که‌ی داو به

ناوه‌رۆکه‌که‌ی دا، له‌ کتیبی (تاریخ بغداد) ی (خه‌طیبی

به‌غدادی) و له‌ کتیبی (تاریخ دمشق) ی (ئین عه‌ساکیس)

ده‌جیت و وه‌کو ته‌وان وایه. نه‌م کتیه‌ که ده‌رگا و پله‌و پایه‌ی

زانستی سه‌رلێده‌رانی هه‌و سه‌ده‌یه‌ی هه‌و میرنشینه‌ ده‌داته

به‌رتیشک و رووناکیان ده‌کاته‌وه، باری رۆشنییری میرنشینه

که‌مان ته‌واوی بۆ ده‌خاته‌روو، هه‌و بارو دۆخه‌ی که ریگی بۆ

بنه‌ماله‌ زانست گۆشه‌کانی وه‌کو بنه‌ماله‌ی به‌ناویانگی (خه‌له‌کان) و

بنه‌ماله‌ی (ئه‌له‌ستوفی) و بنه‌ماله‌ی (ئین مهنه‌ه‌ی) خاوه‌ن پله‌و

پایه‌ی قایمی زانستی میژووی سه‌رده‌می هه‌و ناوچه‌یه‌،

خوش کرد که هه‌ل که‌ون و بینه‌کابه‌وه. جگه له‌وانه‌ش ده‌یه‌ها

ناوی زاناو وێژه‌وانان له‌ بواری جوراوجۆری رۆشنییری دا که‌وته

پرشنگی دان و ره‌وشابه‌وه.

نه‌م ته‌کانه‌ زانستی‌یه‌ش، بی‌گومان، ته‌گه‌ر هه‌و بنه‌مای

پسویستی بۆ نه‌به‌خسایا رووی نه‌ده‌دا. وادپاره‌ که نارامی

بارو دۆخی رامیاری و ئابووری و په‌یدا بوونی کاربه‌ده‌ستانی زاناو

زانست دۆست، که به‌ گه‌رمی ره‌وره‌وه‌ی به‌ختیاری کۆمه‌له‌که‌یان

به‌ره‌و پیشکه‌وتن پال ده‌نا، هه‌و بنه‌مای گرنگی هه‌و گه‌شه‌سە‌ندنه

بووین.

کۆششی (سولتان موزه‌فهروددین گوگبوری) یش له‌م بواره‌دا

نه‌ هی هه‌مووان زیاتر بووه، جگه له‌ویش هه‌ردوو نوینه‌ره‌که‌ی

زه‌ینووددین عه‌لی کوچکی باوکی گوگبوری: (سه‌رفه‌تکین) و

(قایماد) یش له‌و کۆششه‌دا درێغی یان نه‌کرد.

توانای هونهری ئینولمسته‌وفی:

بنه‌ما و بنجینه‌ی رۆشنییری په‌ریزی ئینولمسته‌وفی هه‌وه‌ بووه

که بابه‌خێکی ته‌واوی به‌ خویندن و لی‌کۆلێنه‌وه‌وه ره‌خنه‌ی وێژه

داوه‌ و تیدا قوول و قال بووه. بگه‌ره‌ ناویانگی وێژه‌و

ده‌نگ دانه‌وه‌ی وێژه‌وانی هه‌و گه‌لیک له‌ سیفه‌تی تری

میژ و ونوسی و ره‌زییری و مسته‌رفیتی‌یه‌که‌ی، له‌ گۆره‌ی هه‌و

سده‌های خوری، پرشنگدارتر بووه، به‌لگه‌ی نه‌وش نه‌و هم‌موو
 کتیانه‌یه که له‌م بابه‌نه‌وه دای‌ناوه، وه‌کو باس‌مان کرد. که‌چی له
 بابته‌تی‌تره‌وه، له کتییی «تاریخ اربل» ه‌که‌ی زیاتر هیچی‌تری
 نه‌وتوی نی‌یه‌و هم کتیی‌ش نه‌گه‌ر سه‌رنجی بده‌یت به کتییکی
 تانویو ته‌واری می‌زوو دانانزیت بگه‌ر زورتر ته‌رجه‌مه‌ی حاله.
 له‌و به‌پته زورانه‌وه‌ی که له کتییکی زوردا لیره‌و له‌ونی به‌رچاو
 ده‌که‌ونیت، بومان روون ده‌بینه‌وه که چ بابه‌خجکی به ویژه‌و به
 تایه‌تیش به هونراو داوه. له‌مه‌ر هونراوه‌وه، ئین خه‌له‌کمانی
 قازی و میژ و ونوس و ویژه‌وانی کوردی هه‌ولیری وتوویه‌تی که
 ئینولمسته‌وفی دیوانیکی هونراوی هه‌یه زور به‌چاکی دای‌ناوه.
 له‌و هونراوانه‌ی، دوو به‌ینی هه‌یه که دل‌به‌ندی سهی پیسته‌و به
 جواتسریان داده‌نیت له‌ گه‌نم ره‌نگان، نه‌و دوو به‌پته بوون به
 ویردی سه‌رزمان و به‌لگه هینانه‌وه‌ی نووسه‌رانی ویژه. دوو
 به‌پته‌کش نه‌مه‌یه:

لا تخدعك سمره غرارة

ما الحسن الا للبياض وجنبه
 فالرمح يقتل بضه من غيره
 والسيف يقتل كل من نفسه

واتا:

نه‌خه‌له‌تیی به‌ گه‌نم ره‌نگه - جوان سهی‌یه‌و سهی‌ جوانه‌ یم به
 نووکی گیان ده‌ردینی - شمشیر هه‌مووی بی‌ئامانه
 هونراویکی‌تری‌شی ده‌نیت:

باليلة حتى الصباح سهرتها
 فابلت فيها بدرها باخيه
 منح الزمان بها فكانت ليلة
 عذب المناب بها لمجذبيه
 احببها وامتها عن حاسد
 ما همته الا الحديث يشيه
 وممانقى حلو الشائل اهيف
 جمعت ملاحه كل شي فيه
 يخال معتدلاً فان عبث الضبا
 بقوامه متعرضاً يشيه

ئشوان ته‌جُم بی‌ علیه صبابتی
 ویردنی و زعی فاستحیبه
 غلیقتیدی ب‌مذاره و ب‌خده
 هذا اقبله وذا اجنیه
 لو لم تخالط زفرتی انفاؤه
 کانت تم بنا الی واشبه
 حسد الصباح الیل لما ضمننا
 غیضاً ففرق بیننا داعیه^(۱۷)

واتا:

«شه‌وی بیداربووم هه‌تا به‌یانی - مانگم گه‌یانه‌ خوری
 ئاسمانی
 گه‌ردوون نه‌و شه‌وه‌ی له‌ بۆ ره‌خساندم - خوش بوو سکالا بۆ
 گوئیگرانی
 بۆ من شادی بوو، بۆ حه‌سود ماته‌م - زمانی لال بی بۆ دوو
 زمانی

ده‌ست له‌ ملانی شوخیکی جوان بووم - ناسک و نازدار پ‌ر‌بوو
 له‌ جوانی
 شه‌مالی به‌یان که‌ که‌وته‌ سره‌ه - بالای نه‌مانی ده‌بووه‌ که‌وانی
 چوششی شه‌وقم ه‌روژی هینا - به‌لام داوینی پاکم
 نه‌ی‌توانی

چنگم گه‌رده‌کرد له‌ پ‌رچ و گولی - نه‌وم ماچ ده‌کرد نه‌مم
 ده‌هانی

نه‌گه‌ر هه‌ناسه‌ی خوشی نه‌بوایه - کزه‌ی ده‌روتم خه‌لک بیی
 ده‌زانی
 شه‌و که‌ به‌و جوژه‌ دالده‌ی ئیمه‌بوو - به‌یان له‌ داخا به‌کسه‌ر
 پ‌مانی، نه‌مه‌شی وتووه:

رعی الله لیلات نقضت بقربکم
 فصاراً وحبایها الحبا وسقاها
 فما قلت ابه‌ بمدها لمسافر
 من الناس الا قال قلبي آها.^(۱۸)

واتا:

شه‌وگاران‌ی شه‌و له‌ته‌ک ئیوه‌دا - رۆژم کرده‌وه خوا بی به‌یاری

همل کا بارانی زمینہی پاکي - ٹاودا به جاري خاك و دباري
 دلی تامه زرو بو گوفتهی میوان - به رفته نی یان به ردی لی باری .
 شهویکیان ئینولمسته و فی له مزگهوتیکی لای مالی خوینانه وه
 ده هاته دهره وه، له پسر دوزمبکی نه ناس به چه قسوه که وه
 هدلی کوتابه سهری و چه قوی بو دلی داهینایه وه به لام بهر قوئی
 کهوت و شهبه قیکی گهوره ی تی کرد، ده ست به جی تیمارگر
 (سهرتاش) یان بو هیناو برینه که ی تیمار کردو ره کو قوناغه بزی
 به ست. نه میش، وه کو (ئین خه له کان) ده لیت، به م به یئانه ی
 خواره وه داد بو (ئه لمه لبك ئه لموعه ززم
 موزه فقه روددین گوگبوری) ده بات. (ئین خه له کان) وه کو
 ده گبرینه وه، ئه و کاته مندال بو وه کاره ساته که ی له بیر ماوه. (۲۹)
 به پته کانیش ئه مانه ن:

ياايها الملك الذي سطواته
 من فعلها يتمجب المريخ
 آيات جودك محكم تزيها
 لانسخ فيها ولا نسخ
 اشكو اليك ومايلت بمثلها
 شماء ذكر حديثها تأريخ
 هي ليلة فيها ولدت وشاهدي
 فيما ادعيت القمط والتمريخ. (۳۰)
 وانا:

نه ی ئه و شایه ی که له بکوژی و ببری تو
 مریخ تا ئیستا سهری سوورماوه
 ئایاتی به خشتت ئه وه ند پته نازل بو وه
 هیچ ناسخ و مه نسوخی ئیدا نه ماوه
 دادم بیرسه، ده ردی که دوو چاری بووم
 ئه وه ند چه پله مگه ر میژور بی گبرینه وه
 شه ویکه و من ئییدا له دایک بووم
 به لگم قوناغه و له شی چه وره وه کو ساوا
 ئینولمسته و فی ده ی ووت: له خه ودا دوو به ینم هژی به ره،
 ئه مانه ن:

وبتنا جمیماً و بات النجور

یعض یدیه علینا حنن
 نود غراماً لو انا نباع
 سواد الدجی بسواد الحدق (۳۱)

پله و پایه ی فرماته کانی له سهرده می گوگبوری دا:
 وه کو له وه ویش باسما ن کرد ئینولمسته و فی له بنه ماله به که که
 له هه ولیر ده میکی دوو ردیز فرماتی ئیستیفایان له ده ست دا
 بو وه، ئه م فرمانه ش، له هه ولیر، وه کو روله ی ئه م شاره (ئین
 خه له کان) ده لیت پایه ییکی به رزه و پله ییک له خوار
 وه زاره ته وه به. (۳۲) چونکه له رووی فرماتی به ریه بردنی کاروباری
 ئابووری و مالی ده ولت و چه سپاندن و نورسین و شاره زایی
 چاوه گه کانی مالی میری و لایه نی خه رج کردنی بو وه به به کیک له
 فرمانه گهوره و سهره کی به کان داده نریته. (۳۳) کاربه ده ستی
 (ئیستیفاء) پش داوا له کارگوزارانی به رده ستی ده کات که
 حسابیکی دباری کراوی له کات و ساتی دباری کراودا بو به ینن و
 ریزه ی خه رجیش له کاتی دباری کراودا ده ست نیشان ده کات و
 لیسته ی داواکاریش ریک ده خات. (۳۴) (قه لقه شه ندی) ش
 ده لیت: کاربه ده ستی ئیستیفاء پله و پایه ی ئه وه ند ه گهوره به که
 (جهه سهری دیوان) یان بی گو توره. (۳۵) ئه م ناوه ش وه نه بی سهر
 بیت، چونکه مسته و فی لی پسر سوا ی چاودنیری کردنی حساباتی
 ده ولت بو وه هه موو (که شفیک) پش به ده ستی خو ی نوو سیوه،
 بو شی هه بو وه هه موو نوو سراویکیش بگوزیت و لای بیات. (۳۶)

کو کورده وه ی به روو سووی مالآت و ده غل و ولاغ و پارو و ئه و
 شه کانه ش که بزمیردیت یان بکیشریت یان بیوریت و گه لی
 شتی تریشی له ئه ستو بو وه. (۳۷)

ئه م جو ره فرمانداری به، له ولاتی هه ولیردا بهر له سهرده می
 نه تابه گی به کانیش دا هه ر بو وه، وانا له سهرده می میرنجینی
 وه زه باننی به کانیش دا هه ر هه بو وه، ئه وه بوو بنه ماله ی
 بایره گهوره ی (ئینولمسته و فی) له رۆزانی فرمانبرانی میری ئه و
 میرنشینه دا، وانا له رۆزانی فرمانبرانی (ئه بوله ه یجاء ئه لحه سه ن
 کو ری ئه لحه سه ن کو ری موسا کو ری جه ککوئی کو ری
 هه زه باننی) دا هاته هه ولیرو بایره گهوره ی له و سهرده مه دا فرمانی
 (سهرکاری) (ئیستیفاء) ی له دیوانی ئه و میره دا وه رگرتو وه.

(ئېينوششەعار) دەئيت:

«بىنەمالەي باپىرەگەورەي و وچەكانى ھەموويان بە «مستەوفى» ناسراون، چونكە زوربەي زورىيان فرمائەكەيان بەركەوتوۋە، ئەو ھەبوۋ باپىرەي لە باپىرەگەورەيەۋە بوى مابەۋە، لەوشەۋە بۇ باۋكى و مامى و ھەردوۋ براكەي، (ئېينولمستەوفى) ش لەراستى دا شاگەۋەھەرى رستەي ئەم بىنەمالە بەرئىزە بوۋە، سەرۇكاپەتېي بىنەمالەكەمش سەرنجام ھاتە دەست خۇي.^(۳۹)

ھەرچى (ئېين خەلەكان) ە تەنيا باسى كاروفرمانى باۋكى (ئېينولمستەوفى) و صەفىۋددىن ئەبولحەسەن ئەلى كورى ئەلموبارەكەي مامى دەكات. وابزانم (ئېينوششەعار) زياتر شارەزاي مېزۋوي بىنەمالەكە بوۋە، چونكە ئېينولمستەوفى كە بوۋ بە كاربەدەستىكى ئەوتۇگەورە، ئىتر (ئېينوششەعار) چەند سالىكى دوورودرىز ھەر لەگەلى دا مابەۋە، ھەرچى (ئېين خەلەكان) ە زووتر لە بەرايى تەمەنى دا ھەولېرى بەجى ھىشت. ئېينولمستەوفى كە ئەم فرمائندارى بەي ۋەرگرت، لە زانستى ھەلسووراندنى كارويارى ديوان و چەسپاندن و بەجى ھىنانى ياسادا زور بەكارامەيى و لى زانى بردى بەسەر و^(۴۰) ، تا مابەۋە چل سالىش بەخوڤايى و بەبى مويچە ئەم كارە گرنگەي بەرئىۋەبرد.^(۴۱) دووريش نى بە ئەم خوڤايى بە بۇ ئەۋە بوۋىت كە لە گومانى موزەفقەروددىن گوڭبۇرى بىۋەي ۋىت، چونكە گوڭبۇرى گەلى كاربەدەستانى ديوان و گەورە پياۋانى دەۋلەتەكەي سزادابوون و بەندى كردبوون.^(۴۲)

لەگەل ئەۋەش دا، (ئېينولمستەوفى) ش لە بەلایى بى ئارەق دەرنەچوۋ، ئەۋەبوۋ ئەمىشى گرت و زنجىرى گرانى لە مەچەكى توندكردو ھەوت ھەزار دىنارىشى لەسەركرد بە مال، كە ناچار ھەندىكى بە قەرزو قولەۋ ئەۋى تىرىشى لە بەرويوۋى باخ و مولكەكانى خېركردەۋەۋە خېر ناپەدەستى. كاتىكىش ۋەزىرى پىشۋو (شەرەفۇددىن ئىبراھىم كورى ئەلى كورى ئەلۋالى ئەلموصلى) و براكەشى (تاجووددىن) لەلەين گوڭبۇرى بەۋە گىران و بەندكران، ئېينولمستە فى لە سالى (۶۲۹ك/ ۱۲۳۱ىن) دا بەرداۋ، ۋەزارەتى ھەولېرى پى سپارد. ئېينولمستەوفى. ۋەكو (ئېينوششەعار) قوتايى، دەئيت، ۋەنەبىت بەم پايە تازەيە

دل خۇش و قايل بوۋىت، لەگەل ئەۋەش دا لە ھەلسووراندنى كارويارى سولتەنى و پىش خستى دەزگەي دەۋلەتى دا كارزانى بىكى ناياب و لى زانى بىكى پرتوانى نواند.^(۴۳) بە گەرانەۋەي ئېينولمستەوفى بۇ فرمائىرانى و پىش كەۋتن و بەرزىۋونەۋەي و بوۋنى بە ۋەزىر، خەلەكە دل خۇش بوون و ئومىدىان تازەبوۋەۋە. بەلام لە ۋەزارەت دا ئەۋەندە نەمابەۋەۋە، موزەفقەروددىن گوڭبۇرى لە سالى (۶۳۰ىك/ ۱۲۳۳ىن) دا ئەمىرى خۇي بەجى ھىناۋ ئېينولمستەوفى) ش قايل نەبوۋ لە ۋەزارەت دا بىمىنئەۋە. مىر (شەمسووددىن باتگىن كورى ەبىدوللاي رومى كە ھەولېر خراپەسەر دەۋلەتى ەبىاسى، خەلىفە (موسە نصىر بىلا) ى ەبىاسى كرى بە فرمائىرانى ھەولېر، ئەمىش گەلىك ھەۋلى لەگەل (ئېينولمستەوفى) دا، كەبى كات بە خوڤنەرى خۇي و كارويارى ديوانى بۇ بەرئىۋەبەرىت و دەستەلاتى فراۋانى ئەمرو نەھى بداتى و ھەموو كارويارىكى پى بىسرىت و موۋجەبىكى باشى بۇ بىرئىتەۋە مانگە ۋەمانگ بەگاتەدەستى، بەلام ھىچ سوۋدى نەبوۋ، گوى لى نەگرت و ۋنى: من پىرېوم و توانى بەرئىۋەبردن و سەرپەرىشى كارويارى مىرىم نەماۋەۋە كەلكى ئەركى گرانم نى بە فرمائى گرنكى ۋەھام بۇ ھەل ناسوۋرى. ۋاشى پى چاكتوبوۋ كە ئىتر لە ۋەرگرتى پلەۋپايەي ديوانى خۇي بە دووربگرت و^(۴۴) لە مائەكەي خۇي ئىتر لەۋە بەۋلاۋە نەھاتەدەرى.

خەلكىش - بە واتاى (ئېين خەلەكان) - كە لە رەمەزانى سالى (۶۲۶ىك/ ۱۲۲۹ىن) ۋە ھەولېرى بەجى ھىشتبوۋ، چوۋوۋە شام و مىصرو لەۋىۋە دەنگوباسى (ئېينولمستەوفى) ى دەقۇستەۋە، ھەمىشە لە خزمەتى (ئېينولمستەوفى) دا بوون. ئەمىش بەم جوۋەي مابەۋە تا تەتار لە سالى (۶۳۴ىك/ ۱۲۳۷ىن) دا ھەولېرىيان داگىركردو (ئېين ئەبولحەدەد) و تەنى: ۋەك ھەناۋى كەرسوارىيان لى كردو ئەۋ كارەساتە ترسناكەيان بەسەر شاۋەكەۋ دانىشتوانى شاۋەكەدا ھىنا كە بەناۋبانگە - (ئېينولمستەوفى) ش لەگەل ئەۋانەدا بوۋ كە دالەدىان بردبوۋەبەر قەلاكو لەۋى خۇيان ھەشاردا بوۋ، بەۋەش

له چنگی ئەو بگروبوکوژانە دوورو بێوێی بوو. کاتیکیش دۆخی شار کەوتەو هینیی، بەدروودین لوتلوتی کاربەدەستی موصل، له دووی ناردو هینسترو حوشتری بو بەرێی خست و کتیب و کەلپەلی چی هەبوو، بارکراو (هەولێری) بەجی هینشت و له شەوالی (٦٣٤ی ک / ١٢٣٧ی ز) دا خوێجی بارخانە کە ی گەشتە موصل. لەوێ (لوتلوت) بە بزبو بە گەرمی ییکی ئەو پێشوازی کردو لەو مالهەدا دای نا، کەبو ئەوی نامادە کردبوو.^(٢٧)

هەشە لای وایە کە (ئینولمستەوئی) له موصل دووبارە کەوتیبەو چلاکی رێک خستی کاروباری دیوان و سەرپەرشتی یاساکانی و سوودیان له کارزانی و کارامەیی وەرگرتیب.^(٢٨)

ئیمە لەو پرۆایەدا نین کە ئەو پیاوێ دووبارە تێهەل چووینتەو، چونکە ئەو بوو، لەسەر دەمی موزەفەر دودین گوگبوری) دا قایل نەبوو کە له دیوانی هەولێردا ئیش بکات و، لەسەر دەمی (شەمـوودین باتگین) ی نۆنەری خەلیفە عەبباسی بەکەش دا (وێکو باسماز کرد) دیسان قایل نەبوو، تەمەنیشی کاتیک گەشتە موصل نزیك بوو بوو وەو له حەفتا، ئەو تەمەنش ئەو نی یە کە بتوانیت ئەو ئەرکە گرانانە بە باشی جی بەجی بکات.

کوچی دوایی:

(ئینولمستەوئی) کەتر له سێ سال له موصل مایەو، له رۆژی یەك شەممە (٥) ی موحررەمی سالی (٦٣٧ی ک / ٧ ی ئابی ١٢٣٩ی ز) دا هەر لەوێ ئەمەری خوای بەجی هینا و له گۆرستانی (ئەساییلە) له دەرهوێ (بابولجە صصاصین) بە خاک سپێردا. وانا نزیکی (٧٢) سال بە مانگی عەرەبی، یان (٦٩) سالی شەمسێ ژیاو، له هۆنەرانی گەلیکیان بە هۆنراوی جوان بوی لاوانەو، لەوانەش (ئەبولعەزیز یوسف کۆری ئەننەفیس) ی هەولێری هۆنەرە کە بە (شەیتا نوشام) بەناویانگەو له سالی (٦٣٨ی ک / ١١٤١ی ز) دا کوچی دوایی کردوو، و تۆبەتی:

ابو البركات لو درت المنايا

بأنك فردُ عَصْرِكَ لم تصبكا

كفى الاسلام رزأفقدُ شخصي.

عليه باعين الثقلين يُكي^(٢٩)

واتا:

ئەبۆلەرەكات مەرگ نەیزانی - تۆ کە لەمێردو دانای زەمانی ئەگینا نەدەهات یەخە ی تۆ بگرتی - نەدەبوو پیاوی وەکو تۆ بمری

وێشوو مە ی ئیسلام ئیتر بەسیتی - مەرگی دوایی تۆ دووانە فەسیتی

جیهان لەبو تۆ خەر دەنالیی - ئینس وچن بە چاو خوین دەبارینی

هەرچی ئین خە لەکانە دەلێت:

ئەگە ترسی داکیشان و درێزەبی دان نەبوا، باسیکی زۆری زیانی (ئینولمستەوئی) و هەوال و بەسەر هات و دوورو درێژی حال و گۆزەران و پێداهەل دانیم دەکرد، چونکە ئەو پیاوێ - خوای لەی خوش بیست - پیاوچاکی سەر دەمی خۆی بوو و لەو دواکاتە ی دا، له هەولێر خاوەن چاکەو چاکە دۆست و سەرداری وەکو خۆی نەبوو.^(٣٠)

کوئایی

ئا بەو جۆرە، کوانووی ئەو هۆشەندی بە له بلیسە کەوت و کوژایەو، ئەو بڕیسکە بەش کە بو ماوێنیک دەجریوایەو کزبوو، نەما. شارەکش، وەکو (دکتۆر ئیحسان عەبباس) ی لیک دەرهو و لێ کۆلەر دەلێت، گەرابەو سەر سستی بەکە ی چارانی^(٣١)

بەم جۆرە ئاشکرا بە کەوائین المستوفی له باسکە ی دا هەر وەکو دیاردە ییک بوو له دیاردە کانی میژووی هەولێری ئەتابەکی، ئەگەر له درەوشانەو و ناویانگی دا بی یاخود له کەوتن و کوئایی بی هینانی دا، کاتیک حوکمی ئەتابەکی لە هەولێر دامەزرا هەندی روناکی خستۆتە سەر میژووی روشنییری ئەم شارە، کوئایی ژبانی ئین المستوفی هەر وەکو دادانەوێ پەردە ییک بوو لەسەر ئەو میژوو.

دەتوانین بلیین ئەم میژوو دەشی لیکۆلێنەوێ لەسەر بکرت تا رادە ییسک لەرینگای ناسینی ژبانی رۆلە ی دوو خیزانی بە ناویانگی هەولێر ئەویش خیزانی (ئین المستوفی) و خیزانی (ئین خلكان) هەر وەکو چون باسی دەوری خیزانی ئین

- ١٠ - ابن المستوفي، تأريخ اربيل، ل ١٦٠/١٥٩
 ١١ - المنذري، ٣٢٢/٨
 ١٢ - المنذري، ٣٢٢/٨ هه مان لاپره شذرات الذهب
 ١٨١/٥
 ١٣ - ابن خلکان، ل: ١٤٧، اليافعي، مرآة الجنات: ج/٩٦
 ١٤ - اليونيني، ذيل مرآة الزمان، ١١٣/١
 ١٥ - المنذري، التكملة، ٣٢٢/٨
 ١٦ - وفيات الاعيان: ١٤٨/٤

- ١٧ - سهيري يونيني بکه، (ذيل مرآة الزمان ٣٣/١) الذهبي،
 العبره/٢١٩ الخزرجي، المسجد المسبوك، پ ٥٢٨ - ٥٢٩
 شذرات الذهب ٢٦٦/٥

١٨ - عقود الجمان (ج ٦ پ ١٨)

١٩ - ن. م. ج ٧ پ

٢٠ - عقود الجمان ج ١ پ ٢٨٢ ب

٢١ - ترجمه‌ی حاليان له (عقود الجمان) دا هه به.

٢٢ - وفيات الاعيان، ١٢٨/٦٠

٢٣ - معجم البلدان ١٣٨/١

٢٤ - ابن خلکان ١٤٧/٤ - ١٤٨ اليافعي. مرآة الجنان ٦/٤

الحنبلي، شذرات الذهب ١٨٧/٥

٢٥ - ابن خلکان، السيوطي، البغية ٢٧٢/٢ طاش كبرى

زاده، مفتاح السعادة ٢٩٦/١ ابن العماد الحنبلي ١٨٧/٥

الخوانساري، روضات الجنان ٦٥٧

٢٦ - الاعلان بالتويخ لمن ذم التاريخ، ص ١٢١

المستوفي ده كسرتي ههروهه ده وتري له باره ي پيه وندي به
 دامه زانندي ده زگا زانباري به كان له هه ولير وهكو قوتابخانه خانهي
 وتنهوي حهديسي پينهمبر (د. خ) ههروهه ده زگاي به ريوه بردن
 (وه زارهت) وه ده زگاي دارايي (الاستيفاء) - ههروهه ها بومان
 ده ركوت، نهوي سهرنج راده كيشيت به ناويانگي روشنييري
 تبين المستوفي له دهروهوي هه ولير ته نها له سهر كتيب ودانه ره
 زوره كاني كهوا هه موو باهه تيكي گرته وه ج ته ده ي وچ زمانه وانوي
 نه وه ستا وه بس به لكو ناويانگيه كه ي له وه دا بوو كاتيک
 كتبه ناسراوه كه ي له ميژووي ناوخوي دانا:

په راويه كان:

١ - المنذري، التكملة لوفيات الثقلة ج ٤ ل: ٣٢٢ ابن

خلکان، وفيات الاعيان ج ٤ ل ١٥١

٢ - ابن الشعار، عقود الجمان، ج ٦ زيان نامه ي (المبارك بن

احمد)

٣ - المنذري، (هه مان چاوگه ي پيشو) لاپره ي ٣٢٣

٤ - ابن خلکان، (هه مان سهرچاووي پيشو)، هه مان لاپره

٥ - ابن خلکان ١٠٤/٣. ابو الفداء، المختصر ٧٧/٣٠

السيوطي، بغية الرعاة. ٢٨٦/١

٦ - السيوطي: ٢٨٦/١، له تبينولمسته وفي وه ري گرتووه.

٧ - ابن خلکان ١٠٤/٤ ابن قاضي شهبة. ده ستنوسه

(طبقات النحاة واللفوين) ج ١، ل ١٣٣

٨ - ابن الشعار، عقود الجمان، (ج ٦ زيان نامه ي محمد، بن

محمد بن ابني حنيفه] الصفي، الوافي بالوفيات، ج

١٤٣ - ١٤٤

٩ - المنذري، التكملة، ج ٨ ل ٣٢٢ ابن خلکان، وفيات،

٣٦٥/٤

- ٢٧ - ابن خلكان، ج٤ ل١٤٨
- ٢٨ - ه. ل. -
- ٢٩ - نعمة (وهو كوثين خهله كان) ده لیت: له سالی (٦١٨) دا
 پرووی داوه، كه نیین خهله كان هینتا له ده سالان زیاترنه بوو،
 چونكه له ههولیر سالی (٦٠٨ ی/ك/١٢١١ ی) له دایك بووه
 (وفیات الاعیان) زیان نامی زینب ام المؤید الشعری.
 ٣٤٤/٢
- ٣٠ - وفیات الاعیان. ١٤٩/٤
- ٣١ - ه. س. ل.
- ٣٢ - ه. س. ل. ١٥٠ سیرى لاپه بهی ٩٢ ی (تاریخ آل
 سلجوقی) (تهلبه ننداری) ش بکه.
- ٣٣ - القلقشندی، صبح الاعشى: ٣٠/٤
- ٣٤ - ابن ممتی، قوانین الدواوین، ل ٣٠١
- ٣٥ - القلقشندی، صبح الاعشى: ٤٦٦/٥
- ٣٦ - النوری، نهاية الارب: ٣٠٢/٨
- ٣٧ - ه. س. ل.
- ٣٨ - ابن الشعار، ١٧/٦
- ٣٩ - ن. م. ص
- ٤٠ - ابن خلكان، ١٤٧/٤
- ٤١ - ابن الشعار
- ٤٢ - ن. م. : ٩٣ پ٩
- ٤٣ - ن. م. ٤ پ١
- ٤٤ - ن. م. ١٨ پ١
- ٤٥ - ن. م. وابن خلكان ١٥١/٤
- ٤٦ - شرح منهج البلاغة، ٨١/٣
- ٤٧ - ابن الشعار، سهیری (ابن خلكان) یش بکه
- ٤٨ - د. سواد عبد محمد الروشندی. امارة الموصل فی عهد
 بدرالدین لؤلؤ، ل: ١٩٦
- ٤٩ - (باب الجصاصین) په کیکه له ده رگاکانی موسل و
 كهوتبووه به باشوری خورناوای شاره كه وه (د. سوادى الروشندی.
 مصدر سابق ل ٢٧٢) په ننگه نزیك بووینت له و جیگه بهی كه
 نیتسا شهماى (ابن الاثیس) و شهماى (نینوی) ی تیدا له پهك
 ده دن (سعيد الديوهجی: الموصل فی العهد الاتابكی،
 ل: ١٢٢)
- ٥٠ - ابن خلكان ١٥٢/٤. الیافعی، مرآة الجنان ٩٧/٤
- ٥١ - ابن خلكان ه. ل.
- ٥٢ - المقدمة جزمی (٧) له كئیی (وفیات الاعیان) ل (١٥)
 نیتیفاجی: دیوانی پاره كو كردنه وه بووه.
- سه رچاوه كانی هم لیكولینه وه به:
- ١ - ابن ابی الحدید، ابو حامد عزالدین عبدالحمید بن هبة
 الله المدائنی (ت ٦٥٦هـ/١٢٥٨م) شرح نهج البلاغة، دار
 مكتبة الحياة، بیروت، ١٩٦٣.
- ٢ - ابن خلكان، ابو العباس شمس الدین احمد بن محمد بن
 ابی بكر بن خلكان (ت ٦٨١هـ/١٢٨٢م). وفیات الاعیان
 و ابناء ابناء الزمان. تحقیق د. احسان عباس. ط دار الثقافة
 بیروت ١٩٦٨.
- ٣ - ابن الشعار. ابو البركات كمال الدین المبارك بن ابی بكر
 بن حمدان (ت ٦٥٤هـ/١٢٥٦م)، عقود الجمال فی شعراء
 هذا الزمان وینه گراوی ته نیا نوسخه ده ستووسه كهی ناممخانهی
 سلیمانیه له ته ستموول.
- ٤ - ابن العماد الحنبلی، أسیر الفلاح عبدالحی بن المقاد

- ١٣ - السيوطي، جلال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر (ت ١٠٨٩هـ/١٦٧٨م) شذرات الذهب في اخبار من ذهب. مطبعة القدسي. القاهرة ط ١٩٣١م.
- ٥ - ابن قاضي شهية، ابو بكر بن احمد بن محمد الاسدي (ت ٨٥١هـ/١٤٤٧م) طبقات النحاة واللغويين، وبنه گيراي دهستونوسيكه له نامه خاتمهى ممرکه زى دا ههيه، ژماره (م خ ١٢٤ ق ٢٠١)
- ٦ - ابن المستوفى، ابو البركات شرف الدين المبارك بن احمد الاربلي (ت ٦٣٧هـ/١٢٣٩م) تاريخ اربل. تحقيق د. سامي بن السيد خماس الصقار. منشورات وزارة الثقافة والاعلام - العراق - بغداد ١٩٨٠
- ٧ - ابن ممتي، الاسعد بن الخطير المهذب المصري (ت ٦٠٦هـ/١٢٠٩م) قوانين السداوين، تحقيق عزيز سوريمال عطيه. طبعة مصر ١٩٤٣م.
- ٨ - البنداري، قوام الدين القشبح بن علي (ت ٦٤٢هـ/١٢٤٣م) تاريخ دولة آل سلجوق. صبح شركة طبع الكتب العربية. مطبعة الموسوعات ١٩٠٠م.
- ٩ - الخزرجي، ابو العباس اسماعيل بن العباس الغساني (ت ٨٠٣هـ/١٤٠٠م) المسجد المسبوك والجوهر المحكوك في طبقات الخلفاء والملوك (دراسة وتحقيق د. شاكر محمود عبدالمنعم. رسالة ماجستير، ١٩٧٠.
- ١٠ - الخوانساري، محمد باقر الموسوي الاصفهاني (الفه سنة ١٢٨٧هـ/١٨٧٠م) روضات الجنان طبع حجري ١٣٦٧هـ
- ١١ - الذهبي، ابو عبدالله شمس الدين محمد بن احمد الدمشقي (ت ٧٤٨هـ/١٣٢٧م) العبر في خبر من عبر. تحقيق د. صلاح الدين المنجد، فؤاد سيد مطبعة حكومة الكويت. ١٩٦٦.
- ١٢ - السخاوي، شمس الدين محمد بن عبدالرحمن (ت ٩٠٢هـ/١٤٩٦م) الاعلان بالتويخ لمن ذم التاريخ. مطبعة الترفي. دمشق ١٩٣٠.
- ١٤ - الصفدي، صلاح الدين خليل بن ايبك (ت ٧٦٤هـ/١٣٦٣م) الوافي بالوفيات. ط دار النشر فرانز شتاينر. فيسبادن، المانيا
- ١٥ - طاش كبرى زاد، احمد بن مصطفى (ت ٩٦٨هـ/١٥٦١م) مفتاح السعادة ومصباح السيادة. نشر دار الكتب الحديثة، مطبعة الاستقلال الكبرى. القاهرة ١٩٦٨.
- ١٦ - القلقشندي، ابو العباس احمد بن علي (ت ٨٢١هـ/١٤١٨م) صبح الاعشى في صناعة الانشاء. المطبعة الاميرية.
- ١٧ - المنذري، ابو محمد زكي الدين عبدالعظيم بن عبدالقوى (ت ٦٥٦هـ/١٢٥٨م) التكملة لوفيات النقلة، تحقيق د. بشار عواد معروف. مطبعة عيسى البياي الحلبي القاهرة ١٩٧٦.
- ١٨ - النويري، شهاب الدين احمد بن عبدالوهاب (ت ٧٢٣هـ/١٣٣٢م) نهاية الارب في فنون الادب. دار الكتب المصرية. القاهرة ١٩٥٤.
- ١٩ - اليافعي، ابو محمد عبدالله بن اسعد بن علي اليمني المكي (ت ٧٦٨هـ/١٣٦٦م) مرآة الجنان وعبرة القطان. ط منشورات مؤسسة الاعلمي للمطبوعات
- ٢٠ - ياقوت الحموي، ابو عبدالله شهاب الدين ياقوت بن الله الحموي الرومي (ت ٦٢٦هـ/١٢٢٨م). معجم البلدان. ط دار صادر - دار بيروت ١٩٥٥.
- ٢١ - اليونيني، ابو الفتح قطب الدين موسى بن محمد البعلبيكي (ت ٧٢٦هـ/١٣٢٦م) ذيل مرآة الزمان. ط حيدر آباد. الدين ١٩٥٤

أبي المستوفي

مستوفي أربيل وزيرها ومؤرخها وأربيعها

د. محسن محمد حسين
استاذ التاريخ الاسلامي المساعد / قسم التاريخ
كلية التربية - جامعة بغداد

صاحب اربيل (يوسف نيالكين) والملك المعظم (مظفر الدين كركسوري) الذي قطعت في عهده اشواطاً بعيدة في مختلف الأنشطة الاقتصادية والعسكرية والادارية والثقافية، وصار عهده يمثل اكثر صفحات تاريخ هذه المدينة اشراقاً وعطاءً. وقد عاصر ابن المستوفي في هذا العهد برئته، واسدى خدمات جليلة لانقذاربمن الى اربيل في عدة مجالات، وكان له دوره البارز في ادارة المملكة ونصريف شؤونها المالية، ووقع الحركة العلمية فيها الى الامام. وكان والده شاعراً، وعنه (ابو الحسن علي) ترجم كتاب (نصيحة الملوك) لحجة الاسلام ابي حامد محمد الغزالي من الفارسية الى العربية.

بتحدث البحث عن تأثير النظام الاتابكي في تنشيط الحركة الثقافية في الاقاليم التي صارت بنوع من الاستقلال، وهذا ما حصل في اربيل في ذلك العهد. فكان أن ظهرت اسر علمية مرموقة عديدة، لعل اولها كانت اسرة ابن المستوفي التي قدمت الى هذه المدينة في وقت سابق، في عهد صاحب اربيل ابي الهيجاء الحسين بن الحسن بن موسى بن جكو الكوردي الهذباني، وعمل ابناء هذه الاسرة في الاستيفاء منذ وقت مبكر، وكادت هذه الوظيفة تحصر فيهم، فقد اشتغل فيها جد (ابن المستوفي) الاكبر، وجده وابوه وعمه واخوانه، اضافة اليه. وكان الاستيفاء اشبه بديوان المال او الخراج ومولد ابن المستوفي كان في قلعة اربيل في شوال 564 هـ/ تموز 1170 م. عقب وفاة مؤسس امارة اربيل الاتابكية زين الدين علي كوجك والد الاميرين

ثم يتحدث البحث عن شيوخ ابن المستوفي ، والمعروف عنه انه تتلمذ على نخبة من رجال عصره الذين زاروا اربيل في ذلك العصر الذهبي . وان المكانة العلمية التي بلغها ابن المستوفي تؤكد بوضوح قدرة المؤسسات الثقافية في اربيل على رفد الحياة بنخبة من المفكرين ، وكذلك تؤكد المستوى الرفيع للذين زاروا هذه المدينة ، إذ لم يتسن لابن المستوفي ان غادر مدينته للتزود بالمعارف ، هذا وقد صارت هذا المفكر الاربلي محجاً للقادمين الى اربيل إذ لم يصل اليها احد من الفضلاء الا وبادر الى زيارته وحمل اليه ما يليق بمقامه .

حتى تحول هذا البيت الى منتدى ثقافي يجتمع فيه اهل الفكر ، وكانت تلك الاجتماعات فرصة لاحتكاك ابن المستوفي بهم والاطلاع على ثقافتهم . وبالمقابل تتلمذ عليه العديد من رجال العصر من الارابلة والزوار ، بينهم المؤرخ الكبير (المنذري) وكاتب السير الشهير (ابن خلكان) ومؤرخ سير شعراء العصر (ابن الشعار) الذي رافقه احدى عشرة سنة .

ويلقى البحث الضوء على مؤلفات ابن المستوفي التي ناهزت عشرة مؤلفات في فنون الادب والنقد واللغة ، اضافة الى كتابه المعروف «نباهة البلد الخامل بمن ورده من الامائل في تاريخ اربيل» الذي اشتمل على تراجم رجال الفكر الاربيليين او الذين زاروا اربيل . اما شاعرية ابن المستوفي فقد اشاد بها ابن مدينته المعروف (ابن خلكان) وذكر طائفة من اشعاره ولاسيما في الغزل ، كما ذكر بعضها البلداني الشهير ياقوت الحموي الذي زار اربيل لمرتين والتقى ابن المستوفي ، وكذلك ذكرها السيوطي وابن الشعار وغيرهم . وقد تقلد ابن المستوفي وظائف ادارية في دولة گوگبوري ، ولاسيما وظيفة الاستيفاء التي كانت معروفة في اربيل قبل

المعهد الأتابكي . وقد ابدى اشغاله لهذه الوظيفة براعة في علم الديوان وضبط قوانينه ، وظل يخدم الديوان الاميري مدة اربعين سنة دون مقابل ، إذ لم يقبض خلالها مرتباً ، ثم ولاه گوگبوري وزارة اربيل ، وابدى مقدرة فائقة في ادارة المهمة الجديدة والنهوض بادوات الملك ، وقد استبشر الناس كثيراً بتوليته المنصب رغم ان عهده فيه لم يطل ، إذ مات صاحب اربيل ورفض ابن المستوفي ان يستمر وزيراً ، ولم ينفع معه إلحاح الامير شمس الدين باتگين الرومي الذي انتدبه الخليفة العباسي المستنصر لحكم اربيل بعد فتحها اثر وفاة گوگبوري والحاقها بدولة الخليفة . ورغم ان باتگين هذا منحه صلاحيات واسعة في الامر والنهي وطلب منه ان يكون نائبه ، وسلم اليه مقاليد الامور وقطع له جاريماً سنياً يصل اليه رأس كل شهر . الا انه اعتذر ، واحتج بانه صار شيخاً ، ليس بوسعه تنفيذ ما يوكل اليه من مهمات ، وأثر حياة العزلة ، وانزوى في بيته بالقلعة ، وكان الناس يلازمون خدمته .

وحين هاجم المغول اربيل واستباحوها ، وجرت عليها وعلى أهلها حوادث فاجعة مازال التاريخ يردد صداها الاليم ، كان ابن المستوفي في جملة من اعتصم في القلعة وسلم من انتقام المغول ، وحين هدأت الاوضاع ، ارسل بدرالدين لؤلؤ صاحب الموصل في اثره ، وارسل اليه جمالا وبغالا لتحمل كتبه وحاجاته . فغادر اربيل الى الموصل في شوال ٦٣٤هـ / ١٢٣٧م ، واستقبله صاحب المذكور بالاكرام والتبجيل ، وانزله في دار جهزت له ، وبقي في هذه المدينة نحو ثلاث سنوات ، وتوفي ودفن فيها سنة ٦٣٧هـ / ١٢٣٩م .

وقد رثاه العديد من الشعراء ، فقد كان من محاسن زمانه . وبه انطفت جذوة اربيل ، ونخت نباهة البلد التي لاحت فترة من الزمن ، وعادت المدينة الى سابق خمولها .

چہند بیرہ ورنیکی سے میٹروویسے

- أحمد خواجہ -

پیش بانگی جہنگی یہ کہم (۱۹۱۴) ٹینگلیز خوی
 نامادہ کودبوو، وہ باشیش له رهوشتی گوزراش ناگاداریوو،
 به ناوی زانایانی نہوتہوہ، دہستہ دہستہ پیوانی سیاسی و
 عہسکری بان دہنارد بو روزه لانی ناوہ راست.
 ٹینگلیزہ سیاسیہ کان له گہل شینخہ کان به و
 ہیڈیلک و دہسہ لاتندارانی عہرہ بی ہشتی دوستایہ تی و
 ہر ایہ تیان بہست. به ہونہی شارہ زایان له کاروباری
 نہوتہدا، کاربہ دہستانی ٹینگلیز خویان گہبانده لای
 شینخہ کان گہنداو (خہلیج).

له و کاتہدا لی پرسراوانی بہریتانی وکو میستہر مورو له
 کویت کار بہرہو بہری ٹینگلیزو بہجی ہینہری پیوستی
 کارسازی سیاسی و تابوری بان بوو، وہ له پیاوہ دانا
 راہیہ کانی ٹیمپراتوریہ کہی عوسمانیش وکو سولہ یمان
 نہزیف و زوری تر، کہ له بہسرہ متصرف بوون، جنی باوہر
 نیہ ناگادار نہبوون.

له سالی ۱۹۱۴ی چہرخی بیستہم دا، بہو بہرنامہ و
 ناواتہ یانہوہ، کہ زیندہ خہویان پیوہ دہینی شادبوون،
 بانگی جہنگ بہ جیہاندا ہلاوکرایہوہ. بہینی ونستان و
 قولست و کوسپ له پرو ناکاو بہو سوپاو چہکہ
 نامادہ کراوہ یانہوہ پہلاماری (فاوہ - بہسرہ) بان دا.

له کاتیکیدا ئینگلیز له (هیندی)و، له گه له ژێر دهسته تانی خه یان له ئاسیادا، سوپاییکی گه ووه دم به خوینه ووه بیان گه باند بووه سهر عیراق و به کوشتی ده دان، به داخه وه ئیمپراتوره مه زن و خه و الوه که ی عوسمانی که هیشتا نه گه ی ششبووه چاو گلو فتن، ده بوست به هیزی ژاندرمه ی ناو شارو هه ندی عه سکه ری په راگه نده ی ناشی به ره به ستیان بکات.

له و کاته دا بی گومان وه کو باوه به قورئانی پیروزی ئایینی ئیسلام هه بوو، ریزی خه لیفه ی موسلمانانیش زور بوو، گه لی عیراق که وه جه مبوش و بزوتنه وه به ناوی (غه زئا) وه، کو مه ل کو مه ل په لاماری چه کیان ده داو ده چوون و خو یان ده نا به بهر کووره ی ئاگری نی چه که کوشنده و جهنگی سوپا هه ره مه که ی ئینگلیزه وه.

پاش ماوه بیگ و بنج به ست و بوونی ئینگلیز له خوارووی عیراقدا، عوسمانیه کانییش له فیرقه کانی عه سکه ره په راگه نده کانیانه وه، هیزیکی گه ووه ئازای برسی و پروت و په ریشانیان هه ل ده بژاردو ده بیان ناردن و له دهشت و بیابانه کانه به کوشتن له ناو ده چوون. تا دوو سالییش به رامبه ره به چه کی ئینگلیز، چه کی عوسمانی - هه ره چاکه که بیان ماوزه ری نو فیشه ک خوری گولله قورقوشم بوو، که پاش (۵۰) فیشه ک قورقوشمه که وه کورونی تواره به لوله که پیدا ده چو راپه وه و تهنه که که له کار ده که وت. به زمانی تورکی (نو به رهنده ورفده، ماوه زه ر سیلاح فابریقه سی) لی نووسرا بوو.

ئستا ده گه رینه وه بو سه ر پاشماوه ی باسی پشوو، وه ئه و رووداوانه ی که له لایه ن کاک حه مزه عوسمان ئه رکانه وه له گو فاری^(۱) ناو براودا، واته (ره سملی تاریخ مجموعه سی - ئهنقه ره) لاپه ره (۶۵۰) دا، باسی دلاوه ری و گیان به ختکردنی گه لی عیراق ده کات، به تاییه تی شیخی خاوه ن په نا «عجیمی پاشای سعدون پاشا» وه دلئیت:

له روژانی گه رمه ی جهنگی په که مده له (ناسریه،

متفک) وه نیردرام، بو (نوه یله) بی گومان به سواری نه سپ. به دهشت و چوله لساویه کانه به بی رچه و ریگا که تینه ری و رویشتن. به لام پیوستمان به په پنام و ریه ریکی شاره زای ئه و ناوچه و ریگایه بوو. . . پیاوکی وریاو زیره ک «فه رحان» ناویکم دوزیه وه وه له گه ل چه ند ژاندرمه ییکی ئازاو پیشداری فه رحان که وتینه ری. پاش گه یشتن به باره گه ی فه رمانده ی هیزه که مان «یاربان سه یف الله به گه» وه به جی هینانی کاره بی سپه راه که مان گه راپه وه بو شونی پیشوومان، که گه یشتینه نزیک «شه هه یله» روژی روونمان لی بوو به شه، له هه موو لایه که ولم به باوه به سه رو رووماندا ده باری. زور په ریشان بووین، ده ستمان له ژبان شوست. به نه شاره زایی و نائومیدی وه کو کونیر ده رویشتن. له وه سه خه تی و هیوا برانماندا له دووره وه قه لانتوی تیه سواریک بینرا به ره و روومان ده هاتن و ورده ورده ییش لیمان نزیک ده بوونه وه، تا به په کتر گه یشتین.

سواره کان نیزی که ی سه د سواریک ده بوون، سه رکرده که بیان لاتیکی به ریزو و توویژ خوش و شیرین له گه لماندا که وه قه سه کردن. به زمانیکی نرم و شیرینه وه پرسی و وونی:

- بو کوئی ده چن، چ جو ره یارمه تیه کتان پیوسته؟! وه لامان دایه وه و جیابووینه وه. .

به لام من تا ئه و سوارانه م له چاو وون بوو به دوا یاندا ده مروانی و نهم ده توانی چاویان لی لادم. هه ست و بزوتنه وه جوان و ریک و پیکه که ی ئه و لاوه م لی سوو گری بیکی ناودل و فه راموشم نه ده کرد.

له فه رحانم برسی، و وتم:

- ئه و لاوه به ریزه کی بوو؟ وونی:

- ئه و شاسواره له هه موو ناوچه کانی مونه فیک، تا ده گاته ئورفه بی پرس و بی ترس سه ردارو حوکم فه رما «عجیمی پاشا کوری سعدون پاشا» یه. چه ند سالیک له مه ویش له لایه ن حکومه ته وه له به ندیخانه ی حه لب باوکی به زه ر

دهرمان خواردکراو مرد. ئیسنایش له هه‌موو ئولکه‌ی عیراقدنا به خانهدان و ئازاو ده‌ستدار ده‌ناسرین و خانهدان و به‌ناویانگن . .

پاش ئه‌وه‌ی قسه‌کانی فهرحانم بیست ناوی «عجینی پاشاهم هاته‌وه‌بیر. ئه‌وه‌خته‌ی له به‌غداد بووم ناوی ئه‌و شیخه‌خاوه‌ن شکویم ده‌بیست، که بووه به‌ملۆزی به‌ر به‌سی سرباکه‌ی ئینگلیزو ئازامی تیندا نه‌هیشتر و هه‌موو هیوار به‌رنامه‌بانی شیواندوه‌و زور شتی گه‌وره‌یان لی‌ده‌گیرایه‌وه. . له سواره‌و له پیاده به‌هه‌زاران چه‌کداری هه‌یه‌و ئه‌م‌ه‌رۆ سه‌رفه‌رمانده‌ی هینزی عه‌ره‌ب و چۆل‌نشینه‌کانه‌و له جه‌نگدا، .

فهرحان به‌سه‌ر سه‌رمانه‌وه له‌سه‌ر قسه‌کانی ده‌رۆیشت، گویا پاش گه‌یشتی ئینگلیز به (فاو - به‌سه‌ره) ئیتر له‌م ماوه چۆل و بی‌شاهه‌دا له‌لایه‌ن نیشته‌نیه‌کانی ئه‌م سیابانانه‌وه هاتوچۆ نه‌ک بۆ پهبوارو کاروان، بۆ سوی میری تا بالنده‌ش توانای گه‌زه‌رکردنی نه‌ده‌کرد. به‌یه‌ک جار سه‌رانسه‌ر شیوارو شله‌قاویوو، له‌و رۆژه‌ ته‌نگ و چه‌له‌مه‌یه‌دا له‌لایه‌ن عجینی

پاشاوه زور به‌ ئاسانی و به‌ ته‌واوی ئاسایش و ئاسوده‌یی له ناوچه‌که‌دا گه‌رایه‌وه‌و ترس و بیم نه‌ما.

ورده‌ ورده‌و هاتنی هینزی سواره‌ی دوژمن - زویه‌بیر - گیراو، شعیه‌ش که‌وته ناوچه‌به‌ریانه‌وه‌و ریگه‌ی به‌سه‌ره شعیه‌مان نه‌ما. که‌وتینه‌ جوست و جوو ته‌نگی دوزینه‌وه‌ی ریگه‌ی به‌رنامه‌ی جه‌نگ بۆ به‌ر به‌ستی دوژمن له پیشکه‌وتن. له‌وه‌خته‌دا له‌لایه‌ن فه‌رمانده‌ی هینزی میلی عجینی پاشاوه. فه‌رماتی هینزیکه‌ی ناگه‌هانی و گیان به‌ختکردن به‌ له‌شکری سواره‌و پیاده‌کانی درا، وه‌ به‌وه‌ به‌رگه ساده‌به‌ی خوشیه‌وه له‌ چه‌پ و پاستی کۆری جه‌نگدا، وه‌کو بروسکه، قاره‌مانانه‌ هاوکاری جه‌نگاوه‌ره‌کانی ده‌کردو په‌لاماری هینزی ئینگلیزیان ده‌دا، تا مه‌ردانه‌ هینزی لای راستمانی له‌ په‌ریشانی بزگه‌رکرد.

عیراق له‌ده‌ست ده‌چوو. عجینی پاشام چۆن بینی؟

عجینی پاشایش ژبانی رابوردوی خۆی و عیراقی له‌ده‌ست چوو. دوا‌ی ژبان و دانیشتی له‌ ئۆرفه‌ به‌ر یارداو په‌سه‌ندکرد. پاش ئه‌وه‌ی ماوه‌یه‌کی به‌سه‌ردا چوو، رۆژیک له‌ ته‌نقه‌ره‌ به‌ره‌نگاری ئه‌و پشاره جیگابلندو مه‌زنه‌برو. ئه‌و شیخه، ئه‌و پادشا دلیر و قاره‌مانم له‌ به‌رگیکی چاکه‌ت و پانتۆل له‌ جیانی به‌رگه‌ عه‌ره‌به‌یه‌کی خزی، له‌ جیگه‌ی پاشماخ و عه‌گالی ئاوریشمی جارانی، به‌ شافقه‌به‌که‌وه‌ ده‌ژیا.

به‌رامبه‌ر به‌و دیمه‌نه‌ی که‌ له‌وه‌وه‌ دووربووی بینم خۆم بی‌نه‌ده‌گیرا، له‌ هه‌ر دوو چاوه‌وه‌ فرمیسکی دل ته‌نگیم برشت. کلپه‌ی سۆزی لیکدانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتداری و ژبانی جارانی ئه‌و مه‌رده، ئه‌و پیاوه‌ گه‌وره‌به‌یه، رووناکی له‌ دل و هه‌ناوندا نه‌هیشت. به‌پاستی ئه‌م ده‌زانی به‌ چ زمانیک دلسۆزی و یادی کۆنی خۆم ده‌ربریم . . .

راسته‌ می‌زو، که‌رو نابینا نییه. زمان ته‌رو په‌وانه، ته‌گه‌ر منیش نه‌بیلیم و ئه‌و له‌ چاکه‌و خراپه‌ووتن ناترسی و راناوه‌ستیت.

له‌ کاتێکی بان جه‌نگی ۱۹۱۴دا، که‌ ده‌نگی خۆ ئاماده‌کردنی ده‌وله‌ته‌ چه‌کداره‌کان بلاویوه‌وه‌ وه‌کو ئیستا هوی گه‌یاندنی ده‌نگ و یاس له‌ هه‌ناسه‌به‌که‌دا به‌ هه‌موو کون و قوژبنی که‌رته‌کانی جیهان نه‌ده‌گه‌یشت، چونکه‌ ئه‌وسا، بۆ وینه: له‌ که‌رکه‌که‌وه‌ نامه‌یک بۆ سوله‌یمانی به‌ سنی پۆزو بۆ به‌غداد به‌ ده‌ رۆژ ده‌گه‌یشت، زور جاریش تووشی جه‌رده‌و پساو خراپان ده‌بروو، له‌ناو ده‌بیرا. پۆسته‌ به‌ سواری بارگیر ده‌نیردرا. خۆ رۆژنامه، یان چاپه‌مه‌نی وه‌کو نوشته‌ی پیاوچاکان ده‌ست ده‌که‌وت و ده‌خوازایه‌وه‌و به‌ ده‌گه‌من ده‌بیینرا.

مانگی جارنیک، یان دوو جار به‌ناوی (ئه‌ژانسی حه‌ری) په‌وه، یان (دۆزان) ێک به‌ زمانی تورکی و به‌ ده‌ست

نومسراو بهاتایه . . له ژن، له منال، پیره مئیردی
رولهورن برو، ی: له (چهنه قهله) وهندهران له کوری
جهنگدایه، ده رگای پوسته خانه ده گیراو ده تیراو چاوه بونی
گه بیشتنی پوسته چی (پوسته هین) ده کرا به پاله په ستوو
هاوار. . .

ئو دوزان وز نه ژانسه تورکیه به ده ست نومسراوانه
له لایهن تلهعت چاوشی پوسته چی چاو پروپوشاویه وه،
که تهمنی له شهست سال زیاتر بوو، به نیخه نیخ و دهنگه
نومسرای و کۆکه کۆکه وه نه بخوینده وه. زور که سیش هر
تی نه ده گه بیشت یان نه ده بیسرا. . . سه ره پای هم مو
ده رده ده رگای تهلخانه پیش داخرا بوو، سوله یمانیه وه
ویستا بوو، بهر ده رگاکی گرتوو، ئه ی گوت: دهنگه دهنگه
مه کن (پاشا له سهر خه نه). . . ده ردی گه ورهش ئه وه بوو نه
ده زانرا کی وه لآمی ته لگراف ده ست ده گه ریت، تا له یادو
بیردا نه ده ما. . .

له سه ره تای ئه وه به هاره ی گه لاریزانی گیانی مرزفدا،
مرخیش مرخیش کوره لار بو عه سکه ری (پیر بو به رگری،
یان ره دیقی، یان به ناوی مستحفضی) وهه راکیش ده کرا،
پیاو بو شهرو ناژهل (مه، گا. . هتد) بو خواردن، وولاخ
(ئه سب. . . ئیستر، گویندیز. . .) بو بارو راپنج ده کراو
ده ست به رهش بگری کرا.

له ورژه رهش و سه خله تی و نامه سوارانه دا له لایهن
فرمانده ی گشتی عیراقه وه، جه نه پال (خه لیل پاشا) وه
ته لگرافیک بو شیخ محمود هات ده لیت پاش (؟) ده گمه
سوله یمانی. پاشان هات. پاش جه ند سه عاتیک
گفتو گو کردن له گه ل شیخ محمود دا، رووه که رکوک ملی
رینگای گرت و روشت. . .

خه لیل پاشا به سواری ئوتومبیلیکی دروست کراوی ئه وه باوه
هاتوو، ئه یان ووت ئه وه پاشایه له جیانی ئه سب به سواری
ئاوو ئاگر هاتوو، له ترسی وه زهندی ئه وه ده عبایه وردو
درشت دورره پرنیز ئه ونستاو به سهر سه رمانه وه

ده یانروانی. . .

دوای ماوه ییکی کم ولات شله فا، چه کداری سواره
پیاوه ی ناوچیا، که ده ستی حکومت نه ده گه بیشته ناویان له
عه شایرو ناو شارو لادی و فیراری عه سکه ری به ناوی
(غه زا) وه به چهک و کۆلی خوارده مهنی خوبانه وه ده ست
ده ست به هه زاران رژانه ناو شاری سوله یمانیه وه. به
سه رکرده ی شیخ محمودی نه مر ملی رینگا گیراو روو به
به غداد - به سهر، تا گه بیشته باره گه ی (شعیبه) و چوون به
پیر مه رگه وه.

به ره له هه سانه وه و پشوودان، ده ست وه یخه به ره نگاری
ئاگری توپ و فرۆکه ی نه بیزاروی ئینگلیز بوون. له به که م
رژفدا، زوریان لی کوزرا، ئیسک و خونینان ئاریته ی ناو لم
بوو. . وادیار بوو، که دوژمن زور ترس و بیسی له هیرشی
کورده کان په یدا کردوو، بزیه به بی به زه یی و به بی و چان
ده سه لاتی خو ی پشان ده دا.

له وه ده شته ره قه ن و وشک و گه رمایه دا، له هه موو ده ردیک
گرا نتر و گرن گتر ده ردی بی ناوی بوو. حکومت توانای
ناردنی دوو کونده ناوی نه بوو بوزیان بنیرت. «شیخ
محموده بش به ناچار ی به خوی و له شکره که یه وه گه پرایه وه
هاته وه بو سلیمانی. . . له هه سووی سیرتر، له گه ل
گه بیشته وه یان بو شاری سلیمانی. حکومت ئه م جاره
داوای لی کرد بچن بو پینجورین و له ده ستی روس رزگار
بکن. خوش و ناخوش فرمانی ئه و فرمانه شیان به شیخ
محمود به جی هینا. چوون و سه رکه و تن.

روژی شیخ محمود له میانه ی باسه که یدا وونی: هه رگیز
گه وره یی و خانه دانی عجیمی پاشام له بیر ناچینه وه، له گه ل
گه بیشتنه شعیبه باوه رپیکراونکی خو ی به نیزیکه ی سه د
سواره وه نارد بو خوشی گه یشتن و پرساری پنیوستیمان.
به راستی دل سوژی خو ی پشان داین. به لآم سواره کان له
خوشی ئیمه به دم رمبازیه وه به به رده مماندا هوشه یان
ده کردو ده یانگوت «حیف ئه حمد کاکه سونی منیش زور

سویاسی ئەو هاتەیانم کرد.

ئە باوی ئیمپراتۆرە گەورەکەى خویماندا، لە هەموو شت
هەرزاتەر «گیان» بوو. پیاوی چینه‌ری دەغل و دان نەما.
گرانی ناوچه‌ی فەرمانپەرەوایى حکومه‌ته‌کەى واگرته‌وه، لە
کۆلانى ناوشاره‌کان و لەسەر رینگای ديهاته‌کان بو
پارچه‌نانیک پرېوو له‌دەربه‌دەرو، لاشه‌ی له‌برسان مردوو،
یان له‌ ناله‌نالی په‌ك که‌وتوووه‌کان جه‌رگی ده‌برى . . .

خۆمه‌وه بینراوه‌و ئیستا ده‌بخوینینه‌وه، به‌لام زمان دریزی و
راستگۆیه‌کەى میژ و ویش له‌ کاتی خۆیدا پترو پوخته‌تریش
بو ئەوه‌ی دوایمان روون ده‌کاته‌وه‌و ده‌گێرینه‌وه‌و چاویش له
هیچ رووداوو کاره‌ساتیک ناتروکینى، چونکه‌ میژوو و
میژوونووس سه‌ربه‌ست و ئازاده.

باوی عوسمانی نهماو ئینگلیز هاته‌ کۆره‌وه:

باوی خوښی و ناخوښی ژبان له‌ ئیمپراتۆره‌ گه‌وره‌و
فراوانه‌کەى عوسمانی دا به‌سه‌رچوو. ئینگلیز به‌ خوښی و سوپا
هه‌به‌مه‌کەى که‌ ژێرده‌سته‌کانی گه‌لی ئاسیا پینک هاتبوو، به
تۆپ و فرۆکه‌ زۆره‌کانیه‌وه‌ له‌ (به‌سه‌ر - کویت) هه‌به‌گه‌شته
سه‌رچیاکانی عیراق و بوو به‌ فەرمانپه‌روا و خۆی دامه‌زراندو،
بوو به‌ ملۆزم. . . واما زانی که‌ گه‌ل له‌ په‌ریشانی حکومه‌ته
نه‌خوښ و نووستوووه‌کەى پيشووی رزگاری بووه.
به‌لى! . . . ئینگلیز هات. خوارده‌مه‌نى زۆری هیناو
هه‌سووی به‌ پاره‌ی باش فرۆشت به‌ هه‌زاره‌کانى
پاش گرانی. . . نهمان ده‌زانی ئەمانیش بو بۆنه‌ی جه‌نگه‌وه
شیرازه‌ی ئابوریان پچه‌راوه‌و ده‌پانه‌وى به‌ تفاقى خواردن و
نرخى فروشتنى تووتن و پیتی چانداگاکانى کوردستان
بکه‌ونه‌وه‌ چینه‌کردن و پاره‌ کوکردنه‌وه‌و داراى پینکه‌وه‌نان. . .

ئەمانیش (ئینگلیزه‌کان) به‌رامبه‌ر به‌ گه‌ل پيشینه‌که‌مان
که‌متر به‌دکاریان نه‌ده‌کرد. له‌ رووی هه‌له‌ى پیاوه
سیاسیه‌کانیه‌وه‌، که‌ خه‌ریکی گیرفان پرکردن بوون بيجه‌گه
له‌ کوژراوی زۆری خویمان له‌ کوردستاندا چاکه‌یه‌کیان
به‌جى نه‌هیشت، که‌ شایانى یادکردنه‌وه‌یان بێت، نه‌نیا نه‌وه
نه‌بیت که‌ «شه‌رو سپیخانه» به‌کیان له‌ ناوجه‌رگه‌ی شاری
سوله‌یمانیدا دامه‌زراند تا له‌ رووی بى‌پزیشک و ده‌رمان و
چاودێریه‌وه‌ بوو به‌ هوڤى بلاویوونه‌وه‌ی زور نه‌خوښی پيس و
کوشنده.

له‌گه‌ل ئەو ژبان و ده‌ردانه‌دا، عه‌سکه‌ریش به‌ پاچ و
پێله‌وه‌ به‌ مالاندا وه‌ك هه‌له‌وى برسى ده‌سوورانه‌وه‌و ناو
ژووری خیزانانیان هه‌ل ده‌کهنه‌د، هه‌وشه‌کانیان وێژان
ده‌کردو بو خوارده‌مه‌نى شاراهه‌ ده‌گه‌ران. . . داری
گۆرستان و ده‌ری شار نه‌واوکرا. به‌دبه‌ختانه‌ داریک نا
داریکیان له‌ بنه‌یجی خانوووه‌که‌یان ده‌په‌ریه‌وه‌. له‌وه‌سه‌رماو
زوقمى زستانه‌دا خانوووه‌که‌ ده‌رما به‌سه‌ر نه‌و خیزانه
په‌ریشان و نیه‌وگیاناندا. . . ئەمه‌یه‌ نه‌ختی له‌ باسى ژبانی
کۆنى گه‌ل.

له‌ کاره‌ساتی ئەو عه‌سکه‌رو جه‌نگاوه‌رانه‌ی ناو سه‌نگه‌ر،
که‌ به‌رامبه‌ر به‌ دۆژمن له‌ سوپه‌رو جه‌نگدان، ئەوانیش
برسى، تینور، بى‌سه‌رگ و پیللو، زوریان به‌ تفه‌نگی
بى‌فیشه‌که‌وه‌ ره‌ق ده‌بوونه‌وه‌و ده‌مردن، حکومه‌ت له‌ جیاتی
پۆسنالی عه‌سکه‌ری به‌شى جوئیک کاله‌ زه‌ویله‌ چه‌رمی
ده‌دانى، ئەوانیش له‌ جیاتی پیللو ده‌یان کولاندو به‌ ناچارى
ده‌یانخواردو له‌ نه‌نجامی په‌ریشانی دا فیراریان ده‌کرد.

له‌ رۆژانی مانگدا هه‌رجاره «١٠ تا ١٥» لاویان به
به‌رچاوی گه‌له‌وه‌ ده‌نا به‌ به‌ر ده‌ست ریزى تفه‌نگه‌وه‌و
ده‌کوژران. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا، که‌ ئەندامانى دادگای
عه‌سکه‌ری، ژبان و په‌ریشانیان ده‌زانی، به‌دبه‌ختانه
به‌به‌ریاری «خیانه‌ت له‌ دینی ده‌وله‌ت» به‌ کوشت ده‌دران.
به‌پێى که‌م وزیاد هه‌ندیک له‌م باسه‌ راسته‌ که‌ له‌لایه‌ن

مذكرات تاريخية

احمد خواجه

يمتطي حصاناً ركب الماء والنار.

وبعد مدة قصيرة اضطربت البلاد وتوجهت مئات الناس من ابناء العشائر والهاربين من الخدمة العسكرية الى السليمانية وانضموا الى الجيش الذي كان يقوده الشيخ محمود، فعذبوا السير الى بغداد - بصره الى ان وصلوا الى الشعبة وواجهوا الموت ولاقوا شتى صنوف العطش والحر، واستشهد عدد كبير منهم في الساحات المكشوفة، فلم تكن للحكومة العثمانية امكانية ارسال الماء الى المقاتلين لذا اضطر الشيخ العودة الى السليمانية ولكن اغرب من هذا فان الحكومة طلبت من الشيخ الذهاب الى بينجوين لتحريرها من الغزاة الروس، فلبى الشيخ طلبها فتوجه الى هناك وحقق النصر، ثم يتناول الوضع المعاشي آنذاك حيث حلت المجاعة وحصدت مئات الالوف من الناس، وفنك البرد والزهمير بهم الى جانب قتل الناس بتهمة (الخيانة عن دين الدولة) . . . انتهت الدولة العثمانية وزحفت الجيوش البريطانية بعد احتلالها بصره - كويت نحو اعالي الجبال في العراق وثبتت مواقعها، (وقد حملت معها مواد غذائية هائلة الا انها باعتهما لفقراء ما بعد المجاعة، وما كنا نعرف بان الحرب انهكت قواهم الاقتصادية) .

تناول هذه المذكرة تحرك ومساعي بريطانيا لاحتلال العراق والبلدان الأخرى قبل اعلان الحرب عام ١٩١٤م حيث ان الانكليز عقدوا علاقة صداقة مع بعض المشايخ تحت غطاء خبرتهم في شؤون التترول فاستطاعوا الاتصال بهم . وفي عام ١٩١٤ اثر انتشار اعلان الحرب العالمية الاولى هاجمت بريطانيا بجيوشها واسلحتها الجاهزة - الفوا - البصرة . لقد كانت الدولة العثمانية - الرجل المريض - تريد ان تواجه هذا الجيش المسلح باحدث الاسلحة بجند قوتها التي لم تكن تقوى على الصمود والمواجهة، لذلك كانت ترسلها الى محرقة الموت لافتقارها الى امتلاك اسلحة الحديثة المتطورة .

بعد ذلك يتناول الكاتب دور (عجيمي باشا) في معاداة الانكليز والتصدي لهم في منطقة متمك بما كان يمتلك من قوة وامكانيات هائلة في افسال مخططات الاحتلال، والشجاعة الفائقة التي ابداهها والمحاربون الذين كانوا معه ضد الاحتلال الانكليزي . ثم ينتقل الى مشهد آخر كيف ان الجنرال خليل باشا ارسل برقية الى الشيخ محمود بانه سيصل سليمانية . حيث توجه بسيارة التي كانت مئاد دهنسة الناس واستفراهم حيث كانوا يقولون بان هذا الباشا بدلاً ان

راپه‌رینی کورده‌کان له ئێمان

(به‌سه‌رۆکایه‌تی شیخ عوبه‌دوللا له‌ ساڵی ۱۸۸۰د)

نوسینی جه‌لیلی جه‌لیل

فەسلێکە له‌ کتێبه‌که‌ی جه‌لیلی جه‌لیل «راپه‌رینی کورده‌کان له‌ ساڵی ۱۸۸۰د».

وه‌رگێڕ له‌ رووسیه‌وه‌:

دکتور کاوس قه‌فتان

به‌ئینی و فەرمانه‌که‌ی موته‌سه‌ریف به‌جی نه‌هینی. (ماشه) بو
ئه‌وه‌ی به‌چوونێ خۆی پیشانی شیخ بدات، رووی کرده
هه‌کاری بۆ لای شیخ. عه‌لی خانی باوکیشی موته‌سه‌ریفی
ورمیی ئاگادار کرد که له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی شیخ به‌و جوژه‌ هاته
وه‌لام، ئیتز پینی ناگریت راسپارده‌که‌ی موته‌سه‌ریف به‌جی
به‌ئینی.^(۱)

به‌دریژایی مانگی ئاب، رووداوی وه‌ها له‌ کوردستانی
ئێراندا سه‌ریان هه‌لدا، بوونه‌ هۆ و هانده‌ری نوی بۆ
هه‌لچوونی کورده‌کان.

هه‌مزایای سه‌رۆکی خێلی مه‌نگووری ناسراوی کورد،
پاش کۆبوونه‌وه‌ که‌ی شه‌مدینان، جالاکانه‌ که‌وته‌ خو‌ ناماده
کردن بۆ ئه‌و راپه‌رینه‌ی شه‌مرو بان سوپه‌ی ته‌ته‌قیه‌وه‌.^(۲)

له‌ سه‌ره‌تای مانگی ته‌مه‌وزی ساڵی ۱۸۸۰د،
موته‌سه‌ریفی ورمی، عه‌بدولقادری کۆری شیخی راسپارد،
باجه‌کانی ناوچه‌ی سوماوی کۆیکاته‌وه‌و بیدات به
کاربه‌ده‌ستان.^(۱) عه‌بدولقادر رازی نه‌بوو ئه‌و راسپارده‌یه
به‌جی به‌ئینی. ئه‌وسا موته‌سه‌ریف که‌وته‌ به‌کار هینانی
سیاسه‌تی دووبه‌ره‌کی نانه‌وه‌. ئه‌وه‌بوو هات په‌کێک
له‌ سه‌رۆکه‌ کورده‌کانی سوماوی - راسپارد - که‌ناوی عه‌لی
خان بوو. ئه‌و باجانه‌ کۆیکاته‌وه‌.^(۲) عه‌لی خان بۆ ئه‌م
مه‌به‌سته‌ (ماشه)ی، کۆری نارد بۆ سوماوی^(۳) شیخ
عوبه‌دوللاش ویستی پستی عه‌بدولقادری کۆری بگریت.
له‌ به‌ر ئه‌وه‌ ئاچار بوو رنی وشوینی جه‌نگی بگریت. ئه‌وه‌ش
سه‌روزیاد بوو و له‌ عه‌لی خان بکات واز له‌و راسپارده‌یه

همزاعا گه لیک له سهرهك خيله كانی تری رام كوردبوو
لابدنه لای راپه رینه كه. نهو پلانهی له كوز بونه وه كه ی
شهمدیناندا بو پینك هینانی راپه رینه كه. له لایه ن گه لیک
دانیشته كورده كانی ئیرانه وه په سندرکراو پیشوازی كرا.
كۆنسولی رووسیا له وان نهو هه واله ی گه باند، كه كورده كان
كه له لایه ن كاربه ده ستانی ئیرانه وه زوریان لی نه كریت
وئهر ووتیزینه وه. سهریان بهرز كردونه وه و قین دایگرتوون.
له سهری نه پروات و نه نووسیت «نه وان» [كورده كانی ئیران -
وه رگیس] به نهو په پری شادیسه وه پیشوازی شیخ نه كهن و
بهزگار كه ری دائه نین، هه موویان، بگره كه س نه ماوه
لانه دانسه لای. (۶) به پیه وه به ری ساوجیلاق، به رام بهر
كورده وه كانی همزاعا، كه وته بازار دان و چاوترساندن
خه لکه كه. نهوسا همزاعا بانگی راست بوونه وه ی
عه شرتسه كه ی خوی داو په نای برده بهر شیخ و داوای
پشتگیری و یارمه تی لی كرد. له سانگی ئابدا، شیخ
عوبه بدوللا هزار چه كداری به سه رو كایه تی (عبدولقادر ی
كوری نارد بو یارمه تی دانی مهنگور.
به پنی نهو پلانه ی دانرا بوو. نه بوو له یه كه م هه نگاودا
هیزی هه ره گه ره وه چه پوك هاوینژ به سه رو كایه تی
عبدولقادر وه مزاعا، ساوجیلاق و دووایی ته ورین داگیر
بكات. هیزی دووهه میش به سه رو كایه تی موحه مه د سدیقی
دووه م كوری شیخ نه بوو ورمی بگریت. هه رچی هیزی
سپه می كه به سه رو كایه تی خه لفه موحه مه د سید بوو،
نه بوو هه مرو نهو ناوچانه بگریت كه كه وتبوونه روژ ناوای
گۆماوی (ورمی) وه، له وان هه ش شاری سه لماس و خوی.
شیخ عوبه بدوللا خوی سه ركرده ی گشتی نه م دوو هیزی
دووایی بوو. (۸) هیزه كه ی همزاعا و عه بدولقادر بی نه وه ی
له لایه ن هیزه كانی سه رسنووری ئیرانه وه به ره له ستی
بگریت، گه بشته مه رگه وه پ. له ویش سه رو كه كورده كانی
نهو ناوچه یه چوونه ریزی هیزه كه وه. له وان: مه محمود ناغا
به ۵۰۰ - ۶۰۰ كورده وه، راپه ریه وه كان روویان كرده
ناوچه ی شنو، له ویش (۴۰۰) كه س هاتنه ریزیانه وه.

له (۱۰) ی، نه یلوولدا، شوپشگنیران ده ورو به ری
مه نگووربان گرت، له ویش زیاتر له هه زار سواره هاتنه
ریزیان. له (۱۵) ی، نه یلوولدا گه بشته ده ورو به ری
لاهیجان كه عه شرتی پیرانی تیا نه ژیا. كامساراكان نه وه
روون نه كاته وه كه نه وان [واته راپه ریه وه كان - وه رگیس] «وه فاو
ئیخلاسیکی ته واویان بو بیروویای به كیتی كورد هه بوو» (۹).

عه شرتی پیران، خاوه نی دووهه زار پیاده وه هه زار سواره بوو.
به م جوړه راپه رینه كه ی كورد له م ماوه یه دا گه بشته سنوویکی
فراوان.

نهو نامه یه ی شیخ له سه ره تای ده ست بی كرنی
راپه رینه كه دا، بو كاربه ده ستانی ئیران و نوینه رانی ده ولته
بیگانه كانی، نارد سروشتی راپه رینه كه، هۆیه كانی،
هه ره وه هه له سه نگانندی راسته قینه ی ده وری شیخ له و
راپه رینه دا روون نه كاته وه و مانا په كی گرنگی هه یه.

نهو دوو نامه یه ی شیخ بو (كوهرانی) ی، میسینیری
نه سه ریکایی نارد له ورمی، به راستی مایه ی سه رنج لی
دانن. شیخ له و دوو نامه یه یه دا، داوا له كوهران نه كات
كۆنسولی به ریتانیا [واته له ورمی - وه رگیس -] له و هۆیانه
ئاگادار بكات كه كورده كانی به ره و راپه رین هان دا.

له نامه ی به كه مه دا كه له (۲۵) ی، نه یلوولدا نووسراوه،
شیخ گه لیک وینه ی راسته قینه ده رباره ی زولم و زوری
كاربه ده ستانی ئیران به سه ر كورده كاندا نه هینته وه و به به لگه
ده ری نه خات، كه تاقه رینگای سه رفرازی كورد، رینگای
راست بوونه وه و راپه رینه.

شیخ له و نامه یه دا نه نووسیت، كه له سالی ۱۸۷۹ دا،
شه جا الدوله، په نجا شیخی نه به عه ی هه لواسی و شیخی
تاوان بار كرد كه هۆی زیانی سه د هزار تومه نه. نوینه رانی
كاربه ده ستانی ئیران فه ره جوللا خانی په كیک له سه رو كه
كورده كانیان تا راده ی مردن كوتاو نازارد او ئیبراهیم خانی
خه لکی شنووشیان به بیست هه زار تومه ن جه زادا. به زور
ناموسی ئافره تانی كوردیان نه تكاندو گه لیک زورداری

تريان لى وه شاپوه كه داخ و رقى گهلى كورديان گه يانده رادهى ته قينه وه .

عوبه يدوللا له كوئىلى نامه كه بيدا داوا له ميسينيره ئەمەريكايه كه ئەكات ئەم هەموو رووداوانه به كوئىلى بهرستانيا بگه نى . «بو ئەوهى ئەگەر هاتو كيشه كهى كوردستان گه پشته ته و رادهيهى باسى بكرىت، له تواندا هەبىت تى بگه ن .»^(۱۰)

عوبه يدوللا له نامه كه بيدا، ئامانجى راپه رينه كهى كورد نه خاته روو، واى پيشان ئەدا كه دزى زوردارى ئىقبال خانى مونه سهرىفى ناوچهى ورميه .

هەريش ئەمەش شىخ له نامه به كيا كه له (۱۵)ى ئەيلولدا بو مونه سهرىفى ورميه نارد، لەم باسه ته دوى . واته چون كاربه دهستانى توركيا و ئيران دل ره قانه له گه ل گه لى كوردو كوردستاندا ته جوولنه وه، ئەر گه لى چاره هاى جار به خو پرايى و به درو و ده له سه تاوان بار ئەكرىت . [ئەم مەبه سه كه م زور له گه ل ناوه رو كى نامه كهى پيشوودا په يوه ندىيان به به كه وه نيه - وه رگير].

عوبه يدوللا نكوولى له وه نه ئەكرد له كوردستاندا دزى و جه رده به تى و رووت كردنه وه نيه، «ئه وانيش (واته كورده كان - نووسه ر -) بو يان هه به چاريان له كرده وهى خراب و ناره وابىت، به لام بو چى تاوان بارو بى تاوان به به كه وه بسرو تين؟ دهنگ و باسى خراب ده ربارهى كورده كان بلاو ئەكرىته وه . هه تا كورده كانيش ريز له سه رو ك و به ريه به ره كانيان ناگرن .»^(۱۱) [ته بى نيازى له كاربه دهستان بيت، چونكه ته وسا له و روزانه دا، كورده كان ريزيان له سه رو كه كانى خو يان، سه ره ك عه شره ت بان شىخ و ده ره به گه بيت ئەگرت - وه رگير].

شىخ راسته و خو ته و عه شره تانهى ده ست نيشان كرد كه مابهى گه ره لاوزه و ياسا زير پى خستن و ئازاردانى دانيش شو وه كان بوون . به لام شىخ ئەوهى له بيا د نه كرد هوى ئەو ديارده به به وه روون بكاته وه كه كاربه ده ستان هه رگير

ئاوريان له و عه شره تانه نه ئەدا به وه، وهك (شكاك) له ئيران و (هه كارى) له توركيا . هه ر ئەو گووى پى نه دان و ساردى نواندنه ته بوونه هوى تيز بوون و ته شه نه كردنى ئەو جو ره كرده واته .^(۱۲) «له بهر ئەوه - شىخ له سه رى ئەرو ات - كورده كانى عوسمانى و ئيران به كان گرت و برياريان دا گه لىكى په كگرتوو واته بهك تاقه نه ته وه پىك به ين، بو ئەوهى ريز لى گرتى ياساو رژيم له ناو لانه كه دا پشتگيرى بكرىت و بچه سپىت و به نووسين به ئينيان داوه (واته كورده كان - وه رگير) و سوندىيان خو اردوه، ره گى گه ره لاوزه له نيشتمان هه كانا له به وه هه لكيشن .»^(۱۳) [ئەمه له كوئى و فه كانى ترى پيشووى له كوئى؟ دوو جيهانى جياوازان! بو ئەوهى و نيهى راسته قينهى شىخ عوبه يدوللا به خريته به رچاو ته بى هه موو پارچه له بهك دا پچراوه كانى له بهك بدرىت، ئەمەش به ده ستى ميژوو نووسىكى زور وه ستا دپته دى - وه رگير].

شىخ عوبه يدوللا، بو ئەوهى سه ركه وتنى دو وار زوى راپه رينه كهى مسوگه ر تربكات هه ولى دا چەند كه سائىكى گه ره و ر پابه دارى ئيران به لاي خو ئيدا راكيشىت . ئەوه بو له (۲۹)ى، تشه رىنى په كه مدا نامه به كى نارد بو عه باسى ميرزا، ئەوه بى خو بى به خاوه نى راسته قينهى ته ختى شاهينى ئيران دا ئەنا . شىخ ئەر نامه بهى به دوو كه سدا بو نارد . حوسه ين گولى و عه بدولر ه حيم . ئەمهى دووايان ئەوهى پى سپىردا بوو به ناوى شىخه وه داوا له عه باس ميرزا بكات له گه ل كورده كاندا په ك بكه وىت .

به لام عه باس ميرزا ئەو دوو كوردهى گرت و به نامه كهى شىخه وه ناردنى بو لاي شاه .^(۱۴)

زورى نه برد راپه رينه كه به هه موو ناوچه كانى كوردا ته نيه وه . له نيه وهى به كه مى ئەيلولدا، كورده كان ده روو به رى لاهيجان و سه رده شتيان گرت . هيزى راپه ريه وه كان كه به چه كدارى دانيش شو وه كانى ناوچه كان ته واو پر بوو بوو، بووه هه ره شه به كى پر له مه ترسى .

«ئىستى - ئىرانىيەك له نامه كهيدا كه بو ناسياوئىكى ناردووه
ئه نووسيت - نهك (۲۰) هزار كورد بهلكر هه موو كوردستان
راست بوتهوه...»^(۱۶)

به لای كه موه هه موو عه شره ته كورده كانى ئيران لايان
دايه لای شيخ عوبه يدوللا، له وانه: مهنگور (۵ هزار
نهننگ)، مامهش (۵ هزار)، زارزا (۸ هزار)، موكرى
(۱۰ هزار)، ديپوكرى (۱۰ هزار)، گاوريك، شكاك،
جاف (۵۰ هزار)، پيران، ئاهو (ئاگو)، زوودى و
هئى تر.^(۱۷)

روژنامهى (وقت)ى، توركى، راپه رينه جه ماوريه كهى
كوردى له ئيران وه هاروون كرده وه كه «كورده كان زولم و
زورىكى زورىان لى نه كريت و باج و سه رانه به كى زورىان
لى نه سندرنت».^(۱۷)

راپه ريه كان بى نه وهى به رهه لستيه كى نه وتو بيته ريبان،
به ره و ساوجبلاق (سنه)ى، شارى سه ره كى زگه و رهى
كوردستانى ئيران كه وتنه رى. مونه سه ريفى شاره كه كه دى
دانىشتوانى شاره كه پشتگيرى راپه رينه كه نه كهن بريارى دا
له گهل راپه ريه كاندا بكه وتنه گفتموگو. له نه جامدا
مونه سه ريف بريارى دا به خوى و ده ست و پيوهنده كانيه وه
شار به جنى به ئىلى و مال و مولك و چهك له گهل خوندا
نه بات. پاش نه مه كورده كان بى نه وهى يك ته قه بكن
شارى ساوجبلاقى (سنه) يان گرت.^(۱۸)

شيخ عه بدولقادر حه كيم ناوى كرد به سه ردارى ناوچه
داگير كراوه كان. حكومته تى مووه قه تهى كوردستان
دامه زرا.

ئىمام جومعه له سنه به ياننامه به كى بلاو كرده وه، له و
به ياننامه يدا بانگى شه رى پىرووزى دزى شيعه كانى؟
ئىرانى دا. ئه م به ياننامه ئابنيه ي ئىمام جومعه ده و ريكى
سلبى هه بوو. [كه ئىمام بيت نه بى شيعى مه زب بيت،
ئيتير چون دزى شيعه كان به ياننامه بلاو نه كاته وه به تاييه تى
له ئيراندا؟! - وه رگير]. چونكه بىرو باوه ره ئابنيه كهى ته نگه به ر

بووه هه ول و كوشى سه رفرازى نه نه وهى لاواز كرد، له تهك
نه وه شدا به رهه لستى شيعه كانى ئيران و هه موو غه بى ره
ئاينيه كانيشى له كورد و روژان.^(۱۹)

به ياننامه كهى ئىمام جومعه له گهل ئامانجى سه ره كى و
به نه رته تى راپه ريه كاندا - واته ده ست خستى سه رفرازى
نه نه وهى - به كى نه نه گرتنه وه.

له (۲۳)ى، ئه يلولولدا، كورده كان ده ورو به رى
شوشه وانيان گرت، له (۲۷)ى ئه و مانگه شدا شارى
نه شتارووكيان گرت.^(۲۰)

كه ويستان له روبرارى تاتاو به رنه وه، له لايه ن شيعيه
ئىرانىيه كانى ناوچه كانى ده وروو پشته وه به رهه لستى كران.
دوواى نه وهش چند ناوچه به كى تر وهك ميانداو له وروى
كورده كاندا وه ستان. ئه و هيزانه ي به سه رو كايه تى هه مزغا
بوون، وازيان له و شاره هيناو به جيبان هيشت و روويان
كرده زاوارا، ئه و شاره ي پاش به رهه لستيه كى دوو هه فته ي
خوى دا به ده سته وه. كورده كان سزايه كى باشى
ئه وانه يان دا يارمه تى هيزه كانى ئىرانىان دا بوو. پاش نه مه
هه مزغا ميانداوى گرت. هيزه ئىرانىيه شكاهه كانى ميانداو
زاوارا، هه وئيان دا خوويان كز بكه نه وه و ريگا له كورده كان
بگرن و نه به لى بگه نه شارى مه ليك - كاندا. له ناوه پراستى
ئه يلولولدا، كورده كان پاش شه ريكى خونواوى نوانيان نه و
شارهش بگرن.^(۲۱)

زورى نه بىرد هيزه كانى كورد گه يشتنه ته بى ريز. ئه م
گورج و گوئى و چالاكيبه ي كورد نواندى و ئه و نزيك برونه و
چاوه پروان نه كراوه له ته بى ريز، شاره كه ي تو قاندا. خه لكى
شاره كه كه وتنه خوويان و ده ستيان كرد به قايمكارى كردن.
كونسولخانه بى گانه كان خيرا كه وتنه كز كردنه وه ي
ئه رشيفه كانيان، به و نيازى ده ربازيان بكن. هدر نه و
ترس و په ژاره به كى چالاكى بوسته و هه وائل گه ياندى
خست^(۲۲) به واته ي په يام ئىرى روژنامه ي (تايمس)،
سه ركه وتنه كهى كورد له به ر نه وه بوو، دانىشتوه كورده كانى

ولتسه که به چاوی رزگار کهر سهیری عوبهیدوللایان
 شه کرد. ^(۲۳) له روزانی بهیه کاجووندا له گه‌ل هیزه ئیرانییه کانی
 سه‌ر سنووردا، نه جارنیک و نه دوو، رووی نه‌دا سه‌ریازو
 نه‌فسره کورده کانی سویای ئیران، هه‌ل نه‌هاتن و نه‌چوونه
 ریزی راپه‌ریوه کانه‌وه. ^(۲۴)

له‌و روزانه‌ی هیزه‌کانی کورد به‌ره‌و ناوچه‌کانی کوردو
 ناوچه‌کانی ئیران نه‌کشان، عه‌بدولقادر هه‌رده‌م نه‌وه‌ی
 دووباره نه‌که‌رده نایی هیزه‌کانی کورد ده‌ست دریزی بکه‌نه
 سه‌ر ژیان و مال و مولکی خه‌لکه‌که. هاوینشتمانه
 روسه‌کان نه‌وانه‌ی له ئیران نه‌ژیان سوودیان له‌م
 بانگه‌وازه‌ی عه‌بدولقادر دی. شولزنیفسکی مووچه خوری
 روس له‌ته‌بریز. له بیروه‌ریه‌که‌یدا که له (۲۰) تشرینی
 دووهه‌می ۱۵۸۸۰ نووسیونی نه‌لی «ئه‌رویتون نه‌زار به‌گ
 [هاوینشتمانیکی روس بووه نووسه‌ر -] به‌دریزی ئه‌و
 ماوه‌یه له ساوجبلاق بووه. چه‌ند جار شیخی دیوه [شیخ
 عه‌بدولقادر - نووسه‌ر]. شیخ چه‌ند که‌سیکی له‌گه‌لدا نارد
 بو‌نه‌وه‌ی عه‌ماره‌کانی هاوینشتمانه روسه‌کان له‌شار
 له‌ده‌ست دریزی بیاریزن، داواشی لی کرد که نه‌گه‌ر هاتوو
 هیزه‌کان پیوستیان به‌گه‌نم و جو‌بوو نه‌وه بیان بفروشیته و
 په‌سوله‌یان لی وه‌ربگریت». ^(۲۵)

ئه‌و هیزه‌ی به سه‌روکایه‌تی عوبه‌یدوللا په‌لاماری
 ورمیی دا قورنی هاته‌ری. کاربه‌ده‌ستانی ئیران به‌یارمه‌تی
 هیزه‌ ناوچه‌یه‌کانی نه‌وی، بو‌ماوه‌یه‌ک خویمان پی‌گیرا.
 دۆخی ناوه‌وه‌ی هیزه‌کانی کوردی ده‌وری ورمیی
 که‌به‌سه‌روکایه‌تی عوبه‌یدوللا بوو، که‌میک ئالۆزی تی
 که‌وت. کاربه‌ده‌ستانی ئیران به‌یاریده‌ی هیزه
 جه‌نگاوه‌کانی ناو شار توانیان ماوه‌یه‌کی دریز خویمان
 راگرن و به‌ره‌ده‌ستی بکه‌ن. عوبه‌یدوللا که ئابلوقه‌ی
 ورمیی دابوو، له ۲۱ی تشرینی به‌که‌سدا دوو که‌سی
 به‌نامه‌وه نارد بو‌شاری ورمیی داوا‌ی له دانیش‌توانی شار کرد
 به‌خواستی خویمان شاره‌که بدن به‌ده‌سته‌وه.

مه‌لا گه‌وره‌کانی شار له وه‌لامی نه‌ودا ئیخلاس و مل
 که‌چیتی خویمان پیشانی شیخ دا. به‌رامبه‌ر به‌مه، ئیقبال
 الدوله‌ی به‌ریوه به‌ری شاری ورمیی که‌وته خو کو‌کردنه‌وه‌و
 قایم کردنی دیواره‌کانی شاره‌که.

ئه‌وسا شیخ بریاری دا په‌لاماری شاره‌که بدات. ئیقبال
 الدوله به‌و نیازه‌ی وه‌خت ده‌ست به‌خات، په‌نای برده به‌ر
 ئابۆتی کۆنسۆلی به‌ریتانیا و داوا‌ی لی کرد بکه‌وته نیوانبانه‌وه‌و
 ناوژیان بکات. «ئیقبال الدوله داوا‌ی لی کردم - ئابۆت
 له‌و نامه‌یه‌یدا که له (۲۲)ی، تشرینی به‌که‌سدا
 نووسیونی، ته‌لیت - داوا‌ی لی کردم پی‌اوه‌نی له‌گه‌لدا
 بکه‌م و وا له شیخ بکه‌م له‌گه‌لدا بچینه مه‌یانی گفتوگوه‌و تا
 ئیقتاعی بکات بو‌ماوه‌یه‌ک واز له شه‌ر به‌ینی. به‌لکه له‌و
 ماوه‌یدا بتوانی ده‌نگی خوی به‌پایته‌خت یان ته‌بریز
 بکه‌ینی». ^(۲۶)

ئابۆت جورج هاته مه‌یانه‌وه و که‌وته کار. هه‌ر ئه‌و روزه
 که‌وته ری. به‌و نیازه‌ی خواسته‌که‌ی ئیقبال الدوله به‌ شیخ
 بکه‌ینی و داوا‌ی لی بکات بو‌ماوه‌یه‌ک په‌لاماردانی شاره‌که
 بو‌هستی.

به‌لام شیخ گفتی نه‌دا له‌گه‌ل ئیقبال الدوله دانیشی و
 گفتوگۆی له‌گه‌لدا بکات. عوبه‌یدوللا ئامانجی
 راپه‌رینه‌که‌ی کوردی بو‌ئابۆت روون کرده‌وه. هه‌روه‌ها
 ناحه‌زی و نا به‌دلی خوی به‌رامبه‌ر کاربه‌ده‌ستانی ئیران
 ده‌رخست. هه‌ر دووای ئه‌مه شیخ، خه‌لیفه‌ سه‌ید
 موحه‌مەدی دنیا دیده‌ی ناره‌ لای ئابۆت، به‌و نیازه‌ی وا له
 ئابۆت بکات پروا به‌نیاز پاک‌ی و په‌یوه‌ندی چاک خوازی
 عوبه‌یدوللا به‌رامبه‌ر به‌ ده‌وله‌ته ئه‌رووپایه‌کان بکات و
 عه‌داله‌تی راپه‌رینه‌که‌ی کوردی بو‌دوو پات بکاته‌وه. سه‌ید
 موحه‌مەد دۆخی کورده‌کانی بو‌ئابۆت روون کرده‌وه، ئه‌ر
 دۆخه‌ی له‌وه‌دا نه‌ما‌بوو چاوی لی پی‌وشتریت، نه‌وه‌ی بو
 ده‌رخست چون کاربه‌ده‌ستان و مووچه خۆره ئیرانییه‌کان
 یاسا نه‌خه‌نه‌زیرینی. به‌تایبه‌تی کرده‌وه ناره‌واکانی

موتسه سهریفی ورمیی دهست نیشان کرد. له نهجامی نه
کوپرونه یهوه، تابوت له بیره وهریه کانیا نه مانه نه نووسیت:
«شیخ نیازی وایه له هه موو نهو عه شره تانه ی تورکیا وئیران
بدات که خهریکی نالانی و جهرده بین، چونکه نهو دوو
دهوله ته نهو هیان له باردا نیه و له دهستیان نایه سنوره کانیا له
جهرده یی و تالانی کردن بیاریزن و یاسا بچه سپین و مافی
رهوا به گاورو موسلمانه کان بدن و بهیه ک چاو سهیریان
بکه ن و ریگا بوگه شه کردنی خوننده واری و پیشه سازی و
قوتابخانه و کلیسه کان پاک بکه نهوه. نهوهی نهو نه یه ویت،
تهنیا په ک شته نهویش پشتگیری کردنی مه عنهوی دهوله ته

نهو روپایه کانه. شیخ داوا نه کات تاقی بکرینه وه، نه گهر
نه یه توانی سه ره خو یه ک پیک بهینیت نهوه با له بهر دهه
دادگای نوینه رانی نهو روپا موحا که مبه کزیت و نهجامی
نهوش چی نهیت با بیت.»^(۲۷)
تابوت له نوینه ری شیخی گه یاند که دوو بهر که یه
نیوان کوردو ئیرانی به لاهو گرنگ نیه و گوینه کی نه ونوی
نادانی.

لهوش زیاتر، تابوت که ناگای له وه برو (۳۰۰)
ناسوریه شاخویه کان به سه روکایه تی میترپول مار
ئوزیف، لایان داوه ته ته ک کورده کان، هه ولسی دا
ناسوریه کان، به تایه تی نهوانه ی له دهورو بهری گوماوی
ورمی نه ژیان، له دووا رۆژدا نه ده نه ته ک کورده کان.^(۲۸)

هه ربو نهو مه به سه خیرا خوی گه یانده کلیسه و له ونی له
خه لکه که ی گه یاند که بهریتانیا هه میسه چاوی له چاکه و
چاره نسوسی دانیشتوه گاوره کانه، له بهر نهوه نه بی له
بزووتنه وه که ی کورد دووره په ریز بوهستن.

هه ره له سه ره تایی بزووتنه وه که دا، ناشکرا ده رکه وت، شیخ
تاچ راده یه ک حه ز به چاکه و په یه ونندی دوستانه له گه ل
دانیشتوه کاندا نه کات، به تایه تی له گه ل دانیشتوه
گاوره کان و نهو روپایه کان دا. (واته نهو نهو روپایانه ی

له ئیران نه ژیان - وه رگیر -). شیخ به هه موو جو ریک
هه ولسی نهوا پاریز گاری ژیان و مال و مولکی دانیشتوه
گاوره کان بکات. هه ره به فه رمانی شیخ سه ده ها تالای شین
رهنگ دروست کران بو نهوه ی له سه ر مانی گاوره کان
دابترین و له ماله کانی تر جیا بکرینه وه.^(۲۹)

عه به یه دولسلا بهو نیازی دانیشتوان له ناوه روک و
سروشتی زرگاری خوازی راپه رینه که ی دنیابکات،
فه رمانی دا که دهست دریزی و تالانی کردن لهو ناوچانه ی
شه ریان تیادا نه کریت قه ده غه یه. به واته ی په یام نیری
رۆژنامه ی «ستاندارت» ی ئینگلیزی، شیخ فه رمانی
هه لواسینی سی کوردی دا له بهر نهوه ی دهست دریزیان
کردوته سه ر دانیشتوه بی ده سه لانه کان.^(۳۰) له (۲۳) ی،
نه یلولا، کاتیک شیخ بریاری دا، په لاماری ورمی بدات،
تابوتی له په لامار دانه که ی ناگادار کرد، بو نهوه ی
گاوره کانی ورمی پیا بگه ن شماره که به جی بهینن.^(۳۱)

داوای له تابوت کرد له گه ل سیمون ناغای نه رمه نیدا شار
به جی بهینن و شار به جی هیشتی ش بو دانیشتوه کان ریک
بکات.

(واته دانیشتوه گاوره کانی شار - وه رگیر).

«بهو پیشنیازه رازی بووم - تابوت له بیره وهریه کانیا نه نوو
سیت -» به یانی سه عات نو له گه ل دکتور کوهران و دوو
پوسته چیه ئیرانیه کانم رومان کرده ده روازه ی گه وری
شاره که...»^(۳۲)

به لام ئیقبال الدوله که وته گولله بارانیا ن ناچاری کردن
بگه رینه وه. شیخ که به مه ی زانی داوای له تابوت کرد
به لگه نامه یه کی بداتی تا له دووا رۆژدا به به لگه ده رکه ویت
کرده وه که ی شیخ تاچ راده یه ک پیاوانه و مه ردا نه بووه، به لام
تابوت خواسته که ی به جی نهینا.

تابوت نه ی ویست نهو ههستی دوستانه تییه ی شیخ
به رامه ر به نهو روپایه کان هه یوو به فیرو بدات. له
نهجامدا به ره زامه ندی شیخ گه شتیکی دریزی کرد. له

نوریزهوه دهستی پی کرد، چووو نەرگهوهرو شنوو سولدزو سنوو گهراپهوه تهبریز.

ئهم گهشتهشی بهونیازه کرد شوناسی لهگهڵ لهدوخی کوردهکانی ئهو ناوچانه پهیدا بکات و نیازی دووا رژی کوردهکان دهست نشان بکات.

تورکیا به ئهوپهري ئاگایی وریاییهوه ئهپروانییه تشهنه کردنی رووداووهکان له ئیران دا. تورکیا له سهریکهوه که بو سوودی خوی ئهگهرا، یارمستی پینک هیناسی راپهڕینهکەیی دا، (بهو نیازهی راپهڕینهکه دزی ئیرانی دراوسی بێت)، له سهریکی تریشهوه له سهرکهوتنهکانی کورد ئهسله مییهوه. لهبهر ئهوه ههر له سهرهتاوه که هیشتا راپهڕینهکەیی کورد له خو کۆکردنهوه دا بوو، ئهسته مبرول کهوته خو ئاماده کردنیکی جهنگی تهواو. دهستهی ئهزکانی هیزی چوارهم، به برووسکه فرمانی پی درا بی وهشان بکهوینه سهربازگرتن (ره دیف). بانکه گهورهکانی ئهسته

مبول، وهك: زهرفی، فوستیرو هی تر، داوایان ئی کران نا رادهی (۵۰) هزار لیره به حهواله بو پیوستی جهنگی له ئهرزرووم و وان و سیواس و کاستامون و تهرا بزوون خهرج بکهن. لهژبیرهوه به نهینی والی ئهرزرووم ئاگادارکرا «دهست بگریتهوهو هیچ خهرج نهکات و بهههر حالیک بی (۳۰) هزار لیره پهك کۆ بکاتهوه». ئوبیرمیلله که ده رکی بهو خو ئاماده کردنه نه ئهکرد و ئاگای لئی نهبوو، گورج له ئهرزروومهوه بالئوزی رووسیای له ئهستامبول ئاگادار کرد: «سا جهنایی پایه بلندتان شهرفی نهوهم بدهنی، ئاگادارتان بکهم که ئهوه موو جهلبه و خوسه رقال کردنی له لهشکرگای عوسمانیدا روو ئهدات به خورایی نی به، ههموو هیزه که، (نیازی له هیزه کهی ئهرزروومه - وه رگیی)، پرسه ریبازکرا، سهر بازهکان به چه کهوه ئامادهن، له مهش زیاتر ئهگه ر خراب بۆی نه چوویم، ئهسته مبول داوای کردوه خیرا و هجهکانی تری به سهرباز گیراوهکان کۆ بکریتهوه.» [کهواته ئوبیر میلله ههستی به شتیک کردوه له کابهدایه بهلام سه ری له م سه رو ئهوه سه ره کهی

دهر نه کردوه - وه رگیی -].

ههر له رژیانی راپهڕینه که دا، هیزی جهنگی عوسمانی له ئهرزرووم کۆ بوونهوه، له وانوه، له مووش و بتلیس و ئهرزنجانهوه، (۱۶) بهتالیون رهوانهی ئهرزرووم کران، له ئهرزنجان و ماما خاتوو نیشهوه (۲۸) تویی قهلائی ههره گهورهی بز هات. باره گای گشتی هیزی چوارهم به خیرایی له ئهرزنجانهوه رهوانهی ئهرزرووم کرا، ئهوه هیزانهش له ووه رهوانهی وان کران، که نزیك ترین شوین بوو له ناوچهی رووداووهکان له کوردستان.

له تشرینی په که مدا (۵۰) هزار پیاده و (۶۰) هزار (ره وند) و (۴۰) هزار ره وند دووایش ۲۰ بهتالیونی پیاده نیردرا بۆ سامی پاشا له وان. شان بهشانی ئه مهش له ئهسته مبول که وته به خراب ناوهینانی شیخ به خرابی بهو نیازهی له که داری بکهن.

حکرومه نی تورکیا که وته به کارهینانی داردهسته خوشه وسته کهی. واته ئهوه ئهوه سهرزک و سهرزکی کورد له پهك راست بکاتهوه و بیانکات به گژ په کتردا. دهنگه و باسینک بلاو بووه گوايه سولتان نیازی وایه له ئهرزروومهوه تا وان و دیار به کورو مورسل ههریمیکی تاپهتی کوردستان پینک بهینینی و عهبدوللا پاشای خه لکی سلیمانی و دهسنگه خوره کهی خوی بکاته سهرداری ئهوه هه ریمه. . سولتان لهوه دنیا بوو که عهبدوللا پاشا رقی له شیخ عوبهیدوللا یه. ههوائیکی تریش بلاو بووه، گوايه عهبدوللا پاشا به له شکره که پهوه له گه ل عوبهیدوللا دا به په کاچوو بهو نیازهی کوردهکان لغاو بکات و بیانخانه ژیر رکیفی سولتانهوه. (۳۶)

له م دوخه نا هه سواری ئالوزه دا، حکرومه تی ئیران به ههموو جۆریك هه ولی ئه دا بز ووتنه وه کهی کورد له ناو بهریت. به فرمانی راسته و خوی شا، هیزه سه ره کییهکانی ئیران به سهر کردایه تی گشتی ئیعماده نه لسه لته نه به ره و ته بریز که و تنه ری. به شیکی تری هیزی سوپایش به سه رو کابیه تی حه مزه میرزا حیصمهت له تارانوه که وته

ری. ئەفسەری ئەرروپا یی (نەمسابی) لە گەڵ ئەم هیزەدا بوو. لە ریگاش دا لە گەڵ ئەو هیزانە یی لە هەمەدان و قەزوینەو هاتبوون یەکیان گرت. بەواتە یی گەلیک هەواڵ و سەرچاوە، ئەو هیزانە یی لە تارانەو هاتن لە لایەن ئەفسەرە نەمسابیەکانەو هەشقیان یی کرابوو. هەرچی هیزی سێهەمە، ئەو بە سەرۆکایەتی ئەیموور خان لە (خو) یەو کەوتەری و ریگایەکی تری گرت.^(۳۷)

لەو کاتە یی ئێران خۆ یی بۆ هیزش بردنە سەر راپەرپووەکان نامادە ئەکرد، هیزە چە کدارەکانی کورد گەمارۆ یی تەبیریزیان دابوو، وکەوتبوونە تالان کردنی ناوچەکانی ئازربایجان، بەو هەش هیزوتوانای چەنگاوەری خویان لاواز کرد. گەلیک لەو کوردانە یی لە تاو برسیتی هاتبوونە ریزی راپەرپووەکانەو، پاش ئەو یی تالانی خویان کرد ریزی هیزەکانی راپەرپووەکانیان بە جی هیشت و بەرەو مالهەو گەرانەو. ئەمە کارێکی کوشندە یی کردە سەر هیزی کوردەکان و لە دوو رۆژدا خراب بە سەربانا شکابەو بە جوړیکی سابی کاری کردە سەر کردەو هەنگیەکانی راپەرپووەکان دزی هیزەکانی شاه.

شای ئێران هەر بەرەو نەو سەستا خۆ یی بۆ لێسدانی بزوتنەو کە یی کورد نامادە بکات، بە لکەر پەنای بردە بەر رووسیاو بەریشانیاش، بەو نیازی یی بە جووتە زور لە تورکیا بکەن ریی و شوینیک بدوژیتەو بزوتنەو کە یی کوردی یی لەناو بەریت.^(۳۸)

کار بە دەستانی چار، کە «ئەزکی دوستانەتی سەرشانیان» بەرامبەر حکوومەتی شا بە پیوست دانەنا، هیزیکی گەرەیان لە نەخچوان، لە نزیک سنووری رووسیاو ئێراندا بە سەرۆکایەتی ئەلخازوف کو کردەو.

لە ۱۱ تشرینی یەکەمدا، لە بەک بینینیکی رەسمیدا لە نیوان شاو تۆمسونی بالیوزی بەریتانیا لە تەهران، شا داوای کرد، حکوومەتی بەریتانیا زور لە تورکیا بکات دزی کوردە راپەرپووەکان بکەوتنە شەرەو. هەر لەو رۆژەدا تۆمسون حکوومەتە کە یی خۆ یی لەو بەک بینینە ئاگادار کردو لەو دوو

کە ئەنجامی سەرکەوتنی کوردەکان لە ئێران ئەگاتە ئەو یی رووسیا راستەو خۆ دەست بخاتە کاروباری ئێرانەو. «خواوەن شکۆ - واتە شا - نووسەر» لەو ئەترسی رووسیا سوود لەو کەم تەرخەمییەو خۆ یی ساردییە یی بەریتانیا بینیی و ئەو بە هەل بزانی، هەتا بەناوی پاراستنی بەرژووەندی هەموو ئەو رووسە هاو نیشتەمانە زۆرانە یی لە ئازربایجان ئەزین، بە تیزی دەست بخاتە کاروباری ئێرانەو، بیانووە کەشی ئەو بەیت ئێران یی ناکریت مافی ئەوانە یی پارێزیت.»^(۳۹)

لە هەمان کاتیشدا ترویتیرو کۆنسولی ئینگلیزی، ئەو رایە یی دەرخواست، کە دوور نی بە کار بە دەستانی عوسمانی لێ قەومانە کە یی شیخ لە ئێران بە هەل دابینن و بە ئەوایەتی لە تورکیا لەناوی بەریت.^(۴۰)

لە ئەنجامی زور لێ کردن و سەر کردنە سەر عوسمانی لە لاپەن رووسیاو تورکیاوە، حکوومەتی عوسمانی بو ئەو یی ریگا لە کوردەکان بگسرتن لە ئێرانەو بەرەو تورکیا نەگەرتنەو، هات چەند مەخفەریکی (۹) بە تالیونی لە سەر ساوور دانا.

حکومەتی ئێران ناچار کەوتە بە کارهێنانی هیزی سوارە. ئەو هیزی یی تەنیا لە رۆژانی شەردا بە کاری ئەهینا (واتە شەری خۆ یی لە گەڵ دەولەتیکی تردا - وەرگێی و پەنای ئەبردە بەر. نزیکە یی ۲۰) هەزار سوارە یی کارادانگی و شاخسیوانی بە دەنگ شاهەو چون.^(۴۱) ئەم هیزی سوارە نێزانی یاریدە یی کی زوری شامی دا بۆ لەناو بردنی راپەرپووەکانی کورد. بە دەستیکی رەق و دەروونیکی رقاوی یی بەزە یی ئەو هیزە کەوتە گیانی هەموو ناوچەکانی ئێران ئەفسەرە نەمسابیەکان، ئەوانە یی لەسویای ئێراندا ئیشیان ئەکرد پشتگیری کردەو دڕندەییەکانی ئەو هیزەیان کرد.

ئەیموور خان یی سەرداری ماکو، بە گەرمی خۆ یی بۆ لێدانی راپەرپووەکانی کورد نامادە کرد. بە زوری هەموو هیزە چەنگیەکانی خانیتی پر چەک کردبوو. «بەگشتی - مینزرسکی لەو گەشتەیدا کە بە خانیتی ماکین دا کردی، لە

راپورته که پیدا نه نووسیت - له منال و پیاوانی پیری به نهمه نه
چوو به ولوه که سی تر نه ماوه ته وه». ^(۱۲) جگه له مهش
ته یموور خان زوری له دانیشووه نه رمه نه کان کرد به شداری
په لاماردا نه که ی کورد بکن. ^(۱۳)

شیخ عوبه یدوللا که بیستی ته یموورخان به له شکرینکی
پینج هزار که سه وه، له سلما سه وه به ره ورمی که وتوته
ری، سوپایه کی دوو هزار چه کداری به سه رو کابه تی
موجه مه د سدیق نارده سه ر. به لام ته یموور خان توانی
ریگاکه ی خو بگوریت و له ریگایه کی تره وه به ره و شاره که
(واته شاری ورمی - وه رگپر -) پروات. نه و سا عوبه یدوللا
ناچار بوو خو ی روو به رووی ته یموور خان بوهستی. له
په کم به یه کاجووندا له نریک (بیلاوی) عوبه یدوللا
تووشی نه هامه تی هات. شیخ ناچار بوو به هیزه که یه وه به ره و
جانیسقه لا بگریته دو اووه. ته یموور خان شوینی که وت،
له ریگاش که وته نازار دان و تالان کردنی دانیشووه بی
دهسه لانه کانی کوردو نه رمن و ئیرانیه کانی ورمی.

راپه ریوه کانی، نه وانیه به ره و ساوج بلای - ته ورینز
ته رویشتن که وتنه دوخیکی ناهه سوارو ته نگانه یه کی پر
نه ندیشه وه. کاربه ده ستانی ئیران بی به زه بیانه توله یان له
کورده کسان سه نده وه. حاجی میرزا عه بدولقاسمی
موتسه سه ریفی میاند او سویندی خوارد بوو، به دهستی خو ی
له ملی هموو کوردیکی به شدار بووی راپه ریته که بدات.
کاربه ده ستانی ته برینز سه رومر پشتگیری نه دل
وه قیه یان کرد. حاجی میرزا عه بدولقاسم به رامبه ر به و خوین
رشته ی له کوردی کرد خه لانی سه د هزار نومنه کرا. ^(۱۴)

بگره هه تا نه و کوردا نه ش که به ناره زووی خو یان چوو
بوونه ژیر سایه یه وه نه و ده رده یان چیشت. شوولشیفکی
له م رووه یه نووسی: «... به لای که سه ره هم سوو نه و
کوردانه ی لایان دابوو لایان (واته لای ئیرانیه کان -
نووسه ر -) له سیداره دران بان که له پچه کران.». ^(۱۵)

خو فروشتی سه روکه کورده کان، راکسردن و به جی
هیشتنی هیزی راپه ریوه کان، عه بدولقادر و هم مزاعای ناچار

کرد خیرا به ره و دووا بگریته وه. له لای بینا به وه کورده کان و
هیزه کانی ئیران به یه کدا چوون، له نه جامدا هیزی
راپه ریوه کان زیانکی زوریان لی که وت. ^(۱۶)

عه بدولقادر له و نامه یه پیدا که بو باوکی نارد، هو ی
سه ره کی لی قه ومان و ژیرکه وتنه که ی نه به اته وه سه ر خو
فروشتی سه روکه کورده کان. «... هیندیک له پیاوه کانم
وازیان هینا و لایان دایه لای دوژمن. هه ر له بهر نه مهش
تووشی نه هامه تی هاتین. . . پیاوه کانم ناره زووی هه لاتنیان
هه بوو، ماوه ی چند روژنیک هه ولم دا ده ست به سه ر نه و
که م و کورپیه دا بگرم. نه گه ترس و له رز دای نه گرتایه،
نه وه له سه رخوو به ئاسانی دابین نه کران.». ^(۱۷)

له نامه که پیدا ناری نه م سه روکه کورده خو فروشانه تو مار
نه کات: جه لال خانی قهره په پاخ و سما یل ناغا حاجی
خوشا.

نه و زیانه ی سالی ۱۸۸۰ له راپه ریوه کان که وت، به
زوری به هو ی نه و سه ره که عه شره ته کوردا نه وه بوو، که
ته نیا جه رده ی و تالانی کردن هانی دابوون بیله ریزی
راپه ریته که وه. دوخی راپه ریته که ش هینده ی تر به ره و
نوشوویستی چوو له نه جامی نه وه ی چند ده ره به گیکی
کوردی به شدار بووی راپه ریته که ئامانج و مه به ستیان
ته مع و به رزه ونده ی تایه تی خو یان بوو.

هیزه کانی ئیران که به ره له ستیه کی نه و تو یان به خو یانه وه
نه دی، به درینزایی نه و ریگاو بانیه ی پیاو ته رویشتن
گونه کانی کوردیان تالان نه کردوو نه سووتاند. هه ر
کوردیکیان بهر ده ست بکه وتایه نه یان کوشت، به زه بیان به
منال و ئافره ت و پیره کاندانه ته هاته وه. هیزه کانی
سوپاهسالار که له تارانه وه نیردراوو، گه لیک له گونه کانی
ده وو به ری سته یان سووتاند. به واته ی روژنامه ی «وهقت»
سوپاهسالار، فه رمانی دابوو، هیزه کانی به زه بیان به کوردا
نه به ته وه و گونه کانیان بسووتین و هه رچی گه نم و جو یه کیان
هه یه له ناوی به رن و به برستی به جیان به یلن. ^(۱۸)

سه ربازه ئیرانیه کان، که تالانی کردن و رووت کردنه وه

هه‌ست و سه‌خوشی کردیوون، کونیرانه دهستی خویمان
 ئه‌وه‌شان‌دو گوندی وه‌هاشیان تالان ئه‌کرد که دانیشتووه‌کانی
 کورد نه‌بیون. هه‌ر بۆ نمونه هه‌موو ئه‌و گوندانه‌ی ده‌ورو
 به‌ری مه‌جیدخان که به‌ئیجار درابوون به‌نزار به‌گی هاو
 نیشتمانی رووس تالان کران و سووتینران. هیزه‌کانی
 اه‌تماد ئه‌له‌سه‌کنه‌و حیسام ئه‌لده‌وله له‌وه که‌متریان نه‌کرد.
 ئه‌و سه‌ربازانه‌ی له‌ لایه‌ن سه‌رکرده‌کانیان و لغاو نه‌ ئه‌کران له
 هه‌مووان زیاتر کرده‌وه‌ی دراندنه‌و نامرؤفاپه‌تییان لی ئه‌وه
 شایه‌وه. ئه‌فسه‌ره نه‌سه‌ویه‌کان هینه‌ی تر ئاگری تالانی و
 ئازاردانی خه‌لکیان خوش تر ئه‌کرد. هه‌ر به‌هزی ئه‌وه -
 شه‌وه کرده‌وه درنده‌یه‌یه‌کان نه‌شه‌نه‌یان ئه‌کرد. هه‌ر ئه‌و
 ئه‌فسه‌رانه فه‌رمانیان دا به‌ سه‌ربازه‌کانیان، گونده‌کانی
 مه‌جیدخان بسووتین و دانیشتووه‌کانیان له‌ناو به‌رن.
 کاتیکیش حسام ئه‌لده‌وله، ناره‌زایی خوی به‌رامبه‌ر ئه‌و
 کرده‌وانه ده‌ربیری و هه‌ره‌شه‌ی له‌ سه‌روکسی ئه‌فسه‌ره
 نه‌سه‌ویه‌کان کرد به‌وه‌ی بی وه‌ستان تاران له‌و کرده‌وه
 درنده‌ییانه ئاگادار بکات، له‌ وه‌لامدا، سه‌روکی ئه‌فسه‌ره
 نه‌سه‌ویه‌کان بۆی ده‌رخست که «تاران خوی فه‌رمانی
 داوه‌تی نه‌رو وشک به‌په‌که‌وه له‌ کوردستان بو‌سووتینی و له
 ناو‌به‌ریت»^(۵۳).

ئه‌فسه‌ره ئیرانییه‌کان خاوه‌یان له‌به‌گ و خانه کورده‌کان
 ئه‌سه‌ند به‌رامبه‌ر به‌وه‌ی ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر گونده‌کانیان‌وه
 بمینتیه‌وه. جگه له‌مه‌ش کاربه‌ده‌ستانی ئیران (۴۰) هه‌زار
 تومانیان وه‌ك غه‌رامه‌و ته‌عویری تاوانی کون له‌کورده‌کان
 سه‌ند.^(۵۴)

شولزنیسکی له‌ راپور ته‌که‌یدا که له‌ (۱۰) ی کانرونی
 یه‌که‌می سالی ۱۸۸۰ دا نوسبوونی له‌وه ئه‌دوی، که له
 روژانی راپه‌ڕینه‌که‌دا چهند هه‌زار کوردیک کوژران و زیاتر
 له‌ دووسه‌د گوندیشیان تالان کران و سووتینران.^(۵۵)

له‌ ئه‌نجامی هیرش و پاله په‌ستوی هیزه‌کانی ئیرانه‌وه،
 شیخ عوبه‌یدوللا هه‌مزاغا سه‌روکه کورده‌کانی تر،
 به‌خویمان و هیزه‌کانیان‌وه له‌ ریی شنو و لا جانه‌وه چوونه

هه‌رمی مه‌رگه‌وه‌ر. چوار فه‌وجی پیاده‌و (۱۵۰۰) سواره به
 چوار توپه‌وه، به‌سه‌روکایه‌تی سه‌رتیپ ئاغا خان و ناسر
 ئه‌لمسولک، شوینیان که‌وتن.^(۵۶) له‌ تشرینی دووه‌مه‌دا،
 راپه‌ڕیه‌یه‌کان سنووریان پری و چوونه خاکی تورکیا ئه‌وسا
 حکوومه‌تی شاه، داوای له‌ ئه‌سته‌مبول کرد سه‌رکرده
 کورده‌کانی ته‌سلیم بکات. به‌ریتانیا و نه‌سا،^(۵۷) پشتگیری
 ئه‌م داخواییه‌یان کرد. بۆ نمونه هوشیونی بالیزی
 به‌ریتانیا له‌ ئه‌سته‌مبول، داوای له‌ کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی
 کرد «یان خویمان سزای عوبه‌یدوللا بدن، یاخود ته‌سلیمی
 ئیرانی بکه‌ن»^(۵۸).

پاش ئه‌وه‌ی عوبه‌یدوللا و عه‌بدولقادر چوونه خاکی
 تورکیاوه، زوربه‌ی سه‌روکی عه‌شره‌ته کورده‌کانی ئیران
 تاعه‌تی خویمان پێشانی شاه‌دا. به‌ته‌نیا عه‌شره‌تی مه‌نگوور
 به‌سه‌روکایه‌تی هه‌مزاغا له‌مه‌یانا مایه‌وه و ده‌ست به‌رداری
 به‌ره‌ه‌ستی کردن نه‌بوو، ئه‌و عه‌شره‌ته‌ی له‌ سه‌ره‌نای
 راپه‌ڕینه‌که‌وه له‌گه‌ل کاربه‌ده‌ستانی ئیراندا نه‌گه‌شته به‌کالا
 کردنه‌وه‌یه‌کی مام ناوه‌ندی. شا، هیزیکی چوار فه‌وجی
 سواره‌ی نیزامی به‌ سه‌روکایه‌تی علی خانی ئه‌فشار نارد
 سه‌ر ئه‌م عه‌شره‌ته مل نه‌ده‌ره.

سه‌ربازه ئیرانییه‌کان گونده‌کانی هه‌مزا غایان ویران کرد.
 گه‌لێک له‌ کورده‌کانیان کوشت و به‌دیل گرت. به‌ واته‌ی
 هه‌وال نوسی هیزه‌کانی ئیران، هه‌زاره‌ها و شتر به‌ باری
 گرانی تالانییه‌وه له‌ گونده‌کانی عه‌شره‌تی مه‌نگوور به‌ دی
 ئه‌کران.^(۵۹)

هه‌مزاغا له‌گه‌ل چهند چه‌کداریکی کورددا، خوی
 گه‌بانده ناوچه شاخاوییه‌کانی سه‌ر سنووری تورکیا و ئیران و
 له‌وی که‌وته خه‌باتی پارسی زانی.^(۶۰) هه‌مزاغا شه‌به‌یخرونی
 له‌ هیزه‌ پێشه‌روه‌کانی ئیران. کردو ترس و له‌رزی له‌ ناویانا
 بلاو کرده‌وه.

حه‌سه‌ن علی خانی موته سه‌ریفی سنه، بریاری‌دا
 له‌ریی فرت و فیله‌وه هه‌مزاغا بگریت، سویندی خوارد
 ده‌ستی بۆ هه‌مزاغا دا به‌ قورنندا و به‌ئینی دایه که ئه‌گه‌ر له

رؤزانی جهۇندا بېتەلای لاقەى نەكریت. هەمزاغا بېروای بەو سۆيىندۈر پەيسان دانەكردو لەگەل چەند سوارەيەكى خويىدا رؤزى جهۇن هات بۇسنە. بەلام مۆتەسەرىف سۆيىندەكانى خوى خستە ژىرېنى و هەمزاغاو سوارەكانى گرت و هەموويانى كوشت و كەللەى هەمزاغاي بەديارى نارد بۇ سەركردەى گشتى هيزەكانى ئيران.^(۲۸)

عوبەيدوللا پاش ئەوەى راپەرېنەكەى سەرى نەگرت، لە شەمديان. خوى لە بارەگاگەيدا قايم كرد.

ئەو دېنەبەتتەى هيزەكانى ئيران پيشانى راپەرېوۋە كوردەكانيان دا، گەلىك لە كوردەكانى ناچار كرد سنور بېرن و پەنا بەرنەبەر توركييا. بە واتەى ئەستەمبولول نزيكە ۶۰ - ۷۰ ھەزار دانىشتووانى ورمى [ئەينى نيازى لە ورمى و دەورو بەرەكەى بېت - وەرگير -] ناچار بوون روو بگەنە توركييا. نزيكەى دوو ھەزار لەوانە روويان كرده ھەكارى.^(۲۹) ھەر پاش ئەموش، ژمارەيەكى زورى كورد لە ئيرانەو كەونە كوچ كردن.

كاربەدەستانى ئيران بەو نيازەى ريگا لەو بەگرن راپەرېنەكەى كورد دووبارە نەبېتەو، بىراريان دا كوردەكان پەرش و بلاو بگەنەو. بە ئەماى. ئەو بوون كوردەكانى ماکو، سنە، كرمانشاو ناوچەى تر، رەوانەى شوپنى ھەرە دووروو چۆلى ئيران بگەن.^(۳۰)

گەلىك لەو عەشرەتە كوردانەى بە چالاكى بەشدارى راپەرېنەكەى شېخ عوبەيدوللايان كوردبوو، ناچار كران واز لەژيانى كۆچەرېتى بھېنن و دامەزرېن. لە ئەنجامى ئەمەشدا عەشرەتى وەك زرزا كەلە دەورو بەرى شنو ئەژيا بووہ ژىر دەستەو ئەلقە لەگونى ئەفشارەكان، ئەوانەى لەلايەن كاربەدەستانى ئيرانەو بۇ سەر بەكورد شۆر كردن پشنگيرى ئەكران.^(۳۱)

بەلام ئەم جۆرە كردهوۋە ناھەسوارو پەر لە زۆردارپيانە، ريگايان لەو نەبەست راپەرېنى ترى كورد بەتەتەو. ھەر لەبەر ئەمەش حكوومەتى شا، بى وچان داواى لە ئەستەمبولول و دەولەتە ئەورووپايەكان ئەكرد قەناعەت بەو

بگەن ئەينى شېخ بگيرت و لەھەموو جۆرە جموجوليك بخرت. بۇ ئەم مەبەستەش، كۆلۆنيل ميرزا رەزا خانى ياوەرى شاو بارۇن فۇن لېنتيورى نەمەى نېردران بۇوان. ميرزا رەزاخان كەدى كاربەدەستانى تورك پششى ناگرن ناچار بوو بگەرېتەو تاران. ئەوسا حكوومەتى شا بېرەوۋەريەكى دا بەكاربە دەستانى تورك. لەو بېرەوۋەريەدا بە «كەم تەرخەمى» تاوان باريان ئەكات، ئەو كەم تەرخەمىيەى كوردەكان بەسەرۆكايەتى عوبەيدوللا كوردانە بيانوويەك بۇ ئەوەى پەلامارى ناوچەكانى ئيران بدەن و كوردەكانى ئيرانىش بەدەنگيانەو بەچن و يارمەتتيان بدەن.^(۳۲) لە (۲۸)ى ناپابرى سالى ۱۸۸۰دا، ئەستەمبولول ولامى ئەو بېرەوۋە - رىيە داىەوۋە. ئەستەمبولول بۇ ئەوۋەى ھەستى دوستايەتى خوى پيشانى ئيران بدات ئەو ھەنگاۋ ھەولدىنانەى خوى دەست نيشان كرد كە بوونە مايەى سەرنەكەوتنى كوردەكان: «سوپاس بۇ ئەو ھەول دان و ھەنگاۋە بەكارانە - لە نامەكەى ئەستەمبولولدا نووسراوہ - كە وايان كرد راپەرېوۋەكان بۇيان نەكرت يەكشنى ريزەكانى خويان پارايزن و لە ئەنجامدا دوو بەرەكى لە ناويانا سەرى دەرھينا ئەمەش ھېرش بردنى هيزەكانى ئيرانى ئاسان تر كرد.»^(۳۳)

ئەستەمبولولش كاربەدەستانى ئيرانىان تاوان بارى ئەوۋە كرد كە ريگايان بەكوردەكانى ئيران دا، بەغداو مووسل و وان تالان بگەن و گلەيشيان لەوۋە كرد چۆن كاربەدەستانى ئيران لەوۋەختى خويىدا گوئيان لە ئاست شكاتەكانى توركيادا داخست.

شاي ئيران لەوۋە ئەترسا راپەرېنكى ترى كورد بەتەتەوۋە. لەبەر ئەوۋە وازى لە تاوان باركردنى توركييا ھېناو داواى لە موھسېن خانى بالئىوزى ئيران كرد لە ئەستەمبولول، سەربكاتە سەر كاربەدەستانى تورك و وايان لى بكات گەفت بدەن رېنى و شوپنكى وەھا بگرن، ريگا لە عەبدولقادىر بېستېت جاريكى تر لە دووا رؤزدا پەلامارى ناوچەكانى ئيران بداتەوۋە.^(۳۴) بەلام ئەم ھەويرە ئاوى زۆر كېشاو

گفتارگو که در نژدهی کیشا. نه مهش سوو دیکمی زوری بو
 عوبه بدوللا هه بوو. شیخ ثم هه لهی لدهست نهدا. له بهر
 ثهوه هه که گه شته باره گاکه ی [واته شه مدینان له
 کوردستانی تورکیا - وه رگبیر] گورج که وته ناماده کردنی
 راهرینیکمی نوی. نه مجارهش که وته نامه ناردن بو سه روزه
 کورده کان و داوای لی کردن به شداری راهرینه نویه که ی
 بکه ن.
 پهراویزه کان:

۱ - لهو روزانه دا عبدولقادر له نیران تهو چوار گوندانه ی بهریه
 نه برده که شا به دیاری دابوونی به باوکی، دووای شه رکه ی
 رووسیواو تورکیا زوربه ی گونده کانی سومای، که کوردی سونی
 مه زب بوون، شیخ عوبه بدوللا یان کرده گوره ی خویمان و باج و
 سهرانه یان بهو نهدا.

۲ - کامساراکان، په لاماردانه که ی...! لاپه ره. ۳۶
 «corres pondence...! no 5: 1881», p.g

۳ - کامساراکان، په لاماردانه که ی...! لاپه ره. ۳۷
 ۴ - کامساراکان، په لاماردانه که ی...! لاپه ره. ۳۷
 ۵ - خیله که ی هه مزاعا به شیک بوو له عه شرته گوره که ی
 به لباس. ثم عه شرته له ناوچه کانی سه سنووری عوسمانی ر
 نیران ته ژیا. له بهر ته وه دوزخیکمی نیمچه سه به خویمان بو دروست
 بوو بوو. عه شرته ی به لباس سوودی له شه رکه کانی نیوان
 عوسمانی و نیران ده بینی و زشنانانی له عوسمانیا نه برده سه رو
 هارینانیش ته چوو شاخه کانی ناوچه ی نوشنو و لاهیجان له
 نیران و له وی کزچ ره وی خزی نه کرد. پیش شه رکه ی رووسیواو
 عوسمانی، کار به ده ستانی به غدا هه مزاعایان گرتبوو له وی
 به ده ست به سه ری نه ژیا، دووای ثهوه له به ندیخانه کانی
 نه سه مبول توندکرا پاش شه رکه ی رووسیواو عوسمانی به چند
 سالیک ریگای درا له به غدا بزی. هه لی هینا رای کردور خوی
 گه یانده وه ناو عه شرته که ی خزی له نیران و بووه سه روکی
 عه شرته که (مشاکه، ۱۸۸۰، ژماره ۲۰۳۰).

۶ - ثاف پ ر، ق. «بیعه سه یه که له...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶،
 ژوب. ۵۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه ره. ۱۲ ژوب

۷ - هه مزه عه بدوللا، شورش...! لاپه ره. ۱۲ - ۱۳

۸ - کامساراکان، په لاماردانه که ی...، لاپه ره. ۴۰

۹ - هه مان سه رچاوه. لاپه ره. ۴۰

۱۰ - «corres pondence...! No 5 (1881). p. 47

ibid., p. 47 - 11

۱۲ - ثاف پ ر، ف. «ته رشیفی سه ره کی ۱ - ۴۹»، ۱۸۸۰ -

۱۸۸۲، د. ۲۹، ژوب.

۱۳ - «correspondence ...! No 5 (1881).p. 44

ibid - 14

۱۵ - «قه فقا س»، ۱۸۸۰، ژماره. ۲۸۴

۱۶ - «موورج»، ۱۹۰۶، ژماره. ۸، لاپه ره. ۶

۱۸ - «وه قت»، ۱۸۸۰، ژماره. ۱۸۶۸

18 - «correspondence ...! No 5 (1881). p.32

۱۹ - ویلسنی مو به شیر ی ته مه ریکانی، به شیوه یه کی راست و

ره وان باری سه رنجی خوی ده رته بری و ته لی، ده ست خسته

خوینی شیعه کانی نیران کاریکمی راست نه بوو، اچونکه تهو

کرده وه یه نیرانیسه کانی لی راست. کرده وه هه موو هه ستیکمی

دوستایه تی، که ته بوو به رامهر کورده کان هه بیت، بهو کرده وه یه

له تاو چوو. «s.cwilson,persian ...: p. 112

۲۰ - کامساراکان، په لاماردانه که ی...! لاپه ره. ۱۴

۲۱ - هه مان سه رچاوه، لاپه ره. ۴۱

21 - s.G. wilson, persia...! p. 109

23 - «the times», 17. xl. 1880

۲۴ - «قه فقا س»، ۱۸۸۰، ژماره. ۳۱۷

۲۵ - ثاف پ ر، ف. «بیعه سه یه که له...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶،

ژوب. ۵۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه ره. ۱۱۳

26 - «correspondence...» No 5 (1881).p. 38

ibid., p. 39 - 27

۲۸ - پلر قذینی کونولی بهریتانیا له به غدا، هه موو تهو ده نگه و

باسانه ی بیسوونی، له رژی (۸) ی تشرینی یه که مدا

به گوشینی بالیوزی گه یانده ته لی که ژماره ی تهو ناسورویانه ی

به شداری راهرینه که ی کوردیان کردوو، ته گاته چند هه زار

- کەسیک .
- «corres pondence...! No 5 :1881».p.13
- ۲۹ - (موورچ)، ۱۹۰۶، ژماره . ۸، لاپه‌ره . ۱۳
- ۳۰ - سهیری روژنامهی: «قه‌فاس»، ۱۸۸۰، ژماره . ۲۲۹ بکه .
- «correspondence...! No 5 (1881), p.38 - ۳۱
- ۳۲ - ئەم سیمۆن ئاڭایه - کوردوچکی سیمۆن چلینگاریان، له‌کاتی دیده نیه‌که‌ی کلایتۆن و عوبه‌یدوللا له‌وی بوو. به‌رای ویلسون، ئامانجی سیمۆن ئاڭا ئه‌وه‌بوو مافی گاوه‌کان له‌ده‌ست درێژی پاریزیت. به‌لام چهند سه‌رچاوه‌یه‌کی باورینی کراو له‌و رایه‌دان که چلینگاریان (ئه‌وه‌ی هاو‌نیشتمانیک‌ی روس بوو)، راویژ که‌ریکی گرنگ و سه‌ره‌کی شیخ عوبه‌یدوللا بوو له‌مه‌یانی سیاسه‌تدا. بگه‌ سه‌رچاوه‌ی وه‌ها هه‌ن. به‌وه‌زیری کاورباری ده‌روه‌ی شیخ عوبه‌یدوللا‌ی دانه‌نین (ئاف پ ر، ف. «بالیوزخانه له ...»، ۱۸۸۱، د. لاپه‌ره . ۲).
- «correspondence...! No 5, (1881), p.38 - ۳۳
- ۳۴ - Ibid
- ۳۵ - ئاف پ ر، ف. «ئه‌رشیفی سه‌ره‌کی ئا ۲»، ۱۸۸۰، ئۆب . ۱۸۱، د. ۱۰۹۵، لاپه‌ره . ۷۹ ئۆب .
- ۳۶ - «ده‌نگ و باسی په‌یام نیری میری»، ۱۸۸۰، ژماره . ۲۶۳، «قه‌فاس»، ۱۸۸۰، ژماره . ۳۱۶
- ۳۷ - «the times», 29.x. 1880
- ۳۸ - ئاف پ ر، ف. «ئه‌رشیفی سه‌ره‌کی ۱ - ۵۹»، ۱۸۸۰ - ۱۸۸۱، ئۆب . ۸، د. ۲۹، لاپه‌ره . ۵
- ۳۹ - «correspondence...! No 5, p.11 - ۴۰
- ۴۰ - Ibid, p. 22
- ۴۱ - ل. ک. ئه‌رتامونوف، ئازربایجانی ژووروو، تفلیس، ۱۸۹۰، لاپه‌ره . ۷۵، ۷۸
- ۴۲ - ف. ف. مینورسکی، چهند سه‌رنجیک ده‌رباره‌ی گه‌شته‌که‌ی خانیی ماکیندا - «زانباری ده‌رباره‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی روژه‌لات»، به‌رگی ۱، س پ ب، ۱۹۰۹، لاپه‌ره . ۳۰
- ۴۳ - «مشاک»، ۱۸۸۰، ژماره . ۱۹۹
- ۴۴ - کامساراکان، په‌لاماردانه‌که‌ی...! لاپه‌ره . ۴۳
- ۴۵ - ئاف پ ر، ف. «بیمه‌یه‌ک له ...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶، ئۆب . ۱۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه‌ره . ۱۰۴
- ۴۶ - «the times», 3.x.1. 1880
- ۴۷ - «correspondence ...! p. 77
- ۴۸ - «وه‌قت»، ۳ - ۲ - ۱۸۸۱
- ۴۹ - ئاف پ ر، ف. «بیمه‌یه‌ک له ...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶، ئۆب . ۵۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه‌ره . ۹۵ ئۆب .
- ۵۰ - هه‌مان سه‌رچاوه، لاپه‌ره . ۹۶ ئۆب .
- ۵۱ - «correspondence ...! p. 54
- ۵۲ - ئاف پ ر، ف. «بیمه‌یه‌ک له ...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶، ئۆب . ۵۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه‌ره . ۱۳۷
- ۵۳ - هه‌مان سه‌رچاوه، لاپه‌ره . ۱۱۳ ئۆب . (هه‌روه‌ها سه‌یری: بکه 57 ...! p. 57 «correspondence ...! p. 58 - ۵۲
- ۵۵ - ئاف پ ر، ف. «ئه‌رشیفی سه‌ره‌کی ۱ - ۵۹»، ۱۸۸۰ - ۱۸۸۱، ئۆب . ۸، د. ۲۹، لاپه‌ره . ۴۷ ئۆب .
- ۵۶ - «correspondence ...! p. 80
- ۵۷ - wilson, persian ..., p. 120
- ۵۸ - ئاف پ ر، ف. «بیمه‌یه‌ک له ...»، ۱۸۷۷ - ۱۸۹۶، ئۆب . ۵۲۸، د. ۱۲۰۲، لاپه‌ره . ۱۹۹ - ۲۰۰
- ۵۹ - «correspondence ...! p.65
- ۶۰ - «قه‌فاس»، ۱۸۸۰، ژماره . ۳۰۴
- ۶۱ - ئا. م. کالیوباکین، کورته‌ی باسیک ده‌رباره‌ی هینزی سوپایی ئییران له‌ سالی ۱۸۸۳دا، «که‌ره‌سته‌ی جوگرافی و توپوگرافی و احصائی ده‌رباره‌ی ئاسیا»، ۱۸۸۳، ژماره . ۴، لاپه‌ره . ۵۸
- ۶۲ - «correspondence ...! p. 63 - 6۳
- 6۳ - Ibid
- 6۴ - Ibid
- 6۵ - ئاف پ ر، ف. «بالیوزخانه له ...»، ۱۸۸۱، د. ۱۵۶۷، لاپه‌ره . ۳۱
- 6۶ - «قه‌فاس»، ۱۸۸۰، ژماره . ۳۴۳، هه‌روه‌ها سه‌یری «مه‌گوو ئایه‌ستان»، ۱۸۸۰، ژماره . ۹۸ بکه .

انتفاضة الأكراد في إيران بقيادة الشيخ عبيد الله سنة ١٨٨٠

ترجمة د. كاوس قفطان

لخلاص الأكراد هو الثورة. في نهاية رسالته يطلب منه إيصال المشكلة إلى القنصل البريطاني مع بذل الجهد لفهمها. يعترف الشيخ بوجود عشائر كردية تمارس النهب والسلب وإشاعة الفوضى في المنطقة ويتعهد بالقضاء عليهم في حال تسلمه السلطة.

لقد حاول الشيخ وبذل جهده لاستمالة بعض الأسماء الكبيرة إلى حركته، من بينهم عباس ميرزا المطالب بعرش إيران والذي رفض طلبه. وفي أيلول انتشرت الانتفاضة واحتلت مناطق شاسعة. يعترف مواطن إيراني في رسالة له، بأن المنتفض ليس عشرين ألف مسلح كردي، وإنما كردستان برمتها. أنضمت معظم العشائر الكردية في إيران إلى الشيخ. بلغ عدد الملحنيين حوالي مئة ألف مسلح. وقف الشيخ ضد النفوس المذهبية ولهذا امر بأعدام أحد رجال الدين السنة عند قيامه بأثارة النعرة المذهبية، ليكون عبرة لغيره.

بعد مدة قصيرة وصلت القوات الكردية إلى أطراف مدينة تبريز. اعترف أحد مراسلي التايمس، بأن هذا الانتصار الكاسح دليل على أن الأكراد يعتبرون الشيخ منقذهم. لقد ترك عدد كبير من الضباط والجنود الأكراد صفوف الجيش الإيراني والتحقوا بقوات الشيخ. لقد أمر الشيخ بعدم التعرض للمواطنين وممتلكاتهم وكذلك للأجانب وكان

في بداية آب ١٨٨٠ طلب متصرف ورمي من عبد القادر بن الشيخ عبيد الله جمع الضرائب في منطقة (سوما). فرفض طلبه. فاستغل المتصرف ذلك لبذر الشقاق في المنطقة، ونتيجة تعسف السلطة انتفض حمزة آغا رئيس عشيرة منگور الكبيرة وانضم إلى الشيخ عبيد الله، فقد جاء في تقرير القنصل الروسي في إيران «إن الأكراد الذين يواجهون تعسفاً واستغلالاً فظيعين من السلطات الإيرانية، قرروا الوقوف بوجه السلطة.» واستمر القنصل قائلاً: «إن أكراد إيران ينضمون إلى الشيخ ويعتبرونه متقدماً.» وفي الشهر نفسه قرر الشيخ إرسال ألف مسلح لمساعدة حمزة آغا. تقرر أن تقوم القوة الرئيسية بقيادة الشيخ عبد القادر وحمزة آغا باحتلال ساوجبلاق وبعد ذلك تبريز. أوعزت إلى قوات أخرى لاحتلال مناطق أخرى. كان الشيخ القائد العام لهذه الحملة. بمجرد دخول قوات الشيخ الحدود الإيرانية انضم إليه أعداد كبيرة من المسلحين الأكراد. لقد جاء في أحد تقارير كاماراكان، بأن أكراد إيران يظهرون إخلاصاً نادراً للشيخ ولقضية الوحدة الكردية. لقد وجه الشيخ رسائل إلى السلطات الإيرانية وإلى الدول الغربية عن طريق بعثاتها السياسية والدينية. في الرسائل التي وجهها إلى كوهران، المبعوث السديني الأمريكي توضح إبعاد الحركة وبواعثها. في رسالته الأولى يوضح حقائق ملموسة عن مدى ظلم وتعسف السلطات الإيرانية، مؤكداً بأن الطريق الوحيد

المخالف يعاقب بشدة.

حاصر القسّم الآخر من جيش المنتفضين، مدينة ورمى . بقيادة عبد القادر ابن الشيخ . إلا ان المدينة استعصت عليهم . بسبب فرار سكان المدينة ومسؤوليها مفاوضة المنتفضين . قرر متصرف المدينة، ربحاً للوقت، الالتجاء الى القنصل البريطاني المدعو أبوت . لكي يطلب من الشيخ تأجيل هجومه على المدينة . اشترك القنصل بسرور في هذه المؤامرة مستغلاً ثقة الشيخ به . كتب نابوت في احد تقاريره : ان الشيخ يرى أن الدولة العثمانية وايران ليستا بقادرتين على الحكم والقضاء على الفوضى المتفشية في المناطق الكردية التابعة لهما، ولهذا فهو مصمم على تأسيس ادارة مستقلة . وإذا لم تستطيع ادارته القضاء على الفوضى وفرض احترام القانون، والحكم بعدالة على جميع الطوائف والأديان فإنه مستعد ان يمثل امام محكمة دولية .

لقد اظهر نابوت موقفه العدائي بأن امر الأتوريين المنضمين الى صفوف قوات الشيخ بالانسحاب وخدّر الباحثين من الانضمام الى الشيخ . مع ذلك وافق الشيخ على قيام نابوت بسفرة في كردستان للتعرف عن كتب على الشعب الكردي وامانيه .

بقدر ما كانت القضية بعيدة عن الدولة العثمانية وموجهة ضد ايران، كانت مستعدة لمد الشيخ بالمساعدة . لكن بعدما ظهر أن المسألة ابعد من تقديراتها ومصالحها، بدأت تستعد عسكرياً ومالياً لمواجهة الشيخ . طلبت من البنوك المهمة الرئيسية في وان وارمزوم وطرايزون ومدن اخرى تخصيص مبالغ كافية للقضايا الحربية . وقامت باستعدادات عسكرية كاملة وارسلت عسكرية الى مدينة وان وصلت الى مئة الف مسلح وبدأت باستخدام سياستها التقليدية، سياسة فرق تسد بين العشائر الكردية .

اما السلطات الايرانية فقد قامت باستعدادات عسكرية هائلة واستعانت بالخبرات الأجنبية واستخدمت ضباطاً اجانب، وبخاصة من النمساويين، وفي الوقت نفسه التجأت الى روسيا وبريطانيا لتستعين بهما في القضاء على الحركة

الكردية . على الرغم من التناقضات السياسية والمصلحية بين بريطانيا وروسيا في ايران، إلا انهما وقتاً معاً ضد الحركة الكردية . لقد اضطرت حكومة الشاه الى استخدام جيش الفرسان . هذا الجيش الذي كان يستخدمه في الأيام العصية فقط . لقد لعب تيمور خان حاكم ماكو الكردي دوراً مهماً في النضال ضد الشيخ وحسم المعركة . استخدمت القوات الايرانية وقوات تيمور خان افطع الوسائل الهجومية لقمع الحركة الكردية . خصصت مكافأة مالية لكل من يقتل مقاتل كردي . خلقت هذه الوضعية جواً من الكراهية ضد الأكراد، حتى ضد المنضمين منهم الى السلطة . في احدى المرات قامت السلطة بأعدام جميع الأكراد في وحدة عسكرية تابعة لها .

هذه الظروف، واخيراً خيانة الرؤساء الأكراد وتركهم لصفوف الانتفاضة . اجبر عبد القادر وحمزة آغا على الانسحاب . في منطقة (بنيايه)، اضطرت القوات الكردية بعد معركة دموية وتكبيدها خسائر فادحة، الى الانسحاب . اعترف عبد القادر في رسالة له الى والده بأن السبب الرئيس للهزيمة هو خيانة الرؤساء الأكراد وانضمامهم الى صفوف الأعداء . وفي رسالة تالية بذكر أسماء هؤلاء الخونة .

بدأت فترة انسحاب القوات الكردية وهجوم القوات الايرانية . وفي هجومها استباحت كل شيء . نهبوا القرى واحرقوا المزروعات واعتدوا على اعراض النساء . يعترف احد الدبلوماسيين الروس، بأن الوف الأكراد قتلوا نتيجة هذه الانتفاضة، ومحيث اكثر من مائتي قرية . اضطرت الشيخ وحمزة آغا الى الانسحاب الى الحدود العثمانية . بذلك انتهت فترة نضال لكي تبدأ مرة اخرى في المناطق الكردية ابان الحكم العثماني .

قامت السلطات الايرانية بأعمال تعسفية لامثيل لها في المناطق الكردية، حتى ليكفي القول أن اكثر من ٦٠ - ٧٠٪ من سكان ورمى اضطروا الى ترك منازلهم والتوجه الى الحدود العثمانية .

ئەشنوگرافیاو لیکۆلینه‌وه‌ی ھونەری میللی

دوکتور مجید حمید عارف

زانکۆی بەغداد

کۆلیجی ئاداب

پێشەکی

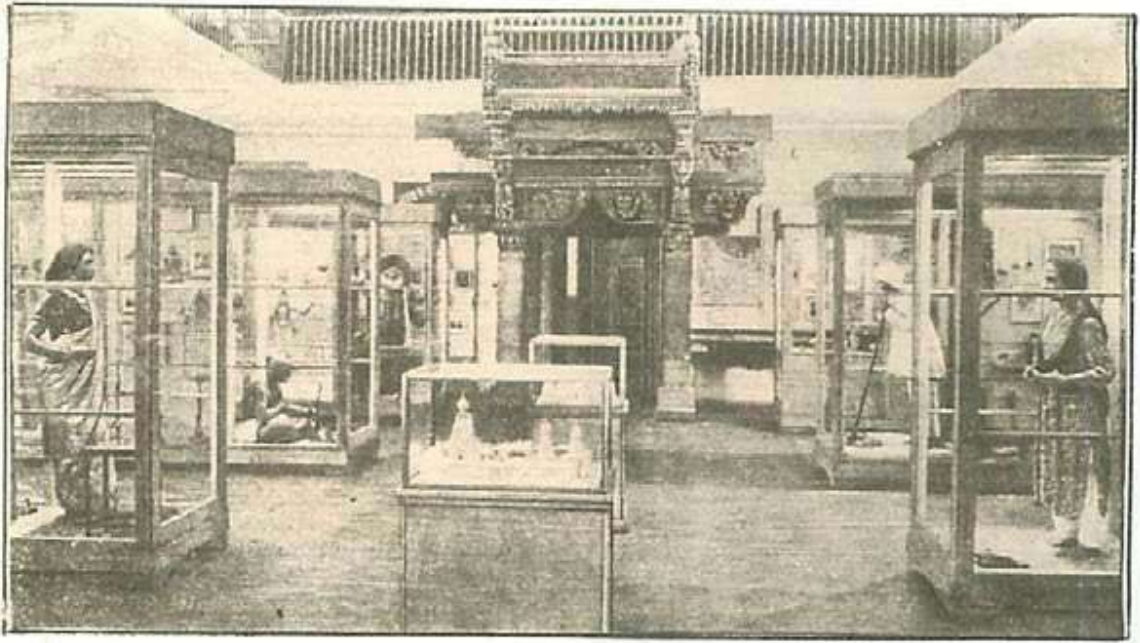
لیکۆلینه‌وه‌ی ھونەری میللی

ھەبە لە دروست کردنی بایەخ پێدان و خوش بوونی کەلەپووری ھونەری میللی ، ئەم کۆمەڵگەبە ، یا بە شێوەیەکی تر، ژيان دەبێتە مانلەرنیک بۆ توێژەرە کە زیاتر زانیاری بابەتی دەربارەي ئەم کۆمەڵگایە بزانی، لە قوناسی دوایش دا، دەبێ توێژەر بە ھوو رینگار توانای تایبەتی خۆی، مامەلە لەگەڵ ئەم کۆمەڵگایە بکات و سەرنجیان بۆ لای خۆی رابکێشێت و خوشەبوستی خۆی بۆیان زیاد بکات.

ئەشنوگرافیا بریتی یە لە زانستی وەصف کردنی میلەت و نەتەوکان، بەبەکداچوونی زاراوہ زانستی یەکان، واتە ئەو زاراوہ ناوخۆی پێشان دەدات، لە ئەلمانیاو ھۆلەندە زاراوہی (فرلکسکندە) (Volkskunda) کە بە واتای زانستی کەلەپووری میللی دیت بەکار دەھێنن. بە شێوەیەکی گشتی ئەشنوگرافیاو ئەشنولوجیا لایەنی رۆشنییری میللی بە ھەردوو پروی مادی و رۆحی دەگرێتەوہ. لە ھەمان کات دا فۆلکلۆر گرنگی دەدات بە لیکۆلینه‌وه‌ی کەلەپووری میللی سەر زمان، بان ئەدەبی سەر

، وەکو ھەموو بەشەکانی تری ئەنثروبۆلۆژی پشت بە ھەموو جۆرەکانی لیکۆلینه‌وه‌ی مەیدانی دەبەستی، بۆ ئەم مەبەستەش گەلی بنچینەو دەستور و ھۆی تایبەتی ھەبە کە توێژەر دەگەرێتەوہ سەری و لیکۆلینه‌وه‌ی مەیدانی دەبێ لەسەر کۆمەڵگای ناوچەي بچووک و کەم ژمارەو سنوورداری بۆ ئەوہی توێژەر، یا تێپیک لە توێژەرەن بترانن بە تەواوی ژيانی ئەم کۆمەڵگایە بچووکە لە ھەموو لایەنەکانیانەو ھەلەبەسەنگینی لە ماوەیەکی کەمی دیاری کراو دا زانیاری دەربارەي ئەم کۆمەڵگایە لە رینگای ئاسادەکردنی بیبلوگرافیاو دەست دەکەوێ، ئەمەش بە ھۆی خوێندەوہی ھەموو زانیاری پیک کە پەپوہندی بەم کۆمەڵگایەو ھەبێ وەک راپۆرت و پەخشانامەو تیبینە گشتی یەکان ئەمەش لە پروی زانیاری میژوویی و جوگرافی و ئاماری گشتی یەوہ.

پاشان ھەل دەستی بە ژيان لەناو ئەم کۆمەڵگایە دا، لەگەڵ ژيانیش خۆی لە خۆی دا بایەخ و گرنگی ییکی تەواوی

لايهنه تازه‌کانی پيشاندانی كه لتوور له هيندستان .

توانینی سوووه‌رگرتن لینی بو چاره‌سه‌رکردنی گیروگرفته مروفايه‌تی به‌کان .

ئهمه‌ی زانسانه به‌شداری له کیشانی پروگرامیکی روون له خال سه‌ره‌کی به‌کان و په‌یامه زانستی و نه‌توايه‌تی به‌کە‌ی بو پيش خستى به‌ره‌م هينراوه‌کان له سوود له به‌کاره‌ينه‌ره‌کان له کیشانی سياه‌تی روشنبيري و کۆمه‌لايه‌تی بو هه‌موو مروفايه‌تی ده‌گه‌يه‌نیت .

په‌ناسینی کۆمه‌له جياوازه‌کان (له نيو به‌ك نيشتمان دا) له‌به‌کسری خزمه‌تیکی به‌ره‌تی به‌بو جی به‌جی کردنی له‌یه‌ك گه‌شتن له نيوانیان دا، وه‌شی کردنه‌وه‌ی باری تايه‌تی هه‌ر په‌که‌یان و بو‌دیاری کردنی گیروگرفته ناوختی به‌تايه‌تی به‌کان که پرووه‌پرووی ده‌بن، تيشك خستنه‌ سه‌ر ئه‌و په‌ره‌سته‌ گه‌ورانه‌ی که له به‌رده‌می ئه‌و پي گه‌يشته ده‌وه‌ستن، هه‌موو ئه‌مه نامانجیکه ده‌توانریت ليکۆلینه‌وه‌ی زانستی مروف خزمه‌تی بکات .

رېگاکانی تووژينه‌وه‌و ليکۆلینه‌وه‌:-

ئه‌وانه‌ی بايه‌خ به‌هونه‌ری ميللی ده‌دن، زۆر سوود له کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌و زانباری‌يانه وه‌رده‌گرن که باوه له ليکۆلینه‌وه‌ی

زمانی ميلله‌ته‌که . ئه‌وه‌ی ناسراوه وشه‌ی (Ethnic) که ره‌گه‌یکه‌ی گریکی هه‌یه‌و به واتای ميلله‌ت، ياخورد نه‌توه‌ دیت . له هه‌موو زمانی ميلله‌ته‌کانی سه‌ر پرووی زه‌وی گه‌لێك چه‌مکی جنور - به‌جۆری هه‌یه‌ بو وشه‌ی نه‌توه‌ که به واتای هاو‌نیشتمانی، یا جی‌نیشی دیت وه‌کۆگه‌لی عیراق، یا ن میسری، یا ن ئینگلیزی، یا ن نه‌توه‌ وه‌کۆگه‌لی عه‌ره‌ب، فه‌ره‌نجی، ژه‌رمانی . به‌لام وشه‌ی (Folk) ره‌گه‌یکه‌ی ژه‌رمانی هه‌یه‌ به واتای (گه‌ل) دیت، به‌لام (Lore) واتای (حکمه) دیت . به‌لام وه‌رگيرانی وشه‌ی بو وشه‌ی فولکلور واتای (حکمه‌ی گه‌ل) دیت، یا ن (په‌زانینی ميللی) ⁽¹⁾ دیت .

ئه‌ئسۆلۆجیاو ئه‌ئسۆگرافیاو فولکلور به‌شداری ده‌که‌ن هه‌روه‌کو دیارده له زانستی ئه‌ئسۆلۆجیاو کۆمه‌لايه‌تی له شی کردنه‌وه‌ی په‌سه‌ندنه‌ی به‌کارلی که‌ره‌کان و کارلی کردنی گۆراوه له نيوان روشنبيري جياوازه‌وه، ئه‌وجا ئه‌گه‌ر ئه‌مه روشنبيري که پيشکه‌وتوو بیت، یا ن سه‌ره‌تايی بیت که ئه‌مه‌ش به‌یه‌ك گه‌ياندنێ شارمستانی ده‌ناسرێ، یا ن روشنبيري، هه‌روه‌ها ئه‌نجامه‌کانی کارلی کردنی گۆراوه له نيوان روشنبيري به‌جياوازه‌کان هه‌روه‌ها

(دهفول کوت) نمونه يهك بو كهلتووری روزهلات

زور هونهری میلی ههیه که تنبا به نووسین و باس کردنی ناتوانین بیان پاریزین ههچهند نووسر زور وردبین و بههیزیی له باس کردن دا ناتوانی وینهییکی تهواوی ثم هونهره میلی به بگهیه نیشه خونته ربی لهوهی پشت به وینهی فوتوگرافی یان سینه مایی بیستی . پیوسته په نجه بو لهوه رابکشین که تویره ری له شوگرافی له کاتی وینه گرتن و زانیاری وه رگرتن ده بی ره چاوی خووره وشت و داب و نه ریتی کومه لایه می لهو کومه لگایه بکات که لیکونه وهی له سر دهکات و به هیچ جوریک هه ستیان بریندار نهکات و له خزی دور بیان نه خسته وه ، بو نمونه زور کومه لگایه به هیچ جوریک رازی نابن که وینه می شوینه پیروزه کانیان ، یان نافرته کانیان بگیری . هه ندی له زانیایانی

نه نیشرو بیلوژی وه کو تیبینی کردن و سه رنج دانی خووره وشت و هه لس و - که وتی روزهانی کومه ل و به کارهیتسانی نامیره میلی به کان و بیرو باوه ریان و نهینی و سونگی می ثم به کارهیتانه ، تویره ره هه سوو زانیاری به کان تومارده کات و ریکی ده خات له لیسته ییکی تایه تی و پشت به وینهی فوتوگرافی و نمونه و لسته وه ده به سنی ، دوا می به جیاوازی هه ریه ک له م رنگایانه به دریزی باسی ده که بین .

۱ - تیبینی :

تویره ره ، یا لهو که سه می که بایه خ به کوکرده وهی هونه ری میلی له دات پیوسته زور وردبینانه و قول سه بیری هه سوو لایه نه کان بکات و زور سه رنجی تهواوی لهو بایه تانه بدات که ده سنی که ونون هه روه ها می شکی خوی له سر لهوه دابنی که پاریزنگاری هه سوو زانیاری به کان بکات که له می شکی دا چه که ره بیان کردوه ، ناویه ناویش بگه ریشه وه سه ر سه چاوه ر تیبینی به کان بو په کالاکرده وهی بایه ته که می ، هه روه ها ده بی تویره ره تام و چیژ له هه سوو لایه نه کانی که لتوورو روشنییری گشتن وه ر بگری ، له روشنییری ماددی و هونه ری و له ده بی و زمانه وانوی و ... هه د ، ثم لایه نانه ی روشنییری هه چهنده دووریش بیت له خودی بایه ته که ، تویره ره هه ر پیوستی پی ده بی و که لکی لی و ه رده گری . وینه گرتنی فوتوگرافی به یه کیک له گرتن گرتن رنگا کانی تومار کردن ده زمی ردری بو روون کرده وه و ساغ کرده وهی هونه ره سه رته ایی به کانی کومه ل زور جار وینه ی فوتوگرافی جینگای نووسین و باسی دوورو دریز ده گرتنه وهو زانیاری زیاترو ودرتر به ده ست ده خات ، له نووسین و باس لیوه کردن به تایه تی له بواری هه ندی هونه ری میلی جوانکاری و جل و به رگ و خشل و زیر . . یا هه ندی نه خش و نیگاری سه ر دیوارو گزور نامیره کانی راوشکارو شتی تر که ناتوانین به هیچ جوریک له دیرینه خانه بیان پاریزین تنبا به وینه گرتن نه بی . . که واته وینه گرتن زور هونه ری میلی ده پاریزی له فه وتان و له ناوچوون .

نموونه یه پلک بو که لتووری خوارووی روزمه لاتی
تاسیا

ئەو زانیاری یانەنی که توپزەر چنگی دەکەوت هیچ بایەخینگی نایێ ئەگەر سنووری کات و شوین و باری کۆمەلایەتی بو ئەکیشایی، بۆیە پێوستە توپزەر باەخ بە کات و ساتی دەرکەوتنی پیشە، یا هونەرە پیشەسازی بەکە بدات و ئاگاداری هەموو گۆڕانەکان بێت لە هەموو قۆناغەکانی، تا دەگاتە باشترین ئەنجام و پروووتترین شێوە، لەلایەنی کۆمەلاییش توپزەر دەبێ بەچاوی بەکارهێنان و دروست کردنی پیشە جۆراوجۆرەکان بکات، هەرۆهە دەبێت ئێببێنی جۆراوجۆری ئەو هونەرە پیشەسازی یانە بکات لە زۆر کۆمەلگای جیاوازا.

دەبێت توپزەری ئەثنوگرافی زۆر ئاگادار بێ لە ئازاستە کردنی

ئەثنوگرافی پەنا دەبەنە بەر وینەگرتنی سینه مایی بەتایبەتی ئەگەر ویستیان هەنگاوێکی پیشەییەک لە پیشەکان لە سەرەتاوە، تا دوا قۆناغ هەل بگەرن، وەکو دروست کردنی گۆزەو داناشین و خویش کردنی بەردی مەرمەر بۆ بەکارهێنانی لە ژبانی روزانهی هەندێ کۆمەلگای سەرەتایی دا.

بۆیە زۆر پێوستە توپزەر بزانی کامیرای سینه مایی بەکاربینی لەکاتی لیکۆلێنەوهو کۆکردنەوهی هونەری مێللی، که دەبێتە هۆی فەرمانێکی لە کارو تا ئەوهی هەندێ جار جیی دەست خستی بابەتی هونەری و تۆمارکردنی نسوونەنی نەخس و نینگاری سەر قاپ و قازان و هی تر دەگرێتەوه و بناغەییەک بۆ لیکۆلێنەوهکانی سەر بە گۆڕانگاری رۆشنیبری لە بواری رۆشنیبری ماددی کۆمەلگای سەرەتایی بەکان پێک دێتی.

دەگونجی توپزەری ئەثنوگرافی بە گۆرەنی زانیاری وەسنی، دەربارەنی رۆشنیبری کۆمەلگایە جیاوازهکان لە بارەنی مێللی پیشە کەوتنی کۆمەلایەتی و شارستانیەکان دا، بەک دەگرێتەوه، ئەو کۆمەلگایەش دەشی لێک براوین، جا نازانین هەل و مەرج بو ماکە شوێنەواری بەکان دەنی خانەوه سەر ناسنی تەکنەلوژی و ئابووری و ئایینی و رامیاری، بەمە پنی بەراوردو ساغ کردنەوهی بێسراوه بابەتی بەکانی بۆ خویش دەکا که گونگی خۆی لە بەکالا کردنەوهی سرووشی رۆشنیبری ئەو کۆمەلگایانە هەبە.

۲ - چاوپێ کەوتن.

پێگای دووم لە کۆکردنەوهو لیکۆلێنەوهی هونەری مێللی چار پێ کەوتنە، لەمەشیان توپزەری ئەثنوگرافی دەبێ پەسپۆرو زانا بێ وایەو کەسە بکات که چاوپێ کەوتنی لەگەڵ دەکات دلنی بۆی بکاتەوه و هەموو شتیکی بۆ یاس بکات، دەربارەنی هونەری پیشەسازی بەرەزامەندی خۆی، بێ گومان وردبینی و توانای توپزەر زۆر شتی بۆ روون دەکاتەوه دەربارەنی ئەو کەسەنی لیکۆلێنەوهی لەسەر دەکات لە پرووی کەسایەتی و باری کۆمەلایەتی یەوه، ئەمەو بۆ زیاتر بشکێن و چاوپێران بۆ بەدەست هێنانی زانیاری دەبێ توپزەر راستەوخو چاوی بە خواوەن پیشەکان بکەوتن، وەک خواوەن پیشەو جادووگەر و فالچی و کەسانی تر.

به نژادی بیرو راگانی دهر بری، توپزه نومیاری بیرو راگانی نهو
 که سه دهکات.

لیکولینهوه کانی شئوگرافی نهوهی سه لماندووه که نم ریگایه
 زور سوودبه خش دهی له پراکتی دا، به مش توپزهر باسیکی

پر سیار له و که سهی که دهیوهی لیکولینهوهی له سه برکات، نابی
 ههستیان بریندار بکات چونکه نههه زبانی زور دهیبه خشیته
 لیکولینهوهی مهیدانی، ههروهه دهی له کانی چاوی که وتن دا
 له یابه تی گشتی یهوه دهست پی بکات وه سه رنج و تیینی گشتی
 بیت دهر باره ی بابه تیکی تایه تی و ماوه بداته لایه نی دووهه. که

نمونه یهك بو كه لتووری هیندستان.

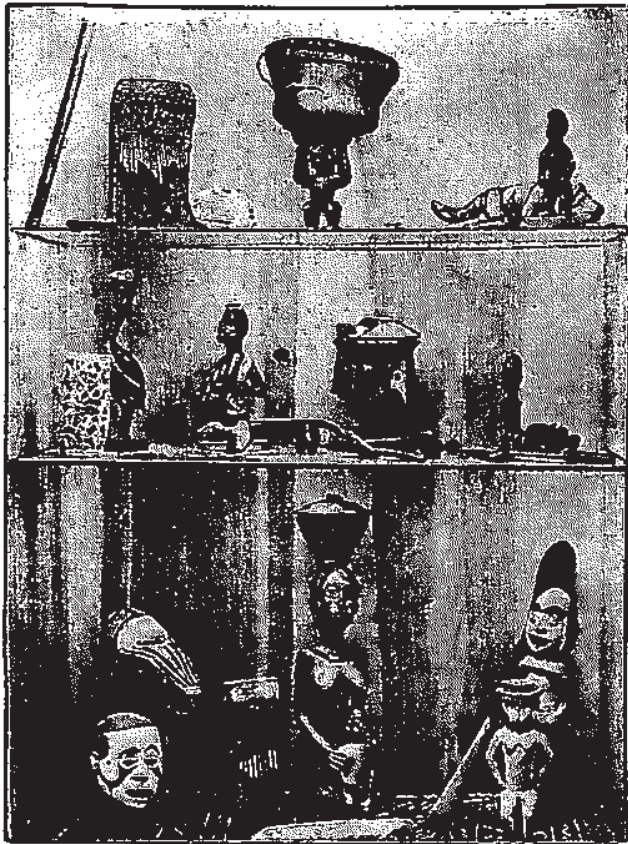
هونلی نهزادی مروفايه تې - (موزه خانې تهئوگرافي لينيئفراډ *

پرسياړ ئاړاسته ي ته من زوره كان بکات، بهر له ته من
 باجووکه کان، چونکه جياوازي ته من و پله ي کومه لايه تي
 مړچيکي بهرته ي وردبيني و ليزاني به کاره ياني هونري
 ميللي به.
 تويژه ي تهئوگرافي ده ي جاوي له وه وه نه ي که له يک
 چاوي که و تن دا بگاته نه نجام و له يک هم جاردا هم مو
 زانباري يکي چنگ که وي، به لکو ده ي بهر بهر له زياتر له
 يک چاوي که و تن دا ي، چونکه په له کردن له ليکوليه وه
 نه نجامي باش نابه خشي.

تويژه ده ي بزاني چون تاکه که سيکي ته و کومه لگايه ي
 ليکوليه وه ي له سر ده کات، ناتواني هونري ميللي ته و
 کومه لگايه له ميشکي خوي دا هل بگري و هم مو لايه نه کاني
 بزاني، چونکه زور به ي زوري نه نداماني ته و کومه لگايه ش
 جوړو شيوه و هيم او هرکي هونري پيه سازي به ميللي به کان يان
 نازان و ده رکي ي ناکه *
 زاناي تهئوگرافي (رالډ - لئون) ته و لايه نه ي له

زوري ده ست ده که وي و نزيک ده بيشه وه له راستي و دروستي
 کاره کان. هه ندي جاري واش هه به تويژه ده توانيت ته و
 چاوي که و تن به خوشارده وه له زير په رده به کي تر دا نه نجام بدا،
 وه کو ته وه ي که هاتو و چوي جادو و گهرو فالچي به کان بکات و
 سهر دانيان بکات وه کو ماميلکي وان له بارو دوشي تايه تي دا،
 به شداري نه ريت و يونه و شاهنگه ميللي به کان بکات، له مشيان
 راده ي سوود و هرگرتن و زانباري و هرگرتن به يي لي هاتوي و
 سپوري و تواني تويژه ده ي، له حالت ته دا ناي تويژه هر هيچ
 نيشانه يکي ليکوليه وه ي لي - ده رکه و يت که س هه سي
 ي نه کات و له نيازي نه گات.

پويسته تويژه له کاتي ليکوليه وه ي زور له سره خو و نه رم ي
 وه روا له گفتوگو دا، له بهر ته وه ي گه هاتو و ژماره ي ته و
 که سانه ي که چاوي پييان ده که وي زور بوون، ته و تويژه
 وه لامي جيا جياي ده ست ده که و يت ته مش ده بيشه هوي سر
 نه که و تن ليکوليه وه که، خالي گرتگرتيش ته وه به که تويژه ده ي

ئاورنيك له كهلتوورى ميللەتانی ئەفریقا
(موزەخانەى ئەثنوگرافىيىنىڭ ئەفرىقا)

زۆرترین ژمارە لەو ئارە زوو مەندانى كە بەشدارى كۆكردنەوى
هونەرى مىللى دەكەن، ۋە كۆنەرىنگايەى كە ھەندى
ئامۇزگاي بەكانى ئەثنوگرافى لە بەكىنى شۆرەوى ۋە فەلەندە گرتیانە
بەر ئەویش بە دروست كەردنى چەند پىش بەركى بەكى سالانە كە
ھەر بەكىك لەم پىش بەركى يانە تايەت دەبى بە كۆكردنەوى
جۆرىكى ديارى كراۋ لە فۆلكلور كەلتوورى مىللى، ھەزاران
كەس بەشدارى ئەم پىش بەركى يانە دەكەن، ھەندى دەزگا، كە
بايەخ بە كەلتوور دەدەن چەند خەلاتىك تەرخان دەكەن بۆ
سەر كەوتەكان لەم بوارەدا. لە رېگاي ئەم پىش بەركى يانە ۋە
دەستەيىكى بلاۋ بە ھەموو ناچەكان ۋە بۆ كۆكردنەوى ھونەرى
مىللى ۋە كەلتوور دروست دەبى، كۆكردنەوى رېك خستنى ۋە
پۆل پۆل كەردنى ئەم زانىبارى يانەى كە ئەو ئارە زوو مەندانى

كەتتە كەى (لېكۆلېنەوى مروف) رېوون كۆكردنەوى دەلى «... تاكە
كەس ناتوانى سەرجمى كۆلتوور ۋە رۇشنىرى كۆمەلە كەى خۆى
بزانى... سادەترین شېۋەى كەلتوور زۆر لەو دەولە مەندىرو
فراوان ترە، كە تاكە كەسىك ھەمووى بزانى، لەبەر ئەو پارچە
كەردن ۋە دابەش كەردن ۋە تايەنمەندى ۋە پەيدا كەردن لە فرمان ۋە
پىشەكان دا، ۋە ئەندامانى ئەم كۆمەلە دەكات كە ھەرىكەى
كارەكەى خۆى بەرىك ۋە پىك ۋە سەر كەوتەكانە بىتە سەر بەى
ئەوى سەرجمى گشتى كۆمەلە كەى بزانى، تاكە كەس تەنيا
لەبەنىكى شارەزايى پەيدا دەكات

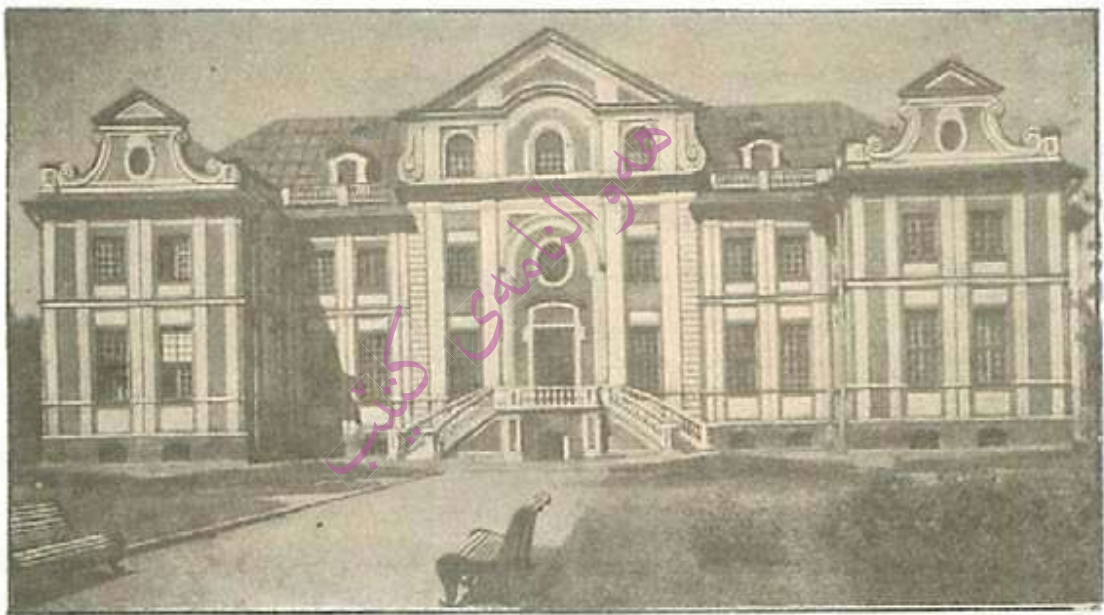
لەبەنىكانى تەرىش بۆ ئەندامانى تر بەجى دېلى كە جى بەجى
بەكەن لە ھەمان كات دا، دەبىن ھەموو كەسىك دەتوانى
بەشدارى زۆر لەبەنى ئەم كەلتوورە گشتى بە بكات بەلام خۆى
ناتوانى بە كەردە ۋە بەشدارى بكات، بۆرە پىاۋىكى شەل
زانبارى تەواۋى ھەبە لە شەرو شۆرە ھەتتە بىردن ھەرچەندە
خۆشى ناتوانى بەشدارى بكات، دەتوانىن ھەمان شت بلىن
لەسەر تاقىكى تايەتى لەناۋ ئەم كۆمەلەدا بۆرە ھەموو پىاۋىك
ئەو شتەنە دەزانى كە بۆ ئافرەتى دووگيان «حوامل» قەدغەبە،
بەلام زۆر ئاشكرايە كە ھىچ پىاۋىك داۋاى لى نەكراۋە
سەر سەى بكات»^(۱) لەبەر ئەمە بۆ تۆزەرى ئەثنوگرافى باشترە
كە لە چوارچىۋەى گشتى ھونەرە مىللى بەكەن دەست بە
لېكۆلېنەۋە بكات، ۋە كۆ پىشەكان، ھونەرە باۋەكان ۋە ناچەكانى
رۇشنىرى ۋە كەلتوورى دەورەرى، داۋا ئەمەش لە ھەر
ھونەرىك لەم ھونەرەنە چەند نەمۇنە يىك ھەل دەبىزىرى ۋە
لېكۆلېنەۋەى لەسەر دەكات، پەچاۋ كەردنى بابەتى كەلتوورى
گشتى داۋا ئەمەش بابەتە تايەتە بەكانى كەلتوور لە
پىشەبەى بەكان ۋە ھەرزىرو جوتيارو راۋچى ۋە گەورە پىاۋانى تايىن ۋە
مەندال ۋە نىشان كەردنى كەلتوورى ھاۋەش لە نىشان ئەم دور
تاقەدا دەورەىكى زۆر گىنگى ھەبە بۆ تۆزەر لە سەر كەوتەنى
كارەكەى، لە ئەك ئەم دورە رېگايەش دا بۆ كۆكردنەوى كەلتوورى
مىللى، يا سەر تەلى، ھەندى جار تۆزەر پەنا دەباتە بەر
داھىنان ۋە چارە كەردنى ذاتى بۆ بە دەست خستنى يارمەتى لە

کۆزبان کردۆتهوه له ریکای دزوست کردنی لیستی کۆکردنهوهی زانیاری و بلاوکههوهو پهخش نامه - کان دهبن که بو ئهم مههسته بهکار دئی، ئهم بلاو کراوانهش له ژیر ناوی (لیکۆلیهوهی مهیدانی بو توێژهه لاونکان) له په کتشی شورهوی، نووسهری ئهم یاسه بهشداری یه کێک له نامبلکهکانی کردوه به لیکۆلیهوهییک له ژیر ناوی (داب و نهریته میلی یهکانی خیزانی کوردهواری له شاری سلیمان له عیراق)

- تۆمارکردن و ریک خستی زانیاری یهکان -

پاش ودهست هینانی ئهو زانیاری یانهی که په یوه نهدی به کۆلتووور و هونهری میلی کۆمه لگایه که وه هه به، توێژهری

رینگاو هۆو نامیری تهکنه لۆزی نوئی، وهکو فیلمی فوتوگرافی و سینهمایی و تۆمارکهری دهنگی کانی ئیستامان ماوهییکی باشتری بو توێژهری ئهشنوگرافی په خساندوهوه، توێژهه کۆنهکان ده بویه نه بیا پشت به تواناو زیرهکی و میشک و بیری خویان و توانای دههههین به زمان و له بیه نه چوونه وه دهههست (وهکو جل و بهرگ و خشل و نهخش و نیگاری شته جوراو جورهکان) ده بویه، ئهم زالیاری یانه به نه واوی له میشکی خوی بیاریزی، به لام توێژهری رۆژگاری ئیستامان باشترین نامیرو داهینانی هۆی زانستی بهکار دینی له کۆکردنهوهی هونهری میلی پیش ئهوهی دابهشیان بکات و شی بان بکاته وه.

یه کهم موزه خانهی ئهشنوگرافی له روسیایا (لینفراد - که ئیستالینفراده).

ئهشنوگرافی دهبن ئهم زانیاری یانه له لیسه یهکی رۆشنییری دا، تۆماریکات بی گومان کاری کۆکردنهوهی کۆلتوووری ههر کۆمه لیک دهبن به تایبهتی لایهتی رۆشنییری رهچاوبگری، له بهر ئهوهی کۆلتووور و رۆشنییری بابهتیکی ئالۆزو تیکه لاره ههر وهک زانی ئهشنوگرافی (ئه دوارد تایل) په نجه بو ئهم راستی په راده کیشی، ههروهها ههموو لیکۆلیهوهکان ده باری کۆکردنهوهی تۆمارکردن و توێژینهوهی کۆلتووور ئهم راستی بان دوویات کردۆته وه.

توێژهه ههموو ئهو زانیاری یانهی، که دهستی کهوتووون، له سهه چهند کارتیکی قهباره گهوره تۆماریان دهکات و دابهش و پۆل پۆلیان دهکات به بی میژوو جینگاو بابهته که، ئه مهش کاری توێژهه ئاسان دهکات یو ده کردنی زانیاری یهکی که بیهوی بو لیکۆلیهوه.

باشتر وایه توێژهه په نا بهرینه بهر وینه کیشانی دهستی و فوتوگرافی بو زیاد کردنی زانیاری ده باری نهخش و نیگاری

سەر قاپ و قاچاغ و جهره و گۆسکه و سه به ته و مافور و شتی تر، ههروهها کامیرای سینه مایش پیوستیه بو توپزه ره بو ههنگاو ههله گرتی پیشه ییک له سه ره تاوه، تا دوا قوتانگی ههروهها ده تواتری سوود له و هونه ره میلیانه وهربگیری که تا ئیستا چهند نمونیه به کیان ماوه له ناو نه چون، ئەم نمونانه کۆبکریته وه له دیرینه خانه ییکی میلی، به مهش ماوه ییکی باش بو توپزه ره کانی پاشه رۆژ ده به خسی که سوود له نمونانه وهربگرن له لیکۆلینه وه کانیان دا.

ئه و لیته و به یانه که لئسووریانه ی که توپزه ری ئه شوگرافی دهستی ده که وئی به سه رچاوه ییکی میژ وویی زور پیوست ده ژمیری له لیکۆلینه وه ی ئه شو لۆژی له دوا رۆژدا، قوتابیانی زانت و ئه وانه ی بایه خ بهم لایه نه ده ده ن ده توانن بگه رینه وه سه ر ئەم سه رچاوانه وه له ژیر رۆشایی ئەم زانیاری یانه نه خشه ی ئه شو لۆژی کومه لگای مرو فایه تی دروست بکه ن، ههروهها زانیاری یه کی که لئسووری زور ده رباره ی ناوچه شارستانیه ناوه دانه کان ده خاته روو.

لیکۆلینه وه ی هونه ری سه ره تایی باسی لایه نه کانی بیهرو بوچوونی مرو فی سه ره تایی ده کات له دیاره سه روشیه کان و کور زه وی و ناسمان و ئه ستیره کان، چالاکترین و فراوانترین بابه تی سه ره تایی له لایه نی روچه وه گه ر دوون و ده وروو به ری تی که شته سه ره که کانی درهخت و گیان له به رو بی گیانه، پاشان دینه سه ر باسی دیاره کانی که په یوه ندی راسته وخوی به مرو فوه هه یه و پیوه ی لکاوه وه که نه شته گه ری و پزیشکی میلی و خه ون و جادوو گه ری، ئەم زانیاری یانه له ئه رشیفیکی تاییه تی کۆده کریته وه ده پار یزری، زور له نامۆگا و ده رگا زانستی یه کان له سه ر ئەم رینگایه رۆیشتون له جیهاندا له بهر گرنگی باسه که له کومه لگای سه ره تایی به پی ولاته رۆژ ناوایی به پیش که وتوه کانی تا ئه شو لۆژی ده گاته ناستی زانستی له سه ر دهستی بازرگان و پیاوه ناییی یه مۆده هینه ره کان (مبشرین) بزوتنه وه ی کۆکردنه وه ی که لئسووری گه لانی غه یره ئه وروپی (له کۆنه وه به سه ره تایی ناویان ده بردن) جموجول و چالاکیه کی زوری به خۆیه وه بیی، له دوا ی ئەمهش له رینگای زانا و پپۆرو هه لمه ته زانسته کان،

که به تاییه تی بو ئەم مه به ته ره وان ده کران، له لایه ن ولانه نیمه ریالیسته کۆلۆنیالیسته کان زور پشت گیری له، ده کراو له ئه رشیقی تاییه تی هه له ده گه را (زۆر به ی زوری زانیاری کومه لگای سه ره تایی له ولاته داگیر که ره کان، نیمه ریالیستی کۆلۆنیال په نای ده برده بهر ئەم زانیاری یانه بو چاره سه ره کردنی گیر وگرفتی ئەم ولاتانه ی که داگیر یان کردوون).

به لام ئەم رۆ له لیکۆلینه وه ی هونه ری میلی له هه مرو ولاتیکه وه بایه خی پی ده درئی، زور هه ولینش دراه له لایه ن ئه وانه ی که بایه خ به لیکۆلینه وه ی هونه ری میلی ده ده ن بو دانانی ئه تله سیکی تاییه تی بۆی، بو پر کردنه وه ی که لین و که له به ری میژ وویی له که لئسووری میلی دا، یاوه کور یینگاییک بو دابهش کردنی سه ر نشینه کانی، به جو ری توپزه ره به هوی ئەم ئه تله سه وه بتوانی لیک چون و جیاوازی و ریک خستن و دابهش کردنی جیگا شوین له جیگا ناوه دانه کان بزانی و زیاتر له که لئسووره که بگه یین و توانای دینی لایه نه راسته کانی شارستانیه ته که مان هه بی.

ههروهها نه خشه به کار ده هینری بو ده ست نیشان کردنی ناوچه شارستانیه کان که که لئووره مادیده که که سه ر بهم شارستانیه ته یه، ئەم که لئووره په یوه سدی به بارو دۆخی جوگرافی و جیولۆژی و ناوچه واو گه لی بارو دۆخی سه روشتی یه وه هه یه، ئەمهش به ئاشکرانه ده رده که وئی له خو و په وشت و داب و نه ریت که په یوه ندی به چالاکی ئابووری هه یه وه کو کشتوکال و شوانکاری، ههروهها داب و نه ریتی چیش دروست کردن و نان خواردن، ههروهها جو ری دروست کردنی خانوویه وه ئه و شتانه ی که لئی دروست ده کریین و بوونی ئەم شتانه له ناوچه که وه په یوه ندی به ناو هه وای ناوچه که وه، که به پی ئەم ناووه وایه به رزی و نزمی خانووه که وه گه ووه و بچووی په نه چه ره و زووره کانه وه هه یه.

هه مان شت به گۆره ی جل و بهرگی میلی و رهنگ و شیوه ئه و شتانه ی که لئی دروست کراون و بۆنه وه ی له بهر کردنیان و نرخ و به هاو پازاندنه وه بیان و گه لی شتی تر. خوش ویستی هونه ری سه ره تایی ده وریکی گه وره ی هه یه بو بۆچونه کانی توپزه ره و ده ماغی سازدان ده رباره ی ژبانی سه ره تایی، گرنگی

کومه لایه‌نی و په وشت به‌رزنی هونەر له گه‌شه‌کردنیکې به‌رده‌وامه
وه‌کو مویک بو کارامه‌کردنی کومه‌ل و له لایه‌کی تریش بو گه‌شه -
کردنی ناکه که‌س.

هونەر گرنګی‌کی کومه‌لایه‌تی زور گه‌وروی هه‌یه و په‌کیکه له
هه‌ره چه‌که‌کانی مملاتی له پیناوی ژبان دا، هونەر بو‌رژو‌گاری
نه‌مرومان ماونه‌وه وه‌کو نرخیکی کومه‌لایه‌تی ناراسته‌وخو زیاتر
له‌وه‌ی وه‌کو جواپه‌کی راسته‌وخو، نه‌مه‌و خو‌ش ویستی هونەری
سه‌ره‌تایی و ژبانی سه‌ره‌تایی دوور له داب و نه‌ریتی شارسانه‌تی
نه‌مرومان پالی به زور له گه‌نجه‌کان ناره که تام و چیژ له ژبانی
سه‌ره‌تایی ناخو‌ش وه‌ر بگرن، نه‌وروپه‌کان وه‌کو گه‌شکه‌ر سه‌ر
له کومه‌ل سه‌ره‌تایی په‌کان ده‌دن و خو‌شی له ژبانیان وه‌رده‌گرن
بی نه‌وه‌ی تو‌زفالیگ کار بکاته سه‌ر می‌شک و بی‌ری شارسانه‌تی
نه‌مرومان.

نه‌مرو، زور له نه‌شروبولوژ په‌کان هه‌ولی زیندو و‌کرده‌وه‌ی زور
به‌های کومه‌لایه‌تی که‌له‌پوور ده‌دن، له‌راستی دا نه‌م به‌جایانه زور
به‌های تری لاچاک ده‌به‌خشن مرو‌ف هه‌رچمند له رابووردو نریک
بووه له رووی میژووی دهر وونی و جواپه‌کاری زیاتر شه‌کان
شاکار و ناسان تر ده‌بن له‌بهر نه‌وه‌ی (هه‌ندی جار) شو‌ق و
ناره‌ووو بایه‌خی زیاتر ده‌بی.

زور که‌س تیوری پیشکه‌وتن نوور هه‌ل ده‌داو دان به‌وه‌دا ده‌تی
که هونەرو ژبان له رابووردوودا زور باشتر بوون له نیستا، هه‌ر
له‌بهر نه‌مه‌ش داوای هونەری سه‌ره‌تایی ده‌کن و لایه‌نه باشه‌کانی
باس ده‌کن و باسی لایه‌نی خرابی هونەری نه‌مرومان ده‌کن،
به‌لام چاکتر وایه که چمند هه‌له‌ییکی دیارکراوی ژبانی نه‌م
سه‌رده‌مه‌مان روون بکه‌پنه‌ره که له ژبانی سه‌ره‌تایی دا نه‌بروه.

پیداووستی زانستی هونەری میلی و که‌له‌پوور بوته‌وه‌ی
پیوست بوون به دروست کردنی دیرینه‌خانمی نه‌شروبولوژی بو
پاراستنی نه‌م هونەره میلی به به تاییه‌تی گرنګی موزه‌خانه وه‌کو
کاریکی زانستی په‌ره‌ده‌یی له‌م دواپه‌دا په‌ری سه‌ندووه.

موزه‌خانه به بی‌ری میلیت ده‌ژمی‌ردی، هه‌ر گه‌لېک
رابووردووی له بی‌ری بکات نه‌مروو داهاتووی له‌رزوک ده‌بی، هه‌ر
که‌سبک رابووردووی خو‌ی نه‌زانی نه‌زان و سه‌رگه‌ردان ده‌بی

هه‌ره‌کو نو‌سه‌ری رومان‌ی شیرون وا ده‌لین.

موزه‌خانه به شیوه‌ییکی گشتی پیشان دانی که‌له‌پووره به
شیوه‌ییکی رېک وینک، هه‌ل گرتن و پاراستنه له نه‌مان،
رېگایه‌که بو په‌وه‌ندی کردن به جه‌ماه‌رو و روش‌نیرکردنیان و
گه‌شه‌کردنی چه‌شی هونەریان. سه‌ده‌کانی ۱۷، ۱۸ به تاییه‌تی
پاش شو‌رش پشه‌سازی له نه‌روپا ناره‌وووی کو‌کرده‌وه‌ی
شونه‌وارو نه‌نتیکی میلی و که‌له‌پوری به خو‌په‌وه‌ی بی، جگه له
کو‌کرده‌وه‌ی شتی به‌نرخ له‌ناو چی‌نی ده‌وله‌مندو نه‌میره‌کان، نه‌م
کو‌کرده‌وه‌یه له دوا‌ی‌دا بووه به سه‌ره‌ناییک و ناوکیک بو
دروست کردنی موزه‌خانه‌ی نه‌شروبولوژی به ناربانگ له
جیهان دا، هو‌ی سه‌ره‌کی کو‌کرده‌وه‌ی شتی به‌نرخ له لایه‌ن نه‌م
چینه‌ش گه‌پانه به دوا‌ی شتی به ده‌گه‌من و نرخ به‌ها وه‌ک
ناره‌ووویک و لایه‌نیکی مه‌عنه‌وی هونەری و شونه‌وار، نه‌مه‌و
له‌لایه‌کی تریش نه‌م چینه‌ه زور پیوستیان به هاندەریک هه‌بوو
که گیانی راپه‌رین و به‌رده‌وام بوون و به‌ره‌ویش چون بایه‌خی
کو‌کرده‌وه‌ی شتی به‌نرخ، وه‌کو به‌ردی به‌نرخ و زیرو زیوته‌نیا
له‌لایه‌ن ده‌سه‌ل‌اندرو ده‌وله‌مندکانه‌وه هه‌بوو، زور نمونه‌شمان
هه‌یه وه‌کو گو‌رستانه‌م. مه‌له‌کی نور، یا نه‌و شته به‌نرخانه‌ی که
شونه‌وار ناسان له میسر له گو‌رستانی فیرعه‌ونه‌کان وه - ده‌ستیان
که‌وت.

به‌لام له سه‌ده‌ی ۱۷، ۱۸ و پاش نه‌وه‌ی له نه‌روپا ژبان زیاتر
پیش که‌وت ناره‌وووی کو‌کرده‌وه‌ی شتی شونه‌واری زیاتر له
شتی به‌نرخ سه‌ری هه‌ل دا، هه‌ره‌ها هو‌ی تاییه‌تی ده‌وریکی
گه‌وره‌ی له پاراستن و ناگادارکردنی کاره هونەری په‌کانی که
په‌یوه‌ندیان به تاییه‌نوه هه‌بوو، هه‌ره‌ها
بووه هو‌ی دروست کردنی شتی به‌نرخ وه‌کو په‌رستگان و
که‌نیه‌کان، نریکترین نمونه‌ش له لایه‌نه، یان
دروست کردنی مزاری پرو‌زو گو‌رستان له نیسلام دا که زور
خه‌زنه‌و شتی به نرخی تیدایه، نه‌مه‌ش پیشه‌وه‌ی هونەری نه‌خش و
نیگاری هونەری سه‌ده‌په‌کمان بی ده‌به‌خشی که له کاتیگ دا باو
بووه و شونه‌واریان، تا نه‌مرو هه‌ر ماوه.

نمونه‌ش بو نه‌مه، پاپاکانی فاتیکان له شمالی ده‌ستیان کرد به

کوکردنه‌وهی شتی کهله‌پوور به شیوه‌ییکی فراوان، که ئهم کهله‌پووره له دووایی دا له کاتی پاپا کلیمنت ی چوارده‌ههم بوو به موزه‌خانه.

شیوه‌ی پیشان دان:

پنشر ده‌رمان خست ئهو په‌یره‌وانه چین که ئه‌ئشوگرافیا ده‌یان گرتیه بهر بو ئه‌وه‌ی هونه‌ری سه‌ره‌تایی یا میلی ده‌ست که‌وی، ده‌گورنی له کومه‌لیک بو کومه‌لیکی تر به‌لام قونساغی دوی ئهو بریتی‌یه له پاراستی که‌ره‌سه‌وه که‌لوپه‌لی هونه‌ری وه ریگه‌ی پیشان دانی به شیوه‌یک که زیانی بی نه‌گه‌یه‌نی.

به ون بوونی ئهم که‌ره‌سه پارنیزراوانه هیچ نی‌یه جیگایان بگرتیه‌وه. له نیشتمانی عه‌ره‌بی دا چند موزه‌خانه‌ییکن ئه‌ئشولوزی کرایه‌وه بو پاراستی ئه‌و پشه‌سازیا‌نه‌ی که مه‌ترسی نه‌مانیان لی‌ده‌کرا بو نمونه مه‌نامه له به‌حرین که لایه‌نیکی ساده‌ی له لایه‌نه‌کانی مرواریان پیش کesh کرد. به‌لام له عیراق دا بو کردنه‌وه‌ی موزه‌خانه‌ی ئه‌ئشولوزی چند پیشانی‌زیک پیش کesh کرا:

۱ - موزه‌خانه‌ی جل و به‌رگ و پاشماوه میلیه‌کان:- له ئاهه‌نگی ۱۷ له مانگی ته‌موز سالی ۱۹۷۲ هه‌ستان به کردنه‌وه‌ی وه هه‌ل ده‌ستن به پیشکesh کردنی که‌ره‌سه‌ی به‌کاره‌یتراو له زور جیگه‌دا له عیراق دا له جل و به‌رگی جوان وه که‌لوپه‌لی ورده که ده‌ی‌که‌ن به خویان دا.

وه هه‌روه‌ها شتی تریش که به‌کاره‌هینریت له ژبانی رزوان دا وه‌ک قاومه‌خانه‌وه چوینتی ژبانی کۆچه‌ری و دانیشتمانی زه‌لکاوه‌کان و پیشه‌سازی‌یه میلی‌به‌کان.

۲ - موزه‌خانه‌ی به‌غدادی: له سالی ۱۹۷۰ دروست کراوه‌وه پیش کesh کراوه، کاتی ئهم موزه‌خانه‌یه هیچ جیاوازی‌یه‌کی وای نی‌یه له‌گه‌ل پیش کesh کراوه‌کانی موزه‌خانه‌ی جل و به‌رگی پاشماوه میلی‌به‌کان که له به‌غدا زور بلاو بوو هه‌تا ماوه‌ییکی زور که‌م له‌مه‌ویه‌ر.

۳ - موزه‌خانه‌ی شارستانی‌یه له زانکۆی موصل تیای دا زور له بابته‌ی هه‌ستان و دانیشتی میلی و پیشه‌سازی‌یه‌کانی ئه‌وی له

دانیشتمانی شاری موصل ده‌رده‌خه‌ری وه زور شوینی کۆن له‌م شاره‌دا ده‌پاریزری که کاتی پارنیزگاریمان کردو کردمان به جی سه‌یران کردن و نه‌وانه‌ی دین بو سه‌یری شاره‌که.

۴ - موزه‌خانه‌ی ئه‌ئشوگرافی فولکلورنی له زانکۆی سلیمانی، به‌ردی دروست کردنی له ساله‌کانی حه‌فتادا دانرا له سه‌ده‌ی بیستم دا. له موزه‌خانه‌کانی زور به‌ره‌پیشه‌وه له قه‌لم ددرا له جیهان دا ئهم موزه‌خانه‌یه توانای ئه‌وه‌ی هه‌بوو که که‌له‌پووری میلی کوردی بگرتیه باوه‌ش و بیپاریزنی به تایه‌تی له شاری سلیمانی داو پیوسته له‌سه‌ر زانکۆ دامه‌زراوه‌کانی ناوچه‌ی ئوتۆنومی، به‌ریزه‌بردن و په‌ره‌پیدانی بگرتیه ئه‌ستۆی که بریتی‌یه له پاش ماوه‌کانی رۆشنی‌ری و ماددی و گیانی ئه‌و ناوچه‌یه، له‌گه‌ل ئه‌و پاش ماوه‌ ماددی‌یه‌ی که له موزه‌خانه‌که‌دا هه‌یه، کتیبخانه‌ی موسیقی بو گۆرانی و موسیقای کوردی هه‌یه، ئه‌مه‌ حاله‌تی هه‌سه‌و موزه‌خانه‌ییکی ئه‌ئشولوزی‌یه له جیهان دا، به‌رز بوونه‌وه‌ی په‌لی گه‌رماسو شتی و ته‌پ و تو‌زو کۆن بوونی وه چند شتیکی تر ده‌بینه هوی خراپ بوونی له‌به‌ر ئه‌وه پیوسته که ئه‌و جیگایانه‌ی که ئهم شتانه‌ی لی‌هه‌ل ده‌گیری به باشی پاریزری به ریگای خستی ئهم شتانه له‌ناو دولاییکی تایه‌تی دا که توند کرابی به باشی، یان به ریگای شوینی سارده‌وه هه‌روه‌ک سه‌لاجه‌وه مجمله...! هتد.

وه نه‌وانه‌ی که په‌یوه‌ندی‌یان به وینه‌و قلیمی سیناوه هه‌یه پیوسته ئاگاداری‌ییکی زور بکری به تایه‌تی تیشکی تیز بدا له «سلایده‌کان» ره‌نگیان تیک ده‌دا هه‌روه‌ک ده‌زانین وه باشتر وایه که له ژوری وینه‌گرتنی موزه‌خانه‌که‌دا ئهم وینه‌نه‌ئشورینه‌وه‌وه به بۆنه‌ی «مکروفلیم» وه توماری وینه‌ی بکری ئیمرو پیشکesh کردنی ئهم یارمه‌تی‌یه و خزمه‌تانه بوته پیوستی له موزه‌خانه‌کانی ئه‌ئشولوزی به‌رامبه‌ر به نرخیکی هه‌رزان. ئه‌مانه‌ نوسخه ئه‌سلی‌یه‌که‌ی که‌ره‌سه میلی‌یه‌که‌ ده‌پاریزن. ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به تومارکردنی ده‌نگه‌وه‌هه‌بی، له‌سه‌ر په‌فه یان تاق ئهم اسطواناته‌ داده‌نری، وه له نیوانیان دا بو‌شایی په‌ک به‌جی ده‌هیلری بو پاراستیان ئه‌گیتا له‌ناو ده‌چن به هیز خسته‌سه‌ری باشتر وایه (شریت و کاسیت)ی تومارکراو له ناوه‌پۆکی که‌ره‌سه

نومارکراوه نایبته تی بی، به موزه‌خانه‌که و له ژیر چاودیری
 فرمسانبهریکی هونهری نایبته تی یه وه له م ئیشه داو به چند
 شیوه‌یک. وه تییی ده‌کری بو پاراستی هموو وینه‌کان و
 شیوه‌ی ژیان له کومه‌له‌کانی ئینسانی دا هر موزه‌خانه‌ی
 ئه‌شولوژی دانراوه به قوناغی دووم وه به ریک وینک ترین
 شونیشی.

له م موزه‌خانانه توخمه‌کانی که له پور پیشان ده‌دنی که
 سروشتیکی ماددی هه‌یه وه‌کو (سه‌ته‌و قاپ و قاچاغ و ناوالم
 وه‌کو که لویه‌لی نه‌ه‌وایه‌تی)، که مروف به‌کاری ده‌هینی له
 ژبانی رۆژانه‌ی دا، یان ئه‌وانه‌ی که به هه‌نگاویکی گرنه‌گ
 داده‌نرین، بو نمونه پیشکوتنی پیشه‌سازی له به‌ره‌م هینانی
 جوریکی نایبته تی که لویه‌ل، یان ئه‌وه‌ی به‌کارده‌هینری له
 هه‌لس وکوته میلی یه‌کان دا، یان ئه‌وه‌ی پیک دیت له ئه‌نجامی
 بیروباوه‌ردا. وه نابی له‌بیرمان بچی له م باره‌یه‌وه ئه‌و نامیرانه‌ی که
 به‌کارهینراون له‌گه‌ل جوره‌کانی هه‌روه‌ها ئه‌و که ل وپه‌ل و خشل و
 ئه‌و نامیرانه‌ی که به‌کارده‌هینری بو ئارایش. ئه‌م موزه‌خانه
 ئه‌شولوژی یانه جیاوازیان هه‌یه له بابته پیشان دان و ریک خستی
 ناوه‌رۆکه‌کانیانه‌وه وه په‌نا ده‌باته بهر چند رینگایه‌کی جیاواز به‌لام
 زۆربه‌ی ئه‌و رینگایانه که به‌کارده‌هینریت یه‌کیکه له‌مانه‌ی
 خواره‌وه:-

- ۱ - ژماره‌ی ماده
- ۲ - شیوه‌ی حیازه که له کربن، یان گۆرینه‌وه پیک هاتنی.
- ۳ - نرخ‌ی کربن ئه‌گه‌ر ماده‌که کرابی.
- ۴ - ناو و شونی فرۆشیار، یان گۆره‌وه‌وه
- ۵ - میژووی حیازه
- ۶ - پی‌نسه‌کردن (کووته‌یکه پیشان دران له ماده
- ۷ - دریزه‌کانی واته (دریزی، پانی، به‌رزی، قورسی)
- ۸ - شونین که ئه‌میش روونی ده‌کاته‌وه. په‌سه‌نی ماده‌که
- پیشان ده‌دات به پنی هه‌رمی جوگرافی، یان ده‌وری
 شارستانی.
- ۹ - کات: له میژووی ده‌س نیشان کراوی خوی‌دا
 ده‌نووهری به سال، یان به چهرخ وه ئه‌گه‌ر گومان کرا له‌و

میژووه نیشانه‌ی پرسپار له‌لای ژماره‌که‌وه داده‌نری.
 ۱۰ - ژماره‌ی سجلی پیشوو، ئه‌گه‌ر هه‌بوو بو زیادکردنی
 زانیاری سه‌بارته به م ماده‌به بروانه په‌رتووکی د. ته‌قی الدباغ و
 د. فوزی رشید

زانیاری موزه‌خانه‌کان:

۱ - رینگای میژووی:-

ئه‌میش به پیشان دانی و ریک خستی که ره‌سه‌کان به پنی
 پله‌ی میژووی به‌کارهینرانیان له چاخه میژووی‌یه
 جیاوازی‌یه‌کان دا ده‌ست پی ده‌کات به‌و نامیرانه‌ی که
 به‌کارهینراون له چاخه‌کانی پیش میژوو (چاخه میژوی کۆنه‌کان
 - چاخ‌ی میژووی ناوه‌ند - چاخ‌ی میژووی نوێ - هاوچه‌رخ) وه
 ئه‌م که لویه‌لانه به‌ش ده‌کری له هۆلی جیاوازا په‌ک به‌دوایی په‌ک
 له کۆنه‌وه ده‌ست پی ده‌کات به‌ره‌و پله‌کانی پیشکوتن، میوان له م
 کاته‌دا به کاروانی په‌ره‌سه‌ندنی شارستانی‌تی دا ده‌روات له کاتی
 ده‌رکه‌وتنی مروفه‌وه هه‌تا ئیستا.

۲ - رینگای جوگرافی:

یان پنی ده‌وتری رینگای ئاسویی واته پیشان دانی که ره‌سه‌کان
 به پنی چند نمونه‌یک بو ئه‌و هه‌رمه جیاوازه شارستانی‌تی و
 جوگرافیانه وه‌کو دابه‌ش کردن به پنی کیشوه‌ره‌کان یان
 به‌کارهینرانی کانی کومه‌له‌ ناده‌میزادی‌یه‌کان، یان به پنی شیوه‌ی
 گۆره‌وانی دانیش‌توان (به‌کارهینرانه‌کانی دانیش‌توانی ناو‌شاخ و
 ده‌شته‌کان و زۆنگاوه‌کان له‌به‌رته‌وه هۆلیک داده‌ندری بو
 که‌له‌پووری عه‌ره‌بی یان تورکی یان ئینگلیزی ... هتد.)
 وه موزه‌خانه ئه‌شولوژی به نه‌ته‌وایه‌تی‌یه‌کان گرنگی ده‌دن به م
 رینگایه بو‌شانازی کردن به که‌له‌پووری نه‌ته‌وایه‌تی‌یه‌وه وه
 فیرکردنی نه‌وه‌کانی داها‌توو. بیری دوا رۆژی په‌ک گرتویان و
 پاراستنی په‌سه‌ن و په‌کیتی نه‌ته‌وه.

په‌راوینز

- ۱ - ته‌ماشای تیوری سوکولوف «الفکلور قضایاه وتاریخه»
 القاوه ۱۹۷۱ له ئینگلیزه‌وه وه‌رگیراوه لاپه‌ره ۱۵ - ۵۷.
- ۲ - بروانه (رالف لتون) - لیک‌وێنه‌وه‌ی مروف - کۆرینی
 عبدالملك الناسوق بلاوکراوه‌ی کتبخانه‌ی عه‌سری - بیروت

۱۹۶۴ - ل ۳۵۹ - ۳۶۰

۳ - بلاوكرارهوى ليكولینهوهى زانستى تهنتوگرافى لاوان
(ليكولینهوهى پيکهاتهى نهتهوهى گهلانى جيهان) - نهکاديمبهى
زانستى سوفيهتى ناموزگای تهنتوگرافى مکلوخ مکلایا - موسکو
۱۹۷۶ ل ۱۲۹ - ۴۳ بهزمانى روسى.

۴ - وا دهزانرى که وشهى (موزهخانه) له (museum) ی يونانى
وهرگيراهو که بهوجيگابه دهوترى که شوينى بيرکردنهوهو نهنديشه
بى، يا جيگاييک که گوشهگيرى وهينى دهروونى وتنيابى بى
بو بيرکردنهوهو نهنديشه. له بهکارهينانه تايهتیهکانى وشهى
(موزهخانه) له سهدهکانى حهقدوه ههزده بهو پهوتووکانه دهگوترا
که بابيتى يهک جور له بهرهههى مروفابهتى دهکات بويه يهکيک
له توتزهوه نهوروپايهکان له سالى ۱۷۸۴ به دانانى کتيک
دهربارهى گورانى وشيهر له زير ناوى (poetical Museum) ههروهها
له سالى ۱۹۰۶ دا کتيک دهچوو له زير ناوى (Museum of Framists)
که چند دهقيکى شانوى تيدابوو.
وشهى موزهخانه به ههموو شتيک دهگونرا که زانبارى
مروفابهتى پشان دهدا.

سهچاو

۱ - به زمانى عهههى

سوکولوف، ی. الفلکلور - قضایاه وناريخه - القاهرة ۱۹۷۱
شاکر مصطفى سليم - قاموس الانثروبولوجيا - الكويت ۱۹۸۱
محمد الجوهري - علم الفلکلور - القاهرة ۱۹۷۴
مجيد حميد عارف - العمل الحقلی وجمع الفنون الشعبیه -
مجلة دراسات الأجيال آب - ۱۹۸۲
مجيد حميد عارف - المرأة الكردية ونظرتها القومية للحلي
والملايس الشعبیه حلقة دراسية للاتحاد العام لنساء العراق
بالمشاركة مع جامعة السلیمانية ۱۹۷۷
مجيد حميد عارف - الاثنوغرافيا والأقاليم الحضارية - بغداد
۱۹۸۵
كلومن - كلايد - الانسان في المرأة - علاقة الاثنوبولوجيا
بالحياة المعاصرة - بغداد ۱۹۷۴ ترجمة - د. شاکر مصطفى
سليم.

۲ - به زمانى روسى

۱ - نهکاديمى زانستى سوفيهت - ميللتهانى جيهان (موسکو
سالى ۱۹۵۴).
۲ - الکسيف ن - ب - له نازهلى بهوه بو مروفابهتى (موسکو
۱۹۶۹).
۳ - باسيلوف ن - ن شامانيزم له ميللتهانى سيبيريا (موسکو
۱۹۷۵)
۴ - پيرشنى ا. ی - ميژروى کومهلهکانى سههتايى (موسکو
۱۹۷۴)
۵ - چيکساروفا ا. ی - چيکساروف ن - ن - ميللتهان، رهگهز،
کهلتور (موسکو ۱۹۷۱)
۶ - روکينسكى م. ا. - پا ليئين نهنتروبولوجيا (موسکو ۱۹۷۸)
۷ - ستورخ م. ف. - نهژادى مروف (موسکو ۱۹۷۱)
۸ - ستورخ م. ف. - رهگهزهکانى مروفابهتى (موسکو ۱۹۶۶)
۹ - توکريف س. ا. - بناغهى تهنتوگرافى (موسکو ۱۹۵۷)
۱۰ - تايلر ا. - کلتوروى سههتايى (موسکو ۱۹۳۹).
(وهرگيراهو له زمانى ئينگليزى)

۱۱ - الکسين ا - کومهله سههتايى بهکانى ئوستراليا (موسکو
۱۹۶۲)

۱۲ - مورگان - کومهله سههتايى بهکانى (موسکو ۱۹۳۹)

۱۳ - مورگان - کومهله سههتايى بهکانى (موسکو ۱۹۳۹)

۱۳ - گوفارى تهنتوگرافى سوفيهت ژماره ۴ - ۵ - ۱۹۷۷ - ۲
۱۹۷۷ - ۴ - ۵ - ۱۹۷۹ - ۱ - ۱۹۸۰

۱۴ - گوفارى زانکوى جوغرافى سوفيهت - لقى موسکو -
(موسکو ۱۹۷۳)

۱۵ - بلاوكرادهکانى کونگرهه زانستى حههتههى بوزانستى
نهنتروبولوجى و تهنتوگرافى (موسکو ۱۹۷۱) - ههموو ۱۱۵
ژمارهکان

۱۶ - بلاوكرارهکانى ليكولینهوهى مهيدانى بوليکولنهوهوه
گههجهکان (موسکو ۱۹۷۶).

الأنثوغرافيا ودراسة الفنون الشعبية

الدكتور: مجيد حميد عازف

الحاضرة كان الانسان في الماضي خلومنها نسبياً. ان الحاجة العلمية للفنون الشعبية التراثية نبهت الى ضرورة انشاء المتاحف الاثنوغرافية لحفظها وقد ازدهرت اهمية المتاحف هذه في العملية التربوية في الفترة الاخيرة. حيث تعتبر كأنها تقوم بسم ذاكرة الامة. والامة التي تنسى ماضيها ترتبك في حاضرها ومستقبلها ومن لا يعرف ماضيه فهو جاهل ضائع كما قال السياسي والكاتب الروماني (سيشرون) فالمتحف بصورة عامة يعرض تراثنا بأسلوب منسق ومتسلسل ويحفظه من الانقراض ويعتبر وسيلة من الوسائل التي يمكن من خلالها الاتصال بالجماهير وتنقيفها وتنمية الذوق الفني لديها.

ينعرض هذا البحث الى موضوع الفنون الشعبية وعلاقة الاثنوغرافيا بالموضوع من ناحية طرق البحث والجمع للفنون الشعبية في المجتمعات البشرية مينا اهمية طريقة الملاحظة والمقابلة وكيفية تسجيل وتنظيم المعلومات في الدراسات الاثنوغرافية وفي اسلوب حفظ المواد التراثية الشعبية التي تختلف من مجتمع لاخر حسب ظروفه ثم كيفية عرض المواد والتحف بأسلوب عرض على نحو لا يؤدي الى الاضرار بها. فالمتاحف المحفوظة لا يمكن التعويض عنها اذا فقدت. فالمتاحف الاثنوغرافية مستودع منظم تحفظ فيه كل صور وانماط الحياة في المجتمعات البشرية وهناك طرق علمية في تنظيم هذه المتاحف تمثل في الطريقة التاريخية والجغرافية والتخصيفية والاجتماعية او الطبقة والبيئية حيث تعرض عناصر التراث ذات الطبيعة المادية كالسلال والاواني المنزلية والمصنوعات الشعبية التي يستعملها الانسان في حياته اليومية. او التي تمثل خطورة لها اهميتها على سبيل تطور المصانع في انتاج نوع معين من السلع او تلك التي تستخدم في ممارساته الشعبية. ولا ننسى هنا في هذا الصدد والاشارة بالطبع الى ادوات العمل بانواعها. والأزياء الشعبية والحلي وأدوات الزينة.

لازم الفن حياة الانسان منذ نشوئه على سطح الارض. والفن يعطي معنى تجميل الشيء وتزيينه وانه يمكن ان يطلق على كل شيء وجمال كالرسم والنحت والموسيقى والادب والعمارة والدراسات الادبية الا ان مدلول الكلمة قد يختلف من عصر الى عصر ومن امة الى امة اخرى وذلك مرتبط باختلاف الانظمة السياسية والاحوال الاجتماعية التي تعمل عملها في حياة الامم ومسيرتها.

يؤخذ علماء الأنثروبولوجيا على الاهتمام المتزايد بالفن لا لدوره الهام في التطور الثقافي فحسب ولكن لعلاقته بتسيير فهم المعتقدات الحضارية خاصة في المجتمعات التقليدية حيث ان جمع امثلة من فنون كل الشعوب ومن ثم توضيح ومقارنة خصائصها الجمالية جملة وتفصيلاً يسهل علينا ادراك المعاني والاحساسات الخاصة التي يقصدها الفنانون ثم ارجاعها الى مختلف انماط ومراحل التطور الثقافي.

ان وحدة الفن ظاهرة تماثل الى اقصى حد حتى مع اختلاف الشعوب، فالاستراليون والاكيموثلا مختلفون كل الاختلاف ولكن حليهم وزيتهم متشابهة في بعض نواحيها، كذلك في رسوم الصخور عند الاستراليين وعند قبائل البوشمن الافارقة رغم الفوارق الرسية.

تحاول الاثنوغرافيا (علم وصف الشعوب) احياء كثير من القيم الشعبية (التراث) وفي الواقع ان هذه القيم يمكن ان تحقق بعض القيم الايجابية فالانسان كلما اقترب من الماضي من الناحية التاريخية والسايكلوجية او الجمالية اصبحت الاشياء اكثر بساطة ولأنها كذلك فهي اكثر تشوقاً واكثر اهمية واكثر قيمة (في بعض الاحيان) فهناك من يبنذ نظرية التقدم ويسلم بأن الفن والحياة كانا في الماضي افضل منها الآن ويدعو الى الفن الشعبي ويجسم حسنات الماضي والمغلاة في سيئات الحاضر. غير أن من الصواب في كثير من الاحيان ان نبين اخطاء معينة في الحياة

چهند لایه رهیك له بیژوو ریانی و فزولکلوری لهوزی گل

هه و نامه ی کتیب

عبداللطیف عبدالمجید گلی

سه ره تاینکی بیوست

ناویان دهر کردووهر له ناوچه ی (گل) دا ده ژین -
ئه گهر له ناو هه مسوو گه لسی کوردیش دا ئهم هوزهم
ده سنیشان کردیی بو له سه ر نووسین، ته نیا له بهر دوو شته:
یه کهم ته وهیه که له میان زور زیاتر شاره زام تا له ههر
هوزیکی تر، دووهه میش به جی هینانی پاسپیری ییکی
باوکی خوالی خوشبووم (عبدالمجید محهمه د بهگ جان
وهیس بهگ) ه که زوری مه بهست بوو شتی له سه ر ئهم هوزه

مه بهستم له نووسینی ئهم وتاره، نه ژیانده وهی گیانی
هوزرایه تی یه و نه شانازی کردیشه به بن و بنه چه ی خومه وه،
تاکه مه بهستم لادانی په رده یه له پرووی لایه نیکی ژیانی
به شیک له تیره کانی کورد که نه وانه ن به هوزی (گل)

بنوسوسری و به ناواتهوه بوو خوئی بینوسی و تا بهرحمهتی
خوایش چوو هر دوپاتی ده کرده.

خو تهگر له لایهکی که شهوه هر کس وتاریکی باش و
راست له سر هوزو ناچه که ی خوئی بلاوکاتهوه، له پاش
چهند سال که رهسته یه کی باشمان له باره ی هوزه
کوره کان و ناچه کانی کوردستان دپته به رده ست که هیچ
میژوونوسیک به تنها شتیکی وای پی ناماده ناکری.

گل: - هریمیکی زور کوئه، ده که ونه نیوانی دوو شیوی
ناوداری به ناویانگ؛ یه کم «ئاوه سپی» که لای
خوره لاتی یهوه شوپ ده بیتهوه تا باشوری، تم چه ناوداره
که زستانان تاریکی زور ویزی هیهو هارینان تاریکی
که، به شتیکی زوری دی به کانی ده و رویه ری
(طوزخورماتو) ناودیری ده کات، سرچاوه ی تم شیوه
چیاکانی سناگوه.

دووم ناوی «رؤخانه یه» که له ده و رویه ری طاوغ
(دافوق) پی ده ونری «طوغ شای»، تم ناوه ده که ونه
لای باکوری یه وه دی بو خور ناوای و سرچاوه ی تم شیوه،
چه مه کانی نارچه ی سلیمانی به.

هریمی گل بریتی بوو له م دی یانه:

(گل، کورمور جان وهیس به گ، کورمور علی خان
به گ، کوشک، ناوباریک، فهاد به گ، به هرام به گ،
کانی قادر میران به گ که لاهه قه لای عاشور، سوفی رها،
دارتو، نه حمده به گ... وچهند دنی تر...) که ده که ونه
ده و رویه ری چیا «جه رهل ناساز» و «خورنه وه زان».

تیره ی (گل) تیره ییکی کوئی کورده له م دی یانه دا،
داده نیشتن و بریتی بوو له چهند خیل و بنه مال به ک «جان
وهیس به گ، فهاد به گ، به هرام به گ، میران به گ
(باخوه ونی)، کوپخا عاشور».

میژوونوسان روشیان نه کرده توه که ناخو له بنه رت دا
تیره ی «گل» له «گیل» = (گیلان) هوه هاتوه... چزینش
هاتوه؟ باخو له «گوللی» یه وه هاتوه... یان هوزیکی
سه ربه خو بوونه له بنا رگل. له بهر نه وه ی زوریه ی

بنه ماله کانی تیره که نه خورنده وار بوون، شتی کون
ده رباره بان زور که م ده زانری.

میژوونوسان باسی (گل) = (گیل) = (گیلان) بان به م
شیویه کرده:

گیل: ناوی نه ته وه یه که له گیلان نشته جین (لغت
نامه) ی ده خدا له پراویزی قاموسی (برهان قاطع) ی به
راست کرده وه ی دوکتور معین وه رگرتوه، هاروه ها ده لئی
(معجم البلدان) ی (یاقوت الحموی) نووسیوه: -

که ناوی چهند هوزیکه له ولاتی گیلان، له چیاکانی
باکور، واتا: له خلخال و تارم دا ده نشین، یونانی کون به
(کادوسی) بان ناو بردوون، وه که له (جوگرافیای سیاسی)
کیهان ل ۱۵۲۶۳ پروون کراوته وه.

له (شاهنامه ی فردوسی) دا به واتای نازاو دلیر هاتوه،
زور جار له نه ده بیاتی فارسی دا، له شیعدا وشه ی (گیل) و
(دیلم) به مه جاز به واتای نازاو دلیر و جنگاوه به کارهاتوه.
تم وشه ی (گیل) ه، له زمانی عه ره یی دا بووه عه ره یی،
به (جیل).

هه ره ها به م واتایانه ی خواره وه ییش هاتوه:

۱ - به فارسی به جو ره گوئزیک ده لین که به عه ره یی
(زغور) ه.

۲ - ناوی گوندیکه له ده و رویه ری (به غدا) نزیک
(مدائن) ه عه ره یی ده لین (جیل).

۳ - ناوی گوندیکه له گونده کانی (خودا به نده لو) له
ناوچه ی (زنجان).

۴ - ناوی (ابن گیلان شای گاو یاره) - گاو یارا سر
زنجیره ی شایانی گاو یاره بووه، پایته خته که ی (گیلان)
بووه، گاو یاره خوئی له سالی ۷۵ هجری دا مردوه.

۵ - ناوی تیره به که له هوزی (کلهور) له کوردستان.

۶ - ناوی شیونیکه له ده و رویه ری (کرمانشاه) له
نزیک (قه سر شیرین) هوه.

۷ - بی گومان مایه ی شانازی به بو هه مور یه کیک له
هوزی گل، میژوونوسیکی وه که خوالی خوش بوو عباس

جگه له م سەرچاوه میژووێ یانە (سائنامە ی دولتی عوسمانی) سالی ۱۳۱۰ هجری - باسی (گیل) دەکا، که مرکزی ناحیه بووه سەر به سنجاغی کەرکوک، وه له تقسیماتی ئیداری ملحق به کەرکوک بهم شیوهی خوارهوه هاتوه:

گوند	ناحیه	
۱۳۳	-	نفس کەرکوک
۲۷	۱	ملحه
۱۲	۱	طوزخورماتو
۳۰	۱	آلتون کویری
۵۰	۱	گیل
۱۰۰	۱	شوان

له بهر گرنگی هەرنیمی (گل) و تی دا بوونی چەند چالە نهونی، دهولەتی عوسمانی زۆر بایهخی به تیره ی «گل» داوه، که دهکوته کهوانی ئەم تیره یانەوه، کهوا ئابلقه بیان دا یون:

- لای باکوری خۆرهلانی یهوه، زهنگه نه.
- لای باکوری خۆرئاوایی یهوه، جهباری و شیخان.
- لای باشوری خۆرهلانی یهوه، داوده ی کوردستان.
- لای باشورهوه، داوده ی خواروو.

بهلام له سهردهمی حوکومهتی عوسمانی دا به هوی دهسلاتی ئایینی بنه ماله ی شیخ عبدالرحمانی تالهبانی یهوه، ههندی له نهوهکانی تالهبانی له و دهووربه ره چەند گوندیکیان پیدا کردو، کهوتنه شهروه له گه ل بنه ماله (برزنجی) یهکان که به شیخیتی و دهروشی یهوه کهوتیونه ناو تیره ی (شیخان) و له قهرهچوار داده نیشن، له م شهرده دا (شیخ حوسین) ی به رزنجی برا گه وری (شیخ حه سه ن قهرهچوار) له لایه ن تالهبانی یهوه کوژراو، له و ناوه دا تیرهکانی گل و شیخان و داوده و جهباری پشتیوانیان له

العزاوی له کتیه به ناویانگه که ی دا (تاریخ العراق بین احتلالین - میژوی عیراق له نیوان دوو داگیرکرانی دا [داگیرکرانی له لایه ن عوسمانی و داگیرکرانی له لایه ن ئینگلیزهوه] دهگیرنه وه دهلی:

شیخ عهبدولقادی گهیلانی پیری تهریقهتی قادری له کوردستان و ولاتانی ترا، خه لکی هه ریمی گله. ئەمهش دهقی تهواوی نووسراوه که ی به کوردی:

«بنه ماله ی گهیلانی بنه ماله ییکی کۆن، سه ره تایان به پیری گه وری تهریقهت شیخ عهبدولقادی گهیلانی دهس پی دهکات که له سالی ۵۶۱ کۆچی دا کۆچی دوایی کردوه. ئەم زاته له ناوچه ی گله وه له هه ریمی کەرکوک هاتوه ته به غدا.»^(۱)

هه ر له جیگایه کی تریاقوت الحموی له (معجم البلدان) دا دهلی:

(جیل: ئەمانه خه لکی جیلان، وه جیل ما گوندیکه له دهووربه ری به غدا نزیککی «مدائن» دای زارین پی دهلین: «گیل»^(۲) وابن الحجاج پی گوتوه (الکال) ئەم شیوه به:

لعن الله ليلتي بالكال

انها ليلة نمر الليالي

(تهبو العز ثابت کوری منصور کوری المبارک الجیلی المقری خه لکی ته و ولاته یه).

هه ره ها ئەمیر (شهر ف خانی به تلیسی) که له (۱۰۰۵ - ۱۵۹۶) دا کتیه که ی دوا هیناوه کاتی که لیستمه ی ته و کوردانه ده داته قه لهم له پانایی خاکی ئیران دا بلا بوونه وه، له دوایی دا نووسیوه:

(له خوراسان دا تیره ییکی تری کوردیش هه یه پی دهوتیری «گیل» که له سهردهمی شاه «ته ماسی سه هوی» دا ۹۳۰ - ۹۸۴، ۱۵۲۴ - ۱۵۷۶ زا دا، سهرداری ئەم عیله (شه سه ددین به گ، بوو).

هه ره ها له (عشائر العراق الكردية) ی عباس عزاوی دا ناوی گل هاتوه.^(۳)

شېخانی بهرزنجی کرد.

هەر که ئیستعماری ئینگلیز ولاتی خواری عیراقیان داگیر کردو گهینه قهرهخان (جهلولاء) . . شیخ حمیدی تالهبانی و خزمه کانی چونه به پیرانهوه و دهولتهی ئینگلیز دهسهلاتی شیخ حمیدی تالهبانی زور بههیز کردو، له سهرتادا کردی به قائیم مقلمی کفری و ئنجا کوره کهی له جیی داناو ئهوی بردهوه گل و ههزیمی گل ناوئرا (ناحیه) و دائیره کهی برایشه (جهم سورخان) . . پاش ئهوی (سید محمدهدی جهباری).

ئهم ناحیه بهی سوتاند، جا گوئزرایهوه (فادر کرم) و (گل) کرا به (قهزا). مه رکزی قهزای گل سهردهمی برایشه (له بلان) و سهردهمی برایشه (طارق) و پاشان برایشه (طوزخورماتو).^(۱)

له باره ی هیرش به سه ناحیه ی (جهم سورخان)، عهولقادر گوئشه ن جهباری که په کیکه له پیاوه سهردهوه کانی جهباری و خزمی سید محمدهدی جهباری بهو ئیستا ناینبابوهوه له گوندی (ععلی مستهفام) دائه نیشی، نه گیریتوه ئهلی:

که سید محمدهدی جهباری هیرشی برده سه ئهوه ناحیه به، که ریم بهگی فهتاح بهگی هه مه وه نندو شیخ مستهفای کوری سید عهولقادی گوله نه بری بهرزنجیش له گه لیا بوون.

ژماره ی هیرش بهرکه کان ۴۰۰ سوار بوو، نیش په کیک بووم له وان. دوا ی گه رانه وه له هیرش بردنه سه ناحیه که وه سوئاندنی مه رکه زه کهی له ریگادا لووتمان بوو به لووتنی کاروانیکی میری په ک، ئه ویشمان رووت کرده وه و چه ک و ئازوو قه و جل و بهرگیکی زورمان لی سندن. له ئه نجامی ئه وه هیرشه دا فروکه ی ئینگلیز هاتن بو بۆرده مان کردنمان.

۱۶ کس له دئی (پاریاوله) له ناوچه ی جهباری شهید بوون.

هەر ئهم سید محمدهش بوو برایشه خانی ده لۆ په نای هاوردبوه لای و ئه ویش ناردی بۆ لای شیخ محمودی

حهفید له (داری کهلی) پش ئهوی دهس بکا به شوپشه کهی.

هەر له جیگایه کهی ترد. موکرم تالهبانی له کتیی (ابراهیم خان نائر من کردستان) ده لیت: ^(۱)

وله و بهری چه می ئاوه سه ی به وه، شیخ حمیدی تالهبانی له ئوله ی شیخ وه هابی کوری دا، که له دهشتی قهره ئوغلان کوزرا بوو، هیزی خوی کۆده کرده وه بۆ پارمتهی دانسی ئینگلیزه کان و ئهم شیخ حمیده له ماوه ییکی کم دا له سهردهمی عوسمانی په کان دا، زهوی وزارتیکی زور به پیت و بهرکه کهی له سه رۆک خینه کانی گل زهوت کردبوو. به هوی ئه وه وه سه دان کس له و خاوه ن مولکانه و له جووتیاره کانی هوزی گل هه لاتبوون بۆ که رکووک به دوا ی کارنک دا ده گه ران پی بۆین، شیخ حمید که نوانی جی پی خوی له ناو هوزی گل دا جی گیر بکات، وستی زهوی وزارتی شیخه بهرزنجی په کانی قهره چیوارو زهوی وزارتی ئاغا کانی داوده ییش داگیر بکات.

له ریگای ئهم هه ول و ته قه لای بهی دا، شیخ سه مه دی برای به دهستی شیخ حسینی قهره چیوار کوزرا و ئه ویش له ئوله ی دا، شیخ حسینی قهره چیواری کوشته وه و له و لاشه وه دیهانی داوه دهی ئاگر تی بهرداو گه لی له دانیشوانی کوشت.

پاش کشانه وه ی تورکه کان و هاتنی ئینگلیزه کان شیخ طالبی کوری شیخ حمیدیان کرد به مدیری ناحیه ی گل و شیخ حمیدیش دهستی هاوکاری بۆ دریز کردن و ئه وانیش جله ریان بۆ شوپکرد زهوی وزارتی کئی داگیرکا بیکات.

به م جوړه ناوی گل مایه وه . . . به لام تالهبانی په کان به هوی ئه وه که گله کان پارمته ی بهرزنجی په کانیان داو، له گه ل جهباری په کان دۆست بوون، هه موو گونده کانیان داگیر کردن و ده ربه دریان کردن . . . هه ندی مالیان مایه وه تا سالی ۱۹۳۰ زا که شه ری ئاویاریک له نیوانی شیخ محمودی حه فیدو هیزی ده ولته و ئه و تیرانه ی سه ر به ده ولته بوون، روی دا، ئه و دوا ی گله کان به تاوانی

هاوکاری «محمد به گگی جان وهیس به گگ»^(۱) گهره‌ی
هوزی گل و چمن سه‌رۆك خیله‌کانی تریان له‌گه‌ل شیخ
مه‌حمود و هیزه‌کانی له‌گونده‌کان ده‌رکران و زور له
رۆله‌کانیان خراوه‌مهندو زیندان.

نهم هۆزه له‌بهر ئه‌وه‌ی به‌دبه‌ختی زهمان بوو به‌دوستیان
زورداران به‌پال پستی ده‌وله‌تی عوسمانی و له‌دوایی دا
ئیسعماری ئینگلیز ته‌نگیان پێ‌یان هه‌ل چنی، گهره‌ی
خیله‌کانیان به‌هه‌لاتن دا، هیلانه‌ی رۆله‌کانیان تیک دان،
خه‌له‌و خه‌رمان و دارو دره‌ختیان به‌سووتان دا، له‌و بناوه
ده‌ریان کردن، پرش و بلاوه‌یان پێ‌کردن به‌ناو شارو دیو
دیته‌ی گهرمیان و داوه‌و جه‌باری و زه‌نگنه‌و شیخان و
جاف دا.

به‌لام به‌په‌نا به‌ری و کۆچه‌واری ئارامیان نه‌گرت،
گهره‌و به‌جۆکیان تۆله‌سندن له‌داگیرکران و دوژمنان بوو به
پیشه‌یان.

مه‌حمه‌د به‌گگ جان وهیس به‌گگ گل (۱۸۸۵ - ۱۹۶۰ ز) -
سه‌رۆکی هوزی گل - له‌ده‌ورانی عوسمانی دا، دوا‌ی
ده‌رچوونی له‌ولایت گل و په‌نابه‌ری له‌ولایتی داوه‌ی
گهرمیان و دامه‌زراندنی له‌گوندی (قوین په‌لک - شیخ
هه‌وازی)، له‌هاوینی ساڵی ۱۹۰۷ ز له‌نوتی ولایتی (گل) ی
سووتاندوه‌ی له‌گه‌ل قادر عاشورو چه‌ند رۆله‌یه‌کی
هۆزه‌که‌یان، ده‌وله‌تی عوسمانی به‌ندی کرد له‌شاری
که‌رکوک و فرماتی خنکاندن داوه، به‌لام به‌هوی
ده‌سه‌لاتی «سه‌ید ئه‌حمه‌دی خانقاه» و «سه‌ید وه‌له‌د
کاکه‌یی» به‌وه‌رزاری بووه له‌مردن.^(۷)

چارێکی تر له‌ساڵی ۱۹۳۰ ز، له‌شه‌ری (ئاوباریک) له
نیوانی شیخ مه‌حمودی چه‌فیدو هیزی ده‌وله‌ت و
ئینگلیزه‌کان و ئه‌و تیرانه‌ی سه‌ر به‌ده‌وله‌ت، شان به‌شانی
شیخ مه‌حمود وه‌ستاوه (خۆی و چه‌ند سه‌رۆك خیله‌کانی
گل و رۆله‌کانی، ئه‌حمه‌د خالید به‌گگ، سه‌عه‌دالله به‌گگ
نصرالله به‌گگ، قادر عاشور، محه‌ی مخه، غفور نازه‌و،
پیش ئه‌و شه‌ره‌ به‌شداری ته‌گبیرورایان کردوه خۆی

سه‌عه‌دالله به‌گگ و سه‌ید مه‌حمه‌دی جه‌باری له‌گه‌ل شیخ
مه‌حمود له‌گوندی (داری که‌لی) ده‌رباره‌ی هه‌ل گیرساندن
ئه‌و شوێنه‌).^(۸)

له‌گه‌ل تیره‌کانی ناوچه‌ی گهرمیان و سه‌رۆکه‌کانیان،
سه‌ید مه‌حمه‌دی جه‌باری و به‌گزه‌دی داوه‌ (عزیز عباس
ئاغا، ره‌زای مصطفی ئاغا، ئیبراهیم مه‌دحت ئاغا،
که‌ریم ئاغا) و شیخ مه‌جیدی شیخ ره‌زای تاله‌بانی - ئاموزای
شیخ چه‌میدی تاله‌بانی له‌گوندی (ئاوباریک) له‌ناوچه‌ی
گل به‌شداری ئه‌و شوێنه‌ی کردوه له‌وی بریندار بووه
له‌و شوێنه‌ی له‌شکری کورد شکاوه، شیخ مه‌حمود ئه‌سیر
(دیل) بووه، ئه‌مانیش هه‌لاتون بۆ ناوچه‌ی جه‌باری و
زه‌نگنه‌و له‌کاتی گه‌رانه‌وه‌ی شیخ مه‌حموددا له‌ئه‌سیری،
مه‌حمه‌د به‌گگ جان وهیس به‌گگ په‌کیک بووه له‌سه‌رانی
هۆزه‌کوره‌کان له‌گه‌ل سه‌عه‌دالله به‌گگ گل که‌ چون به
پیره‌وه له‌شاری (کفری) و سێ رۆژ له‌گه‌لی دا مێوانی مالی
(سه‌ید موحسن ئاغای به‌رزنجه) بوون و له‌گه‌ل شیخ
مه‌حمود چۆوه بۆ سوێمانی.

له‌به‌شی دوه‌می کتیی (دلیل تاریخ مشاهیر الاولیة
العراقیة / ۱۹۴۷) دا^(۹) ده‌لێت له‌باسی ژبانی (عبدالمجید
محمد به‌گگ) ی کوری: «باوکی (مه‌حمه‌د به‌گگی جان وهیس
به‌گگ گل) په‌کیکه‌ له‌گه‌وره‌کانی خێلی گل و به‌وه‌ ناسراوه،
که‌عه‌زمی به‌هیزه‌و، نیشتمان په‌روه‌ریکی راسته‌...».

عزیز به‌گگی حاجی مه‌حمه‌د گل: - هه‌ر له‌ده‌ورانی
عوسمانی دا، له‌دوا دوا‌ی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م، له‌گه‌ل
جوامیر ئاغای هه‌مه‌وه‌ند دژی ده‌وله‌تی عوسمانی شوێشیان
کردوه، ولاتیان جێهێشتوه‌ چونه‌ته (قه‌سری شیرین)،
فه‌رمانده‌ی هه‌رێمه‌که‌ دراوه به‌جوامیر ئاغای هه‌مه‌وه‌ندو
عزیز به‌گگ گل کراوه‌ته‌ یارمه‌تی ده‌ری، پاش ماوه‌یه‌ک
ده‌وله‌تی ئێران پیلانیکی دژیان دروست کردوه، له‌پاشا
توانیوه‌ رزگاری بیت و گه‌راوه‌ته‌وه‌ ولایت له‌جێ خۆی
دامه‌زراوه.

ئه‌حمه‌د به‌گگ خالید به‌گگ گل: - پاش ئه‌وه‌ی که‌هیزی

كورد چوونه شهروه له گهل ئینگلیزه كان له شهري (شمیه) دا له گهل خیلې نامیق علی ناغای داوده به شداری له شكري شیخ مه محمودی کردوه، له گهل سه عدوالله به گی گل و لهوی نامق علی ناغای داوده و شیخ علی قهل به زهی جهباری شهید بوون.

شویته دیاری به کانی ناوچهی گل :-

ناوچهی گل سهره پای شهوه که ناوچه یبکی به پیت و بهرکته و پر ده غل و دانو باخ و باخاتیکی زوری تیدایه و بیستانی زوری لی ده کړی، هندی شونیشی تیدایه، هر له کونهوه به شونی ثابینی و پیروز ناسراون، وهک :
باوه قه تال: زیاره تگایکی ثابینی به به سهر لووتکهی چیا به که وه له نریک ناوایی (کوزموری جان وهیس به گه)، کانیاونکی گه راویشی له پالدايه، ناوه کی گوگردی به .
پیشان خه لکی ناوچه که وه دوروبه ری و زور له کاکه ی به کانی هه ورامان هه موو سالی ده هاتن بو سهر شهوه ناوه قه تال بو زیارت و بهرکته و ده واریان لی ههل ده داو چهند مانگی لهوی ده مانه وه، خه ریکی که وچکی دار دروست کردن ده بوون بو دو خوارنده وه و چیش خواردن، ههروه ها کاسه و تشی و شتی تری له م بابه ته یان دروست ده کردو ده یان فروشتن به خه لکی شه و بناره، ههروه ها زور له کاکه ی به کانی ناوچهی که رکوک هه موو سالیک ده هاتن بو زیاره تی .

وا دیاره باوه قه تال به کی له پیشه واکانی کاکه ی به کانی بووی .^(۱)

له باره ی بینا کردنی شه زیاره تگاو پیره پیاوو پیره زنه کانی شه و بناره سهرگوزه شه ییک ده گیرنه وه ده لین: وختی خوی جان وهیس به گی گه وری سهر وکی خیلې گل تووشی ده ردیکی پس ده بی هه ره که یبک ده هینه سهری بوی چارناکری، ماوه یبکی زور له ناو جیگادا ده که وئی چاره ورائی مهرگی خوی ده کات.

رؤزیکیان که جان وهیس به گه له گیان لادا ده بی و

خه لکه که خه ریکی کفن بو ناماده کردن و ناو گهرم کردن بو شوردنی ده بن، سهر ده کهن و جان وهیس به گه هوشی هاتره به به راو ساغ و سلیم راست بووه له جیگاو چووه ناو خیله که ی بی و تن له گه لی بکه ونه ری بو لووتکه ی چیا که ی نریک ناوایی، بی یان ده لی به کی له خاسانی خوا هاتوته خوی بی و تنه له جیگه که ی هه لسی و بچی بو سهر لووتکه ی شه و چیا به، له ری شونین رمیک ده بی نی نه قانده و یانوه چه قیوه به زهوی به که دا، شه و نیشانه ی باوه قه تالی پیاو خاسی کاکه ی به، گوژیکی به سهر وه بکاته وه . جان وهیس به گه له گهل خیله که ی دا ده رزون بو سهر لووتکه ی چیا که، ده بی نی راسته و شونین تیره که دیاره چه قیوه به عه رزه که دا، له ری مالیک به به ردو گه ج به گوشتاوی گوشت گایراوه دروست ده کات. تا نیستاش که لاهوی شه ماله هه ر ماوه . جان وهیس به گه که خویشی پاش ماوه یبک ده مری هه ر له و ماله دا گوړی بو ههل ده که تن و ده ی شارنه وه .

گه راو :-

کانی یبکی گه وری ناوی گوگرد، له داوینی زنجیره چیا ی ناسازه وه به، له کونه وه گه رول ده چنه سهری خویانی تیداده شون و بی چاک ده بنه وه .
سهرچاوه ی نهوت :-

شه و بناره گه لی سهرچاوه ی نهونی تی دایه خه لکی شه و ناوه هه ر له زه وه لی یان ههل ده گوست و بو سووته مه نی و روشن کردنه وه ی مال به کاریان ده هینا، چهند که سینک له خیلې گل کردبوویان به عاده ت به کولی ئیسترو به کاروان لی یان ده برد بو ناوچه ی سوله یسانی و کونستان لهوی له گهل خوارده مه نی و کهل و په لی له و ناوه ئالشتیان ده کرد.

«پیاوانی گل» که واو سه لته یان له بهر ده کرد، سهریان به مشکي، قولیان به فه قیانه ی سپی و ناوه سی ده به ست، سواری شه سپ و ماینی بی شه نازه و گوړج بوون .

«زنانیان (نافره ته کانیان)» کراس و که وای زه ردو سوورو

سوخمهی سورمه‌داریان له‌بهر ده‌کرد، پشتینیان به‌سهردا ده‌به‌ست، لۆته‌وانه له لوت، گواره له گۆنچک، ملیوانه‌ی مینخه‌ک به‌ندیان ده‌کرده مل.

«کورانی هۆزه‌خاوه‌ن به‌ههره‌بینکی گه‌وره بوون له هۆنراوی فولکلوری و به‌زم و په‌زمی شایی و زه‌ماوه‌ن دا، له کاتی جوت کردن و دره‌و و گیره‌و گیشه‌دا، له کاتی هه‌ل‌گرتنی خه‌له‌و خه‌رمان دا، له کاری ناو مه‌ره‌زه‌و باخ و باخچه‌و بیستان دا، له رۆژانی راهه‌ ناسک و که‌رۆشک و سۆسک و پۆرو که‌ودا، له هۆه‌و بو کردنی شوانی مینگه‌له مه‌ردا، له کاتی بیره‌کردنی به‌هاران، له هاتو چۆی رینگه‌ی کاروان، له قه‌ خۆشه‌کانی دانیشتی پاش نیوه‌پۆی پال سیه‌ری مزگه‌وتی گونده‌کان، له گفتوگۆی پیره‌ پیاوه‌کان، له گالتسه‌و گه‌په‌ شه‌وانی زستان، له ده‌ور کوانسوری ناگرو قاره‌جانی دینه‌خانه‌کانی پیاوه‌ گه‌وره‌کانیان دا.

هه‌روا که‌چانیان له زه‌ماوندو هۆنراوه‌ی فولکلوری بی‌به‌ش نه‌بوون، له رۆژانی خۆشی‌دا به‌ بالای کۆره‌ سواره‌کانی تفه‌نگ له‌شان و نیشه‌ک دان له مل، له بان مابن و ته‌سه‌پ ناوزه‌نگی داریانه‌وه، له غاردانی شایی و بووک گۆنزه‌وه‌دا، له عیشق و سه‌ودای کۆره‌ نازاکانی هه‌راو هوریا‌ی له‌شکریان له شه‌ری دۆژمنانه‌و له کاری ته‌ون و ته‌شی رستن داو له مه‌لسۆنان و مه‌ردۆشین و مه‌شکه‌ژه‌ندن و په‌چه‌مالین و له لایه‌لایه‌ی ژنان له کاتی بێشک راژه‌ندن و، هه‌ویر شیلان و ده‌ستار کردن دا، له هاتوچۆی سه‌رکای و له ده‌رچوونی کۆمه‌ل کۆمه‌لیان له‌گه‌ل هه‌رزه‌کاره‌کان به‌ گۆرانی له‌ناو دیمه‌نی ده‌شت و ته‌لانی ده‌ورپشتی (باوه‌قه‌تال) دا بو سه‌یران و هاوردنی تۆله‌که‌و قنگرو پیشۆک و هه‌پلۆک له رۆژانی به‌هاردا.

هه‌روه‌ها هۆنراوی که‌له‌پووریان پریو له هه‌لبه‌ستی خۆشه‌ویستی و پنده‌ه‌ل‌دان و شین و شیوه‌ن و لاوانده‌وه‌و چه‌مه‌ره‌بی و کۆتل بو نازیزانی کۆچ کردو.

و له ئەم وتاره‌ ئه‌وه‌ش به‌بی مونا‌سه‌به‌ت نازانم که ئەم چه‌ند ورده‌ بابه‌ته‌ بگه‌ڕه‌وه‌ که‌ پینه‌ندیان به‌ هۆزی گل و

ئه‌ده‌بیاتی ئەم هۆزه‌وه هه‌یه :

به‌که‌م - شیخ ره‌زای ئاله‌بانی له به‌یته‌ شیعریکی دا ناوی

هۆزی گلی به‌م جوژه هیناوه :

ئاخ له ده‌س شو‌ربای سلیمان چاوه‌ش و قاوه‌ی خله

ئه‌و ده‌لنی ناوی گه‌راوه، ئەم ده‌لنی نه‌وتی گله .

دووه‌م - له فولکلوری کوردی دا ئا‌فره‌تی گل به‌م جوژه

وه‌سفی کراوه :

گل و داوه‌و زه‌نگنه‌و شیخان

ئه‌م چوار مله‌ته ژنیان قیخان^(۱۱)

سی‌یه‌م - ونسو ساووک (۱۸۳۱ - ۱۹۰۹) شاعیریکی

کاکه‌یی بووه، له گوندی (قه‌ل‌خانلو)ی گه‌وره

له‌دایک بووه، له (عه‌اره‌بی کۆبی)ی نزیک (داقووق)

کۆچی دوا‌ی کردووه .

ئه‌م شاعیره، ئەم پارچه‌ شیعری به‌ عه‌لی ئاغای داوه‌دا

وتووه، که ناوی هۆزی گلیشی تی‌دا هیناوه :

به‌یس هه‌فته‌غار، ئاغای هه‌ردو زه‌ن^(۱۲)

توخوا عه‌لیاغا! گۆزه‌ی نه‌فت وه‌ چه‌ن؟

به‌چی چه‌^(۱۳) به‌ره‌ی «های نه‌فت . . های نه‌فت .!» بو

چ ته‌ور وه‌ی ته‌وره‌ حوکما زه‌فت بو؟^(۱۴)

سه‌ت که به‌گژاده‌و خالوانی گلی

عه‌بیکت هه‌به نه‌ختی وه‌ ملی^(۱۵)

چه‌ند نمونه‌ییکی

هه‌لبه‌سته که‌له‌پووره‌کانی

بناری گل

له مه‌یدانی شه‌رو شو‌ره‌ سواری و پنده‌ه‌ل‌دان

(۱)

سوارنیکم هاتگه لاو لاو نهرانی
لفکهای فقیانهای شمال تهشانی

★

سوارنیکم هاتگه له که له گلهوه
وهلوولهای تفهنگ ناگری کردوه

★

جفته سواره کهی کهل مارداری
سینه وهن زیور، له غاو مرواری

★

سوارنیکم هاتگه دیوره نای ناسم
قهزای نهو سواره، له دیدهای راسم

★

کهی لهو دیوانه مهردی بنمانو
کورگل ناور له دیه ی دوزمن بسانو

★

هه ی داد، هه ی بی داد، ته قهای پانال تی
ته قهای کور گل، شهوو شمال تی

★

قه لای دوزمنه ته و او کریاوه
له ترس کور گل سه نه گیریاوه

★

نهم دیم کاول بی، نهو دیمی پیوه
نرکه ی سواری گل قه د نایه لیوه

★

دهسه ی فیشهک لغ نیمه ی قه وانه
بیده نه کور گل وه عده ی نیشانه

★

هه له ایراکه وه حه تاکو به غا، له تیل دریابی
هه ر وه سپ و سنای کور گل کریابی

★

دهن له ته پللی باز له شکر خوروشیا

له ته قهای پانال زهردی خوروشیا

★

نهوا هاته بان وهک شنه ی شمال
چوار پهل ماینه که ی پر کرده له نال

★

دهس و دهسه سر نال و دیزه وه
شانی وه تفهنگ نوقله ریزه وه

★

دایک وه قوربان هه له وه مه له که ی
فیشهک چه پ و راست دهور که له که ی

★

ئی بهرو نهو بهر، دنیا م لی تاله
کور گل راور نهکا، له کانی ژاله

★

پاوهن قودرت ها له پاتانا
دوزمن وه بی خوف دایه لاتانا

★

له گوژیشم نایه دهنگ دلیران
ریوی راور نهکا له جیاتی شیران

★

لاواندنه وه ی مردوو

هه ی وه ی شیره

چاوم کویره

بو نهو شیره

★

دهم فیره

دیم کویره

بو نهو شیره

★

هه ی وه ی شیره

له نگر له رزین

میر داوه‌زین

★

دهس هه‌ل ورف

پرچ بورن

★

هه‌ی لاو، هه‌ی لاو

کور زه‌رده لاو

★

نیه‌یان له جاو

بردیان وه تاو

★

نه شیرینی کوشتی‌یه، نه شیره‌وانی

یه‌کی کوشتی‌یه، بزنه له‌وانی

★

نه شیرینی کوشتی‌یه، نه شیره‌وانی

یه‌کی کوشتی‌یه، زوان نازانی

★

چی غیل نه‌سمه‌ریچ، تی‌لا دال‌اواز

قه‌ومیل کنی دییه؟ سی له‌یل وه بی ناز

★

له‌یلی وه قوربان قه‌ور مه‌جلووم بوی

توویش وه‌ک مه‌جلووم ستاره شوویم بوی

★

کوژیا، کربا وه‌قه‌د زینه‌وه

خوین هازه‌ی کرده‌و که‌مه‌ر چینه‌وه

★

خوشه‌ویستی ولات

(۲)

عه‌بله وه‌خه‌یال و مال نمه بو

دوست دویر وه‌ته‌ن و بار نمه بو

★

توو خوا محمهد گله‌یی مه‌که لم

ئیش وه‌ته‌ن سه‌خته فام نه‌هیشته پم

★

مه‌حمهد به‌گی له قشله،^(۱) دو ساقی به‌نه

قه‌د که‌س نازانی، جورمه‌که‌ی چنه

★

وینه‌ی ئاسکه‌کان، پوست له ره‌زن که‌ن

ئهو جا‌که مردم رویم له وه‌ته‌ن که‌ن^(۲)

★

ئهی باوه‌قه‌تال، نه‌ت کرد خولکمان

په‌نای شاره‌کان، بیه مولکمان

★

لای لای دایک بو منال

لای لات بو‌ئه‌که‌م پیر ده‌رویشان

له‌خوام گه‌ره‌که هیچت نه پیشان

★

لای لات بو‌ئه‌که‌م خهو بوه‌پته‌وه

فریشته‌ی چاکان خه‌ورت کاته‌وه

★

لای لات بو‌ئه‌که‌م له ئیواره‌وه

زیره‌ی زه‌نگله‌ت تی وه‌گافاره‌وه^(۳)

★

دل‌داری

دوستی په‌ی دوستی فره دل‌سوز بی

وه چیه ئیژنی چه‌ژنت پیروز بی

★

پشونیه‌که‌ی سه‌رم که‌فته لای ملم

نازه وه‌ تمای کور گه‌وره‌ی گلم

★

یا باوه‌قه‌تال، یا پشت وه‌کاشه

بیزم وه قیلهم عهمری نه مینی
تهخته که ی ژیری نامهرد ئه ی سینی

★

تف له شه رته که ت وه به قاته وه
دلّه که م وه توری له لات هاته وه

★

قوتی که ت بیره جه غاره ی تی که م
نه توژن بخواز، نه من شوی که م

★

له خه ل بیستمه توژن ئه خوازی
غهوزه که ی^(۸) به غا نه ی ده ی مرازی

★

هویجی که ره که ت دوو کوری بمری
قاری له دلما کرده ته گری

★

مه لایه هاتگه له شاری عورووس^(۹)
ماره ئه ورنی وه بی چاره نووس

★

مه لایه هاتگه له بهر ئه خونینی
دل له دلداریل وه زور ئه سینی

★

مه لا مه وره ماری نه وه دل
دهست و قه له مت بچینه ژیرگل

★

مه لا بو ره کاری دل داری
دهست و قه له مت گوت پیاباری

★

یا وه مالی زور، یا و گفته ی دم
ئه گهر ئه توانی دهرمکه له غم

ئه گهر ناتوانی بهس بیژه من هم
یا ئیمام محمه د، مال وه بهرزه وه

★

قیلهم نه کوژی تازه ریش تاشه
★

هه له یراکه وه جه تا سنجاری
گشتی وه قوربان کور صه لته ماوی

★

ئاوه سی چه رمگ خوت بووه نیشانم
بیته وه باعیت ئیش و فرمانم

★

مشکی په که ی سه ری حاشیه که ی بازه
به خوی چه ز ته کات، باوکی به رازه

★

په زه ل په زیومه ن،^(۱) په توپله داره^(۷)

له دهر ئه و ماله کور خوننه واره

★

داسه که ی ده سی زهره ته کاته وه
گه نمه که ی پشت باغ، گرد ته کاته وه

★

ده سگیرانه که م کوره فه قیه په
عابه له سه ر شان کتینی په

★

بووم وه قوربان، ئه سه په که ی ژیری
حوکم رانینی، ناوچه ی هه ولیری

★

بووم وه قوربان، راستی چه م چه مال
نه با ئه ی گری، نه نووزه ی شه مال

★

دایک وه قوربان کان و مکانی
جیره ی قونده ره ی بهر په نجه کانی

★

وه بهرزی بالام و نیستیم وه باوه
هه ر چاوت کونیر بی چی کم خراوه

★

- يارم نهكوژى وهدهم له‌رزوه
★
- ئاوه‌سپى هات و به‌رزى داران
ريگه‌ى بريگه له بو‌ره سواران
★
- ئاوه‌سپى هات و به‌رزى ژاله
ريگه‌ى بريگه‌ى له‌ر برکه ماله
★
- ئه‌و برکه ماله وه تيله‌كو‌وه
گشتم خوش ئه‌وى له بو‌نه‌ى تو‌وه
★
- مانگه‌شهو خوشه مانگه خه‌يلى به‌رزه
دوست و ده‌سگيران هه‌ر ئه‌م شه‌و فه‌رزه
★
- مانگه‌شهو خوشه خيله‌ى ئه‌سپى شى
ئه‌لا چهن خوشه ده‌سگيران له دى
★
- لوته‌وانه زه‌رد، لوت له‌رانه‌وه
زام كو‌نه‌و نو‌يم گشت كولانه‌وه
★
- ئه‌و بالا به‌رزه، ئه‌و تيل وه‌سه‌ره
عالمى كو‌شتره‌وه، خو‌ى بى خه‌وه‌ره
★
- بالا‌كه‌ت به‌رزه، وه‌ك گو‌له به‌رۆ‌وه
رۆ‌ژى نهد دينم، سزاي صهد رۆ‌وه
★
- پشوين شل وىل هه‌سه به‌يانه
نا بگه‌ين وه‌يه‌ك ئاخ‌ر زه‌مانه
★
- ك‌راسه‌كه‌ت شيله،^(١١) مه‌يده له ديوار
دل هه‌دئيكه، مه‌يده وه هه‌زار
★
- قورئانى بیره پيا بيه‌م ده‌س
له تو‌زياتر مه‌يل نهم وه كه‌س
★
- جفتى شه‌مامه ها وه گو‌نه‌وه
له‌نجه ها وه‌لاى باله كو‌له‌وه
★
- جفتى شه‌مامه ها وه ته‌رزوه^(١١)
له‌نجه ها وه‌لاى باله به‌رزوه
★
- نديم وه بالا، شارى وه گه‌رده‌ن
فه‌يم گو‌ئيكه خوا ئيجاد كه‌رده‌ن
★
- بالا‌كه‌ت به‌رزه وه‌ك به‌يداغى رۆ‌م
عالم ئه‌زانى من وه‌ته‌ماى تو‌م
★
- ئاگرى ئه‌سوونى وه زمناكو‌وه
ئه‌و ئاگره من بو‌يم وه بو‌نه‌ى تو‌وه
★
- هه‌ي دادو بى داد ده‌ردم تاو تاوه
شه‌و له ناله‌ى من سيروان بى تاوه
★
- ده‌رماله‌كه‌مان شه‌قامه رى‌يه
يه‌كى به‌ت بو‌يه نازانم كى‌يه
★
- وه قسه‌ى به‌دكار، وه شاهه‌ى درو
كه‌فته‌ته ناومان، زولم و به‌نجه‌رو
★
- هه‌ر كه دوو قسه بكا، له‌م كاره
به دوزه‌ق بچى، وه پاى قه‌ناره
★
- ئه‌گه‌ر نه‌بو‌ايه وه لومه‌ى بسات^(١١)
كه‌پرينكم ئه‌كرد شه‌و رۆ‌ژ له‌لات

حه تا دیار بویت، تمه نات کهردهم
کهفتی وه پیوار^(۱۳) گران بویی دهردم
★

رانه که رویی، به چه وه به چه
ماچیکمان بهی، دهوله من به چه
★

ههوری هاوردی، بارانی نی به
قیبله گفتوگوی جارانی نی به
★

ههوری هاوردی، دنیا تالی کرد
مالی قیبله کم له من باری کرد
★

دوعام وه دوعای رسول نه لای بی
خاوهن کج بمری، کج بهر لا بی
★

وه گولهی دوژمن نه ورنی حه باتم
دایک حهوت کور بی ههر وه تم ماتم
★

کانی و سه رکانی، سونه سل نه کا
کافر نه کهسه، معنی^(۱۴) دل نه کا
★

پراویزه کان

(۱) پروانه: عباس العزاوی، تاریخ العراق بین احتلالین،
الجزء الرابع، بغداد، ۱۹۴۹، ص ۴- و ۱۲۶.
(۲) وا دیاره مه بهستی بنار گله، چونکه گوندی وا له ده وری بهری
به غداو مدائن نه بووه نی به.

(۳) لایره ۱۶۴ و ۱۷۵.

(۴) محمد جمیل الروی بیانی، دافوق (دقوقاه) فی التاریخ،
بغداد، ۱۹۸۲.

(۵) د. مکرم الطالباتی، ابراهیم خان نائمن کردستان،
بغداد، ۱۹۷۱، ص ۸۶-۸۷.
(۶) باپیری نووسره.

(۷) محمد جمیل الروی بیانی، دافوق (دقوقاه) فی التاریخ،
بغداد، ۱۹۸۲.

(۸) شیخ مهحمودی حه فید که له ولاتی زهنگنه بوو له گهل
هیزه کهی، سهید مهحمودی جه باری و مهحمودی جان وهیس
بهگی گل چوون بو زیاره تی و هم سوو پیکه وه هاتن بو گوندی
(شوباریک) له بنار گل و له وی له مالی شیخ مهجمیدی شیخ
بهزای ناله بانی قوناغیان گرت تا شه به که کرا. لهو شه به دا شیخ
عهلی قهره داغی شه هید کراو له به رامبه ر (قهره چنوار) ناشتیان.
مه چه کی چه پی مهحمود به گیش بریندار بوو، پاش شکانیان و
گه رانه وه بیان بو ناوچه ی زهنگنه له وی مه چه کیان تیمار کردو
زامه که ی چاک بووه وه، به لام شونینی کوزه برینه که ی مه چه کی
ههر مابوو.

(۹) عبدالمجید فهیمی حسن، دلیل تاریخ مشاهیر الالویه
العراقیة / ج ۲، بغداد، ۱۹۴۷، ص ۲۴۲ - ۲۴۴.

(۱۰) هرهه ونیل کاکه می له کتیبی (هه لیزارده به که له هونراوی
فولکلوری ناوچه ی گه رمیان) باسی کردوه ده لئی نه م زاته
زانایه کی ثابینی کاکه می به به تیره ییش (باوه) به.

(۱۱) ملهت: کومه له خه لک. قیخا: کویخا.

(۱۲) ره یس: ره یس. ههردو زه ن.

(۱۳) چه: چه، له.

(۱۴) زهفت بو: زهبت بووه.

(۱۵) وه ملی: خاوهن فیزو نکبری.

فهرهه نگوکی وشه کانی دهقه کانی فولکلوره کان

۱ - هانگه: نه م گافه وه کو (د) ی (نه حمه د) له زاری

- سليمانى دا دهخونيرتهوه.
- ٢ - عبله: پياوى گهوج.
- ٣ - قشله: پوليس خانهى عوسمانى.
- ٤ - نهو ديره هونراويه وتى محمهد بهگ جان وهيس بهگى گله.
- ٥ - گافاره: لانك.
- ٦ - بهزهل به زيومن: چاو بركيه.
- ٧ - به توله داره: لهگهل پرچهم دارنك.
- ٨ - غهوز: شيخ عبدالقادر گيلانى.
- ٩ - عوروس: روروس.
- ١٠ - شيله: جوړه قوماشيكي تهنكه.
- ١١ - تهرزه: ساقهت و ريشه.
- ١٢ - بسات: خهلك.
- ١٣ - پيوار: غهريبي، دوور ولات.
- ١٤ - معن: منع، قهدهغه كردن.
- سهرچاوه كان:
- ١ - معجم البلدان، ياقوت الحموي الجزء الثاني - مطبعة دار صادر بيروت -
- ٢ - تاريخ العراق بين احتلالين / الجزء الرابع، عباس العزاوي، بغداد، ١٩٤٦.
- ٣ - عشاير العراق الكردية / عباس العزاوي - الجزء الثاني، بغداد.
- ٤ - دليل تاريخ مشاهير الالوية العراقية / الجزء الثاني، عبدالمجيد فهمي حسن.
- ٥ - دافوق (دقوقاء) في التاريخ، محمد جميل الروزياني. مستل من مجلة المجمع العلمي العراقي / الهيئة الكردية - العدد السابع.
- ٦ - ابراهيم خان نائر من كردستان، مكرم الطالباني، بغداد، ١٩٧١.
- ٧ - شرفنامه، شرف خاني بدليسي الترجمة العربية للاستاذ محمد جميل الروزياني طبعة بغداد، ١٩٥٣ ص ٣٧٥.
- ٨ - ديوانى شيخ رهزاي تالهباني / علي الطالباني، بغداد، ١٩٤٦ چاپى دووهم.
- ٩ - ههلبزارده بهك له هونراوهى فولكلورى ناوجهى گهريمان، ههرده ويل كاكهبي، بغداد، ١٩٨٥.
- ١٠ - شاهنامه، فردوسى.
- ١١ - جوجرافياى سياسى، كيهان.
- ١٢ - قاموسى برهان قاطع، به تصحيح د. محمد معين.
- ١٣ - سالنامهى دولتى عوسمانى، فرق سكرنجى سنة، ١٣١٠هـ مطبعة عامرة.

صفحات من تاريخ عشيرة كحل ونخط حياتها وفولكلورها الشعبي

عبد اللطيف عبد المجيد كجلي

يشير الكاتب في بداية البحث الى ان تخصيصه هذه العشيرة بالبحث ليس عن هوى في نفسه لاحياء القبيلة، ولا اشادة باصله المنحدر من «كحل» وانما لكونها جزءاً من شعبة الكردي ولأنه يعرف عنها ما لا يعرفه عن غيرها ويتمنى لو ان كل منتم الى جزء من هذا الشعب دون ما يعرفه عن هذا الجزء، اذا لتوفرت لدينا مادة قيمة اذا جمعت القت الضوء على اتسام واسعة من الشعب الكردي.

يتحدث البحث عن الرقعة الجغرافية التي تقطنها هذه العشيرة تلك هي الواقعة بين (أوه سهي) و(روخان) في منطقة طوزخوماتو. ويذكر اسماء القرى التي تقطنها، ويورد معلومات معينة عن الجذر التاريخي لكلمة (كحل)، كما يورد احصائيات تتعلق بالعشيرة في العصر العثماني المتأخر. ثم يتطرق الى بعض الاحداث التاريخية التي جرت اiban الاحتلال الانكليزي ومواطوء بعض الاقطاعيين مع الانكليز لاحتلال قرى هذه العشيرة. وتعرض رؤسائها وافرادها للاضطهاد سواء في العهد العثماني او في عهد الاحتلال. ويتطرق الكاتب الى الآثار التاريخية والدينية في المنطقة والى الحياة العامة لاهاليها وجوانب اتوغرافية فيها، كما يخصص عشرة صفحات لنماذج من الشعر الفولكلوري عن الغزوات والحروب والثراء والحب وتنوعت الاطفال، مما يتردد على السنة سكان المنطقة من ابناء العشيرة وغيرهم كذلك.

ٲم وتاره سدره نای
کتیپکی ریزمانی بهراورد کراوی زمانی
کوردی له گهل زمانه ناری به کانی هارنه ژادو زمان .

زانیاری زمانه و زمانه کوردی

ٲ. ٲ. پاکزه رفیق حلمی
پروفیسوری زانیاری زمان

قالی ٲته ودا ده مینی و زمان په روهه، له بهر نه وهی ده به وهی
زمانه که هر وهك خوی به مینی و نه گوربری، نه و شیوه بهی
لاخوشه و ٲست ده بی که ٲته وه و ناگوربری له کاتیک دا که
زمانی گفتوگویی سهر دم ده گوربری و نه مهش نیشانه ی
تیک چونه و به لکو فه وتانه، که و ابو زمانی گفتوگو، ده بی
شیوه بهی شکت و بی ٲیت بی و دهس نه دا بو پاراستنی
نه وه که ده بی هه ول بدری بو تانه وهی له شیوه ی نووسینی
په روهه وادا که نه مهش بیرو باوه ریکی ناره وایه و له جی خوی
نه یه، چونکه کانگای ژبانی شیوه ی نووسینه که خوی
شیوه کانی گفتوگویی که خونی ژبانی تازه و موخی
په روهه کردنی نه و شیوه نووسینه به که یوه به نمونه بهی
په روهی زمانه که و به لگهی ته مه ن و نوحی .

ٲه گه زمانی گفتوگویی په روهه هه مهشه نه و خوی نه تازه به
نه کات به بهر نه و شیوه په روهه دا، نه و شیوه په روهه وهك
(سومیا) په ق ده ٲته وه له ٲستی خوی داو له گهل تیشکی
په روهی بهر که وت یا هه وایسکی لی دا هه ل ده وهی و
ده په وکیته وه . به لام چی بلین له گهل بیرو و باوه ری
ته سگ دا . نه وه ته بی که هه ولی روون کردنه وهی نه و هویانه
بدهن که ته م بیرو و باوه ریه یان خستوتنه ناروه و ناگری ده که ن
به لکو زمان په روهی بی به زاتای زمان و له ژیر تیشکی
عقل و په شنایی مه نطق دا بیس به کاته وه، نهك به گری

ده توانم بلیم هه ر له و په روهه زمان په مده ووه،
لی کولیته وهی زمانش هه بوه . به لام به شیوه بهی ساکارو
بی ری ره و ده ستور . بی گومان هه مه مه ته وه ٲیک زمانی
خوی خوش و ٲتور و هه ولی داوه بی پاروخی له فه وتان
په روهه ی بکات، چونکه گرنکترین موی به قبه تی
نه وه که مانه وهی و ژبانی به رده وایس، مانه وهی
زمانه که به تی و ژبانی به رده وایس، ته گه ر زمانه که له فه وتان
په روهی بو نه و نه وه که ده ژی و فه وتان زه فوری بی
نابا، به لام ته گه ر زمانه که مورانه ی فه وتانی تی که وت، نه و
نه وه که خوی له گهل . له بهر نه وه ژیر و زانای هه مو
نه وه ٲیک میشکی خوی ده تونیته وه بو پاراستنی زمانه که و
دلی هه ٲشه له ته لده ٲشه دا ده بی له ترسی فه وتانی و
خوشه و ٲستی زمانه که لی ده بی به خولیاو نارامی لی هه ل
ده گه ر به راستی خوشه و ٲستی زمان که خوشه به که له
خوشه و ٲستی خان و ولات به لکو گه و ره ترین گوشه، ده گانه
پاده ی ته شش و په روهی .

به لام نه وهی جی و ده ٲته وه به، که ته م خوشه و ٲستی و
نه یه و په روهه نه لها به رابه ر شیوه ی نووسینی زمانه که
بووه . به در ٲزایی هیژ و نه وهش و ابزانم به هوی خاله تیکی
نه قسی به، نهك واقعی، چونکه شیوه ی نووسین له بهك

دهرون و سوزی دل. چونکه گه لی نه تهوه تا ئیستهش لهو باوه پهدان که زمانی نووسین زمانیکی پیروزه و شیوه کانی تری زمان واته شیوهی گفتوگوی سهر زمان نارسه سن و له نهجامی دواکهوتنی زمان داو تیکه ل بونی به بی گانه دروست بوون و ده بی بفهوتین و له کار بکسه ون و هه موو نه ندامانی نه تهوه ده بی بهو زمانه پیروزه په سنده گفتوگو بکه ن و، نهو شیوه سوکه نارسه نانه دهس لی هه ل گرن نه مهش بی گومان ناشکرایه که رهوا نی په و ناش چیته سهر به ته وریش چونکه، ری بازیکتی سروشتی نی په و ناگونجی له گه ل ته بیهتی ژبان دا، نه گهر و ابواپه، ده مان توانی هه موو نه ندامی نه ته وه کوش به پیی نارزهو بکه یین به یه ک په نسگ و یه ک شیوه و یه ک په ژن و بالا. نه مهش خلاقی ته بیهتی ژبان. به لآم نهوی سودی لهو بیرو باوه په ته سکه وه رگرتوه به دریزایی میژو نهو چینه پیاهه زانیانه یا ناینیانه بوون که کاروباری تاین و زانیاری و نووسینیان به دهست بووه، چونکه خویان نهو شیوه زمانه نو سراویان داهیناوه و ناویان لی ناوه و هه خوشیان به کاریان هیناوه، چینه کانی تری نه تهوه له کون دا که نووسین به هره ییکی به رزو هونه ریکی به خشندهی خوا بووه وه ک ئیسته عام نه بووه و ته نها نهو چینه باس کراوه شاره زای بووه و کاسی پیوه کردووه، له بهر نهوه نهک هه ره به پیروزه دانراوه به لکنو دهستوووو ئالو و گوره کوشی نهین بووه نه یان هیستوهه کهس فیتری بی یا به کاری بهینی تا ماوه ییکی دوری میژو و راپه رینیکی فکری. که بووه به هوی نهوه، نهو شیوه نووسراوهی زمان بی به شیوه ییکی گشت و، نه ندامانی چینه کانی تری نه تهوه فیتری بین و پی بنوسن.

ئنجسا بزبوون کردنه وهی نه م باوه په ی من یا چاوئیک بگیزین به میژوودا.

ناشوری به کان که به ختی میخی نووسیویانه، لهو باوه په دابون که نووسین خودای ئاسمان نیبو - Nebo پی به خشیون.

ئه لف و بی سانسکریتی ناوی⁽¹⁾ دیفانا گاری - Devana

gari به که مانای (کرده وهی خدا) به. هه ره ها، هاپروگلیتر Hieroglyphy نهو نه خشه وینه یانهی فیعه ونه کانی میسر له سهر بهرد هه لیان که ندووه مانای نووسینی به رده پیروزه کانه، چونکه لهو باوه په دابون که (بتاح) خدای حکمهت نه خشی کردووه. هه وشه ی نووسین خوی به مسری کون ناوی ndw. ntr بوو که مانای کهلامی خودایه. له راستی دا شیوهی زمانی نووسراو، له کون دا شیوه ییکی تایه تی دهست کرد بووه. پیاهه ئاینیه باوه پر پی کراوه کان، ئاینیه کانیان پی نووسیوه تهوه، که خودا کانیان پیان سپاردون، له بهر نهوه نهک هه ره پیروز بووه، زور به نه نیش به کار هاتووه و دهستووری شارراهه تهوه له چینه کانی تری نه تهوه که، هه ره ها نووسراوه کان به توندی پاریزراون له په رستگاکان داو بو پاراستی نهو نووسراوانه دهستو سازکردنی نووسیوه خوینده وهی چینیک پیای زاناو ئاینی په یدابوون که له په رستگاکان دا ژباون و خویان بهخت کردووه بو نهو نه رکه، نه هانهش زور به ریزو پیروزو هه ل بژارده دانراون له ناو نه تهوه که دا.

ئه ماش بووه به هوی په یدابوونی دوو بابهت زمان، زمانی نووسراوی پیروز که دهست کرده ی پیاهه ئاینیه کان بووه و، به زمانیکی به رزوره سن دانراوه، که له دهستووریکی پتهوی سازکراوا قالبی به ستووه و به گوپه یی زمان تیگ نه چوو یا زور زور کم دهست کاری کرلوپه وه، به بریاری گشتی نهو چینه پاریزه ره ی. بابه تی دوه می زمانه کهش شیوه کانی تری زمانی گفتوگوی گشت نه تهوه که به که به زمانی (عهوام - په شوکی) دانراوه. به رامبه ر شیوه ی پیشوی په سندو هه ل بژارده، زمانی به کم، که شیوه ی نووسینه که یه چونکه نووسراوه به دریزایی زمانی و گوپرانی چه رخا و چه رخی میژوی نه تهوه که وه ک خوی ده مینیه وه و به ره به ره به گوپه یی ته ته وه ی سروشتی (زمانه کانی - شیوه کانی ی) تری گفتوگو، کون ده بی و ده چیته قالبیکی کلاسیکی که وای دی ئیتر به ئاسانی هه تا چینی پاریزه رکه خوی هه له ی تیدا ده کات و بوی ناخوینرته وه

ناچار برپار دوردی له سهرهوه بنووسرتهوه و ليك بدرتهوه. هم كارساته بهسهر زماني سانسكړيتي، هيروغليفي، ثاښتايي، عيراقی ددا هات⁽²⁾ ههروها گهلي زماني تر، هممش بوو به هوی بوزاندهوی زمانهکان و گياني تازه پشاکردنيان، وهك زمانه هندي پهکان، ثاری پهکان، ساميهکان، له روزهلات دا، ههروهها زماني يوناني و لاتيني له روزهواتادا. هم گوږهيه نهو زمانانه له فهوتان پاريزران و له کوزهوه نا ئسته لهگهله چهرخي ميژوو دهژين و دهگهړين. زماني کوردی که زور، نهك هه، بيگانهو نه شارهزا بهلكو کورد خووی سهریان لهسهر رهي بهرامبر جهوری زمان سورماوه نازانن چون ماوه تا ئستهو نهفهوتاهو. چونکه زمان له ساپهی دوو هوی گرننگه دا دهژی و دهمني، يا ثابتي قول و پتهو، يا حوكميكي چهسپ و بهزهبر، له باوهری نهوان ددو، ههروايشه، بهلام وا دهزانن که کورد هم دوو پههرهيهی نهبووه، کهوا بونه نهبويمايه، کهچی وانی پهو له ههرو هو پایه بهرزو بهخشنده بووه. چونکه وهکو بوم روون بوتهوه، نهتهوی کورد پهکيکه لهو نهتهوه دپرين و خاوهوند ميژوانهی که له پهکهم پلهی شارستاني دا بهشدار بووهو زمانهکهی پهکيکه لهو زمانانهی خاوهوند شيوهی نووسراوی پيروزن. وهك باسيان دهکهم يونان لهمهودوا.

وهك له پشهوه وتم خوشهويستی زمان زانايان هان داوه بولي کولینهوهی زمان به شيوهيكي ساکار، نهفلاتوني چهکيم پهکيک بووه لهو زانايانه که خوشهويستی زماني يوناني خستويهته سهر کهلکهلهی ليک دانهوهی زمان و نهو زانستهی ناووه فيلولوجی philology که له دوو وشهی ليک دراری يوناني پهپدا دهی philos - خوشهويستی و logos وشهويکوه دهبن به خوشهويستی زمان، بهلام نهفلاتون که له دهوری ۴۲۷ - ۳۴۷ پ زړياوه نهوهی به بيسردا نههاتوه له بينج و بناواني زمانهکه پيشکنی يا پهيوهندي به زمانانی ترهوه بدوزيتهوه، وهك philology دهگريتهوه ئسته، ههروهها زانايانی زمان پيش يونانهکان يا دواي نهوان زياتر

له دوو هزار سال، چونکه زانايانی زماني ههرو نهتهويک لهژير ساپهی نهو باوهردا که شيوهی نووسيني زمانهکهيان بهخشندهی خودايه، ههرو هولي ليک دانهوهو دهستوورسازي زمانهکهی خوږيان داوه به هيچ جورک بيربان له زمانيکی تر نهکردوتهو تايا پهيوهنديکي ههبه به زمانهکهيانهوه يا نه ههروههاش ميژوي زمانهکهی خوشيان نهونده جي نهزهر نهبووه، بهلكو هتا شيوهکاني گفتوگوي زمانهکهيان خووی به بهشيکی سوک و نارهنه داناووه و ايان زانويه دستووری نی په چونکه دستوره بهدی نهکراوهو نه نووسراوهتهوه.

زانپاری زمان ههتا سدهی ههفدهوههژده ههرو هم شيويه بووه. ههتا هندی له (گهريده - رحاله) نهوروياسهکان به هوی خولپای روزهلات ناسيهوه روويان کرده روزهلات و به تايهتی بو هندستان به دواي ثاښاری شارستاني هندستان و ولاتهکاني تری خاوهوند شارستاني کون، پهکيک لهوانه sir willian jones بوو که له دهوری ۱۷۴۷ - ۱۷۹۴ ب.ز. ژياوه، هم زانپايه له هندستان دا هندی شارمزي پهپداکرد زماني سانسکړيتي و چهته زمانيکی تری روزهلاتی، و نهه خسته سهر سهدای ليک دانهوهی دستووری هم زمانانهو نهنجام دا بوی دهركهوت هندی نزيکی ههيه له بهيني ريزماني سانسکړيتي و زماني لاتيني و ههروهها يوناني، هم بو پهکهم ههنگاو، له دامهزراندي لی کولینهوهی زمان و پهپدابوونی زانپاری زمان که لهپيشدا نهو ناوهيان لی نا که نهفلاتون دای ناسوب واته philology دواي نهوهو له نهنجامی بهراوردکردنی هندی له زمانهکاني نهوروي لهگهله زماني لاتيني و يوناني کون له لايکهوهو لهلايکي ترهوه لهگهله زماني سانسکړيتي و دوزينهوهی خزمایهتی زمانيان بهشيکی گرنگی هم زانپاره پهپدابوو که ناوی نرا زانپاری بهراوردکردنی زمان comparative philr همه رهی خوش کرد بو زانپایانی زمان که به دواي رهسن زمانه کان دا بگهړين و دابهشيان کن به گوږهوی خزمایهتی و نزيکيان لهپهکوه

به سهر چهند خيزانيك دا (ژ) و گه پشته شو باوهره كه زمانه هندى - ئيرانيه كان له گهل زمانه يونانى - لاتينيه نه وروپايه كان به يه كم خيزان دابنين و ناوى بنين خيزانى زمانه هندوئهوروپا يه كان IndoE uropean Long كه يوپتي به له زمانه كانى هندستانى ژورو و ئيرانى ژورو له گهل زمانه كانى نه وروپا بيجگه له چهند زمانى كه له م خيزانه درده كرين چونكه سهر به خيزانيكى ترن وهك مه جهرى و فنلندى .

يه كم لى كولينه وه دواى Jones فرانتز بوپ Franz Bopp بوو كه له سالى ۱۸۱۶ دا، درباوهى وشه سازى morphology بوو له زمانه هندوئهوروپايه كان دا، كه بوو به هوى ييك هاتنى به شى (وشه سازى) له زانبارى زمان دا. دواى نهو راسموس كريستيان راسك R.K. Ask له سالى ۱۸۸۳ پ ز دا كه سهرتاي دهنگ سازى داهينا به به راورد كړدى دهنگه كان له زمانه هندوئهوروپا يداو بوو به هوى پيدا بوونى (زانبارى دهنگه - phonetics) ئنججا ئوگه ست فرديش پوت ۱۸۰۲ - ۱۸۸۷ پ ز، كه (زانبارى ميژوى وشه Etymology) داهينا به لى كولينه وه ييكى دورودرزه له ميژوى وشه زمانه هندوئهوروپايه كان دا.

ههروهه يهك به دواى يهك دا زانبايان به رهه مسى لى كولينه وهى خويان دهرهيناو خسته به رده ست زمان پهروهان بى وچان تاوه كو هه مسو به شه كانى زانبارى روون بووه وه خيزانى زمانه كان ناويشان كران. بهم جوړه كهوا ئسته دهيزانين و، ئاشكرا بوو كه زمان دهبي له دور رول دا بناسرته وه له رولى رواله تى كانى لى كولينه وه كه پي دهئين (زانبارى وه سفى زمان Descriptive) كه ئوتو بو تلينج - otto bolling داي هيناو، دوو هم له رولى ميژودا كه پي دهئين (زانبارى ميژوى زمان Historical ling) ئنججا (فردناند دى سومورى) به ناويانگ له ۱۸۵۷ - ۱۹۱۳ دا چهند محازه ره ييكى دا بوو قوتايه كانى دواى خوى بلاويان كرده وه له سالى ۱۹۱۵ كه باسى هه مسو گوشه ييكى زانبارى تيدابوو. له سالى ۱۹۳۳ دا ليونارد بلومفيلر كتييكى به نرخی دانا ناوى نا (زمان) هم كتييه بوو به

سهرچاوه ييكى زور به نرخی به دست زمانه وانه كانه وه تا نه مرو كه تيا گه پشته شو ياده ره كه زمان وهك ئينسان دهژى و ده مري و له ماوهى ژپانى دا ده گورپرى و هه موو زمانانى دنيا به يهك شيوه له سهر يهك قانون وهرهك يهك ده گورپرين، يه عنى عالميكي تايه تيان هه به كه هه مسو روداونكى تيدا به قانون ده بي و ده گورپرى و هم قانونه ش يه كه به رامبه ر هه مسو زمانيك. هيچ زمانيك به رزنى يه و هوى تر نه وى.

هيچ زمانيك پير و زنى يه و هوى تر سوک. دواى بلومفيلر، ئوتو سيرسن له سالى ۱۹۳۴ دا كتييكى دهرهنا به ناوى

The Philosophy of grammar

كه نه ميش سهرچاوه ييكى زور به نرخی و بوو به هوى روون كړنه وهى گه لى بيسر باوهره كه زور روون نه بون و راست كړنه وهى گه ليكى ترش كه هه له بوون، نه وى شايانى باسه ليره دا كه زانبايانى زمان برباريان دا كه پي ويست نى به خويان به نه ژادو په سنى زمانه وه خهريك بكن يا له سهرتاي ههك كهوت و جوړى ههك كه وتى بگه رين، چونكه هم گوشه ي زمانه كه له كون دا زورى وقت بو ترخان ده كراو هيچ نه ده گه پشته نه نجام. له وه گرنگتر به لاي زمان زانه وه نه وه به دستوورى زمانه كه ليك بداته وه و ژپانى له ماوهى ميژودا روون بكانه وه.

ئينجا نه نجامى لى كولينه وهى هم دوو سهد تا سى سهد ساهى رابوردو، زانبارى زمان كرا بهم به شانوى خواره وه:

۱ - دهنگ و زانبارى دهنگ phonetic phonology

۲ - تپي نويسين orthography

۳ - وشه و ميژوى وشه Ety mology

۴ - وشه ساز كړدن morphology

۵ - رسته سازى syntax

۶ - فهرهنگ سازى Lexicology

۷ - وانا سازى semomtics

۸ - شيوه (لهجه) سازى dialeetology

۹ - هه له بست (عروض) prosody

ههروهه دهركهوت كه گه لى زانبارى تر هه به زور

په یوه نډیځان هیه به پیدا بوون و گورین و پوره سندن و
فوتانی زمانه وه، پی وسته زانای زمان ناگاداریان بی وهک
زانایاری میژو، نهژاد، ټینسان ته شریح و، فلهفه و
زانایاری نهفس.

ټنجا پیښه وه سر خیزانی زمانه کان، که خیزانی
هندو ټه روپین لیره دا مه بهس ټیمه یو هر باسی ټهو ده که یڼ
که زمانی کوردی په کیکه له ډیرین ترین زمانی ټهم خیزانه.
بهلام، ټهوی شایانی باسه پیښ ټهوی دهس بکه یڼ به
باسی خیزانی زمانه هندو ټه وریایه کان، ټه ویه به که زانایاری
لی کولینه وهی زمان له راستی دا گه لیک پیښ ولیم جونس
دهستی پی کړد بوو، هر به شیوه ییکي زور نریک له و
شیوه یی که ولیم جونس دای هینا وانا به راورد کړنی زمان،
ټه ویش له هندستان و ټیران دا بوو که له دهوری ٥٠٠ تا
٦٠٠ سال پ ز بوو. وهک به زمانی سانسکریتی و
ټاقیستا، دهس پی کړد له و کانه دا (٥٠٠ - ٦٠٠) پ ز،
هر ووه ها زمانی سانسکریتی و ټاقیستا بوو، زانایانی
به ره وه هندستان ره وانه کړد به دوی لی کولینه وهی زمان دا له
سدهی ١٧ ده دا. لیره دا ده بی ټه و شمان له بیر نه چی که
زمانی ټاقیستا بوو پیښ سانسکریتی که سهرنجی زانایانی
پاکیشا ټه ویش له سالی ١٧٥٤ واته چل سال پیښ. Jones
گه نجیکی بیست سالی فرنسز که ناوی ټه نکتین دوپرون
Anquetil Durom^(٤) بوو و له معهدی دراستی شرقی له پارس
دهی خویند چوار پهری له به شیکي ټاقیستا دهس کهوت که
ناوی Vendidad ه و بریاری به خوی دا وهری گیرته سر زمانی
فرنسزی و پیښ که شی به زانایانی زمانی بکات. له سالی
١٧٥٥ دا چوی هندستان وپاش سی سال ه وول وته قه لا
وتی کوشین گه یشته Surat و له ویش سی سالی تری رابوارد
له گه ل باور پی که رانی زه رده شت و له ټه نجامی هیلاکی و
ماندوبسونیکی زور گه یشت به ټاوات و له سالی ١٧٦٤ دا
گه رایه وه پاریس له گه ل نوسخه یه کی ته واوله زه ند ټاقیستا و
ده سالی تریښ رابوارد به لی کولینه وهی لیک دانه وه وهر گیرانی
بوو فرنسزی. هه تا گه یانندی به چاپ کړدن له سالی

١٩٧٧١ دا له دوییدا کریستیان پارلومی . Cristian
Barolomae ته ووی عمری خوی ټه رخان کړد بولی کولینه وهی
ریزمانی زمانی ټاقیستا به هم مو به شهکانی، دهنگ، وشه،
رسته و فرهنگ و هیچ گوشه ییکي نه هیشت لی نه کولینه وه.^(٥)

توزیک له مه ویش وتمان که زانایاری زمانی به راورد کړاو
گه لیک له پیښ ولیم جونز و روزه لات ناس و زمانه وانهکانی
ټه وروپای سدهی هه زده دهسی پی کړد بوو، ټه ویش له
هندستان و ټیران دا نریکه ٥٠٠ - ٦٠٠ ب. ز. واته له
ولاتی ټاریان دا. بولیک دانه وهی ریزمانی ټه و شیوه پیروزه
نوسراو ټاینیایانهی هندی براهمانی که پریستی له چوار
به رک سرودی هونراو به زمانه هندی به کونه کان که نریک
هزار تا هزارو دوو سال پ. ز. کوبو بوونه وه و له بهر
کونی ریووس و خویندنه وه یان ټاسان نه بوو دوی ٥٠٠ -
٦٠٠ سالیک. له بهر ټه و نهجمه نی زانایانی ټانی
براهمانی بریاریان دا هم مو وینه کان یان کوبکر ټه وه.^(٦)

و له سهر وه بنوسر ټه وه. ټنجا هم مو سرودو هونراو هکانی
هندی براهمانی کورانه وه و له چوار بهرگه دا نوسراو و ناو
نران vedas - ټیداکان. به شیوه ییکي په سندی دهست کړد و
ټهم زمانه ناو نرا سانسکریتی، Sanskrita که مانای راهت و
دروست و هه ل بژارده یه یا نووسینی بهر زو پیرو ز. به رامهر
یه شیوه کانی تری زمانه ده که به ناوی Prakrati واته زمانی
عوام - ره شوکی (٧) یا زمانی گفگوگو. په که م هو ی ټه و
زاناو ټاین پهره رانی ټاینی براهمانی ټه وه بوو، سروده
ټاینه کونه کان که زوریان هر به سهر دمه وه، پیاریون له
فوتان و گورران و ټیک چوون. چونکه که مسترین و
بچو کترین له ریزمان و به تابه تی دهنگه کان دا ده بی به هو ی
گورینی ماناو، ټه م ش تاوان و خه تاییکی زوره له چاولیک
دانه وهی سروده کان داو هره ووه ها ټاینه که. له بهر ټه وه،
چینیک زانایان، دانانی دهستوریکی وردو پته ویان
پی سپررا بو ټه وهی ټه و شیوه زمانه که سروده کانیان
پی نووسیه وه واته san skriti له فوتان و ټیک چوون و
دهست لی دان پیاریزی پانین - pamini گرنگترین و

وزاناترینی هه موویان بوو، و توانی به ورد بوونه و ییکی بی
 نه اندازه هم ئه رکه به ریته سهرو به شیوه ییکی وا ئه ده ستوروه
 داننی که نه که هه زمانی سانسکریتی بی بیازی به لکو بی
 به یه کم زمانی زمان له دنیا دا که تا ئیسته ش کتیبه کی
 یه کم سهراوهی زانیاری زمانه به گشتی بوو و هه ری بازوی
 دای ناوه بولی کولینه وهی زمان به گشت بووه به قانون
 هه موو زانیکی زمان ده توانی هه رچی زمانیکی بیهوی بی
 لیک بداته وه⁽⁸⁾ به
 تایه تی له ده نگ سازی دا. ههروه ها، یه کم که سه، که
 باسی وشه و مانای وشه ی به نووسراو داهینه وه که فره نگ
 سازیه - Lexicology هه روا دابه ش کردنی وشه و ناوانی
 جو ره کانی، وه ک ناو - na mam راناو - sarvan aman کار -
 فرمان akhyata، و ئامرازی ئی زافه - حهرفی جدر upasarga و
 ئامرازی په یه ونندی گشتی nipata هه تا باسی ناوی لیک
 دراوی به دورو دریزی کردوه و جو ری لیک داننی که به
 هو ی که رت - که ناوه که ی هه وه ک کوردی په krt یا به هو ی
 پاشگرو پیشگروهه Tadhita - affixes پیک دی. کتیبه کی پاتیی
 که له دهوری چوار سه د سال پیش زاین دانراوه و ناوی
 astadhyayi په⁽⁹⁾ بریتی په له چوار هزار په ند - حکمه ت -
 aphorisms که زور به کورتی دای ناون، به نزامیکی که
 له سهر معادلاتی جه به روه وه ری گسرنوه به لام هه موو
 گوشه ییکی زمان ده گرتیه وه، شیوه ییکی وا که ئینان سه ری
 له ژیری و بلیمه تی سو رده مینی و باوه ر ناکات ئه سه
 ئیکوشین و بهنجی ته نها یه ک مرؤف بی و ده بی ئه نجامی
 بهنجی گهل که س پیشوتر بووی به لام پانینی توانیوه تی به
 بیری تیژی خو ی و ژیری دانایی ریکی خا به و نزامه و
 بینووسیتیه وه له و کتیبه دا که ئیسته یه کم سهراوهی زانیاری
 زمانه له سه دهی چواره ی پ. ز تا ئه مرؤ. لیره دا بو
 ماوه ییکی که م باسی زمانی سانسکریتی به جی دیلیه و،
 له دوا یی دا ده گرتیه وه سه ری بو به راورد - کردنی له گهل
 کوردی و زمانه ئاراییه کانی تر دا.
 له راستی دا به دی کردنی په یه ونندی و له یه ک چوونی زمانی

سانسکریتی له گهل لاتینی و یونانی دا، بوو به هو ی
 گورینیکی زوروی ئه ندازه له زانیاری و لی کولینه وهی
 زمان دا. هم زانسته که هه تا سه دهی حه فده و هه زده له
 چوار چیه و ییکی نه سکی خه یالی چهنه که سیک دا
 ده خولا یه وه، واده زانرا که له ئاسمان زمان دروست ده بی و
 خودا ده ی به خشی، نه ته وه خوشه و یسته کانی یا، بزمان
 ته لیسیمیکی نه یینه به جادوگر نه بی لیک نادریتیه وه، هاته
 سهر رووی ئه رزی واقع و زانیانی خسته کوری
 ورد بوونه وه و لیک دانوه و به راورد کردن، زمان تا ئه و روژه
 وه ک نابو - Tabo و ابو که سی ئه و ته لیسیمی به دهس نه بوایه
 نه ی ده ویرا لئی نزیک بیه ره یا دهس له ری بازو ده ستوریه وه
 بدا. هه رچی زانی زمانی خه یالی خو ی دای نا بی ئه وهی
 بزانی زمان چی په چون په ی داده بی و چ کاره ساتیکی به سهر
 دی و چون ده ژی چون ده فه و تسی و چون لق و بو یی
 لی ده بیه وه و ئینسان و کومه ل چ ده ورئیکان هه یه له و
 کاره ساتانه ی به سهر زمان دا دی و، په یه ونندی زمان چی به به
 میژ و یا شارستانیه وه. وانا زمان زان زمانی له و ده ستور و
 قالبه دا ده به سه ته وه که به خه یالی خو ی به ری بازی زمانی
 داده ناو شا کرده کانی ده بو وه ک توی له به ری بکه ن بی
 ئه وهی بزانی به که لکن به یین، زمانی نووسیه به م شیوه یه
 ته نها شیوه ییک بوو ده ستوری له بهر ده کراو خه لقی تر هه ر
 وه ک خو یان زمانی گفتوگویان به کار ده هینا.

زانیاری زمان ئیسته له هه موو گوشه ییکی زمان
 ده کولیتیه وه و به تایه تی شیوه کانی گفتوگو چونکه زمان له و
 شیوانه دا به راستی ده ژی و په روه رده ده بی و به نگ و بو ی تیدا
 ده رده که وی. ههروه ها لیک دانوهی زمان بووه به
 زانیاری یکی خاوه ند قانون و ده ستور و به بی ئه و قانونه
 گشتیه هه موو زمانیک لیک ده ریتیه که یه که به راه به ر
 هه موو زمانیک لیره دا ده بی ئه وه ش بزانی (ههل سه ندنی)
 چینایه تی له زمان دا نی په واته زمانیک سوک بی و زمانیک
 بهرز، به لام به بی بی و یست چهنه شیوه زمانیک په ی داده بی
 وه ک زمانی چینی ئه ندازیار یا پزیشک. یا چینی بازرگان و

که سببه‌ی ناو بازار. . . زمانیش له پیش هه موو شتیك دا دەس كهوتیكى تی كۆشینی ئیسانه كه له ژبانی كۆمه‌لایه‌تی دا پی‌وسته و به‌ره‌می توانای میشك و هوشیه‌تی كه به‌کاری هیناوه بو سازکردنی .

دۆزینه‌وه‌ی خزمایه‌تی زمانه‌كان دوا‌ی دامه‌زراندی زانیاری زمان به‌و جۆره‌ی باسمان کرد، پی خوش کرد بو به‌رنامه‌و ده‌ستوریکه‌ی ریک خراو بو لی کۆلینه‌وه‌ی زمانی که یه‌که‌م هه‌نگاوی ئه‌وه بوو، پاش به‌راوردکردنی ده‌ستوری زمانه‌کانی خزمایه‌تیان به‌دی‌کرا بو دابه‌ش کردنیان به‌چهند به‌شیکه‌وه که ئه‌و خزمایه‌تی به‌ناشکرا بکارینی لی کۆلینه‌وه‌و به‌را وردکردنی ریزمانیان و په‌یوه‌ندیان به‌یه‌که‌وه‌و دورو نزیکه‌ی خزمایه‌تیان و هه‌روه‌ها میژو و به‌سه‌ره‌ات و گوهرین و فه‌وتانیان ساغ بکاته‌وه‌ پیکه‌وه له ئه‌نجام دا زاراوه‌ی هندوئهوروپیی gndo Europiaw هه‌ل بژیرا بو ناوی کۆمه‌لیك زمان، که سه‌ر به‌ زمانه‌ی سانسکریتی و ئافیس‌تاین و رۆژه‌لایه‌ له لایه‌که‌وه‌و له‌لایه‌کی تره‌وه سه‌ر به‌ یونانی و لاتینی به‌که رۆژئاوایی - ئه‌وروپایی. نه‌ک هه‌ر له وینه‌ی تازه‌ی ئه‌رومان دا به‌لکو له وینه‌ی میژوی کۆمه‌وه‌ تا ئیسته .

خیزانی زمانه‌ هندوئهوروپاییه‌کان. ئه‌م خیزانه‌ زمانه کۆمه‌لیك زمانی دانیشترانی ئاسیا و ئه‌وروپا ده‌گریته‌وه‌ چهند زمانیک نه‌بی که سه‌ر به‌ خیزانی ترن له کاتی خۆی دا باسیان ده‌که‌ین .

ئه‌م خیزانه‌ گه‌وره‌یه‌ش له دوو شابه‌ش په‌یدا ده‌بی یه‌که‌میان زمانه‌ هندوئیرانیه‌کان که زمانی، هندی سانسکریتی و ئافیس‌تایی کۆنترین نمونه‌یانن و فارس و کوردی، ئه‌فغانی و هندی زمانی تر نمونه‌ی تازه‌یانن .

دوه‌میان زمانه‌ ئه‌وروپاییه‌کان که یونانی و لاتینی نمونه‌ی کۆنیانن و، زمانه‌کانی پۆرتالا و ئه‌وروپا وه‌ک ئینگلیزی، ئه‌لمانی، فرنسی، ئیتالی، روسی نمونه‌ی ئیسته‌یانن .

به‌تیک رایه‌ی ئه‌م خیزانه‌ به‌ گوهره‌ی دوورو نزیکه‌ی زمان، ده‌کریت به‌ ده‌ به‌شه‌وه:

۱ - زمانه‌ ئاری‌یه‌کان یا هندوئیرانیه‌کان .

۲ - زمانه‌ به‌یه‌لیکه‌کان Baltie وه‌ک لیوانی . لاتینی .

۳ - سلاقی کۆن . که له روسی و بولغاروی پوله‌ندی، چیکه‌ی و سربیه‌ی و کرواتیه‌ی په‌یدا ده‌ین زمانه‌ به‌لیتیکه‌ی و سلاقیه‌کان ئه‌وه‌نده له یه‌ک نزیکه‌ی که هه‌ندی جار به‌ یه‌ک به‌ش داده‌نرین¹⁰ کۆنترین نمونه‌ی ئه‌م به‌شه‌، بولغاروی کۆنه که له سه‌ده‌ی نۆیه‌می زاینه‌وه .

۳ - زمانی ئه‌رمه‌نی Armenan زمانی ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه‌یه که هاوسنوره‌ له‌گه‌ل ولاتی کورددا، کۆنترین نمونه‌ی نووسراوی له سه‌ده‌ی پینجه‌می زاینه‌وه ده‌س پی ده‌کات

۴ - زمانی ئه‌لبانی، که ته‌نها له‌م چهند ساله‌ی دوا‌ی دا ناسراوه ئه‌م چوار به‌شه‌ی زمانه‌ هندوئهوروپاییه‌کان پیکه‌وه به‌ زمانی Satem ناوئیراون چونکه له کاتی به‌راوردکردنی زمانه‌ هندوئهوروپاییه‌کان دا ده‌ر کهوت که کۆمه‌لیك له‌م زمانانه له ناوی ژماره (سه‌دی) کوردی ده‌نگی (س - S) ده‌بی به (ك - K) ئینجا ئه‌مه بو مه‌به‌س به‌ راوردکردنی ئه‌م زمانانه و ناشکراکردنی په‌له‌ی خزمایه‌تیان بووه به‌لگه‌ی به‌ش کردنیان به‌ دوو به‌شه‌وه به‌شی یه‌که‌م کۆمه‌لی [که‌نتوم - centum] ی پی ده‌لین که زمانی لاتینی له‌م کۆمه‌له‌یه، به‌شی دووم کۆمه‌لی [سه‌تم - Satem] ی پی ده‌لین، ئه‌مه‌ش زمانه‌ هندوئهوروپاییه‌کان ده‌کات به‌ دوو به‌شه‌وه، کۆمه‌لی زمانی centum و کۆمه‌لی زمانی satem (که‌وردی) له‌م به‌شه‌یه ئه‌مه‌ش دوا‌ی به‌ وردی باس ده‌که‌ین .

۵ - زمانی greek - یونانی که شیوه‌ی کۆنی له (ئه‌لیازه‌و ئۆدیسه‌) ی هومیروسه‌وه ده‌س پی ده‌کات نزیک ۸۰۰ پ.ز. و ئیسته گه‌لی شیوه‌ی گه‌توگۆیی و به‌چوکی لی که‌وتوته‌وه .

۶ - زمانی لاتینی - Latin که ئیسته چهند زمانیکه‌ی سه‌ربه‌خۆی لی که‌وتوته‌وه به‌ تیک رایه‌ی پیمان ده‌لین زمانه [رومانس - Romamu] ه کان، وه‌ک فه‌رنه‌سی، ئیتالی، هسپانی - ئیسپان، د پورتغالی، رومانی . . . کۆنترین نمونه‌ی ئه‌م زمانانه هی ۲۰۰ پ.ز.

۷ - زمانه که لته‌کان Cettie که لهم شیوانه پیداده‌بئ
 ئرله‌ندی، بریتانی، ویلش، و گه‌لیکی‌ئر، کۆنترین
 نمونه‌یان هی دهوری ۸۰۰ م (۷۶۶)

۸ - زمانه جه‌رماتییه‌کان⁽²²⁾ germanic که ده‌کرین به دوو
 به‌شوه بهش رۆژه‌لات و بریتیی به
 لهم زمانانه [gothic - غوثی] کۆن که فه‌وتاهو، زمانی
 ئیسکه‌ندنیااییه‌کان بهش رۆژئاوا که بریتی به له ئینگلیزی
 ئیسته‌و ئه‌لمانی کۆنترین نمونه‌ی ئهم کۆمه‌له ده‌گه‌رینه‌وه
 ۴۰۰ م که به غوثی کۆنه.

دوو بهشی‌ئری ئهم خیزانی زمانه گه‌وره‌یه که ئیسته
 فه‌وتاون و لهم دواییه‌دا نمونه‌یان دۆزراوه‌ته‌وه و نرخیکی
 تاییه‌تیا ن هه‌له‌لایه‌ن زانیاری به‌راورد‌کردنی زمان Com.
 philology په‌که‌میان زمانی (تۆخاری) به که له ترکستانی
 چینی دۆزراوه‌ته‌وه و هه‌ندی ئاین نامه‌ی بوذیه‌کانی
 پی‌نوسراوه‌ته‌وه له دهوری سه‌ده‌ی ده‌یه‌م (م) دله‌ئری‌تریان
 زمانی (حشی) په‌کان Hittite که به خه‌تی میخی نووسراوه‌له
 بوغازی کۆی له ترکیا - انداول دۆزراوه‌ته‌وه. (برغازی
 کۆی) پایته‌ختی هه‌شه‌کان بووه میژوی ئهم نووسراوانه
 ده‌گه‌رینه‌وه نزیک ۲۰۰۰ سال زیاتر له پیش عیسا. که
 ئهمه‌ش شیوه‌ی په‌کیک له کۆنترین زمانه ئیرانیه‌کانه و پیش
 سانسکریتی و ئافیس‌تاییه‌و دوو. هه‌زار سال زیاتر پ.ز.
 بووه.

بیجگه لهم زمانانه‌ی ناومان بردن، له چه‌رخیکی کۆنتر
 چه‌ند زمانیکی (هندوئهوروی) هه‌برون لهم ناوجانه‌ی زمانه
 ناویراوه‌کان، به‌لام فه‌وتاون، وه‌ک ژاکی thraean که له
 مه‌کدونیاهه‌تا جه‌نوبی رۆسیا مه‌لبه‌ندیان بووه. فریجی
 phrygian که له ئه‌نادولدا ژیاون و گه‌لیکی‌ئر که شایانی باس
 نیه ئیسته. به‌لام ئه‌وی شایانی باسه که چه‌ند زمانیکی
 کۆن له نووسراوه‌ میخیه (هیثی) په‌کان دا ناویراون که له
 (ئه‌نادول) دا ژیاون له دهوری ئه‌وان دا واته له ۲۰۰۰ -
 ۱۰۰۰ پ. ز وه‌ک زمانی لوه‌کان - cluwian له‌گه‌ل چه‌ند
 نووسراویک بهم زمانه به میخی هه‌روه‌ها چه‌ند نووسراویک

به زمانی (هیثی) که به خه‌تی (هیروغلین) واته رینه‌یی که
 کۆنتره له میخی⁽²³⁾ و به‌مه‌دا ئاشکرایه که گه‌لیک پیش دوو
 هه‌زار سال پ.ز. ژیاون لهم ناوچه‌یه‌دا و خاوه‌ند
 شارستانییه‌کی وه‌ک شارستانی میسری په‌کان بوون که
 ده‌گه‌رینه‌وه چوار هه‌زار سال پ.ز. هه‌روه‌ها چه‌ند
 زمانیکی ئری سه‌ر به هندوئهوروی - بهشی هندو ئیرانی له
 چوار هه‌زار ساله‌وه پ.ز. ناسراون له ناوچه‌ی میژوپوتامیا
 Mesopotamia دا که عراقی ئیسته به‌شیکه‌تی (۱۴) وه‌ک زمانی
 سومه‌ری دهوری ۴۰۰۰ پ.ز. زمانی کاشیه‌کان له
 دهوری ۲۰۰۰ پ. زمانی میتانی له دهوری ۱۶۰۰ پ.ز.
 زمانی ناوچه‌ی (وان) له ۱۰۰ پ.ز بهمه‌ کوتایی باسی
 خیزانی هندوئهوروی به‌گشت دینین.

له وتاری ئاینده‌دا باسی زمانه هندوئیرانی و ئاری په‌کان
 ده‌که‌ین به‌دریژی که زمانی کوردی په‌کیکه له دهریترین و
 گرتگرتین نمونه‌یانه.

1 - the story of Language - Manjo Pei .P.87

2 - Hebrew grammar. gesenius .P.8

3- Language - Leonard BLoofield .P.12 - 13

4- کاتها، سروده‌های زرتشت. پور داود .ص. ۱۰

5- کاتها، سروده‌های زرتشت. پور داود .ص. ۱۳

6- the Sanskrit Language .T. Burrow P.3

7- the Sanskrit language - T - Burrow P.1.

8- the Sanskrit language - T - Burrow P.48 - 49

ره‌نگه وه‌ستا مۆسته لهمه‌وه‌هاتی و ماناکی مام مه‌ستای
 ئیسته بی و ناوی کتینه‌ کهش ماناکی (مام وه‌ستایی) بی

10- the sanskrit lang .T. Burrow P.7

11- the Snskrit Lang .T. Burrow .P. 8 - 9

12- the sanskrit Lang.7. Burrow p.8.

13- Language .L. Bloomfield P.58

14- Language . Bloomfield .P.65

علم اللغة واللغة الكرديّة

د. ياكزه رفیق هاسمی

هه و النامه ی کتێب

ولمّا لبك فان التفكير في اللغة يصب في هذه الصورة وينحصر فيها. اما لفتح الكلام والتي تسعى ضمن عادة بالعامية فانها تعتبر صوراً متدنيه غير ذات قواعد ويجب ان تهمل وتنبذ وتبذل الجهود لتعم اللغة الكتابية التي تعتبر هي وحدها الفصحى والجديرة بالاهتمام وهذا

التفكير يعتبر في نظر علم اللغة الحديث خطأ فاللغة الحقيقية هي لغات الكلام اما اللغة التاريخية المدونه فما هي الا صورة كلاسيكية مصطنعة - وقد نشأ بين العلماء منذ قرون عديدة صراع بين المفكرين حول هذا الامر مازال قائماً لم يصل الى قرار.

استطيع القول بان البحث في اللغة بدأ منذ نشأة اللغة الانسانية ولكنه كان يتم بصورة بسيطة وغير منتظمة ويدافع عن حب اللغة، ولاشك بان جميع الشعوب تحب لغاتها، لان اللغة تكاد تكون من احدى دعائم بقاء الامة، فاذا دامت الامة واذا انهارت اللغة وضعفت الامة - لذلك نجد بان جميع افراد المجتمع يرغبون في بقاء اللغة ويحملون على انمائها - حتى ان حب اللغة في قلوب المفكرين والعلماء يصل حد العبادة والتشديس، ولكن الظاهر ان هذا الحب يقتصر على الصورة الكتابية للغة التي تعتبر الصورة الباقية الخالدة المقدسة للغة ورمز بقاء الامة .

والحقيقة ان الحضارات القديمة جميعا كانت تعتبر اللغة الكتابية هبة من الله فقد كان الاشوريون يعتقدون بان الاله نيو وهبهم الخط المسماري الذي كتبوا به وسمى الهنود خطهم الذي كتبوا به الكتب المقدسة ب (ديشاننا غارى) اي صنعه الالهة . اما المصريون فقد اعتقدوا بان الاله يتاح هو الذي نقش الخط الهيروغليفي على الصخور والاحجار بل ان الكتابه نفسها كانت تسمى (ندونتر) اي كلام الالهة .

وكانت الكتابات القديمة تختص لتكتب بها الكتب المقدسة ولا يطلع على اسرارها الا الكهنة ورجال المعابد الذين يحرسون المعابد والكتب المقدسة المحفوظة فيها ، بحرص تام . وعما كانت اللغة ظاهرة حياتية ، تعيش وتنمو وتتغير في الكلام فان الزمن كان يحول اللغة المكتوبة الى لغة غامضة غير مفهومة يضطر معها رجال الدين والعلماء الى اعادة النظر فيها وتجديد كتابتها وتفسيرها ووضع القواعد لضبطها وهكذا نشأت طبقة من العلماء ، تعمل على وضع الاسس والقواعد تحفظ الكتب المقدسة صيانة قواعد قراءتها وتلفظها الى جانب تفسير معانيها ووضع القواعد لضبط موازينها ومقاييس صياغة مفرداتها وتركيب جملها . وهكذا نشأ علماء اللغة الاوائل . وكان لكل شعب من الشعوب علماء عرفوا باتقانهم اللغة ومعرفتهم باسرارها .

ولعل اول من عرف في التاريخ من هؤلاء العلماء هو (باتيني) الهندي ٤٠٠ ق . م . الذي وضع كتابا . في قواعد اللغة السانسكريتية ثم ظهرت كتب الفلاسفة اليونان حيث سمي افلاطون ٤٠٠ ق . م المستحب في اللغة بPhilology ومعناه حب اللغة . ثم ظهرت دراسة قواعد اللغة الاقستائية له تصرفي العهد الساساني ٢٦٠ م

ثم كتب النحو العربي منذ ظهور الاسلام في منتصف القرن السادس الميلادي للخليل وسيبويه وغيرهم . ولكن الدراسة اللغوية ظلت تقتصر على اللغة الكتابية واللغة الواحدة ولم يكن احد من العلماء يفكر في لغة اخرى غير لغته القومية . او يرى ان صلة بين لغته واية لغة اخرى . حتى نهاية القرن السابع عشر الميلادي حيث اكتشف بعض العلماء من الغرب ، الكتب الهندية والبهلوهيه القديمه وعرفت اللغات القديمه والكتب التي وضعت في قواعدها وعرفت العلاقات اللغوية بين مجموعات من اللغات دعت الى التفكير في وجود قرابه لغوية بينها وهكذا ظهر علم اللغة الحديث الذي اتخذ مناهج علمية تجريبية دقيقة ، ادت الى تقسيم العلم الى فروع مختلفة ففرع في علم اللغة المقارن واخرى علم اللغة التاريخي وثالث في علم اللغة الوصفي . وعرفت الاسر اللغوية فكانت اسره اللغات الهندية الاوروبية والتي تعتبر اللغة الكردية احدى اقدم لغاتها واعرفها .

ثم الاسرة الساميه وتعتبر اللغة العربية اهمها واقدمها . . وهكذا . . بدا العلماء بالنظر الى اللغة نظرة شمولية واسعة تنظم كل جوانبها الصوتية والتصريفيه والتركيبيه ، كما ان تجمع بين دراسة لغة الكتابة ولغات الكلام . فاللغة الكلامية هي القاعدة التي تركز عليها اللغة الكتابية او الفصحى وبدون هذه القاعدة لاتقوم القمه ابدا .

وسيكون بحثنا القادم مقتصر على الفرع الشرقي من اسرة اللغات الهندية الاوربية وهو الفرع الذي تكون اللغة الكردية احد اهم فرعيه فيها هما ، السانسكريتية وهي اللغة الهندية القديمه وفروعها الحديثه ، والميديه وهي اللغة الكردية القديمه وفروعها الحديثه .

په‌ره‌ه‌ندی مێژووی واتای وشه‌وره‌وری له ده‌وله‌ه‌ندی زمانه‌وانی دا

Lexicologie

لیکۆسیکۆلۆجیا

دوکتۆر نه‌سرین فه‌خری
کۆلیجی په‌روه‌رده‌ زانکۆی به‌غدا

تۆ (پشت) به‌ کێ، یان پشت به‌ کێ قایمه، یان: کێ
پشتیوانته‌ له‌م کاره‌دا.
٤ - پشت: دوا، دیوی نه‌و دیو.
«دیوی نه‌و دیوی گوێزه‌ - شارباژیره»^(١)
وان له‌ (دوا)ی مالی ئیسه‌وه، وان له‌ دیو مالی ئیسه‌وه،
مالیان که‌وتۆته‌ پشت مالی ئیسه‌.
٥ - پشت: «دیوی قوفزی میخ»
٦ - پشت: به‌ واتای (خت) و (خته) و (خته‌) و ته‌یه‌که‌ بو
ده‌کردنی پشیله‌ (کتک) به‌کار دیت، هه‌ر وه‌ک: (پش) و
(پش پش) بو‌ بانگ کردنیته‌. هه‌ند.

«پشت» له‌ وشه‌ی ناساده‌دا:

أ - داریزراو له‌ ناوو چاوک

ب - لیکدراو له‌ ناوو چاوک

١ - پشتدار پشت + پاشگری (دار) که‌ به‌ واتای (خاوه‌ن)
دیت و ناوو ئاوه‌ئناو دروست ده‌کات و باوو ئاشکرایه‌ له
زمانی کوردی‌دا، بو‌ ئه‌موونه‌: دلداره، بالداره، برینداره،
نازدار هه‌ند...
واتا: یه‌ک: شتی داریزراو قایم و پته‌و.

که‌ره‌سه‌ی زمان وشه‌یه، بۆیه‌ بو‌ له‌ زمان گه‌یشتن
پێویسته‌ له‌ وشه‌ بگه‌ین، ئاگاداری مێژووی بین له
سه‌ره‌تای له‌ دایک بوونی هه‌ر وشه‌یه‌که‌وه‌ و ئه‌و پلانه‌ی
بریویه‌تی و نه‌و واتایانه‌ی لێ بوونه‌ته‌وه‌ و نه‌و
لق و پێوانه‌ی هاویشتویه‌تی و نه‌و ئالوگۆرانه‌ی به‌سه‌ر
ناوه‌رۆک و روواله‌تی‌دا دیت، لێسه‌ر له‌ وێ و له‌ ته‌ک
وشه‌ی ترداو له‌ رسته‌ی هه‌مه‌ چه‌شنه‌دا.

١ - وشه‌ی «پشت»: PISHT

پشت وشه‌و ناویکی ساده‌یه.

له‌ رووی واتاوه:

١ - پشت: نه‌و به‌شه‌یه‌ که‌ له‌ مل به‌ره‌وخواری گیانداره، تا
سه‌ر سمی = کۆل = دژی پش و به‌ر.
٢ - پشت: باوو باپیر، پشتاو پشت. بو‌ ئه‌موونه:
فلان که‌س پشتاو پشت ده‌چینه‌وه‌ سه‌ر فلان تیره، یا
بنه‌ماله. یان: له‌ باوو باپیره‌وه...
٣ - پشت: یارمه‌تیده‌ر، پشتیوان. بو‌ ئه‌موونه:

دو: خاوهن پشت و پشتیوان.
۲ - پشتین پشت + پاشگری (ین) که ناوی تازه دروست دهکات به نایه تی ناوی (باری) له کوردی دا، بونموونه:

ههلمات - ههلماتین، ههلووگین، بازبازین. هند...
۳ - پشتینه ۱ - «داریکه به نار (بهرزه گوه) دا رت دهکری بونموونه»
۲ - «شتیکه بهر بهستی فیچقهی ناوی نیی ناسی بیی دهکری».

دو - «پشتیوانیکه بدرینه پال شتیک».^(۷)

۷ - پشتیوان: پشت + پاشگری (وان) به واتای خاوهن وهک (پاشگری - دار)، یان سر بهوشته، ناوو ناوه ناوی تازه دروست دهکات، بونموونه: باغمان، مهلمان، زمانه مان، پسه مان، گمان، هند...
واتا: یهک: پال پشت و یارمه تیدر

۳ - «پشتینیکه به سترایتیه نار قهدی هیندی شت بونموونه»
له: پشت + پاشگری (ین)^(۸) + ه = پشتینه، پیک هاتووه.

دو: «داریکه له پشت درگاهه داده چه قیسنی بونموونه»
بخزینته بهر (پشکول) بونموونه».^(۸)

۴ - پشتی له: پشت + (ی) پیک هاتووه که بونموونه تازه (نیهست) به کاردیت، وهک: کونجی (کونج + ی)، بالهک - بالهکی، بهرزی، نزمی، ساردی، خیلی، خواروی هند...
له رووی واتاوه:

سی: «داریکه له باری پانی به پشتی تایی درگاوه درابه دا داده کوتری».^(۹)

۵ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

۸ - پشته وانه: پشت + پاشگری (وان)^(۱۰) + ه = وهک: لوتوتوانه... «ناوه بونموونه له بهری سیروان».^(۱۰)

۶ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - k) که پاشگریکی (ناوی) به، ناوی تازه دروست دهکات وهک: گهروهک، کومهک، هیلهک هند...
واتا: -

۹ - پشتگین: (پشت + گین) وهک: غه مگین - غم + گین...
پشتگین = «د. دوامه مین، دوامه س».^(۱۱)

۷ - پشتیونیکه بونموونه: پشت + پاشگری (ین) نیی ناسی بیی دهکری».

۱۰ - پشتیر: «هوهی نازول، گه نجینهی پشت که له گنی».^(۱۲)

۸ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - k) که پاشگریکی (ناوی) به، ناوی تازه دروست دهکات وهک: گهروهک، کومهک، هیلهک هند...
واتا: -

پشت له رشه «ناوو چاوکه ی لیکدراودا»
۱ - پشتگیر: پشت + گیر (گیرناوه و دهگی چاوکی - گیوان - یسه).

۹ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

۲ - پشتگیری کردن: چاوگه و فرمانی لیکدراوه، واتای یارمتهی دان له گهل دا وهستان، بونموونه: همیشه پشتگیری مروقی خاوهن ماف و راست گوه کم.

۱۰ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

بونموونه: دهنگی گیراوه، ناوگیران، گرم خواردووه به دهستی یهوه. هند، به واتای خاویلی و په شته مال.

۱۱ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

۳ - پشت دانوه^(۱۳) چاوگی لیکدراوه = پشت + چاوگی دان + ه + پاشگری (وه).

۱۲ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

واتا = هیل دانوهی ناگری ناو تنوور پاش داسری، تا گرم بیتهوه.

۱۳ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

ب - پال دانوه، دهش گوتزیت: پشت لی دانوه

۱۴ - پشتیه پشته + پاشگری (ه - e) که ناوی تازه دروست دهکات، ههروهک: دهست - دهسته، راست + پاسته، درک - درکه هند...
له رووی واتاوه:

۱۴ - پشتیوانی کردن: یارمته‌ی دان و خواه‌نداری کردن و پشت گرفتن.

بروانه - پشتیوان - به تهنیا.

۱۵ - پشت گرفتن: پشتیوانی کردن.

۱۶ - پشت گونی کردن: پشت + گونی + کردن (چاوگی تپه‌ری).

واتا: ههل پاچینی ورده فژو تووکی بن پرچی نافرهت.

۱۷ - پشتکول = پشتکول: دارنکی دریزه له ناوه‌وه ددریته پشت ده‌رگا بو قایم کردن.

(پشت) له جووته وشه‌دا:

پشتاوپشت ۱ - پشتاوپشت ده‌گه‌ریته‌وه سر فلان بنه‌ماله، یان خیزان.

۲ - پشتاوپشت به‌ربووه، به پشتا‌کوته خواره‌وه.

نموننش لهم جوړه زوره. وهك دولآودول، كوناوكون.

(پشت) له ئیدبوم و زاراوه‌دا

۱ - پشت گونی‌خستن = گونی‌نه‌دان به قه، یان کاروکرده‌وه‌یهك یان که‌سینک، فراموش کردن، به‌ته‌نگه‌وه نه‌هاتن، هه‌روهك گونی له هیچ نه‌بووینت وایه.

۲ - پشت ساردبسونه‌وه = وازه‌نیان له کاریک، یان هه‌ر نیسازیک بیت، له‌بهر هه‌ر هویهك بیت، وهك له‌به‌رچاوکه‌وتن، یان زور پیوه ماندوو‌بوون هتد...

۳ - پشت ساردکردنه‌وه = به‌کیک بیته هوی ته‌وهی ته‌وی‌تر واز له‌و کاره بیئت و بتوانیت له‌بهر چاوی بخات.

۴ - پشتی‌شکا = بو‌که‌سینکه که کونستی بکه‌ویت، خو‌شه‌ویستیک یان گه‌وره‌وه پشتیوانیکی لی‌بروات، که پشتیوان نه‌ما، پشت ده‌شکیت.

۴ - پشتمیر پشتیوان و یارمه‌تیده‌ر هاومه‌به‌ستی (پشتگیر) لیره‌دا.

۵ - پشتریژ یان - پشتریژ. (ریژ - ره‌گی فرمانی - رشتن - ه).

پشتریژ - ناوینکی لیکدراوه به واتای برینداربوونی پشتی و لآخ به هوی باری قورس و زوره‌وه.

۶ - پشته‌وه‌شکین: پشت + ه + وه + شکین (ره‌گی فرمانی تپه‌ری - شکاندن - ه)

بروانه: شه‌کرشکین، چاو شکین.

به دیوارنک ده‌گوتریت، که به‌پشت دا شکایت‌ه‌وه، خوار-بووینته‌وه بو‌پشته‌وه.

۷ - پشته‌سهر: پشت + ه - سهر: ناوینکی لیکدراوه.

- جوړه خشلیکی پهلله‌داره له زیویان زیر ده‌کرتیت و نافرهت ده‌ی‌دا له پشتی سهری یان له پشتی سهرویچی، هه‌روهك له ناوه‌که‌یه‌وه دیاره، هه‌روهك (لا‌سهره‌ش) هه‌به که ئه‌میان ده‌دریت له لایه‌کی سهر.

۸ - پشته‌مه‌له: مه‌له‌کردن له‌سهر پشت، ئه‌مه‌ش جوړه مه‌له‌به‌که.

۹ - پشته‌پا: پشته‌پی: شوق، (پاشقول گرتن) یش هه‌به که به پی‌به.

۱۰ - په‌شته‌مال: جوړه (خالوی) یه‌که پان و گه‌وره‌به‌و تابه‌تیه - په‌شته‌مالی - هم‌مام، واتا: پشتگیر - له پشت ده‌تالیتری و به‌پشته‌وه ده‌به‌سترتیت، (ده‌سمال - ده‌ست مال -) یش هه‌به که ئه‌م ده‌دریت (به‌کول و شان و مل) دا.

۱۱ - پشت مال: به‌و دراوسی‌یه ده‌گوتریت که مالی که‌ووینته پشت مالی یه‌کیکی تره‌وه، نه‌ك به‌رام‌به‌ر به مال‌که‌ی یان نه‌نیشت و نه‌ملاو‌شه‌و لای. واتا: ئه‌و دیوی مالیکی تر... که پشتیان ده‌که‌ویت به‌کری...

۱۲ - پشت هه‌یوان: پشته‌یوان - ئه‌و ژوره‌یه که ده‌که‌ویت پشتی (هه‌یوان) هوه.

۱۳ - پال پشت: پشتیوان، یارمه‌تیده‌ر، پشتمیر، پشتگیر.

۵ - پشٹی شکاند: ئەمەش بۆ كەسكە كە بېشە ھۆی
سەرلى شىواندن و زيان گەباندنكى گەورە بە كەسك،
كە ھەر وەك پشٹ شكاو لە پەلوی دەكە ویت و بە دەست
نازارو - ئەشكەنجەو دەتلیتە وە وای بەسەر دینیت، یان
داویكى گەورە پشٹ شكىنى بۆ دەنیتە وەك دوزمن بۆ
دوزمن.

۶ - پشٹی بۆكەس نادا بە ھەرزا = بۆ مروفىكى بەجەرگ و
سەر بەرزو پاكە، تا ناعیلاجیش سەرى پشٹی شور ناكات و
پشٹی نادات بە ھەرزاو كوئ نادات و نابەزیت.

۷ - پشٹی دا بە ھەرزا: ئەمە بە ئەوای بە پېچە وائەى
نمەونەى ژ (۶) سەرەو بە. لیرەدا بۆ كەسكە كە
دەبەزیت و دەكشیتە دواو وازدینیت، كە بەرامبەرەكەى
لە خۆى زال ترو بەھیزتر بوو، تا توانى پشٹی بسدا
بە ھەرزاو كوئى پشٹی بسدا.

۸ - پشٹی لى داو بە ھەرزا رفى گرتو، توورە ئەمە وەك
(پشٹی لى داو بە (ھەرزا) وایە.

۹ - دەرگاگەى خستە سەرپشٹ: بەكراو پشٹی
بەجنى ھېشت.

۱۰ - وەك پەشتەمالى ھەمام وایە ھەر ساتە وایە
بەرگكەو: بۆ كەسكە پشٹی پشارو ھەل پەرتە، كەجنى
متمانە نى بە.

۱۱ - ھەرت پشٹی لە قەبر دینیتە ھەرەو -
واتا: وا لى پرو توورە بە:

۱۲ - ھەرت بەردى داو بە پشٹی.. واتا: فلان ھېچ
نى بە، لەچا و ئەم دا.

۱۳ - پشٹی لى ھەل كەردوین - زویرو عاجزە لیمان.

۱۴ - پشٹ لى كەردوین بەولادا - بڕوانە ژمارە (۱۵) كە
(ھاومە بەست) تېتى.

بۆ ھەمان مەبەست دەش گوتريت: لووتى لى
ھەل كەردوین.

۱۵ - پشٹ ئەستورە = پشٹی قايمە، پشٹ

ئەستورى.

۱۶ - پشٹ قايم بڕوانە ژمارە (۱۷) ھاومە بەستەكەى.
ھەردووكیان بۆ كەسك بەكار دیت كە كەسكەى
بەتواناو بە دەسلات لەدوايوە پشٹ.

۱۷ - پشٹ بەخوا - كەسك دەبلیت كە بە ئەمای كارنك، یان
كەسك پشٹ كە ئومبلىكى پشٹی ھەبیت و بۆ ئەم ھىواپەش
(پشٹ بەخودا) دەبەستیت و بە وەنج و تەقلای خۆى..

۱۸ - بە پشٹە ملە. وانا بە زۆرە ملە - یان - ملنى. ئەمەش
بۆ كەسكە كە بە زۆر كار بە پەكك چكات، یان بە زۆرە ملنى
خۆى ئەو كارە بكات، لەبەر بە دەسلاتى ئەو كەسە
پشٹی دەسلاتى و ناچار بوونى خۆى.

۱۹ - پشٹ پشٹی بەستن: پشٹ پشٹی قايم كردن - پشٹی پشٹی قايم
دەكریت، وانا پشٹی پشٹی دەبەستريت، جا یان لەبەر ئەو بە
توانایە یان جىگەى متمانە بە، یان ھەردووكیان.

۲۰ - پشٹی پشٹی نابەستريت، پشٹ پشٹی نەبەستن = پشٹ پشٹی قايم
نەكردن، دزى نمەونەى ژمارە (۲۱)، یان لەبەر ئەو بە
پشٹی توانایە ئەو كارە لە وزەى ئەودا نى بە، یان جىگەى بڕوانى بە
تەنیا قسەى لە باردایەو بەس..

۲۱ - پشٹ (كوئى) پشٹ دەرگاگە = واتا: پشٹیوانە

۲۲ - وەك نىسك وایە بەرو پشٹی بۆ نى بە، واتا: دوو ڕوو،
جىگەى متمانە نى بە، بۆ ھەمان مەبەست كورد دەلیت:

روو بەروو دەم چەور، پاشەملە دەم قەور

(پشٹ) لە (پەندى پشیان) دا

۱ - برا لە پشٹ برا پشٹی مەگەر قەزا لە لای خودا پشٹی

۲ - پشتم سەفین پشٹ تەف لە ئاسنیش دەكەم.

پشٹ لە (بارى) دا

۱ - پشٹ لیدان:

_____ نارى جوړه (بارى) بەكە كە چەند كەسك، بەك لە

دواى بەك بە كوورى دادەنیش و بەرودوا بە سەر بەك دا

بازدەدەن، لى دانى پشیان لە پشٹی ئەوى تر..

۲ - سابوونی رهقی پشتم تهقی

سابوونی بهزی پشتم تهزی

ثمیش (یاری) به که که دوو دوو پشت دهنین به پشتی
به که ووه دهست له دهستی یه که دهآلینن له دووو به
نوبت و به پشت یه کتری بهرز ده که نهوه...

دهدریت تا نه که ویت.

۲ - کۆله که کۆل + ه - که

(که) پاشگریکی (ناوی) به، ناوی تازه دروست دهکات،
هروهما، بو بچوک کردنهوش به کاردیت.
بو نمونه: پوله که، چارۆکه، جالجالۆکه، خولخولۆکه،
درکه. هتد...

۲ - ووشه ی - کۆل - COL

کۆل: ووشه و ناویکی ساده

واناکه ی دیارو ئاشکرایه. دهگوتیت... ثم ژووره به
کۆله که بهنده،... کۆله که ی مالمه: بوسهردارو
خاوهن مال... واتا (تهستون - ئاسمان تهستونی
ناوی).

له رووی واتاوه

۳ - کۆله وار کۆل + ه - وار

(وار) پاشگریکی (ناوی) به، ناوی تازه دروست دهکات.
خویندهوار، شوینهوار، پاشهوار، هتد...
واتا: ئهرکی گرانه، باری سهرشانی قورسه، گپوندهیه،
(کۆله واره به دهستیانهوه)، له ژبانی دا نارهحت و بیزاره.
۴ - کۆل دانهوه = چاوگیکی لیکدراوه - به واتای - حهسانهوه،
پشت دانهوه، دانیشتیکی کهم و کورت بو پشودان به
خو.

کۆل ۱ - = پشت: به کۆل ههلم گرت = به پشت

له پهلوپو کهوتوووه به کۆل ههلی دهگرن و دای دهگرن.

۲ - بار، قورسای، ئهوشته، یان ههوشتیک بخریته
سهر پشت بو ههلی گرتن و گواستهوه ی له شوینیکهوه بو
شوینیکی تر، دهگوتیت ئهوه کۆله بده به کۆلی دا.

۳ - = زور: کۆلیک ئیشم ههیه، کۆلیک (کۆشیک)

مندالی بهسهدا کهوتوووه، یان - له پاشی بهجی ماوه.

۴ - ناوی ئهوه داره بوشهیه که دوشاوی لی دروست -

دهکریت.

۵ - پشت کۆل = ناوی داریکی دریزه، دهدریته پال دمرگا له

دیوی ناوهوه بو داخستن و قایم کردنی.

۶ - کۆل نهدهر^(۱۷) نه بهز، ئازا، سهربهرز.

بو کهسیک به کاردیت که بو هیچ کارو کارساتیک پشت
نه - دات به عهرزدا.

دزی (کۆلدهر) ه = دهگوتیت زوو کۆلی دا = بهزی.

نه ی برده سهر، کشایه دواوه. هتد...

۷ - له کۆل کهوتوووه - که لکی پینه نهماوه، بوشت و بو مروفی

بی که لکیش به کاردیت، یان بو ئهوه که سهی توانای

نه ماییت جا له بهر ئهشکه نهجو ئهرکی زه مانه بیت، یان

گیروده ی داوی نه خوشی و به سال دا چوون بیت.

کۆل - له ئیدبوم و زاراوهدا -

۱ - کۆل دانهوه^(۱۸): پشت دانهوه، کۆلی دایهوه = پشتی

دایهوه = پالی - دایهوه. واتا: بوی دانیش به بی باکی.

کۆل - له ووشه ی ناساده دا:

۱ - له ووشه ی داریزواردا -

۱ - کۆله وانه کۆل + ه + پاشگری (وان) + ه.

سهرنجی ثم نمرونانهش بدن که به هه مان شیوه

دروست بوون = لووته وانه، پاوانه، به پینچه وانه،

حهوتنه وانه هتد...

واتا - جووره بهرگیکی کوردی به، وهک (دهسمال) دهدریت

به (کۆل) دا، بوجوانی و بو خو پاراستن له سهرمایا.

پیشی دهگوتیت - چارۆکه - ئهگهر چوارچینه یان چوار

گۆشه بوو، ژنانه به، له سهرشانهوه دینه خواری بهرو

پشت و له پیشه ووه له سهر سنگ ههردوو لکه که ی گرتی

۲ - كۆلى دا = كۆل دان - ھزى - كۆل نەدان - ۰ - كۆلى دا = بەزى، بۇ نىمۇنە دەلىل: زۆرى ھەول داو سوۋدى نەبوو تا كۆلى دا. . . پەنى - كىشاپە داۋوبو ئومىدى پىرى.

۳ - لەكۆلم ناپىتەۋە = وازم لى ناپىتە، بەرۆكم بەر نادات، پىنەۋە - نووساۋە. . . دەگوتىرت: بە ھىچ كلۇجىك لە كۆلم - ناپىتەۋە، دەلىلى مېردە زمەپە سواری سەرم بوۋە لە كۆلم ناپىتەۋە.

۴ - لەكۆل كەۋنۋە = لە پەلوپو كەۋنۋە.

۵ - بەكۆلمەۋە بوۋە بەسەرم دا، بوۋە بە بار بە سەرمەۋە، توشم بوۋە بە توشى يەۋە، ناچارى و ناعىلاجى ھەردەخات سەرپراى (ئەرك) ى خۇى.

۶ - كەركۆل = بارسورك = (سەلت و قولىت)، يان (سەلت و قوروتە) = تەنباۋ بارو ئەرك سووك.

۷ - پشت كۆلى^(۷) پشت ھەرگامە = پشتىوان و پارمە تىدەرو سەردارى مالمە.

(كۆل) لە پەندى پىشيان دا:

«ھەقى بىزنى كۆل بەسەر شاخدارەۋە نامىنى».

(كۆل) لە (يارى) دا

كۆل كۆلىن: نارى (يارى) يەكە، كە ھەر لە نارەكە يەۋە ديارە كە دوو دوو يەكسرى بە نۆرەۋ بە پشت ھەل دەگىرن لە شونىنكى نىشانە كراۋەۋە بۇ شونىنكى نرى ديار.

ب - ھەرۋەھا ۋەك گروۋ بە كاردىت لە (يارى) دىكەدا، ئەگەر ھاتوۋ ئەۋ يارى يە گروۋى تى دا ھەبوو، جا ئەۋ كەسەى يارى دەدورنىت ئەۋ كەسەى يارى يەكەى بردوتەۋە بە كۆل ھەل دەگىرت لە شونىنكىۋە بۇ شونىنكى ديارى كراۋ جارنىك يان جارنىك زياتر بە پىنى ئەۋ گروۋە. ھەرۋەھا پروانە ئەم نمونانە.

۱ - درىژ كۆلە: ئاۋە ئئاۋىكە بۇ كەسىكى مەپلە و درىژ و بارىكەلە يىت.

۲ - مستە كۆلە مست + كۆل، ھەر دوو ۋشەكە ديارە.

مستە كۆلە بەۋ جوۋرە لى دانە دەگوتىرت كە مەنى دەستى تى دا كۆدە كىرىتەۋە، واتا دەست دادە خىرت و دەنوۋ - قىرتىت و ئەۋجا بۇ لى دان دەرتىت بە پشت و كۆل دا.

۳ - «كاكۆل زىرىن و دان مروارى».

ناۋى ھەكايە تىكى كوردى يە، كە تايپە تى يە، بە مندالان.

ئەنجام

_____ : لە ئەنجام دا نامانەۋىت دىسانەۋە ھەندىك نىمۇنە دووبارە بىكەپنەۋە بۇ دەرخستى ئەۋ تايپە تىانەى لەم روشانەدا ھەن و ئەۋەى زىاتر روون دەپىتەۋە لە پال وشەى تىرو رستەۋ نىمۇنەى جىاۋازدا، خىرتەر خۇى بە وردبوۋنەۋە سەرنج دان دەتوانىت دەست نىشانىان بىكات و بەلكو خاسىيەت و نىمۇنەى دى بىتەۋە بىر كە دەى زاننىت و لىرەدا باسى نەھاتوۋە، ھەرۋەھا بەراۋردى نىۋانى دوو وشەى (پشت) و (كۆل) بىكات ۋەك دوو وشەى (ھاۋ مەبەست) لە لايەكەۋە، لە لايەكى ترەۋە ۋەك دوو وشەى جىاۋازو سەربەخۇ لە روۋالەت و نارەۋك دا لەگەل گەپشتن بە ھۆكەنى، بۇ نىمۇنە: «كۆل» - كە نارە ئەۋ (بار) و شتەى كە كۆدە كىرىتەۋە لە شتىك دا، يان دەبەستىرت، پاشان دەخىرتىتە سەر پشت بۇ ھەل گرتىنى لە شونىنكىۋە بۇ شونىنكى كە نارى ئەۋ (بار) كە (كۆل) ە، بوۋە بە ناۋىش بۇ (پشت) بە - ھزى ئەۋ پىۋەندى يەى كە لە نىۋانىان دا ھەپە ۋەك دەرمان خىست و ھەر بەمەش بوون بە ھاۋمەبەستى يەكسرى، ۋەك: ئەۋ (بارە) بدە بە پشتى دا، ئەۋ (كۆلە) بخەسەرى پشتى، ئەۋ (كۆلە) بدە بە (كۆل) ى دا، (كۆل) ەكەى قورسە، بارەكەى گرانە ھتد. . .

پەراۋىزە كان

(۱) پروانە (فەرھەنگى خال) ج ۱، ۱۹۶۰، ھەرۋەھا لە ژ (۳) ۋە تا (۱۳) ەش.

بدایه به عمرزدا ئهو سرده‌کوت و مهرجه‌کی ده‌برده‌وه،
 پاشان ئه‌مه بوو به یاریسی (زۆران بازی) له
 (زۆرخانه) کان داو ئه‌مرۆ به‌راته‌ری وهرزشی (زۆران بازی
 - المصارعه) هه‌یه‌و ئه‌م ئیدیۆمی (کۆل نهدن) له‌وه‌وه
 هاتوه...

(۱۸) بۆ ئه‌مه بگه‌ڕێه‌وه بۆ یاسی پشت.

سەرچاوه‌کان

۱ - فهره‌نگی خال - شیخ محمدی خال، سلیمانی، ۱۹۶۰.
 ج ۱.

۲ - فهره‌نگی خال - شیخ محمدی خال، سلیمانی، ۱۹۶۴.
 ج ۲.

۳ - پهن‌دی پیشینان، شیخ محمدی خال، به‌غدا، ۱۹۵۷.
 ۴ - پهن‌دی کوردی، عومەر شیخه‌لا ده‌شته‌کی، مه‌ولیر،
 ۱۹۷۲.

۵ - پهن‌دی پیشینان - له شیعرێ کوردی‌دا، کهریم شاره‌زا،
 به‌غدا، چاپی کۆری زانیاری کورد، ۱۹۷۶.

۶ - ئه‌وی خۆم ده‌ی‌زانم و له بیرمه، یان بیستوومه‌و کۆم
 کردۆنه‌وه‌و نووسبوومه‌ته‌وه.

۷ - سەرچاوه‌ی‌تر له کوردی و عه‌ره‌یی که ئه‌مانه، یان به‌شیک له
 مانه‌یان هه‌ناوه‌ته‌وه یادم... به تایه‌تی ئه‌وی په‌یوه‌ندی به وشه‌و
 که‌له‌پوره‌وه هه‌بیت (نووسه‌ر).

(۲) (پن) پاشگریکی (ناوی) یه‌وه به گشتی ناوی یاری له
 کوردی‌دا دروست ده‌کات، بۆ نمونه: هه‌لوو کین،
 هه‌لماتین، جفزین، بازبازین، پت پتین هتد... له
 پال وشه‌ی‌تردا وه‌ک بۆمان ده‌رکوت لیره‌دا، به‌رامبه‌ریشی
 پاشگری (پن) یش هه‌به که ئه‌نیا له روواله‌ت دا
 جیاوازی‌یان له ده‌نگی (ی) دایه که له یه‌که‌م دا (سوک) و
 له دوهم دا (بیز) ه... ئه‌میان، ناو - ئاوه‌ئناو دروست
 ده‌کات، هه‌ریه‌که به ریازی خوی، بۆ نمونه:
 سهر - سه‌رین، شه‌رم - شه‌رمین، نه‌رم - نه‌رمین
 هتد:...

(۱۴) و (۱۵) ئه‌م دوو نمونه‌یه که (پشت دانه‌وه) و (پشت
 گرتن) ه به پنی شوینی به‌کاره‌ینان، جار هه‌یه راسته‌وخۆ
 - مه‌به‌ست خۆیه‌تی و جار یش هه‌یه (کنابه) ئیدبۆم و
 زاراوه‌ن و له‌به‌ر په‌یوه‌ندی‌یک له نیوانی ئه‌م وشه‌یه‌وه
 واتا‌که‌ی و ئه‌و مه‌به‌ست‌دا هه‌یه بۆی به‌کارده‌هێنریت،
 سه‌رنجیان بدوه، له‌گه‌ل نمونه‌ی هه‌مه‌چه‌شنه‌دا که له‌م
 باسه‌دا هه‌یه...

(۱۶) - بروانه‌و سه‌رنجی دووباره بوونه‌وه‌ی وشه‌ی (پشت) بده
 له هه‌مان نمونه‌دا، له‌گه‌ل هاتنی هاره‌به‌سته‌که‌شی‌دا
 (کۆل)، هه‌روه‌ک ئه‌گه‌ل (دژمه‌به‌ست) ه‌که‌شی‌دا هاتوه
 له‌م نمونه‌یه‌دا به‌په‌نچه‌وانه‌ی نمونه‌ی باسکراو له ژ (۴) ی
 سه‌روه‌دا.

(۱۷) - ئه‌مه دیاره که پاشماوه‌ی په‌وشنیکێ کۆنه که (زۆران
 بازی) مه‌رحیک بوو جارێ، جا کام لا پشتی ئه‌وی‌تری

رسته‌ی شوین که وتووی کات له رسته‌ی تیگهل دا

د. کوردستان موکریانی

رسته‌ی شوین که وتووی سەر به رسته‌ی سەرکه‌کی له رسته‌ی تیگهل دا، تا نه‌مرۆ له زمانێ کوردی دا بایه‌خێ پێ نه‌دراوه و لیکولینه‌وه‌ی سەر به‌خوێ زانسانه سه‌بارهت به جوهره‌کانی نه‌کراوه، ته‌نیا زانسانه سه‌بارهت به جوهره‌کانی نه‌کراوه، ته‌نیا رسته‌ی شوین که وتووی ديارخه‌ری نه‌پیت، که بوته بابه‌تی نامه‌ی دکتۆری و لێ کولدراره‌وه.

رسته‌ی شوین که وتووی کات له لایه‌ن هیندیک له ریزمان ناسانی کوردوه به‌شبه‌یه‌کی زۆر کورت له چه‌ند دیریک دا باس کراوه، بۆ وینه ماموستا نوێیق وه‌بێ له (قواعد اللغة الكردية)^(١)

دا له به‌شی (الجملة المختلطة) باسی (الفقرة الظرفية) ده‌کات و رسته‌یه‌کی به‌وینه هیناوه‌ته‌وه: (باریه‌که‌مان که مانگ هه‌لات ده‌سی پێ کرد) جا رسته‌که به‌م جوهره شی ده‌کاته‌وه: [إن الفقرة دياريه‌که‌مان ده‌سی پێ کرده] هه‌ی الفقرة الرئيسية في هذه الجملة المختلطة، واما الفقرة «که مانگ هه‌ل هات»، فهی الفقرة التابعة، وهی فقرة ظرفية لأنها تعمل عمل الظرف للفعل «ده‌سی پێ کرده» الذي هو في الفقرة الرئيسية].

ماموستا نوری علی امین له (قواعدی زمانی کوردی)^(٢) له ژنیر نیوی (پارچه‌ی زه‌رفی) دا به‌م جوهره ئه‌م رسته شوین که وتووی کاته به ناسین ده‌دات: پارچه‌ی زه‌رفی ئه‌و رسته‌یه‌یه، که ئه‌رکی زه‌رفی پێ نه‌پینتی له شا پارچه‌دا، وه‌ک که تهرزه‌که باری، لافاوێکی باش هه‌ستا.

له‌م رسته‌یه‌دا (لافاوێکی باش) شا پارچه‌یه، به‌لام (تهرزه‌که باری) پارچه‌یه‌کی تابه‌عه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی وه‌سفی فرمانی (هه‌ستا) ئه‌کا پێی ئه‌لری: پارچه‌ی زه‌رفی. هه‌روه‌ها:

أ - پرشنگ که باوکی هاتوه، نهچی بوشه قلاوا.

ب - که تویم دی، تازه گه یشتبوومه چی.

ج - که پیناوه کم له پی کرد، بزمارنی چوو به قاچما.

ماموستا نوری علی وه ستایانه رسته کانی هه لباردوه، به لام روونی نه کردوتهوه چ جوړه پارچه به کی زهری به، هه روا نهو نامرازانه ی هاو به شی دارشتنی ده که ن ناوی نه بردوون.
دکتور زهری عارف یوسوپوفا له دوا به ره می دا، که ده باره ی دیالکتی سلیمانی زمانی کوردی به^(۲) لهو به شهی، که بو سیستاکسی ته رخان کردوه، باسی رسته ی شوین که وتووی کات ده کات. له سهره تادا نهو نامرازانه ی ده ست نیشان کردوه، که بو تم باره به کاردین، وه کسو نامرازی [که، هار (که)، کاتیک (که)، هتا، له دوا وه ی که، له پاش نهوی که، له پیش نهوی که، هه رچه ند]

جا زهری خان به کسه ر هاتونه سهر پشان دانی شوینی رسته ی شوین که وتووی کات له بهرام بهر به رسته ی سهره کی داو دابه شی کردوته سهر سی جوړ:

أ - رسته ی شوین که وتووی کاتی پیش رسته ی سهره کی.

ب - رسته ی شوین که وتووی کاتی ناو رسته ی سهره کی.

پ - رسته ی شوین که وتووی کاتی پاشن وهیا دوا ی رسته ی سهره کی.

زهری خان بو هه ر په کیک لهو خالانه ی سهره وه چند رسته به کی هیناوه نه وه.

نه مه وه هیچ بابنه کی دی ریزمانی به شیکسی سهر به خوی بو نوژینه وه له م باره سیستاکسیه گرنگه ته رخان نه کردوه، به لکو، هه ر نیوی جوړه که ی بردوه و په ک دوو رسته ی به وینه بو هیناوه نه وه. له بهر گرنگی تم دوخه سیستاکسی به و له بهر نه بوونی لیکولینه وه به کی سهر به خو سه باره ت به م باسه، وام به باش زانی لیکولینه وه به کی تابه تی بو ناماده بکه م و چند لایه نیکسی باس نه کراوی رسته ی تیکه لی کوردی بخمه بهر نیشکی لیکدانه وه و لیکولینه وه. رسته ی شوین که وتووی کات رسته ی شوین که وتووی کات کاتی روودانی رووداوی رسته ی سهره کی پشان ده دات، که زور جار له نیو رسته سهره کی که دا هینمای بو نه کراه.

تم جوړه رسته شوین که وتووه بوی هه په دهوری به شی نه ندامانی رسته ی سهره کی بگرت، به لام لهو رسته به دا، که ناوه لگوزاره ی کاری تیدا به کار نه هاتیت. بو وینه:-

[که من هاتمه ماله وه، مینه واس نوستیوو

(مینه واس نوستیوو) رسته ی سهره کی به و له نیهاد (مینه واس) و گوزاره (نوستیوو) پیک هاتوه و هیچ ناوه لگوزاره به کی کاتی تیدا به دی ناکرت، بو نه وه ی کاته که ی ده ست نیشان بکات، بویه رسته ی شوین که وتووی کات (که من هاتمه ماله وه) کاتی نووستنی مینه واس روون ده کاته وه و ده تانین بلین نه رکی ناوه لگوزاره ی کاتی رسته ی سهره کی گپراه.

له زمانی کوردی دا نامرازو هیندیک ناوی کات هاو به شی دارشتنی رسته ی شوین که وتووی

کات ده‌کەن. لەوانە ئامرازی گەبەنەری (کە)، بە شێوەیەکی سەرەکی لە پێک هاتنی ئەم چەشنە رستە شونین کەوتوووەدا بەشداری دەکات، هەرwa ئامرازی گەبەنەری (هەرکە، هەرچەند، هەتا) بەلام بەکارهاتنیان لەچاو ئامرازی (کە)دا لەم دۆخەدا کەمترە.

وەنەبیت ئامرازی گەبەنەری (کە) هەر بە تەنیا خۆی هەمیشە ئەم دەورە بگێریت، بەلکو زۆر ناوی کات هەن وەك (شەو، بەیانی، ئیوارە...) لەپال (کە)دا بەکاردین، بۆ وینە:-
شەو، کە تو هاتی، کار لەکار ترازابوو. بەیانی کە خۆر هەلات، هەسوو بەرەو کارەکە بەری کەوتن.

ئیوارە کە باران دایدا، ژوورەکە دڵۆپەیی کرد.

هەرwa هیندیک وشەیی وەك (پیش، پاش دوا) بەهاوکاری ئامرازی پێوەندی لە شێوەی (لەپاش، لەپیش، لەدوا)دا دەچنە پیش ئامرازی (کە) و تیکرا هاوبەشی دارشتی رستەیی شونین کەوتووی کات ده‌کەن. بۆ وینە:-

لە پیش ئەووی کە دەست بە خۆیندەنەووی کتێبە بکەیت، چاویک بەم وتارەدا بچشینە.

لەپاش ئەووی کە باوکی نەما، خۆی کاروبارەکەیی بەریوێبرد.

لەدوای ئەووی کە تاریکایی داهاات، بالندەکان هەل نیشن.

وشەیی (کات) لە شێوەی (کاتی لەو کاتەیی، کاتیک)دا بەپیش ئامرازی گەبەنەری (کە) دەکەوتت، وەك:-

کاتی، کە چاووم کردەو، باوکم بەرامبەر خۆم

بینی، کاروان، ژمارە، ٢٤، لاپەرە ٧٣

لەو کاتەیی، کە بەلای مالیان دا تێپەڕیم، دایکی لەبەر دەرگە وەستابوو.

لەم رستانەدا، کە وشەیی کاتی وەك (شەو، بەیانی، ئیوارە) لەپیش، لەپاش، لەدوا، کاتی، لەوکاتەیی، کاتیک) لەگەڵ ئامرازی گەبەنەری (کە) دا بەشداری پێک هێنای رستەیی شونین کەوتووی کات ده‌کەن، وشەیی سەرەکی نین و لە هەبوون و نەبوونیان دا هەر ئامرازی (کە) دەوری بنجی دەگێریت، بۆیە ئەگەر ئەم وشانە لەرستەدا لابردران، هیچ دۆخیکی سینتاکسی نیو رستەکان تیک ناچینت، بۆ وینە وا ئەم رستانەیی لەمەوبەر ئەم وشانەیان تیدا بوو، لایان بەرین، رستەکان هەمان بار دەگێرن:-

کە باران دایدا، ژوورەکە دڵۆپەیی کرد.

کە باوکی نەما، خۆی کاروبارەکەیی بەریوێبرد.

کە تاریکایی داهاات، بالندەکان هەل نیشن.

کە چاووم کردەو، باوکم بەرامبەر خۆم بینی.

کە بەلای مالیان دا تێپەڕیم، دایکی لەبەر دەرگە وەستابوو.

وه نه‌بیت نامرازى گه‌په‌نهرى (که) نامرازىک بیت، هر ته‌نیا بو دارشتنى رسته‌ى شوین که‌وتووى کات به‌کاربیت، به‌لکو هم نامرازه به چالاکترین نامرازى گه‌په‌نهر ده‌ژمیردویت، چونکه هاوبه‌شى به‌شى هره زورى پیک هاتى رسته‌ى شوین که‌وتوو له زمانى کورى‌دا ده‌کات، له‌وانه رسته‌ى شوین که‌وتووى سرکارى (نیهادى)، گوزاره‌ی به‌کارى، ديارخه‌ره. له‌م رستانه‌ش دا همووى ده‌که‌ویته سهره‌تای رسته شوین که‌وتوو‌گانه‌وه. ^(۴) بو وینه:-

(۱) نامرازى (که) له‌گه‌ل رسته‌ى شوین که‌وتووى سرکارى (نیهادى):-
دياره، که نه‌و خوشى ده‌ویت.

(که نه‌و خوشى ده‌ویت) رسته‌ى شوین که‌وتووى سرکاریه.

(۲) نامرازى (که) له‌گه‌ل رسته‌ى شوین که‌وتووى گوزاره‌ی:-

مروقى باش نه‌و که‌سه‌به، که به هاسانى ده‌توانم هه‌ناسه‌ى له‌لا بدهم.

(که به‌هاسانى ده‌توانم هه‌ناسه‌ى له‌لا بدهم) رسته‌ى شوین که‌وتووى گوزاره‌ی به.

(۳) رسته‌ى شوین که‌وتووى به‌کارى:-

گومانى له‌وه په‌بداکرد، که تهنه‌نگه‌کى فیشه‌کى تیدا نیه (خوشه‌ویستى ژيان، ل - ۱۹)

(که تهنه‌نگه‌کى فیشه‌کى تیدا نیه) رسته‌ى شوین که‌وتووى به‌کارى به.

(۴) - نامرازى (که) له‌گه‌ل رسته‌ى شوین که‌وتووى ديارخه‌رى‌دا:-

پشيله خوشه‌ویسته‌کى، که له‌نپو جیگه‌دا به‌خپوى کردبوو، چاوى له‌به‌ر رووناکى زه‌ردو شین

ده‌چوره له‌باوه‌ش کرد (نه‌فسانه‌ى چپای ناگرى، ۱۱۲)

(که له‌نپو جیگه‌دا به‌خپوى کردبوو، چاوى له‌به‌ر رووناکى زه‌ردو شین ده‌چوره) رسته‌ى

شوین که‌وتووى ديارخه‌رى به.

له‌م رستانه‌ى سهره‌وه‌دا نه‌وه‌مان بو روون ده‌بینه‌وه، که‌وا نامرازى (که) چالاکترین نامرازى

گه‌په‌نهره و له هر شوینه‌دا ده‌ورى سبتاکسى خوى ده‌گیریت و هه‌میشه‌ش ده‌که‌ویته سهره‌تای

رسته‌ى شوین که‌وتوووه.

جوره‌کانى کاتى روودان له رسته‌ى

شوین که‌وتووى کات و رسته‌ى

سهره‌کى‌دا

نه‌گهر سهرنج له کاتى روودانى رووداوى هه‌ردوو رسته، سهره‌کى و شوین که‌وتووى کات

له رسته‌ى تیکه‌ل دا بدهین، دور جوره کاتمان بو روون ده‌بینه‌وه نه‌و رسته شوین که‌وتووانه‌ى

کات، که به‌شوین رسته‌ى سهره‌کى‌دا ده‌که‌ون و کاتى روودانى رووداوى به‌دیارده‌خه‌ن،

نه‌گهرچى خویان له رووى بنجینه‌کانى رسته‌دا ناته‌واون، به‌لام خاوه‌ن رووداون، جا له‌رووى

روودانى کاتى رووداوى رسته‌ى سهره‌کى و رسته‌ى شوین که‌وتوو‌دا له زمانى کوردی‌دا دوو

جوره کات به‌رچاو ده‌که‌ویت:-

۱۰ - رستهی تیکه‌ل و رووداوی بهک کاتی .

ب - رستهی تیکه‌ل و رووداوی دوو کاتی .

ا - رستهی تیکه‌ل و رووداوی بهک کاتی :

له دارشتنی رستهی شوین کهوتووی رووداوی بهک کاتی دا، نامرازی گه‌به‌نهر (که، هرکه، هه‌تا) به‌شداری دارشتنی هم جوره رسته‌به ده‌گه‌ن، رووداوی نیو هردوو رسته، سهره‌کی و شوین کهوتوو له‌بهک کات دا روودراوه، بو‌یته :-

هرکه ده‌گه‌یشتیه گوره‌پانی یاری، گولیان بو چول ده‌کردی، ده‌بو‌یته گولچی، کاروان، ژماره، - ۲۴، لاپره - ۶۷)

خوشکه ده سالی‌به‌کات له‌بهر هه‌یوان بوو، هرکه نو بریاری چوونه لای بایره‌ت دا، کاروان، ۲۴، ر ۶۶

له‌م ساته‌دا هه‌موو دنیا‌م له نووکی خامه‌به‌کی ره‌سن دا نه‌یینی، که دره‌ختی گه‌لا زه‌رده‌کانی نه‌زیانده‌وه، شوان، ۴۲

له‌م رسته تیکه‌لانه‌ی سهره‌وه‌دا :

گولیان بو چول ده‌کردی .

خوشکه ده سالی‌به‌کات له‌بهر هه‌یوان بوو

له‌م ساته‌دا هه‌موو دنیا‌م له نووکی خامه‌به‌کی

ره‌سن دا نه‌یین .

رسته‌ی سهره‌کین .

هرکه ده‌گه‌یشتیه گوره‌پانی یاری .

هرکه نو بریاری چوونه لای بایره‌ت دا

که دره‌ختی گه‌لا زه‌رده‌کانی نه‌زیانده‌وه

رسته‌ی شوین کهوتووی کاتن و نامرازی سیتاکسی (هرکه) و (که) هاوبه‌شی دارشتنی

کردوون نه‌و کارانه‌ی هاوبه‌شی دارشتنی گوزاره‌یان کردووه سهرده‌می روودانی کاره‌کان له

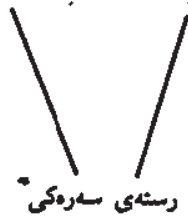
کاتی رابردوودا بووه‌و وا له‌خواره‌وه چهنل وینه‌به‌کی دی سه‌باره‌ت به‌م دوخه روون ده‌که‌مه‌وه :-

که به‌ریسه‌وه درویشت خوین به‌ناسانی و ناسایی به‌ناو ده‌ماره‌کانی له‌شی دا نه‌گه‌را،

خوشه‌ویستی زیان، ۴۶

خوین به ناسانی و ناسایی به نانو
دهماره کانی له شی دا نه گه را.

که ناوری دایه وه، روویه کی گه وچی ئیجگار به خو
نازی به دی کرد، پینج تابلوی شیواو

که ناوری دایه وه

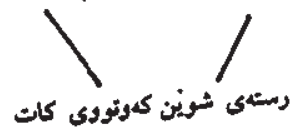

روویه کی گه وچی ئیجگار به خو نازی به دی کرد.

که گویی له دهنگم بوو، وهك گه لای درهخت
له رزی، کاروان، ژماره ۲۴، لاپه ره - ۲۴

که گویی له دهنگم بوو

وهك گهلای درهخت لهرزی

که له گهراجهکهی هاته دهری، لهلای چهپیهوه
گایهک و بلدوزهریک وهستابوون، پینج تابلوی شیواو، ۱۸

که له گهراجهکهی هاته دهری

لهلای چهپیهوه گایهک و بلدوزهریک
وهستابوون

ب - رستهی تیکهل و رووداوی دووکاتی به شیوهپهکی سهرهکی نامرازی گهپهنری (که)
هاوبهشی دارشتی نهم جوړه رستهپه دهکات، لهم بهشدها کاتی روودانی رووداوی رستهی
سهرهکی و رستهی شوین کهوتووی کات له کاتیکی جیواوزدا روودراوه ووا ریک دهکهوینت
هیندیک جار کاتی روودانی رووداوی رستهی شوین کهوتووی پینش کاتی روودانی رووداوی
رستهی سهرهکی به، وهک نهم رستهانی خوارهوه:-

که درگام کردهوه، پینیم بهدره، کاروان، ۶۱، ۲۴

که لهماه بووهوه، به قهچیهکهی سهگهکاتی

هینمن کرده‌وه، خوشه‌ویستی زیان، ۶۸

توانی مانای هونەر، که له سه‌ده‌کاتی پیش

چهرخی خوی‌دا باوبوون بگۆزی، نیرگز، ۳۲

له‌م رستانه‌دا کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی شوین که‌وتووی کات (که ده‌رگام کرده‌وه)،
(که له‌مه بووه‌وه)، (که له سه‌ده‌کاتی پیش چهرخی خوی‌دا باوبوون) به پیش کاتی روودانی
رووداوی رسته سه‌ره‌کیکان؛ (بینیم به‌دیره) (به قه‌مچی به‌که‌ی سه‌گه‌کاتی هینمن کرده‌وه)،
(توانی مانای هونەر بگۆزی) که‌وتووه.

هه‌روا کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی سه‌ره‌کیش به‌پیش کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی
شوین که‌وتوو له زمانی کوردی‌دا به‌دی ده‌کرنیت، وه‌ک:-

که گه‌یشته ماله‌وه، وای زانی گه‌شتیکی سه‌ره‌که‌وتووی ته‌واوکرده‌وه، پینج تابلۆی شیواو
دایکم فیری کردم، که ریم که‌وته ناو به‌فره‌وه ده‌ست له‌سه‌ر نه‌ژنۆ دوش دانه‌مینم،
شوان، ۱۰

کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی سه‌ره‌کی (وای زانی گه‌شتیکی سه‌ره‌که‌وتووی
ته‌واوکرده‌وه) و (دایکم فیری کردم) به پیش کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی شوین که‌وتووی
(که گه‌یشته ماله‌وه) و (که ریم که‌وته ناو به‌فره‌وه ده‌ست له‌سه‌ر نه‌ژنۆ دوش دانه‌مینم) که‌وتووه.
ته‌وه‌ی له‌م رستانه‌دا سه‌رنج راکیشه کاتی روودانی رووداوه‌کان هه‌موو له‌کاتی رابردوو دایه
به‌ده‌گه‌من له رابردوو و رانه‌بردوو ده‌بیت، وه‌ک له‌م وینه‌ی خواره‌وه:-
بریاری واپوو،

هه‌رکه گه‌رایه‌وه نوتومیله‌که بفرۆشی، پینج تابلۆ - ۲۸ (بریاری واپوو، نوتومیله‌که بفرۆشی)
رسته‌یه‌کی لیکدراوه کاری گوزاره‌ی به‌که‌میان له کاتی رابردوو دایه‌و کاری گوزاره‌ی رسته‌ی
دووم له کاتی داهاتوو دایه‌و (که مه‌به‌ست ته‌مه‌ی دووه‌میانه) کاتی روودانی رووداوی رسته‌ی
شوین که‌وتوو له کاتی رابردوو دایه، به‌لام ته‌م جوژه دارشتانه که‌م به‌رچاوده‌که‌ون.

شوینی رسته‌ی شوین که‌وتووی کات له رسته‌ی تیکه‌ل دا

رسته‌ی شوین که‌وتووی کات له رووی شوینه‌وه تا‌که جیگه‌یه‌کی دیاری‌کراوی له رسته‌ی
تیکه‌ل دا نه‌یه، به‌لکو ده‌که‌وینه پیش، پاش رسته‌ی سه‌ره‌کی نیو رسته‌ی تیکه‌له‌وه وه‌با ده‌که‌وینه
نیوان به‌شه‌کاتی رسته‌ی سه‌ره‌کیه‌وه.

۱ - رسته‌ی شوین که‌وتوو له سه‌ره‌تای رسته‌ی تیکه‌ل دا، وه‌ک:-

هه‌رکه ده‌گه‌یشتیه گۆره‌پانی یاری، گۆلیان بو چۆل ده‌کردی.

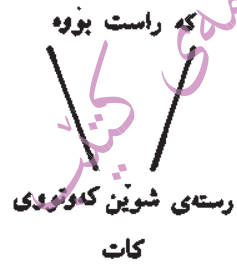
ههركه دهگه بشتيه گۆره پانی یاری

گۆلیان بو چۆل ده كرده

كه راست بووه، ههستی هیلایه کی كت وپر ته واو سستی كرد.

ههستی هیلایه کی كت وپر ته واو سستی كرد

۲ - رسته‌ی شوین کهوتوی کات له کونایی رسته‌ی تیکه‌ل دا، وهک :-

مانگی جوژردان تازه به‌نیوه‌بیسو، که جوونه میناره‌کە‌ی مزگه‌وتی گه‌وره بوونه نامیزه‌ی لیکدانه‌وه‌کەت، کاروان، ژماره ۲۴، ۶۳.

مانگی جوژردان تازه به‌نیوه بوو

رسته‌ی سه‌ره‌کی

که جوونه میناره‌کە‌ی مزگه‌وتی گه‌وره، بوونه

نامیزه‌نی لیکدانه‌وه‌کەت

رسته‌ی شوین کهوتوی کات

۳ - رسته‌ی شوین کهوتوی کات له‌نیو رسته‌ی سه‌ره‌کی دا :-

قوتایی، که ده‌گه‌بشته پۆلی پینج و شەش به‌جاویکی تایه‌تی سه‌یر ده‌کرا، روشیری نۆی، ژماره، ۱۰۹، لاپه‌ره ۲۹۶.

قوتایی به‌جاویکی تایه‌تی سه‌یر ده‌کرا

رسته‌ی سه‌ره‌کی

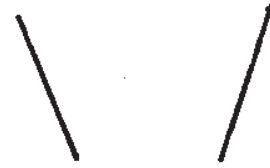
که ده‌گه‌بشته پۆلی پینج و شەش

رسته‌ی شوین کهوتوی کات

توانی مانای هونەر، که له سەدەکانی پیش
چەرخی خۆی دا باوبوون بگۆری، نیرگز، ۳۲
توانی مانای هونەر بگۆری
رستە ی سەرەکی

که له سەدەکانی پیش چەرخی خۆی دا
باوبوون

رستە ی شوین که وتووی کات

هەو النامە ی کێتێر

ئەنجام

رستە ی شوین که وتووی کات، جوۆرە رستە یەکی شوین که وتووی رستە ی
سەرەکی یە، که چەند نامرازیکی سیتاکسی وەك (که، هەرکه، هەرچەند،
هەتا) وە یا هاوبەشی پێک هاتنی دەکەن وە یا بە هاوکاری چەند نیویکی کات
وەك (شەو، بە یانی، ئیوارە) وە یا بە یارمەتی (لەپیش، لەپاش، لەدوا)، که
بەپیش نامرازی گە یەنەری (که) دەکەون دادە ریسژریت، بەلام لەنیو ئەم
نامرازانە دا تەنیا نامرازی (که) بو دروست کردنی ئەم جوۆرە رستە
شوین که وتوووە له هەمووان چالاکترەو هەمیشەش بەپیش رستە
شوین که وتوووە کە ی کات دەکەوێت.

له زمانى كوردى دا كاتى روودانى رووداو لهو رسته تىكه لهى رستهى شوين كه وتووى كاتى تى دا هديه، دوو جوړه؛ په كه ميان نهو جوړه به، كه روودانى رووداوى رستهى سهره كى و رستهى شوين كه وتووى له يه ك كات دا ده بىت. دوو ميان كاتى روودانى رووداوى نيو رستهى سهره كى به پيش وهيا به پاش كاتى روودانى رووداوى رستهى شوين كه وتوو ده كه وىت.

شوينى رستهى شوين كه وتووى كات له نيو رستهى تىكه له دا چه سپيو نى به، به پيش رستهى سهره كى وهيا به پاشى ده كه وىت وهيا ده كه وىته نيوان به شه كاتى رستهى سهره كيه وه.

په راويزو سهرچاوه

- ۱ - توفيق وهبى، قواعد اللغة الكردية، الجزء الأول، الباب الثاني، ۱۹۵۶، ص ۸۷ و ۸۹
- ۲ - بروانه: نورى على امين، قواعدى زمانى كوردى له «صرف و نه حو» دا، بهرگى دووهم، بهغدا، ۱۹۵۸، لاپه ره - ۲۶
- ۳ - بروانه: زهرى عارف يوسو پوفا، ديالى كى سليمانى زمانى كوردى، موسكو، ۱۹۸۵، لاپه ره، ۱۲۵ و ۲۶.
- ۴ - بروانه: د. كوردستانى موكرىيانى، جوړه كاتى رسته له زمانى كوردى دا، گوڤارى زانكو، ژماره - ۱، بهرگى ۶، سليمانى، ئه يلولى ۱۹۸۰
- ۵ - ريزمانى زمانى روسى، موسكو، ۱۹۵۳، بهرگى دووهم، ئاموزگه ي زانستى زمان سهر به كورى زانبارى په كىنى سوفيت دايناوه.
- ۶ - ن. س. فالگنيا، سيتناكسى زمانى روسى هاوچهرخ، موسكو، ۱۹۷۳، ۳۱۷ - ۳۲۲

الجُمْلَةُ التَّابِعَةُ الزَّمَنِيَّةُ

د. كردستان مكرياني

في مقدمة أو بداية الجملة التابعة الزمنية، والملاحظ إن أداة (كه) هي أنشطهم من حيث عملها النحوي .
ينقسم زمن حدوث الحدث في الجملة التابعة الزمنية في اللغة الكردية الى قسمين :-

أ - للدلالة على تطابق حدثين أو ظاهرتين في الزمن في أن واجد، نحو:-

خوشكه ده سألې به كهت له بهر هه يوان بوو، هه كه توبريارى جوونه لاي پاپيرت دا

كانت اخذك ذات العشر سنوات واقفة امام الايوان، عندما قررت انت الذهاب الى جددك .

ب - للدلالة على تنابع حدثين أو ظاهرتين، نحو:

كه ده رگام كرده وه، بينيم به در، عندما فتحت الباب، رأيت بدراناً

يلاحظ إن موقع الجملة التابعة الزمنية ضمن الجملة المعقدة غير ثابت، نجدها أحياناً تتخلل الجملة الرئيسية، تقع في بدايتها أو نهايتها .

تعتبر الجمل المعقدة ذات جمل رئيسية وثانوية تابعة لها، غير مستقلة ومتعلقة ببعضها بواسطة أداة نحوية، وتوضح الجملة الثانوية عادةً معنى اجزاء الجملة الرئيسية أو الجملة ككل .

توجد في اللغة الكردية مجموعة أو اصناف من الجمل الثانوية التابعة للجملة الرئيسية منها؛ الجملة التابعة الفاعلية، الجملة التابعة المنعولية، الجملة التابعة الوصفية، الجملة التابعة الزمنية، الجملة التابعة السببية، الجملة التابعة الشرطية وغيرها . . والجدير بالذكر إن الكتب اللغوية الكردية لم تتناول دراسة مستقلة وعلمية للجملة التابعة الزمنية .

الجملة التابعة الزمنية جملة تابعة للجملة الرئيسية، توضح وتنم زمن حدوث الفعل في الجملة الرئيسية، وترتبط بها بواسطة أداة الوصل النحوية، (كه، هه كه، هه رجهند، هه تا) والكلمات الظرفية (شهو، به يانى، ئيوازه، له پيش، له پاش، له دوا) تقع هذه الادوات النحوية والكلمات الظرفية

جیناوی خوئی

له زماننی کوردی دا

هه و نامه‌ی کیتب

3. نه‌وره‌حمانی حاجی مارف

(خوو) و^(١) (خون) و^(٢) (خوا)^(٣) ... یش ده‌بیرن .
 نه‌گه‌ر ئاوڤرئک له‌و کتیبانه‌ بده‌بنه‌وه که له ریزمانی کوردی
 ده‌دوین و سه‌رنج له‌و شوینانه‌یان رابگه‌رین که ده‌باره‌ی
 (جیناوی خوئی) له دیالیکتی کرمانجی خواروودان ،

و‌برای بینه‌ی هه‌له‌و ناته‌واوی و به‌لای زور لایه‌نی بامه‌که‌دا
 نه‌چوون و ساده‌یی شه‌وه به‌دی ده‌که‌بن که نووسه‌ران له‌م
 بامه‌دا ده‌بنه‌ دوو کۆمه‌ل:
 کۆمه‌لی به‌که‌م وا راده‌گه‌به‌نن که مورفیمی (خو) جیناوی

و‌ینه‌ی جیناوی خوئی له ئاو‌ستادا له شینوه‌ی (هغه ،
 خوه ، خوه‌تسو) دا ده‌بیسرنی و^(١) له فارسی ناوه‌راست دا له
 شینوه‌ی (خوه‌ت) دا به‌رچاوده‌که‌وی و^(٢) له فارسی نوی دا بووه
 به (خود) ...^(٣)

له دیالیکتی کرمانجی خواروودا نه‌گه‌رچی (خو) شینوه‌ی
 سه‌ره‌کی جیناوی خوئی به ، به‌لام له هه‌ندنی حالت و له
 هه‌ندنی به‌شه دیالیکت دا شینوه‌ی (خود)^(٤) ... یش هه‌یه .
 له دیالیکتی کرمانجی ژووروودا له‌گه‌ل شه‌وش دا ، که
 (خوه) شینوه‌ی سه‌ره‌کی به ، به‌لام شینوه‌ی (خو) و^(٥)

خۆ له خۆ^(۱۱۰) ئەكونى، بىگانه له كولورى دارا.
(پەندى پىشىنان، ل ۱۹۶)

ھەروا ھەروا خۆ دەشلىنى
پەنجەو پانىان لۆ يەك دىنى
قەسدى دەكا بمووتىنى

(فۆلكلور، ل ۷۱)

۲ - بەك جىناوى دەستەى يەكەم ۋەردەگرى، ۋەك:

خۆ + م ← خۆم
له ژىنى خۆم ئومىدم قەطمە «نالى»!
كه سوتاوۋ ھەموو جەرگە ۋ ھەنام

(نالى، ل ۲۹۴)

خۆ + ت ← خۆت
خۆت سووك مەكە بە غائىلەى سەد مەرامەۋ تا ماوى
پابوزىرە بە نامووس ۋ نامەۋ

(زىۋەر، ل ۲۰)

خۆ + ى ← خۆى
خۆى خستۆتە ساجى عەلى.

(پەندى پىشىنان، ل ۱۹۸)

خۆ + مان ← خۆمان
ئەى بىلبىل، ھەزار خۆمان
بى دەستەلات، پىر گومان،

(گۆران، ل ۱۰۸)

خۆ + تان ← خۆتان^(۱۱۱)
دوژمن بە خۆتان خوش مەكەن
ھەموو بە جارى له چەپلە دەن

(بى كەس، ل ۸۱)

خۆى يەو دەستەى يەكەمى جىناۋە لكاۋەكان (م، ت، ى،
مان، تان، يان) ۋەردەگرى ۋ دەبىتە (خۆم، خۆت، خۆى،
خۆمان، خۆتان، خۆيان) ...^(۹)

كۆمەلى دووم ۋايان داناو، كه (خۆم، خۆت، خۆى،
خۆمان، خۆتان، خۆيان) جىناوى خۆين.^(۱۰)

ئەگەرچى كۆمەلى يەكەم راست بو ديارى كردنى شىۋەى
ئەو جىناۋە چوۋە، بەلام ناتەواۋيان ئەۋەبە، كه تەنبا
حالتەنى پىۋەلكاندنى جىناۋە لكاۋەكانى دەستەى يەكەمىيان
باس كردوۋەو بە ھىچ چەشنىك ئەۋەيان يادداشت نەكردوۋە
كه جىناوى (خو) جىناۋىكى لكاۋى دەستەى دووم، يان
دوو جىناوى لكاۋى دەستەى يەكەم پىكەۋە، يان جىناۋىكى
لكاۋى دەستەى يەكەم ۋ دواى دا جىناۋىكى دەستەى
دووم، يان (ش/پىش)ى پىۋەندى ۋ بەدواى دا جىناۋىكى
دەستەى يەكەم ... پىش ۋەردەگرى ... ياخود دەبىتە
پارچەبىكى وشەى دارىژراۋ، يان لىكندراۋ ...

كۆمەلى دووم لەگەل ئەۋەش دا كه ھىچ شتىكى
ئەۋتۇيان لە بارەى ئەو جىناۋەۋە تۆمارنەكردوۋە، ھەروەھا لە
ديارى كردنى شىۋەى دا بەھەلەچوون. ئەگەر جىناوى
خۆى (خۆم، خۆت، خۆى، خۆمان، خۆتان، خۆيان)
بوايە، ئەۋە لە شىۋەى (خۆ) دا دەرئەدەكەوت ياخود
(ش/پىش)ى پىۋەندى نەدەكەوتە نىوان (خۆ) ۋ جىناۋە
لكاۋەكانەۋە، ياخود نەدەبوو (خۆ) بىتە پارچەبىكى وشەى
ناسادە، بەلكو دەبوو (خۆم، خۆت، خۆى، خۆمان،
خۆتان، خۆيان) بىن ...

جىناوى (خۆ)،^(۱۱) كه واتساي خۆبەتى ۋ خاۋەنەتى
دەگەبەنى، لە دىيالكتى كرمانجى خواروودا بەم جورانەى
خواروۋە دەرئەدەكەوتى:

۱ - بى ئەۋەى ھىچ زىادىبىكى لەگەل بى، ۋەك:

خو + يان ← خوڤيان^(۱۴)

پۆل پۆل ئەهاتنه سەر رېنگه مان و قەدرېك شەپەتەنگ
نەكراو زەفەريان نەئەبرد، خوڤيان ون ئەكرد.

(له خەوما، ل ۳۰)

۳ - جيناويكي دەستەي دووھەي دەچېتە سەر، وەك:

خو + م ← خوڤم

من خوڤم، نەناسياو نيم.

خو + ي (يت) ← خوڤي (يت).

تو خوڤي (يت)، نەناسياو نيت.

خو + ە ← خوڤە

ئەو خوڤە،^(۱۵) نەناسياو نى پە.

خو + ين ← خوڤين

ئېمە خوڤين نەناسياو نين.

خو + ن ← خوڤن

ئېوھ خوڤن، نەناسياو نين.

خو + ن ← خوڤن

ئەوان خوڤن، نەناسياو نين.

۴ - دوو جيناوي دەستەي يەكەسى پېوھ دەلكى، وەك:

خو + م + م ← خوڤم

... كە چاوم بەوانە كەوت و ئەو ئەحوالەم دى بە جارېك
خوڤم لەبېرچووه.

(له خەوما، ل ۳۹)

خەلك ھەموو مەسرور و شادن دەستە دەستە دېنە خوار

من خەريكي دەردى خوڤم، نەركى ناو باران ئەكەم

(بى كەس، ل ۱۷۵)

خو + ت + ت ← خوڤت

ياخود بە قەولى گالتهى دروزن

كەرەكەى خوڤت لى بووه رېم و زن

(پېرەمېرد، ل ۳۰۲)

خو + ت + ي ← خوڤي

خوڤي^(۱۶) فېداكەى ھەر كەمە

خەلاتى ئەو دەردو غەمە

(بى كەس، ل ۱۶۲)

خو + م + تان ← خوڤتان

خوڤتان لى ناگورم

خو + تام + مان ← خوڤتانمان

خوڤتانمان لى مەشارنەوھ

... ھتد^(۱۷)

۵ - جيناويكي دەستەي يەكەم و دواى دا ھى دەستەي

دووھەم، وەك:

خو + م + ن ← خوڤمن

ئەوان وەك كورې خوڤمن

خو + ت + ن ← خوڤتن

ئەوان لە خوڤتن

خو + ت + ين ← خوڤتين

ئېمە لە خوڤتين

خو + مان + ين ← خوڤمانين

ئەوھ كى پە لە دەرگا دەدا؟ خانم بى كەرەوھ خوڤمانين

خو + تان + ين ← خوڤتانين

ئېمە لە خوڤتانين

۶ - كاتى (خو) جيناوي لكاوى دەچېتە سەر چ لە پېش و

چ لە پاش جيناوھ كەوھ مورفېمى (ش/يش) دەتوانى

وېرېگرى. وەك:

(أ) لە پېش جيناوھ كەوھ:

خوڤم، خوڤت، خوڤى، خوڤمان، خوڤتان،

خوڤيان.

لەبەر تو زەر بېم داوھ لە خوڤم

وا تى گەپشتم كە چەند بى ھوڤم

(بى كەس، ل ۷۷)

پېرەمېردىك بوو، چوار پېنج ولاخى بى بوو، خوڤى تەنھا

بوو.

(له خەوما، ل ۳۰)

ب) له پاش جیناوه کهوه:

خومیش، خوتیش... خومانیش، خوتانیش...
خوتانمانیش، خومتانیش...^(۱۸)

۷ - جیناوی (خو) له گهل کرداردا بهو جوړهوی خوارهوه خووی
دهنونی:

ا) کاتی جیناویکی دهستهی په کهمی پیوه لکابن له گهل
کرداری تپه پرو تپه پېرش دا دی. وهك:

خومان - فروشتمان، کوشتمان..

خومان - چوون، کهوتین..

ب) نه گهر دور جیناوی دهستهی په کهمی پیوه لکابن، نه نیا
له گهل کرداری تپه پېردا دیو له گهل تپه پېردا نایهت.

وهك:

خومانمان - فروشت، کوشت... .

خومانمان - x ، x

ح) پیتو جیناویکی دهستهی دووهم، یان جیناویکی
دهستهی په کهم و به دواي دا جیناویکی دهستهی دروهمی

چوویته سر، نهوه له گهل هیچ جوړه کردارنک دا نایهت.
۸ - جیناوی (خو) ده توانی بیته به شیکي گرنگی وشه

ناساده. وهك:

ا) له وشه داریژراودا:

پهك - له گهل پشگر

به خو... .

دوو - له گهل پاشگر

خویه تی، خووی... .

ب) له وشه لیکدراودا:

پهك - له سهره تاوه

خوکرد، خومانلی، خویهرست، خوناسین،
خویهخت کردن، خویه سندی... .

کس به نه لفاظم نه لئی خو کوردی په خوکردی په هر کهسی
نادان نه بی خووی طالیی معنا دهکا

(نالی، ل ۱۰۷)

خویه سندی مایه ی ریسوایی به

(په نندی پیشیان، ل ۱۹۳)

دوو - له کوتایی یهوه

سهر به خووی، له سرخو... .

داری نازادی به خونن تاو نهدری قهت بهر ناگری
سهر به خووی بی فیداکاری ته بهد سهر ناگری

(بی کس، ل ۸۲)

۹ - جیناوی (خو) چ له زووداو چ نه مرو؛ چ سهر به خووی
چ له پیک هینانی وشه ی ناساده دا ناوه ناوه له شیوهی

(خود) دا ده بیتری. وهك:

که هاتی تیغی بیزاریت له سهر دام

سهری خویم خود به خود ههل گرت و پویم

(نالی، ل ۳۱۴)

هر کهسی ئیظهاری دانایی بکات و مه قصه دی

خود په سندی بی، یه قین ئیظهاری نادانی دهکا

(نالی، ل ۱۰۱)

جیناوی خووی له دیالیکتی کرمانجی خواروودا له
پووی جنس و^(۱۹) ژماره و دوخه وه بی لایه نه و له دیالیکتی

کرمانجی ژوروش دا هر بهو چه شته به:

چهند نمونه پیک

* بو نیر:

هما موم رابوو لنگی خوه نافیته جوتی سولانه.

(مهمی تالان، ل ۴۳)

عہلی مہمہد... رویشت و خودا بهر ته عفه... .

(کوردو، ل ۳۴)

* بومی:

خوشکهک مه هه بوو په نگی سوز گول

ههل گرتی به ونی ژ بوه خوه بلبل

(خانی، ل ۲۸۸)

* بو تاک:

عہلی مہمہد... دلی خودا گوٹ... .

(کوردو، ل ۳۵)

شەفقی ب دیداری خوه کت
قهستا برینداری خوه کت

(جزیری، ل ۴۵۵)

• بو کو

رۆژهکی ده رکه تن، چوون سه ر کانییا گولانه،
ژ خوه دانین بوستین کهوانه،

(مهمنی ئالان، ل ۴۵)

• بز دۆخی راسته رخو:

ل سینان باقی سلیمان ده ر باز بوو، خو به ردا کورانا
بشیری...

(ئوردیخان، ل ۸۰)

• بز دۆخی تیان:

هم ته هلی نه زه نه بین کو: کورمانج
ئیشقی نه کون ژ بو خوه نامانج

(خانی، ل ۶۰)

پهراویزه کان:

(۱) پروانه: س. ن. سوکولوف، زمانی ئاویستا، موسکو،
۱۹۶۱، ل ۶۴.

(۲) پروانه: ف. س. راستورگوف، زمانی فارسی ناوه راست،
موسکو، ۱۹۶۶، ل ۶۸.

(۳) پروانه:

ا) ذوالنور، دستور پارسی در صرف و نحو املائی فارسی،
تهران، ۱۳۴۳، ل ۲۸ - ۲۹.

ب) علی برناک، دستور زبان فارسی، ۱۳۴۷، ل ۲۸.

(۴) دواتر لئی ده دویین.

(۵) به وینه پروانه:

ا) ج. خ. باکایف، زمانی کورده کانی سوئیت، موسکو،

۱۹۷۳، ل ۱۶۳.

ب) ق. کوردویف، ده ستوری زمانی کوردی (به که ره سته ی
دیالیکتی کرمانجی ژووروو خواروو)، موسکو، ۱۹۷۸، ل
۱۱۴.

ح) م. خه مو، زمانی کورده کانی بادینانی کوردستانی عیراق،
کتیبی «ولاتان و میلله تانی رۆژه لاتی نیزیك و ناوه راست»، ب
۷، په ریفان، ۱۹۷۵، ل ۳۳۴.

(۶) به وینه پروانه:

ا) سه رچاوه ی ناویراو، ج. خ. باکایف، زمانی کورده کانی
سوئیت، ل ۱۶۳.

ب) سه رچاوه ی ناویراو، م. خه مو، زمانی کورده کانی بادینانی
کوردستانی عیراق، ل ۳۳۴.

(۲) پروانه: ف. س. راستورگوف، زمانی فارسی ناوه راست،
موسکو، ۱۹۶۶، ل ۶۸.

(۳) پروانه:

ا) ذوالنور، دستور پارسی در صرف و نحو املائی فارسی،
تهران، ۱۳۴۳، ل ۲۸ - ۲۹.

ب) علی برناک، دستور زبان فارسی، ۱۳۴۷، ل ۲۸.
(۴) دواتر لئی ده دویین.

(۵) به وینه پروانه:

ا) ج. خ. باکایف، زمانی کورده کانی سوئیت، موسکو،
۱۹۷۳، ل ۱۶۳.

ب) ق. کوردویف، ده ستوری زمانی کوردی (به که ره سته ی
دیالیکتی کرمانجی ژووروو خواروو)، موسکو، ۱۹۷۸، ل
۱۱۴.

ح) م. خه مو، زمانی کورده کانی بادینانی کوردستانی عیراق،
کتیبی «ولاتان و میلله تانی رۆژه لاتی نیزیك و ناوه راست»، ب
۷، په ریفان، ۱۹۷۵، ل ۳۳۴.

(۶) به وینه پروانه:

ا) سه رچاوه ی ناویراو، ج. خ. باکایف، زمانی کورده کانی
سوئیت، ل ۱۶۳.

ب) سه رچاوه ی ناویراو، م. خه مو، زمانی کورده کانی بادینانی
کوردستانی عیراق، ل ۳۳۴.

(۷) پروانه: سرچاوهی ناویراو، ج. خ. باکایف، زمانی کوردهکانی سوفیت، ل ۱۶۳.

(۸) پروانه: سرچاوهی ناویراو، ق. کوردویف، دستوری زمانی کوردی...، ل ۱۱۴، (۹) به نمونه، وهك:

(ا) ك. ر. ئیویوی وئی. ئا. سمیر نوفا، دیالیکتی کوردی موکری، لنینگراد، ۱۹۶۸، ل ۵۲.

(ب) سرچاوهی ناویراو، ج. خ. باکایف، زمانی کوردهکانی سوفیت، ل ۱۶۳.

(ج) ق. کوردویف، دستوری زمانی کوردی...، ل ۱۱۴.

(د) ر. ل. تسابولوف، لهبارهی میژووی مورفولوژیی زمانی کوردی بهوه، موسکو، ۱۹۷۸، ل ۲۸.

(ه) سرچاوهی ناویراو، م. خمو، زمانی کوردهکانی بادینانی کوردستانی عیراق، ل ۳۳۴... و هندیکی تر.

(۱۰) به نمونه، وهك:

(ا) توفیق وهبی، دستوری زمانی کوردی، جزمی بهکهم، بهغدا، ۱۹۲۹، ل ۱۱۲ - ۱۱۳.

(ب) نووری عهلی ئەمین، ریزمانی کوردی، سلیمانی ۱۹۶۰، ل ۹۵ - ۹۶.

(ح) عهبدوللا شالی، د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سوول، د. ئەمین عهلی، نووری عهلی ئەمین، فهره‌یدوون عهلی ئەمین، عه‌لئه‌ددین سه‌جادی، که‌مال مه‌حموود فهره‌ج، ئەبه‌روزه‌ید مسته‌فا سه‌ندی، زمان و ئەده‌بی کوردی بو‌پولی پینجه‌می ناماده‌بی، بهغدا، ۱۹۷۶، ل ۲۱ - ۲۲.

(د) کوردستان موکریانی، جوړه‌کانی جیناوو ده‌وریان له رسته‌ی کوردی‌دا له دیالیکتی کرمانجی خواریو و کرمانجی ژووروو، «گوفاری کۆری زانیاری عیراق - ده‌سته‌ی کورده»، ب ۷، بهغدا ۱۹۸۰، ل ۲۴۹ - ۲۵۰.

.... و هندیکی تر.

(۱۱) (خو)ی جیناو که له رووی واتاو به‌رانبه‌ر (نفس، عین - Self) ده‌وستی و هندی جاریش جیگای ته‌ئکید ده‌گریته‌وه، له‌گه‌ل ئامرازی (خو) که به واتای (إذا، لئ) دی و له‌گه‌ل

مورفیمی (خو) که ره‌گی کرداری پانه‌بو‌ردوی (خواردن)...

نابئ نیکه‌ل بکری.

ئامرازی (خو). وهك:

خو مریشك نیم به دهنده‌ووك شهر بکه‌م

(به‌ندی پیشینان، ل ۱۹۷)

(خو)ی ره‌گی کرداری پانه‌بو‌ردوو:

شهره‌تی خوف و ره‌جای ئەغیارو یار

ترش و شیرین هم ده‌چیزم، هم ده‌خوم

(نالی، ل ۲۹۷) هتد.

(۱۲) ئەو (خو)یه به واتای (خزم) دیت.

(۱۳) له هه‌ندی شیوه‌ی کوردی‌دا له جیگای (خومان) شیوه‌ی

(خون) و له‌بریتی (خوتان) شیوه‌ی (خو) به‌کاردی.

(پروانه): مه‌سموود مه‌مه‌د، سووریکمی خامه به ده‌وری

پانادا، «گوفاری کۆری زانیاری کورده»، ب ۲، ژا، بهغدا،

۱۹۷۴، ل ۷۸.

(۱۴) هه‌ندی له نووسه‌رانی ریزمانی کوردی ئەو حاله‌تانه‌ی

جیناوی (خو) که جیناوی لکاو وه‌رده‌گرن، به (جیناوی خو)ی

که‌سی) ناوده‌بن. به‌وینه، پروانه: (ر. ل. تسابولوف، له‌باره‌ی

میژووی مورفولوژیی زمانی کوردی بهوه، موسکو، ۱۹۷۸، ل

۲۸؛ ك. ر. ئیویوی وئی. ئا. سمیر نوفا، دیالیکتی کوردی

موکری، لنینگراد، ۱۹۶۸، ل ۵۲... و هندیکی تر.)

ئه‌گه‌رچی راسته جیناوی خو)ی به‌بی جیناوی لکاو، که‌سی

سه‌که‌ر یان سه‌بو‌کراو یان سه‌لی کراوی تی‌دا نی‌یه، به‌لام ئەمه

وا ناگه‌یه‌نی که جیناوی لکاو وه‌ر بگری بیته جیناویکی تر...

چونکه ئەگه‌ر به‌و پی‌یه بی، ئەوه ده‌بی کاتی جیناوی لکاو

ده‌چینه سه‌ر ناو (وهك: کورم... کورمان...) ناوه‌که بیته ناوی

که‌سی، یان که به پری‌بوزیشنه‌وه ده‌لکنی (وهك: له‌م...

له‌مان...)، ئەوه پری‌بوزیشنه‌که بیته پری‌بوزیشنی که‌سی...

(۱۵) ده‌رکه‌وتنی (ه) وهك جیناوی لکاو که‌سی سه‌ی‌سه‌می

ده‌سته‌ی دووه‌م له‌گه‌ل جیناوی خو)ی (خو)‌دا به‌لگه‌ییکی تره

به‌خزینته سه‌ر ئەو به‌لگانه‌ی له وتاری «جیناوی که‌سی لکاو له

دیالیکتی کرمانجی خواریو»‌دا بو‌ئیه‌پات کردنی به جیناو

- دانانی (ه) هیناومانه‌توه. دووهم، ۱۹۷۱.
- (۱۶) واته: (خوت فیدای نهو کهی).
- (۱۷) کاتی دوو جیناوی ده‌سه‌ی به‌که‌م ده‌چنه سه‌ر جیناوی خوی (خو)، هه‌میشه نه‌وی به‌که‌م به‌رکاره‌و نه‌وی دووهم کارابه. به‌وینه: خوتن نیشان بده - تو (به‌رکار) خو به من (کارا) نیشان بده
- خوتن لی ون ده‌کا - نهو (به‌رکار) خوی له تبهو (کارا) ون ده‌کا.
- خوتنمان لی ده‌شارنه‌وه - نهوان (به‌رکار) خوتن له نیمه ((کارا) ده‌شارنه‌وه.
- (۱۸) نه‌گه‌ر دوو جیناوی لکاوه به‌دوا (خو) دا هات، حالته‌ی (ش/یش) که‌وتنه نیوان دوو جیناوه‌که‌شوه هه‌یه، وه‌ک: خوتنیشمان، خوتنشان...
- (۱۹) به‌وینه، نه‌وه‌ته یو که‌سی سی‌به‌می تاگ چ من بی‌وچ نیر هه‌ر (خوی) به‌کار دینری. (ا) بز می: نه‌زانی یار خوی، کام هه‌زار، ریزی سه‌دجار، نه‌کا هاوار: خوزگه‌م به‌ پار، خوزگه‌م به‌ پار! (گوران، ل ۲۳)
- (ب) بز نیر: نه‌وانیش وتیان... هاتوه لیره کاسی بیک بکا بو خوی... (له خه‌وما، ل ۳۳)
- ***
- نیشانه‌ی نمونه‌کان:
- ۱ - (بیت‌س) دیوانی بیک‌س، محمده‌ی مه‌لا که‌ریم ریکی خستوه‌وه سه‌ره‌تای یو نووسیه‌وه سه‌ره‌رشتی له چاپ دانی کردوه، چاپی دووهم، به‌غدا، ۱۹۸۰.
- ۲ - (په‌ندی پیشیان). په‌ندی پیشیان، کوکرده‌وه‌ی شیخ محمده‌ی خال، چاپی
- ۳ - (پیره‌میرد). پیره‌میردی نه‌س، محمده‌ ره‌سوول هاوار، به‌غدا، ۱۹۷۰.
- ۴ - (جزیری) دیوانا مه‌لایی جزیری، توژاندنا صادق به‌هائه‌دین نامیدی، به‌غدا، ۱۹۷۷.
- ۵ - (خانی) نه‌حمده‌ی خانی، مه‌م و زین، نه‌سه‌سوول، م. بوژ نه‌سه‌لان له چاپی داوه.
- ۶ - (زیوهر) دیوانی زیوهر، به‌غدا، ۱۹۵۸.
- ۷ - (فولکلور) فولکلوری هونراوه‌کانی کورده‌واری، کوکرده‌وه‌ی محمده‌ که‌ریم شه‌ریف، که‌رکوک، ۱۹۷۴.
- ۸ - (کوردو) کومه‌له‌ تیکستی فولکلوری کوردی، پروفیسور قه‌ناتی کوردو له زاری کورده‌کانی سوڤیته‌وه تو‌ماری کردوه. شوکور مسته‌فاو نه‌نور قادر هیناویانه‌ته سه‌ر ریئوسوی کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۶
- ۹ - (گوران) سه‌رحه‌می به‌رحه‌می گوران، به‌رگی به‌که‌م، دیوانی گوران، محمده‌ی مه‌لا که‌ریم کوی‌کرده‌ته‌وه و ناماده‌ی کردوه و پیشه‌کی و په‌راوینزی بو نووسیه‌وه، به‌غدا، ۱۹۸۰.
- ۱۰ - (له خه‌وما) جه‌میل صائب، له خه‌وما، پیشه‌کش کردن و لیکولینه‌وه‌ی جه‌مال بابان، به‌غدا، ۱۹۷۵.
- ۱۱ - (مه‌می ئالان) مه‌می ئالان، چیرۆک نفیس کوی کردوه‌ته‌وه و پیشه‌کی بو نووسیه‌وه، صالح‌علی گوللی و نه‌نور قادر محمده‌ له ریئوسوی لاتینی‌ه‌وه هیناویانه‌ته سه‌ر ریئوسوی کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۷.
- ۱۲ - (نالی) دیوانی نالی، لیکولینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی: مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، به‌غدا، ۱۹۷۶.

مفهوم البحث

الضمائر التوكيدية في اللفظ الكردي

د. عبد الرحمن الحاج معروف

الضروري ان تكون الضمائر التوكيدية (خوم، خوت، خوي، خوتان، خوين)...

ان ضمير (خو) الذي يدل على الذاتية والملكية يلاحظ في اللهجة الكرمانجية الجنوبية في الصور التالية:
١ - دونما اي زيادة.

٢ - ملحق به ضمير متصل واحد من الصنف الاول.

٣ - ملحق به ضمير متصل من الصنف الثاني.

٤ - ملحق به ضميران متصلان من الصنف الاول.

٥ - ملحق به ضمير متصل من الصنف الاول وثان من الصنف الثاني.

٦ - عندما يتصل به ضمير متصل يمكن قبول مورفيم (ش / يش) ايضا مع الضمير قبله او بعده.

٧ - يلاحظ ضمير (خو) مع الفعل في الصيغ التالية:

أ) عندما يتصل به ضمير من الصنف الاول يمكن ان يكون مع الفعل اللازم او المتعدي.

ب) عندما يتصل به ضميران من الصنف الاول يجب ان يكون مع الفعل المتعدي ولا يأتي مع الفعل اللازم.

ج) اذا اتصل به ضمير من الصنف الثاني او ضمير من الصنف الاول وآخر بعده من الصنف الثاني، لا يأتي معه اي فعل متعديا كان او لازما.

٨ - يمكن لضمير (خو) ان يكون جزءا مهما من الكلمة المركبة.

٩ - يشاهد ضمير (خو) في النصوص القديمة والحديثة كما يشاهد مستقلا او جزءا من كلمة مركبة في صيغة (خود).

الضمير التوكيدي في اللهجة الكرمانجية الجنوبية والشمالية محايد من حيث الجنس والعدد والوضع.

اتي الباحث بنماذج عديدة من الفولكلور والادب الكردي المدون من مناطق مختلفة من كردستان لاثبات وجهة نظره.

مع ان (خو) يعتبر الصيغة الرئيسية للضمير التوكيدي في الكرمانجية الجنوبية، الا ان هناك ايضا (خود) في بعض الحالات وفي بعض اللهجات الفرعية.

اما في الكرمانجية الشمالية فمع ان (خوه) يعتبر الصيغة الرئيسية للضمير التوكيدي الا انه يلاحظ كذلك صيغ (خو) و (خوو) و (خون) و (خوا)...

وإذا الفينا نظرة على الكتب التي الفت في قواعد اللغة الكردية وانعنا النظر في فصولها المخصصة للضمير التوكيدي في اللهجة الكرمانجية الجنوبية وجدنا فضلا عن البساطة والاختفاء والنواقص العديدة واهمال التطرق الى جوانب عديدة من الموضوع، ان الباحثين انقسموا في هذا المبحث الى فريقين.

فريق يرى ان مورفيم (خو) ضمير توكيدي ويشمل الضمائر المتصلة من الصنف الاول (م، ت، ي، مان، تان، بان) ليصبح (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان). وفريق آخر يرى ان (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان) برمقها ضمائر توكيدية.

ومع ان الفريق الاول اصاب كبد الحقيقة، الا ان ما يؤخذ عليه انه حصر بحثه في الحاق الضمائر المتصلة من الصنف الاول بالضمائر التوكيدية ولم يتطرق الى حالات الحاق الضمائر المتصلة من الصنف الثاني او الحاق ضمائر متصلة من الصنف الاول واخرى من الصنف الثاني كما لم يتطرق الى الحالات التي تغدو فيها الضمائر التوكيدية جزءا من كلمة مركبة او مشتقة.

اما الفريق الثاني فضلا عن انه لم يسجل شيئا ذا اهمية حول الضمائر التوكيدية، وقع في الخطأ كذلك في تحديدها. فلو كان (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان) برمتها ضمائر توكيدية، لما ظهرت هذه الضمائر في صيغة (خو)، ولما غدت جزءا من كلمة مركبة، ولكان من

۱ - دهوری بزۆین:

بزۆینه‌کاسی (و، و، وو، ا، ی، ئی، وئی، ج) دهوری ده‌بینن له دارشتنی وشه‌دا نه‌میش هه‌مان ده‌ور ده‌بینی له دارشتنی وشه‌و برگه‌دا، بزۆینه:

به‌پێکه‌نینی زالم باوه‌ر مه‌که.

له‌م گوته‌دا، پینج جار چاومان به‌ بزۆینی (ه) ده‌که‌وت:

- له وشه‌ی (به‌) دا، له‌م وشه‌یه‌دا پسته نه‌بزۆینی (ب) به‌ یاریده‌ی بزۆینی (ه) توانیوه‌تی وشه‌ی (به) که له‌یه‌ک برگه‌ پینک هاتوه، دا‌برێژی.

- له وشه‌ی (پێکه‌نین) دا، پستی (که‌) ی نه‌بزۆین توانیوه‌تی به‌ یاریده‌ی بزۆینی (ه) برگه‌ی (که) له وشه‌که‌دا، دا‌برێژی.

- له وشه‌ی (باوه‌ر) دا، پسته نه‌بزۆینی (و) توانیوه‌تی به‌ یاریده‌ی پسته بزۆینی (ه) برگه‌ی (وه‌ر) له وشه‌که‌دا، دا‌برێژی.

- له وشه‌ی (مه‌که) دا:

أ - پسته نه‌بزۆینی (م) توانیوه‌تی به‌ یاریده‌ی بزۆینی (ه) برگه‌ی (مه) له وشه‌ی (مه‌که) دا، دا‌برێژی.

ب - پسته نه‌بزۆینی (ک) توانیوه‌تی به‌ یاریده‌ی بزۆینی (ه) برگه‌ی (که) له وشه‌ی (مه‌که) دا، دا‌برێژی.

۲ - دهوری پاشگر:

ئه‌م بزۆینه (ه) وه‌ک پاشگر به‌کار ده‌هێنرێ، ده‌خریته ته‌ک وشه‌ییکی تر، به‌ هه‌ردووکیان وشه‌ییکی نوێ بو‌ واتاو، مه‌به‌ستیکی نوێ پینک ده‌هینن (داده‌ریژن).

۱ - له‌گه‌ڵ ناوی ساده‌دا، ناوی دا‌رژاو پینک ده‌هینرێ، وه‌ک:

دهوری
پسته بزۆینی «ه»
له زمانه
کوردی دا

● نوری عه‌لی ئەمین ●

ئه‌م پسته - وه‌ک له‌مه‌ولا ده‌بینن - ده‌ورێکی گرنگ و به‌سوود له زمانه‌ی کوردی دا ده‌بینی و ده‌توانرێ به‌ یاریده‌ی ئه‌م پسته‌وه زۆر وشه‌ی نوێ و زاراوه‌ی نوێ دروست بکریته‌و بخریته سه‌ر گه‌نجینه‌ی زمانه‌ی کوردی.

ئه‌وا به‌گه‌یه‌که‌ش له‌م ده‌ورانه ده‌دوین، که ئه‌م پسته بزۆینه له زمانه‌ی کوردی دا ده‌ی‌بینی:

ناوی دابزاو	رهگ	چاوگ	ناگر + ه ← ناگره
			خشت + ه ← خشته
پژم + ه ← پژمه	پژم	پژمین	گورز + ه ← گورزه
پرس + ه ← پرسه	پرس	پرسین	مشت + ه ← مشته
کوک + ه ← کوکه	کوک	کوکین	رست + ه ← رسته
رېز + ه ← رېزه	(رژ - رېژ)	رژان	دهست + ه ← دهسته
تهق + ه ← تهقه	تهق	تهقین	خهلوز + ه ← خهلوزه
لهرز + ه ← لهرزه	لهرز	لهرزین	پشتین + ه ← پشتینه
لهر + ه ← لهره	لهر	لهرین	خهرمان + ه ← خهرمانه
جوول + ه ← جووله	جوول	جوولان	
دز + ه ← دزه	دز	دزین	
گوت + ه ← گوته	گوت	گوتن	
گیر + ه ← گیره	گیر	گیران	

۲ - له تەك ئاوه لئناوی ساده دا، ناوی دابزاو

پنك دههینی، وهك:

راست + ه ← راسته
سهوز + ه ← سهوزه
چدوت + ه ← چدوته
خراب + ه ← خرابه
چاك + ه ← چاكه
حهوت + ه ← حهوته
تهر + ه ← تهره
چل + ه ← چله (چلهی زستان)

۵ - له گەل قەدی فرمانی ساده، یان ناساده ئاوه لئناوی

بهركاری دابزاو، پنك دههینی:

ئاوه لئناوی بهركاری دابزاو	قەد	چاووگ
كوشت + ه ← كوشته	كوشت	كوشتن
بهست + ه ← بهسته	بهست	بهستن
گهست + ه ← گهسته	گهست	گهستن
سپارد + ه ← سپارده	سپارد	سپاردن
بژارد + ه ← بژارده	بژارد	بژاردن
بوارد + ه ← بوارده	بوارد	بواردن
پهستاوت + ه ← پهستاوته	پهستاوت	پهستاوتن
قهلاشت + ه ← قهلاشته	قهلاشت	قهلاشتن
دابهست + ه ← دابهسته	دابهست	دابهستن

۳ - له گەل ئاوه لئفرمانی ساده دا، ناوی دابزاو دروست

دهكات، وهك:

هاوین + ه ← هاوینه
زستان + ه ← زستانه
بههار + ه ← بههاره
شهو + ه ← شهوه
پشت + ه ← پشته
سهر + ه ← سهره (ئافرهتی سهره).

۶ - له تەك قەدی فرمانی ساده دا، ئاوه لئناوی کارای

دابزاو، پنك دههینی، وهك:

۴ - له یههله بهگی فرمانی ساده دا، ناوی دابزاو دروست

دهكات، وهك:

چاۋوگە قەد ئاۋەلتاۋى كاراى دارزاۋ

خواردن	خوارد	خوارد + ە ← خوارده
دېتن	دېت	دېت + ە ← دېتە
بوون	بوو	بوو + ە ← بوۋە

- پىتەبزۈنى (ە) خراۋەتە نىۋان يېڭى ۋە گونجاندىۋون و بە ھەرسىكىان وشەي (پەستەك) يان، دارشتۋوۋە. لەو پاشگرانەي كە بە يارىدەي پىتەبزۈنى (ە) ۋە وشەي دارزاۋ پىك دەھىنن، ئەمانن:

۱ - پاشگرى (ك):

ئەم پاشگرە، ئەگەر:

- ا - خرايە تەك ناۋىكى سادە بە يارىدەي پىتەبزۈنى (ە) ۋە، وشەيىكى دارزاۋى نۆى پىك دەھىنن، ۋەك:
- دەست + ە + ك ← دەستەك
 كەشك + ە + ك ← كەشكەك
 چەم + ە + ك ← چەمەك^(۱)
 خشت + ە + ك ← خشتەك
 ھىلە + ە + ك ← ھىلەك
 كۆم + ە + ك ← كۆمەك

ب - خرايە تەك رەگى فرمان بە يارىدەي پىتەبزۈنى (ە) ۋە، وشەيىكى دارزاۋى نۆى سازدەدات، ۋەك:

چاۋوگە	رەگ	ناۋى دارزاۋ
رووان	روو	روو + ە + ك ← روۋەك
پەستان	پەست	پەست + ە + ك ← پەستەك
نوسان	نوس	نوس + ە + ك ← نوسەك
گەستن	گەز	گەز + ە + ك ← گەزەك
گىران	گىر	گىر + ە + ك ← گىرەك
كوتان	كوت	كوت + ە + ك ← كوتەك

ج - خرايە تەك ئاۋەلتاۋى سادە بە يارىدەي پىتەبزۈنى (ە) ۋە وشەيىكى دارزاۋى نۆى سازدەدات، ۋەك:

بەرز بەرز + ە + ك ← بەرزەك
 چەپ چەپ + ە + ك ← چەپەك

- ۱ - رەگەل رەگە، يان قەدى فرمانى ناسادە (لىكدران) دا، ناۋى ناسادەي لىكدران دادەپىژى، ۋەك:
- × كلك ھەل سەنگاندىن (چاۋوگى ناسادە).
 كلك ھەل سەنگىن (قەدى فرمانى ناسادە)
 كلك ھەل سەنگىن + ە ← كلك ھەل سەنگىنە
 × (گۆر ھەل كەندىن) (چاۋوگى ناسادە)
 گۆر ھەل كەند (قەدى فرمانى ناسادە)
 گۆر ھەل كەند + ە ← گۆر ھەل كەندە^(۱)
 × مەشكە دران (چاۋوگى ناسادە)
 مەشكە در (رەگى فرمانى ناسادە)
 مەشكە در + ە ← مەشكە درە
 × كەرخنكاندىن (چاۋوگى ناسادە).
 كەرخنكان (رەگى فرمانى ناسادە).
 كەرخنكىن (رەگى فرمانى ناسادە).
 كەرخنكىن + ە ← كەرخنكىنە
 × دوشاۋمىزىن (چاۋوگى ناسادە).
 دوشاۋمىز (رەگى فرمانى ناسادە).
 دوشاۋمىز + ە ← دوشاۋمىزە

۳ - دەۋرى گونجاندىن:

ئەم بزۈنە (ە) دەۋرى بەستن و گونجاندىن و بەك خىستن دەبىنى لە نىۋان وشەيىك و پاشگرىك دا، ۋەك:

وشەي (پەستەك). ئەم وشەيە:
 - لە قەدى فرمانى (پەست)
 - لە پاشگرى (ك)

چەوت + ە + ك ← چەوتەك

قامىش + ە + لان ← قامىشلان

۲ - پاشگىرى (وان):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك ناۋى بەيارىدەى
پىتەبزۈنى (ە) ۋە وشەيىكى داڭزاۋ بوۋاتتاۋ مەبەستىكى نۇى
پىك دەھىنى، ۋەك:

باخ + ە + وان ← باخەوان

شاخ + ە + وان ← شاخەوان

دار + ە + وان ← دارەوان

پاس + ە + وان ← پاسەوان

نېچىر + ە + وان ← نېچىرەوان

دەسك + ە + وان ← دەسكەوان

ئاش + ە + وان ← ئاشەوان

۳ - پاشگىرى (وا):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك ناۋى، دەتوانىت بە
يارىدەى پىتەبزۈنى (ە) ۋە، وشەيىكى نۇى داڭزاۋ بوۋاتتاۋ
مەبەستىكى نۇى سازىدات. دەشېت وشە نۇى يەكە:

ا - ناۋى كارا بېخشىت، ۋەك:

نان + ە + وا ← نانەوا

پىش + ە + وا ← پىشەوا

ب - ناۋى ئاسايى بېخشىت، ۋەك:

ئارد + ە + وا ← ئاردەوا

شىر + ە + وا ← شىرەوا

۴ - پاشگىرى (لان):

ئەم پاشگىرە دېسان بەيارىدەى پىتەبزۈنى (ە) ۋە،
دەتوانىت لەتەك ناۋى، يان ئاۋەلئانۋىك دا، وشەيىكى نۇى
بوۋاتتاۋ مەبەستىكى نۇى پىك بېھنىت، ۋەك:

نەرم + ە + لان ← نەرمەلان

سەوز + ە + لان ← سەوزەلان

بەرد + ە + لان ← بەردەلان

تى پىنى:

ئەگەر وشەكە كۆتايى بە پىتەبزۈنى (ە) ھاتبوو،
پىۋىستى بەيارىدەى پىتەبزۈنى (ە) نى يەو خۇى دەتوانىت
كارەكە ئەنجام بدات، ۋەك:
كوندە + لان ← كوندەلان

۵ - پاشگىرى (ن):

ئەم پاشگىرە بەيارىدەى پىتەبزۈنى (ە) ۋە، دەتوانىت
لەتەك وشەيىكى سادەدا، وشەيىكى داڭزاۋ پىك بېھنى بوۋ
مەبەست و واتايىكى تر، ۋەك:
رېز + ە + ن ← رېزەن
رەق + ە + ن ← رەقەن
رپوت + ە + ن ← رپوتەن
گېز + ە + ن ← گېزەن

۶ - پاشگىرى (م - مېن):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك ئاۋەلئانۋى ژمارەى و كۆتايى
ئاۋەلئانۋەكە بە پىتەنەبزۈن ھاتبوو، بەيارىدەى پىتەبزۈنى
(ە) ۋە، ئاۋەلئانۋە ژمارەى يەكە دەكات بە ئاۋەلئانۋى رېزىن،
ۋاتە (تەرنىيى)، ۋەك:
× ھەوت + ە + م ← ھەوتەم
ھەوت + ە + مېن ← ھەوتەمېن
× چوار + ە + م ← چوارەم
چوار + ە + مېن ← چوارەمېن
× شەش + ە + م ← شەشەم
شەش + ە + مېن ← شەشەمېن

بەلام ئەگەر ئاۋەلئانۋە ژمارەى يەكە كۆتايى بە پىتەبزۈن
ھاتبوو، لەم بارەدا دەبىت پىتە گونجاندىنى (ى) بە دواى
ئاۋەلئانۋە ژمارەى يەكەدا بېھنىت، ئەوجا پىتەبزۈنى (ە)

لهدواى ئەميشەو، پاشگىرى (م - مین)، وەك:

× سنى + ى + ە + م ← سنىيەم

سنى + ى + ە + مین ← سنىيەمین

× دە + ى + ە + م ← دەيەم

دە + ى + ە + مین ← دەيەمین

× نو + ى + ە + م ← نويەم

نو + ى + ە + مین ← نويەمین

۷ - پاشگىرى (ن):

ئەم پاشگىرە دەخىرتە تەك وشەيىكى تر، بەيارىدەى

پىتەبزوئىنى (ە)و، وشەيىكى تازە كوورە (داپزاو) بۇ واتاۋ

مەبەستىكى نوئى ئەنجام دەدات، وەك:

خىشت + ە + ن ← خىشتەن

فش + ە + ن ← فشەن

كوم + ە + ن ← كومەن

پاش + ە + ن ← پاشەن

پىش + ە + ن ← پىشەن

۸ - پاشگىرى (لە):

ئەم پاشگىرە كە لە پاشگىرى (ل)و پاشگىرى (ە)

پىك ھاتوۋە، ئەگەر خىرايە تەك ناۋى، يان ئاۋەلناۋى

بەيارىدەى پىتەبزوئىنى (ە)و، وشەيىكى نوئى داپزاۋ بۇ

واتاۋ مەبەستىكى تازە پىك دەھىنى، وەك:

ا - لەگەل ئاۋدا:

كوم + ە + لە ← كومەلە

خىشت + ە + لە ← خىشتەلە

تووت + ە + لە ← تووتەلە

ب - لەتەك ئاۋەلناۋدا:

قىچ + ە + لە ← قىچەلە

نەرم + ە + لە ← نەرمەلە

رووت + ە + لە ← رووتەلە

سەوز + ە + لە ← سەوزەلە

۹ - پاشگىرى (وەر):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خىرايە تەك وشەيىكى تر بەيارىدەى

پىتەبزوئىنى (ە)و، وشەيىكى نوئى بۇ واتاۋ مەبەستىكى نوئى

پىك دى، وەك:

بەخت + ە + وەر ← بەختەۋەر

دەم + ە + وەر ← دەمەۋەر

بىر + ە + وەر ← بىرەۋەر

كوپىر + ە + وەر ← كوپىرەۋەر

۱۰ - پاشگىرى (ۋەرى):

ئەم پاشگىرە ناسادەيە، واتە لە پاشگىرى (ۋە)و پاشگىرى

(ى) پىك ھاتوۋە، ئەگەر خىرايە تەك وشەيىكى دى، بە

ھەموويان وشەيىكى داپزاۋى نوئى لە واتاۋ پرووخساردا

پىك دەھىنى، وەك:

بەخت + ە + ۋەرى ← بەختەۋەرى

دەم + ە + ۋەرى ← دەمەۋەرى

بىر + ە + ۋەرى ← بىرەۋەرى

كوپىر + ە + ۋەرى ← كوپىرەۋەرى

۱۱ - پاشگىرى (ۋار):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خىرايە دواى وشەيىك، بەيارىدەى

پىتەبزوئىنى (ە)و، وشەيىكى نوئى داپزاۋ سازدەدات بۇ

واتاۋ مەبەستىكى جوتى لە وشە بئەرتەكە، وەك:

شوين + ە + ۋار ← شوينەۋار

ذيرين + ە + ۋار ← ذيرينەۋار

خويند + ە + ۋار ← خويندەۋار

كول + ە + ۋار ← كولەۋار

۱۲ - پاشگىرى (ۋارى):

ئەم پاشگىرە ناسادەيە، واتە لە پاشگىرى (ۋار)و پاشگىرى

(ى) پىك ھاتوۋە، ئەگەر ھاتوۋ خىرايە تەك وشەيىكى تر

بەيارىدەى پىتەبزوئىنى (ە)و، وشەيىكى نوئى بۇ واتاۋ

مەبەستىكى دى سازدەدات، وەك:

كورد + ە + وارى ← كوردەوارى

خويند + ە + وارى ← خويندەوارى

كۆل + ە + وارى ← كۆلەوارى

۱۵ - پاشگىرى (مەنى):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك وشەيىك، بەيارىدەى پىتە بزوينى (ە)و، وشەيىكى نوئى بۇواتايىكى نوئى پىك دىت، وەك:

سارد + ە + مەنى ← ساردەمەنى

خواست + ە + مەنى ← خواستەمەنى

خوارد + ە + مەنى ← خواردەمەنى

سوت + ە + مەنى ← سوتەمەنى

مزر + ە + مەنى ← مزرمەنى

چاپ + ە + مەنى ← چاپەمەنى

۱۳ - پاشگىرى (كى):

ئەم پاشگىرەش ناسادەيە، واتە لە پاشگىرى (ك)و پاشگىرى (ى) پىك ھاتوۋە، ئەگەر خراپە تەك وشەيىكى دى بەيارىدەى پىتەبزوينى (ە)و، وشەيىكى دارزاۋى نوئى پىك دىت بۇواتاۋ مەبەستىكى جوى لە واتاۋ مەبەستە بىنجى بەكى، وەك:

خېل + ە + كى ← خېلەكى

دەشت + ە + كى ← دەشتەكى

پىش + ە + كى ← پىشەكى

سەر + ە + كى ← سەرەكى

شەو + ە + كى ← شەۋەكى

بەلام ئەگەر وشەكە، خوى كوتايى بە پىتەبزوينى (ە) ھاتبو، پىوستى بە يارىدەى پىتەبزوينى (ە) نى بە، وەك: تەقە + مەنى ← تەقەمەنى

۱۶ - پاشگىرى (ر):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك پەگى فرمانى سادەى نى پەر، بە يارىدەى پىتەبزوينى (ە)و، ناۋى كاراى دارزاۋ پىك دەھىنى، وەك:

چاۋگك - رەگك - كاراى دارزاۋ

۱۴ - پاشگىرى (تى):

ئەم پاشگىرە ئەگەر خراپە تەك وشەيىكى تر بە يارىدەى پىتەبزوينى (ە)و، وشەيىكى دارزاۋى تازە پىك دەھىنىت، وەك:

پياۋ + ە + تى ← پياۋەتى

خوشاۋ + ە + تى ← خوشاۋەتى

نووسىن	نووس	نووس + ە + ر ← نووسەر
فروشتىن	فروش	فروش + ە + ر ← فروشەر
چاندن	چىن	چىن + ە + ر ← چىنەر
ناردن	نير	نير + ە + ر ← نيرەر
بەخشىن	بەخش	بەخش + ە + ر ← بەخشەر
پىۋان	پىۋ	پىۋ + ە + ر ← پىۋەر

بەلام ئەگەر وشەكە كوتايى بە پىتەبزوين ھاتبو، لەۋ بارەدا دەشىت پىتى (ى) گونجانىدن بەدواى وشەكەدا بەھىنرى، ئەوجا پىتەبزوينى (ە)، دواى ئەرىش پاشگىرى (ەتى)، وەك:

برا + ى + ە + تى ← براپەتى

دردنە + ى + ە + تى ← دردنەپەتى

ئاغا + ى + ە + تى ← ئاغاپەتى

ئازا + ى + ە + تى ← ئازاپەتى

۱۷ - پاشگىرى (و):

ئەم پاشگىرە:

أ - ئەگەر خراپە تەك ناۋى، يان چاۋگكى، كە كوتايى يان

به پیتۀ نه بزوین هاتبوو، نهوا ده بیت پیتۀ بزوینی (ه)
 بخریتۀ دوای ناوه که، یان چاوگه که، وانه به یاریده ی پیتۀ
 بزوینی (ه) هوه ده توانن کاره که ی خویمان نه انجام بدن،
 وهك:

- وینه بو چاوگه:

هاتن + ه + وه ← هاتنه وه

شاردن + ه + وه ← شارده وه

کردن + ه + وه ← کرده وه

کولان + ه + وه ← کولانه وه

خواردن + ه + وه ← خوارده وه

پلیشان + ه + وه ← پلیشانه وه

ریشان + ه + وه ← ریشانه وه

گهشان + ه + وه ← گهشانه وه

- وینه بو ناو:

له شاره وه (له - شار + ه + وه)

له خواره وه (له - خوار + ه + وه)

به بهرگه وه (به - بهرگه + ه + وه)

به رهگه وه (به - رهگه + ه + وه)

ب - نه گهر خرایه تهك فرماتیک و فرمانه که کوتایی به
 پیتۀ نه بزوین هاتبوو، نهوا کاره به یاریده ی پیتۀ بزوینی (ه)
 پیک دیت، وهك:

هات هات + ه + وه ← هاتنه وه

نیشت نیشت + ه + وه ← نیشته وه

خوارد خوارد + ه + وه ← خوارده وه

کرد کرد + ه + وه ← کرده وه

هیشت هیشت + ه + وه ← هیشته وه

به لام نه گهر:

- فرمانه که کوتایی به پیتۀ بزوینی (ا) یان (ی) هاتبوو،

له پیشا پیتۀ گونجانندی (ی) ده خهینه دوای فرمانه که،

نهوا پیتۀ بزوینی (ه) ی به دوادا ده هینین، پاش نهوانیش
 پاشگری (وه)، وهك:

× وینه بو پیتۀ بزوینی (ا):

کیلا (کیلا + ی + ه + وه ← کیلایه وه)

گریا (گریا + ی + ه + وه ← گریایه وه)

شیلرا (شیلرا + ی + ه + وه ← شیلرایه وه)

سووتا (سووتا + ی + ه + وه ← سووتایه وه)

× وینه ی بو پیتۀ بزوینی (ی)، وهك:

نووسی (نووسی + ی + ه + وه ← نووسیه وه)

چاندی (چاندی + ی + ه + وه ← چاندیه وه)

فری (فری + ی + ه + وه ← فریه وه)

کبری (کبری + ی + ه + وه ← کبریه وه)

- نه گهر فرمانه که، رابوردوی تهواویوو، لهم باره دا:

× پیتۀ بزوینی (وو) ی نیشانه ی پارتیسب ده گورین به (و)

× پیتۀ گونجانندی (ن) ده خهینه دوای پارتیسبی (و) وه

× نهجا پیتۀ بزوینی (ه) ی یاریده ده به دوای پیتۀ
 گونجانندی (ت) دا، ده هینین.

× له پاشا پاشگری (وه) ده خهینه سه ری، وهك:

گرتوو (گرتوو + ت + ه + وه ← گرتوته وه)

خواردوو (خواردوو + ت + ه + وه ← خوارده وه)

چاندوو (چاندوو + ت + ه + وه ← چاندوته وه)

نوستوو (نوستوو + ت + ه + وه ← نوستوته وه)

ج - نه گهر پاشگری (وه) خرایه تهك نامرازی په یوه ندی

ناساده وه، به یاریده ی پیتۀ بزوینی (ه) وه، کاره که نه انجام

ده دری، وهك:

× پیک (پیک + ه + وه ← پیکه وه)

× لیک (لیک + ه + وه ← لیکه وه)

× تیک (تیک + ه + وه ← تیکه وه)

به لام نه گهر نامرازه په یوه ندی به که ساده بوو، وهك (پی،

تی، لی . . .) به یی یاریده ی پیتۀ بزوینی (ه) پاشگری

(وه) ی دهخریته سهر، وهك:

بی (بی + وه ← بیوه)

تی (تی + وه ← تیوه)

لی (لی + وه ← لیوه)

ماسی (ماسی + ی + ه + كه ← ماسیبهكه)

كانی (كانی + ی + ه + كه ← كانیبهكه)

ح - نهگهر ناوهكه کوتایی به پیتهبزونی (ا، و، ه) هاتبوو، وه ویسترا بکرنیت به ناسیاو، لهم باره‌دا پیتوبستی به پیتهبزونی (ه) نی، به، وهك:

کهوا (کهوا + كه ← کهواکه)

چهقو (چهقو + كه ← چهقوکه)

پهنجهره (پهنجهره + كه ← پهنجهرهکه)

۴ - دوری نامرازی په‌یوه‌ندی:

ثم پیته بزونه (ه) له زمانی کوردی‌دا، دوری نامرازی په‌یوه‌ندی ده‌بینی و ده‌کویته دواي فرمانه‌وهو له‌تهك ناوه‌که‌ی دواي خوی‌دا ده‌سته‌واژه‌ی به‌رکاری ناراسته‌وه‌خو پیک ده‌هینی، وهك:

- ده‌چمه هه‌ولیرنی (ده‌چم - ه - هه‌ولیرنی)

- تریزی ده‌می نه‌ده‌گه‌بشته ترنی (ده‌گه‌بشت + ه + ترنی)

ده‌ی گوت: ترشه ..

- کتیبه‌کم خسته سه‌رمیزه‌که (خست + هسهر + میزه‌که)

- فرۆکه‌که گه‌وته خواری (کهوت + ه + خواری)

- له باخه‌که هاته ده‌رتی (هات + ه + ده‌رتی)

۵ - دوری نیدا:

پیتهبزونی (ه) له ناخاوتن دا دوری نامرازی ده‌نگه دان

(نیدا) ده‌بینی و ده‌کویته دواي ده‌نگه دراره‌که‌وه، وهك:

کوپه .. وریا به نه‌که‌ویته خواره‌وه (کوپ - ه)

گیانه .. وه‌ره لام دل بوت سوتواوه (گیان - ه)

کوردینه .. بخوینن (کورد - یین - ه)

سواره .. وه‌ره لهم بواره‌وه په‌رینه‌وه. (سوار - ه)

۱۷ - نامرازی (که):

نه‌گهر بمانه‌ونی ناوینکی نه‌ناسیاو، بکه‌ین به ناسیاو:

۱ - نه‌گهر ناوه نه‌ناسیاوه‌که (نه‌ناسراوه‌که) کوتایی به پیته

نه‌بزون هاتبوو، ئەوا پیته‌بزونی (ه) ده‌خریته دواي ناوه نه‌ناسیاوه‌که‌وه، نه‌جا نامرازه‌که، ده‌خه‌ینه دواي پیتهبزونه‌که‌وه، وهك:

به‌روو (به‌روو + ه + كه ← به‌رووه‌که)

باخ (باخ + ه + كه ← باخه‌که)

به‌فر (به‌فر + ه + كه ← به‌فروه‌که)

هه‌ویر (هه‌ویر + ه + كه ← هه‌ویره‌که)

بالباز (بالباز + ه + كه ← بالبازه‌که)

گه‌رین (گه‌رین + ه + كه ← گه‌رینه‌که)

ده‌مه‌داس (ده‌مه‌داس + ه + كه ← ده‌مه‌داسه‌که)

دارسینو (دارسینو + ه + كه ← دارسینوه‌که)

ب - نه‌گهر ناوه نه‌ناسیاوه‌که کوتایی به پیتهبزونی (ی)

یان (ی) هاتبوو، لهم باره‌دا پیته‌گونجاندنی (ی) ده‌خریته

دواي ناوه‌که نه‌وجا پیتهبزونی (ه) له پاشا نامرازی (که)

بی‌ناسین ..

- وینه بو (ی):

رینی (رینی + ی + ه + كه ← رینیبه‌که)

لادنی (لادنی + ی + ه + كه ← لادنیبه‌که)

ته‌شویی (ته‌شویی + ی + ه + كه ← ته‌شوییبه‌که)

هه‌رمی (هه‌رمی + ی + ه + كه ← هه‌رمیبه‌که)

- وینه بو (ی):

رپویی (رپویی + ی + ه + كه ← رپوییبه‌که)

مراوی (مراوی + ی + ه + كه ← مراویبه‌که)

ئەم بزۆینه (ه) دەخړیتە نیوان دوو وشه‌ی ساده‌وه، هەر دوو وشه‌که لیک ده‌دا، واتە بە یەکیانه‌وه دەبەستی و وشه‌ییکی نوێ پیک ده‌هینیت که له ڕووخسارو ناوهرۆک دا، له دوو وشه ساده‌که جیاوازه، بۆ وینه:

ههروه‌ها ده‌که‌ونه نیوان دوو وشه‌ی ساده‌ی ناجۆره‌وه، وه‌ک:

- ده‌ست + هو + په‌خه ← ده‌سته‌وپه‌خه
- ده‌م + هو + ڕوو ← ده‌مه‌وڕوو
- په‌ر + هو + ژوور ← په‌ره‌وژوور
- ده‌م + هو + ئیواری ← ده‌مه‌وئیواری
- گۆڤ + هو + شار ← گۆڤه‌وشار
- سه‌ر + هو + ژوور ← سه‌ره‌وژوو

- گه‌رد + ه + مل ← گه‌رده‌مل
- گول + ه + باخ ← گوله‌باخ
- په‌رد + ه + نوێژ ← په‌رده‌نوێژ
- ده‌م + ه + داس ← ده‌مه‌داس
- په‌ر + ه + مه‌رد ← په‌رهمه‌رد
- کۆڤ + ه + پان ← کۆڤه‌پان

7 - دەوری پاشبه‌ند له ئاوه‌لناوی نیشانه‌دا، ده‌بینی:

- هه‌ور + ه + تریشقه ← هه‌وره‌تریشقه
- گیسک + ه + نیر ← گیسکه‌نیر
- وشک + ه + جوو ← وشکه‌جوو
- ده‌ل + ه + ورج ← ده‌له‌ورج

ئەم بزۆینه (ه) ده‌بیتە پاشکۆی (پاشبه‌ندی ئاوه‌لناوی نیشانه، وه‌ک:

- ئەم - هه‌ویر - ه ئاو زۆر ده‌کیشی.
- لەم په‌نده‌دا وه‌ک ده‌بینن:

ئاوه‌لناوی (ئەم) و پاشبه‌ند (ه) واتە (ئەم — ه) بە هه‌ردووکیان ناوی (هه‌ویر) یان گرتۆته‌ نیو خۆیان بۆ ئەوه‌ی ده‌ست نیشان و دیاری‌بکەن، وه‌ک ده‌شپین ئاوه‌لناوی نیشانه (ئەم) که‌وتۆته‌ سه‌ره‌تاوه، ئەنجا ناوه‌ ده‌ست نیشان کراوه‌که‌ی به‌دوادا هاتوووه‌ له‌پاشا بزۆینی (ه) ی پاشبه‌ند.

هه‌روه‌ها ئاوه‌لناوی (ئەو — ه) یش، وه‌ک:

× ئەو - چاو - ه کۆنیر بیت، که‌ خه‌نیمی خۆی نانا‌سیت.

× ئەم نانه، به‌و - رۆن - ه. ئەنجا.

هه‌روه‌ها ده‌خړیتە نیوان دوو په‌گی فرمانه‌وه، وشه‌ییکی ناساده پیک دیت، وه‌ک:

- ته‌ق + ه + ته‌ق ← ته‌قه‌ته‌ق
- له‌رز + ه + له‌رز ← له‌رزه‌له‌رز
- جووڵ + ه + جووڵ ← جووڵه‌جووڵ
- لوور + ه + لوور ← لووره‌لوور
- گرم + ه + گرم ← گرمه‌گرم

أ - ئەگه‌ر وشه‌ ده‌ست نیشان کراوه‌که‌ کۆتایی به‌ پیته‌بزۆین نه‌هاتبوو، ساده‌بیت، یان ناساده (داڕژاو - لیکدراو) پاشبه‌ندی (ه) ده‌خړیتە کۆتایی وشه‌که‌وه (واته‌ وشه‌ ده‌ست نیشان کراوه‌که‌وه)، وه‌ک:

هه‌ندی جار ئەم پیتە (ه) له‌ته‌ک ئامرازی (و)ی عه‌تف دا یه‌ک ده‌گرن و پیکه‌وه ده‌که‌ونه نیوان دوو وشه‌ی ساده‌ی هاوچه‌شنه‌وه، بۆ پیک هینانی وشه‌ییکی ناساده، که‌ واتاو مه‌به‌ستیکی نوێ پیک ده‌هینن، وه‌ک:

- ئەم گورگه‌ + ه ← ئەم گورگه‌ (ناوی ساده)
- ئەو به‌رخ + ه ← ئەو به‌رخه‌ (ناوی ساده)
- ئەم کوردستان + ه ← ئەم کوردستانه‌ (ناوی داڕژاو)

- شاخ + هو + شاخ ← شاخه‌وشاخ
- بان + هو + بان ← بانه‌وبان
- شار + هو + شار ← شاره‌وشار

ئەو رووۈك + ە ← ئەو رووۈكە (ناۋى دارزاۋ)
 ئەم دەمەداس + ە ← ئەم دەمەداسە (لىكدرائ)
 ئەو گۈلەگەنم + ە ← ئەو گۈلەگەنمە (لىكدرائ)

ئەم + سەبەتەتەرنى + ى + ە ← ئەم سەبەتەتەرنىيە
 ئەو + سەركانى + ى + ە ← ئەو سەركانىيە
 ئەم + گۈشتەتۈنىتۈنى + ى + ە ← ئەم گۈشتەتۈنىتۈنىيە

ب - ئەگەر ئەو وشە سادە، يان ناسادەيەى كە دەويسترنى بە يەكى لى ئاۋەلناۋى (ئەم - ە) يان (ئەو - ە) دەست نىشان بىكرىت و لە شىۋەى (كۆدا بوو، ۋە كۆتايى بە پىتەبزۈينى نەھاتبوو، دەبىت پاشبەندى (ە) بخرىتە دۋاى ئاسرازى (كۆ) ۋە ئەك وشە سادەكە يان ناسادەكە، ۋەك: ئەم گۈل + ان + ە ← ئەم گۈلانە ئەو رووۈك + ان + ە ← ئەو رووۈكەنە ئەم چىرۈك نوس + ان + ە ← ئەم چىرۈك نوسانە ئەو تەنگە بە دەست + ان + ە ← ئەو تەنگە بە دەستانە

د - ئەگەر وشە دەست نىشان كراۋەكە يەكى لەم وشانە بوو (رۆ، شەو، سەر، لا، بەر، پەر) پاشگىرى (ە) ئەگەرەكە، ۋەك: x ئەمسال سالى مەيمونە، ئەمە ھەولمانە، ئاخۆ دوايىمان چۈنە. (ئەم - سال...) x ئەمسەر ئەكار ئەو سەر ئەكا (ئەم - سەر...) (ئەو - سەر...)

ج - ئەگەر ئەو وشەيەى كە دەويسترنى بە ئاۋەلناۋى (ئەم - ە) يان (ئەو - ە) دەست نىشان بىكرىت، ۋە وشەكە - سادە بىت، يان ناسادە) كۆتايى بە پىتە بزۈينى (ە، ا، ۋ، ى، ئى، ۋى) ھاتبوو، دەبىت. - پىتە نەبزۈينى (ى) گونجاندىن بخرىتە دۋاى پىتەبزۈينى وشەكە.

x ئەمرو ھاتم (ئەم - رۆ...)
 x ئەمشەو باران بارى (ئەم - شەو...)
 x ئەملاۋ ئەولا دەكات. (ئەم - لا - ...)
 (ئەو - لا - ...)
 x ئەمبەرۋ ئەو بەر مەكە (ئەم - بەر - ...)
 (ئەو - بەر - ...)
 x يان ئەمبەر دەگرى، يان ئەو پەر.

- پاشبەندى (ە) بخرىتە دۋاى پىتە نەبزۈينى (ى)، ۋەك: ئەم + پەنجەرە + ى + ە ← ئەم پەنجەرەيە ئەو + پى + ى + ە ← ئەو پىيە ئەم + خۈنى + ى + ە ← ئەم خۈنىيە ئەو + دەرگا + ى + ە ← ئەو دەرگايە ئەم + كانى + ى + ە ← ئەم كانىيە ئەو + چەقۇ + ى + ە ← ئەو چەقۇيە

(ئەم - پەر - ...)
 (ئەو - پەر - ...)
 ھ - ئەگەر وشەيك بە وشەيىكىدى تەواۋكرا، ۋەك:

كۆترى چيا
 لىرەدا ئەگەر ويسترا ناۋە تەواۋكراۋەكە، واتە (كۆتر) ە كە دەست نىشان بىكرىت، وشەى كۆتر دەخرىتە نىۋان (ئەم... ە) يان (ئەو... ە) لەم بارەدا پاشبەندى (ە) بەدۋاى وشەى كۆتردا دەھىنرىت و دەلىن:
 ئەم - كۆتر - ەى چيا
 ئەو - كۆتر - ەى چيا

ھەروەھا ئەگەر وشە نىشانەكراۋەكانىش ناسادە بوون، ۋەك:

بەلام ئەگەر ويستان ناۋە تەواۋكەرەكە، واتە وشەى

ئەم + دەسكە چەقۇ + ى + ە ← ئەم دەسكە چەقۇيە
 ئەو + بەرەكەۋا + ى + ە ← ئەو بەرەكەۋايە

پاشبه‌ندی (ه) باره‌دا پاشبه‌ندی (ه) به‌دوای
وشه‌ی (چیا) دا ده‌هینین، وه‌ک:

کوئری (ثم - چیا - ی + ه) ← چیا به

کوئری (ثم - چیا + ی + ه) ← چیا به

هه‌روه‌ها:

ریواسی کونستان

ثم ریواسه‌ی کونستان

ریواسی ثم کونستانه

تی‌بینی:

ناوی ته‌واوکر، یان ته‌واوکر، ته‌گهر ناسراوی دیار،

یان نادیار بوو، ناتوانری به‌ئاوئناوی (ثم . . . ه) یان

(ثم . . . ه) نیشانه بکریت، واته ناتوانریت بوئریت:

ثم کوئره‌که‌ی چیا

کوئری ثم چیاکانه

ثم کوئرینکی چیا

کوئری - ثم - چیا ییک - ه .

به واتایکی رووتر ئاوه‌ئاوئناوی نیشانه‌ی (ثم . . . ه) و

(ثم . . . ه) ته‌نیا ده‌چینه سهر وشه‌ی نه‌ناسراو (نکرة).

و - ئاوه‌ئاوئناوی نیشانه‌ی (ثم) و (ثم)، وه‌ک:

ثم - سوار - ه له‌لادی وه‌هاتوو

ثم - کهو - ه ده‌قاسپینی

ته‌گهر ویستمان له‌رسته‌ی یه‌که‌م دا ناوه‌ده‌ست نیشان

کراوه‌که، که وشه‌ی (سوار)ه ناونه‌هینین، له‌م باره‌دا

پاشبه‌ندی (ه) ده‌لکینریت به‌ئاوه‌ئاوئناوی (ثم)ه وه‌و رسته‌که

وه‌های لی‌دی:

ثمه له‌لادی وه‌هاتوو

هه‌روه‌ها له‌رسته‌ی دووه‌میش دا، ناوی (کهو)

ده‌ست نیشان کراوه، ته‌گهر بمانه‌وتی ناوه‌ده‌ست نیشان

کراوه‌که لابه‌رین، واته ناوی نه‌هینین له‌بهر ههر مه‌به‌ستی

بیت، ثم ده‌مه پاشبه‌ندی (ه) یه‌کسر ده‌لکینین به

ئاوه‌ئاوئناوی (ثم)ه وه‌و رسته‌که وه‌های لی‌دی:

ثمه ده‌قاسپینی .

له‌م بارانه‌دا به وشه‌ی (ثمه) و (ثمه) به تاک و کوئانه‌وه

(ثمانه) و (ثموانه) ده‌گوتریت (راناوی نیشانه) چونکه له‌بری

وشه نیشانه کراوه‌که به‌کارهاتوو .

ز - ترکیبی وه‌سفی ته‌گهر ویسترا به‌ئاوه‌ئاوئناوی (ثم . .

ه) یان (ثم . . . ه) ده‌ست نیشان بکریت، ده‌بیت

له‌پیش دا، ترکیبه‌که به‌خیرته شیوه‌ی ناوینکی ناساده

(لیکدراوه‌وه، ته‌وجا ده‌ست نیشان بکریت، بو‌وتنه:

گرلی سوور

چاوی کال

کهوی گهردن به‌خال

سیوی مزر

x له‌هه‌نگاوی یه‌که‌م دا، ثمه ترکیبانه هه‌موویان ده‌خه‌ینه

شیوه‌ی وشه‌یینکی ناساده وه‌ (لیکدراوه‌وه):

گرله‌سوور

چاوکال (چاوه‌کال)

کهوه گهردن به‌خال

مزره‌سیر

x له‌هه‌نگاوی دووه‌م دا، ئاوه‌ئاوئناوی (ثم) یان (ثم)ه

ده‌خه‌ینه به‌راییی وشه لیکدراوه‌کانه‌وه:

ثم گوله‌سوور

ثم چاوکال (چاوه‌کال)

ثم کهوه گهردن به‌خال

ثم مزره‌سیو

x له‌هه‌نگاوی سی‌یه‌م دا، پاشبه‌ندی (ثم) و (ثم)ه که

پینه‌بزوتنی (ه) یه‌ده‌خه‌ینه کوئایی وشه لیکدراوه‌که‌وه:

ثم گوله‌سووره

ثم چاوکاله (ثم چاوه‌کاله)

ثم کهوه گهردن به‌خال

ثم مزره‌سیوه

ز - ته‌گهر دوو وشه‌ی ساده، یان ناساده (دارژاو،

لیکندراو، ثاوتیه) بان پتر واری عهتف له نیوانیان دا بوو، وه ویست! به ثاوه‌لناوی (ثم . . . ه) یان (ثو . . . ه) دهست نیشان بکرت:

- ثاوه‌لناوی (ثم) یان (ثو) دهخربته بهرای وشه‌که، یان وشه‌کان، به‌لام پاشبه‌ندی (ه) دهخربته دواي ثو وشه‌یه، یان وشانه‌ی که به‌دواي واری عهتفه‌که‌دا دیت، وه‌ک:

گه‌ل و سویا - ثم گه‌ل و سویا به

هیله‌کو بزونه - ثم هیله‌کو بزونه

هه‌نارو همرمی و سیو - ثو هه‌نارو همرمی و سیو

چیاو گردو نه‌هان - ثو چیاو گردو نه‌هاله

به‌لام ته‌گه‌ر ویسترا هه‌ردوو وشه‌که‌ی پیش و پاش واوه

عهتفه‌که دهست نیشان بکرت، لهم باره‌دا ده‌توانین

پاشبه‌ندی (ه) به‌دواي معتوف و معتوف تیله‌یهی‌دا

بهینین، وه‌ک:

ثم مه‌زه‌و ثو بزونه

ثو سواره‌و ثم پیاده

ثم شاره‌و ثو گوندانه

ثو پیاهوو ثم زنه

۸ - دهوری راناوی که‌سی دووه‌م:

ثم بزونه (ه) له فرمانی داخوازی‌دا، دهوری که‌سی

دووه‌می تا‌ک ده‌بینی، وه‌ک:

پنوسه (ب - نووس - ه)

بکړه (ب - کړ - ه)

بفره (ب - فر - ه)

دانیسه (دانیس - ه)

۹ - دهوری فرمانی (بوون):

ثم بزونه دهوری فرمانی (بوون) ده‌بینی له پسته‌ی

ئیسنادی‌دا بز که‌سی سی‌یه‌می تا‌ک له ده‌می ته‌خباری

حازردا، وه‌ک:

بارام مه‌رده (مه‌رد - ه)

تروزی‌یه‌که تاله. (تال - ه)

هه‌ناره‌که ترشه. (ترش - ه)

سه‌ربازه‌که نازابه. (نازا - ی - ه)

ثم فرمانه (ه) له رسته‌دا:

- وه‌ک فرمانیکی نانه‌واو (بی‌هین) به‌کارده‌هینریت و

ناتوانیت بیته‌گوزاره (مسند) هه‌تا به‌یاریده‌ی وشه‌یک،

یان چهند وشه‌یک‌ی تروه نه‌بیت، وه‌ک:

سیوه‌که مزره.

لهم رسته‌یه‌دا:

سیوه‌که: کارابه

مزره: گوزاره‌یه

مزر: ثاوه‌لناوه

ه: فرمانی بوونی نانه‌واوه. ته‌گه‌ر به‌یاریده‌ی ثاوه‌لناوی

(مزر) هوه نه‌بوايه نه‌ی‌ده‌توانی بیته‌گوزاره.

که‌واته وشه‌ی (مزر) لیره‌دا:

۱ - فرمانی (ه) ته‌واو‌کردوو

۲ - سیفه‌تی (مزرتی) داوه‌ته‌پال سیوه‌که

هه‌روه‌ها:

باوکم له شاره (ه)

مه‌ریوان مه‌رده (ه)

مه‌هاباد شاری نازادی‌یه (ه)

به‌هار خوشه (ه)

- ده‌بیته یاریده‌ده‌ری ریزه‌ی دولایی (پارتیسیپ

PARTICIP) یو‌ته‌وه‌ی بیته‌فرمانی رابوردووی ته‌واو له

شیه‌ی که‌سی سی‌یه‌می تا‌ک‌دا، وه‌ک:

نوومتن - نووست + وو ← نووستوو + ه

بارام نووستوو:

چاندن - چاند + وو ← چاندوو + ه

تروه‌که‌م چاندوو.

نووسین - نووسی + و ← نووسیو + ه
وتاره کهم نووسیوه.

نووسین نووس نووس + یار ← نووسیار
فروشتن فروش فروش + یار ← فروشیار
کیرین کیر کیر + یار ← کیریار
جووت جووت + یار ← جووتیار
کشت کشت + یار ← کشتیار

تی بیتی:

هندی، پیته بزونی (ه) له شیوانه دا به رانای
تی ده گن، وهك له گوژاری پوشتییری ژماره. (۱۰۹) سالی
۱۹۸۶ لاپه ره (۲۵۵) دا وتوومه باسیکم به دسته وهیه له سه
فرمانی (ه) و پیشگری (هه) له فرمانی (هه بوون) دا، نه گهر
بتوانم بگمه نه جامیکی باش بلاوی ده که مه وه.

سهرچاوه کان:

پهراویزه کان:

۱ - مختصری صرف و نحوی کوردی - سعید صدقی - به بغداد
۱۹۲۸ -

۲ - دستوری زمانی کوردی - توفیق وهیبی - جزمی به کم -
۱۹۲۹ به بغداد - ۱۹۵۸.

۳ - گرتنی که لینیکی تر له ریزمانی کوردی - نوری عهلی -
نهمین - ۱۹۵۸.

۴ - ریزمانی ناخاوتنی کوردی له چاپ کراوه کانی کوری زانیاری
کورد - ۱۹۷۶.

۵ - پهنلی پیشینان شیخ محمدی خالی - چاپخانه می عاریف -
به بغداد - ۱۹۵۷ م.

۶ - ریزمانی کوردی - د. نسرین فخری و د. کوردهستان
موکریانی - زانکوی سلاحه ددین ۱۹۸۲.

۱ - گورمه ل کهنه، یان (گورمه ل کهنه) ناوی زینده وه رینکه
له ناو گورستانه کان دا دهژی و گوژی سه وه وه کان
هه ل ده کهنی.

۲ - (چمه مک) ناوی گوندیکه له کوردستان.

۳ - هندی له باشگری (ریان) دوو دلن و به کوردی
دانانین و ده لین له (ه) ی ئینگلیزی سه وه هینرا وه ته ناو
زمانی کوردی سه وه، ده لین له بیری (ه) باشگری (یار)
به کار بهینری، وهك:

تکایه، نهوانی باس و وتارمان بو ده نیرن، په پرهوی نهم دوو
خاله بکه ن: -

۱ - باسه که به خه تیکی خوش بنووسن و دابپرکردنی (تقطیع)
وشه کان بو ئیمه به جی بهین.

۲ - باسه که به رینووسی تازهی کور بنووسن.

دور حرف العلة في اللفظة الكردية

نوري علي أمين

جذع الفعل وفي تلك الاحوال يكون مع المفردات التي يلتصق بها مفردات جديدة. وبعد ذلك ينتقل الباحث الى دور في الرابطة والتوحيد بين مفردة ولاحقة حيث تتكون كلمات مشتقة ويأتي بامثلة عديدة ويتحدث باسمها عن دور، في لاحقة (ك) و(وان) و(وا) و(زان) و(ن) و(م - مين) و(ل) و(له) و(وه) و(ر) و(وه) والاداة (كه) حيث يشفع ما يذهب اليه بامثلة متعددة ويوضح كل الجوانب التي يتناولها. وفيما يتعلق بالاداة (كه) يقسمها الى أ، ب، ج ثم يقف على دور هذا الحرف في اداة الربط ودوره في (نيدا) ودوره في التركيب في المفردة غير البسيطة، ويقوم ايضاً بدور ملحق صفة لاشارة، ثم يشرح دوره في المخاطب بنوعية في فعل الطلب، كما انه يلعب دور فعل الكينونة في الجملة الاسنادية.

واخيراً فان الباحث يولي اهتماماً كبيراً بدور الحرف المذكور، ويبيدي في سياق بحثه جملة من الملاحظات حوله في دوره البارز في اللفظة الكردية وما تطرأ عليها من تطورات في استحداث مفردات ومصطلحات عديدة تفنى اللغة الكردية بثروة لغوية هائلة.

يتناول البحث اهمية وفائدة هذا الحرف في اللفظة الكردية، حيث يمكن بوساطته تكوين واستحداث عدد كبير من المفردات والمصطلحات الجديدة و اضافتها الى دخيرة اللغة الكردية.

يلقي الباحث الضوء على الادوار التي يؤديها الحرف المذكور في اللغة الكردية، ويقدر ماتلعب حروف العلة و، وو، ا، ي، ن، وى»

دوراً هاماً في صياغة اللفظة، فان هذا الحرف ايضاً يلعب ذات الدور ويضرب مثلاً واضحاً على ما يذهب اليه ويوضحه بشكل معضل، ثم ينتقل الباحث الى الدور يؤويه كاللاحقة حيث عن طريق وصفه الى جانب مفردة اخرى تتكون مفردة جديدة تستخدم لمعنى وغرض جديدين، اي ان تلك المفردة الجديدة تأخذ بعداً اخر من حيث معناها وغرضها.

وان هذا الحرف يستخدم كاللاحقة مع الاسم البسيط والى جانب الصفة البسيطة، ومع الظرف البسيط يكون اسماً مشتقاً وبالإضافة الى ذلك يستخدم مع جذر الفعل البسيط ومع جذع الفعل البسيط وغير البسيط الى جانب

ببینا گهه سهاده تیرین رسته ده کوردی

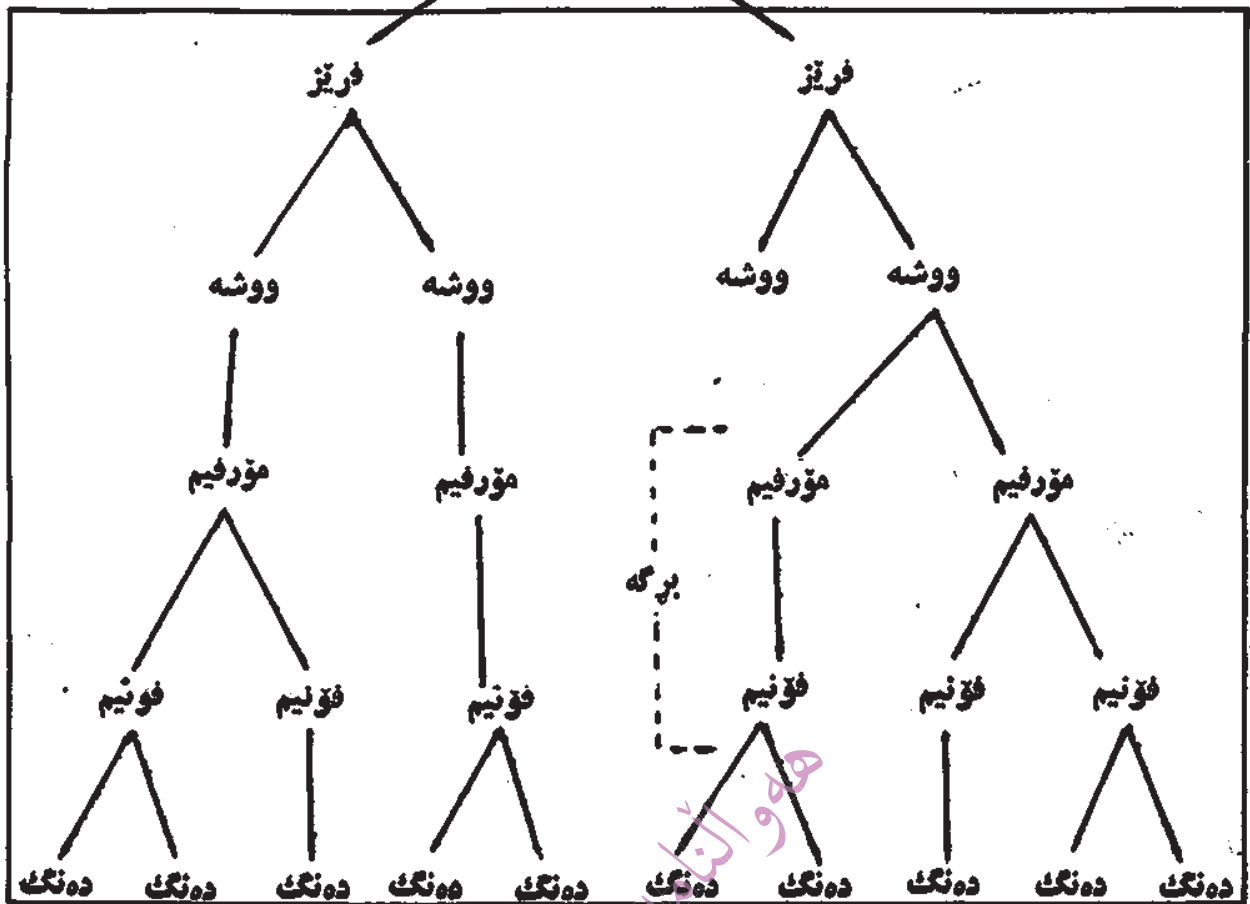
هه و نامه ی کتیب

د. وریا عمر امین
کولێجی پهروه رده - زانکۆی بهغدا

سهاده تیرین که ره سه گانی زمان هه تاکه ده نگانه ن که به هوی نه ندامانی ئاخاوتنه وه دروست ده کترین. گه وه تیرین و ئالۆزترین دانه ی (رێزمانی) ش رسته به. په یوه ندیی نیوان دهنگ و رسته له سه ره په پیره ونیکی هه ره می ئه م جو ره دامه زراوه.

رسته گه وه تیرین دانه ی (رێزمانی) ی زمانه. ئامانجی هه ره سه ره گیی رێزمان پێناسینی رسته به رسته ش بی ناسریت بی پێناسین و ده ست نیشان کردنی سه روشت و چۆنه تی ی هه مو هه که ره سانه ی دروستی ده که ن و جو ری په یوه ندیی نیوانیان له ناو چوارچۆیه ی رسته دا.

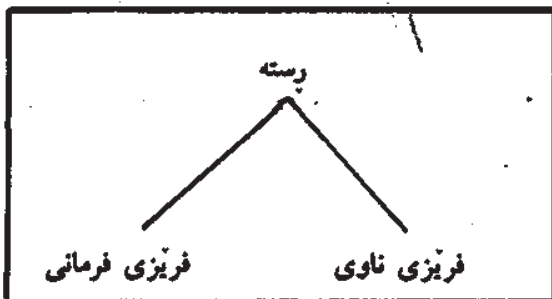
(سىنتاكسى) ىش وشەيە . . بۇيە توخون دەنگە و فونىم و برگە مورفيم ناكەوين. (1)
 رستە لە ھەر زمانىك دا لە چەند بەشىكى بنجى (ریشە) پىك دىت . . ھەر دانەيىكى رىزمانى بتوانى دەورى بەشىكى بنجى رستە بگىرنى (فرىز) پىك دەھىنى .

سادەترىن رستە لە دوو فرىز پىك دىت :

۱ - فرىزى ناوى Noun phrase (ف . ن بۆگورت كوردنەو)

۲ - فرىزى فرمانى verb phrase (ف . ف)

رىزبوونىان لە رستەى زمانى كوردى دا بەم جۆرەيە :

وانا - بە ھوى ئەو نرخانى تاكە دەنگەكانى زمان لەناو چوارچىوھى زمانىكى تايەتى دا پىشانى دەدەن فونىمەكانى زمانەكە دەست نىشان دەكرىن .
 لەناو قالىي برگەكان دا بە فونىمى يا زياتر مورفيم پىك دىت .

بەمورفيمى يا زياتر وشە پىك دىت .

بە وشەيى يا زياتر فرىز پىك دىت .

چەن فرىزىكىش رستەپىك دەھىن . (1)

دەست نىشان كوردنى سروشت و چۆنەتى پىك ھاتنى

ئەم كەرەسانە (دەنگ - فونىم - برگە - مورفيم - وشە -

فرىز) و چۆنەتى لەبەك دانىيان لەناو چوارچىوھى رستەدا

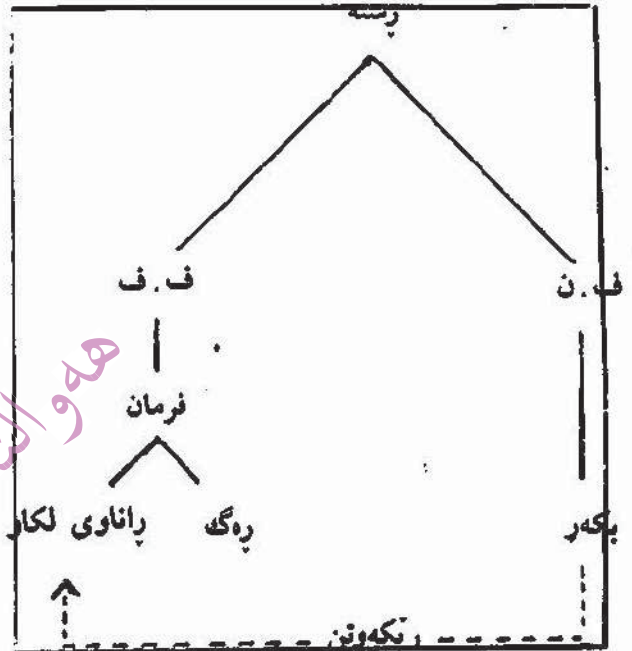
رىزمانى زمانەكەيە .

ئەم باسە سىنتاكسىيە . دانەى سەرەكىي

سادهترین فریزی ناوی له ناویك (یا راناویك) پیک دیت.

سادهترین فریزی فرمانی له زمانی کوردی دا له بهگی فرمان و راناویکی لکاو پیک دیت، ئه رکی راناوی لکاو دهبرینی ریکهوتته له نیوان بکهرو فرمان دا. (3)

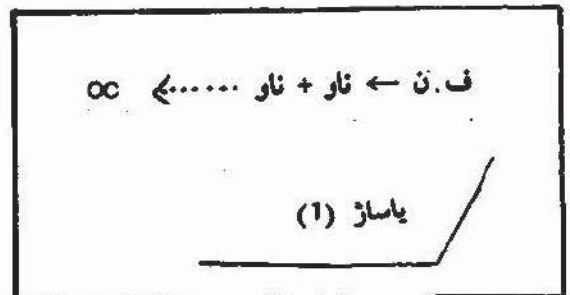
ئهم وینهیه بیناغهی سادهترین رستهی زمانی کوردی روون دهکاتهوه.

به دهست نیشان کردنی یاساکانی دارشتنی (فریزی ناوی) و (فریزی فرمانی) ریزمانی سادهترین رستهی کوردی دهست نیشان دهکرتی.

۱ - فریزی ناوی

فریزی ناوی له ناوی یا زیاتر پیک دیت. (که دهئین زیاتر وانا ژمارهییکی بی کوتایی)

ئهم ناوانه به (و) یا (ی) لهیهك دهدرین. جیاوازی نیوان ئهم دوگجوره له یهك دانه لهوهدابیه، ئهو ناوانه به (و) لهیهك دهدرین هموو بهشداری له رووداوی فرمانهكه دهكهن به بیی ئهوترکهی لهناو چوارچنوهی رستهكهدا بییان سپیراه. وهك لهم نمونانهدا دهردهكهوتی:

أ - ئازاد و بزگار و ئاواز و ئاههنگه. . . هاتن

ب - من ئازاد و بزگار و ئاواز و ئاههنگه. . . دهبینم

ج - من نامه بو ئازاد و بزگار و ئاواز و ئاههنگه دهئیرم.

ئهم چوار ناوه (ئازاد - بزگار - ئاواز - ئاههنگه) به ئامرازی (و) لهیهك دراون. له (أ) دا دهوری بکهری رستهكه دهبینن، ههر چواریان له (هاتن) دا بهشدارن.

له (ب) دا دهوری بهکاری راستهوخوی رستهكه دهبینن. ههر چواریان بهشدارن لهوهی که دهبینن.

له (ج) دا دهوری بهکاری ناراستهوخو دهبینن، ههر چواریان بهشدارن لهوهی نامهیان بو دهئیرنی.

لهلایهکی تروه ئهو ناوانه به (ی) لهیهك دهدرین بهیهوندی یان لهگهڵ پهکتردا لهسهه بیناغهی (ههیی) Possessive دایه. تهنیا ناوی بهکم رووداوی فرمانهكه بهبیی ئهو ئهترکهی لهناو چوارچنوهی رستهكهدا بیی سپیراه بهجی دههئینی. ئهم ناوهش سهه به ناوی دوهم دهبی و ناوی دوهم سهه به هی سی بهم دهبی و سی بهم سهه بهچوارهم و بهم جوره. وهك لهم نمونانهدا دهردهكهوتی

د - برای دهزگیرانی کچی پوورم هات.

ه - من برای دهزگیرانی کچی پوورم دهناسم.

و - من نامه بو برای دهزگیرانی کچی پوورم دهئیرم.

لهم رستانهدا (برا - دهزگیران - کچی - پوور) هموو ناون به ئامرازی بهستن (ی) لهیهك دراون له (ه) دا دهوری بکهری و له (ه) دا دهوری بهرکاری راستهوخو و له (و) دا دهوری بهرکاری ناراستهوخو دهبینن. له ههر سی حالت دا تهنیا (برا) یه رووداوی فرمانهكه بهبیی ئهو ئهترکهی له ناو چوارچنوهی رستهکان دا بیی سپیراه، بهجی

هر ناوهی دهشی ئاوه‌لناوێ یا زیاتری له‌گه‌ڵ دا
 ده‌رکه‌وی. (دیسان ژماره‌ی ئاوه‌لناوه‌کان بێ سنوره)
 گه‌ر هات ناوه‌که ئامرازێ پیناسین (ه‌که‌ی له‌گه‌ڵ دا
 بوو. ئه‌وه ناوه‌که به ئاوه‌لناوێ به‌که‌مه‌وه و ئاوه‌لناوه‌کان
 به‌یه‌که‌وه به هۆی ئامرازێ به‌ستن (ه‌) لیک ده‌درین و
 (ه‌که) ده‌چینه سه‌ر دوا ئاوه‌لناوه‌وه.

ده‌هینی ته‌نیا (برایه) له (ه‌) دا هاتوووه له (ه‌) دا ناسراوه‌وه له
 (و) دا نامه‌ی یۆده‌نیرری. ئەم (برایه) به‌هی (ده‌زگیران) ه‌و
 ده‌زگیران ه‌ی (کچ) ه‌و کچ ه‌ی (پوورم) ه‌.
 له‌ پرووی نه‌زه‌ری یه‌وه ه‌یچ ه‌یزی نی‌یه‌ بلی ژماره‌ی ئه‌و
 ناوانه‌ی له‌ بکه‌ر و به‌رکار. ه‌ند ده‌رده‌که‌ون نابێ له‌وه‌نده
 ره‌ت بێ ژماره‌ی ناوه‌کان ه‌ر چه‌ندی بێ ده‌شی
 ناویکی تری به‌خه‌رته سه‌ر.

له‌ پرووی عه‌مه‌لی یه‌وه .. ژبانی پۆزانه ه‌هرگیز
 پێوستی به‌م جووره‌ به‌ستانه نی‌یه‌ ژماره‌ی ناوه‌کانی به‌کجار
 زۆری

ناو ده‌شی ئەم ئامرازانه‌ی له‌گه‌ڵ دا

ده‌رکه‌وی:

(ان) ی کۆ

(ه‌که‌ی) پیناسین

(یک) ی نه‌ناسین (یا تاکیتی singularity)

(ان) و (یک) ه‌هرگیز پیکه‌وه ده‌رناکه‌وه‌ن

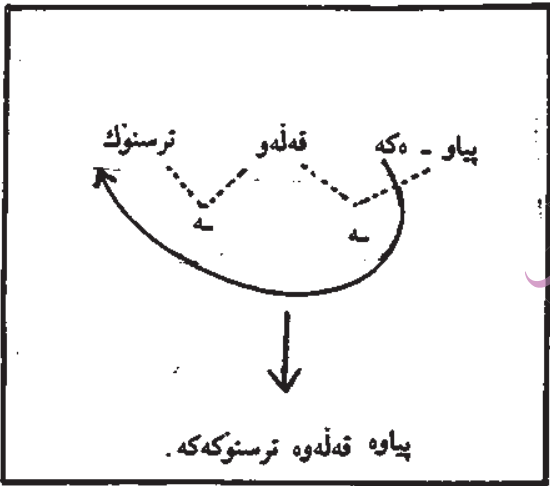
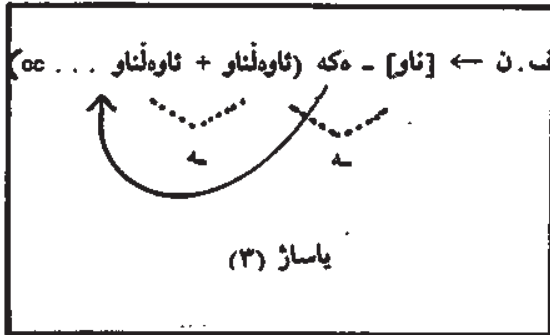
گه‌ر (ان) و (ه‌که) پیکه‌وه ده‌رکه‌وتن ریزبوونیان به‌م جووره

ده‌یی ه‌که - ان ← ه‌کان

کور - ه‌که - ان ← کوره‌کان

باسای لیکدانی ئاوه‌کان بو‌ پیک ه‌ینانی فریز له‌م

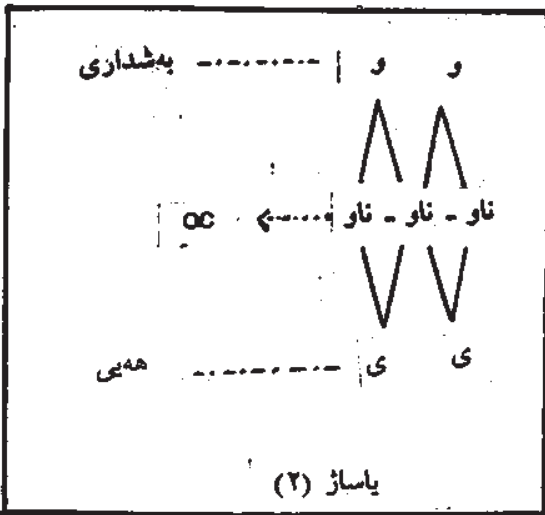
وینته‌به‌دا روون کراوه‌ته‌وه.

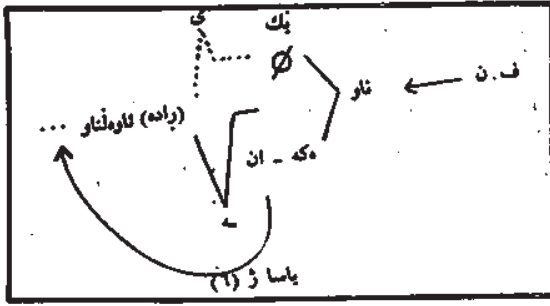

ه‌ر ئاوه‌لناوه‌ش ده‌شی (راده) ییکی intensifire له‌گه‌ڵ دا
 ده‌رکه‌وی. (مه‌به‌ست له‌ راده ئەم جووره وشانه‌ن زۆر -
 که‌می - ه‌ه‌ندی - به‌کجار ... ه‌ند) راده پێش ئاوه‌لناو
 ده‌که‌وی.

جوان - زۆر جوان

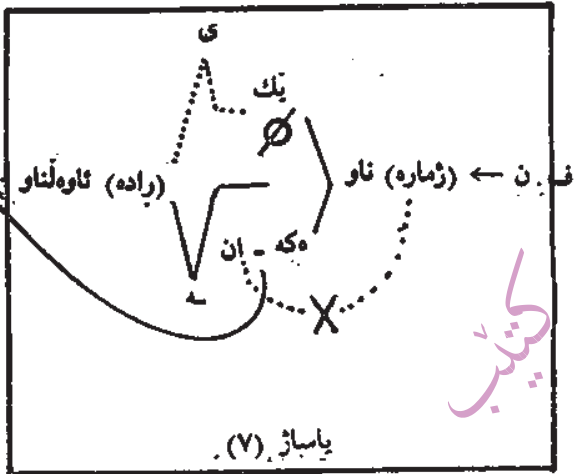
به‌رز - به‌کجار به‌رز

ههر ناوهی دهشی ناویکی ژماره‌ی له‌گه‌ل دا ده‌رکه‌وی
 ناوی ژماره همیشه پیش ناو ده‌که‌وی.
 پینج پیانو ..

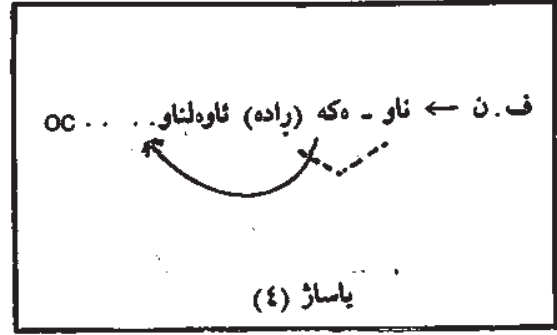
دووسه‌دو بیست قوتایی ..
 به‌شپوه‌ییکی گشتی (ناوی ژماره) و نامرزی کو پیکه‌وه
 له‌گه‌ل هه‌مان ناودا ده‌رناکه‌ون (X) نیشانه‌ی له‌گه‌ل په‌ک
 ده‌رناکه‌وتنه ..

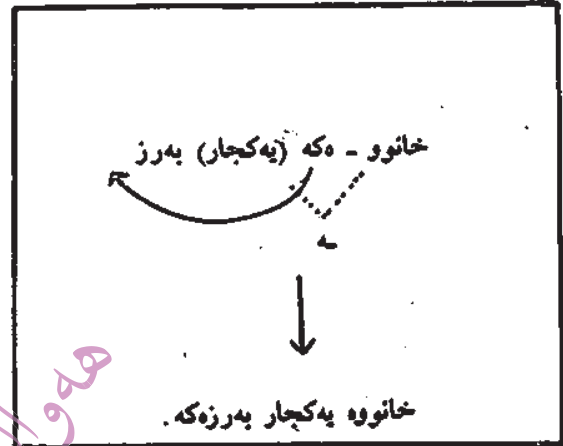
ده‌سنالی په‌کچار ساوا (بی نامران)
 ده‌پیاویکی زور ناوا له‌گه‌ل (پک)
 جهوت کتیه زور کونه‌که. له‌گه‌ل (هکه).

ههر ناوهی دهشی .. ناویکی نیشاره‌ی له‌گه‌ل دا
 ده‌رکه‌وی. ناوه‌کانی نیشاره ئەمانه‌ن:

دوور	نزیك	
تهوه	تهمه	تاك
تهوانه	تهمانه	كو

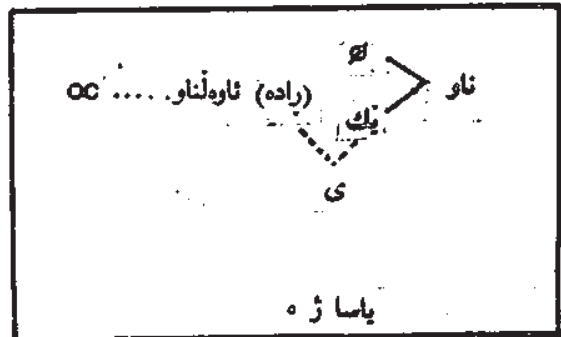

پاساژ (٤)

گه‌ر ناو (هکه‌ی) له‌گه‌ل دا نه‌بوو ناو و ناوه‌لئاوه‌کان به
 هوی نامرزی به‌ستن (ی) لیک ده‌درین، (پک) ی له‌گه‌ل دا
 بی یا نا.

کوری زیره‌کی ناوا - کورینکی زیره‌کی ناوا
 پیاوی زیری دلسوز - پیاویکی زیری دلسوز

پاساژ ه

نیشانه‌به بو (هیچ) واتا ناو به‌بی (هکه) و (پک)
 پاساژ (٤) و (ه) له‌په‌ک پاسا کو ده‌کرینه‌وه.

چاووگ کراوه به سه چاره لی یهوه رهگ وهرده گیری.
 رهگی رابردوو به لابرذنی (ن) ی چاووگ دهست دهکونی.
 بۆ وهرگرتنی رهگی داهاتوو چهند یاسایک دهست نیشان
 کراوه په یهوه سندی مورفولوژی ی نیران رهگی رابردوو و
 داهاتوو پروون دهکاتهوه^(۳) نیشانه ی کاتی داهاتوو (ده) ده بی
 له گهل رهگی داهاتوو دا ده رکونی.
 له زمانی کوردی دا بکهر و فرمان له کس و ژماره دا ریک
 دهکون. واتا رهگی فرمان پاناویکی لکاو ی سر به هه مان
 کس و ژماره ی بکهر وهرده گیری.
 پاناوه جوداو لکاو هکان به پی کس و ژماره بیان له
 وینه پدا پروون کراوه تهوه

		لکاو			جودا	
ژماره	کس	۳	۲	۱	من	کس
		۱	۲	۲		
تاک	۲	یت	بت	ت	تو	۲
	۳	ات/یت	-	ی	هو	۳
کو	۱	ین	ین	مان	ئیمه	۱
	۲	ن	ن	تان	ئیوه	۲
	۳	ن	ن	پان	ئهوان	۳

جور و کاتی فرمانه که دور ده گنر له ههل بژاردنی
 پاناوی لکاو (مه بهست له جور، تیهر و تینه پهره - له کاتیش
 - رابردوو و داهاتوو).
 ده رکه وتنی پاناوه لکاو هکان له گهل رهگی فرمان دا بۆ
 ده برینی ریکه وتن بهم جوریه.

تیهر	تینه پهر
۱	۲
۳	۳

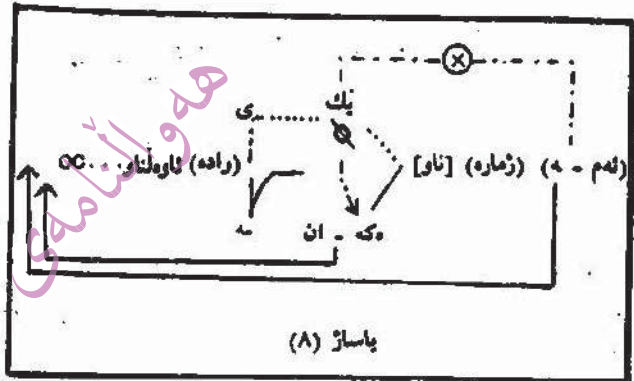
یاسا کانی دارشتنی بیباغدی ساده ترین رسته ی کوردی
 دهشی لیک بدرین و له وینه پدا پروون بکرتنهوه.

که له گهل ناوا ده رده کون بهم جوره ده بن به دوو
 له تهوه.

هم - ه
 هم - انه
 هو - ه
 هو - انه

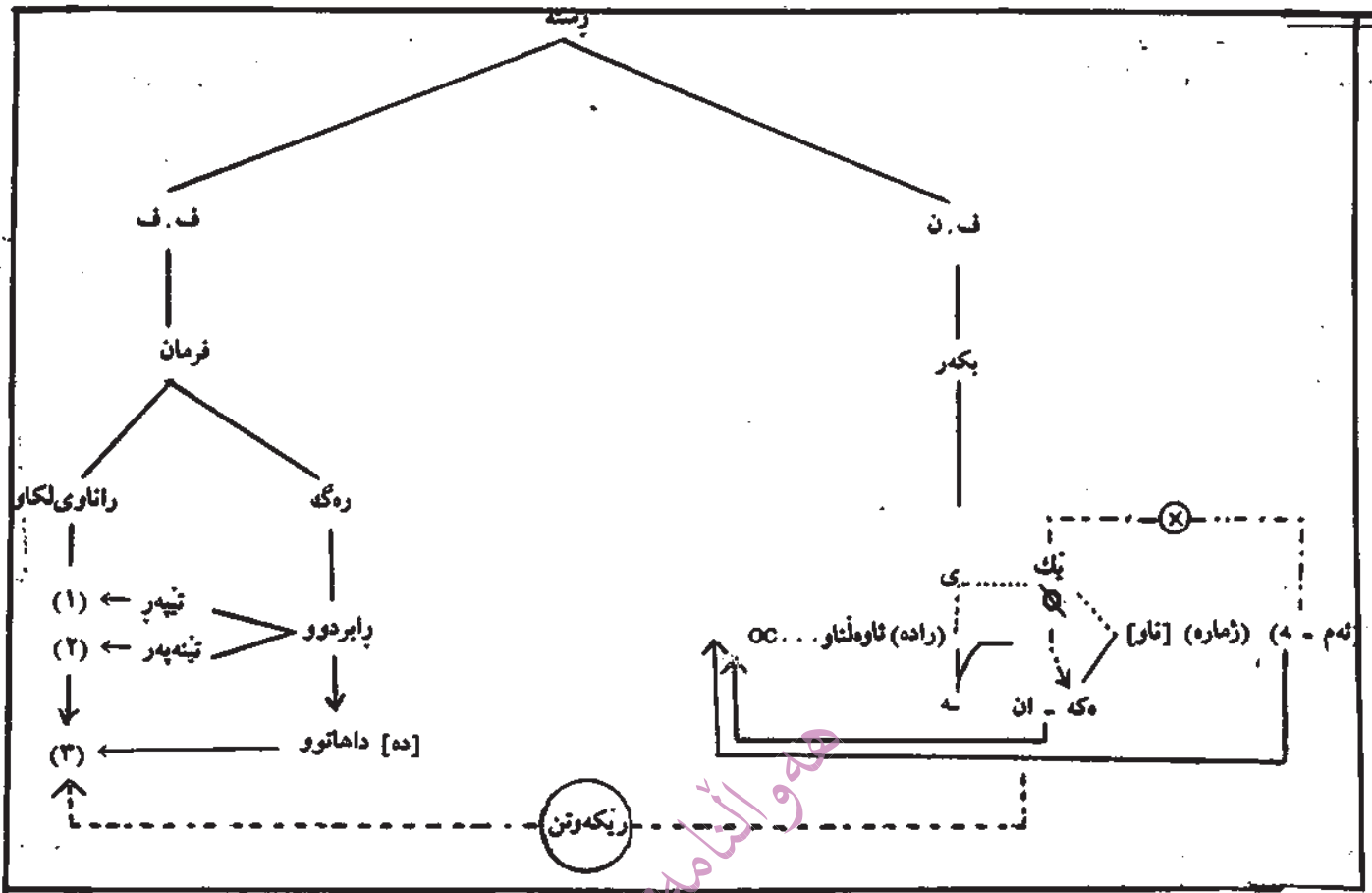
(ناو) و هم سو ئه وانیه ی له گهل دا ده رده کون ده کونه
 نیوان هم دوو به شانیه. (ناوی ئیشاره) و (هکه) و (یک)
 ههرگیز له گهل په کتر ده رناکون.

فریز له کوردی دا په ک جار ئامرازی کوی ده چپته سر.
 له گهل ناوی ئیشاره دا ناو و ئاوه ئناوه کان به هو ی ئامرازی
 بهستن (ه) لیک ده درین (هکه) له گهل (هکه) دا. . چونکه
 ناوی ئیشاره ش چه مکی پیناسین ده گه بهنی.
 یاسا ز (۷) بهم جوره فراوان ده کری.

ناو خراوه ته ناو دوو که وانیه ی []. واتا ناو (ناوکی)
 فریزی ناوی یهوه ده بی له رسته ی بیباغده ده رکه ونی. ناوی
 ئیشاره و ژماره و ئاوه ئناو و پاده خراونه ته ناو دوو که وانیه ی ()
 واتا دهشی ده رکه ون. ده رکه وتن و ده رنه که وتنیان کار له
 ریزمانی یهتی رسته که ناکات.
 فریزی فرمانی

ناوکی فریزی فرمانی له زمانی کوردی دا له رهگی
 فرمان و پاناویکی لکاو پیک دیت.
 ریزمانی کوردی دوو رهگی جیاوازی بۆ فرمان دهست
 نیشان کردوه. ئه وانن که بیباغ ده وتنی (رهگی رابردوو) و
 (رهگی داهاتوو). . هم سو کاته ریزمانی یهکان بهم دوو رهگ
 داده ریزین.

پدراویزه‌کان (۱۹۸۴) کات و رهگی فرمان گوڤاری رۆزی کوردستان

۱ - (چهن رسته‌یه‌کیش رسته‌ی لیکدراو پیک ده‌هینی). ئەم

باسه ته‌نیا ده‌رباره‌ی ساده‌ترین شیوه‌ی رسته‌ی ساده‌یه.

۲ - بو ئەمانه سه‌یری ئەم وتارانه بکەن.

ا. و.ع. ئەمین (۱۹۸۲) وشه - گوڤاری نووسه‌ری

کورد. ژ ۹ خولی دووم

ب - و.ع. ئەمین (۱۹۸۴) مورفیم - رۆژنامه‌ی عیراق

ژ ۲۴۹۳.

ج - و.ع. ئەمین (۱۹۸۴) فونۆلۆجی - کاروان ژ

۲۰.

۳ - بو زیاتر زانیاری ده‌رباره‌ی ئەم دیارده‌یه‌ی زمان سه‌یری

ئەم وتاره بکەن

و.ع. ئەمین (۱۹۸۲) ریکه‌وتن له‌زماندا. گوڤاری

رۆشنییری نوی ژ ۹

۴ - بو زیاتر زانیاری سه‌یری ئەم وتاره بکەن و.ع. ئەمین

سەرچاوه‌کان

۱ - و.ع. ئەمین (۱۹۸۳) زمان و ماتماتیک - گوڤاری

رۆشنییری نوی ژ ۹۷ (ل ۳۴ - ۳۷)

۲ - و.ع. ئەمین (۱۸۹۴) ئامرازه‌کانی به‌ستن - گوڤاری رۆزی

کوردستان ژ ۶۷ (ل ۲۸ - ۳۱)

۳ - و.ع. ئەمین (۱۹۸۵) ریزمان چی‌یه - گوڤاری رۆزی

کوردستان ژ ۶۹ - ل ۲۵.

۴ - ریزماتی ناخاوتنی کوردی (۱۹۷۶) کۆری زانیاری کورد.

5 - Radford, A. (1981) Transformahona syntax Cambridgye.

6 - Huddleston, R. (1976) An introduchon to English

transformahnal syntax Lodgerman.

قواعد ايسط جُملة كُردية

د. وريا عمر امين

كلية التربية - جامعة بغداد

ايسط عبارة اسمية تتكون من اسم واحد او ضمير. يمكن ان يظهر مع الاسم صفة او اكثر ويمكن ان يظهر مع كل صفة محددات الكمية.

فاذا كان الاسم في حالة نكرة فيكون علامه ربط الاسم بالصفة، والصفات ببعضها هي (ي). اما اذا كان الاسم في حالة معرفة فتكون علامة الربط هي (ه)، في هذه الحالة تتحول علامه المعرفة (ه كه) الى نهاية اخر صفة.

كما يمكن ان يظهر مع الاسم اسم عدد او اسم اشارة. . اما ايسط عباره فعلية فتتكون من جذر الفعل مع الضمير المتصل. الضمير المتصل يعبر عن التوافق بين الفعل والفاعل في العدد والشخص حيث يأخذ الفعل ضميرا متصلاً له نفس عدد وشخص الفاعل.

يحدد الباحث القوانين الفرعية أولاً ثم يجمعهم بالترتيب في قانون موحد ويقدمه على شكل صورة توضيحية تفسر جميع العلاقات الموجودة بين وحدات ايسط جملة في قواعد اللغة الكردية.

اصغر وحدة لغوية هي الاصوات المفردة التي يولدها الانسان عن طريق الجهاز الصوتي. واعقد وحدة لغويه هي الجملة. إن العلاقة بين هذه الوحدات الصوتية والجملة مبنيه على اساس هرمي. فالقوانين الفونولوجية تحدد النظام الفونيمي للغة من تلك الاصوات، ضمن المقاطع الفونولوجية بفونيم واحد او اكثر يتكون المورفيم (اصغر وحدة ذات دلالة) ويمورفيم واحد او اكثر تتكون الكلمة ويكلمه واحدة او اكثر يتكون العزيمز (العبارة) ومن مجموعه من العزيمزات تتكون الجملة. فتحدد وتفسر ماهية هذه الوحدات (الصوت - الفونيم - المقطع - المورفيم - الكلمة - العزيمز) وكيفية ربطها معاً لتكوين وحدات اكبر فاكبر ضمن السلم الهرمي ضمن لغة معينة هي قواعد تلك اللغة.

يحاول الباحث ايجاد العلاقة الهرمية الموجوده بين الكلمة والجملة ضمن ايسط جملة في اللغة الكردية وعلى اساس بنيوي.

ايسط جملة كردية تتكون من عبارة اسمية وعباره فعلية.

فهرده نگی

"تیریه ت قاج"

محمدهد تهمین هورامانی

پیشه کی:

دهرباره کی کوج کردنی هوزوتیره ناريايه كان. بو نيشتمانی تهبرویان، میژوو ههوالی ناجور به دستهوه ددهات. بهلام لهگهل شهوش دا، زوربه کی میژوونوسان و جوگرافیاناسان و پشکینه ره دیرینه کان، به تایه تی ههوانه کی گریک و ههوانه پیش، که دوبه دوا کی ههوانه وه هاتوون، له وه دا یهک کهوتوون، که پتر له ههزاران ههزار سالیک،^(۱) پیش زابنی، هوزوتیره ناريايه جوربه جوربه کان، به هوی ساردو سربسونه وه کی ناوو ههوا کی نیشتمانی بنه پته تی بانه وه، په خبه ندان بوون و به سته لهک کردنی به روپوومی ته و نیشتمانه و به ره و ته زوکی^(۲) چونی، له پرووی پروانیدن و هینانه بهری به روپوومه وه، به شیوه کی پوله هوزو تیره ههندی له وانه به رودوا، له ریازی تهفغانستانی تهسرووه، به ره و چه م و دوله کانی (پهنجاب) - هندستان - ی تهمرؤ کوچیان کردووه تهوجا، کوچی پوله هوزو تیره کی دیکهش به ره و بان و چه م و دوله کانی تیرانی تهمرؤ هاتوون.^(۳)

هه ره شه پوله پوله کی له هوزو تیره کوج کردوانه، بریتی بووه له کومه له هوزوتیره کی خزم و خویش به په کتری، که به ته نیا شیوه کی گفتوگو بیان کردووه (به پی پان و پوری نیشتمانی بنه پته تی بان - که به تاسیای ناوه راست داده نریت له وانه یه، هه ره شه پوله کی له کوچ کردوانه، خاوه ن شیوه زاریکی تایه تی بووبی) و له چه م و دولتیکی ناوو ههوا

تایه تی دا، که له کانی ریگه برینی کوج کردن دا ریبان تی کهوتووه و به شایسته کی تهویان زانوه بی که ن به مه لبه ندی ژبانیان و تیای دا نیشه جی بوون.^(۴)

تهوه کی، که لیره دا، جیگای مه به سستی نیمه بی تهوه یه، که شه پوله پولیک، بان پتر، له هوزو تیرانه به ره و چه م و دوله کانی کوردستانی تهمرؤ هاتوون و تی دا نیشه جی بوون.

بروا بو تهوه ده چی، که ته شه پوله هوزو تیره ناريايه کی به ره و کوردستانی تهمرؤ هاتوون له شهش هوزی سه ره کی پینک هاتین و به ناوی (تیریان قهچ)^(۵) هوه نیشتمانیان ناویانگی ده رکردووه، ههروهک زمانه که شیان به و ناوه وه ناوبروه.

زاراوی (تیریان قهچ):

پیش تهوه کی دهم له دهمه ته قی زاراوی (تیریان قهچ) هوه بدین به پیوستی ده زانم، که له (روواله ت) و (ناوه رولک) و (وانا) کی گورانی بیژ و ورد بینه وه بی دهینه به ره روشنایی لیکولنه وه.

زاراوی (گورانی بیژ) و (ستران بیژ) و (گورانی واچ) یهک واتاو یهک جوره روواله تیان هه به.

زاراوی (گورانی بیژ)، له دوو وشه کی یهک گرتوو پینک هاتووه: وشه کی (گورانی)، که (ناوه) له گهل قده کی رانه بوردووی (بیژ) دا یه کی گرتوو وه وشه کی ناساده کی

7/21
دینا

گۆرانى(بىز)يان، دروست كردوهو دهورى ناوى (پيشهى هوندرى)و هى (ناو)و هى (ئاوه ئناو)پش ده بىنى.

زاراوى (ستران بىز)پش، له (ستران)و (بىز) پىك هاتوه، ئه گه رچى (ستران) خوى، لىك دراوى (س + تهرنيم)ه.

زاراوى (گۆرانى واچ)پش، هه هه مان ده ستور له وشهى (گۆرانى)و وشهى (واچ) پىك هاتوه.

هه به پى بهى كه پىك واتا ده به خشن واته: هه سى زاراوه كه، (گۆرانى بىز)و (ستران بىز)و (گۆرانى واچ)، كه وابسو وشهى (بىز)و هى (واچ) پىك واتا ده دن، له بهر ئه م هوىه، پىويسته له به نه رتى ئالوگۆر بوونى هه ردووكيان ورد بىينه وه و شو ئه وارىيان هه ل بكه ين (هه ل بگرين).

هه روهك، لاي زمانسان ئاشكرايه، هه ر (كار = فرمان)ى له زمانى كوردى دا، دوو جو ره (قه د = ره گى) هه به ؛ هى (رابوردو)و هى (رانه بوردو)ش. ئه و جا، به پى به، (وات)، قه دى (رابوردو)و (واچ)پش هى رانه بوردو.

وشهى (واچ)، يان (فاچ) به هوى وه رگرتى پاشبه ندى (- ه)هوه، بووه به (ناو)و (بوو)شه به چاووگى (كار = فرمان).

وشهى (فاچ)، يان (واچ) به واتاى (بىز) هاتوه. (بىس)و هوشى زمانسانيش، وه ها وردى ده كاته وه، كه (فاچ)، يان (قه چ) له به نه رت دا هه بووه و به ره به ره، پاش به سه رچوونى زه مان بووه به (فاز)، يان (قه ژ)و ئه و جا به ره و (واژ)يان به ره و (وه ژ) چووه و ئه و جا له هه ندى ناوچه دا، بووه به (وئىژ)و له هه ندى ناوچهى دى كه دا، بووه به (بىز)، كه هه نووكه له شاره زووردا، به پانى و درى ژاى دا، هه ردووكيان به كار ده هينرين.

وشهى (واچ)، يان (فاچ)پش، وهك (قه د = ره گى) رانه بوردووى (كار = فرمان)، له گه ل راناوى كه سى (لكا)دا هه ل ده سوورنى و به م جو ره:

- بو كه سى سى به مى تاك: مواچو (ماچو)، كه به واتاى؛ (دبىزى) = (به ژى) = (دبىزى) = (به ژىت) دى.

- بو كه سى به كه مى تاك: مواچوو (ماچوو)، كه به واتاى؛ (دبىزى = به ژم) دى.

- بو فرمان: (بواچه) = (واچه)، كه به واتاى؛ (ببزه = به ژه) دى.

له رووى ئالوگۆر دى ده نگه زى به وه، سازگهى دهنگى [چ]و دهنگى [ژ]، زور نزيكى به كرين و وهك خيىزانه كه ره سهى زمان، ئه م دهنگه ده بى به وو ئه وىش به م ده بى! له لايىكى دى كه شه وه، سازگهى دهنگى [ت]، له سازگهى دهنگى [ژ]وه زور نزيكه. به شىوه يىكى پوشتره له سى په دا، كه (موو)پىك، نىوان په لىك و به كىكى دى كه جيا ده كاته وه، دهنگه كانى [چ]و [ژ]و [ت] ساز ده درين.

كه وابسو زور نزيكه و زور ره واته، كه دهنگى [چ] بو دهنگى [ژ] بگۆردى و ئه مىش به ره و دهنگى [ت]، به پى زى به وى به ره و ئاسان چوون و جو رى كارنى كردنى دهنگى دراوسى، سه رده نگه دراوسى به كهى.

به م پى به، بومان هه به، بلىين: - (واچه = فاچه ← (فاژه = واژه) ← (وئىژه) = (ببزه) هه روه ها:

- (واچه = فاچه) ← (واته) و له مى شه وه، چاوگى (گوتن) و (وتن)، وه رگى راوه.

ئه گه ر، ئه م جو ره ئالوگۆر به و جو ره زى به وه دا، نه رپوشتباى هه رگى ز، نه زاراوى (گۆرانى بىز)و نه هى (ستران بىز) ده بووا!

باخود، ئه گه ر ئه وان هه بوونايى، ده بواى زاراوىكى هه ر به و جو ره و وهك (گۆرانى بلى)، هه بواى !!

به شىوه يىكى پوشتره؛ (واچ = فاچ)و (بىز) ته مه نىكى له زمانى كوردى دا به سه ر بردووه و وشهى (بلى)و (گوتن)پش، وه چهى نو ئى ناو زمانى كوردى ن. شىوه زارى ماچو.

بهر له‌وهی، بهره‌و دوای دواوه بهره‌و دیرین ده‌می باویره‌وی وشه‌ی (ماچن) پرزینه‌وه، یا بگه‌رینه‌وه، به پیوستی ده‌زانین، که فره‌یزیکی سه‌رزاری خه‌لکی کورده‌واری ناو‌شاره‌زوور هه‌یه، به یادی به‌پینه‌وه‌و نه‌ویش نه‌وه‌یه، که ناویه‌ناو بو‌یناسه‌ی که‌سی، یان په‌کئی، که له‌به‌رخویه‌وه ده‌ئاخه‌فی، یان له‌گه‌ل خوی‌دا وات ویتیه‌تی (په‌ژئی)، ده‌وترئی: (کابرا له‌بهر خویه‌وه، واچه‌واچیه‌تی!).

ثم فره‌یزی (واچه‌واچ)ه، به واتایه‌ک دی، که مه‌به‌ستی به‌ده‌سته‌وه‌دانی ناوی شیوه‌زاریکه، که (په‌گی) یاخود، قه‌دی (واچه‌ی) ^(۱) زوری تیدابه، نه‌ویش، شیوه‌زاری (ماچن)یه.

کاکه‌یی په‌کان، یاخود، با بیژین ته‌هلی هه‌ق، به زمانی نووسراوی ده‌فته‌ره دینی‌یه نووسراوه‌کانیان، په‌ژن، زمانی کوردی، یان شیوه‌زاری (ماچن)و به‌شیوه‌ی (سوزانی) یان شاره‌زووری، شیوه‌زاری (جافی) په‌ژن.

بهم پی‌په‌و به‌تایه‌تی پاش پرون بوونه‌وه‌ی نه‌وه‌ی، که (قه‌دی)، یاخود (پیشه‌ی) وشه‌ی (فاج = واچ)و هی (ماچن)، هه‌ر په‌کئی بوو، ته‌مه له لایه‌که‌وه، هه‌روه‌ها بوونی پشه‌ی زوری وه‌ک (واچ = فاج)و (وه‌ج = فه‌ج)و (وئژ)و (بیژ)و بوونی به‌یوه‌ندی زور به‌تینی دیکه‌ی زمانی (له‌لایه‌کی دیکه‌وه، له‌به‌شی وشه‌و موفره‌دات و پشه‌و قه‌ددا، به دریزی باسی ثم خاله ده‌که‌بین په‌یوه‌ندی په‌کان روشن ده‌که‌ینه‌وه) له نیوان زمانی (نیریه‌ن فه‌ج = Aryana) و هی (ماچن)دا، وامان به ده‌سته‌وه ده‌دن، که هه‌ردووکیان وه‌ک ریشه‌و قه‌دی دارئی بن، وه‌هایه!

رشه‌ی (فاج = واچ)، زور کونه‌و له ناو‌نستادا، به‌و جوړه واتایه‌ی، که لیکمان دایه‌وه، بوچه‌ندان جاری هاتوه‌وه به زمانی ناو‌نستاش زمانی (نیریه‌ن فه‌ج) و تراوه (ته‌ماشای، ل - ۱۹۹، تاریخ زبان پارسی، د. خانلری، هه‌روه‌ها پروانه، تاریخ مشرق قدیم - حسن پیرنیا

«مشیرالدوله» به‌شی، ایران باستان، ل - ۱۵۶.

شایانی باسه، هه‌روه‌ک به زمانی ناو‌نستا، زمانی (نیریه‌ن فه‌ج) و تراوه، به نیشتمانی ته‌و خه‌لکه‌ش، که به‌و زمانه‌گفتو‌گویان کورده، و تراوه نیشتمانی (نیریه‌ن فه‌ج)و گه‌ل و هوزو تیره‌ی (نیریه‌ن فه‌ج)یش په‌کئی بووه، له‌و شانزده شه‌پوله کوچم‌ی ئاریایی که له نیشتمانی بنه‌ره‌نی خویان، بهره‌و بانه‌کانی ئیران کوردستانی ته‌مرو کوچیان کورده‌وه.

پیش نه‌وه‌ی، ثم کورته‌پیشه‌کی به به‌جی به‌پلین و بهره‌و لیکدانه‌وه‌ی ناوه‌روکی فره‌ه‌نگه‌که بروین، به پیوستی ده‌زانین، خالی‌ک هه‌یه روشنی بکه‌ینه‌وه‌و نه‌ویش به کورئی:

په‌کم؛ چونکه، تا ئیسته‌خواه‌نی هیچ شئی نه‌بروین، ته‌گه‌ر هات و گه‌بشتینه راستی په‌کیش، هه‌رگیز، له ده‌ست هه‌ل به‌ستی بیگانه سه‌ر له‌به‌تر نایی، له‌گه‌ل نه‌وش دا، ده‌بی خونسه‌ری به‌ریز ئاگادار بکه‌ین، به‌وه‌ی، که پاش به‌راوردکردنیکئی سه‌رپینی نیوان ناو‌نستاو شیوه‌زاره‌کوردی په‌کانی ئیستا، له پرووی (قه‌د)و (پیشه‌و)و موفره‌داتی دیکه‌وه، هه‌روه‌ها هی نیوان پارسی باستان زمانی ناو‌نستا، وای بو‌ده‌چم، که زمانی کوردی (به سه‌رپاکی ناوه‌روکی په‌سه‌نی شیوه‌زاره‌کانی په‌وه) له نه‌وه‌ی نویی زمانی ناو‌نستاوه، زوتر نزیکه، تاوه‌کو هه‌ر زمانیکئی دیکه‌ی ئیرانی، که وه‌ک پارسی باستان، یان په‌هله‌وی بی! بوونی ته‌و وشه‌و موفره‌داته هاویه‌شانه‌ش، که به‌شدارئ نیوان زمانی پارسی کون و زمانی ناو‌نستا ده‌که‌ن، ده‌گه‌رینه‌وه بو‌ته‌وه‌ی، که پارسه‌کان (حازرخوربوون، نه‌ک بیستان رن) نیشته سه‌ر که‌له‌پووری روشنییری دینی‌و دنیایی بنه‌ره‌ت به‌ستراوو به‌تینی میدبه‌کان. ^(۷)

به شیوه‌ییکی ئاشکراتر، پارسه‌کان، هه‌روه‌ک چون به زور کوردستانیان کورده به ولاتی خویان، به‌و جوړه‌ش سه‌روه‌ت و سامانی که‌له‌پووری و روشنییری میدبه‌کانبان به

ناوینشانی خوځانده نومار کردوه.

دووم، نهوهی که پتر پالپشتی هم راستی بهمانه،
نهویه، که نهوهی دهر باره دینی خه لکی (پاسارگاد) و
ولآتی (نانزان) - نیشتمانی دایگزادی پارسه - ده گپر پتهوه،
له بت پهرستی بهولاره، هیچ جوړه خوا به کیان نه ناسیوه.
نهمه له لایه کهوه، له لایه کی دیکه وه، جگه له وهی، که
ماوه ییکی زور دورو دریز له نیوان سرچاوهی دینی
خواهون ناوینتاداو مه لهنندی پارس دا ههیه، دینی خواهون
ناوینتسا له کاتیک دا په دابوووه پهره سهندروه، که
پارمه کان له (پاسارگاد) و (نانزان) دا، هیشتا بهروپشتی
خوځان نه ناسیوه!!

سینهم؛ سرچاوهی، په دابووینی ناوینتار زمانه
ناوینتار دینی ناوینتسا، هر نه نیا بولای سرور و
سروروی روژ ناوای نیران (کوردستانی ته مری) دهر پتهوه له
هیچ سرچاوه ییکی بروایی کراوداوا تا له ورووه، پاسی
شیراز، یان دانیشتمانی (پاسارگاد) و (نانزان) به هیچ
جوړی نه کراوه!!

په راوینز.

۱ - له دیرین زه مانه وه له ماوه ییکی دورو دریزدا (2000000 - پ. ز، تا، 2000 - پ. ز)، گهل و هوزه
ناریایی به کان، که له ناوچه کانی ناسیای ناوه پراست دا
ده زیان، به هوی بهرو ناسازچورونی ناووه هوی
نیشتمانیان، به شیوهی پوله هوزو تیره خزم به به کتری،
بهرو چه و دوله ناو داره کانی نیران و نه فغان و کوردستان و
په نجاب کوچیان کردوه.

هوزو تیره هیندی به کان، (هروه ک میژووی نووسینی
«فیدا» کتبی ناپی پیروزی هیندی به دیرینه کان، بو نیوان
۱۴۰۰ - ۸۰۰ - پ. ز. ده گپر پتهوه) پیشرووی هوزه
ناریایی کان بوون له کوچ کردن داو له ریازی نه فغانستانه وه

بهرو ولآتی (په نجاب) ی نیشتمانی چون و به ناوی هه هیه
هیندوهوه ناویان ناوه، که واتای (نیشتمانی) هیند دوات و
حالی حازر بووه به (هیندستان) (ته ماشای: ل - ۱۵۶ -
۱۵۹ - ی حسن پیرنیا - مشیرالدوله - تاریخ مشرق قدیم،
بکه).

۲ - هندی له و پشکینه رو زانایانه، که به تنگه وهی
زانینی هوی کوچ کردنی نه و هوزو خپله ناریایی وهن، بو نه و
ناوچانهی ته مریوان، وای بو ده جن، که هوی سهره کی
کوچ کردنیان، بو هوی سارد بوونه وهی ناو زگی زهوی وزاری
نیشتمانی بنه رتی و بنچینه یی یان، ده گپر پتهوه (ته ماشای،
ل - ۱۴۳، هه مان سرچاوه، بکه).

له م رووهوه نه فغانه ییک ده گپر پتهوه، نه ویش، نهویه که
به هوی ناپراستی و تنه وه (به د) گوته وه، زهوی و بوومی
نیشتمانی دایگزادی گهل و هوزه ناریایی کان ساردوسر
بووه ته وه به سته له کی به ستروه، نه وایش له ویدی دا خوځان
بی نه گیراوه بی په روا به رودا کوچیان کردوه.

۳ - زور بهی پشکینه ره کان (ته وانه ی به تنگه هوی
زانینی کوچ کردنی گهل و هوزه ناریایی کان بهرو نیشتمانی
ته مریوان و ناسینیان هاتوون)، وای، بوی چون، که نه و
شه پوله هوزو خپله ناریاییانه، به رودا له ماوه ییکی
دریز خایه ن دا، به سین ریگای جوړ به جوړدا کوچیان کردنی
هندی له و شه پولا نه (هر شه پوله ی بریتی بووه له چهند
هوزو تیره ی نریک به به کتری) له نه فغانستانی ته مریوه بهرو
چه و دوله کانی (په نجاب) روویان ناوه تیادی دا نیشته جی
بوون. هندی کی دیکه ش بهرو کوردستانی ته مری هاتوون و
تیای دا نیشته جی بوون، هندی شه پزلی دیکه ش له
نه فغانه وه بهرو بانه کانی نیران هاتوون و له جیگاو شونینی
گونجاودا بو به رده وای ژین و ژیانیان تیای دا نیشته جی
بوون. (سروانه، ل ۱۱ - ۱۲ - ی زمانی ناوینتسا، به
زمانی نینگلیزی و هر گیرانی نه ورو زو ف).

۴ - پشکینه ره زاناکان، وای بو چون، که نه و هوزو

تیره و ټپله ټاريايانه، به بهرودواوه، له ماوهی درنیزې کوچ کردنیان دا، تاوه کو نیشته جی بوونیان، نریکه ی شانزه شه پوکی بهره و هوزو تیره بوون و له شانزه ناوچه ی جور به جوری کوچ بوکراودا، نیشته جی بوون و به پی ټو ناوانه ی، که له ټاونستادا هاتووه، ټه مانه ناوه کانیان :-

۱ - هوزوتیره ی (ټه یریه ن فاج)، له چه م و دولیک دا، له نیشتمانیک دا زیاون، پی و تراوه ولاتی (ټه یریه ن فاج). ټم ولاته، ههروهک پشکینه ره گریکه کان وا بوی چون، کوردستانی ټه مروی ټیرانه.

ټه وهش، که پالپستی ټم راستی به بی، ټه وه به، که له ناو زمانی ټاونستادا، وشه ی (فاج) زور دووباره بووه ته وهو پات کراوه ته وهو به واتای (وتن) و (بیژه) هاتووه، ټه مه له لایه که وهو له لایکی دیکه شه وه، له ټاونستادا به زمانی ناو ټاونستا، ده وترنی؛ زمانی (ټه یریه ن فاج) و ټه مهش ټه وه ده رده خات، که زمانی کتبی ټاونستا پیش ټه وه ی ناوی ټاونستای پیوه بنوسری به ناوی زمانی (ټیره ن واچ) ټه وه ناوبراوه.

۲ - سوغده یی، یاخود هوزوخیلی (سه غدی)، که له ناوچه ی (سه غد)، که ناوچه ی (سمرقند) ی ټه مرویه گلیان خواردووه ته وهو تیای دا زیاون.

۳ - هوزوتیره ی (مور)، که له ناوچه ی مهرو (مرو) ټه مروی نیشته جی بوون.

۴ - هوزوتیره ی (باخزی)، که له ناوچه ی (باخته ره)، یان (باکته ره) یه و که وتووه ته لای سه رووی روزه لاتی ټه مروی ټیرانه وهو به «به لخ» وه، ناویانگی ده رکردوه.

۵ - ههنندی هوزو تیره، له ناوچه ی «نیسایه» نیشته جی بوون و له پاشان دا، ټم ناوچه به، به (نیشابور)، یان (نیشابور) ناویانگی ده رکردوه ټم ناوچه بهش که وتووه ته ناوچه ی (خراسان) ی ټه مرویه.

۶ - شه پوکی له وانه، له ناوچه ی (هیرای)، که حالی حارز (هیرات) ی پی ده وترنی و ناوچه رگه ی ټه فغانستانی ټه مرویه نیشته جی بوون.

۷ - شه پوکی هوزو تیره ی دیکه، له ناوچه ی نیک دا نیشته جی بوون، که پی و تراوه (ټه نای کزینه) و نیسته ش ټم ناوچه به که وتووه ته ناوچه ی (کابل) ی ټه مرویه، له ولاتی ټه فغانستان.

۸ - شه پوکی هوزو تیره ی ټاریانی دیکه، خویان و کوچیان له ناوچه یی گرتووه ته وه، که پی و تراوه (ټورو) ټو ناوچه بهش، نیسته به (طوس)، یان (غزنه) ناو ده برنی.

۹ - شه پوکی هوزو تیره ی دیکه، له ناوچه ی (ټه هرگا) گلیان خواردووه ته وه، که نیستا به ناوی (گورگان) وهو ناو ده برنی و که وتووه ته روزه لاتی خوارووی ټه زوینه وه.

۱۰ - شه پوکی له هوزو تیره ی ټاریانی دیکه، له ناوچه ی (هه ره هوراتی) گلیان خواردووه ته وهو حالی حارز بهو ناوچه به (ره و خاج) = (ره و خاگ) ده وترنی و که وتووه ته لای خوارووی (ټه فغانستان) وه، یاخود ناوچه ی (بلوچستان) ی ټه مرویه.

۱۱ - شه پوکی دیکه ی ټو هوزوتیره ټاریانه بهره و چه م و دولی (ټای تهوم نت) دا کوچیان کردوه و تیای دا نیشته جی بوون و ټو ناوچه بهش، حالی حارز، به چه م دولی (هیلمه ند) ناسراوه.

۱۲ - ههنندی له و هوزانه، له شه پوکی دا، بهره و ناوچه ی (زهک) کوچیان کردوه و تیای دا نیشته جی بوون و نیستاش ټو ناوچه به، به ناوی (ره ی) یه وه، ده ناسری.

۱۳ - شه پوکی دیکه ی له و هوزو تیرانه، بهره و ناوچه ی (سه خره) یان (جه خره) کوچیان کردوه و تیای دا گلیان خواردووه ته وهو ټو ناوچه بهش - نیستا - به (شاه رود) که که وتووه ته ناوچه ی (دامغان) ی نیستاه، ناو ده برنی.

۱۴ - ههندیکی دیکه له و هوزو تیرانه، له ناوچه ی (ټهرینه) گلیان خواردووه ته وهو تیای دا نیشته جی بوون و نیستاش بهو ناوچه به (ټه لبورن) ده وترنی.

۱۵ - شه پوکی زور سه ره کی و گوره، له و هوزو تیره ټاریایانه، له ریازی ټه فغانستانی ټه مرویه، بهره و چه م و دولی (پهنجاب) کوچیان کردوه و تیای دا نیشته جی بوون.

شایانی باسیشه، نهو ناوچانهی، که تپای دا نیشته جی برون، به ناه، (همپه هیندی) ناویان بردووه، نهمش واتای (نیشتمانی هیندی) ددات و حالی حازریش بی دوتری (هیندستان).

نم شه پوله، هدرهك گپوره ترین شه پؤل بووه، ههروه اش شه پؤلی کوچکهری پیشرهو بووه، یان پیشی هموو شه پؤلیکوه کوچی کردووه.

پشکینه ره کان، وای بو ده چن، که نم شه پوله پتر له میلیون سال پیش زاین، یان پتر له وه، به ره و نهو چه م و دۆله و نهو ناوچانهی هیندستان کوچیان کردووه، چونکه میژووی نووسینی، یاخود میژووی تومارکردنی (ره گک فیدا) کتییی پیروزی دینیان بو نیوان (هزار) تا (هشت سده) پیش زاین ده گپرنه وه.

۱۶ - شه پؤلیکی دیکه لهو هوزو تیرانه، له ناوچه یهك دا نیشته جی بوون، که پی و تراوه (ره ننگا هسست و سه ر) و تا نیسته ش نم ناوچه یه نه زانراوه کوئی به!

۵ - له ناوینستادا ناوی (ئه ایریا) هاتوووه له لایهن (بارشولومی) یه وه (airya) نووسراوه، له پارس باستانیش دا هر هه مان وشه به هه مان ناوازه وه به کار هاتوووه. به لام، له سانسکریتی دا بووه به (ئاریا = arya) (ئه ایریه ن فهج)، زاراوینکی لیکدراوه، له وشه ی (ئه ایریه ن) له قهدی (فهج) پیک هاتوووه.

وشه ی (ئیریا)، یان (ئاریا)، ناوی گه له ئاریا په کانه، که هه زاران هه زار سالی پیش زاینی ناوچه کانی (ئاسیای ناوه راست) یان به جی هیشتوووه نیسته بیان دوتری هیندوئه وروپایی.

وشه ی (فهج = vac) بۆ چه ند جاری له ناوینستادا هاتوووه قهدی وشه ی (فهجه ت = vacat) ه، که به واتای (ناخافتن) دی.

هر هه مان (قهد) (فهجه = vaca) ی لی وهر گیراوه، که به واتای (ئالوان) و (گورانی) دی. وشه ی (فهز) یان (فاز = vaz) به واتای (دوعا) و (سرود) دی. جگه له و واتایانه ی

وشه ی فهج)، که باسمان کردن، به واتای (وشه)، یان (پیمان) یان (وتار) دی.

وا دهرده کهری، که وشه ی (فاجار = vacar) یش که حالی حازر بووه به (بازار) هر له وه وه به هویه وه درست کراوه (ل - ۲۲۴۴ - برهان قاطع).

نهرجا، لیکدراوی (ئیریه ن فهج) به واتای (ئاریانی ناخافتن) هاتوووه نم گه له ش (گه لی ئیریه ن فهج) له ولانیک دا زیاون، که هر به و ناوه وه، ناو تراوه.

۶ - له به ره می کاکه یی دا، دهرباره ی وشه ی (واج = فاج) وه، نه وه نده و تراوه، که بتوانی واتای روشن بکاته وه و سه رچاوه ی په یدا بوونی، دیاری بکات (ته ماشای، ل - ۸۴ - ۹۰، بکه).

۷ - دهرباره ی زانایی لی هاتویی و روشنییری میدیه کانه وه، له سه رچاوه ی بروا پی کراوی زوردا، باسیان پیشره وی باسانی زانایانی دیکه ی گرتوه.

بو ونه، له کتییی ئیستر (THE BOOK OF ESTHER) دا، شای شوش؛ (ئه هه شروس)، ته گبیر و پاونیژی چاره سه رکردنی سه پینچی شاژن (ئه شتی) = (vashti) خیرانی، ده خاته به رده م حهوت ئه میره کانی میدیا و پارس (ته ماشای، ل - ۴۸۹ ی هولی بایبل، به زمانی ئینگلیزی، بکه)

نه وه ی، که ده بی جیگای سه رنج بی نه وه یه، که ناوی میدیا (Medi - a) به م جوژه نووسراوه و ناوی میره کانی (میره کانی میدیا) به (me - دست پی ده کن، واته، (میریش = meres)، (مارشینه = mar - sena) و (مینوچه ن = me - mu can)، که چی ناوی میره کانی پارس به و جوژه برگه به، ده ستیان پی نه کردوووه!! نهمش نه وه ده سه لمینی، که ناوی میدی باو، به و برگه یه ده ست پی ده کات و له وانسه شه، زوربه ی زوری ناوی جیگاو شونسه گوره کانیان، هر به و برگه یه ده ستی پی کردبی، یان نه و برگه یی تپادا بی.

هه له بهر ناوداری ناویانگی میدیا، له کتییی (دانپال) دا،

سەرچاوهی بیگانهی دیکه.

- تاریخ، مشرق قدیم، حسن پیرنیا (مشیرالدوله)،
مرکزپخش انتشارات عطار
- برهان قاطع، تالیف، محمد حسین بن خلف تبریزی
متخلص بیرهان.
- تاریخ زبان فارس، به قلم دکتر پرویز ناتل خانلری.
- فرهنگگی فارسی به پهلوی، تالیف، دکتر بهرام
فروشی.
- دستورنامه در حرف ونحو زبان پارسی، تالیف، دکتر
محمد جواد مشکور
- تاریخ کردوکردستان و (توابع). تالیف شیخ محمد،
مردوخ کردستانی.
- اوستا، نامه مینوی آیین زرتشت، تالیف، ابراهیم
پورداود

سەرچاوهی عارهیی.

- خلاصة تاریخ الكرد وکردستان - من أقدم العصور
التاریخیة حتى الآن وضعه باللغة الكردية، العلامة
المفضل معالی محمد أمين زكي بگك الوزير العراقي سنة
١٩٣١.
- ونقله الى العربية وعلق عليه الاستاذ محمد علي عوني
١٩٣٦. (مطبعة السعادة بجوار محافظة مصر سنة ١٩٣٩)
- ايران في عهد الساسانيين تالیف کریستنن، ترجمه
یحی الخشاب مراجعة عبدالوهاب عزام، مطبعة لجنة
التالیف والترجمة والنشر، القاهرة ١٩٥٨
- تراث فارس، کتب فصوله أساتذہ من المستشرقین،
اشترك في كتابته و اشرف علی نشره ا.ج. آربری.
- نقله الى العربية من اساتذہ كلية الاداب، جامعة
القاهرة محمد كفاي، السيد يعقوب بكر، احمد

داریوش به شای (میدیا) ناودهبرنی، نهك ناوی پارس،
(تہماشای: کتیبی دانیال، چاپتهر ٥، خالی (٣٠) ل -
٧٩٧ به زمانی ئینگلیزی، هوئی باییل، بکه).

یان، له کاتیئک دا، که بابل کهوتہ زیر دهسه لاتی
(کوروش) هوه فرمانی دا، که پشکینه ره کان به ناو خه زینه و
گه وه ره نووسراوه کانی گه نجینه و تهنتیکه خانه که ی دا
بگه رین، بوئوهوی چ نووسراویکی میدی ته گهر هه بوو، بو
کتیبخانهی کوشکی (ئه همیتا = Ashmetha) له (ئه کباتان =
هه مه دان) بی ئیرنه وه.

(سروانه، ل - ٤٦٨، چاپتهر - ٦، خالی دووهم،
هوئی باییل، به زمانی ئینگلیزی).

٨ - زوربهی زوری ئاوئستا ناسان، وای بو ده چن، که
زمانی ئاوئستا زمانی دینی، یان شیوه زاری دینی میدبه کان
بووینی (تہماشای: ل - چهار - مقدمه - پورداود -
فرهنگگی برهان قاطع، جلد ١ - ث).

سەرچاوهکان:

- S.N. Sokolov, The Avestan Language.
Translated from the Russian, by L. Narzoz
-NAUKA- Publishing House
Central Department of oriental Literature, Moscow 1967.
- The Holy Bible Containing the old and New Testaments set
forth in 1611
And commonly known as the king James version
American Bible society, New York Macdonell, M.A. Ph.D
william Heinemann, London
- A history of sanskrit Literature .by Arther A.
- An Avestan Grammar, in Comparison with Sanskrit, by, A.V.
williams Jackson
of columbia collegf. New yourk City 1892

الساداتی، محمد صقر خفاجه، احمد عیسیٰ اشترک فی کتابته وراجع ترجمته بحی الخشاب. دار احیاء الکتب العربیة عیسیٰ البابی الحلبی وشركاه، ۱۹۵۹.
- مروج الذهب ومعادن الجوهر، ج، ۱، ۲، ۳، ۴، المسعودی.

سه‌چاوه‌ی کوردیی.

- قامووسی زمانی کوردیی، به‌رگی به‌کهم، ودووه عبدالرحمن محمد امین زه‌بیحی، چاپخانه‌ی کوری زانیاری کورد، به‌غدا، ۱۹۷۷
- فرهه‌نگی مردوخ، شیخ محمد مردوخ
- فرهه‌نگی خال. شیخ محهمه‌دی‌خال، چاپخانه‌ی کامهران.

- کاکه‌یی. محمد امین هه‌ورامانی، چاپخانه‌ی الحدیث - به‌غدا ۱۹۸۴.

- فرهه‌نگی له‌ک ولبور. حهمیدی نیزه‌د په‌ناه - مه‌حمود زامدار چاپخانه‌ی کوری زانیاری کورد، به‌غدا ۱۹۷۸.
- میدیا. ئی. م. دیاکونوف، برهان قانع، له‌فارسی‌یه‌وه کردووسه‌تی به‌کوردیی، چاپخانه دارالحریة للطباعة بغداد، ۱۹۷۸

به‌شی ده

(ئاپ = ap) :

(ئاپ = ap) له‌ئاوئستادا بو‌چهند جارنی پات کراوه‌ته‌وه، به‌واتای (ئاپ) و (ئاو)، (ئاوی) هاتووه.
له‌سانسکریتی دا، له‌بری وشه‌ی (ئاپ) وشه‌ی (ئاپه) = apa به.

له‌پارسی باستان دا، بووه به‌ (ئاپی = api) له‌ئاوئستادا، وشه‌ی (ئاو = ئاپ)، کو‌کراوه‌ته‌وه به‌م جوړه‌و وتراوه (ئه‌پام

(ap - am =) ، که به واتای (ئاو + ان) = (ئاوان) هاتووه.
(ئه‌سباره‌ی = asbaray) :

ئه‌م وشه‌یه، له‌دوو پارچه‌ی پیک هاتووه وشه‌ی (ئه‌سپه) = aspa و وشه‌ی (باره‌ی = bāray).

ئه‌م دووانه. په‌کیان گرتووه‌و به‌هوی کارتیی کردنی ده‌نگی دراوسنی‌وه سهر په‌کتري ئالو گوری به‌دی هاتووه ده‌نگی [ب]ی ئاوازه‌دار، به‌سهر ده‌نگی [پ]ی کپ دا، سهرکه‌وتووه.

ئه‌م وشه‌ لی‌کدراوه ناساده‌یه، له‌زمانی کوردی‌دا به‌واتای (ئه‌سپ بردن)، (ئه‌سپ به‌رده)، (ئه‌سپ به‌ر) هاتووه.

(ئه‌ش = ash) :

وشه‌ی (ئه‌ش)، له‌ئاوئستادا، به‌واتای (فراوان) به‌واتای (وه)، (زور)، بی‌شمار هاتووه.

(ئاسمان = asman) :

وشه‌ی (ئاسمان = āsmān) ، له‌ئاوئستادا، به‌واتای وشه‌ی (ئاسمان)، یان (سه‌ما) له‌زمانی کوردی‌دا هاتووه.

(ئه‌فهی = avai) :

ئه‌فهی راناوای ئاسازه (ئیشاره‌ت) به، بو (دور) و بو (ئاک) په‌کار دی‌و به‌واتا؛ (ئه‌وه)، یان (ئه‌و هاتووه).

بو‌ونه، له‌ئاوئستادا، وتراوه: (ئه‌فهی ئه‌وره = avai)

awra ، ئه‌مه‌ش، ئه‌گهر وشه‌ به‌وشه‌و به‌ریز لیک بدرته‌وه، به‌م جوړه‌ ده‌یی: (ئه‌و هه‌وره).

(ئه‌سپه = aspa) :

له‌ئاوئستادا، وشه‌ی (ئه‌سپه)، بو‌جینی (نیر)، واته (ئه‌سپ) هاتووه، بو‌وشه‌ی (ماین)، ده‌نگی کوتایی وشه‌ی (ئه‌سپه = aspa) ، که ده‌نگی (a -) ی کوتایی به‌دریز بووه‌و بووه به‌ (ئا = ā) ، که ئه‌مه له‌هه‌ندی (ئاو) دا، نیشانه‌ی مینه‌یه.

به‌شیه‌بیککی زور روئشن وفره‌ ئاشکرا. وشه‌ی (ئه‌سپه)، به‌واتای (ئه‌سپ) بو‌ (نیر) هاتووه. وشه‌ی

(ئەسپا)ش، بە واتای (ماین) بۆ (مى) هاتووە .
 بە پىنى ئەوليك دانەووبە، وشەى (ئافىستا)، بە واتای
 (زانين)، يان (ئاوېرۆك و بنەرەت زانراو) دى .
 من، بەش بە حالى خوم، بە پىنى لىك دانەووى
 پارچەكانى، وای بۆ دەچم، كە بە واتای (زەوى بەردار) يان
 (نىشمانى بە پىت و بەەر) .
 لە زمانى عەرەبى و فارسى دا، بەچەند شىبەى ناوى
 (ئافىستا) هاتووە، بۆ وىنە، وەك:
 اوستا، ابستا، استا، وستا، است، اوستا، بستاق،
 ابستاق، ابستاغ، ابستا، بستاه، ابستا، افستا، ابستا،
 ستا .
 ئاتەر = atar :
 وشەى (ئاتەر)، لە (ئاوئىستا) دا پات بووئەتەرەو بە واتای
 (ئاگر، ئاير، ئاوير، ئادر) هاتووە .
 لە پالەوى دا، ئەم وشەىە بوو بە (ئاتەر) = atarsh
 بوو بە (ئاتۆر) يش .
 ئاتەرپاتە = atarpatē :
 ئەم وشە ناسادەىە، بە واتای (ئاگر ئاگادارى كەر) يان
 (ئاگرەوان) - ئەگەر پەوابى - دى . جگە لەمەش (ئاترەفەن
 = athravan) يش، بە هەمان واتا و واتای هاتووە ئەم
 وشەىە، حالى حازر بوو بە (ئاگرەوان) .
 ئارەم = āram :
 وشەى (ئارەم)، لە پىشەندى (ā = ā - نا -) و چاوى
 (رەم = ram)، كە بە واتای (ئارام گرتن)، يان (ئارام بوون)
 هاتووەو لە كوردى دا، وشەى (ئارام) بە هەمان واتا
 بەكاردى .
 ئارمەپى = armaiti :
 ئەم وشەىە، لە ئاوىستا دا، بە واتای خۆشەووستى و
 دوستانەتى و هارىكارى كردن دى . لە كوردى دا، ئەم وشەىە
 بوو بە (يارمەتى) .
 ئەستا = astā :
 وەك ناوى، (ئەستا) بە كىبى (زەند) دەوترى، كە

لىكدراوى كىبى (ئاوىستا) بە . جگە لەمەش (لەم ناووش)
 (ئەبىستا) شى پى دەوترى . لای هەندىكىش وەهاىە، كە
 ئەم ناو، ناوئىشانى كىبى (ئىبراھىمى زەردەشى) بە .
 وشەى (ئەستا) وەك رەگە، وشەى ئاوىستاى بە وشەى
 ئابستەى لىو دەروست بوو . ئەم وشەىە . (ئابستە) بە واتای
 (منداالدان) يان (رەحم) هاتووە، بە واتای زەوى
 بەروبوومدار هاتووە . كەوابوو زەوى و زارىكى خەيرووبەردار
 (زەوى كشتوكال) دەگرئەتەو .
 وشەى (ئابستە)، لە بنەرەت دا، رىشەىەكە، لە وشەى
 لىكدراوى (ئاپوئەر - تەنو = āputhra tanu) وەو هاتووە .
 وشەى (ئافىستا) ش، لىكدراو، يان دوو پارچەىە .
 بەشى (ئافى = ave)، يان (ئاف)، بە واتای (ئاو) يان
 (ئاپ) وەو هاتووە .
 ئالوگۆزى دەنگى [پ] و دەنگى [ف]، پى گومان بە
 هوى كارتى كردنى بە كىكان لەسەر ئەوى دىكەى دراوسى
 لەسەر پىياز و رىزەوى ئاسان بوون يان بەرەو ئاسان چوونى
 زمان، رووى داو .
 بە هەرحال، ناوى (ئافىستا)، لە پالەوى دا بوو بە
 (ئەپەستاك = avastak)، يان (ئەپەستاك = apastak) .
 وشەى (ئافىستا)، هەر وەك، لە لاىەن (ئەندرىاز) وەو
 لىك دراوئەو، لە بنەرەت دا (ئوپەستە = upasta) بە، كە بە
 واتای (بنەرەت) يان (بنچىنە)، يان (رەسەن) دى .
 لە لاىەن، (ئافىستا) ناسى وەك بارئولومى، بەشى
 كۆتايى ئەم وشەىە، بە واتای (پەنا) و (كۆمەك كردن) دى .
 (ئەسراف = asrav) :
 لە ئاوىستا دا، وشەى (ئەسراف) بە واتای (ئەسرین)،
 (فرمىك) هاتووە . حالى حازر لە كوردى دا، بۆ
 بەدەستەوهدانى ئەم وشەىە (ئەسراف) و (ئەسرین) و (ئەسرو)
 بەكار دەهێنرى .
 لەپارسى دا، ئەم وشەىە بوو بە (ئەشك) . شاپانى
 باسە، بۆ بە دەستەوهدانى هەمان وشە، لە ئاوىستا دا، وەك
 هاو واتاىك وشەى (ئەسرو = asru) هاتووە .

(ئهستی = asti) :

وشه‌ی (ئه‌ره‌جه)، له ئاوێستادا، به واتای نرخ هاتوو، جگه له‌مه‌ش به واتای (کرتی) هاتوو.

(ئه‌ره‌ته = aratna) :

وشه‌ی (ئه‌ره‌ته)، له ئاوێستادا به واتای (ئانیشک) یان (په‌ره‌ژنه = ئه‌ره‌ژنه) هاتوو.

(ئه‌رش‌تات = arshat) :

(ئه‌رش‌تات)، له ئاوێستادا، به واتای (راستی) و (دروستی) هاتوو، جگه له‌وه‌ش ناوی (فریشه‌ی راستی) به‌و ئهم ناوه‌ش بو‌ مینیه‌یه.

(ئازی = azi) :

ئازی، به واتای (حزلی‌کردنی) زور دئی. به وینه‌بینکی ئه‌فسووناوی بو‌ ناوی (دیوی ته‌ماع (حمن) به‌کار هاتوو. حالی حازر، له کوردی‌دا، وشه‌ی (حمن) له‌بری به‌کار دئی.

(ئازهی = ئازهی = āzhi) :

له ئاوێستادا، (ئازهی) یان (ئازهی)، بو‌واتای (مان) هاتوو، جگه له‌مه‌ش به واتای (مارستان) هاتوو که مه‌به‌ستی (ماره‌دۆزه‌خ)ه‌و واته، (دۆزه‌خی) یان جیگایی پر بی‌ له (مان) بو‌سزادان له بریی (دۆزه‌خ) به‌کار هاتوو. ئاریانه‌کان، (دۆزه‌خه‌مان) یان هه‌بوه. بو‌ وینه، وشه‌ی (ئازهی) به واتای (ئه‌هریمه‌ن) یان (مارستان) به‌کار هاتوو و وشه‌ی (ئازهی) یش به (ئه‌هریمه‌ن) یان دۆزه‌خی (باو‌بۆران و هه‌وره‌تریشه‌و لافان) وتراوه.

(ئازیاه = āzyah) :

له ئاوێستادا، ئهم وشه‌یه، به واتای (ئازاترین) هاتوو له‌به‌رته‌ دا، قه‌ده‌که (āzu) یه، که له ئاوێستادا، به واتای (گورج)، (تیزپه‌و)، (ئازا) هاتوو.

که‌وابوو، پاشه‌بهندی (-yah) بو‌پله‌ی به‌راوردی ئیوان ئاوه‌لناو به‌کار ده‌هینرئی، که لێره‌دا پله‌ی (بالا) پیشان ده‌دات.

هه‌ر له هه‌مان ریشه‌وه، وشه‌ی (ئازوش = azus) و هی (ئه‌زامی = azami) دروست بوون.

ئهم وشه‌یه، له ئاوێستادا، به واتای (ئیسقان) هاتوو، له کوردی‌دا، بو‌به‌ده‌سته‌وه‌دانی هه‌مان واتا، وشه‌ی (ئه‌ست) به واتای باله‌که‌ی شان، (ئه‌ستی) به واتای (ئیسک) یان (ئیسقان) هاتوو.

فره‌یزی (ئه‌ستی - بیز = asti bis) به واتای؛ (به ئیسقان) دئی.

(ئه‌ش = ash) :

له ئاوێستادا، وشه‌ی (ئه‌ش)، به واتای (فراوان) یان (فره)، (زور)، (بی‌شمار) هاتوو.

(ئه‌شه‌ه = ئه‌چه‌ه = ācyah - āsyah) :

ئهم وشه‌یه له (ئه‌ش) + (په‌ه) پێک هاتوه دياره واتای به‌شی په‌که‌می، چونکه له‌سه‌روه‌ لێک دراوه‌ته‌وه، ئه‌وه‌ی دووه‌میان بو‌ پله‌ی به‌راوردی به له ئاوه‌لناودا، ئا لێره‌دا، ئهم پارچه‌ پاشه‌بنده (په‌ه = yah) پله‌ی بالا پیشان ده‌دات و به واتای (زورترین)، (فره‌ترین) هاتوو.

(ئه‌تا = ata) :

وشه‌ی (ئه‌رته)، یان (ئه‌رته = areta)، له ئاوێستادا، به واتای (راست) و (دروست) و (پاک) هاتوو و وشه‌ی، (ئه‌رته‌وان) یش، که دوو پارچه‌یه‌و بریتی یه له، (ئه‌رته) و (وان) یان (ئه‌رته) و (فان)، واته :

- ئه‌رته + وان = ئه‌رته‌وان.
- ئه‌رته + فان = ئه‌رته‌فان.
- ئه‌رته + فان = ئه‌رته‌فان.

ئهم وشه‌ ناساکاره (لێکداوه) به واتای (پاریزگاری که‌ری راستی) یان بۆمان هه‌یه، بلێین (راسته‌وان)، له‌سه‌ر کێشه‌ی (پاسه‌وان) و (داده‌وان) و (زیرگه‌وان) هتد هاتوو.

وشه‌ی لێک‌دراوی (ئه‌رته‌فان) و (ئه‌رده‌فان)، هه‌ریه‌کیکن و په‌ک واتا ده‌به‌خشن و به زوری له‌زمانی کوردی‌یی‌دا به‌کار ده‌هینرئی.

(ئاره‌جه = araja) :

(تهزهی دههاکه = azhi dahaka) :

نم وشهیه، به لای کمی یهوه، لهسی پارچه پیک هاتووه. پارچه کانیس دهبی له مانه بهدر نه بن.

۱ - (تهزهی = azhi) ، که به واتای (مار) هاتووه

۲ - (دهه = dah) ، یان (زهه) ، به واتای (گه زنده) ، یان (زهردارو زیاندهم) دی.

۳ - (تاکه = aka) ، به واتای (خراب) دی.

نم پرو، نم وشهیه له کوردی دا بووه به (تهزدی هاگ) یان (تهزده هاگ) یان (ههزده هاگ).

(تهکه = aka) :

وشهی (تهکه) یان (تهخه) له ناوینستادا، به واتای خراب (به دگن)، (شه پیرانی)، (زیانه خرو) هاتووه نم وشهیه ناوه لئاوهو بو نیرینه (تهکه = aka) یه به لام بو مینه دهبی به (تهکا = aka).

له زمانی کوردی دا، (تهخه) و (کخه) له گهل نال و بچووک دا بو دور خستهوهی له کردهوی شهر به کار دهیترتی.

وشهی (تهکه تهره)، که له وشهی (تهکه) وه وهرگیراوه پاشبهندی پلهی بهراوردی وهرگرتووهو به واتای (خراپتهر) هاتووه.

(ناهنهت = avant) :

له ناوینستادا، نم وشهیه، به واتای (ئاو دار)، یان (ئاوه دان) هاتووه. نم وشهیه به شوین و جیگایی دهوترتی که ناوی زوربی و جیگای ناو داریش خاوهنی ئاوه دانیه (ئاو و ئاوه دانی - کورد واتهنی) : یان جیگا به ئاوهوه (ئاوا) یه :

له سانسکریتی دا، نم وشهیه بووه به (ئاپروفهنت = apovant) .

(ئاووخه ریته = avo · xvorena) :

نم وشه لیکدراوه، به چهنه واتایی هاتووه؛ به واتای (ئاوچان)، (ئاوه خور)، یان (ئاوی خوره)، یان جامی ئاو

خواردنهوه. یان قهسی ئاوه خورهی مهرو مالآت، که بریتی یه، له ههل کولاندنی ناورگی قهدی دارینکی تهستوووو به درئیایی بو ئهوهی ئاوی تی بکریو به ریزو به درئیایی، مهرو مالآت ئاوی به سهروهه بخواتهوه، له کوردهواری دا بهم جوهره جیگای ئاو خواردنهوهی مهرو مالآته، (ئاوه خوره) یان (ئاوه قهره) دهگوترتی.

(ئمهسه = amsa) :

وشهی (ئمهسه) له ناوینستادا، به واتای، (نزدیک)، (دراوسی)، (هاوسی)، (هامسا) هاتووه.

جگه له وهش، له کوردی دا، (ئمهسه)، که واتای (ئمهته) یه و زور نزدیک، یان دراوسی پیشان ده دات.

دووور نی یه، که وشهی (ئامسان) ی کوردی که به واتای (ئاوسان) یان هاو واتایه تی، هر له همان وشهوه وهر نه گیری.

(ئه - مرته = a - mra) :

نم وشهیه له پیشبهنده قهدیک پیک هاتووه، له ناوینستادا، به واتای (نهم)، (زیندوو) هاتووه. به لامهوه وایه، که نم پیشبهندهی (a -) یه، لیره دا، پیشبهندهی (نهری = نه فی) یه.

به شیوه ییکی ئاشکراتر (مرته = mra) واتای (مهرد)، یان (مردوو) ده دات و به ههردووکیان پیکهوه (ئه - مرته)، بووه به (نامردوو) یان (نهم) یان (زیندوو).

(ئنه ایته = anāhita) :

نم وشهیه لیکدراوه، له نیشانهی (نهری = نه فی)، که (ئنه = an) هو له قهدی (ئاهیه = ahita) ، که به واتای (ئالوودهو) (پاک) و (روشن) و بی (گهرد) هاتووه.

به پیشبهنده به قهدهوه، به ههردووکیانهوه، واتای ناروشن، ناپاک ده دات.

جگه له و واتایانهش، بو ناوی فریشتهی (سهرکاری ئاو)، یان (چاودیری کهری ئاو) هاتووه.

بو به دهسته وه دانی ناوی تهستیره ی جوانی تهستیره ی

زوهره، که ره‌مزی جوانی‌یه، یان به ره‌مزی جوانی له
قه‌لم دراوه، به‌کار هاتووو.
هر بهو بونه‌شوه، رومانیه‌کانی ئه‌وسا (لاتینه‌کان)
ناوی (فینوس) یان لی ناوه.

(ئه‌وره = awra) :

وشه‌ی (ئه‌وره)، له ئاوێستادا، به واتای (هه‌ور) هاتوو.
له پاله‌وی‌دا بووه به (ئه‌بر = abr) و له‌پارسی ئیسته‌ش دا
(ئه‌بری) پی ده‌وتوو.

(ئورفرا = urvarā - aurvarā) :

ئهم وشه‌یه ساکار نی‌یه، واته لیک دراوه، له ئاوێستادا
به واتای (سه‌وزبوون)، (پروان)، (چه‌که‌ره‌کردن) هاتووو.
له پارسی نوێ‌دا، وشه‌ی (پستن)، له‌بری به‌کار دئی له
کوردی‌دا، وشه‌ی (ه‌زوررا) یان (ه‌زورفرا)، یان (ه‌زرخزا) و
(پروان) که په‌گه (قه‌دی) وشه‌که‌ی تیا‌دا دیاری ده‌بات، به
همان واتا هاتووو.

(ئوشتره = ushtra - aushtra) :

ئهم وشه‌یه، له ئاوێستادا پات کراوه‌ته‌وو به واتای
(وشتر)، (حوشتر) هاتووو، ئهم وشه‌یه بو (ئیره)، بو مینه
ده‌بی به (ushtrā - aushtrā) = (ئوشترا).

(ئه‌یریا = airya) :

له ئاوێستادا، وشه‌ی (ئه‌یریا) له بری وشه‌ی (ئاریان) ی
ئه‌م‌پرویه. ئهم وشه‌یه، له‌پارسی باستان دا، بووه به (ئاریا
= airya) یه. ئهمه‌ش وه‌ك ناوی، بو ناوی گه‌له ئاریایه‌کانه.
(ئایزما = aizma) :

ئهم وشه‌یه لیک دراوه، یان دوو پارچه‌یه، پێشه‌ندی
(ئه‌یزی = ئایزی = aizi) و له‌گه‌ل قه‌دی (ما = ma) و

پیکه‌وه، هه‌ردووکیان به واتای (تاقیکردنه‌وه) دین،
له‌ناو مه‌نگووری‌دا، له‌بری وشه‌ی (زمان)، (ئه‌زمان)
ده‌وتوو، هه‌روه‌ها وشه‌ی (ئه‌زمون) و وشه‌ی (ئه‌زمون) پش
له کورده‌واری‌دا، بو به‌ده‌سته‌وه‌دانی واتای تاقیکردنه‌وه به‌کار
دیت.

وشه‌ی (ئه‌زموو) به واتای (تاقیکراو)، یان
(ئه‌جروه‌کراو) دئی «بو وینه، ده‌وتوو»
(دۆی) ئه‌زموو له‌ماستی نا‌ئه‌زموو چاتره

«ته‌ماشای، به‌شی «ه‌ی ل - ۱۳۳ ی زه‌بیحی، بکه»
(ئه‌یقه = ai - va) :

له ئاوێستادا، ئهم وشه‌یه، بو ژماردن هاتووو به واتای
(یه‌ك).

له کوردی‌دا، بو به ده‌سته‌وه‌دانی واتای ئهم وشه‌یه ئهم
وشانه‌مان هه‌ن: (یوه)، (یوفه)، (یه‌ك).
(ئهن - یه = an ya) :

فره‌بزی (ئهن - یه = an - ya)، به واتای
(یه‌کیکی دیکه)، (یه‌کی دئی)، (یه‌کیکی دئی)، یان به
واتای (یه‌کیك)، (یه‌کی)، (یووی)، (یوفی) دئی.
(ئه‌یشام = aishām) :

ئهم وشه‌یه، راناری ئامازه‌یه، به واتای (ئه‌وان)
(ئادیشا)، که له کوردی‌دا هاتوو، دیت.
(ئه‌یهر = ayar) :

وشه‌ی (ئه‌یهر)، به واتای (رۆژ)، که واتای وشه‌ی (day)
ی ئینگلیزی بدات، هاتووو. به‌لامه‌وه وایه، که ناوی
مانگی (ئایار) پش، له‌بنه‌ره‌ت دا، له‌وه‌وه وه‌رگیرایی،
به‌وی‌دا، که مانگی په‌که‌می به‌هاره‌و به‌هاریش به رۆژه‌وه
به‌هاره، چونکه ژیان به‌هویه‌وه به‌هاری دیته پێشه‌وه.

قاموس «الأيرين فنج»

محمد أمين الهوراماني

أن أصبحت لغة الدين ولغة الدولة معاً وذلك في عهد الدولة الميمنية، ودوّنت بواسطتها فنون الكتاب الديني المقدس (أفستا) وبعد انقراض الدولة الميمنية، أصبحت اللغة تنحصر في القضايا الدينية فقط والتي عرفت فيما بعد باللغة الأئستيه.

استمرت هذه اللغة بمسيرتها الدينية إلا أنها كانت تنحصر فقط في مشون الكتاب الديني المقدس والتعاليم الدينية الأخرى وعند رجال الدين، ومن ثم أخذت تختفي باختفاء الكتاب الديني ورجال الدين انحصرت نفسها في صدور رجال الدين الذين اختفوا في مناطق جبلية وعرة في كردستان، والتي تعرف تلك المناطق بـ (هورامان، واللغة بلغة (ماجو، التي هي الآن لاتزال وكما قلنا إحدى اللهجات الكردية الدينية.

ان هذه الكلمات التي عرضناها هنا تحت مجموعه (ألف، منى الأعدد ضئيل من كلمات اللغة (الأيرين فنج) القديمة. وقد قمت، كما يرى القارئ الكريم، بمقارنتها مع الكلمات المتشابهة لها معناً وطناً في اللهجات الكردية المختلفة وعبرها توصلنا إلى:

- يعتبر اللغة الكردية حفيده اللغة (الأيرين فنج) وانحدارها رأساً مباشراً

- إن علاقتها باللغة الفارسية القديمة عبارة عن علاقة القرابة ليست إلا.

- تمتلك اللغة الفارسية القديمة بعض الاصوات التي لاتوجد مثلها مطلقاً في اللغة (الأيرين فنج).

من المعروف جداً، ان الاقوام الهندوإيرانية - وبسبب تغيير مناخ موطنها الاصلي - هاجرت وعلى شكل موجات متعاقبة إلى مناطق عديدة ومختلفة كالهند وإيران وكردستان

وكان، من بين تلك الموجات، موجة، يعتقد بانها تتكون من ست قبائل رئيسة، هاجرت إلى كردستان الحالي وتتكون في وديانها المختلفة وبنيت لنفسها، من هنا وهناك، مدن وقرى كثيرة واهتمت اهتماماً كبيراً بالزراعة وتربية الدواجن.

وكانت تلك القبائل تعرف بالقبائل (الأيرين فنج) نسبةً إلى لغتهم المعروفة بلغة (أيرني فنج)، وبلادهم المسماة ببلاد (أيرين فنج).

ان مصطلح (فاج)، او (فج = فنج) مشتق من مصدر فعل (فاجه)، (فهجه) والذي يقابله بالعربية (قول). ومن الجدير بالذكر، أن هناك لهجة كردية قديمة جداً تعرف بلهجة (ماجو) وبعض الأحيان بلغة (هاجو) الدينية، حيث لاتزال تحتفظ بقوتها الديني عند بعض القبائل الكردية التي تدين بدين (اهل الحق) وذلك عن طريق استعمالها كلياً في التعاليم وفنون الكتب الدينية، عندهم.

إن ظهور اسم ميديا، بعد تأسيس الدولة الميمنية وازدهارها، أدى إلى اختفاء اسم اللغة (الأيرين فنج) وحل محلها اسم اللغة الميمنية وسميت بلاد (أيرين فنج) ببلاد ميديا.

ازدهرت هذه اللغة (الأيرين فنج) قديماً والميمنية حديثاً بعد

زمانی نهته وایهتی کوردی

دانی :

دکتور کامل حسن البهیر

هندی گاری کۆری زانیاری عراق
پروفسوری یاریهه - کولێجی ههیهیه
ناکۆی الستمیره

1984 - 11.11

چاپخانه کۆری زانیاری عێراق

پونا کبیری له کتیبه

زمانی نهته وایهتی کوردی

غازی فاتح وهیس

پیشه کی :

کتیبه (زمانی نهته وایهتی کوردی) په کیکه له بهرهمه به نرخه کانی ماموستای زانا دوکتور کامل به صیر، ئەم کتیبه بریتی په له (۸۹) لاپهروه کۆری زانیاری عیراق (دهستهی کورد) له سالی (۱۹۸۴) دا له چاپی داوه. ئەم بهرهمه ههیه کیک له بهرهمه کانی تری دوکتور کامل، جیگای دیاری کراوی خوێان له مەزرای ئەدهب و زمانی کوردی دا ههیه.

زمانی په ک گرتووی کوردی ههیشه په کیک بووه لهو کیشه سه ره کی یانهی که تووشی رۆشنییری کورد بووه، چ زمانه وان بووسی و چ ئەدیبه بووسی. هۆی سه ره کی سه ره هل دانی ئەم کیشه بهش ده گه رینه وه بۆ زوویی زاری کوردی و زوویی زاریش جووره ها هۆی ههیه. بی گومان زوویی زار له زمان دا دیاره ههیه کی سروشتی به وه به کم و کورتی دانانتری، به لام نه بوونی زمانیکی په ک گرتوو بو

میلله تیک کۆسیکی هه ره گه وره په له رینگهی لهو میلله ته داو به کم و کورتی ییکی په ک جار گه وره داوه نتری. له بهر ئەمه، ده بین له کۆن و نوێ دا بووه ته مایه ی لی کۆلینه وه چه ندو چوون کردن له نیوان رۆشنییره کورده کان داو هه ره کیک له قوژبیکه وه ویسترویه تی چاره سه رتکی بۆ بدوژینه وه. واته خزمهت گوزاری زمانی کوردی مه به سستی سه ره کی هه موویان بووه. بۆ نمونه دوکتور کامل له م کتیبه دا ده لی : بۆیه هیوادارین که ئەم په سوره زانا پانه بین به دهنگی ئەم لی کۆلینه وه به وه به چاوی هه ل سه نگان دن ته ماشای بکن و هه رچی تی بهی په کیان ده رجه تی هه په به مه به سستی خزمهت گوزاری زمانه شیرینه که مان په خه نه روو. (ل - ۹).

ئەم جوژه هه لوئسته له لی کۆلینه وه ی هه موو په کیک لهو لیکۆله ره وان هه دا ده بینتری، چی به پاسته و خۆو چی به ناراسته و خۆو. له بهر ئەمه منیش ده هۆی وه کسو ئەو لیکۆله ره وان هه خزمه تکی زمانی کوردی په کم و بهرچی

نی به ئەم وتارەى ئیمە تەنیا پەرخە گرتن بى له كئىبە كەى دوكتور كامل، بەلكو بەشدارى كردنیکە لەو ئەركە پىروۆزەى دوكتور (كامل) دا، واتە مەبەستى هەموومان حەل كردنى ئەو كئىبە بە پە كە بى دەوترى زمانى بەك گرتووى كوردى، (زمانى نەتەواپەتتى كوردى).

پەكەم: ناوئىشانی كئىبە كە.

بە لای مەنەو هەر ئەنیا ناوئىشانی كئىبە كە، بى ئەووى تەماشای ناوەرۆكە كەى بکەین، جوش و خرووشى زمان پەرورەئى دەخاتە دل و دەروونى خوێنەرەو، دەورى گەشتى هەوالیکى نەزانراو دەگەبەننى، چونکە تا ئىستا، یان لەبەر ئەووى ئیمە ریمان بى نەبردوو، یان لەبەر ئیمان لاوازی بەرامبەر بە زمانى كوردى، كەسمان ئەم ناویمان بەم جۆرە بەكار نەهیناوە. كەوابى ئەم ناوئىشانە پە ئەو هۆ سايكۆلۆژى پەى سەرى پەو كە لە دل و دەروونمان دا پەنگى خواردبوو وە زمانەكەى خوێمانى لاسوك كەردبووین. لە هەمان كات دا ئەم ناوئىشانە پە وەكو گورزىك واپەو تەنگای حەزلى نەكەرانى زمانى كوردى دەتوزینتەو. لەبەر ئەمە بى وىستە پەشتگىرى پىروۆزە كەى دوكتور كامل بکرى، چونکە لەگەل خواست و ئاواتى هەموو خوێندەوارى كورد دا دەگونجى.

دووهم: ئەم كئىبە لە پىرووى رىيازى لى كۆلینەو وە

ئەگەر تەماشای بەرھەمە كوردى بەكان بکەین، دەبینین بە دەگەمەن پەپەرەوى بىكى ئەواوى رىيازەكانى لى كۆلینەو وەیان تى دا كراو، بەلام لە گشت بەرھەمەكانى دوكتور (كامل) دا ئەم لا پەنە فەراموش نەكراو و زانستانە تەكنىكى فورم و ناوەرۆكى لى كۆلینەو وەى زانستى ئىشان دا چەسپاندوو. وە هەر دوكتور (كامل) یشە پەكەم لى كۆلینەو وەى دەربارەى رىيازى لى كۆلینەو وەى زانستى بە زمانى كوردى

نووسىوئەتەو. ⁽¹⁾ لەبەر ئەمە ئابى لامان سەپى بى ئەگەر ئەم رىيازە بالى بەسەر هەموو بەرھەمەكانى ناویراودا كئىشای. بۆ نمونە لەم كئىبەى دا بە پئشەكى بىكى گەلى بە نرخی، بە كورتى ئەو هەول و تەقەلايانەى كە بۆ دامەزراندنى زمانىكى بەك گرتووى كوردى دراون، دەست نیشان كەردوو. ئەم هەول و تەقەلايانەش بەستنى كۆرۆ چاوپى كەوتن و نووسینەوون دەربارەى زمانى بەك گرتووى كوردى. بەم جۆرە، جگە لە پئشیارو پىرووراكانى ئىو كئىبە كە، سەرانسەرى كئىبە كە كورنە مئزوو بىكى گەلى بە نرخی دەربارەى ئەو هەولانەى كە دەربارەى زمانى بەك گرتووى كوردى دراون و سوودىكى زورى هەپە بۆ نەو تازەكانى كورد. هەر وەها دانەر بابەتەكانى ئىو كئىبە كەى وەكو زنجىرىكى ئالفە بە ئالفە بەپەكەو بەستوو و وای لە خوێنەر كەردوو بە نام و چىزىكى زۆرەو كئىبە كە بخوینتەو. جگە لەمەش سەرانسەرى كئىبە كەشى كەردوو بە جۆرەها ئەنجام و پئشيارى بەسوود و ئەوئەندەى هئشتووئەتەو، یان دەپت بەكسەر پەپەرەوى بکەین، یان ئەوئەنا چەندو چوونىكى زورى لەسەر بکەین، بى گومان ئەمەش ماپەى شانازى كەردنە لای ئەو كەسانەى كە نرخی زانستیان لا گرانه.

سەپەم: ناوەرۆكى كئىبە كە.

ئەووى زىاتەر سەرنجى خوێنەر پابكئىشى، بە تاپەنى ئەووى زمانەوانى راستەقینە بى، ئەو پە كە دوكتور كامل زمان و زارو ئاخاوتنى لەپەك جیاكەردتەو و ئەم جیاكەردنەو پەش پئوستى بە روون كەردنەو هەپە، چونکە ئەم سى بەشە لەم كئىبە دا سى كوچكەنە بىكى بەك نەگرتوویمان پىك هیناوە. جگە لەمەش دانەر نرخیكى بەكجار كەمى بۆ ئاخاوتن داناو. بۆ نمونە دەلى:

«سەكەر لە سازكردنى دەنگ و وشەو پستەو داپشتە گشتى بەكان دا تا پادە بىكى زۆر ئازادو سەربەستەو پەپەرەوى

دهستورر بنه واشه‌ی زمانی ناکات. (ل ۱۲) هدره‌ها ده‌لی:

لهم روظانه‌دا به ده‌گه‌من ده‌بیستین که دونه‌ری کورد له کاتی ناخاوتنی‌دا په‌پیره‌وی ده‌ستوری بنیات نانی رسته‌ی کوردی ره‌سن بکات. (ل ۱۴). دیسان ده‌لی:

که‌چی ناخاوتن چالاکی‌ییکی که‌سی‌یه له کۆری ئیش و کاری روظانه‌دا له‌به‌ر خیرایی گه‌یشتن به‌مه‌به‌ست به‌بی په‌پیره‌وی‌کردن شیوه‌ی زارو ده‌ستوری زمان نه‌نجام ده‌دری. (ل ۲۲).

نه‌گه‌ر نه‌ماشای نه‌و کتیانه بکه‌ین که‌ه‌رباره‌ی زانستی زمان نووسراونه‌ته‌وه، به‌تایه‌تی نه‌وانه‌ی که‌ له میژووی زمان ده‌کۆلنه‌وه، ده‌بینین زور ده‌می‌که نووسینه‌وهو ناخاوتن له‌یه‌کدی جیاکراونه‌ته‌وهو هه‌ریه‌که‌ش سنووریکی تایه‌تی بو‌دانراوه. له‌کۆن‌دا که‌ره‌سه‌ی دیراسه‌کردنی ریزمانی زمان له‌نووسینه‌وهو وهرده‌گیراوه له‌سه‌رده‌می ئیستاش دا له‌ناخاوتنه‌وه ته‌نگ و چه‌له‌مه‌ی زمان په‌کالا ده‌کرتنه‌وه. بو‌نموونه له‌سه‌ره‌تای نه‌م سه‌ده‌یه‌دا زانای زمانه‌وانی (دی سۆسی) زمان و ناخاوتنی له‌یه‌ک جیاکراوه‌وهو دیراساتی سینکرونیک (Synchronic) و^(۱)

(دایه‌کرونیک)ی هینایه‌ کایه‌وه. به‌م جیاکرتنه‌وه‌یه دیراساتی زمانه‌وانی تازه ده‌ستی پی‌کردو تا ئیستاش ناوی (دی سۆسی) وه‌کو نه‌ستیره‌ییکی گه‌ش له‌ئاسمانی دیراساتی زمانه‌وانی‌دا ده‌دره‌وشیته‌وه. به‌گۆره‌ی بۆچوونی (دی سۆسی) زمان بریتی‌یه له‌سینه‌میکی په‌ک گرتوو له‌نه‌وه‌یه‌که‌وه بو‌نه‌وه‌یه‌کی تر ده‌گۆیزرتنه‌وهو ناخاوتنیش نه‌ر قسانه‌یه که‌سه‌که‌ر ده‌لی و لیبان تی‌ده‌گات. لهم دوابی‌یه‌دا (چۆم‌سکی) ناوی توانای تی‌گه‌یشتنی له‌یه‌که‌م ناو نه‌وی دیکه‌شیان توانای به‌کاره‌ینانی زمان. به‌م جوړه ده‌توانین ناوی به‌که‌م بنین ده‌ستووره‌کانی زمان و نه‌وی‌تریان به‌کاره‌ینانی نه‌و ده‌ستوورانه. واته‌ زمان چی

نووسینه‌وه بی‌یان ناخاوتن، بی‌ده‌ستور کارناکات. نه‌م ده‌ستووران‌ه‌ش له‌میشکی ئاده‌میزاندا ره‌گ و ریشه‌یان داکوتاووهو هه‌رکاتی یه‌وه‌ی به‌ناسانی و بی‌هه‌له‌کردن به‌کاریان ده‌هینی چی بو‌نووسینه‌وه بی‌و چی بو‌ناخاوتن. نه‌مجا بابزانی له‌زانستی زمان دا چۆن ته‌ماشای نووسینه‌وهو ناخاوتن کراوه: بو‌نموونه چۆن لایوتز ده‌لی: ^(۲) ریزمانزانه‌ کۆنه‌کان وایان ده‌زانی که‌ زمانی قسه‌کردن پایه‌ییکی که‌متری هه‌یه له‌ناخاوتن دا مرووف په‌نا ده‌بانه به‌ر نووسینه‌وه. (ل ۲۸).

هه‌ر له‌همان لاپه‌ره‌دا ده‌لی: زمانه‌وانه تازه‌کان گه‌یشتنه نه‌و راستی‌یه‌ی که‌ زمانی قسه‌کردن سه‌ره‌کی‌یه‌و نووسینه‌وه ته‌مسیلی قسه‌کردنه له‌بوارینیکی جیاوازا. دیسان ده‌لی:

له‌چاخه‌کانی ناوه‌راست داو هه‌تا سه‌ده‌ی حه‌فده‌هه‌م و هه‌ژده‌هه‌م ریزمان زان نه‌و زمانه‌ی شی نه‌ده‌کرده‌وه که‌ خوی به‌کاری ده‌هینا، به‌لکو نه‌و زمانه‌ی شی ده‌کرده‌وه که‌ له‌کۆن‌دا شاعیرو فه‌یله‌سووفه‌کان به‌کاریان ده‌هینا. نه‌مه‌ش نه‌و هه‌له‌یه‌به‌ که‌ من ناوی ده‌نیم هه‌له‌ی کلاسیکی له‌بۆچوونی شی‌کردنه‌وه‌ی زمانه‌وانی‌دا (ل ۱۴).

ریزمان زانه‌کان وایان له‌یه‌که‌ ده‌دابه‌ره که‌ ریزمان هونه‌ری نووسینه‌وه‌ی ته‌واوه‌وه‌بی ته‌نیا له‌نووسینه‌وه‌ی نه‌دیب و شاعیره‌کانه‌وه نمونه‌وه‌ری بۆچوونی (ل ۱۸ - ۱۹). جگه له‌مه‌ش زانستی زمان نه‌وه‌ی سه‌لمانده‌وه که‌ زمان هه‌میشه له‌گۆران دایه‌و میشکی مرووف به‌رپرسیاره به‌رامبه‌ر به‌گۆران و زیاده‌کردن و له‌ناوچوونی ده‌نگ و سه‌ره‌لدانی وشه‌ی نووی نه‌و ده‌سته‌واژه تازانه‌ی که‌ له‌ زمان دا دروست ده‌بن و ناخاوتنیش مه‌له‌ندی نه‌م جوړه‌گۆرانه‌یه‌و ده‌بی له‌نووسینه‌وه‌دا په‌پیره‌وی بکرتن. به‌م جوړه‌ زمانی قسه‌کردن نه‌ساسی زمانی نووسینه‌وه‌یه، چونکه هه‌ر دوور نه‌روین میژووی نووسینه‌وه له‌شه‌ش

لیره دا ئاخاوتنمان هه ل گرت، ته گهرچی ته م کاره دژی هه موو باساییکی زانستی زمانه، چونکه زمان هه رچونیک دابهش بگرت ده بی دوو بهش بی، په کیکیان نووسینه وهو تهوی تر ئاخاوتن. ههروه ها ته گهر ئاخاوتنیش هه ل بگریین، تهوا ده بی زانستی دهنگه و فونولوجیش له به شه کانی تری زمان دابیرین. به لام گریمان وازمان له هه موو باساییکی زانستی زمان هینا و ته نیا له بهر خاتری تهوی زمانیکی په ک گرتووی کوردی دروست بی، هه موو ریگه ییکی نابه جی ی زمانه وانیمان به کارهینا و ئاخاوتنمان به هیچ دانسه نا، ده بی په کم شت تهوه بکه یین که نه هیلین بو ماوه به کی دوو رودریژ کهس قسه بکات و که سیش له و شتانه زیاتر نه نووسینه وه که نیمه پی ده لین و ده بی تهوی نیمه ش دای ده لین له ئاخاوتنه وه و نه گهری. ته گهر چی دیسان ته مهش دژی زانستی زمانه، چونکه زانستی زمان ده لی: ده بی زمانه وان و سفی ته ور ریگه به بکات که قسه کهر به کاری ده هینی له قسه کردن دا، نه ک و سفی ته ور ریگه به ی که فه رزه کری و ته بی قسه کهر له سه ری پروات.

دیسان گریمان به پینچه وانیهی زانستی زمانه وه ته م کاره مان جی به جی کرد، ئایا ده توانین زمانی هه موو کوردیک ببه ستینه وه؟ یان ئایا ده توانین قه لهم له هه موو کوردیک بسینینه وه، یان قه لهم هه ل گرتن قه دهغه بکه یین و ته نیا په پیرهوی قسه کانی نیمه ده کن؟

تهوی شایانی باسه ته گهر زاریک هه ل و مه رچی بو ریک کهوت و بوویه ته ساسی زمانی ستانده رد، ده بی هه موو هه ل و مه رچیکی تری بو دروست بکری بو تهوی ته ور ته ساسه نه رووخی یان بو تهوی تهو ته ساسه تهواو بکری. به لام ته گهر هاتوو زاریکی تر له پال ئاخاوتنه وه، پی نووسرایه وه و به رامبه ر به و زاره که ی تر وه ستا، تهوا گومانی تی دا نی په ده بی په کیک له م دوو شته بقهومی:

۱ - یان ده بی تهو زاره ی که له پیشه وه نیمچه زمانیکی ستانده ردی لی دروست بووه سه رشو ربکات و چی تر

به ردهوام نه بی لهو هه ولهی دا.

۲ - یان ده بی زاری په کم و زاری دووم هه ره به کیکیان بین به زمانیکی سه ره خور. وه ته گهر سه پری میژووی زمانه کانی گیتی بکه یین ده بینن به م شیوه به زمان یان زار مردووه و زمانی تازه و زاری تازه دروست بووه. ته مهش حالی نیستای زمانی کوردی به، ته گهر بمانه و نی و نه مانه و نی.

به پی رای رومان یا کوپسن، زمان وه کو زینده وه و رایه، به پی ماوه هه ندی له شان ه کانی ده مرن و هه ندی شانیهی نوی جیگایان ده گره وه.

به م جوړه گوړان دروست ده بی و ته م گوړانهش زیاتر له گوړانی دهنگه وه ده ست پی ده کات و به تایه نی بزونه کانی (فاوله کانی) وشه و به هوی گوړانیانه وه له ماوه ییکی دووو دریزدا وشه ده گوړی و له ماوه به کی دووو دریز تریش دا سیسته می رسته، یان به شه کانی رسته ده گوړی یان بابلیین ستراکچه ری زمانه که ده گوړی.

گومانیس له وه دا نی په که زمان بریتی به له کومه لیک ستراکچه ری چنراوو به هوی ده ستووره وه له به ک ده درین. که راوو زمان ته نیا له وشه پیک نه هاتوو به لکو له دهنگه و فونیم و مورفیم و وشه و فره یزو لارسته و رسته پیک هاتوو هه ره به کیکی له مانهش له ئاستیکی تایه تی دا لی ده کولدریته وه. به لام په ک شت هه به لیره داو نابی له بیری بکه یین تهویش مه سه له ی ده وله مه ندی زمانه، ته گهر زمان له هه موو بواریک دا به شیوه ییکی فراوان به کارهینرا، تهوا به م لاو تهو لادا په ل ده هاو یژی و له هه موو کون و قوژ بیکه وه وشه و هه رده گرتی به ره به ره ده وله مه ند ده بی.

له لایه کی تره وه دوکتور کامل دلنی به وه خو شه که دوکتور جه مال نه به ز ده لی: رژی لی له رژیان هه ندی له راناوه کانی کرمانجی ژوو رو له کرمانجی ناوه راست دا هه بوون.

نیمه لیره دا ده لین: له سه ده ی حقه ده هم دا چند زاناییکی زمانه وانیهی ده رکیان به هه بوونی هاو به شی نیوان زمانی لاتیینی و سه نسکریتی و گریکی و جه رمانی کردو

دهستیان کرد به لی کۆلینه‌وه‌ی فیلۆلژی به‌راووردو ئه‌وه‌یان بو
پروون بووه‌یه که ئهم زمانانه له بنه‌هت دا سه‌ریه‌یه‌ک بنه‌ماله
بوون، چونکه له گه‌لی پروه‌وه له‌به‌ک ده‌چوون. ئهم جوژه
لی کۆلینه‌وه‌یه له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا گه‌لی به‌نرخ برۆ بو
یه‌کالا‌کردنه‌وه‌ی میژووی خه‌یزانه زمانه‌کان. به‌لام ئایا
به‌راووردکردنی زاره‌کو‌ردی‌یه‌کان چ سو‌ودیه‌کی هه‌یه بو
بنیات نانی زمانیه‌کی به‌ک گرتووی کو‌ردی؟ له‌وه‌لام دا
ده‌توانین ب‌ئین به‌راو‌ردکردنی زاره‌کو‌ردی‌یه‌کان به‌لای
که‌مه‌وه سی سو‌ود به‌ ئیمه‌ ده‌به‌خشی: -

۲ - ده‌رخستی لایه‌نی لیک چوونی ئیوانیان.

۳ - وه‌رگرتنی وشه‌و زاراوه له‌یه‌کدی‌یه‌وه.

به‌راو‌ردکردنی ئه‌و زمانانه‌ی سه‌روه‌وه به‌هیچ شیه‌یه‌یک ئه‌و
زمانانه‌ی له‌یه‌کدی‌یه‌وه نزی‌ک نه‌ده‌کرده‌وه چونکه هیچ
هۆیک نه‌برو‌یه‌کیان به‌خاته‌وه، به‌لام به‌راو‌ردکردنی
زاره‌کو‌ردی‌یه‌کان، له‌یه‌کدی‌یه‌وه نزی‌کیان ده‌خاته‌وه چونکه
هه‌موو هۆیک له‌ ئارادایه‌ بو‌ئهم مه‌به‌سته‌ ته‌نیا هۆی
رۆشنی‌ری خاوه‌ن زاره‌کان نه‌ی! هه‌روه‌ها بو‌نموونه‌ ئه‌گه‌ر
ئێسته‌ خه‌لکی پۆما هه‌رچی‌یه‌یک ب‌که‌ن ناتوانن ئه‌و زاره
زیندوو ب‌که‌نه‌وه که زمانه‌ی لاتینه‌ی لی‌ دروست بو‌وه، جگه
له‌مه‌ش زاری پۆما نه‌بوو به‌و زمانه‌ لاتینه‌یه‌ی که هه‌موومان
شتیکمان ده‌رباره‌ی یه‌ستووه، هه‌تا فه‌لسه‌فه‌وه ئه‌ده‌ب و
میژووی پی نه‌نووسرایه‌وه، هه‌ر که بو‌نوسینه‌وه به‌کاره‌یترا
ئه‌وانه‌ی سه‌ر به‌زاره‌کانی‌تر بوون وازیان له‌وه هینا که به‌و
زارانه‌ بنووسنه‌وه، به‌لام وازیان له‌وه نه‌هینا که قسه‌یان
پی ب‌که‌ن.

هه‌ر بو‌نموونه له‌چاخه‌کانی ناوه‌راسته‌ داو له‌ چاخه‌ی
پا‌په‌رینه‌ش دا قه‌شه‌کانی ئه‌وروپا له‌ که‌نیه‌دا زمانه‌ی
لاتینیان به‌کار ده‌هیناو ئه‌و سه‌رده‌مانه‌ش زمانه‌ی لاتینه‌ی
زمانیه‌کی مردوو بوو و هه‌وێکی زۆریشبان دا، بو‌ئه‌وه‌ی
زمانه‌ی لاتینه‌ی زیندوو ب‌که‌نه‌وه، به‌لام هه‌ول دانه‌که‌یان
سه‌ری نه‌گرت چونکه گه‌لی هه‌ل و مه‌رچی‌تر هه‌بوو،

ده‌بوا‌یه له‌گه‌ل هۆ ئایه‌نی‌یه‌که‌دا به‌ک گرنه‌وه‌وه به‌کێک له‌م
هه‌ل و مه‌رجانه‌ش به‌کاره‌ینانی زمانه‌ی لاتینه‌ی بوو بو
نوسینه‌وه‌ی ئه‌ده‌ب و فه‌لسه‌فه‌وه کتیب و پۆزنامه‌وه بو
هه‌لسو‌ورانده‌نی کاروباری په‌سمی. هه‌ر دیسان بو‌نموونه،
هه‌موو عه‌ره‌ب هه‌ستی ده‌توانی زمانه‌ی قورئانی پیرۆز
به‌کاره‌نه‌هینی بو‌نوسینه‌وه‌؟ نه‌خه‌یر ناتوانن چونکه هه‌موو
هه‌ل و مه‌رچی‌کی‌تر له‌گه‌ل هۆ ئایه‌نی‌یه‌که‌دا به‌کیان گرتووه، با
هه‌رچی هونه‌رمه‌ندی میسریش هه‌یه به‌ زاری میسری فیلم
ده‌ریکه‌ن!

ئهمه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که ده‌ی هه‌موو هه‌ل و مه‌رچی‌ک له
ئارادا پی ته‌مجا ده‌توانی زمانیه‌کی به‌ک گرتوو دروست
ب‌کرتی، ئه‌گه‌رچی زمان دروست نا‌کرتی به‌ل‌کو دروست
ده‌ی...

ته‌مجا با بینه‌ سه‌ر ئه‌و ریه‌زانه‌ی که به‌ریز دوکتۆر کامل
بو‌سازکردنی زمانه‌ی نه‌ته‌وا‌یه‌تی کو‌ردی پێشیاره‌ی کردوون.
یه‌که‌م ریه‌ز، بو‌ژانده‌نه‌وه‌ی زمانه‌ی کو‌ردی‌یه له‌ رینگه‌ی
ب‌زاونتی رابو‌ردووی دێسری زمانه‌که‌وه پشت به‌ستن به
موت‌به‌کردنی. دوکتۆر کامل ئهم ریه‌زه‌ی به‌ چاک نه‌زانیه‌وه
ده‌لی وه‌کو پینه‌دو‌زی وایه‌و زوو هه‌ل ده‌وه‌شینه‌وه.

لی‌ره‌دا ئیمه‌ په‌نا ده‌به‌ینه به‌ر رای جزن لایۆنز که ده‌لی:
۱ - زمانه‌ی ستانده‌رد ئه‌گه‌ر دروستیش پی به‌رگۆران
ده‌که‌وی.

۲ - بنه‌مای ئه‌و زمانه‌ دروست بو‌وه زمانه‌ی قسه‌کردنه، به
تایه‌تی زمانه‌ی قسه‌کردنی کۆمه‌لیک و قسه‌کردنی ئه‌و کۆمه‌له
خه‌ل‌که‌ش زیاده‌ی به‌سه‌ر قسه‌کردنی کۆمه‌له خه‌ل‌کی‌کی‌تردا
نی‌یه، ئه‌گه‌ر قسه‌کردنیان بو‌ماوه‌یه‌کی دو‌رو‌ودریژ بو
نوسینه‌وه‌ی ئه‌ده‌ب و لایه‌نه‌کانی رۆشنی‌ری و زانست
به‌کاره‌نه‌هینتی.

له‌ پال ئهم پایه‌دا دوو لایه‌نی گرنگ سه‌ر هه‌ل ده‌ده‌ن:
۱ - ناتوانی‌ ناته‌وا‌وی و ته‌وا‌وی ده‌ست نیشان ب‌کرتی
له‌ زمان دا، واته‌ راستی و نا‌راستی دوو زار، یان دوو زمان،

دەست نیشان ناکریت ئەگەر لە گەل یەکتەردا بەراورد نەکرین. کەوابی ناتەواوی یان تەواوی زاریسک لە چاوی ئەوی تردا دەردەکەوی و لە راستی دا هیچیان ناتەواوین.

۲ - مەسەلە ی تیک شکانی زمان و پەرەسەندنی، لە یەك جیانا کریتەو. تیک شکانه که ئەگەر سروشتی بوو ئەوا بە پەرەسەندن دادەنری، چونکە بە گۆرانیکی سروشتی دادەنری و گۆرانی سروشتیش میسکی خاوەن زمان دروستی دەکات.

بەم جۆرە زار، یان زمان، نوقسنان نیسە تا ئەو نوقسانی یە پر بکریتەو لە ریگە ی موتر بە کردنەو، هەر پەرەسەندنیکیش سروشتی نەبی سەرناگریت.

دووم ریاز ئەو یە کە دەبی لە ریگە ی لی گۆلینەو و دەبی یەك گرتووی کوردی (نەتەواپەتی) دروست بکریت بی ئەو ی هیچ زاریکی کوردی بە سەرەکی دا بنری.

بۆ پتەوکردنی قایل نەبوونی دوکتور کامل بەرامبەر بەم ریازە دەبی بیرسین: ئایا دەبی بە چی زاریک لی گۆلینەو ئەنجام بدری؟ ئەگەر بە هەموو زارەکانی کوردی لی گۆلینەو ئەنجام بدری دەربارە ی خویان، ئەوا بۆ ماو یە ییکی کەم، زیاتر لە پینچ زمانی کوردی دروست دەبی!

لە سێ یەم ریازدا، دوکتور کامل سازگە ی دەنگەکانی زارە کوردی یەکان دەکاتە بشەرەتی دامەزراندنی زمانی نەتەواپەتی و ئەمجا هەل بژاردنی ئەو دەنگانە ی کە رەسەنن. لێرەدا دەبی پەنا بەرینەبەر زمانی قسەکردن و قسەکردنیش هەمیشە لە گۆران دایەو ناتوانری دیراسە ی میژووی زمان بکریت بەینی ئاخواتن.

لە چوارەم ریازدا دەبی تاقە وشە یەك بۆ تاقە مەبەستیک بەکاربھینریت. کەوابی، بەینی رای دوکتور کامل، دەبی واز لە جۆرەها وشە هاوچەشن بھینن کە لە زارە کوردی یەکان دا بەکار دەھینرین. لێرەدا دەبی دوش دا بھینن بەرامبەر بەو ی کە ئایا، بۆ نمونە، چی وشە ییک لەم سێ وشانە بەکاربھینن کە هەموویان بۆ یەك مەبەست بەکار دەھینرین: شاخ، چیا، کیو.

بی گومان دەبی ئەو ش بلین کە دوکتور کامل خوشی ئەم ریازە ی بە چاک نەزانووە.

لە پینچەم ریازدا دەبی لە ریگە ی وشە ی رەسەنی زمانی کوردی یەو زاراوە وشە دروست بکریت و ئەمجا سازکردنی زمانی نەتەواپەتی کوردی. واتە بە پینوانەکردنی وشە ی رەسەنی کوردی، وشە ی تازە دروست بکریت لە زمانە نەتەواپەتی یە کەدا. لێرەدا پەنا دەبەینە بەر رای جۆن لایونز کە دەلی: بۆ ماو ییکی دوورودریژ زمانەوانەکان لەو باو یەدا بوون کە بە هوی قیاسەو وشە لەدایک دەبی یان ساز دەکریت و هەندلی لە زمانەوانەکانیش ئەم جۆرە قیاسەیان بە رووخاندن دادەنا، چونکە هەموو وشەکانی زمانیک بە تاقە ریگە یەك پیک ناھینرین. هەر وەها لەوانە یە لە ئاکامی تەشبیھ کردن دا، بەینی ریازیکی نەساز ی پیک هینان، وشە ی نارهوا دروست بی، بە تاییەتی لەو کاتەدا کە مثال تازە فیری زمان دەبی بەلام بەینی رای جۆن لایونز، دروست بوونی وشە ی تازە بە هوی قیاسەو بە رووخاندن دانانری بەلکو بە دەولەمەند بوون دەزمیردری و منالیش کاتی بەینی ریازی نەساز ی پیک هینان، وشە ی نارهوا دروست دەکات، کاتی گەورە بوو راستی دەکاتەو! لە ریازی شەشەم دا دوکتور کامل پینشیاری تیکەل کردنی ریزمانی زارە کوردی یەکان دەکات بۆ دەست هینانی زمانی یەك گرتووی کوردی.

ئەوئەي شايانسی باس بی ئەوئەيە که هەر زمانیک سیستەمیک تاییەتی هەبە، زاریش بە هەمان شیوە سیستەمیک تاییەتی هەبە، ئەگینا بەزار دانانری.

ئاسان و پرمەبەست ئەو زمانە بیوژئینەوئەو گومانیش لەوئەدا نییە ئەو رییازانەي که دوکتۆر کامل لە کتییەکەي دا پیشیاری کردوون، گەلی لایەنی بە نرخیان تی دایە لەم بارەئەوئەو بە لی کۆلینەوئەي زیاترو پیرەوئەي کردنیکی زانستانەش لایەنە بە نرخ و چاکەکانیان دەردەکەوئەي، بی گومان ئەمەش ئەرکی شەرئانی هەموومانە.

دکتۆر کامل لە سازکردنی رستەداو لیکداننی رستەي کرمانجی ناوەرەست و ژووورو، (کوژرا) و (هاتەکوشتن) دەکاتە نموونەو بەئی رای دوکتۆر ئەگەر بلین (پیاوئەکه کوژرا) ئەوا دەتوانری بکەرەکەي بناسینری، بەلام لە (هاتەکوشتن) دا بکەرەکه نادیارەو ناتوانری بناسینری. لیرەدا ئەگەر لە بادینانی یەکش پرسیین ئەوئەي دەلی لە (هاتە کوشتن) دا دەتوانری بکەرەکەي بناسینری. ئەم جوړە هەست کردنە تەنیا خاوون زاریان خاوون زمان دەرکی بی دەکات و ئەمەش سږی زمان و زاری رەچەلەکه.

لە کوتایی دا سەرکەوتن بو دوکتۆر کامل دەخوازم و بو ئەوانەش که لە پەنای دکتۆر (کامل) هەوئە دلسۆزانە دەرئانە زمانی کوردی.

پەراوێزەکان

۱ - پروانە بەرگی یازدەهەمی گوئاری کۆری زانیاری عیراق - دەستەي کورد. ل (۱۲ - ۲۹) ۱۹۸۴:

۲ - دیراساتی سینکرونیک، وانە دیراسەکردنی زمان لە ماوئەئیک دەست ئیشان کراوی تاییەتی داو دایە کرونیکیش دیراسەکردنی زمانە بە ئریژی میزوو.

۳ - پروانە کتییی Loyns. J. Introduction to Theoretical Linguistics. (1968).

۴ - دوو سال زیاترە خەریکی وەرگێرانی زمانی ئەفستام و ئیستا خەریکی پاک نووس کردنیم. لەم کتییەدا گەلی بەلگەي پتەوم دەست کەوتووئە که زمانی کوردی زمانیک سەر بەخو بوو. داوا لە خوینەری بەریز دەکەم چاوەرانی دەرچوونی بیت.

هەرئەوئەو وتمان هەول دانەکەي دوکتۆر کامل پڕۆئەئیک گەلی بەکەلکەوئەبی پشتگێرپی بکریت، چونکە سەلماندووئەتی که میللەتی کورد خاوونی زمانیک نەتەوایەتی خوئی بووئە دەبیت ئەو زمانە یەک بگریتەوئە. ئەگەر تەماشای کتیی (زمانی ئەفستا)^(۱) بکەین، بەداخهه لیرەدا دەرئەتی ئەوئەمان نییە چەند نموونەئیک زمانەوانی پتەوی پیشان خوینەر بدەین، گەلی بەلگەي بە نرخمان دەست دەکەوئە که زمانی کوردی سەدان سال پیش ئیستا زمانیک سەر بەخوئە دەوئەمەندبووئەو بە هیچ شیوەئیک لە فارسی تازەو کۆنەوئە دانەپزراوئە. بەم جوړە پیوستە هەموومان هەولئە ئەوئە بدەین بە چی رییازیک زانستانەي

التنوير في كتاب « زمانى نه ته واياه فى كوردى - اللغة القومية الكردية - »

غازى فاتح وهيس

ثم يدعو الى بذل الجهود لتكوين لغة فصيحة موحدة، ثم يشير الى الاتجاهات التي حددها مؤلف الكتاب واقتراحها لتكوين اللغة القومية الكردية، حيث يحددها بتطوير اللغة الكردية عبر تحريك التراث القومي والاعتماد على تصحيح اللغة الكردية بموروثنا القديم.

ثمة رأيان هامان:

١ - لا يمكن تحديد النقص والتكامل في اللغة، اي صحة وعدم صحة لهجتين اولفتين اذا لم تطابقا معاً، وفي الواقع ان ايا منهما غير ناقصه.

٢ - لا يفصل بين تحطيم اللغة وتطويرها، فاذا كان التحطيم طبيعياً فهو يعتبر تطوراً لأنه يعتبر تطوراً طبيعياً لصيغته دماغ الناطق باللغة. ولهذا لا تكون اللغة او اللهجة نقصاً حتى يسد هذا النقص او يعالج وكل تطوير لا يمكن ان يستمر ان لم يكن طبيعياً. والاتجاه الثاني يتم عن طريق الدراسة دون فرض لهجة على أخرى، والاتجاه الثالث يجعل الاصوات الكردية قاعدة لتكوين اللغة القومية ثم اختيار الاصوات الاصلية، والاتجاه الرابع يذهب ان نستخدم المفردة لغرض واحد اي التخلي عن المفردات المترادفة والاتجاه الخامس يقترح بان تكون المصطلحات والمفردات عن طريق الكلمات الاصلية الكردية ثم نبدا بتكوين اللغة القومية الكردية.

وفي الكتاب جملة من المسائل الاخرى تناولها السيد غازى باسهاب.

يتناول هذا التحليل هذا الكتاب الذي الفه الدكتور كامل البصير وصدر عام ١٩٨٤ من الهيئة الكردية في المجمع العلمي العراقي، يشيد الكاتب باهمية الكتاب في المقدمة ويتناول تلك المشكلة التي اشغلت افكار المثقفين الكرد، وان اسباب بروز هذه المشكلة تعود الى تعدد اللهجات الكردية، وهذه ظاهرة طبيعية ولا تعد نقصاً او عيباً، وان عدم وجود لغة موحدة لشعب ما يعتبر عائقاً كبيراً في طريق هذا الشعب ونقصاً كبيراً جداً، ولهذا باتت تلك المشكلة منذ القدم وليومنا هذا مثار نقاش ودراسات المثقفين. بعد ذلك يقف السيد غازى على عنوان الكتاب ويدعو الى دعم المشروع الذي يطرحه الدكتور كامل لذا يتفق مع آمال وطموحاتنا جميعاً. وبعد ذلك ينتقل الى تقييم الكتاب من حيث المنهج الدراسي الذي يلحق المضمون بالشكل، اي انه لم يهمل جهود الذين سبقوه في هذا المجال وبهذا يعتبر نبذة تاريخية عن المحاولات والجهود الذي بذلت في هذا الطريق. ثم يقف على محتوى الكتاب ومضمونه ويحلل ويناقش آراء الدكتور كامل البصير، مثلاً يقول الدكتور كامل ان اللغة ما معناه تمثل بجميع افراد الامة وهي وسيلة للتعبير اما اللهجة فهي وسيلة لمجموعة من تلك الامة. ثم يقف على تقسيم اللغة - اللغة الاساسية - القاعدية - اللهجة - اوسيت.

وان اللغة الكردية - القومية بلهجاتها تشكل اللغة الاساسية التي لها قاعدة واساس راسخ.

پیناسینی زاراوه

د. کامل به صیر

په کهم:

— پروکاری کهسی سه‌رمابه‌داری که زمان به هویکی دهرسیرینی بۆژانه هه‌ل ده‌سه‌نگینی و تاقه‌نرخه له‌وه‌دا ده‌ست‌نیشان ده‌کات که وه‌کو هه‌موو شمه‌کێکی دی قازانجیکی کهسی ده‌هینینه دی و ئه‌رکیکی بۆژانه ده‌بابه‌ریوه. په‌په‌وه‌ی که‌ره‌کانی ئه‌م پروکاره به‌لایانه‌وه گرنگ ئی‌یه، له‌م کۆره‌دا به‌ زمانی زگماکی یان قسه‌ بکه‌ن، یان به‌ زمانیکی بیسانی، چونکه به‌لایانه‌وه گرنگ ئه‌وه‌یه که به‌رژه‌وه‌ندی یان بچی به‌ریوه‌و سوودی که‌سی یان وه‌چنگ به‌هینن.

سه‌ر نه‌نجامی سامناکی ئه‌م پروکاره له‌وه‌دا دینه به‌رچاو که گرنگی به‌ وشه‌ی زه‌سه‌ن نادات و ده‌ستووری زمان په‌سیره‌وی ناکات و ده‌رگا ده‌خاته سه‌ر گازی پشت بۆ وه‌رگرتنی زاراوه‌ی بیسانی و سنگ کردنه‌وه بۆ گشت کارتی کردنیکی ناره‌سه‌ن.

دووه‌م:

— پروکاری کۆمه‌له‌یی چینایه‌تی که زمان به‌ پیوانه‌ی قازانجی چینه‌کانی نه‌ته‌وه هه‌ل ده‌سه‌نگینی و ده‌ی‌کا به‌ رواله‌تی ژبانی چینه‌کان و به‌گۆره‌ی ئامانجی چینی سه‌رکه‌وتوو له‌ خه‌باتی چینایه‌تی‌دا نرخی ده‌داتی و بواری خه‌م‌لاندنی بۆ دا‌بین ده‌کات و پڕنگای په‌ره‌سه‌ندنی له‌ هه‌موو پرویه‌که‌وه ده‌ست‌نیشان ده‌کات.

ئیمه له‌و باوه‌ره‌دا‌ین که هه‌موو باب‌ه‌تیکی زمانی پێوسته له‌ روانگه‌ییکی نه‌ته‌واپه‌تی‌یه‌وه شی بکریته‌وه و بخریته‌به‌ر لیکۆلینه‌وه و هه‌ل سه‌نگاندن، چونکه زمان ده‌نگی هه‌ست و سۆزه و ئاوینه‌ی میشک و بیره و هه‌نگاو به‌ هه‌نگاو به‌دریژی می‌ژوو له‌ بۆده‌قه‌ی ژبان‌دا بنه‌واشه‌وه ده‌سه‌ل‌دیه‌کانی له‌ پرووی ده‌نگ‌سازی و وشه‌سازی و رسته‌سازی و ئه‌نواره‌وه پیک هاتوون.

له‌ به‌ر تیشکی ئه‌م راستی‌به‌دا، که له‌ نرخی زمان ده‌کۆلینه‌وه ده‌لین: زمان نه‌ته‌وه‌یه‌وه نه‌ته‌وه‌ش زمانه. هه‌روه‌ها جیاوازی زمانیک له‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌وه بۆ نه‌ته‌وه‌ییکی دی به‌ ئاکامیکی پیروز له‌ قه‌له‌م ده‌دری و به‌ شوره‌ی پاراستن ته‌ماشای ده‌کریت.

راسته، که هه‌ندێ که‌س بی‌دوو و سی‌لی‌کردن پروا به‌م راستی‌یه به‌لگه‌ نه‌وسته‌ ناهینن، به‌لام ده‌بی بزاین که ئه‌م که‌سانه له‌ چ به‌ره‌یه‌ک دان و چۆن؟ بیرده‌که‌نه‌وه و پله‌ی پس‌زریان چه‌نده؟ چونکه باب‌ه‌تی زمان له‌ سه‌رده‌می زۆرانی ئابوری و پامیاری و نه‌ته‌واپه‌تی‌دا بووه به‌ کێشه‌ییکی ژبانی و ئه‌رکی چه‌کی مان و نه‌مان ده‌گیری.

به‌م پێ‌یه هه‌ر زمانه‌وانیک له‌ بۆچوونیکی فله‌سه‌فی تایه‌تی خۆیه‌وه ده‌روانینه‌ سه‌روشت و به‌های زمان. نه‌خشه‌ی جیهانی له‌م پرووه ده‌ی سه‌له‌مینیت که سی پروکاری ده‌سته‌و په‌خه‌ ده‌جه‌نگین:—

رووکاری نته‌واپه‌تی، که زمان به سامانی میللهت ده‌زانی و بو‌پاراستنی له ده‌ستکاری کردن و له خشته‌بردن و پینه‌کردنی زانسته زمانی‌یه‌کان به‌کار ده‌هینیت و به هیچ *جز نك* ریگا نادات وشه‌ی بیگانه‌و زاراوه‌ی ناره‌سه‌ن و ده‌برینی نازگماکی به‌اوژینه ناو‌فره‌ه‌نگی زمانی نته‌واپه‌تی‌یه‌وه.

زهمینه‌ی بابه‌تی زاراوه، که شابابه‌ته زمانی‌یه‌کانه له دیرترین سهرده‌سه‌وه به‌و سی‌ی پرووکاره شه‌پولی داوه‌ته‌وه‌و لایه‌نه جور به جوره‌کانی جیگای مشتومری زمانه‌وانه‌کانه، بویه نیمه لهم لیکولینه‌وه‌یه‌دا بو‌پیناسینی زاراوه ریباژنکی شیکه‌ره‌وه‌و به‌راوردکار ده‌گرینه به‌روو، هه‌سوو به‌ندیکی باش یه‌کالا‌کردنه‌وه ده‌چه‌سپینین و قوناغ به قوناغ پینکی ده‌هینین.

زمانه‌وانه‌کان به دیریایی میژووی زمانی *مروفاپه‌تی* چ یونانی و رومانی بن، چ عه‌رب له‌سه‌ر نه‌وه یه‌کلا‌گیرن، که زاراوه وشه‌یه‌که، نه‌مجا به‌ره‌نگاری پرسپاریک ده‌بن که ده‌پرسیت: نرخی وشه له زمان دا چی‌یه؟

ثابا وشه له‌چاو ریزمان که بریره‌ی پشتی زمانه پایه‌ی هه‌یه یاخود ناکامیکی رواله‌تی‌یه‌و له بنیات نانی زمان دا نه‌رکبکی گرنگی نی‌یه.

نهم پرسپاره زمانه‌وانه‌کان به‌سه‌ر دوو تاقم دا دابه‌شی ده‌کات:-

تاقمی یه‌که‌م: که رابه‌ره‌که‌یان به‌گوسیره‌ی میژوو (أرسطوطالیس)ه له‌و باوه‌په‌دان که وشه به‌ردی بناغهی زمانه‌و ناشی به‌تی بنه‌واشه‌و ده‌ستور سازبکری و واتاکه‌ی بگورپری.

أرسطوطالیس^(۱) له‌م کۆره‌دا بو‌ده‌ستکاری کردنی واتای وشه‌ی به‌مه‌به‌ستی سازکردنی زاراوه: میتافۆر چوار بناغهی چه‌سپاندووه:- بناغهی گواسته‌وه‌ی واتای وشه له ره‌گه‌زه‌وه بو‌جور، بناغهی گواسته‌وه‌ی واتای وشه له جوره‌وه بو ره‌گه‌ز، گواسته‌وه‌ی واتای وشه له جوره‌وه بو‌جور،

گواسته‌وه‌ی واتای وشه به‌پینی راده‌ی په‌پوه‌ندی.

تاقمی دووه‌م: که سهرکرده‌که‌پیان (هوراسی)^(۲)

رومانی‌یه بیرو رایان واپه که وشه له بنیات نانی زمان دا ره‌سه‌نی و ناره‌سه‌نی یه‌که‌ی گرنگی نی‌یه بویه له میانی به‌راوردکاری دا وشه به گه‌لای دره‌خت ده‌شوینین و ریزمان به ره‌گه و ریشه له قه‌لم ده‌دن. میژوو نووسه‌کانی زمان که بو‌چوونی نهم دوو تاقمه هه‌ل ده‌سه‌نگین، سهرنجمان بو‌نه‌وه راده‌کیشن که تاقمی یه‌که‌م بو‌چوونه‌که‌پیان کاردانه‌وه‌ی هه‌لوستی (سوفسطایی)یه‌کانه، چونکه (سوفسطای)یه‌کان رایان واپوو که وشه دارده‌ستی دوینه‌ره‌و دوینه‌ر بوی هه‌یه به گورپه‌ی مه‌به‌ستی خوی به‌کاری به‌پینی و بو‌قازانجی تاییه‌نی راقه‌ی بکات و واتاکه‌ی لیک بداته‌وه بو‌چوونی تاقمی دووه‌م: له‌وه‌وه هاتوو که زانا رومانی‌یه‌کان زمانی یونانی یان ده‌په‌رست و بروابان به توانای زمانی نه‌وه‌که‌پیان نه‌بوو که پینی بکری پهره بسینی و زاراوه‌ی ره‌سه‌ن بو واتای تازه و پینداویستی نوی ساز بکات.

نهم هه‌ل سه‌نگاندنه به‌لای نیمه‌وه له راست کیشه‌که‌وه دووه‌م، چونکه وشه له زهمینه‌ی زاراوه‌دا په‌پوه‌ندی به هه‌ست و نه‌ست و تیی روانینی نه‌وه‌وه هه‌یه‌وه به هیچ جوریک نیشانه‌ییکی بی‌گیان و مردوو نی‌یه، به‌لکوره‌کیکه له کیلگه‌ی ژیانی جه‌ماوهردا رواوه.

بو‌روون کردنه‌وه‌ی نهم بو‌چوونه‌مان هه‌ر وشه‌ییکی کوردی ره‌سه‌ن وه‌ریگرین بومان ده‌رده‌که‌ویت که تو‌مارگای میژووی نه‌ته‌وه‌ی کورده‌وه هه‌موو روله‌ییکی نهم نه‌ته‌وه‌یه که له مندالی‌یه‌وه به‌کاری هیناوه‌و، هوگری بووه‌و دان یادکاری که‌سی به هویه‌وه پروونووس کردوو.

بو‌نمسونسه وشه‌ی (پشتیوان)^(۳) له فره‌ه‌نگی کورده‌واری دا به واتای دارنیک هاتوو‌ه‌که له پشت ده‌رگاوه دا ده‌چه‌قینری بو‌نهمه‌ی بخریته به‌ر پشکۆل بو‌قاییمی...

له کۆری رۆژانه‌دا مروئی کورد پهری به‌و واتایه‌ی داوه‌و به‌رامبه‌ری به هه‌موو مه‌به‌سه‌کانی برابه‌تی و هاو‌پری‌یه‌تی و

هاوقازانج به کاری هیناوه.

ئیتاش له بواری ئابوری دا بووه به زاراوهییکی دارایی به واتای (الرصدی) عهرهیی، بویه که هه موو کوردیک زاراوهی پشتیوان به کار دهینێ یادگارەکانی له گه‌ل ئهم وشه‌یه‌دا ده‌بوژێته‌وه‌و واتا دیرینه‌کانی ده‌هینته‌ به‌رچاو و ئه‌رگی داری له ژیان دا چاک ده‌زانی.

به‌پنجه‌وانه‌ی ئهم باره‌وه ئه‌گه‌ر هات و وشه‌ییکی بیانیان له‌بری زاراوه‌ی پشتیوان به‌کاره‌ینا، هیچ هه‌ستیکمان ناجوولی و وه‌کو نیشانه‌ییکی ئامیری بی‌گیان به‌کاری ده‌هینن به‌پێی ئهم بۆچوونه‌مان که به‌ندی په‌که‌می پێناسه‌ی زاراوه به وشه ده‌چه‌سپینن، پێوسته ئاوه‌لناوی په‌سه‌نی به‌خه‌رته پالی‌یه‌وه‌و بوتری: زاراوه وشه‌ییکی په‌سه‌نه‌.

به‌گوێهره‌ی شی کردنه‌وه‌ی سروشتی زاراوه پێوسته لێره‌دا سه‌رنج بۆ ئه‌وه رابکێشین، که وشه به گشتی سێ به‌شه: ئامراز و ناوو فرمان.

جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئامراز و فرمان بۆ سازکردنی زاراوه به زوری ده‌ست ناده‌ن ده‌بێ واژه‌ی وشه له پێناسه‌که‌دا بکری به ناو و بوتری: زاراوه، ناویکی په‌سه‌نه.

زمانه‌وانه‌ هاوچه‌رخه‌کان که له‌سه‌ر رینگا ده‌ست نیشان کراوه‌کانی (أرسطو) بۆ گواسته‌وه‌ی وشه له واتایه‌که‌وه بۆ واتایکی تیییان هه‌یه سێ رینگای^(١) دی له‌م سووچه‌وه ده‌خه‌نه‌ روو:

یه‌که‌م: فراوان کردنی واتای وشه‌و شکاندنی سنووری له چه‌مه‌گیکی تابه‌تی‌یه‌وه بۆ مه‌به‌ستیکی فراوان... نمونه بۆ روون کردنه‌وه‌ی ئهم رینگابه له زمانی کوردی دا زاراوه‌ی (سه‌رچاوه‌یه) که له فه‌ره‌نگ دا بۆ واتایکی ده‌ست نیشان کراو به‌کارهاتووه‌و له مه‌یانی روئینیری و زانیاری و زانستی دا بووه به زاراوه‌ییکی ژبیری فراوان.

دووه‌م: تابه‌تی کردنی واتای فراوانی وشه‌یک و گواسته‌وه‌ی له جووژیکی به‌ربلاوه‌وه بۆ ئه‌رکیکی ده‌ست نیشان

کراو: وینه بۆ ئهم رینگابه له زمانی کوردی دا، با

زاراوه‌ی (گه‌رین) بێت که بۆ واتای (ئوتومویل) سازکراوه: - وشه‌ی (گه‌رین) له فه‌ره‌نگی کوردی دا ئاوه‌لناویکه بۆ هه‌موو شتیک که پێی بکریت هاتووچو بکات. زمانه‌وانی کورد که ئهم وشه‌یه‌ی کردووه به زاراوه، واتا گشتی‌یه‌کی ته‌نگه‌به‌ر کردووه‌و بۆ شتیکی تابه‌تی به‌کاری هیناوه.

سێ‌به‌م: گواسته‌وه‌ی وشه‌یک له واتایه‌که‌وه بۆ واتایکی دی له‌به‌ر جوهره لیک چوون و په‌یوه‌ندی‌یه‌ک: به‌لکه بۆ روون کردنه‌وه‌ی ئهم رینگابه له زمانی کوردی دا زاراوه‌ی (زینووس)ه، که واتا راسته‌قینه‌که‌ی به هوی په‌ک چوونه‌وه بووه به زاراوه‌یک بۆ درکاندنی رێ و شوینی نووسین.

به‌لگه‌ییکی دی، با وشه‌ی (زمان) بێت که له فه‌ره‌نگی کورده‌واری دا واتای هوی ئاخوتن ده‌گه‌یه‌نی و زاراوه‌سازی کورد به‌رامبه‌ر به زاراوه‌ی (اللغه)ی عهره‌بی به‌کاری هیناوه، چونکه له نیوانی ئهم دوو واته‌یه‌دا په‌یوه‌ندی هوی هه‌یه. ئهم سێ رینگایه‌ی سازکردنی زاراوه له زانستی زمانی هاوچه‌رخ دا په‌نگه له‌چاو بۆچوونه‌که‌ی ارسطوطالیس کاریکی تازه نه‌بیت، بگه‌ر به زوری له چوار بناغه‌کانی ئهم فه‌یله‌سوفه یونانی‌یه ده‌چن.

ئهمه راستی‌ییکی ئاشکرایه، به‌لام دووپات کردنه‌وه‌ی چوینه‌تی سازکردنی زاراوه و خستنه‌ رووی ئه‌و رینگایانه پرسیاریکی گرنگ به‌ریا ده‌کات، که ده‌پرسیت: وشه که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایکی دی ده‌گوێزێته‌وه‌و ده‌کری به زاراوه... ئایا واتا دیرینه‌که‌ی ده‌فه‌وتی و له‌یاد ده‌چیت، یاخوود به زندویه‌تی له‌ته‌ک واتا زاراوه‌ی په‌که‌ی وشه‌که‌دا ده‌هینته‌وه‌؟

زۆریه‌ی زمانه‌وانه‌کان له‌و باوه‌ره‌دان که وشه بوو به زاراوه، ته‌نیا واتا زاراوه‌ی په‌که‌ی مه‌به‌سته‌و پێوسته واتا پێشووه‌که‌ی له‌یاد بکریت.

زمانه‌وانه دیرینه عهره‌به‌کان^(٢) له‌به‌ر نیشکی ئهم باوه‌ره‌دا، که جوهره‌کانی وشه‌ی له رووی گوێرینی واتاوه شی ده‌که‌نوه‌ ده‌لین: وشه له‌م روه‌وه سێ جوهره:

یه‌که‌م: (الحقائق اللغویه)

واته ئهو وشانه كه واتاكانيان به گویرهی به كارهينانی
زمانه وه راسته قينهن و مهجاز نين . وه كو وشه :-

الاسد: شير

الام: دايك

الارض: زهوى

دووهوم: (الحقائق الشرعية)

واته ئهو وشانه كه تايينى ئىسلامى پيروژ بو واتاييكي

شعرعى به كاربان دههينى وه كو وشهى:

الصلاة: نويز

الصيام: روژوو

الحج: چوون بو مالى خوا

سى يه م: (الحقائق العرفية)

واته ئهو وشانه كه به گویرهی مه به ستى كو مه ل بو واتايكي

تاييه تى به كار دههينين وه كو وشهى :-

الدابة: گويدرئو.

ئاكاسى ئهم لايهنه له بابته تى پيناسينى زاراوه دا

كيشه ييكي گرنك دهر باره ي ره سه نى و ناره سه نى زاراوه به ربا

دهكات و ريگا به هه ندى زمانه وان دهكات كه بلين: مهرج

نى به زاراوه نوى باو هه ميه له فرههنگى نه ته وايه تى به وه

وه گرگيراييت، به لكو دهشى وشه ييكي بيانى بيت، به تاييه تى

له زانسته هاوچه رخره كان دا كه له باوهشى شارستانيه تى

ئه وروپايى دا له دايك بوون.

سه رنج دانك له فرههنگى زاراوه كوردى دووپاتى

دهكات وه، كه به داخه وه هه ندى له زمانه وانه كورده كان

گيروده تى ئهم داوه ن و به يى ياكى زاراوه ي بيانى به سه ر

زمانه نه ته وايه تى به كه مان دا! ده سه پين و تى ناكوشن له برى

ئه و زاراوه بيانى يانه زاراوه ي كوردى ره سه ن ساز بكن.

هوى ئهم باره هه رچى بيت، پيسويسته بو نه هيشتى

پروونى بكه ينه وه، كه وشه به گشتى و زاراوه به تاييه تى

په ريگه له كيگه ي بوونى مروف دا سه وز بووه :- زاناي

به ناوبانك (پرووكا) ^(٧) له م رووه وه ده لى: مه لبه ندى ئاخوتن

له تويى سى يه مى لاي چه يى مه غزى مروف دايه و مروف

هه ر وشه ييك له نه ته وه كه به وه فير ده بيت له و مه لبه نده دا
تومارى دهكات و له كاتى پيسويستى دا يادى ده كاته وه بو
ونويز له گه ل هاو زمانه كانى دا به كارى دههينى .

ئيمه پشت به م وته يه ي (پرووكا) ده به ستين و دووپاتى ^(٧)

ده كه ينه وه كه به كارهينانى وشه كارنكي هوشمه ندى و

دهروونى يه و به دوو ههنگاوى سه ره كى ئه نجام ده درى :-

به كه م:

ههنگاوى تومار كوردنى زاراوه له ميشكى مروف دا

كه له ريگه ي به كيگ له هه ستكاره كانه وه له ريگه دا

وه رده گيرى و وه كو نيشانه ييكي دهنگى له برى شه كه ناو

لى نراوه كه ي ده چه سپينى .

دووه م:

ههنگاوى وروژاندى زاراوه كه له تومار كاگه يه وه

كه مروف هه ست به شه كه ناو لى نراوه كه ي دهكات و

دهيه وى دهر باره ي بدويت .

هه رچو نيك بيت ئهم دوو ههنگاوى وه رگرتنى زاراوه و

به كارهينانى ده ي سه لمينن كه زمانى نه ته وايه تى زه مينه ييكي

بى خواوه نى يه و به يى رى و شوين ره شه با له م لا و له و لا

تويى ناهه موارى تيدا بوه شينى، به لكو سه رچاوه ي نه مرى

زيانى جه ماوه ره .

زاراوه ي بيانى كه به سه ر پينج كردن له م راستى يانه

ده هاويزرينه ناو زمانه شيرينه كه مانه وه زور جار به هه له

به كار دههينين، بو نمرونه زاراوه ي كلاسيكى كه هه ندى

خوينه رى كورد بو واتان هونراوه ي ده برين به كارى دههينن،

له فرههنگى ره خنه سازى ئه وروپايى دا مه به سه كه ي وا

نى يه ^(٨)، به لكو چه شنى شانوگه رى تراچيدى و كوميدى

ده گه به نى هه ندى زاراوه سازى كورد له هه مان رووكارى هه له وه

زاراوه ي پينه كراو له وشه ييكي عه ره ي و پاشگريكى لائينى

داده تاشن، وه كو زاراوه ي (صوفيزم). ياخوود به هه له زاراوه ي

عه ره ي وهرده گيرنه ^(٩) سه ر زمانى كوردى . . .

بو نمرونه زاراوه ي (خويشان دان) به رامبه ر زاراوه ي

(المظاهرة)، كه واتا كه ي له زمانى عه ره ي دا (پشگيرى له به ك

کردن)ه.

به لای نیمه و زمانی نته وایه تی کوردی ته گهر بیت و شاره زای بین نه و نده دوله مه نده به پته بو سازکردنی هم مو زار اوه بیکی پیوست دست هدات بو به لگه ریازه کانی هم زمانه بی خاونه له کوری زار اوه سازی دا حوت ریاز^(۱۱) ده خاته بردهستی زار اوه سازی کورد که نمانه تی خواره ون:-

- یه کم: ریازی وهرگرتن.
- دووم: ریازی ناوه لو اتا.
- سینم: ریازی لیکدان.
- چوارهم: ریازی داتاشین.
- پنجهم: ریازی دارشتن.
- ششم: ریازی وهرگیران.
- هونهم: ریازی نازره ریژ.

که وابوو به ندیکی دوومی پیناسینی زار اوه کوردی به وه دهی خهینه روو که پیوسته به یه کیک لهو ریازانه ساز بکرت. پرسیاری گرنک لیره دا رووی ده ممان تی ده کات و ده برسیت: نه وانه تی زار اوه سازده کهن کین و بو چ مه به شیک سازی ده کهن؟

به داخه وه هر وه کور بزاتین بهر له نیمه^(۱۱) هیچ زمانه وانیکی کورد پیناسینی زار اوه تی نه کردوو، بویه همو پرسیاره مان بهر یا کرد.

هم کوره دا به زمانی عمره تی له میژوه پیناسینی زار اوه بیان کردوو بو نمونه (الشریف الجرجانی)^(۱۲) واژه تی (الأصطلاح)ی به زمانی عمره تی دان اوه و پیناسه تی کردوو و تویه تی: (الأصطلاح): واته زار اوه - ری که و تی ناقمیکه له کومه لانی خه لکی دهر باره تی ناوانی شیک یاخوود کاریک به وشه ییک که له واتایه کوه بو واتاییکی دی گواسترایته وه.

دوا به دوا تی هم زانایه (الکفوی)^(۱۳) له سر هم مان ریچکه هه نگاری ناوه و پیناسه تی (الأصطلاح)ی به دوویات کردنه و تی قسه کانی (الجرجانی) کردوو، سه ره پای روون کردنه و بیکی تازه بو لایه نه کانی پیناسه که به باس کردنی نه و تی، که زار اوه وشه ییکی تاییه تی یه، له بابته ییک له بابته کانی زانست و

زانایاری و روشنیبری و شارستانی تی و له کارویاری روزه اندا به هوی نه وانه تی که په یوه ندی یان به و بابته تانه وه هه به کاری ده هینن.

بی گومان پیناسه که تی (الجرجانی) و روون کردنه و که تی (الکفوی) دهر باره تی زار اوه هم مو شیک لهم رووه و ییک ناهینن، چونکه نمانه هم مو یان سه رتاییک بوون له پیناوی ره چاو کردنی پیناسینی زار اوه دا، به لام هم سه ره تایه و نه و تی له بهر روشنایی دا، نه نجام دراوه پیکه وه لهم روزه اندا به کان گیر بوون و چوار تاییه تی یان بو چه مکی زار اوه دست نشان کردوو:

تاییه تی یه کم: نه وه ده سه لمینی که زار اوه چه شیکه له وشه.

تاییه تی دووم: نه وه روون ده کاته وه، که زار اوه ناقمیک له کومه لانی خه لکی سازی ده کهن و بویش و کاری تاییه تی خویان به کاری ده هینن.

تاییه تی سی یهم: نه وه دوویات ده کاته وه که زار اوه واژه ییکی نوی یه دوو واتا، یان پتری هه به.

تاییه تی چوارهم: نه وه رافه ده کات که ریازی سه ره کی له ریازه کانی دانان و له دایک بوونی زار اوه، گواسته و تی وشه ییکه له واتایه کوه بو واتاییکی تازه.

که وابوو هم مو وشه ییک زار اوه نی یه، به لام هم مو زار اوه ییک وشه ییکه و ته بهش سنورنکی ته نگه به ری هه به که به کاره یینانی له لایه ن ناقمیک له خه لکی له کوریک له کوره کانی ژبان دا شوو ره کی شراوه له وشه تی هره هنگی یه وه وهرگیراوه.

لهم گه شته دا دوو خالی سه ره کیمان بو ره چاو ده بن:- یه کم نه وانه تی زار اوه، ساز ده کهن که سیکه یان پتر له ناقمینی سپورو خاوه ن جو ره تاییه تی ییک له کوری زانایاری، یان ژبانی دا.

دووم: زار اوه بو دهر برین له سپوریه تی یه کی تاییه تی و مه و دایکی دست نشان کراودا به کار ده هینری.

بو نمونه زار اوه ری زمان زمانه وانیکی کورد، یان پتر سازبان کردوو له بابته ییکی زمانی دا به کار دیت و زار اوه تی گوشه نه وانه تی سازبان کردوو بواریان داوه ته نیا له

- ۱ - بڕوانه كئيبى (فن الشعر) ارسطوطاليس، وهرگيرانى عبدالرحمان البدوى/ ل ٥٦ چاپخانهى مكتبة النهضة العربية / ١٩٥٣ز.
- ٢ - بڕوانه هونراوى (فن الشعر) هوراس: وهرگيرانى د. لويس عوض. ل ١١٢ - ١١٤ / الهيئة العامة للتأليف والنشر/ چاپى دووهم / ١٩٧٠ز
- ٣ - بڕوانه فهرهنگى خال: شيخ محمهدى خال/ ل ٢١٨ چاپخانهى كامهران سليمانى / بهرگى يه‌كهم / ١٩٦٠ز
- ٤ - بڕوانه كئيبى (فقه اللغة وخصائص العربية): محمد المبارك/ ل ٢١٨ چاپى دووهم ١٩٦٤ز/ چاپخانه دارالفكر الحديث لبنان.
- ٥ - بڕوانه كئيبى المزهر من علوم اللغة: اسيوطى جلال الدين عبدالرحمن بن أبى بكر/ بهرگى يه‌كهم/ ل ١٧٤ چاپخانهى محمد علي صبيح / مصر.
- ٦ - بڕوانه كئيبى اللغة: ج فندريس/ وهرگيرانى عبدالحميد الداخلى ومحمد القصاص ل ٣٧ - ٣٨ / چاپخانهى لجنة البيان العربى/ القاهرة.
- ٧ - بڕوانه توژينه‌وى المنهج القرآنى وصياغة المصطلحات/ د. كامل البصير گوڤارى كۆرى زانبارى عراق/ ل ٤٨ بهرگى يه‌كهم/ جزمى سى و يه‌ك / سالى ١٩٨٠ز.
- ٨ - بڕوانه توژينه‌وى هونراوى كوردى و زاراوى كلاسىزم له ره‌خه‌سازى ئه‌رووى دا: د. كامل به‌صير/ گوڤارى به‌بان/ ل ١٢ / ژماره‌ى ٧٥ مانگى كانوونى يه‌كهم سالى ١٩٨١ز.
- ٩ - بڕوانه توژينه‌وى (زمانى عه‌ره‌بى و كيشه‌ى زاراوى كوردى): د. كامل به‌صير / گوڤارى كۆرى زانبارى كورد: بهرگى دووهم/ به‌شى يه‌كهم/ ل ٧٥١ ١٩٧٤ز.
- ١٠ - بڕوانه كئيبى زاراوى كوردى/ د. كامل به‌صير/ ل ٦٩ - ٨١٤ چاپخانهى زانكۆى سليمانى / سالى ١٩٧٩ز
- ١١ بڕوانه هه‌مان سەرچاوه‌ى پيشو/ ل ٤٦ - ٦٩
- ١٢ - بڕوانه كئيبى (التعريفات) علي بن محى الشريف الجرجانى/ ل ٢٨ / چاپخانهى مكتبة لبنان/ ١٩٦٩ز
- ١٣ - بڕوانه كئيبى (الكليات) أبو البقاء ايوب بن موسى الحين الكفوى / ل ٢٠١ - ٢٠٢ / دمشق ١٩٧٥ز.

بابه‌تى بىركارى و نه‌ندازيارى دا به‌كار به‌يترى ئەم دووخاله‌ ره‌نگه‌ له‌ زاراوه‌سازى كوردى دا جيگاي مشتومر بن، چونكه‌ تيبينى ده‌كه‌ين كه‌ كه‌سانى ناشاره‌زاو ناپسپۆر زاراوه‌ ساز ده‌كهن و زاراوه‌ سازه‌ پسپۆره‌ كورده‌كان لهم كاره‌دا يه‌ك نين، بويه‌ به‌ زه‌قى لهم مه‌يانه‌دا دوو ديارده‌ى ناهه‌موار به‌رچاو ده‌كهن:

يه‌كهم: داتاشينى زاراوه‌ به‌ هه‌له‌ وه‌كو زاراوه‌ى په‌يمانگا به‌رامبه‌ر (المعهد)

دووهم: دانانى له‌ يه‌ك زاراوه‌ پتر بو يه‌ك واتا وه‌كو زاراوه‌ى هونهر و بويزو هه‌ستيار به‌رامبه‌ر به‌ واتاى شاعرى عه‌ره‌بى.

هه‌رچۆنك ييت ئەم گه‌شته به‌ربلاوه‌ له‌ زه‌مه‌ينه‌ى پيناسين زاراوه‌دا و شى كردنه‌وى لايه‌نه‌ زمانى و نه‌ته‌وايه‌تى و ده‌روونى و فهره‌نگه‌كانى ده‌رفه‌تمان ده‌دانى بو پيناسينى زاراوه‌ى كوردى ئەم به‌ندانى خواره‌وه‌ بجه‌سپينان ده‌شى (ساده) ييت و ده‌شى (ناساده).

دووهم: ئەم ناوه‌ وشه‌ينكى كوردى ره‌سه‌نه‌. سى يه‌م: له‌ نيوانى زاراوه‌ و واتا پيشووه‌كه‌ى دا پيوسته جوژه‌ په‌يوه‌ندى يه‌ك هه‌ييت.

چوارهم: واژه‌ى زاراوه‌ ده‌بى له‌ به‌ر يه‌كك له‌ ريبازه‌كانى له‌دانك بوون و يه‌ك هينانى وشه‌ى كوردى دا ساز كرابييت.

پنجهم: هه‌ر زاراوه‌ يه‌ك پيوسته بو يه‌ك مه‌به‌ست دانرا ييت.

سه‌هم: بنيات نانى زاراوه‌ ناسى له‌ لايه‌ن ناشاره‌زاي زمانى كوردى و ناپسپۆرى بابته‌كه‌يه‌وه‌ ئەنجام دراييت.

هه‌وتهم: زاراوه‌ تايه‌ته‌ به‌ لايه‌نيك له‌ لايه‌نه‌كانى زانبارى و زيارى و رۆشپيرى. له‌ به‌ر تيشكى ئەم هه‌وت به‌نده‌دا ده‌توانين پيناسه‌ى زاراوه‌ى كوردى به‌وه‌ بكه‌ين كه‌:

ناويكى ره‌سه‌نه‌، له‌ فهره‌نگى نه‌ته‌وايه‌تى كوردى به‌وه‌ به‌ گويره‌ى ريبازينكى يه‌ك هينانى وشه‌ى كوردى، بو مه‌به‌ستينكى ده‌ست نيشان كراو له‌ كۆرى پسپۆرى دا - سازكراوه‌.

تعريف المصطلح عرض وتأخير

د. كامل حسن البصير

وتعرض لبند تعريفه على أساس ما يتعلق به من النواحي الفكرية والاجتماعية واللغوية .
وبعد هذا كله حلل ضرورة ارتباط مدلول المصطلح بمدلولاته اللغوية وتبع الأسس التي تنتقل في ضوئها الكلمة من معانيها اللغوية إلى المدلول الاصطلاحي .
لقد أستنتج البحث إثر هذه الرحلة تعريف المصطلح الكردي وحده وأكد في ذلك المعايير الآتية : -

اولها : ضرورة ان يكون المصطلح أصيلاً غير مقترض .
ثانيها : وجود توفّر علاقة وملازمة بين مدلول المصطلح واستعمالاته اللغوية
وثالثها : صياغته على وفق قواعد اللغة وسنن التعبير .
ورابعها : اقرار مصطلح واحد للمدلول الواحد .
وخامسها : الافادة من اللهجات الكردية كافة على أساس أنها روافد من اللغة القومية التي عاشت في ضمير الأمة موحدة وناضجة .

يمثل المصطلح في العلوم النظرية والتطبيقية والانسانية المسود الفقري للغة القومية عند الامم المتحضرة ، ومن هنا لقي اهتماماً خاصاً في الدراسات اللغوية التي تناولتها من جوانب شتى وفي مقدمتها تعريفه وحده .
ويأتي هذا البحث في الدراسات اللغوية الكردية محاولة علمية سبقتها محاولة في كتابي المصطلح الكردي وذلك بغية اقرار تعريف جامع مانع لهذا اللون من المفردات اللغوية الكردية .

ومما دعاني إلى تكرار المحاولة : ان مفهوم المصطلح لم يتضح في البحوث اللغوية الكردية كل الانضاح وان ظواهر سلبية تكتنفه في الغالب منها الخلط بين مفهوم المصطلح ومفهوم الكلمة اللغوية والتساهل في فتح باب غزو المصطلحات الكردية والغلط في صياغته .
وفي ضوء هذه الظواهر السلبية مضى البحث خطوة فخطوة فبين أهمية المصطلح وحلل جذوره العضوية في كيان الانسان

زاراوه سازیی پیوانه

مسعود محمد

کیشانهی زانستی و هونه‌ری و نه‌دهی له‌گه‌ل دا کردووه. به ریکه‌وت کورد گوته‌تی (بەرد) عه‌ره‌بیش گوته‌تی (حجی). به‌لام به‌مه‌ست و به‌ئەرك و لیکدانه‌وه کورد له‌بری (قواعد اللغة، قواعد الاملاء) ریزمان و رینووسی دۆزی‌به‌وه، زۆر جارانی‌ش له‌ دۆزینه‌وه‌به‌دا هه‌له‌ی وه‌های کردووه که ناشی ئاپۆره‌ی ئاخپۆره‌ له‌ داهینانی وشه‌ی عاده‌تی دا هه‌له‌ی نه‌تووی بکات وەك که زمانزان هاتوووه له‌بری (ضمیر، Pronoun) زاراوه‌ی (پانای په‌سه‌ند کردووه یاخود زۆر کەس له‌جیگه‌ی (فعل)ی عه‌ره‌بی (فرمان)یان به‌باش زانیوه که‌چی وشه‌ی ناپه‌سندتر له‌ (پاناو، فرمان) به‌ زۆره‌ملی نه‌بی هه‌ر ده‌ست ناکه‌وی: وشه‌ی (پاناو) ئه‌گه‌ر له‌ پیشگری (پا - پاهانن - پاپسکاوتن - راپووردن...) و وشه‌ی (ناو) په‌یدا بووی وەك ئه‌وه‌یه لۆکه به‌ ئاسن دا بدروویت چونکه پیشگری (پا) هه‌ر له‌گه‌ل کاردا دیت. کەس نه‌ی بیستوووه گوترا‌یی: رابه‌رد، راعه‌لی شیش، رازو‌رنا... ئه‌گه‌ر له‌ (ئه‌را) به‌ واتای (بۆ) وه‌ هاتی ده‌بی بگوتری (ئه‌رای ناو) وەك که هه‌ندیک ده‌سووسن (بۆناو). هه‌لبه‌ت بۆناو له‌گه‌ل ناقبولایی خۆی دا په‌سندتره‌ له‌ پاناو. وشه‌ی (فرمان) هه‌مان (فرمان)ه که به‌ واتای (امس) هاتوووه: نه‌خویندوی کورد له‌ هه‌ندی شوینی کوردنشین دا ده‌لین (فرمانی خۆم جی‌به‌جی کرد) مه‌به‌ستیشیان ئه‌وه‌یه که ئه‌مریکی به‌سه‌ریانه‌وه یاخود پێداویستیکی لیان داوا ده‌کرتی جی‌به‌جیان کردووه. به‌شیکی خوینده‌واری کورد بۆ ئه‌وه چوو که فرمان له‌و به‌کاره‌ینانه‌دا به‌ واتای (عمل) فعل) هاتوووه ئیتر گورج فرمانیان له‌ جیگه‌ی فعلی ریزمانی عه‌ره‌بی هه‌ل نا، بۆ ریزمانی کوردی.

بێ‌گومان رۆناتی زاراوه له‌ هه‌ر باب‌ه‌تیک بێت، که‌لێک ئه‌سته‌مشه له‌ وه‌رگێرانی تیکرای بابه‌ت، چونکه ده‌شی بابه‌ت هه‌ر چی بێسک بێ بدزیته‌وه به‌ هۆش و بێ‌زانین و سه‌قافه‌ت و له‌وانه‌وه دارشتنیکی سه‌رجه‌می بۆ ریک بخرنی به‌و زمانه‌ی که وه‌رگێرانه‌که‌ی بێ‌ده‌کرتی، له‌و هه‌وله‌ش دا وه‌رگێر ده‌توانی به‌ بێ‌ پنیوست رینگا کورت و درێژ بکاته‌وه تا ده‌گاته ئه‌و ده‌قه‌ی که واتای بابه‌تی وه‌رگێردراوه که راده‌گه‌یه‌نی، که‌چی ناکه‌ وشه‌ به‌ تیکرای و وشه‌ی زاراوه به‌ تابه‌تی ده‌رفه‌تی دلخواری تیدا په‌ك جار به‌رته‌نگه‌و خوایش گۆری تیدا له‌ زه‌حمه‌ت زه‌حمه‌تیه‌ تا ئه‌گه‌ر به‌مانه‌وی له‌ بێ‌ وێک چوواندنه‌وه نه‌سوونه به‌هێنیه‌وه ده‌توانین بلین پیکانی مه‌به‌ست له‌ وه‌رگێران دا وەك پیکانی دیواریکه، که‌چی پیکانی مه‌به‌ست له‌ رۆنان، یاخود وه‌رگێرانی وشه‌ی ئاسایی دا وەك پیکانی به‌ردیکه له‌و دیواره‌دا، ئه‌مما پیکانی کیشانه له‌ دانانی زاراوه‌دا وەك پیکانی بیتی که به‌و به‌رده‌وه. ناکه وشه‌ی ئاسایی و ناکه وشه‌ی زاراوه به‌وه‌دا له‌یه‌کدی جوردا ده‌بنه‌وه که:

۱ - وشه‌ی ئاسایی له‌ دوو زمان، یاخود سه‌د زمان دا به‌ره‌میکی کۆمه‌لایه‌تی مرو‌قابه‌تی‌یه، که وەك جریوی چوله‌که و قاسه‌بی که‌و، ناکه مه‌به‌ستی راگه‌بانندی نیازی ئاخپۆره‌ی ره‌چاو کردووه. بێ‌ ئه‌وه‌ی گوئی دابینه‌ زمانیکی دیکه له‌وه‌دا نایا بۆ ئه‌و راگه‌باننده‌ چ وشه‌ییکی هه‌ل ناوه‌له‌و هه‌ل نانه‌دا چ شتیکی تی‌خویندوته‌وه. هه‌رچی زاراوه‌یه له‌ سه‌ره‌تاوه مه‌به‌ستیکی نااسایی به‌ مل خۆیه‌وه گرتوووه، ئه‌وجا به‌ زۆریش له‌ بێ‌ چاولیکه‌ری سه‌قافه‌تیکی پێشکه‌وتوووه پێوانه‌و

۲ - ئاپۇرەي خەلقى كە دىن بە ئىيى تۈنۈر بۇچۇرۇنى زىگماكىيان
 وشەي لىكىدراۋ دروست دەكەن بەسەر بارىكەرىنگەي زوقى
 زمانىزىيان دا بەرەو مەبەستى سادەي ئەو ئەركە عادەتى يەو
 دەرۈن كەمىش. يەھا دەيى ساتمەي تىداپكەن چونكە رابەريان
 چىراي ناۋەكى زمانەكەيانە كە بە نەبىزى دىيان لى دەدات نەك
 گلىۋى خوازراپەوئەي فەلسەفەي زمانىناسى (فقه اللغة). لەو
 بوۋارە روۋنەو خەلقەكە تۈانى بە لووسوللىكى و رىكۆپىكى بلىي:
 بەرىست، پارزۇنگە، دەمەوانە، زارەراش، دارەمەيت،
 دەستكىش... ياخود ھات و لە بىي بەكار ھىنانى ئامىرى وەكو
 كاروبارى جووت و ئاش و خەپەك ناۋىكى لەبارى بۇ ھەرىكەك
 لە وودە ئامرازى ئەو ئامىرانە پەسەندىكرد كە لەگەل كارى
 ئامرازەكەدا دەگونجىت. يەككە لەگەل جووت خەرىك نەبوئى
 ناتۈانى لەلاۋە بىر لە وشەي لىكىدراۋى وەك (بەن كەلمە) بكانەو
 ياخود (دەستەندو) رۈنىت. باباي زمانزان و پىپۇرى بىزمان و
 دەنگىناسى و فەرەنگىنوۋىسى بە ھۆي خىنكانى لە گۆمى
 خۇنىدەنەوكانى دا بە درەنگەو ھەناسە لە مەزراي بەرىرەللاي
 زمانە داپكەزەكەي خۇي ھەل دەكىشى چونكە دەستۈرەكانى ناو
 كىيان بىي دەگىرن و خۇيان بەسەر ھۇشى ئاگاۋونى دا
 دەسەپىن كە ئىش لەوانەيە زاراۋەي دەستۈرۈي و ياساى و ھا
 دابىرۈزى چ خىزمەيتى بە زمانى خۇيەو نەبىت و خەلق بە
 بىستى گۆي قوت بىت.
 ئەگەر ھاتبەيە لكە بى ئەزمارەكانى زانست و پىشەسازى و
 ئەكىك كە سەرچاۋەي داھىيانى جورەھا دروست كراۋى
 سەرسوۋرۈنى وەكو فرۆك و كۆمپوۋنەرۈ كەشى ئاسمانىن بە
 زمانى كوردى و لە مىشكى كوردو بۇ ساختمانى كورد رسكابان
 ئەوسا زاناي كوردىش بە ئاسانى زاراۋەي لەبارى بۇ ھەزاران
 ھەزار ئامىرى وودە درشى ئەو دروست كراۋانە دادەنا، ھەرۈك
 لەخۇو فەلاح زاراۋەي بۇ وودە ئامرازى كاروبارى جووت دانا،
 ھەرەھاش خەپەك پىس و ھەستاي ئاش.
 ئىمە كە بىين بەمانەۋى زاراۋە بۇ ھەمسوۋ ئامىر و رىشتە و
 بەشەكانى دروست كراۋىكى وەكو فرۆك دابىين پىسۈستە
 لەپىشەو زانستى فرىن بە زمانى كوردى بخۇنىن و بنوسىن،

كە ئەمە ھەنگاۋىكى سەرەتايى ئەوتۇبە بە ھىچ زاراۋەيەكمان
 ناگەيەنى چونكە خۇمان دروست كەرى فرۆكە نىن وەك كە
 دروست كەرى خەپەك و ئاشى ئاۋىن ياخود بوۋىن: دەبى
 لەپاش بەلەدى لە زانستى فرىن و پى بىردن بە دروست كوردى
 فرۆك ئىجا ئەركە ھەناسەپەرەكەي رەچاۋكردى فەرمانى ھەرىك
 لە وودە ئامىرەكانى ھەل بگىرن بۇ ئەۋەي بتۈانىن لە جەفتەرخانەي
 زمانى كوردى بەخۇي و فەرەنگە و مەتەل و قەسى نەستەق و
 كەلەپوۋرى پىشيانى يەو وشەي گونجاۋ لەگەل ئەو فەرمانەدا
 ھەل بۇرۈن و لە بارى پىۋىست دا وشەي لىكىدراۋ دەستەواۋەي
 سەرلەبەرىش رۇ بىين بەلكو خاۋاپراستان زاراۋەيىكى پىرەپىست
 ياخود ھەر نەبى خىزم بەو ئامىرە دەست نىشان بگەين.
 سەرنجىكى سەرىي لىمان روون دەكاتەو كەوا رەنگە وودە
 ئامىرى چەند دروست كراۋى وەكو فرۆكەو فابرىقەي ھىزى
 ئاتوم و چاپەمەنى روۋىپروۋى دەپان ھەزارو پىرىش لە وشەي
 سەرسەختى دوۋرە دەستى خىزۈ سۇلمان بكات كە ھۇش ئىي دا
 ئەبلەق دەبىت.

زەحمەتى ئەو كارە لەۋەندەش ناۋەستى: پىۋىستە پىپۇرۈنى
 لكى ھەر بەك لە زانستەكان و دروست كراۋەكان لە نىۋان
 خۇيان دا ئاگادازى كارى بەكسىن، نەكا ھەر تاقمە مى
 رىنگەيىك بگىرنى كە لە ئاكام دا زاراۋەي بەرەۋاۋى لەپەكدى جودا
 بۇ وودە ئامىرى ئەوتۇ دابىين ھەمان فەرمان جى بەجى دەكات لە
 دوو دروست كراۋى جودادا. راستى يەكەي ئىمە ھەتا ئىستاكە
 نازانين گەل پىشكەوتوۋەكان چۇناۋچۇنى بويان دەلۈنى زاراۋەي
 رىكۆپىك بۇ ھەموو پىۋىستىك دابىين بى ئەۋەي زاراۋەكانيان تىك
 بشالقىن. دەشى بەدەگمەن رىك بەكەۋى كە زاراۋەيىكى
 ئاركابولۇجى لەگەل زاراۋەيىكى فەلسەفەي مېزۈو دۇى بەكتر
 بوستىن، بەلام ئەۋەندەي لە خۇنىدەنەو نووسىن دىتە بەر زەپنە
 دۇ وەستانىكى ئەوتۇبى رەچاۋ نەكراۋە. بە ھەمە حال ئىمە لە
 بارىكدا نىن خەفەت بۇ ئەو گەل پىشكەوتوۋانە بخۇين و رىيازى
 بى كۆسىيان لە زاراۋە سازى دا بۇ رەنگە رىز بگەين: ئىمە ئەگەر
 بتۈانىن بەرە شېرى خۇمان لە ئار دەرىپىن بەسمانە، كە دەشىم
 بۇ ئەو تەرزە تى بىنيانەو دەرۇم مەبەستىم روون كوردنەۋەي لاپەنە

ئەستەمەكانى زاراۋەسازى بە . دەپى بزائىن زاراۋە دانان بەۋەندە
 پىك ناپەت دەست بەدەنە قەلەم و بە پى ھوش پى شكان و
 دەسلانى زمان زانيمان بو (سياره) گەرۆك و بو (طياره) فرۆك ،
 فرۆكە دابىن . زاراۋە دانان بەر لە ھەموو شتىك پىوستى بە
 زاننى فەرھەنگى سازى ھەبە چونكە لە ئاكام دا باپى
 فەرھەنگىك وشە رۆدەنيت . ئەوجا ۋەكو گوتم ، پىوستى بەر
 زانستە ھەبە كە زاراۋەى بو دادەندىت . دواى ئەمە پىوستى
 ھەبە بە زانستى زمان و دەنگناسى^(۱) ھەموو لكەكانى دىكە كە
 زمان باۋەشى پىدا دەگرت . دەپى بەلانى كەمەۋە شارەزىپى لە
 زمانىكى پىشكەوتوۋى ئەم سەردەمە پالپىشتى زاراۋەسازىت .
 دەپى زاراۋەساز ھەستيارو موۋفلاش و وردىپىن و سەلىقەدار پىت
 ئىمەى كورد لە ھىچ پروپەكەمە بو مان نەلواۋە بتوانىن باپى
 پىوست ، بگرە دەپەكى پىوست ، ئامادەى زاراۋەسازى پىن .
 سۆزو عاتىفە ۋەھا دەكات لىرە ۋە لوى خىرخاسىكى كورد بە
 ئەركى ماددى ۋە بە رادەى لى ھاتوۋى خۆى خەرىكى گرتنى
 بەشىكى ئەو كەلنە زلەى زاراۋەى كوردى پىت ، ۋەك كە ماموستا
 كەمال جەلال غەرىب و مىرخاسى دىكەش بە گىلانى
 لەخۆسورودوۋانەۋە چەند سائە خەرىك و عەودالى .
 فەرھەنگى نووسەكانىشمان لەو مەيدانەدا ھەستى پەروش بو
 زمانى كوردى پالى پىنە ناوون ھىندەى ھەنگە كە لە ھەزاران
 ھەزار گول شەرىت دەمژى بو شانە ھەنگوۋى پورە ھەنگە ،
 ئەوانىش كەشكۆلى سوال و سەدەقەۋ پارانەۋە لەم و لەو بەكۆل دا
 دەدەن و دى بەدى ترخىنە بە ئەسكۆى ، وشەپەك لە ھەورەمان و
 بەككە لە ئەردەلان و دووان لە بابان و سىيان لە موكرىان دەخەنە
 تومارخانەى فەرھەنگى كوردى بەۋە ، سەد ھەزار جار كارىان
 راست پى ۋە ۋەۋەى مردوۋە ھەزار رەھمەت لە گۆرى ، ھەرچەند
 دەروشى پەكەيان پى گەشت و گەرانىشە چونكە ئەگەر ۋە ھايان
 نەكردباپە فەرھەنگىكى كوردى چاۋى لە رۆزگار ھەل نەدەھىتا .
 تا دەھات فەرھەنگى نووسى كورد لە بنگە سەقانى پەكانى ئەم
 جىھانەدا دەبوون بە پىسۆرى فەرھەنگ و دەكەوتنە گەشت و
 پىشكىنەۋە (گورگان نىرە ھەرى مەلايان دەخوارد) مەگەر لە

خەون دەنا فەرھەنگى كوردىمان بە چاۋى خۇمان نەدەدەت .
 ئەۋەندەى زانپىت نەم پىستوۋە تا ئىستاكەش بەخوۋىدن و شەھادە
 چ كوردىك بوۋىشە پىسۆرو شارەزىپى فەرھەنگ و زاراۋە ، خۆ
 ئەوساش ھەر دەپىتەۋە فەرھەنگى رىك بخرىت و زاراۋە
 سازىدەت ، ناپەتە باۋەرىشمەۋە كەسكى كورد لە بەرنامەى دا
 پىت بو كۆرەنەۋەى وشەى كوردى كەشكۆلى دەروشى بە
 ئەستوۋە بگرىت . پى گومان تا ئەو رۆزەى لى زاننى فەرھەنگ و
 زاراۋەى كوردى لە كورد پەيدادەپى ئەگەر وشەى كوردى بە
 نووسىن نەپارىزى ، ۋەك كە فەرھەنگى نووسەكانەمان بەشىكى
 زورىان لى پاراستوۋە ، سامانىكى سەرلەبەرى وشەى كوردى
 تى دەچىت بەتايەتى ئەو وشانەى بەسەرزارى ئىلەكان و
 لادى نشىنەكانى كوردەۋەن . تا ئەم رۆزەى كە من لە بەرە
 كۆتايى مانگى دوۋاينى سالى ۱۹۸۵ خەرىكى ئەم نووسىنەم
 خەرمانىكى بە پۆزى وشەى كوردى لە باپەنى كەلەپورى ۋەكو
 گەپ و مەنەل و بەيت و بالۆرە كىلان و دروون و چىن و جۆرەھا
 پىشەسازى و كەسب و كارى زەھمەتكىش و پروتارىيا
 [پروپىتارىيا] كورد لە بىران چۆنەۋە ، چى ماۋىشە لەم باپەتە
 ئەگەر بەسەرى پانەگەپىن لە ماۋەپىكى كورت دا تى دەچىت . بە
 تەۋنە كەسابەتى لىدەچىتە ، پان مەنەجەل سەپى كوردەۋە ، پان
 خەپەك رىسى ، پان پەركەردن ، پان دروۋىنە خەرمەن ، پان پارى
 سى بازو تۆپىنەۋە چكەندەرە نەندوۋرى سوۋرى ۋە خوازەلى . . . و
 سەدان باپەتى فۆلكلورى ئەۋتوۋى بەزەپى خۆت دا تى پەرتىنەۋە
 بەحىسابىكى سەپى لىك بەدەۋە چەندىن سەدان لە وشەى
 كوردى سەر بەم وردە كارانە ھەتا ئىستا لە بىران چۆنەتەۋە لە
 دەقتەر خانەى زمانەكەمان شوۋرانەۋە . زەخىرەپىكى لە زاراۋەى
 ئەو باپەتە فۆلكلورى پانەدا ھەبوۋ ھى ۋەھاى تىدابوۋ پىتە
 بىچەى زاراۋەى زانستى ، پان مىكانىكى ، پان ھەرچى دەپى
 بابىنى ۋەك ئەۋەى لە پارى (تۆپىنە - نان نانانى) شوپىكى
 بارىكەى لى دەست پى دەكراۋ ھەر جازە بو ئەۋى دەچۆرە پى
 دەگوترا (سەرشار) . دەشى ئەم وشەپە بو گەلىك باپەتى گرىنگە
 بەكاربەندى ۋەك كە بلىنى : سەرشارى پىرۆزە كىشوكالى بەكەى

شاره زوورو ناوچهی پنجوین ئاوی سەید سادقە. لە یاری (پەلیکانی - هەلووک) وشە پەلیک ریشە دەچێتەو بۆ مێژووێکی زیندە کۆنی زمانی کوردی: لە کۆنی هەرە کۆنەو پاشگری (پک) بۆ نەبەت بە کار هاتوو بەلام دەنگی (ک) هەکی سوواوە ئیستا ماوەتەو دەنگی (ی). لە خویندەنەو دا دیتوو، مامۆستایانی تۆزینەو لە پەهلەوی و بەرەژ و ورتەر دوو وشەیان دۆزیتەو تا ئیستا پاشگری (پک)یان پێو ماوە ئەوانیش دوو وشە (تاریک، نەزیک)ن. لە رێی قیاسەو ناسکرایە وشە (پەلیک)یش بریتی بە لە (پەل + پک) چونکە ئەو دارە بچووکی پێ دەگوترن (پەلیک) لە سەرتکی یەو پەل دەکرنێت تا کۆبە دەسپەل لێ بدریت و هەل بەزیتەو. لە سەرنج گرتنی خۆمەو وەهای بۆ دەچم کە رێژەییکی نەبەتی کوردی وەک (پەنامەکی، شەوکی، دەرەکی) شیوەییکی گۆراوی ئەو رێژەیی نەبەتی کۆن کە بە هۆی (پک) پێک دەهات واتە لە بنەرەت دا (شەویک، دەرێک، پەنامیک...) بون و لە بەکارهێنانی بی نوویین دا گۆراون. بە هەمەحال لە گۆرانی شیوەی ئەو رێژەیی، ئەگەر گۆراوی، چ زەرەریکمان نەکردوو دەتوانین سوودی لێ ببینن بەتایبەتی لە زێزە نەبەتی ئەو و شانەیی کە لەگەڵ تاکە دەنگی (ی) خۆبە دەست نەبەتەو نادن: هەموو ئەو وشانەیی کۆتاییان بە (ی) دیت وەک (ماسی، سەیی، تروزی...) لە نەبەت دا (ی) بە خۆیانەو ناگرن. ئنجا ئەگەر بلێین (ماسیەکی، سەییەکی، تروزیەکی...) رێژەییکی رەسەنی کوردیمان بەکارهێناوە. ئەو وشانەش کە وصفیان تێدا بە ئەگەر (ی)یان بە دوادا هات بۆ لای تجرید Abstract یان دەبانەو وەک: جوانی، ئازایی، لەسەرخوویی... لێرەش دا کە گوتمان جوانەکی، ئازایەکی، لەسەرخووییەکی لە گرتنی تیکەل بوونی نەبەت و تجرید رزگار دەبین. نموونەییکی روون کەرەوتر لە وشە (دز) دەهێنەو: کە گوتمان (دزی) یە کسەر بۆ (سرقە) دەچێتەو. (سارقی) دەبێتە (دزەکی). نەبەت بۆ (دزی) دەبێتە (دزیەکی). نەبەت بۆ (دزیەتی) دەبێتە (دزیەتیەکی). وەک کە لە ئینگلیزی دا وشە pecune دەشی بێتە pecunious بە واتای

خاوەن پارە. ئەمیشیان لەگەڵ پێشگر دەبێتە impecunious بە واتای بی پارە. impecuniosity دەبێتە بی پارەیی، افلاس. pecune بە پێشگر و پاشگرو بە تەنها چوار وینەیی وەرگرت.

سالی ۱۹۷۵ کە لە کۆری زانیاری کورد بووم لێژنەییکی بە دەراستی خۆم بۆ زاراوە پێک هات، بە ئەندامەتی مامۆستایان شوکور مصطفی، هێمن مۆکریانی، د. ئاورەحمانی حاجی مارف. دەوری هەزار زاراوە پێک سازدراو لە بەرگی چوارەمی گۆفاری کۆری سالی ۱۹۷۶ بڵاوکرایەو. لەوێش دا لێژنە پێشگری کرد لە بەکارهێنانی پاشگری (ەکی) بۆ رێژی نەبەت. پێشەکی و لیستەیی زاراوەکان لە لاپەرە ۴۳ تا لاپەرە ۴۷۹ ی ئەو گۆفاری پرکردەو. شایانی باسە کە بەکەم جار ئەم (پک)ی نەبەت و (پە) ناوی مەعنا [هەردووکیان بوونەتە «ی»] لە گۆتاریکی د. فاروق عمر صدیق کە لە ژمارەییکی گۆفاری کۆری زانیاری کورددا بڵاوکرایەو کەوتە بەر گۆنی کوردی عیراق.

وەک خوینەر دەبێت ئەم شریتەیی تی بێنی و لیکدانەو بە لە تاکە وشە (پەلیک) هەو هات کە داروچکەییکی بەکە لە یاری بە کۆنەکانی کوردەواری بە. بی گومان هەرچی کە لە پوور هەبە لە پۆشاک و خۆراک و یاری و وردە پێشەسازی و کەسب و کاری گۆزەران، سەلەبەریان، خاوەن وشەیی ئەوتۆن کەلکی فەرھەنگ و زاراوەیان پێو بێت. نموونەییکی دیکەیی ئەم پایەم لە خانسو و دوست کردنی لادی وەرەگیرین. دەزانین خانوووییکی دەبۆاری هەل نرابی و سەری نەگیرایی پێ دەلێن (کەیل)، هەر یەکیکی لە ژووکانی ئەو خانووە پێ دەلێن (چاوە). بەو پێی بە چاوە بە بۆشایی دەورەگیراوە گوترن. هەر چونکە ئەستێرک پێشەوێی کراوەتەو پێ دەلێن (چاوی ئەستێرک) نەک (چاوەی ئەستێرک) لەمەو دەتوانین وشەیی چاوە بۆ (حجیرە، cell) و هەموو ئەو ئەندام یاخورد دوست کراوانەیی خاوەن بۆشایی دەورەگیراوان بەکارهێنین. مێللەتە پێشکەوتووکان شەرم ناگەن لە بەکارهێنانی cell کە لە بنەرەت دا بە ژووکی ژێرەمین دەگوترن ئیمەش نابێ کۆمە بکەین لە بەکارهێنانی چاوە و غەیری چاوە بۆ

مه‌به‌ستیکی له‌گه‌لی بگونجیت.

له‌ نمونه‌ی چورنوه‌ بو‌ بنه‌چه‌کی زمان‌ ئهم‌ نه‌ج‌ره‌به‌یه‌ی خۆم‌ ده‌هینمه‌وه‌: له‌ گوته‌ریکم‌ دا‌ بو‌ چوونیک‌یه‌ هه‌له‌ وه‌های‌ لی‌ خۆش‌ هینام‌ که‌ وشه‌ی‌ هه‌ناسه‌ هینمای‌ تێدایی‌ بو‌ ده‌نگ‌ی‌ (هه‌) که‌ له‌ هه‌ناسه‌ سواری‌ دا‌ ده‌بێستری‌، که‌رتی‌ (ناسه‌)ش‌ به‌ نه‌زانواری‌ ده‌هینمه‌وه‌. دواته‌ر له‌ کتیی‌ (فره‌نگ‌گه‌⁽¹⁾ ایران‌ باستان‌) دا‌ خۆینده‌مه‌وه‌ که‌ له‌ ئافێستادا‌ (ئه‌ن) به‌ واتای‌ نه‌فس‌ وه‌رگرتن‌ یاخود‌ هه‌ناسه‌ هاتووه‌. له‌وه‌وه‌ هه‌له‌ی‌ خۆم‌ به‌سه‌رگرتوه‌ زانیه‌ (هه‌ن) ی‌ هه‌ناسه‌ ئهو‌ (ئه‌ن) به‌یه‌ وه‌مه‌زه‌که‌ی‌ گوێراوه‌ به‌ (هه‌).

دواتر سه‌رنجم‌ بو‌ ئه‌وه‌ کشا‌ که‌ له‌ خۆینده‌نومه‌ دا‌ دیترومه‌ (اسه‌) له‌ ئافێستادا‌ به‌ واتای‌ (خۆرا) به‌ کارهاتووه‌ که‌ ئه‌و‌یش‌ له‌ (ئه‌ت) به‌ واتای‌ خواردن‌ وه‌رگیراوه‌ ته‌نانه‌ت‌ (کرگس) له‌ (که‌هرکه‌) اسه‌ - که‌هرکه‌ ئاسه‌) وه‌ هاتووه‌ به‌ واتای‌ ته‌یرخۆر‌ (لاپه‌ره‌ ۲۲۳‌ فره‌نگ‌ ایران‌ باستان‌) له‌وه‌وه‌ تی‌گه‌یشتم‌ (ئه‌ن‌ ناسه‌) بۆته‌ (هه‌ناسه‌) به‌ واتای‌ هه‌واخواردن‌. ئه‌جا‌ ئێستا‌که‌ ده‌لیم‌ ئه‌گه‌ر (هه‌ن) بکه‌ین‌ به‌ پیشگه‌ر‌ بو‌ ئه‌و‌ وشانه‌ی‌ له‌ پزیشکی‌ یاخود‌ کیمیا‌ یاخود‌ هه‌ر‌ زانستیک‌یه‌کی‌ دیکه‌ بێت‌ ده‌خلی‌ به‌سه‌ر‌ هه‌ناسه‌وه‌ هه‌واوه‌ ده‌هین‌ کارێکی‌ سوودبه‌خشمان‌ کردووه‌ وه‌ک‌ بڵین: هه‌نگه‌ر، هه‌ندله‌ر، هه‌نبه‌ست، هه‌نگورت، هه‌نمز...

به‌ بۆنه‌ی‌ هاتنی‌ وشه‌ی‌ (که‌هرکه‌) وه‌ ده‌لیم‌، به‌یه‌ی‌ بۆچوونی‌ خۆم‌ واده‌زانم‌ وشه‌ی‌ (که‌له‌باب) که‌ له‌به‌ری‌ سوێران‌ (که‌ره‌باب‌) ی‌ یی‌ ده‌لین‌ له‌ (که‌هرکه‌باب) وه‌ هاتووه‌ به‌ واتای‌ (مه‌لی‌ بابانه‌، نیی‌)، ته‌نانه‌ت‌ (که‌له‌شیر)یش‌ له‌ (که‌هرکه‌شیر) وه‌ به‌واتای‌ مه‌لی‌ وه‌ک‌ شیر‌ هاتووه‌ به‌لام‌ ده‌نگ‌ی‌ (ری‌) لاواز‌ تی‌ دا‌ گوێراوه‌ به‌ (آ) وه‌ک‌ ده‌ش‌ زانی‌ن‌ له‌ کۆنی‌ کۆنه‌وه‌ ده‌نگ‌ی‌ (ل) له‌ کوردی‌ دا‌ نه‌بووه‌ چونکه‌ ئافێستا‌ ده‌نگ‌ی‌ (ل) ی‌ تێدا‌ نی‌یه‌. سه‌رنج‌ بگه‌ریت‌ ده‌هینیت‌ (که‌له‌باب) وه‌ک‌ ئه‌وه‌به‌ بڵینت‌ (که‌له‌که‌ن - بابه‌باب) چونکه‌ هه‌ردوو‌ وشه‌ی‌ واتای‌ نێرایه‌تی‌ ده‌گه‌یه‌نن‌ که‌چی‌ (که‌هرکه‌باب) پر‌ به‌ پێستی‌ ئهو‌ مه‌له‌یه‌.

نمونه‌یه‌کی‌ دیکه‌ له‌ چورنوه‌ بو‌ بنه‌چه‌کی‌ زمانه‌که‌مان‌: پیشگه‌ری‌ (وه‌ر) له‌ (وه‌رچه‌رخان، وه‌رگرتن، وه‌رکه‌وتن...) دا‌

که‌وا‌ جوێرێک‌ سووڕانیان‌ تێدا‌به‌ ده‌چینه‌وه‌ بو‌ فعلی‌ (فه‌رته‌ن) ی‌ ئافێستا‌ به‌ واتای‌ سووڕان‌ و خول‌ خواردن‌. شایانی‌ باسه‌ بڵیم‌ (فه‌ر، وه‌ر) له‌ فارسی‌ ئێستا‌که‌ دا‌ به‌رچاوه‌ ناکه‌ویت.

وشه‌ی‌ (په‌ز) له‌ ئافێستادا‌ (به‌شوو، په‌سوو) بووه‌. له‌وه‌وه‌ دیاره‌ (شوووان) له‌ (به‌شوووان) وه‌ هاتووه‌ که‌ فارس‌ کردووه‌تی‌ به‌ (چووان). ده‌توانین‌ وشه‌ی‌ (په‌ز) که‌ ته‌مه‌نیک‌یه‌ سنی‌ هه‌زار‌ سالی‌ هه‌به‌ بکه‌ین‌ به‌ سه‌رچاوه‌ بو‌ هه‌ر‌ زاواوه‌یه‌کی‌ ئازمه‌لانی‌ و به‌یه‌تری‌ که‌ پێوه‌ندی‌ به‌ مه‌رپه‌وه‌ هه‌بیت.

زۆرم‌ یی‌ خۆش‌ بوو‌ که‌ زانیم‌ له‌ ئافێستادا‌ وشه‌ی‌ (ئافه‌نت) به‌ واتای‌ ده‌فتری‌ ئاو‌ هاتووه‌ (لاپه‌ره‌ ۶۵‌ له‌ فره‌نگ‌ ایران‌ باستانی‌ ناویران). له‌وه‌وه‌ زانیم‌ (ئافتاوه‌) ی‌ ئێستا‌که‌ مان‌ هه‌مان‌ (ئافه‌نت) ی‌ ئافێستایه‌ واتساکه‌ی‌ گوێراوه‌ بو‌ (ده‌فر) و نوونه‌که‌ی‌ سوواوه‌ و سه‌رله‌نوونی‌ (ئاوی‌ خراوه‌ته‌وه‌ سه‌ر). دیاره‌ (ئاف) ی‌ ئافه‌نت‌ به‌ واتای‌ (ئاوه‌). زۆر‌ به‌ له‌به‌ری‌ ده‌توانین‌ (ئافه‌نت) که‌ مانی‌ حه‌ل‌آلی‌ کورده‌ له‌ بری‌ (وعاه) به‌ کار‌ به‌یه‌نین‌ وه‌ک‌ که‌ له‌ (ئافتاوه‌) دا‌ جیگه‌ی‌ (وعاه) ی‌ گرتوومه‌وه‌، بو‌شمان‌ هه‌یه‌ که‌رتی‌ (ئاف) بکه‌ین‌ به‌ پیشگه‌ر‌ بو‌ هه‌ر‌ وشه‌یه‌کی‌ پێوه‌ندی‌ به‌ (وعاه) وه‌ هه‌بیت.

ی‌گه‌رمان‌ ئاوێر‌ دانمه‌وه‌ له‌ رابووێردووی‌ زمانه‌که‌مان‌ بارمه‌نی‌ به‌کی‌ گه‌وره‌مان‌ ده‌دات‌ له‌ پزێشانی‌ زاواوه‌ و وشه‌ی‌ عاده‌تیش‌ دا‌ راستی‌ به‌کی‌، زاواوه‌ هه‌تا‌ له‌ وشه‌ی‌ نه‌یه‌ستراوه‌ ساز‌ به‌دریت‌ که‌مه‌تر‌ خه‌لقی‌ لی‌ ده‌سه‌نگه‌رتوه‌: به‌ نمونه‌، که‌ ده‌لین‌ (ئوکۆزچین، مولد‌ الحموضة) پیمان‌ سه‌یر‌ نی‌یه‌. به‌لام‌ که‌ گوته‌را‌ (ترشه‌زی) و شتمان‌ ده‌کات. ئهم‌ (ترشه‌ زی) به‌قیاس‌ له‌ (شفته‌ژی) - که‌ گوێراوی‌ جفته‌ زی‌یه‌) دیت‌ که‌ به‌ ئافه‌رته‌یک‌ ده‌گوتی‌ له‌ سالی‌که‌ دا‌ دوو‌ جاران‌ زاییت. جگه‌ له‌م‌ لایه‌نه‌، هه‌ل‌ نانی‌ پێوه‌ندی‌ له‌ نێوان‌ زمانی‌ ئه‌ده‌بی‌ ئێستا‌که‌مان‌ و زمانی‌ کۆنی‌مان‌، خۆی‌ له‌ خۆی‌ دا‌ گه‌شه‌ کردنیکی‌ بایه‌خدا‌ری‌ رۆشنی‌ری‌ کوردی‌یه‌.

چی‌ گوتم‌ له‌ وروپه‌رانه‌ دا‌ ده‌روازه‌ بوو‌ بو‌ ناو‌باسی‌ زاواوه‌ سازی‌ که‌ ئه‌گه‌ر‌ مافی‌ نه‌واوی‌ یی‌ به‌دری‌ ده‌یی‌ به‌ هه‌ناسه‌یه‌کی‌ درێژتر‌ رینگای‌ چوونه‌ ناو‌باسه‌که‌ هه‌موار‌ بکرتی‌ به‌ر‌ له‌وه‌ی‌

فەلەم لە ناوەڕۆکی بگەڕێ: هەر وەك مەزوف بە خۆراھینانی مانگەھاو سەلەھا ئنجا دەیتە سوارچاك هەر وەهاش بە سەرنج گرتن لە زمان و بە ئەم دیو ئەو دیو كردنی پێك هینەرەكانی و هەل سەنگاندنی ئاخاوتنی عادیاتی لە پرووی دەسەلاتی دابەشتی وشەر ورد بوونەوه لە جووری زاراوه سازی لە لایەن ناخێسەری كوردو

بۆینەچەکی زمانەگەو بەیەكدی گرتنی زمانی كوردی لەگەڵ زمانی دیکە لە ڕاپەوی وشە ڕۆژان داو گەلیك باری دیکە سەر بەزمان و جووری ئاخاوتن و تێك هەل كێشانی وشەو تێك بەستی رستەو. . . هەند زمانەوان هیزی زاراوه سازی تیدا بەرەو فراژووتن دەیتەوه.

بە دوا ئەم تێبینی و ڕوون كردنەوانەدا دێین بۆ سەر چەقی باسی زاراوه سازی پێوانە لە كوردی دا.

چارێکی دیکەشن دان بەوه دا دەهینم، لە وزە ی من و هیچ كەسێك دا نی یە، بێوانی نیگای خۆی وەھا فراوان بكات. هەموو زانست و تەكنیک و دروست كراوە سەر سوڕێنەكانی سەردەم بگرتەوه. خۆ ئەگەر كەوانە ی قەسە لێكدی بکێشینەوه دەتێن چ جایی كورد یاخود میللەتی لە كورد پیشكەوتووتری وەكو عەرەب، بگەرە میللەتە هەل كێشەكانیش ناتوانن لە زمانی دا بکەزای خۆیان زاراوه سازیدەن بۆ هەموو ئەو كەرستە هەمە چەشنە یە ی كە خۆیان دروستیان كردهوه. . . . لە ناچار ی بەوه بەرەو ئەو بەرژەوهەندە چوون كە پازی بن بە زاراوه ی زمانیکی لە كۆنەوه سەلمیندراو بێنە سەرچاوه ئەویش لە پلە ی بەكەم دا لاتینی یە، بەوش دا خزمەتێکی گەورە ی هاوچەشن كردنی سەقافەتی میللەتان كرا چونكە ماوە ی تێك گەشتیان بە هەزاران هەزار زاراوه ی موشتەرەك كورت كردهوه. دەبێن لە تەلەفزیۆن زۆر بە ی زاراوه كانی فیلم سازی سۆقیەت و پۆلۆنیانو ئەلمانیاو فەرنسە. . . . یەك شتە مەگەر لە رینوس دا فەرقی یی بکری.

لەمەوه یی كۆمە كردن دەلێم، ئێمە ی كورد كە بەكجار دا بڕواین لە كاروانی زانست و خویندن و تەكنیک ناشی خویمان بختە ژێر بارە قورسەكە ی وەرگێرانی ئەو وشانە ی لە زمانە پیشكەوتوووە كانهوه

بە دنیا دا بلا بوونەتەرە وەكو تەلەفۆن، كۆمپیووتەر، ستراتۆسفر، پەنجەر. . . . چ پێویست نی یە تەلەفۆن بکەین بە (دوو دەنگ) چونكە ڕووبەر ووی زۆر وشە ی دیکە دەبین كە نەتوانین بۆ سەر كوردیان وەرگێرین. خۆو بەخت لە كۆنەوه دووربین لە بری تەلەسكۆپ بەكار هات: هەر وشە یێکی ئهوتۆی هەبێ یاوشی پێداهەگرین و ڕەنگە لاریم نەبێ لە رنی پێوانەوه مایكرو سكویش بکەین بە (وردبین) چونكە لەگەڵ سەلیقە دەگونجیت و لە وشە بێگانە كە كۆترەو خزمیشە لەگەڵ دەورین لەم تێبینی یەوه بۆ دوو خالی گرنگە دەروم:

یەکیان ئەو یە، هەر وشە یێکی تواترا یی ئەوه ی زەق لە چاوان بچەقی، بکری بە كوردی یا بکری چونكە هەر وەك شەر بە زەوق و سەلیقە نافروشین شەر بە زمانەكە شمان نافروشین. . . راستی یەكە ی چونكە رینوسمان بە پیتی عەرەبی یە بە دەست خۆت و خۆم نی یە وشە ی كوردی بەو رینوسە لە بارتر دێتە بەر چاوهەست لەوه ی وشە ی بێگانە ی یی بنوسین. بە نموونە وشە ی Transmogrification یاخود Transubstantiation زۆر بە زەق و زۆی خۆی بە دەست رینوس ی كوردی یەوه دەدات (ترانزەبستانیشین). ڕەنگە لەو بارانە دا كە هەر چارمان نەما وەھا باش یی ئەو جوهرە وشانە بە رینوس ی لاتینی بنوسین. بە هەمە حال ئێمە لە مەیدانیکی بەرئەسك دا دەتوانین مل بێنە وەرگێرانی زاراوه سەختە كانی زانست و تەكنیک، كە چوونە ناو ڕایەلە كانی كارگەو بنگە ئاتۆمی یە كانهوه سەردەریان لی ناكەین چ جایی ئەوه ی لە نازنایان ری گۆرکی دلخوازانە بکەین.

دوهمیان ئەو یە كە هەر هاتین زاراوه ی بێگانە بەكار بھێنین ناشی بە زۆرە ملی زاراوه یێکی زەق و زۆپ بەسەر زمانەكە مان دا بە پێن مادەم پیشتر زاراوه ی بەكێك لە زمانە ڕۆژەلاتی یە كانمان بە ناودا بلا بووینەوه. من ئەگەر زووتر لە وشە ی ئۆنۆمبیل - ترومبیل ڕانەهاتبایە چ لاریم لە (سیارە) نەدەبوو هەرنە یی چونكە ئێمیان كورتترە. كە هەستی زگماکی زمانناسیم بەسەر هەناسە ی و شان دا ڕادەگرم فەلەکیاتم یی ڕەوانترە لە نەسترونۆمی ریازیاتیشم یی لە بارترە لە مائەماتیک. ئەگەر لە

سهره ناوه بهو وشه رۆژئاوایی یانه راهاتباین پیوست نهدما بهوهی
 لییان بادهینهوه یوسر عهرهیی ههروهك ئیستاكه زوقم له
 (تهلهفون) موه بو (هاتف) راناگویمز مهگه تویزی له خوم بکهم،
 له عقیلهو پرستن و ماملهتی رۆژانه مان دا چهنه دین وشه
 عهرهیی بومان بۆنه فرههنگۆکی ئاخاوتن، چ پئی ناوی
 کۆمه بکهین له زاراوه پینک که به کوردی پهیدانه کړی
 عهرهیی بهکهی به کاربهینن. تو له کورد بگهړی و سهیری تورک
 بکه: په نجا سال داوی پشت له ئیلام و عهره ب کردن و
 گۆرینی رینووسی عهرهیی به لائینی ئنجا ده لاین و ده نووسن (مع
 مافیه). خو فارسی هه رختکاری وشه عهرهیی به تا تهوهی واز
 له فارسی به که دههینن بو عهرهیی. تهنها مهرچیک ههیی له
 په سهند کردنی وشه بیگانه بو نه و اتاپهیی له کوردی دا وشه
 نی به هه هینه به که زوق و سهخت نهیی وهکو ئیسکه ماسی به
 گهرووی زمانه که مان دا نه چینه خوار.

دوای ئەمە بینە سەرچیسایی که سیکێ خهریک دهیی له
 کوردی دا زاراوه دا بنی. ویرای نهو مهرجانسهی له سهرهتای
 نووسیم دا دهست نیشانم کردن پیرستی هه ره پیوست بو
 زاراوه سازی کوردی تهوهیه شارهزای زاره جوداگانی کوردی بی و
 فرههنگۆکیان بزانی و تا رادهی بولوان شارهزای بابه ته
 فۆلکلۆری به کانیان بی، چونکه سهره نجام هه رده بی په نا بو

زمانه کهی کوردی بیات، ئنجا نهگه لهوی دا ههزار بوو هه رچی
 زانست و ریزمانی دنیا هه به به که لکی نایی وهك تهوهی که ههزار
 تون چه مهنتوو ههزار تون شیشه و هه رچی که رهستهی خانوو
 ته سلیمی ناوه ستای بکهی ناتوانی دیواریکی خوار هه ل نی. که
 ده لیم دهیی شارهزای زاره جوداگان بی هه رگیز له بیر ناکم که
 بارته قای زانیی نهو زاراوه دهیی شارهزای نووسینی ته دهیی و
 لکه کانی زانستی زمان بی و تیان دا مه علان بی چونکه له میان دا
 که رهستهی بوخت و به پیوانه هه به کهوا هه م خوی له خوی د

سامانیکی زمانی بهو هه م ده بیته رینک خه ری نهو که رهسته بهی به
 خامی له ئاخاوتنه وه خو به ده ست فرههنگ و زاراوه سازی بهوه
 ده دات. زمانزانی که به که لکی زاراوه سازی بیته هه ر دوو جوړی

ته ده بی و په مه کی ده گه رینه وه خو ته وهی راستی بی زمانی ته ده بی و
 ریزمان و لکه کانی دیکه ی زانستی زمان هه مووی هه ر نه مامی
 به نهداری ئاخاوتنن به تاییه تی له زمانیکی وه کو کوردی دا که شیه
 ته ده بی به که ی جارنی زور شلکه وه به حال شه قلیکی
 جودا که ره وهی بو خوی دارشبووه و ریزمانیشی تا ئیستا له سه ر
 ده قیکی سه لمینراو به ته واوی نه وه ستاوه.

زاراوه ساز، پاش شارمزیی له زانستی زمان و زاره جوداگانی
 زمانی کوردی. دهیی له به رسامه ی دا بی به ره و ئاسانی و که م
 نه رکی به وه رینگه ده ریکات. هه تا زاراوه کورتر و ساده تر بی
 په سهندتره. که ساده بی و کورتی ده ست نه که وت پیوسته هه تا
 بلوی زاراوه له که مترین ژماره ی که وت سازیدری نهك خوی
 لیک بکیشینه وه بو دهسته واژه. به نمونه، نهو ئامیره ی مه کینه ی
 جووت که پئی ده لاین (خرماشه) و گوړاوی (خماش) هیه له
 (خمش) به واتای (ریننه وه) دیت: له کوردی دا ناوی ئالمت له
 رینن وه رگیراوه و ده گوتری (رینک) له کیشی کوتهك، په ستهك.
 که له کوتان و په ستنه وه هاتوون). ده بی

زاراوه ساز بو خرماشه وشه رینک هه ل بژیری نهك (زهوی رن)
 یا خود وشه ی دیکه ی تهوتوی که له ساده بی دهره چیت.
 نمونه ییکی دیکه له (پارزین) دههینمه وه: کابانی ماله کورد
 (پارزینگه) بیان لی دارشوو به واتای (مصفاة). نه م پارزینگه بو
 هه موو ئامی ریکی پارزین ده ست ده دات و به هو ی کورتی و
 ساده بی به وه بو زاراوه ترخی ته واو ناییت.

هه تا بشی تا که وشه په سنده بو زاراوه، که نه شیا ئنجا
 داریژرا و که بریتی به له وشه ییکی سه ره خوزیادی وه کو

پيشگرو پاشگر. كه نو مومكين نه بوو ئنجا وشه لیکدراو و
ئاوئنهو دسته واژه كه بریتین له دوو وشه سر به خو له دوو
وشه زیادی . . . هتد.

دهبی ئه مه دستوری گشتیمان بی به لام نایی دستوره كه
به لای ناقولاییمانوه بیات: هر کاتیک وشه ساده دهستی نه دا
بو زاراهه په نا ده بیه بو داریزراو، لیکدراو. . هه لیهت هم نه رزه
کاره ده چینه بو زوقی زماناسی و زاراهه سازی، هر گیز
وشه له بار له خووه هه ل نافرینی بو ناو فرههنگه کاتمان.

مه رجیکی دیکه لهو بابه تهی كه زاراهه سازو زاراهه ده گریتهوه
ئه وه بیه كه ناشی له دارستن و پیکه وه نانی زاراهه بی هه سوار
به لاهه بندری بو ئاستهنگ و هه ل ذیران: له سنوری لووان دا
کام ریگه کورت و تهخته ئهویان په سنده. به کورتی ناشی
زاراهه ساز مه رجی قورسی و پرسکه به سه دهقی زاراهه دا
به پیتی و پیوانه ی وها ته سکی ئیدابه کار به پیتی بو خنکاندن

دهست بدات نهك دهر باز کردن. به شی زوری نو وشانه ی له
زمانه پيشكه وتوه کان دا بو زاراهه په سنده کراوون ته گه ره خنه ی
تهسک و تروسک و پیوانه ی وردو مو قلاشیان لی به کار به پیت
وه کو گونزی پووجه لیان لی دیت. به نمونه زاراهه ی (مربع)
جگه له خوی (مستطیل و معین و شبه منحرف) یش ده گریتهوه

چونکه هه موویان چوار گوشه یین. وشه ی (مستطیل) یش
(شبه منحرف) و ئه و فره گوشانه ش ده گریتهوه كه دریز و وکه
نه خشکیش کرابن سه ره پای ئه وهی كه هه رجی بوونه وهر نیکی
دریز و وکه هه بی بهر واتای (مستطیل) ده که وئی وه کو: گورس،
مار، کرم، شه قام، کلکی مه میوون. . . ئیمه ته گه
جاونه چووقینین له که موکووری وشه ی (چوار گوشه) و بمانه وئی
زاراهه ییکتی بو دابینین كه هه ئه و به گریتهوه ده بی بلین:

چوار گوشه ی خاوه ن چوار دریزایی وه کو بهك و چوار گوشه ی نه وه د
پله یی. زاراهه كه هات دارشته که ی له بار و پیوانه یی بوو دژه
مه به ستیش نه بوو تا راده ی پی ناسینش نیشانه ی پیکابوو به زاراهه
وه ره گریت و خو شامه د یشی لی ده کریت.

دهبی له بیرمان بی، له بهرته دا وشه ی زمانی ئاخاوتن كه

هه ر خوی ده بیته وشه ی فرههنگ و زمانی ئه ده بی به ئاره زوی
ئاخیره نو واتایه ی به خشیوه كه ئیمان ده گه به نی دنا هه چ
هونیکي به ره هه ست نی به بو ئه وهی كه (گوشت) واتای (لحم)،

(meat) بگه به نی یاخود (رویشته) رابوردوو بیت و (بروش
فرمان. دیاره کانی سروشت له ده ست مرؤف دا نین و به پیتی
ده ستوره نه زه لی به ته به دی به ناچار ی به کان پروو ده دن، به لام
دیاره کومه لایه ته ی به کان له خوازو پینداویست و هه ست و

هه ست و زانین و نه زانین و رازی بوون و
ناره زامه ندی. . . و. . . ی مرؤف سه ر هه ل ده دن هه ر بو به پشه
له ولایتیکه وه بو ولایتیک باری کومه لایه ته ی كه زمان به شیکه ته ی نا
را ده ی پشناوه ژوو بوون لیک ده ترا زین. زاراهه ش هه ر نه بی
جی . . . / . . . ی دلخوازی زاراهه سازی ده بی ئیدابینه وه نیوه که ی
دیکه شی ده چینه وه بو ده ستوره کانی زمان و پینداویستی واتا

به ده ستوه دان. له م روانگه وه ده لیم ده بی . . . / . . . که ی خواز ی
زاراهه ساز بو ئاسانی و هه مواری و چاوپوشی ژیرانه بروات وهك كه
جیهانی به ره ویش بوویه وه بو ی دهر وات. له نمونه دا ده لیم،
کاتی خوی كه ویستمان ناوئیک بو (مجمع علمی کردی)
دابینین له پشه وه بریارمان دا ناوه كه کوردی بیت و هه مو وشه ی
بیگانه مان به لاهه نا بهك لهوان (ئه کادیمی). وشه ی ئه نجومه ن

هه ل گیرا بو (مجلس المجمع). له نیوان سه ره به ری ئه و
وشانه ی هاتنه بهر ده ست و زیه نی ئه نده امه کان وشه ی (کۆر)
په سه ندکرا، چونکه کوردی به واتای جیگه کو بوونه وه ش
ده به خشینت. ره خنه به کمان له وه دا لی گیرا كه (کۆر) بو مه به ستی
کاته کی نهك هه میشه یی ده گیری، له وه لام دا به نووسین بلاوم
کرده وه، هه موو زاراهه ییک له م جیهانه دا ره خنه هه ل ده گری ته گه ر
چاوپوشی له گه ل دا نه کری: بو ده بی ئیمه زیده له هه موو جیهان

وه ها تهسک پیو بین. وشه ی (زانیا) به سه ر (زانین، زانست) دا
هه لاوردرا به هو ی ئه وه وه كه له ریزه ی زانیا، پرسیار، بریار،
کردار، گوتار. . .) دا لایه نی (تجربید) به هیزتره تا (زانین).

هه رجی زانسته بو science دهر وات که چی کۆر بو زمان و
ئه ده ب و زانست و میژوو و هه موو لکه کانی روشنییری په ل

دهاوت. زانبار خزمی (معرفة) یهو پتر له گهل (مصدر میمی) دا
 رینگ ده کهوت، . که بلین (کوشتار) واتای (مقتله) مان بهیردا
 دیت نهک (قتل). همدنیک وها ده زانی زانبار ناوی کارا (اسم
 فاعل) بیت تیر که گوترا زانباری گویا ده بیته ناوی مهنا که چی
 زانبار خوی ناوی مهنا به لی زیادکردنی (ی) ده بیته ریزه ی
 نیسبت وشه ی (دزیار) ده بیته (دزیاری) تنجا له کار دیت چونکه
 ناشی بلین: نهو ماله دزیاره. زور کهس له خوننده واران وها
 ده زانن بهختیار، هوشیار، جوتیار، زانبار نووسیار هموویان
 صفتن که چی بهختیار، هوشیار، جوتیار بریتن له (جوت +
 یار، بهخت + یار، هوش + یار) و بونه نه (صفة). هرچی
 (زانبار، پرسیار، بریار، نووسیار) ره فیکی (کردار، رهفتار،
 گوتار) به لی زیادکردنی (اری) ناوی مهنا نهونده هیه تاومه
 فیعلی یه کهم همووی (ی) یان تیدایه بویه له روالهت دا (یار)
 ده پسکی. تنها فیعلیک هینی لهو بابه ته فیعلی (کریاره) که
 بوته صفة له نهک فروشیاردا. دیاره له نسل دا (گری + یار) بوه
 یهک لهو دوو (ی) هی سوواوه.

هیچ به ره هلتیم نی به له ودا هم پاشگره ی (ار) له شوینی
 گونجاو و باری پیوست دا بچینه پال نهو کارانه ی که پیشتر کورد
 نه ی خستونه پالیانه وه که مشت، بهستن، دروون، رستن
 بیته: مشتار، بهستار، دروار، رستار و بلین: درواری ریکه،
 بهستاری محکمه، مشتاری شیرنه... به زوریش هم (ار)
 له گهل تیه پردا دیت: تنها (رهفتار، مردار) م دیتوه له تینه پیر
 (اری) به خویه وه گرتنی به لام (رفتار) فارسی به، مرداریش بوته
 صفة نهک ناوی مهنا.

زاراوه ساز ده بی تاگادار بی روواله تی وشه فیلی لی نه کات
 وهک نهوی که (اری) نه بسترکت له گهل (اری) بنه رتی و (اری)
 وشه کانی (بنار، دیوار، لیوار، هموار...) به یهک شت بزانی. له
 (هنار، مار، سه گار، دان) دا نهو (ار) بنه رتی به. له
 (دیوار...) و هاوریکانی دا (ار) بو لای زوی ده چینه وه.
 سه رنج بگره (هنار، ههنگوین، هه ندریشه، ههنجیر،
 ههنبان) همووی راگه به نی شیرنی و شتی خوشه، هه ده لئی

(هه ن) له بنه رت دا به پیشگری نهو مه به سته راگه یان دووه.
 ده شی به به رفرووانی زیندوو بگریته وه.

له نمونه ی به هه له دا چوونی زمانناس (راکردن) ده هینه وه:
 به رووالهت وها دیاره هم (را) به هه مان پیشگری
 (راگوشین، راوهستان...) بیت که چی کورت کراوه ی (هه را) به
 به واتای (غار). له فولکلوردا هاتوه: قونده که قونده که
 له سهری بان هه را که بو قوه بیت نالیم. ناشکرایه هم (هه را) به
 (hurry) ئینگلیزی یهک شتن. واده زاتم (خیرا) ش هه لم ریشه به
 هاتوه. له کوردی دا دهنگی (خ، ه) به یه کدی ده گورین وهک که
 (هه ی) کوردی و (خه ی) فارسی یهک شتن (شاخ، شاه) یش
 نمونه ن (خور، هور، خوون، هون... هتد). راکردن، وهک
 ده زانیت، تینه پیره که چی فیعلی (کردن) تیه ره، پیشگریش
 سروشتی فیعل ناگوری. به نمونه: داگرتن، راگرتن،
 هه ل گرتن... هموویان هه ر تیه رن. (به، سه) که له شکلی
 پیشگردا دین چونکه له بنه رت دا ناوی جیگه ن خویان ده بنه
 مه فعوولی فیعل که. ناوانوه به کاره نیانیکي ریزه پیر (شاذ) دیته
 به رچاو وهک که (هه ل کردن) له واتایه کی دا تی نه پیره. ده لئی:
 تی تو هه ل ناکم. واتاکانی دیکه ی (چراهه ل ده کم،
 ناراهت هه ل کرد...) تیه رن. له ناخاوتی ئیستا که دا ده گوترنی (با
 هه لئی کرد) که تینه پیره. راستیه که ی به نسل: (بای هه ل کرد) وه
 ئیستاش وها ده گوترنی و لیره دا (با) مه فعووله، فاعلیش له
 تصوردایه وهک: سروشت، جیهان..

هم لابسسه پتری به به ره وه یه وهک که بچین بو
 (تی هه ل کردن) و کنه ی تیدا بکه یین. کاری دیکه ش هه ن وه کو:
 تی هه ل پیچان، تی هه ل دان جینی لیکولینه وهن به نایه تی له
 رووی دوزینه وهی دهوری (تی) که له پریوزیشنه وه هاتوه وه
 چوینه تی کارکردنی بو سه ره وه مه فعووله ی ده بی فیعلی (پیچان)
 هه ی بی. کوا مه فعوول له تی هه ل پیچان و تی هه ل دان؟
 راستیه که ی هم جو ره نوژینه وه یه به لای ریزمانمان ده دینه وه
 هه رچهند پیوهندی به کیشی به زاروه سازی یه وه هه ر ده مینی. به
 هه مه حال پیشگره کانی (تی، پی، لی) که له بنه رت دا

پریوزیشن و بونته پیشگر جیگه له بارنریان همیه بو
 لیکوئینه وهیان، لیره دا هر نهونده دهلیم (لی، تی) هردوویان
 گوزراوی پریوزیشنی (له ن: دهگوتری (له دارا دوام - لی دوام)
 (له توناگم - تیت ناگم) هرچی (بی) به له پریوزیشنی
 (به) وه هاتوه: به نیمه یان گوت - بیان گوتین، به دارا دهلیم،
 بی دهلیم. هر سنی پیشگر له گهل (فیعل) دا دین به لام (لی،
 بی) له گهل رستهی (مبتدا وخب) دا دین که فیعلی ناشکرایان
 نی به وهك: لیت رازیم، پیمان شادن. ثم پستانه له کوزی
 کون دا فیعلی (بوون، verb Tobe) یان هه بوه و سواون...
 چونکه پیشگری فعلیشن هیچان به ناو و رانای نه لکاووه
 نانوسین. به مهنده له و سنی پیشگره واز دهینم چونکه له باسه
 سه ره کی به کم داده بون.

هر له زهمینهی ناگا له خو بوون دهلیم پیشگری (را) جودایه
 له و (را) یه که له (تی) رازویشتن، تی راجوون، تی راکردن،
 تی رادیتن... (دا) ده دیترین. هرچی ثم (را) یه دوا یی به
 ته واکه ری پیشگری (تی) به واتای (ناو، ناوهر وک) ده گه یه تی.
 تی رازویشتن له واتای (به ناودا رزویشتن) نزیکه،
 تی راجوونیش (چوونه ناو) ده گه یه تی. تنجا دیسانه وه نایی
 پیشگری (را) و ته واکه ری (تی) له گهل ته واکه ری (له) تیکهل
 بن که ئویش هر (را) یه. ده لئی: له پهنجوین را دیم. له
 من را دیارن. له زاری سلیمانی ثم (را) به نی به له جیاتی
 ده لئین: له پینجریسه وه. له منه وه. به لام دهر نه که ونی له زاری
 سلیمانی بی نیازمان ناکات له وهی سه رنجی لی بگرین و
 ته بگه.

(بی، تی) هردوویان ته واکه رزکیان همیه (دا) که ئویش
 به پروا له ته واکه پیشگری (دا) خو ده نونئی. لیره دا پیوسته
 زمانزان و زاراوه سازو فرههنگ نووس ناگادار بن و تیکهل
 په کتریان نه کن تمانهت له نویسنیش دا ده بی فرقیان بکری:
 نه گهر (دا) ته واکه ربه سو ده بی به پیشگره وه بلیکت وهك:
 پیداسته وه، تیدازیان. نه گهر پیشگر بوو ده بی له پیشگری
 (بی، تی) جودا بیسته وهك: تیدادانیشتن teda danistin

پیدارویشتن daogirin دۆ پاران teravman.

دیسانه وه نایی (بی) ی پیشگر له گهل (بی) به واتای (قدم)
 تیکه لی به کدی بین: بی لی هه ل برین، بی داگرتن له سه ر
 دوزمنایه تی به واتای (قدم) هاتوه. کاغز پیداهه ناردن بو
 پیشگره.

که دهگوتری ده شی دوو پیشگر به دوا به کدی دا بین وه کو
 (تی) وهر پینچان، لی هه لاتن، بی راهاتن) ده بی بزاین کوا ته نها
 به هوی (بی، لی، تی) ثم به دوا به کدی دا هاتنه مومکین ده بی
 ده نا پیشگره ناوداره کانی (ههل، دا، را، وهر) هرچی همیه به
 دوا به کدی دا نایه ن. (بی، لی) ش پیش (تی) ده که ونه وه:
 لی تی گه ییشتن، بی تی کردن.

پریوزیشنی (بی) ناوانه وه کو پیشگر دینه به رای هه ندی
 فیعله وه وه کو: بو هاتن، بو گه ران، بو هه ناردن، بو چوون... (بی)
 خوی له خوی دا هیمای بو مه ودا همیه وهك: بو ت ده مینم،
 بو ت ده گریم. تنجا به بی باوهری من (بی) به به ریه وه همیه وشه ی
 فرههنگی دروست بکات له گهل به شیکی ته و فیعلانه ی
 بزوتنه وه بیان تیدایه. له نووسینی سه رده م دا بو چوون، بو هاتن،
 بو گه ران باون ده میکشه به سه ر زمانه وه ن. له م بواره وه ده شی به
 مه علانی له گهل فیعلی دیکه ی گونجا ودا به کار بیت وشه ی
 تازهی بی دابندریت به لام ناشی ههنگاوی به رین به و پریوزیشنه
 به اوئیزین، مه یدانیشی له وشه رنزان دا هر له گهل فیعله،
 چونکه هر له گهل فیعلیش دا بو وشه رنزان به کار دیت به
 راشکاوی رانای لکاو به دوا خوی دا ده هینیت وهك: بو ت دیم،
 بو مان راهه ستا، بو مان چوون... له عه ره بی دا (حروف الجری)
 به پیش رانای لکاو ده که ونه وه، نه لکاو هکان حاله تی (جر، نصب)
 ناسه لمینن.

ره چاو کردنی ثم راستی یانه زور گرنگه بو یه کیکی وشه و
 زاراوه دابنیت چونکه ههروهك دواتر دهرده که ونی پیشگر و پاشگر
 دهوریان همیه له دانانی وشه چ له گهل فیعل چ له گهل غه بری
 فیعل دا بین.

که قسه مان له زاراوه ی کوردی بیت ناچارم تی بی بیکی

مه‌به‌ست سه‌بریکه لاپه‌ره ۲۱، ۱۲ بکه له کتیی (مصطلحات علمیه - القسم الثالث بغداد ۱۹۸۵) له دانانی کۆری زانیاری عیراق ده‌بینیت نووسراوه:

مغذ ئانوی micronutrient

مناخ موقعی microclimate

له‌م دوو زاراوه‌به‌دا جاریکیان micro به (ئانوی) جاریکشیان به (موقعی) داندراوه. بچۆوه بو لاپه‌ره ۳۳، ۱۷۹ ده‌بینیت به‌رانبه‌ر وشه‌ی water logging وشه‌ی (غدق) هاتووه. ئەم نمونانه به‌لگه‌ی بابه‌ت ناسی و زمان زانیی.

کاری هه‌ره گرنه‌گ له زاراوه‌سازی‌دا، دوا‌ی هه‌موو تی‌بینی نیک و‌کو کورده‌وه‌ی هه‌موو که‌ره‌سته‌نیک و‌رازانه‌وه به‌و په‌ری ئی‌هاتوویی و‌موقلاشی و‌وردیینی و‌فره‌زانی و‌پاش بژارده‌کردنی هه‌موو وشه‌ ساده‌کان که ده‌ست ده‌دن بو زاراوه یاخود به‌رانبه‌ر زاراوه‌ی زمانه‌ پیشکه‌وتووه‌کان ده‌هستن ئنجا مامله‌ت کردنی ژیرانه‌و زانیانه‌و مه‌علانه‌و پسپۆرانه‌یه له تیک به‌ستنی وشه‌ چ به‌ دارنژراوی چ به‌ لیک دراوی چ به‌ ئاوته‌می و‌ده‌سته‌واژه‌می بی. راستی‌به‌که‌ی، گرنه‌گی ئەم کاره له‌وانه‌یه‌ مرووف کومه‌ی لی‌بکات و‌نه‌وتیریت به‌ به‌ر خوی هه‌ل بێرت چونکه هه‌تا بلئی جودابه له بژارده‌کردنی زاراوه‌ی حازر به‌ده‌ست، یاخود په‌سه‌ندکردنی تاکه وشه‌ بو زاراوه. هه‌ل بژاردنی وشه‌ به‌ زاراوه‌ پیوستی به‌ دوو شت هه‌به‌و به‌س:

۱ - به‌دوادا گه‌ران

۲ - هه‌ست کردن به‌ سازانی وشه‌ بو زاراوه. هه‌رچی دروست کردنی زاراوه‌یه له‌ پنی تیک به‌ستنه‌وه و‌پرای ئەو دوو مه‌رجه پیوستی به‌ زانیی ده‌ستوره‌کانی دابشتن و‌تیک به‌ستن هه‌به، ئەو زانیه‌ش سه‌ره‌له‌نوی به‌ند ده‌بی به‌ هه‌ست کردن به‌ سازانی وشه‌ له‌گه‌ل وشه، له‌گه‌ل پیشگر، له‌گه‌ل پاشگر، له‌گه‌ل پیشگر و‌پاشگر، له‌گه‌ل ئامراز، له‌گه‌ل پاشگر و‌پاشگر و‌ئامراز، ده‌وری پریۆزیشن، گۆرانی تیه‌ر به‌ تی‌نه‌په‌ر، به‌رشه‌قی وشه‌ی راگه‌به‌نی و‌کو (به‌ر، ده‌ر...) هه‌ت.

له‌م تی‌بینی‌یه‌ی گۆرانی تیه‌رو تی‌نه‌په‌ر نمونوه‌ی

لابه‌لایی ده‌رپه‌رم هه‌ر چه‌ند به‌کسه‌رو خوی له‌خوی‌دا به‌ره‌و زاراوه‌ دروست کردنه‌وه ناروات: پیوسته‌ چاو به‌ هه‌موو ئەو زاراوه‌به‌دا بگه‌ردێته‌وه که نا ئیستا که‌وتوونه‌ته نووسینه‌وه به‌تایه‌تی ئەو زاراوه‌یه‌ی له‌ کتیی فیرگه‌کان دا بوونه‌ته به‌رنامه‌ی خویندن و له‌ دوا بۆژدا به‌ته‌واوی ده‌چه‌سپین. راستی‌به‌که‌ی ئەوانه‌ی زاراوه‌ی کتیی فیرگه‌کانیان داناهه‌ کۆشه‌شیکه‌ی زۆریان کردووه بو گرتنی هه‌موو که‌لینیک و‌هه‌رچی تواناییکی له‌ زمانناسی و‌زاراوه‌سازی‌دا هه‌یان بووه به‌کاریان هیناوه، به‌لام دیسانه‌وه گومان نی‌به‌ له‌وه‌دا به‌شیکه‌ی ئەو زاراوه‌ پیوستیان به‌ گۆرین یاخود راست کردنه‌وه هه‌به. من ده‌رفه‌تم نی‌به، لیشم داواناکرتی، ئەو هه‌موو کتییانه‌ کۆیکه‌مه‌وه‌و زاراوه‌کانیان هه‌ل به‌نگینم، خو ئەگه‌ر ئەمه‌ش بکه‌م هه‌له‌ی هیچ کتییکی بی راست ناکرێته‌وه به‌لام به‌ نمونوه ده‌لیم له‌ کتیی فیزیای پۆلی دوومه‌ی ناوه‌ندی له‌ جیاتی (پته‌و) وشه‌ی (چی) به‌کارهاتووه: هه‌رچی پته‌وه بو مادده‌ی یه‌ک گرتوو دیت و‌ه‌کو (به‌رد، ئاسن)، چریش بو دارستان و‌لپه‌وارو پروه‌ش‌لان و‌زه‌مه‌ند دیت. له‌باتی (بارست) که‌ خوی واتای مه‌به‌ست ده‌گه‌به‌نی (بارستایی) به‌کارهاتووه. ئەگه‌ر به‌ ری‌که‌وت دانه‌ری ئەو کتییانه‌ و‌ه‌کو من بیان دیتایه له‌ ئافیتادا (تافه‌نت) بو (وعاه) هاتووه ده‌هاتن له‌ جیاتی قاپ تافه‌نتیان به‌کارده‌هینا چونکه وشه‌ی قاپ هه‌موو جوژه (وعاه) نیک ناکرێته‌وه. هه‌ر له‌و کتیه‌دا (تۆپه‌وانه) له‌ جیاتی (ده‌مه‌وانه) هاتووه: تۆپه‌وانه‌ گه‌وره‌تره له‌ ده‌مه‌وانه. فلینی زارکی شووشه‌ ده‌مه‌وانه‌به.

له‌ کتیییک دا دیتم پرووداو له‌ جیاتی دیاره‌ هاتووه بو (ظاهرة). پرووداو (واقع، حادث) ده‌گه‌به‌نی. له‌و کتیه‌ باس کراوه‌ی فیزیادا هاتووه ده‌لی: که‌لینیکه‌ی خه‌ر هه‌به‌ پی‌ده‌وتیریت (بییله). جاری که‌لین دازراویه‌کی درێژه نابیه‌ بازنه. وشه‌ی (خه‌ش) پش بو ششی بارستدار ده‌ست ده‌دات و‌ه‌کو تۆپ، گاشه‌به‌رد. سیو. که‌لین بارستی نی‌به‌ ئنجا ئەگه‌ر ئەم پسته‌یه به‌ ئاگاداری زمانزانیک ریک خرابایه‌ په‌نگه‌ بوو بگوترايه (کونیکه‌ی بازنه‌می...) یاخود دائیره‌می. له‌ نمونوه‌ی سازاندنی زاراوه‌ به‌پی

روون که رهوه دههینم: به زوری بیری مروف بوئوه دهچی که کاری (بوون) لشیپهکردن دا دهگورئی به (کردن) وهك که دهلین: ههل بوون، ههل کردن چاك بوون، چاك کردن - فل بوون، فل کردن... کهچی فعلی دیکه ههن له تی پهکردنی (بوون) دا جیی کردن دهگرهوه وهك: تی بهربوون، تی بهردان - بهربوون، بهردان - تی بوون، تی بواندن.

(له بهر بوون) دهینته (له بهر کردن): بهمهدا دیاره (بهس) له (تی بهربوون) دا پیشگره چونکه له تی پهکردن دا نایینه (تی بهر کردن) وهك دپتمان بووه (تی بهردان) له مهش دا وهکو پیشگری بی گومان کاری کرد که دهینین:

ههل هاتن دهمنته ههل هینان

ههل دیران دهینته ههل داشتن

ئهم گورانهی فعل له تی بهرو تی نهپردا وینهی دیکه ی ههن وهك ئهم نمونانه:

تی چوون - تی بردن کهوتن - خستن

دهرهاتن - دهرهینان گهران - گهران

(چوون) دهشینته (هه ناردن) وهك که بلی: له خووه

نهچوومه سهفر، باوکم هه ناردمی.

رویشتن چونکه نازاندردی بو کوی به نایینه (بردن، هه ناردن) ههرچی چوونه نامانجه که ی نهو سهری معلوموه. رویشتن دهشی بیته رواندن که له گهل روانی واتای شین بوون تیکهل دهین بهلام دهشی بهم جوهرش تی بهر بکرت: کابرا له خووه نهرویشتن ناچار بوم دهرم کرد، بهریم کرد، وه دهرم نا...

هاتن ناشی بیته هاناندن چونکه ههر وهك هاتنی مروفی له مروفه که وه جهیت بی نهوی دهخلی کهسی به سه زهوه بی هاتاندنیش ده بی به هینزکی جادویی رووی دابی که له دوورهه بی واسیته مروفه که راکیشی. ههرچی (هینان) ه بابای هینس دهخلی ههیه بهسهر هاتنی کابراوه یا به شخسی خوئی یان به هوینکی کاریگر.

که بین کارهکان له گهل پیشگر تاقی بکه بنهوه دهینین واتاو سروشتیان بهیه که وه داخوازی جوئی فعل دهکات به

نمونه، دهلین:

تی چوون تی بردن

دهرچون دهر بردن

بهلام له گهل پیشگری (وهس) ناشی بگوسرتی:

تی وهرچوون، تی وهر بردن چونکه سروشتی (وهس) له گهل

بردن ناسازی بویه دهگوترتی (تی وهردان) بهلام ههروهک،

دهگوسرتی: ههل هاتن، ههل هینان دهش گوسرتی:

تی وهرهاتن، تی وهرهینان.

به لی گهران تاقمه فعلیکی بهرچاو پهیداده بن که به

تی پهکردن، یاخود له گهل پیشگر دا ههر جاره خوئی به

کاریکی جودا دهگوریته وه. پیوسته زاراوه ساز، یاخود

فهرهنگه نووس ههله بان تیدانه کات. لیره دا دهست

بزارکردنی نهو هه موو کارانه مومکین نی به.

(۱) وشهی داریژراو

وهك گوتمان داریژراو نهو وشه به به که له وشه ییکی

سهربه خووه له زیادی نهوتز پیک هاتنی که سهربه خو واتا

نه بهخشیت، به نمونه دهلین: حهفت، - حهفتوو، چل -

چله، کار - کارا، شیت - شیتی.

ئهم وشانه هه موویان له وشه ییک و تاکه یهك دهنگی زیاد

که باشگره پیک هاتوون. لهم بابهنه نمونه ی زورمان هه به

وهکو: قژ - قژن، چل - چلك، کولک - کولکن، ناز -

نازک

که دهلیم (تاکه یهك دهنگه) به باشگر هاتووه ناگادارم

لهوهی که له هه ندی وشه دا وهکو: قژن، نازک، کولکن

قورس کردنیک دینه نیوان کونایی وشه وه باشگرانه که له

عهه بی دا (کسره مختلسه) ی بی دهلین. زور له زمانه واتان

ئهم قورس کردنه به فونیم داده نین. من له

نووسینی دیکم دا به دریزی لهسهر ئهم قورس کردنه

نووسیه، لیره دا ههر نه وهنده دهلیم هاتنی نهو قورس کردنه

بو تاکه مه بهستی پیکه وه هاتنی فونیمه کانه، ههرکه لزوم بهو

نه بوو نایه ته نار وشه، که ههش بوو نه گهر لزوم نه ما

هەل دەستی. بە نموونە، دەگوتری: شیلیم. لێرەدا قورس کردن لە نیوان (ل، م) هەبە بەلام کە گوئت (شیلیمە کە یاخود شیلیم کەری) قورسایە بە کە هەل دەستی. کە گوئت (شیلیمان کەری) قورسایە بە کە دیتەو... لێرەدا چی دیکە لەسەر ئەم باسە ناردۆم.

لەبەرایی وشە دەنگی (ب) ناوی کارا دروست دەکات وەک: بکوژ، بخۆ، زۆر بلی...

لەناو وشەدا تاکە دەنگی ناوگر دیت وەک:

پشکووتن - پشکاوتن، بزووتن - بزاوتن، گنج - گرنج، قژ - قوژ، بووردن - بوواردن، ژمان - ژماردن.

کە بەوادا بگەڕێن سەدان وشەیی ئەوتۆ دەدۆزینەو بە لێ زیاد کردنی تاکە دەنگی بوونەتە داریژراو.

لێرەدا پێوستە تی بێنی ئەو بەکەین کە هاتنی دەنگ، چەندیکی بێ، بۆ سەرەتا یاخود کۆتایی و ناوەندی وشە بە مەرجی گۆڕینی واتا بە پێشگرو ناوگرو پاشگرو دەژمێردی. با ئەوەش بلییم کە من لە ژێر سەرەناوی (داریژراو)دا بۆ شی کردنەوی بەشیکی زاراوەکان دەچم ناچار دەبم لە زۆر یاردا نموونە لە غەیری داریژراویش بەینمەو چونکە واتاکێشەکی (تداعی المعانی) یاخود بەرژەوێندیکی باسە کە گەلیک جارێن ئەو داخوایە بە دەکات.

ئەو زیادییە لە گەل وشەدا (داریژراو) دروست دەکات لەوانە بە پێشگر، پاشگر، ناوگر بێت هەر وەک دەشی پێشگر و پاشگر بێت وە یاخود پێشگر و ناوگر بێت... بە نموونە: هەل داتەو (پێشگرو پاشگر). راپسکاوتن (پێشگرو ناوگر). قوژال (ناوگر و پاشگر) بە زیادکردنی (ری ناوگر و (الی) پاشگر.

ئەو زیادییانە یانە یان دەتێن نیشانه وەک (دی کاری ئاییندە (دەخۆم، دەبۆم... و کاری رابوردووی بەرەوام (دەم دیت) و (هەکی) تەعریف و (ان)ی کۆکردن و بزوینی (ه) بە دوا ناوی نیشارەت بۆ کراو (ئەم پیاو) هیچیان وشەیی داریژراو دروست ناکەن چونکە هەرچی (دی) ئاییندە بەشیکی کارە کە بە،

ئەوانی دیکەش تیکەل بە تەکڕینی وشە نابن و واتای ناگۆرن. ئنجا ئەگەر خوێنەر یاخود نووسەر هەبێ جووێکی دیکە بیربکاتەو لەوێدا بیرورامان لیکدی دەترازی. بەلام هەر چوونیک بێ جودایی بیرورا کار ناکاتە سەر زاراوەسازی.

زیادی هەبە لە دوو دەنگ پێک دیت و هەبە لە پتریش وەک: پەست - پەسنەک، پیاو - پیاوێتی، کورد - کوردایەتی، ترس - ترساندن، ترسنۆک... هتد.

وشە لە کوردی دا پەیدا بوو هەمووی هەر زیادییە بێ ئەوێ لە دەقی ئیستاکی دا وشەیی سەر بە خۆی تێدا بدیتری وەک (تیکەل) بە واتای (مرکب). لە ئەنگ ئەودا (پیکەل) کە بە تەنی بێت (مساوی) دەبەخشیت. دەلی: ئەم دوو کۆمەڵە گەنمە پیکەلن. لە بنەڕەت دا (پیکەل پیک) بوو، ئیستاکی ئەم دەقەیی بە کار دیت بەلام (پیکەل) جێی خۆی کردۆتەو بۆ (مساوی). لە کیمیادا (مرکب و مزج) هەبە. تیکەل بۆ (مزج) لە بارە وەک کە لە سەرەو نووسیم. هەرچی (مرکب) (لیک دراو) هەل دەگرت چونکە لە کوردی دا دەگوتری: لم و چەو کە لیک بە. دواتر تووشی تیکەل و پیکەل دەبینەو.

هەر لە بابەتی ئەم دوو وشەیی پیکەل و تیکەل دوو وشەیی (بێ) هەلا بێ دا - رەنگە بنووسری بێ هەلا، پێدا باشتر بێت) بوونەتە وشەیی فەرھەنگی وەک کە یەکیک بلی: جوگەو جوگەو رۆشتم. برادەرە کەشی بێرسی: بێ هەلا، یان پێدا؟ واتە سەر ژوور یان سەر ژێر.

رێکەوتیکی بەختیارانە بە کە پێشیان ریزە بەکی گورجوگۆنیا لە پێشگرو کار بۆرەوا کردوون کە گوتوویانە: بێ خەف، راپەخ، لێ زان، تێگوشی، هەل کەوت، دابەستە، هەلاتە، بێ خور، هەل پیتوو، راپەر... هەر لە هەمان بواریوە لە وەتەیی سەفاقت گەشەیی کردوو (بێ نووس، بێ ناس، لێ خور... داریژراو). ئنجا ئەگەر لە پێوست دا پەرە بەم دەستورە بەدین و بلیین: بێ بو: بۆ هەرچی بێرندە بێ، دوور نابینم بێ مەرە لە بێ پرەو هاتی.

بێ سووت: بۆ هەرچی بسووتینی ئەک بسووتی

بى مردن - خالد) دەبەخشىت، لە عەرەبىش دا (همزة الاسقاط) كە لە بەرايى ھەندى فىعلى (باب الأفعال) دىت بۇ نەفەيە وەك: أعذر - اسقط المنر، ياخود أفلس - اصبح بلا فلس. بە ھەمە حال زمان زور لايەنى پەنامى ھەبە. ئەگەر (بى) بە رى كەوت لەگەل (نە) يان (نا)ى نەفى تىك نەگىرسىن بە ئاسانى صفەتى نەرى دروست دەكات. پىپوزىشنى (بە)ش لەلاى خۆپەو بەراشكاوى صفەتى نەرى دروست دەكات.

پىپوزىشنى (لە) ناوانە وشەى داپىزراو بەدەستەو دەدات وەك: لەبار، لەگوين، لەشەر، لەسەر، لەكژ، لەپاش. . . پى وىستە پەنابردن بۇ ئەم (لە) بەتەقىو ئاگادارى بى چونكە بواری بەكارھىنانى لە دارىشتى وشە بەرتەسكەو بەمەعلانى نەبى زەفەرى پى نابردى، مەبەسىش لىرەدا بەكارھىنانى عادەتى و پىزمانى نى پەو مەبەس زاراوە سازى بە. ئەمىش ئاوەلناو پىك دەھىت.

نیشانەى (نە، نا) شى كۆرەنەو پان دەوتە واتاى سەلى (نە) بەھىزترە تا (نا). كە پىن لەگەل كاردە تاقىيان بەكەينەو لە دوو خالى گىنگە دا (نە) لەرووى ھىزەو بەسەر (نا)دا پادەشكى: بەكەيان ئەو بە (نە) واتاى نەفى پادەگەينەى (نەكەى، نەكەن، نەكەين. .) كە دەزانىن نەفى بەھىزترە لە نەفى.

خالى دوووم ئەو بە (نە) لە نەفى دا بۇ رابوردو بەكاردىت وەك كە دەگوتى: نەروىشت، نەروىشتو، نەروىشتبو، نەدەروىشت. كە نەفى روودانى رابوردو دەكەين ھىزى (بقرىن) لە قەسمان دا شك دەبەين چونكە رابوردو جى گومان نى پەو دەفى گرتووە ئەگەر بەرھەلىست لى بەگەرى لەوانە بە بە راستى بى زانىن. ھەر جى ئايىندە بە (نا)ى بۇ بەكاردىت لە گومان دا بە: كە دەلىت: دارا ناچىتە سەفەر لەوانە بە سەفەر بىكات كە گوتت: دوینى نەبارى لەوانە بەتەواوى راست بەكەيت و نەبارى بى. ئەمجار (نە) و (نا) لەگەل غەبرى (فيمىل) دا تاقى دەكەيسەو دەپىن لە ھەسو ئەو ووشانەدا كە (نە، نا) قىول دەكەن، ھىزى (نە) ئىياندا پترە لە ھى (نا) بە نمونە: ناخوش - نەخوش، ناپاؤ - نەپاؤ

سەرەپاى ئەم تى پىپىسانە، (نە) بازتەقاي ناو و پىشگرو پىپوزىش دەتوانى ناوى كاراى داپىزراو دروست بىكات وەك كە بلىن: نەخۆر، نەزان، نەزۆك، نەبەز، نەبىست. لەمانەدا (نە) وشەى دروست كۆر پىكەل پىك بى لەگەل: ناخۆر، لى زان، بى خۆر، رابەخ. (نا) ئەم رەفتارەى بى ناكرى.

لەبەر تىشكى ئەم تى پىپىيانەدا دەتوانىن بە ھوى (نا، نە) زاراوە داپىزىن. لە وشەى نەزۆك دەتوانىن دەرسىك وەر بگىرن:

وشەى (نەزاو) ئەو بە دەستەو دەدات كە مى پىنەبەك جارى نەزاو. (نەزۆك) وەھا پادەگەينەى كە مى پىنەبەك ھەرگىز نازى. لەمەو دىيارە پىزەى (نەزۆك) سىفەتى ھەمىشەى پىو بە. ھەر لەم وشەو (گىرىنۆك، ترىنۆك، قىچۆك، بىزۆك، قىپۆك، رىزۆك. .) بەبىردا دىنەو كە ئەوانىش سىفەتى بەردەوام پادەگەينەن. ھەرچەند ئەم وشانە تىكارپان سىفەتە ناپەسەندەكان دەلەنەو بەلام وشە ھەبە وەك (سەروك) پەسەندابەنى پىو بە.

ئىنجا چەند جى خۆپەنى بگوتىرى (سەروك كۆمان) و (سەرەك وزىس) چونكە بەكەيان بۇ ماو بە چەند سالىك بەپى ياسا ھەمىشەى بە، دوو ميان لەوانە بە ھەتەبەك بەردەوام بى. كەواتە لە رى قىاسەو بۇمان ھەبە صفەتى ھەمىشەى لەو پىزەو وەر بگىرن بەرەچاوكردى ئەو مەرجانەى لە زاراوە سازى دا بە ھەند ھەل دەگىرن. رەنگە رىمان ھەبى (سوتۆك) وەر بگىرن بە واتاى شتىك ھەمىشە لە سوتۆك دەپىن. دەلىن: رۆژ

سوتۆكە. كە بمانەوى بلىن رۆژ ھەمىشە دەتوانى شت بسوتىنى، دەلىن: رۆژ سوتىنۆكە. دوو وشەى فرۆك و گەرۆك بۇ تەيارەو ئوتۆمۆبىل بەپى ئەم دەستورەش پەسەندە چونكە قايىلەتى فرىن و گەپانىان ھەمىشە تىدا بە. ئەگەر مەكەينەىك لەوانە بى ھەمىشە شت بىمىزى پى دەلىن (مىزۆك). رەنگە (بەروك) لەووە ھاتى كە ھەمىشە روو و رووى خەلقە. قەپانىك كە بەك دوو كىلوتى بىبات (دزۆك)ى بۇ باشە. ئەگەر تازە عەبەكەى لى پەيدا بووى دەلىن قەپانەكە دزە، دزبوو.

لە كۆنەو زاراوەى (لەرزۆك) بۇ كەسىكە لەبەر پىرى بلەرزى. وەھا دەبى لە زوونكەو دەست ياخود سەر لەرزۆك دەبىت بەلام پىوستە لەرزىنەكە ھەمىشەى بىت. وشەى (گەرۆك) كە بۇ

ئۆتۈمۈزبىل رۇيىشت بە يەككىك دەگۈترا كە زۇر بگەرېت و ھەر ساتە لاي كەسېك ياخود لە مالىك بېت، پسۇك بە داوئىك دەگۈترى ھەمىشە ئامادەى پسان بېت. قرچۇك يەككىكە رەزىلى تىدا ئاشكرا بېت و لى بوويىشە خوو. ھەزۇك كەسېكە پىوھى ديار بى ھەزى لە شتانه. وشەى (خەمۇكى) كە واتاى خەفەت خواردى ھەمىشەى رادەگەپەنى نەختىك رىزەپەر (شاذ) بوو كە (ى) نىسبەتى و ھەپال دراوہ. خەم وەكو ھەز ناو مەعناپە كەچى ھەزۇك يەكسەر بوو بە ئاوەئناو و پىوئىتى بە (ى) نىسبەت نەبوو. سووتان و دزىن و لەرزىن و گەرانىش ناو مەعنان و يەكسەرىش بوونەتە صفة لەو رىزەپەدا. دەگۈترى خەفۇك، ناگۈترى خەمۇك.

وشەى (نەخەندم) بو يەككىكە بەدەگمەن پى بىكەنى، بگرە گەشايى پىوھىدیار نابى. دەشى ئەم وشەپە بە پى مەبەست بەكاربېت وەك ئەوھى كە پشەوى بلىى : غەبرى مرۇ ھەمرو گيان لەبەرىك نەخەندمە، بە واتاى نەبوونى پىكەنى لاي. دەش توانى بلىى : بارى ئاشتى جىھانى نەخەندمە، واتە گرزەو كرۇه. بەپى دەستور (خەندم) بو گەشايى و فەرەحنای دەست دەدات.

پەندىكى پىشيان ھەپە، رەنگە خەرىك بى لە بىران بچىتەو دەلى : ماستى ئەزموو لە نەزموو چاكترە بە واتاى تاقى كراپەو و تاقى نەكراپەو. دەتوانىن بەشتىك (قابل للتجرىبە) بى بلىىن : بەرئەزموون. ئەوھى كە تاقى نەكراپىتەو و ئەوھى مومكىن نەبى تاقى بىكرىتەو (نەزموى) بو دەست دەدات.

ئەستىرەى گەرۇك ديارە چى يە. ئەستىرەكانى كە نابزوون (نەگەن) يان بو چاكە. شتىكى مردوو ياخود زىندوو كە (غیر قابل للتعقيم) بى (نەخەس) لى دىت. بو (تعقيم) بەلاى مەوھ ھەر دوو وشەى (نەزۇكاندن، خەساندن) لى رەواپە. خەساندن ھەرچەند لە بنەرەت دا بو نىرە بەلام عەرەب دەلى (من باب التغليب) بو مىشەش دەسازى. ئىستا زۇر جاراز بە (معلمة) دەلىن مامۇستا. نەزۇكاندنىش بە (تغليب) بو نىرەتە دەروات گەردانىشى (نەزۇكاندى، دەى نەزۇكىنى، بى نەزۇكىنە - نەزۇكا، دەنەزۇكى، بنەزۇكى. .) يە وەكو فىعلەكانى (مطالوعه) و بەرەى

(اندن). [دوواتر باسى مطالوعه و باشگرى «اندن» دىت]. رەوادىتنى (نەزۇكاندن) گەلىك سىناپتەرە لە رەوا دىتنى (ئەرى و نەرى) بو (موجب و منفى) چونكە لە زۇر باردا (ئەرى) بو نەفە وەك كە يەككىك بلىى : ھەمە بەلاىكى گەورە بەسەر گەرەكى خوربان دا دىتنى، لە وەلام دا پى بلىنەوھ : ئەرى : واتە كەى رەھای پى دەكرى؟ لەگەل ئەمەش دا ئەرنى و نەرنى كەلىنى بو گرتوون. خو ئەگەر (ئايەتى و نايەتى) بووناپە لەبارتەر دەبوون ئەوسا (ئاياندىن و ناياندىن) بو (ايجاب و نفى) لە گەردان دا سوودىان لى وەرەدەگىرا. دەستورى (نفسى النفى) كە لە ئىنگلىزىدا (negation of negation) ى پى دەلىن لە كوردىدا (نایاندى نایاندىن) ى پى دەگوترا. بو (مبىت و نفى) بەپى دەستورى زمانەكەمان لە تى نەپەرەكەى ئاياندىن و ناياندىن وەرەدەگىرەن و دەلىن :

(ئايان نايان) ھەر وەك كە لە (سووتاندى) (سووتان) وەرەدەگىرەن نەك سووتاندرائ [دواتر ئەم باسە دىت].

وشەى (نەپار) بە واتاى كۆننەى خۇپەوھ دەشى بو ماددەپەك بەكار بى كە ھەز بە ماددەپەكى دېكە ناكە وەك كە زەپت و چەورايى تىكەل بە ئاوانىن : رۆن نەپارە لەگەل ئاۋ. ئاسن نەپارە لەگەل ھایدروچىن.

«نە» وەك لەو نەمۇنەنە خۇ دەنۇنى كەرسەپىكى زىدە چالاكى زمانى كوردى يە لە مەيدانى خۇىدا. لىرەدا رى نى يە بە ھەموو وشەپىكى تاقى بىكەمەو، دواترىش دىنەو پىشمان، ئەوئەندە دەلىم سوود وەرگرتن لەم وشەپە سنورى ديارى نى يە. لە نەمۇنەدا بەبىرخوننەر دەھىنەوھ كە دەگۈترى ئاۋ پالەپەستۇ ھەل ناگرى بە ئاسانى دەشى (نەپەست) ى بو بەكار بېت : ئاۋ نەپەستە. ھەر كاتىك گەپىشتىنە زاراۋەدانان و لىزەنى بو رىك خرا بە ھەموو بارىكى دا تاقى دەكەپتەو.

(ناس) ش بەش بە حالى خۇى كەرسەپىكى داھىنەرە، بە زورىشش وشەى نايان (نەرىتى) لە وصف دروست دەكات كە بشى وصفەكە تى دا بەردەوام نەبى : ناساز، ناخۇش، نالەبار، ناھەز، ناشارام، ناكام، نارىك. . ھەموويان لەوانەن بارىان بگۈرۈى. كە دەلىن (ناكەس) لە وشەى (كەس) مەبەستمان

خەلقنى يە بەلكو مەبەستمان ئەو وصفەيە كە لە (كەس)دا
پەچاودە كرىت و دەي كاتە وصف. حاجى قادر دەلى:

ھەر كەسيكى كەسە ناكەس نى يە ئەلفىكى بەسە

كەسى يەكەم ناو ھى دوووم و سىيەم ئاوە ئاوان

وشەي ساز ئاوە ئاوان دەيئە ناساز. بەلام (ساز) دەيئە فيعل و
دەكرىئە (سازا، دەسازى، سازاندى). لە (سازى) فيعل
(نەساز) پەيدا دەيئە ھەكر نەخوورو نەيىست.

رەوا بە واتاي (مشروع، حلال) ديت، نارەوا دژى رەوايە كە
دەكاتە ھەرام. دەشى دەستوورى (اندن) يان بۆ بەكاربەيئىن و
بلىئىن (رەوانىدن، نەرەوانىدن) لە گەردان دا دەلىئىن: دەرەوئى،
مارەوئى. دەش كرى بىئە (رەوايانىدن، نارەوايانىدن)، بە
واتاي (تحليل، تحریم)

گەلىك جاران نووسەرى كورد پەكى لەسەر وشەيئىك دەكەوى
بۆ ئەوئەي نەگونجان و نەسازانى شتىك لە شوئىئىك ياخود بۆ
كارىك نیشان بدات. ھىچ دوودلى ناوى. وشەي (ناجور) كە
بە ئىنگىلىزى (unfit) ى لە جىگەدا بەكار دەھيئەن ھەتا بلىئى بۆ ئەو
واتايە لەبارە. دەلى: ئەم قوماشە بۆ پەجامە ناجورە. تايەي
گەرە بۆ ئۆتۆموبىلى بچووك ناجورە. بورغوو كە ناجور
دەرچوو. . . نافولاً ھەرچەند وشە بنجى يەكەي توركى يە، بەلاي
خومانەو ھەوتە كوردى و لە جىي (غیر مناسب) ياخود بە واتاي
شتىكى ئىشى پى راپەرئىرنى بەلام جوان نەيئە، دەست دەدات.
لەم واتايەدا نافولاً زاراوئە نى يە بەلام دەشى بەيىردا بىئەو ھە
زاراوئە بۆ جىي لەبار.

وشەيئىك ھەيە بايە خدارە، دەشى ھوش لىي بخلىسكى:
دەلى، فلانە كەس لاشەرە. رەنگە ھوشى بە پەلە وا بزائى ئەو
(لا) يە ھەرەي يە بەواتاي (نا)، كەچى بە واتاي (رؤخ و تەرەف)
ھاتووە ھەك لارى. دەلى: ھاتە لام. لە كرمانجى سەروو
(لال) بەكار ديت. لاشەر بۆ (عدو الحرب) زور سازە.

دوو وشەي (بەر، دەر) دەشى ھەكو پىشگر لەگەل وشەي
سەر بەخود! داريز راو دروست بکەن.

(بەر) لە بنەرەت دا (ديوى پىشەو، لاي پىشەو)
رادەگەيەنى، بەلام لە بەكار ھيئان دا ھەكو گەلىك وشەي دىكە

واتاگۆرى دەكات. زاراوئەي جلدرووان ھەيە دەلى (بەر و
پشت). وشەي (بەرەللاً) كە كورئەي (بەرەل دراو) ئەم (بەر) ھە
ئى دا كەمىك واتاي گۆراو بەلام نامەكەي ھەر پىو ھاو.

يەكىك لە بەكارھيئانە بە پرشەكەي (بەر) ئەوئەي كە وشەي
داريز راو ھەلاي (مفعولية) ھەو دەبات ھەك: بەرپرس، بەركوت،
بەركول، بەريانگ، بەرەدەست، بەرھەست، بەرچاو، بەربار،
بەرتاو، بەرشەق. . بەلام ھەش دەيئە وشەي كارا دروست
دەكا ھەك: بەرھەئست، بەرگر، بەرمال.

چ مانىيەك نى يە لەو ھەدا (بەرئرس) بۆ شتىك بىي كە ترسى
زەرەرمەند بوون ياخود گەزەند دىئى لىي بكرى ھەك كە بلىي:
زىندەمال بەرترسى مەرگە. خەرمانى نرىك پووشەن بەرترسى
سووتانە. دەشى بلىي: ئەم ولاتە تا سنوورى كوئى بەرھيزى
منە.

(تەك، بەرتەك) بۆ (فعل، رد فعل) لەبارە ھەك بلىي: تەكى بۆ
ھيئا بەرتەكى داپەو. بەرتەكى گەلى زور لىي كراو خەباتە.

بەرىن لە (بەر) ھەو ھاتووە بەلام پىشگر نى يە چونكە خوئى
پاشگرى بەدواوئە ھەر پەھاش بەرەي زىنى ولاغ. وابزانم
(بەريان) ى شىناوورد جوئىكى بەكارھيئانەي (بەر) لە واتاي ناودا
نەك پىشگر.

بەرچەنە لە (بەر) بە واتاي (ئمس) ھەو ھاتووە نەك (بەر) بە
واتاي پىشگر. بەرتەسكىش بە واتاي مەودا تەسكە.

دەشى بلىئىن: ئەم مەزرايە بەرخولى مىگەلەكەي ئىمەيە ھەك
بەرخوئەيئە. لە پىمەرە كارى دا زاراوئەي (بەر كەند كردن) ھەيە.
لیرەدا (بەر) پىشگر نى يە، بە واتاي (پىش) ھاتووە. رەنگە
خوئىندەواری ئەم رۆزگارە نەزانى بەر كەند كردن چى يە:
نەخوئىندوو بە ھوى خەرىك بوونەو بەر كەندى دۆزى يەو ھەك
كە پىشپۆرى زاراوئە بىي پى نابات.

لە بواری (زاراوئەي پىوانە) دا دەلىم رىم نى يە ھەموو ئەو وشانە
بەيئەمەو كە (بەر) تىيان دا پىشگرە چ بۆ داريز راو بيت و چ بۆ
لىكدرائ و ئاوتىتە بىي چونكە ئەگەر ھەما بەكەم لەبەر زورى ژمارەي
ئەو وشانەي پىشگر و پاشگرىيان ھەيە بە درەنگەو لە
نووسىنەكەم دەمەو، بەشىكى بەرچاويش لەو وشانە بۆ زاراوئە

دهست نادن، هیندیکشیان (بەن) نیان دا پیشگر نی یەو
وشەکە ی کردۆتە لیکدراو ئەک دارپژراو.

کە دەلێن: بەرەومال، بەرەودی، بەرەوشاخ. . بە واتای
پرووهمال و دیو شاخە کە نایتە پیشگر. عەشرەت هەن دەلێن:
بەرەومال، بەرەوشاخ. لە میان دا بەرەومال و بەرەوشاخ.
پاستی بەکە ی (بەرەومال) جۆشی بە (بەن) و (هە) خواردوو تا
ئەگەر پیشگریش نەبێ لە واتای (بەرەومال، شاخ) ی ترازاندوو.
نیستاکە ئەم (بەرەو)ە نزیکە لە واتای (pro) ی ئینگلیزی وەک کە
دەلێن pronoun مەبەستمان (بەرەو بەشی ناو - بەرەو ناو)ە کە
هەزار هیندی راناو پەسەندتەر.

بەرای، بەرەودوا، بەرەبەرە: لە هیچیان دا (بەن) پیشگر
نی یە. بەرەنگار: کەرتی سەرەکی تی دا پروون نی یە تابزانی
(بەن) چ دەوری هەبە. بە هەمە حال ئەویش و بەرەمەشکەو
هی دیکەش هەن، لە بەر هوی جودا جودا بریاریان لە سەر نادری.
_____ مصباح الديوان (بەن) ی بە شیوەییکی بی پیشینە لە کارهیناوه
کە دەلێت:

ده بزانه چ شیرینه که روح بینتوه بهر بهر

لیرەدا (بەن) ی بەکەم پیشگرە چونکە ناشی ناو بیت و
سەرلەنوی خۆی بە دوا خۆی دا بەینتەو. خەلق دەلێن رۆخی
دینتەو بەر یاخود رۆخی بە بەر دینتەو. لە شیعری (مصباح
الديوان) دا، (بەن) ی دووم ئەو یە کە خەلق دە ی لێن بە واتای
لەش.

دهلئی: جلکم له بهر کرد. دهشلئی جلکم کرده بهرم.

دهلئی: شیعرم له بهر کرد، بهلام نالئی شیعرم کرده بهرم.

به کار هینانی جودای دیکەشی هەبە لزوم نایتم دریزە ی

بی بدم

رەنگە ئەگەر دەستە یێک لە زمانەوانی لی هاتوو بۆی کۆبێتەو
بتوانن بریار بەن لە سەر هیندی کە ئەگەر (بەن) لە بەرای
ووشە ی دیکە دا شیوە ی پیشگری پیو نەبوو وشە
دروست کراوە کە لیکدراو بی ئەک دارپژراو. لە لایەن فەرەنگەو
دەبی بریار بدری لە سەر واتای (بەن) کە وشە یێکی سەر بە خۆ بی
چونکە واتاگۆری دەکات. لیرەدا من بەرپر ساری ئەو

لیکدانەو یە نیم چونکە پیو نەدی بە زاراوی پیوانەو نی یە، جگە
لەو ی کە ساغ کردنەو ی کێشە کەش دریز خاینە. لە تاک ناکی
وشە دا کە (بەن) بە سەر بە خۆ بی بە شداری لە پیک هینانی کرد،
دیارە لیکدراو دروست دە بی مادەم وشە کە ی دیکە سەر بە خۆ بی.
لەم دریزە پی دانە مە بە ستم ئەو یە سەرنجی خۆینەر لە هەموو
لایە کەو بە ووشە ی (بەن) رابکێشم بە لکو ئەو لە من باشتر بتوانی
زاراوی لی سازبەدات. لە سروشتی (بەن) هەو بۆ زاراوہ بروم
پیشنازی چەند وشە یێک دەکەم کە بە قیاس لە وشە ی دارپژراو
خۆ بە دەستەو دەدەن:

دهلێن: ئەم شتە بهرەستە بە واتای مەحسوسە. لەم

بوارەو بۆ وشەکان دەروم:

۱ - بەرین: قابل للرؤية

۲ - بەرچیژ: قابل للذوق

۳ - بەرین: قابل للشم

۴ - بەرگوت: قابل للنطق به

۵ - بەرتین: ضمن دائرة الحرارة: زوی بەرتینی رۆژە.

۶ - بەرتاو: منطقة نفوذ: ئەم ولاتە بەرتاوی دراوسێگە یە تی

۷ - بەرکێش: ضمن جاذبة: مانگە بەرکێشی ئەرزە

۸ - بەرەنگە: قابل للوزن

۹ - بەرناست: قابل لفهمه أو علمه

۱۰ - بەرز ی: قابل للأخصاب [شفتە ژ ی جفتە ژ ی بە کە

لەسائیک دا، دوو جار بزیت]

۱۱ - بەرگوش: قابل للعصر

۱۲ - بەرپەست: قابل للأنضباط: ناو بەرپەست نی یە

۱۳ - بەرتوانا: قابل للسيطرة عليه

۱۴ - بەرتوان: قابل للصر او الأنصهار

۱۵ - بەرپنج: قابل للطبي

۱۶ - بەربر: قابل للقطع

۱۷ - بەرمژ: قابل للأمتصاص

۱۸ - بەرمەرگ: قابل للموت mortal

۱۹ - بەرکەل: بە نینگوونیک دەلێن گەیشتینە تەمە نیک کەل

لی بیت

۲۰ - بهر بهرمان: به شه که مینه کی بهران قبول بکات ده گوتری
 ۲۱ - بهر سمه: قابل للخرق. مه لیک همه ناری (که نده سمه)
 به. نهم گوت: بهر سم چونکه له گهل سمی ولاغ
 تیک ده گیرستین.
 ۲۲ - بهر کونه: قابل للغلی. بهر کول نهو نهخته چینه به مروی
 برسی پیش کولانی تهواری به پهله دهی خوات.
 ۲۳ - بهر شوز: قابل للفسل. نهم قوماشه بهر شوزه.
 سابوونیک کی کف بکاو باش جلکان بشوات ده لنین به شواره.
 وشه ی (دان) و (دانان) وهما تیکدان لیک ناترا زین خو به
 دهست (به) وهه بدن واتاکه شیان پیوستی به زاراهه نی به چونکه
 بوی دهست نادات. نه گهر وستره بگوتری: نهم پاره به له وانه به
 بدریت. ده شی بگوتری نهم پاره به دانسه کی به. بو دانانیش
 (دانانه کی) دهست ده دات. رهنگه بش گوتری: دانسه ک،
 دانانه ک. پاشتر جارنیک دیکه ش ده گه ریمه وه بو (به).
 بینه سهر باسی (ده).

وشه ی (ده) له بنه رت دا واتای که لنینک ده گه به نی که
 چشتی پیدا تی په ر بیت. له عه ره یی دا (فته) نهم راهه گه به نی
 وشه کانی: ده، ده رگه ده رگه ی دوو ده ری، ده روازه، ده روو،
 ده رووله، هم سووی هه ره ده ره. ننجاً ده ره به ده، ده ره کی،
 ده ره به ند، دوو به ده، ده ران، ده راو، ده ری و چه ندین
 ریژه ی دیکه له ناو و ناوه لئاو و کارو ناوه لکار هم سووی
 به هاویه شایه تی (ده) په یدا ده بن. نهویش وه کو (به) هه تا بلنی
 له زاوژی چالاکه. به دوا نه وان دا (سهر، ژین) چ به پیشگری و
 چ به دهقی بنه رتی خو یان بی، له زاراهو وشه رو نان دا
 کارگوزارن.

وشه ی (ده) خو ی له خو ی دا ویرای بو شایسی تامی
 بزووتنه وشه ی تیدایه. هه رچی (به) به لای مه ندی دا ده روات
 هه تا له گهل وشه یی کی دیکه دا ده بزوت یا خود بزووتنی به سه ردا
 دیت.
 بهر له هم مو قسه ییک ده بی بلیم وشه ی (ده روو) به زاراهه بو
 (مخرج الصوت اللغوی) هینه له باره چی دیکه ی به به ره وه نه بی
 وه ک که بلنی: ده رووی ناوازه ی دهنگی ناوازه دار له پیک

قورگه وه به.

لیسه دا زیسانیک هه ست ناکم که بلیم جوداوازی نیوان
 (ده روو) و (گه روو) نه وه به ده روو مه ودای کورته، گه رووش
 مه ودای دریز تره. بو شای نیوان هه روو نیوان به ره وه ده ره وه
 ده رووه، به ره وه ناوه وه گه رووه. به لام ناواناویه ک وشه ی ریزه به
 په یدا ده بی وه که ده گوترا: ده رووی کونه کوتر، مه ودای نیکی
 هه بوو. به عاده ت که ده گوتری ده رووی سه ری شاخ که لنینکه
 رهنگه به بازیک لنی ده رچیت، گه رووله ی سه رووی شاخ مه ودای
 هه به تا به رووکاری هه ر دوو دیو دا ده گات.

له نموونان دا ده رده کوی شونیی (ده) له وشه دا واتا گوتری
 بی ده کات:

چوونه ده ر - ده رچوون

هاتنه ده ر - ده ره اتن

کرده ده ر - ده رکردن [ریگا ده رکردن، میوان ده رکردن]

هاویشته ده ر - ده ره اویشتن [ده غلی ده راویته - ده ره اویشته]

که وته ده ر - ده ره که وتن

خسته ده ر - ده ره خستن

پردنه ده ر - ده ره بردن

هه تاردنه ده ر نایته ده ر هه ناردن، ده ره برینش نایته برینه ده ر

هینانه ده ر - ده ره نان

ده ربوون، بوونه ده ر ی نی به

ده ران، دانه ده ری نی به

گه یشتنه ده ر، گه یاندنه ده ر نه بوونه ته وشه ی فره هنگی به لکو

هه ره به که یان لیکدانیک ی ریزمانی به و لنی په چاو ناکری که رته کانی

پیش و پاش به خرین.

به بی سروشتی (ده) نهو کارانه ی له گهل ی دا دین بزووتنه وه بیان

تیدایه. هه ره به و بی به له گهل (تی) که رووه ناوه به گونجانی

نابی. ده گوتری: لنی ده رکردن، بی ده رکردن. به لام

(تی ده رکردن) دوو وشه ی دژ به به کدی کوزه کاته وه که شتیکی

ناجایه زه. لیسه دا ده مه ته فه له سه ره هیندی هه ل ناستینن ثایا (لی)،

بی له گهل (ده رکردن) دا پیشگرن یا خود پرپیوزیشن: به لای

هه ندیکانه وه به پرپیوزیشن ده ژمیردین چونکه به زا هیر واتای

کاره که بیان نگزیریه، زمانه و انیش هنن ده لنین نه وهنده زیده و اتایه کی که (لی، پی) پهای کردوه دهی کات به پیشگر.

وشه ی وهکو (دهرمال، دهردهست، دهرحال، دهرحق، دهر له حزه) له فارسی به وه هاتوون، نهو (دهر) تییان دا به واتای (له) ی پرپیوزیشنه و وشه کان ده کاته: له مال، له دهست، له حال، له حق، له له حزه.

وشه ی (دهره کی) به واتای (خارجی) دیت. (دهر) لیره دا ناوه و پاشگری به دوا خوئی دا هیناوه.

وشه ی (دهروهست) که له نووسیان دا به چاولیکه ری زاری سلیمانی ده کرتیه (دهروست) (وهک که (رویشته) ده کرتیه (روشت)) نا تم وشه به واتاکه ی به ته وای به رانبر (له حق) - له حقت نایم) دهوستی: دهرهوست هاتن و له حق هاتن و دهرحق هاتن، بهک شتن و (دهر) لیره دا فارسی به به واتای (له). دهرهوست هاتن و له وهسک هاتن پیکه لن. به شیکی ئیله کان ده لنین (پی ناوهستم) به واتای (دهروهستی نایم، دهرحق نایم، له حق نایم). (دهرحق هاتن) بوته (دهرقت هاتن).

وهک (دهروهست) وشه ی (دهر خوارد) یش به واتای (له خوارده): دهر خواردی دا، له خواردی دا.

پیوسته دهس بزاری نهو وشانه بکرتی که (دهر) تییان دا فارسی به بوته وهی خهلق لیان به سه هو نه چی.

که دیم له باسی دابریژراو و لیکدراودا ناوی وشه ی سهر به خو ده هینم ده پی شیکی تیدا روون بکه مه وه که رتی دوا ی ناوی کارا له وشه ی وهک (نانخور، دهسبر، دورین . . .) که بریتی به له به شیکی (خواردن،

برین، بینین) هیچان به تنها واتای نه و او نابه خشن، به پی به ده سو وشه ییکی که رتی نهوتوی تیی دا به شدار ده پی له به شی (دابریژراو) حساب بکرت. به لام نه وهی من زانیبیم، له وه مانه دا که دهر راستی لیژنه ی ریزمان بووم له کوری زانیاری کورد، زوری به نه وانه ی له ریزمان ده و ان که رتی نهوتوی یان بارته قای وشه ی سهر به خو بابه خدار ده زانی و نرخی نه و یان پی ده دا، منیش هیچ به رهه لستیم له وه دا نه کرد چونکه به راستی نهو که رته پیک هینه ره ی ناوی کارا دهر ییکی گهره ی هه به له وشه رونیانی زمانی کوردی دا. تنها ته گهره ییک هه پی له رینوس

دهر ده که وئی که من وه ها ره و ا ده بینم هر دوو که رتی ناوی کارای نهوتوی به به که وه بنوسرین وهک: جلدروو، مالذ، بانگدر چونکه له گه ل په کتر دا جوش خوار دوو بوون. نا له نمونه به ی (جوش خوار دوو) که که رنه کانم له په کدی جودا کردنه وه دهر ده که وئی که (جوشخور) حه قیه تی به سه ره که وه بنوسرین: نه لاقخور، جودا به له ته لاق خوار دوو چونکه په که میان سیفه ته کی به رده و ام راده گه به تی. به همه حال به هر بارنک دا بکه ویت، چ دابریژراو چ لیکدراو، حیسایی لیکدانه وه ی نیمه نیک ناچیت، نه نانهت ناوانه که ناوی بهر کاریش دروست ده پی وهک که بلئی: به رخ دز به ری گورگخوره، کیشانه ی تم باسه له جیگی خوئی دا ده مینته وه هر چونیک بیت تم کیشه به هه ل و مهرجی خوئی هه به تا لی ده وین.

(دهر) له گه ل کاری وه کو: (خواردن، کوشتن، کیلان، زماردن، سپاردن) دا نایت چونکه واتای له گه ل نه و ان دا ناگونجی.

وشه ی (دهراو) به دوو واتا هاتوه: په کیان پروه کیکه هه مروی لاسکه لک و پیوی نی به خو شترین سهر پوزه بو چرووی که پسر که مروی له سهر دنویت و ده حه سینه وه. دهر او ییکی دیکه هه به باشترین زاراوه به له جی (مطلق) به کار بیت. ده گوتری: دهر او ی ئیشه کم دوزی به وه به واتای (باری رویشتم به ره و ئیشه که دوزی به وه). نیمه ش ده توانین بلین: مرؤف له دهر او ی خوش ویستنه وه به ره و فیدا کاری ده چیت. دهر او ی سهر که وین هه وول دانه. له دهر او ی گومانه وه بو دلنیایی دهر ویت.

له قیاسی وشه ی وه کو (سهراسنه، بهر چنه، خه م په وینه) که نه گهر مه بهست به دهسته وه دانی واتاییکی تاییه تی نه بوایه ده بوو بگوتری: سهراسن، بهر چن، خه م په وین، نیمه ش ده توانین تم وشانه بو هندی نامراز دابریژین:

دهر کیشه: بو هر نامرازیکی شتی پی دهر بکیشری وه کوگاز دهر هینه: بو نامرازیکی شتی پی له چال و نه که و گوزه دهر بهیندری. نه گهر بو ناو دهر هینانی ناو بیر بیت (هه ل کیشه) دهست ده دات. ده و لکه هه ل کیشه به.

دەرپهړینه: یو نامراییکی به هیزی ته نکه تاوکردن و پاله په ستو شت دهرپهړینی.

دەرڅهره: یو نامراییکی شتی داپوشر او نهینی که به چاو نادیتری بیینت.

رادار دەرڅهره په . نامرایی درودوزه وهوش دەرڅهره په .
دووربین دەرڅهره په له کیمیا هندی ماده دەرڅهره ی ماده ی
دیکه ن. دەرڅهره ی دسکرد دەرڅهره ی سروشتی . سیموگراف
که هستی بلرزه دکات دەرڅهره په .

ثو بزویڼه ی (ه)، وانه فتحه ی عهره یی، که دهچینه پال
وشه ی ثوتوی چ (ده ی پیوه بیت و چ پیوه ی نه بیت و چ له
بنه پرتوه پیشگرو پاشگری نه بیت یو هلاواردن و
دهست نشان کردنه: که گوت (سراسن) هرچی سهره که ی
ناسن بیت بهری ده که ویت. که گوت (سراسنه) یو ماریکی
سهره قه که مشوره ورگی ولاغ ده سمیت و لئی دهرده چیت.
(به چن) یو هموو شتی که ده گونجی میوه ی چراوی تی بگری.
(به چنه) به و ده سقه لتاره په ده گوتری هینده ی زه بیلیکه .

لهم راستی به وه دهرده که وی، ده بو له رینوس دا بو vowel
(بزویڼه) به کار بیت نه که بزویڼ چونکه هم (ه) په به عاده ی
خوی فاوول له هموو بزویڼی دنیا جودا ده کاته وه. نه گهر بو
بنه پرتی پرسیاره که بچینه وه ده بیین (بزویو، بزویوه، بزویکه) پتر له
جهرگی زمان رچوووه تا (بزویڼ)، چونکه (بزویڼ) له ریزه ی
ثاینده ی (بزواندن) وه هاتوه که به هوی پاشگری (اندن)
کاری (بزوتن) یونه تیپه ر [بزواندی، ده بزویڼی]. بزوتن
تیپه رینکی دیکه ی همیه به هوی ناوگری نه لف که ده ی کاته
(بزوتن). له ثاینده دا بزوتن ده بیته (ده بزویوی). دیاره ناوگر پتر
له پاشگرو پیشگر دهست یو هه ناوی وشه ده بات، به یی په
(بزوتن) په سه ندره له (بزواندی) هر وه که (خستن) په سه ندره
له (که واندی). له نیو ئیله کان دا گورانی په کی له گهل دلدار ی
بدویت پیی ده لئین (بن بزویکه) نه که (بن بزویکه). له
سلیمانیش به مروی بزوز ده لئین (بزویو). ننجا ماده م (بزویڼ) یو
فاوول ده قی گرتوه حقه مانه دوو بریار بده یڼ:

په کیان ثوویه که ناوی کارای وه کو (بزویڼ) له هموو

کاره تیپه رکان وه برگرین و بلئین: بزویڼ، بزویڼ، خنکین،
کولین، جوشین [سخان]، زمین پسین . . . به مهرچیک به
پاشگری (اندن) بووینته تیپه ر.

ثوی دیکه یان ثوویه که (بزویوه) یو ثو نامرانه بیت شتی
پی بیزویت وه که بلئین نویل بزویوه په . وشه یکی باوی
کورده واری همیه (سهر بزویوی) نه که (سهر بزویوی).

به قیاس ده بی (بزویڼه، خنکینه، کولینه، جوشینه، ریمینه،
پسینه . . .) و هموو ریزه ی ثوتوی هر په که یو نامرینک
دابندری که له گهل واتای کاره که ده گونجیت.

خونهر یم به خشیت له وهی که قسه کانی دوا یم له باسی
(ده ی) دوور خسته وه، به لام هرچونیک بی همووی هر
باسی زاروه سازی په . ده گهر نیمه و پووشه ی دهر بوون، دهر کردن.
دهر کردن واتایکی همیه یو ههل درینی دووه ل و کیسی
پووک و برینی خه زنه کردو . . و . هم دهر کردنه که تیپه ر
ده بیته (دهر بوون) ی تی نه پهر. ده شی هم به کاره یانه به زاروه
پروات یو به ره لئا بوونی ثاو یاخود نهوت یاخود هر شلیکی دیکه
همیه ی که له دهر وونی زوی په نگاوی دابینه وه و له خووه
دهر وویکی بزویوی کردینه وه. دهر بوون له دهر هان راگه په نتره و
جودا یشه له ده لاندن: ده لاندن زه نه کردنی به ره وهامه .

وشه ی (سهره ده ری) به پیی ده ستور داریز راو نی په، به لام
ده مه وی خیرایی لی یکم چونکه، کوردی گوتنه ی، ئیشم
پی په تی. نه گهر به داریز راوی حساب بکه یڼ ده بی بلئین سی
پاشگری تیدا به دوا به کدی دا هاتون چونکه لیره دا (ه + دهر +
ی) به سهر په که وهن. له مانه (ده ر) پاشگری په ناوه به واتای
(خارج) له کار هاتوه .

تو بلئی له رنی قیاسه وه نه توانین بلئین: همسه ده ری،
هوشه ده ری؟ بوچی نه توانین؟ خو هست و هوش باشر ده توان
به شتان دا تیپه رن هتا که لله ی سهر. نه گهر (همسه ده ری) و
(هوشه ده ری) به له مندری ده شی ثو پاشگری (ی) یان
لی بقرتیت و (همسه ده ر، هوشه ده ر) به ثاوه لئاو بیینته وه به واتای
که سیک که هستی به شان دروست بیت و هوشی پیان
بشکیت. به لئی ده زانم نه گوتراوه (سهره ده ر) به لام (بلقه ده ره)

ههيه، قاوله كەشى بەدوادا هاتووو ههتا بۆ يەك گيان لەبەرى ناسراو نەرخان بێت. سەرەدەر بەینی سروشتی وشەكان و ئێك بەستیان بە واتای كەسێك دیت سەرى لە ئیشان دەرچیت ئنجا كە گوتمان (سەرەدەر) دەینی بەینی دەستور بە كابراییك بگوتری لە راددە بەدەر زێرەك بێت، وەك كە بە بابایەكی زۆر گەمژەل دەگوتری (سەرەدەر). هەموو بیژەنیك سەرەتاییكی هەیه: با ئیمەش سەرەتا دابنن بۆ: سەرەدەر، هەستەدەر، هۆشەدەر. ئەگەر حەقی تەواو لە زاراوەسازى و خزمەتى زمانەكەمان دا بەكاربەنن دەتوانین ئەم ریزەبە بۆ فەیلش برونن و وشەى نایایی لى پەیدا بكەین وەك:

بیستەدەر: بۆ كەسیكى دەنگى ئەودىوى گردو شاخ و دیوار بپسێت.

دیتەدەر: بۆ كەسیكى ئەودىوى پەردەو دیوار . . . و . . . بپسێت.

رادىو بیستەدەر. دووربەن هەیه دیتەدەر.

زاراوە و وشەى تازە داماتوو لە هەوێل بیستیان دا خەلقى پى گوتى قوت دەینی دواتر لىیان رادبیت. بە نمونە، لە زمانە پێشكەوتوووەكانى رۆژاوادا بۆ جۆرە نەخۆشىیكى نەفسى كە هەر جارە بە شیوەنیك دەرەكەوى (مانیا mania) یان دانا، ئنجا وشەیان لى هەل هینجا بۆ ئەو نەخۆشیانە وەك:

clipto mania شتیى دزی

megalo mania شتیى خۆبەزلى زانین . . . و . . . هەند

باوەر دەكەم ئەم وشانە لە سەرەتادا بۆ بەرگوییان ناقولاً زوینگانەو، ئیستاكە چونكە لىیان راهاترون و دەلالەتى خۆنێندەوارىشیان پێوێبە لە وشەى عادەتى چاكتر بە سەر زمانەو دەسازن. لە بیرمە كە (رۆژباش) پەیدا بوو خەلقى لى دەرەوێو. پزەدەرى ئیستاكەش كەسێكى لە عادەتى عەشیرەتى یاخود لە ریزو پەفتار دەرچیت پى دەلن: بە كەچكى دەلنى قاشووغ.

وشەى (كەودەرى) كە لە فارسی پى دەلن (كېك درى) بۆ مەلێك بەكار دیت گوزا لە كوێستانى هەرە سارد نەبى هەل ناكات. لەو دەورەوێهەى ئیمەدا وا مەشورە كە تەنبا لە

قەندیل و هەلگۆرد كەودەرى دەدیتیت. من نازانم ئەو (دەر) بە واتای دەرگە، دەروو هاتووو یاخود شتیكى دیکەبە تا بتوانم زەینى خۆمى تێدا بگنیم بە دوا زاراوى سەرەمەل یان گيان لەبەریكى دیکەى لەم (دەر)ەو وەر بگیری. وەك نیشانەى پرسەك، جارى، پى وەلامە.

دەگوترى: دەرەبەهار. ئایا ناشى بگوترى: دەرەناشتى، دەرەجەنگ، دەرە گرانى، دەرەهەرزانى، دەرەگەرما، دەرەسەرما؟ چەند لەبارە بگوترى: دەرە جەنگ بوو ترس و لەرز پەیدا بسوو. دەرەناشتى بوو كە وتبووینەو سەر بارى كەسابەت. دەرە گرانى بوو دەغل هەل كشابوو. دەرەهەرزانى بوو جو لە كرىن دەهات.

زاراوەى ئەوتوى كە قیاسى لە زاراوەیكى كوردى كرابیت و بە وشەى لەبارى كوردى دارنێز رابیت و واتاییكى پى تەگەرە بپەخشیت بوجى لى لارى پى؟

چەند وشەبەكمان هەیه وەكو: دووبەدەر، كون بەدەر، شاربەدەر لەحەد بەدەر دەشى قیاسیان لى بگری بۆ دارشتى زاراوە، بان وشەى تازە.

دووبەدەر بەو كۆنە دەلن لە دوو لای شەنە كون كراوەكە دەر بكات، دانا پى دەلن ئەم كۆنە كۆرە. ئنجا ئەگەر لە دوازدە یاخود بیست لاره دەر بكات بوجى نەلن دوازدە بەدەر و بیست بەدەر. مەكینە هەیه بە چەندلادا كون كۆنە، دەشى بلنن (مەكینەكە شەش بەدەر) لە جیاتی بلنن (شەش كۆنى تێداپە) كە ئەوسا نازاندەرى كۆنەكان كۆرن یا راهین.

دووبەدەر رەشنى كۆنەكە دەكات. كە گوتت (كون بەدەر) وەشنى شتە كون كراوە دەكات: كۆنى دووبەدەر، دیواری كون بەدەر.

لە بنى قیاسەو، ئەگەر لوولە نەوت لە ولانیکەو بۆ ولانیک بەرپى پى دەشى بگوترى: ئەم لوولەبە ولات بەدەرە.

لە ئینگلیزى دا دەگوترى Trans caucasian بە واتای ئەو ولانانەى بە ولای قەفقاسەو. با ئیمە بلنن: ولانە قەفقاس بەدەرەكان.

دەشى بلنن: ئەو ئەستیرانەى كاكیشان بەدەر، واتە بەو

لای کاکیشانه‌وهن. بۆ موبالعه ده‌ئین: مه‌ودا ئاسمان به‌ده‌ره‌کان. بۆ ئەزەل و ئەبەد بۆلین (کات به‌ده‌ر): له کات به‌ده‌روه تا کات به‌ده‌ر. نه‌گەر بۆ لایه‌کیان وشه‌ په‌یدابوو (کات به‌ده‌ر) بۆ نه‌وی‌دیکه‌ بیت چ ئەزەل چ ئەبەد چونکه‌ هەر دوویان کات به‌ده‌رن.

ده‌بی زاراوه‌ گورجوگولی و مه‌ودا بیری تیدا بیت ده‌نا ده‌کرا بۆلین: ئەو ولاتانه‌ی به‌ولای فه‌فاسه‌وه‌ن و (Trans) به‌کار نه‌هێنن. زاراوه‌ که‌ بریتی بوو له‌ وه‌رگێرانی ده‌سته‌واژه‌ له‌ زمانیکه‌وه‌ بۆ زمانیک‌ باخورد هه‌ل نانی ده‌سته‌واژه‌ بۆ زاراوه‌ له‌ هه‌مان زمان دا، فری به‌سەر زاراوه‌ سازیه‌وه‌ نی‌یه‌. به‌ نمونه‌، له‌ کتیی (مصطلحات علمیه‌)ی باس کراودا زۆر ده‌سته‌واژه‌ی به‌ زاراوه‌ داندراوون، له‌بەر چه‌ژێ من، هه‌ر ده‌سه‌واژه‌ن. له‌ لاپه‌ره ۱۹ - ۲۱۹دا ئەمه‌ ده‌خوینته‌وه‌:

صراع بين الاقبال والاعراض approach - avoidance conflict
ئینگلیزی‌یه‌که‌ به‌ هۆی تیک به‌ستی دوو وشه‌ی به‌رای وینه‌ی زاراوه‌ی به‌خونه‌وه‌ گرتوه‌

له‌ لاپه‌ره ۱۰ - ۲۱۰دا ده‌خوینته‌وه‌:

ردود فعل قلقه anxiety, reactions

رابطه‌ الطب النفسی الأمريكية American psychiatric
association

ئهم زاراوه‌ی بۆ نه‌خته‌ ناوی دایه‌ران ده‌ست ده‌دات. وه‌رگێرانی ده‌قاده‌ق چ هی وشه‌ بیت چ هی رسته‌ به‌ زاراوه‌ ناشی. هه‌ر بویه‌یشه‌ پێوسته‌ ته‌رکی زاراوه‌ساز سووک بکرنیت به‌وه‌دا که‌ ته‌سک پێوی له‌گه‌ل دا نه‌کرنیت وه‌ک که‌ له‌گه‌ل بابایینکی وه‌رگێرانی چیرۆک دا ده‌کرنیت چونکه‌ زاراوه‌ واتایینکی به‌رین له‌ مه‌ودایینکی نه‌سک دا، ده‌حه‌وینته‌وه‌. سالی ۱۹۷۸ که‌ به‌پێنیک له‌ (عمان)ی ئوردون بووم ماموستا‌ عملی سه‌بدو گۆرانی گوتی، کوچ کردوو جه‌لادمت به‌گ به‌درخان له‌ وه‌لام دا زاراوه‌ی (پاش بین)ی بۆ trans parent و (پاش روون)یشی بۆ trans lucent پێش‌نیا‌کرد. راستی‌یه‌که‌ی پێش‌نیا‌زه‌که‌ زۆر له‌ جیه‌تی و نایی بینه‌ قافه‌ی بگێری به‌ رهنه‌ی دوزمانه‌وه‌ لی‌ به‌داوینوه‌کردنی ناحه‌زانه‌. که‌نگین وشه‌ی پاراوتر دوزرایه‌وه‌ ئەمانه‌ ده‌پوچینیه‌وه‌.

شووشه‌ی پاش بین نه‌یی بۆ په‌نجه‌ره‌ی هۆل ده‌ست نادات. جامی پاش روون بۆ په‌نجه‌ره‌ی حه‌مام ده‌ست ده‌دات. له‌ سوود به‌ده‌ر نی‌یه‌ لێره‌دا بۆلیم وشه‌ی کوناش له‌ زۆر لادی و ئاواپی به‌ری سو‌ران به‌ واتای کون کون کراوه‌ وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ به‌ده‌سپێژی شه‌ستیر نه‌نه‌که‌یک کوناش بکرنیت. ئەم کوناشه‌ پرپه‌پێستی وشه‌ی perforated دیت وه‌ک بۆلیم: ئەم کاغه‌زه‌ کوناشه‌ بۆ فاییل ساز دراوه‌. گورزه‌ کاغه‌زی ته‌نک هه‌یه‌ بۆ ده‌ست سپرنه‌وه‌، له‌ ماوه‌ی هه‌ر ۱۵ - ۲۰ ساتیمه‌تریک دا، ریزه‌ کونیک‌ی تی‌ کراوه‌ تا‌کو به‌ ئاسانی بپچرنیت، perforated ی بۆ به‌کار دیت که‌ کوناشی راسته‌قینه‌یه‌.

وشه‌کانی: سه‌ر، ژیر، زوور ئه‌وانیش جیه‌گی لیکۆلینه‌وه‌ن بۆ زاراوه‌ساز. (سه‌ر به‌ واتای (رأس، فوق، علی) دیت. له‌ زمانه‌ ئه‌وروپایی‌یه‌کانیش دا (sur) به‌ واتای (سه‌ر) رویشتوه‌.

(سه‌ر) به‌ واتای که‌لله‌ ناویکی عاده‌تی‌یه‌ وه‌کو ده‌ست و قاچ و پشت. به‌ واتای (علی، فوق) ناوی جیه‌گی‌یه‌ وه‌ده‌ش پێشه‌ ئاوه‌لکاری جیه‌گه‌، به‌کاره‌ینانی وه‌هاش هه‌یه‌ (سه‌ر) تی‌دا ده‌بینه‌ پێشگر.

که‌ ده‌ئیی: سه‌ربانی ئیمه‌ پاتره‌ لێره‌دا (سه‌ر) ناوی جیه‌گی‌یه‌.

که‌ ده‌ئیی: چه‌ومه‌ سه‌ری، (سه‌ر)ه‌وه‌ ده‌بینه‌ ئاوه‌لکار.

که‌ ده‌ئیی: له‌ ئەزمون سه‌رکه‌وتم ده‌بینه‌ پێشگر.

ئهم (سه‌رکه‌وتم)ه‌ به‌ واتای (نجاح)ه‌ وه‌ک ئه‌وه‌ نی‌یه‌ بۆلیم (له‌ شاخ سه‌ر که‌وتم) چونکه‌ ده‌شی بۆلیم (سه‌ری شاخ که‌وتم) به‌لام ناشی بۆلیم (سه‌ری ئەزمون که‌وتم). (سه‌رکه‌وتم) له‌ رووی ریزمانه‌وه‌ وه‌ک (هه‌ل که‌وتم) وه‌هایه‌.

ئیشه‌که‌ سه‌رده‌گرنی جو‌دایه‌ له‌وه‌ی بۆلیم زه‌نبیله‌که‌ سه‌رده‌گرم چونکه‌ نه‌ده‌شی بۆلیم ئیشه‌که‌ سه‌رده‌گرم نه‌ده‌شی بۆلیم زه‌نبیله‌که‌ سه‌رده‌گرنی.

ئه‌گەر (سه‌رلی‌دان) به‌ واتای (زیاره‌) به‌ته‌واوی بینته‌ (سه‌ردان) و بگوتری (کابرام سه‌ر دا) نه‌ک (سه‌ریم که‌ کابرا‌دا) ئه‌وسا (سه‌ر) لێره‌ش دا به‌ پێشگر ده‌روات چونکه‌ له‌ واتای که‌لله‌ی سه‌ر دوور ده‌که‌وینته‌وه‌.

که‌ ده‌ئیی: بزنه‌که‌م سه‌ر بیری وه‌ک ئه‌وه‌ نی‌یه‌ بۆلیم: سه‌ری

بزنه کم بری چونکه نایته (کوشته‌وه).

(به پرووو بروم) شتیکو (بی بروم) شتیکی دیکه به له پرووی
ریزمانه‌وه.

(چرام به ناگر کرد) جودایه له (چرام بی کرد) له پرووی
ریزمانه‌وه.

جیگه‌ی وشه له رسته‌دا باری ریزمانی وشه که ده‌گوری.
له یواری زارواه سازی‌یه‌وه ده‌توانین سووریک به ده‌وری
(سر)‌دا بده‌ین.

وشه‌ی (سهرکه‌وتور) ناوی کارای عاده‌تی‌یه وه‌کو:
همل که‌وتور، دانیش‌تور، بابوردور. به‌لام ده‌شی زارواهی
لی‌دا بریزین و بلین (سهرکه‌وته) بو‌تو ماددانه‌ی له‌بهر سووکی
کیشیان بو‌سهره‌وه همل ده‌کشن. هر له‌م روانگه‌وه ده‌توانین
(داکه‌وته) بدوزینه‌وه بو‌ماده‌ی قورس. بو (رواسب) زارواهی
(نیشته) له‌باره. نیشته غیره‌ی خلتبه‌به. خلتبه‌ی لافاو نایته
نیشته‌ی لافاو چونکه نیشته له‌سهره‌خو‌ده‌نیشتی. هه‌مووشی
(سهران) سهرکه‌ونه‌یه، به‌لام هه‌موو سهرکه‌ونه‌یک سهران نی‌یه.
سهرکه‌ونه، نیشته، داکه‌وته ده‌شی بین به سی زارواه.

ده‌مان خویند، هه‌ندی ماده‌ی له باری ره‌قی‌یه‌وه بو‌باری
غازی ده‌چیت بی‌توهی به باری شلی‌دا تی‌په‌ریت،
بی‌ده‌گوترا (ماده‌ متسامیه). بو‌تو زارواهی (تی‌همل کته)
خراب نی‌یه.

که هر له (سر) بدوین به نیازی فره‌وان کردنی گۆشه‌نیگا
ده‌لیم:

(سهرکۆنه‌ی کوردی له ناخاوتنی رهمه‌کی عه‌ره‌بی عیرانی‌دا
به ده‌ر ده‌داته‌وه که ده‌لین (کۆنه، یتکانون).

سهریاز فارسی‌یه، له (سریاختن - سهریاخته‌ن)‌وه هاتوو‌وه له
ناینده‌دا ده‌یته (می‌بازد) و که‌رتی پیک هینه‌ری ناوی کارای
لی‌وره‌ده‌گیری بو (سریاز).

سهرامه‌د هه‌مان (سرامد)‌ی فارسی‌یه. (آمد - نامه‌د) به
واتای (هات)‌ه.

سهرانسهر له ریژه‌ی به‌رانبه‌رو ده‌ورانده‌ور کوردی‌یه. شه‌وانه‌ی
ده‌لین (سهرانسوی) له جیاتی (سهرانسوی) به‌هله‌دا چوون.

سهرانسویه بو‌تو سهراسو‌وه‌ک که سهرشاو ده‌یته سهران.
سهرانسوی کردن به واتای سهره‌ه ناسودا گرتنه.

وشه‌ی (سهرنوو، سهرتوی، سهرتویز) که به‌واتای (قشطه)‌یه
وشه‌ی (ناوتویز)‌ی به دوا خزی‌دا هیناوه. ماوه‌توه (بن تویز)
بیته زارواه یاخورد وشه‌ی فره‌هنگی بو‌تویزی هه‌ره‌ژیری. نه‌گه‌ر
له نیوان تویزان‌دا ماده‌یه‌ک هه‌بوو که‌متر بو‌وه له تویز ده‌شی
بی‌بلین (زرتویز). تهم زبه بو‌چشتی دیکه‌ش ده‌ست ده‌دات
وه‌ک: زرجین، زرتیریز (تیریز - شریحه). له وتوویز‌دا زرمه‌لا،
زربشیخ باوه بو‌شه‌وانه‌ی مه‌لاو شیخی ته‌واو نین.
له‌نیوه‌شهرت‌دا گۆرم لی‌بووه گوتووایه: فلان خو‌یه زرمه‌لیک
ده‌زانی. وشه‌ی (زب) ناتنه‌واوی ده‌گه‌یه‌نی وه‌ک که له زرباب و
زرداک و زبررا. . . دا ده‌رده‌که‌وی. (زبه) فره‌قی هه‌یه له‌گه‌ل
زب: (زبه) له‌وانه‌یه بو‌موساله‌غه‌و زل کردن بی‌وه‌ک: زبه‌درو،
زبه‌بوختان. هه‌میشه‌ش بو‌شکاننده‌وه به‌کاردیت.

(زبه) له وشه‌ی وه‌کو (زبه‌تور، زبه‌هه‌نجیر زبه‌نه‌ماته)‌دا
هه‌مان ناتنه‌واوی (زب) به‌ده‌سته‌وه ده‌دات. دیاره له‌گه‌ل پرووه‌ک
وه‌ها ره‌فتارده‌کات. (زبه‌تیک) له دا‌زبان‌وه وه‌رگیراوه. بچینه‌وه بو
سهره‌ویه‌رو هاوریکانی.

ده‌شی (سهره‌یه‌ر) بو (اجمالی) به زارواه بروات.
(سهره‌یه‌ر کردن) بو (تغظیة الأخیار) له باره‌و له‌ویش په‌سه‌ندتره.
(سهره‌یه‌ر) بو فره‌هنگ ده‌مینته‌وه. سهره‌یه‌ری شت هه‌موو

شته‌که‌یه. (سهره‌یه‌ر کردن) به دوا‌دا‌گه‌ران و پشکینه‌وه‌ی ته‌واوه.
سهره‌یه‌ر کردن نه‌ختیک فه‌سه همل ده‌گری: ده‌لین سهره‌یه‌ر

بوون به واتای وه‌رگه‌ران و سهره‌یه‌ر کردن به واتای وه‌رگه‌رانه.
راستی‌یه‌که‌ی عه‌شهرته‌کان به زوری ده‌لین همل گه‌رانه‌وه‌و
همل گه‌رانه‌وه، شه‌وانیش باشریان پیکاهه‌ چونکه وه‌رگه‌ران هه‌موو
جاران سهره‌یه‌ر کردنی تیدانی‌یه، به زوری بو‌نیوه‌همل گه‌رانه‌وه
به‌کار دیت وه‌ک که ده‌لنی: په‌ره‌ کتیه‌که‌م وه‌رگیرا. که ده‌لنی:

سه‌یاره‌که وه‌رگه‌رایه سهر‌ته‌نیشت، ناشی بلنی همل گه‌رایه‌وه. به
کورتی وه‌رگه‌ران له‌تسه‌ک همل گه‌رانه‌وه‌دا به‌جی ده‌مینتی.
همل گه‌رانه‌وه هه‌میشه ۱۸۰ پله‌ی پشته‌واژ بوون راده‌گه‌یه‌نی.
وه‌رگه‌ران له زور باردا ۹۰ پله راده‌گه‌یه‌نی:

سەييارەكە ۋەزگەزايە سەر تەئىش.

سەييارەكە ھەلگەزايە سەرپىش.

ۋەزگىران بۇ تەجمەش رويىشتەۋە.

(بەسەرگرتەۋە) كە پىسودندى بە كەللەي سەرۋە نەماۋە لە پرووالەتدا تە (سەر) تى دا بوئە پىشگر گرتىك پەيدا دەكات بەۋەدا كە پىپوزىشنى (بە) لە رۇئانى وشەكە بەشدارەۋ لى بوئە پىشگر بەۋى بە دەبى بلىن پىشگرى (بە) ھاتە بەرايى پىشگرى (سەر). ئىمە گوتسومانەۋ راستىشان كىدوۋە كە تەنھا سى پىشگرى (لى، پى، تى) كە بە ئەسل پىپوزىشنى دەچنە بەرايى پىشگرى دىكەۋە. بەسەرگرتەۋە، بەسەرگرتەۋە، بەسەرىردن، بەسەرچوون ھەموۋيان بابەتلىكن و گرتىك ھەبى لە ھەموان دا ھەبە. بەلام گرت نى بە:

سەرنج دەرى دەخات، ئەۋەي پىشگرە لەۋ وشانەدا (بەسەر) نەك تاك تاكيان. دەگوتى: لە بەسەر كىدەۋەي مىگەلەكە زانىم بىزى بەلە پۇش نەماۋە. سەيرى چوون پىپوزىشنى (لە) ھاتە بەرايى (بەسەر) ۋەۋە خۇناشنى پىپوزىشنى بەدۋايە كىدەۋە بىن مەگەر (لە) كە دىتە بەرايى (بۇۋە) ۋەك دەئى: لە بۇ تۇ [مىن] لە بۇ تۇمە تۇ لە بۇ كىتە؟]. دەش تۋان بلىن تىكرى كەرتەكان (بە) + سەر + كىدەۋە (بۋونەتە پەك وشەۋ (لە) يان ھاتوتە بەرايى. (بەسەرھات) لەۋان جودايە: (سەر) لىرەدا بە واتاى (رأس) ماۋتەۋە.

لەگەل (بەسەرچوون) كە ھەردوۋيان تى نەپەرن بەراۋوردىان بىكەين دەبىنن فەرقىان زۆرە. دەگوتى: مىن بەسەر چووم، بەلام ناگوتى مىن بەسەر ھاتم. دەگوتى: بە سەرم ھات، بەلام ناگوتى بە سەرم چوو. ديارە (سەر) لە بە سەر ھات دا بە واتاى كەللەسەر ماۋتەۋە، لە بەسەر چوونىش دا بوئە پىشگرى بى فېل. بەلام تىكرى وشەي (بەسەرھات) بوئە فەرھەنگى. بەسەرداچوون، بەسەرداھاتن، جودان لە بەسەرچوون و بەسەرھات. ھەردوۋيان بۇ (مباغشە) ي بارىكى تايەتەن، لە ھەردوۋيانىش دا (سەر) بەواتاى كەللەسەر ماۋتەۋە.

دەشى (بەسەرگرتەۋە) بىتە زاراۋە. بە نمونە، لە كىمىادا كە ماددەبەك ماددەبەكى دىكە لە تەركىبىك دا بۇ خۇزى دەدزىتەۋە

دەللىن بەسەرىگرتەۋە: ئوكسۇجىن لە فلانە تەفاعول دا ھاپدروچىنى بەسەرگرتەۋە. مىللەت كە ھۇشى كرايەۋە مافەكانى خۇزى بەسەردەگرتەۋە.

(سەرە) بۇ زاراۋە دەست دەدات. گاي سەرە ئەۋ گايەبە لە رىزە ۋلاغى تىك بەستراۋى خەرمان كوتان دا لە پەرگى لاي دەروۋە يىت. گاي بنە ئەۋ گايەبە لە پەرگى لاي ناۋەۋەبە. ئىنجا سەرەۋ بنە بۇ ھەموو شتىك دەست دەدەن كە ۋەكو ۋلاغى گىرە سەرەۋ بنەي ھەبى، لەگەل تى بىنى ئەۋەدا كە (سەرە) دوۋابىن ۋلاغە نەك يەكەمىن. بە نمونە: فرۇكىكى لە سوۋرپانەۋەي شەش فرۇكان دا دەكەۋىتە لاي دەروۋەي رىزپانەۋە دەبىتە فرۇكى سەرە. ئەۋى ھەرى ناۋەۋەش فرۇكى بنەبە.

سەراۋورد بۇشار، زەۋى، رەزوباغ، پىرۇزەي كشتوكال بە زاراۋە دەشى، ھەرچەند لە بنەرت دا بۇزەۋى رۇنراۋە. لە بەرانبەر سەراۋورددا، (دامەن) بەكاردىت. سەرەتا بۇشتى ناماددى بە ۋەكو: سەرەتاي ئىش، نوۋسىن، سالى، دەرس. رىزەي نىسبەت بۇ ئەم وشانەي خوارەۋە بەم جورەبە:

سەر - سەرى

سەرە - سەرەيى

سەرەك - سەرەكى

سەرەتا - سەرەتايەكى

دەشى (سەرەتايى) بۇ سەرەتا بىتە رىزەي نىسبەت بە مەرجىك ئەگەر وىسترا بخىرتەۋە رىزەيىكى تازەي ناۋى مەنا (سەرەتايەتى) بەكار بېنىدەرى. ئىستا بە گشتى (سەرەتايى) رويىشتەۋە ھەلەشى تىدا نى بە ۋە مەرجەي باسەم كىد. وشەي (سەرەخىن) لەتەك (سەرەبىگانە) دا راست ھاتوۋە. (خودبەسەر) ىش ھەل گىرپانەۋەي سەرەخۇبە بەلام واتاكەي ھەل نەگەراۋەتەۋە، نەختىك گۇراۋە.

ھەر چىشتىكى لە جورى ئاقمە چىشتىكى ۋەكو خۇزى ياخود لايەنگىرى بىت ئەم (سەرەبە... .) بەي بۇ دەست دەدات ۋەك: با سەر بە گازە، ئاسن سەر بە مەعدەنە، نەوت سەر بە سوۋتەمەنى بە، پانە سەر بە پارىزگەي سلىمانى بە. سەرىنايى: وشەيىكى راگەبەبىنە چوونە مەبەستى

(هسو سهرتا) به دهسته وه ددات وهك: له سهريناي مامله تي
دوني هم زهرهم لي كهوت. به پي يه (سهريناي) له بري
(العله الاولى) ده شيت وهك: سهريناي بوونه وهر خوازي
كردگار. سهريناي شورش ستمه.

سهرنیا: كه گاسن يا خود ناميريكی ديكه لي ده سويت
ناسنگر باي پيوست به سهره وه ده نيته وه ده گوتري: سهره نيای
كرد. له پي قياسه وه هم سو به سهره وه نانه ويك سهره نيای بو
ده ست ددات. ناوه نيا به و
رووه كه ده گوتري ناو بدرت واته ناوي پيوه بندري. له
قياسي سهره نياو ناوه نيا ده شي به ناويكي زهراوي كرابي بلين
ناوه كه زههره نيا كرا وهك كه دهرمان به پروباريك دا ده كن بو
كوشتي زنده وه ره كه ي. نه گهر سه كوئيك به قورلي دان پانتركا
ده شي بگوتري قوره نيا كرا. نه گهر له پرسيازي ريازات دا
لايه كي موعاده له به تالاي له ناودا هه بو ده شي بگوتري
(موعاده له كه به راستي ناوه نيا بكه) له جياتي پري بگوه. كه
سهره نيا هه بي ده شي بنه نيا، ته نيته نيا، روخه نيا. هه بي
(سهر) جاري به به ره وه ماوه، له باسي وشه لي كدراودا بوي
ده چينه وه. (زير) بري يه له (سهر) به رواژ. زور جاران به
واتاي (بن) ديت ناوناوش لي ده ترازي وهك كه ده لي (زير و)
ناتواني بلني (بنو). به ره زير نايته به ره بن. زير زمين نايته
بن زمين. بني گوم نايته زير گوم. بنكرو بنگره نابنه زيركرو
زيرگره. له بنه رت دا (بن) به شي هره دامه ني شانه. بني
منجه ل، بني بير، بني ديار [نهك بن ديار]. هه چي (زير) ه
له بنه رت دا خوي به شيكي ته وشته ني يه زيري له گه ل دا
دیت. ده تواني بلني: له زير بني بيره كه گه نجيك دوزرايه وه.
(زيركهوتن) تا راده ييك به ره واتاي سهره خو بوته وه بو
(اندجار، هزيمة) ده لي: لايه ني جهنگ خواز زيركهوت، واته
به زي. كه بلني: دارا كهوته زير زانا وهك ته وه يه گوتنيست كهوته
زير داره كهو به زين له به ين دا ناميني. هه وهك زيركهوتن
جودايه له (كهوته زير) هه ره هاش زيرخستن جودايه له
(خسته زير).
زير و، زور و، سهر و به واتاي لاي زيره وه، لاي

سهره وه، لاي زور وه هاتون. هم ريزه يه بو (بن، بهر)
نه هاتوه ناگوتري: بنو، بهرو،
له ناخاوتني پژدهر زيررا، زور ورا باوه به لام بوونه ته زور ورا،
زيررا. ده گوتري: زور ورا بوي چوم، زيررا بوم بادايه وه.
دهش گوتري: له زيررا له زور ورا به واتاي له لاي زيره وه له لاي
زور وه.

له بوازي زاراوه سازي ده شي به submarine كه (زيردمريا)
را ده گه به ني بني بگوتري (زيراه) نهك زيراه كه به واتاي
(راسب) ديت بو هه چي له ناو تقوم بي.
زيرخان و زوروخان و پاش خان بو بناي تحتي و فوقی و بو
خلفيه رزيشون زوريش له بارن. كوردي ديوي نيران
رويه سناو زيربنا به كاره ده ميتن به لام (بنا) ده نووسن كه
پاستي يه كه ي (بينا) يه نهك (بنا). هي ديوي عيراق
په سه ندره.

زيركراس له بنه رت دا بو (ده پي) ي غه بري پياو به كار هاتوه
ناوه ل كراسي شي بي گوتراوه. ده شي (زيركراس) په ري بي بدري
به واتاي (البسة تحتيه) بيته زاراوه.
(زير) له زور يه ته و شانده دا پيشگر نه بو به لام چاوپوشي
لي ده كري.

زيرده ست، زيركه واو وشه يه ديكه ي تهوتوي فرهه نگين.
زيرچه نه، كه بوته (زيرچه نه) خواردنيكي ره زه وانه كاني
كوبه يه، له گه ليان دا بو جيگه ي ديكه ش ده گوتريته وه. به زوري
هويه سهر له بهر له تيواره يه كه ته و زيرچه نه يه ده كن به داوه تي
خويان. ته ميش وشه ي فرهه نگي يه.

(زيرچه په لوك) پله يه كه له خوار زيرده سته وه ديت چونكه
ليداني له گه ل دايه. ته ميش فرهه نگي يه.
زيرپوش به زاراوه ده شي بو (البسة تحتيه) له زيركراسي ش
گه ليك گونجاوتره. زيركه واو سهر كه وا خه ريكن له بيران
بچه وه.

زيرليوختن وشه يكي نيشانه پكاو و ورده. هه ره بي ره مه كي
ده لي (لفط). ده قي خوي وشه ي (زيرليو) به واتاي گوته ي
سهرپوش كراو و له بير سردايه وه بو فرهه نگ و زاراوه ش جوانه.

[سەرەچەكە]

ژیرلیو ئاوه ئاوه، دەشی بیته ئاوه ئاوه بگوتری: ژیرلیوانه مەبەستی بە دەستەو دا. لە نەبەتدا (ژیرلیوکی) دیت. که گوت: ژیرلیوکی دوا، وەك ئەو یە گوتیت: بە شیو ییکی ژیرلیوانه دوا.

(بە) نە بە کارهینان دا گەلێک لە (ژیر) ئاوه دانتره

بته بنگه بتهما بنگه وشەى دەولەمەندو

خزمی یەگدین

بە بو دامەزراوی و چەسپاوی و هیز هیمما دەکات. دەگوتری:

بەشی هەمبە سولتان، بەندار. جیگایکی کۆمەڵی پراوگەران

دەشی کەن بە قوناشی لی کۆروونەو و خواردن و نووستن (بە) ی

پێ دەتین هەروەها ئەوانەى خەریکی کارێکن و نیشمە نیک

سازدەدەن تێ: دا بچەو نەو (بە) ی پێ دەتین. (بە) وان (بە) و

ئافەرته دەتین لە بەشی ئەوتویی، یان لە قوناشی دەمی چاندنی

مەرەزو دروونەو ی بڕنج سەرپەرشتی نانو پات و کاروباری

ئاوێکی قوناش دەکات. که دەگوتری فلانە کەس یی بەوانه

مەبەس ئەو یە کەسی نی یە خزمەتی ژوورەو ی مالهەو ی بکات

پتیش بەلای کابان دا دەچیتەو. بەوان و بمانان لیکدی

جودان. ئەو یە دەشی (بە) بو هەموو بەرژەو نەتیک، یاخود

پروژە ییکی گەرە بروات وەك: بەشی ئابووری سویرە زور

بەهیزە. بەشی زانستی. بەشی تەنسازی. بەشی پێشەسازی. بە

بەرانبەر (اساس، قاعدە) دەووستی، بە زاراوه بو (مۆسە) بنگە

هەتا بلێی لەبارە. دەگوتری: بنگەى دەمانسازی سەر بە بەشی

تەنسازی یە. دەشی لەم سنوورەدا بە پێی پنیوست و سازان

وشەى (بە، بنگە) بەکارین، لە عەرەبى دا ئاوانه تووشی

(عسکریتاریا) دین: دەتوانین لە کوردی دا بلین (بنگەى

عەسکەرى)

بەماو بئەچەك و بئەچە تا رادە یە کیش بەرەت لە جی یە کدی

بەکار دین. لە ئاست بئەچەك دا خیرا (سەرەچەك) بە پێشەسازی

زاراوه ییک خوی رەپیش دەکات. سەرەچەك بو ئەم لایەى

شیک و بئەچە کیش بو لایە دوورەکەى یاخود کۆنەکەى یاخود

سەرەتا یە کەى دەچیت:

بئەچەکى خیرانه که بو زەهاو دەچیتەو، سەرەچە کیشی دیتەو

بو بە مالهى عەودا لاغا.

(س + ص) ۲ [بئەچەكە] = ۲س + ۲س ص + ص ۲

ئاری دەریا بئەچەكە، باران سەرەچەكە.

فونیم بئەما یە، وشە سەرەما یە.

وشە بئەما یە، رستە سەرەما یە.

بە هەمە حال، پێشەسازی کەو دەشی سوودی لی وەر یگیری ت.

وشەى (بە) بێ بە واتای نەهیشتی شیک لە بئەچەو دیت.

دەتوانین (بە) بڕکردن بو (استئصال ext emination) لە کار بھینین

وێکو: بە بڕکردنی نەخووشی، نەخویندەواری، هەژاری، کلۆ.

دەتین:

پەرە ی ستاندنی پێشەسازی دەبیتە حوی بە بڕبوونی هەژاری.

دەرمانی د. د. ت مەلاریای بە بڕکرد.

بئەبەر ئەو شتە یە کە ناهیشتری. مەلاریا لێرەدا بەرە.

بەلای مەنەو دەبێ ناویکی لەبار بو حوی بە بڕکردن

بەدوژنیتەو. وادەزانم (بئەکیش) خراپ نی یە.

مەلاریا بەرە (مستأصل)

د. د. ت بئەکیشە (مستأصل)

بنار واتای ئاشکرایە. دەشی بلین (بنارو بەرزایی) لە جیاتی

(قاعده و ارتضاع). ئیمە (بە) مان دانا بو (قاعده) یەکی وەکو

مۆسبە. بنار بو (قاعده) ی هەندەسە زور لەبارە. لە

سروشت دا شاخ بنارو بەرزایی هە یە.

بێ کۆن کردن بو ریمان یاخود هەل قەندە. ئەم وشە یە

دەتوانی لە زور مەیدان دا چالاک بیت وەك: رامباری،

ئابووری، رۆشینی، کۆمە لایەتی. دەشی: دوژمن دەبو ی

باوەریمان. ئابووریمان. رۆشینی ریمان بێ کۆن بکات.

رەنگە ریم هەبێ بلیم بە قیاس لە (بێ کۆن) دەشی وشە

پەیدا یی بایی خوی واتای یی هینزکردن بئەخشیت وەك:

بێ شل کردن، بێ کەل کردن، بێ سست کردن...

(بئەگرە) بو ئەو بەفرە بە کار دیت کە لە شیو ی ئەزەرە کە ی

فشە لۆک دەباری و زوی سارد دەکات و بەفری لە سەر دەکەوی.

دەشی (بئەگس) کە ناویکی گشتی یە بئەگرەش و هەموو شتیکی

وێکو ئەو ی بئەگریتەو. بئەگری مەنجهل بئەگرە. خلتە ی قوروا

بئەگرە. ماددە ی چەسپاندنی کاشی بئەگرە...

بنگرو له حيم په كدى ناگرنه وه. په ننگه بو ماده دهى له حيم
(چه سپينه) دست بدات. ناميريكيش له حيم كرابى
(چه سپهك) ي پى بگوترى وهك (كولهك) كه به نيسك و نوكى باش
كولاو ده لىن، كه سيكيش شان له حيم بكات پى بگوترى
(چه سپين)

بن ديان، بن جوو: همرو دهى زانن. له قياس دا ده شى
بلىن (بن قول). هر له قياسه وه به نه ختيك فره واندن ده توانين
بلىن: بن عره ب، بن كورد. پله يه كى ديكه ش به ره ژير نه
(بن) ه هه له گرنى وهك: بن جاف، بن خوشناو كه گه يشنينه
به ره خوارتر ده گوترى به گزاده، پاشازاده، مهلازاده شيخزاده،
ئاغازاده. تى ناگم بوجى زنده له هموان به ناكينكى بن مالهى
تسه ده گوترى جه ليزاده.

له كشتوكال و شيناو ورده (بن خهران و بن به لم) كم بايه خن
و پله يان له نرخ دا به ره ژيره. بوجى ريمان نه بى بلىن:
بن پرژده، بن بهرهم، بن بهرژوهند به واتاى (مشروع ثانوى،
انتاج ثانوى، مصلحة ثانويه)؟

له م زاراوه به دا ريم به خوم داوه (بن) به پيشگر به كار هاتى
نهك به ناوى زهره چونكه له بن خهران، بن په لك،
بن بيژينگ دا هم (بن) به واتاى (تحت) ديت.

له رنى قياسى (بناگوى) له (بن باغل، بن كه رش...) كه
ده بينن له بناگوى دا (نورا) نى به به سر نه و شوينه ي پاش
گوى دا هاتيه وه كه پى ده گوترى (بناگوى) بوجى نه لىن: بنا
شوروى قه لات، بنا ديوارى خانوو، بناكه له كى باغ؟ نه گه به
ده ورى باغره چيله و په رضى نى رووهك هه بى (بنا) ي بز
به كارنايهت چونكه نوواى هه به، ده بى بگوترى: بن چيله، بن
په رضى بن، بن نامان.

پيشگره مه شوروه كانى (هه ل، دا، را، وه) كه سر به
فيملن ده وريان هه به له زاراوه سازى دا. [باسى پيشگرى وه
له وشه ي وهكو: بكوژ، بنگيوه ليره دا ناكم]

(هه ل) له بنه رت دا واتاى به رزايى ده به خشى به لام وه هاش
ده بيت بزوتنه وه كه به ره ژير پروات وه كو: هه ل وهرين،
هه ل زه لىن، هه ل ديران... له مانه وه هى وهك نه وان دا (هه ل) نه و

بلندى به راده گه به نى به ره ژير بوونه كه ي ليوه بووه. به همه حال
ئاخواتن كيمياو فيزيا نى به كه دستوره كانيان په ك پروكاريان
هه به بوى ده رون. دل و ده ورون و هه ست و زانينى مرو له وانه به
ريچكوله ي له يه كدى جودا به ره مه به ست ده ربكات.

(هه لا و اردن) بو (فرز، افراز) دست ده دات. هه لا وى ناوى
كارايه، هه لا واره ناوى به ركاره. هم هه لا و اردنه له ليسته ي
زاراوه كانى ليزنه ي زاراوه ي كوژ بو (تصنيف) پيشياز كرابوو، كه
جورى كه له (فرز).

(هه ل ديران) به واتاى له شاخ كه وخته خواره وه له گه ل (ديران)
به واتساي (سقى) به ته واوى وه كو (هه ل داشتن و داشتن)
ده فه كانيان ده گه نه وه به كتر، به لام (هه ل ديران) تينه به ره و (ديران)
تپه ره. هه ل ديران دوو جور تى په ر كرنى هه به: هه ل ديراندن و
هه ل ديريبن. (هه ل داشتن) كه هه ل ديراندن ريزه ي تى نه په رى
نى به داشتنيش كه (سقى، اروا) به تى نه په رى له خوى په پيدا
نى به، له هار و اتاكه شى كه (ديران) هه ره په پيدا نى به.

كه ده لىن (ديراو) به واتساي خه تى شيناو ورده كه ده لىن
(تاو دىر) له و ديرانه وه هاتوون.

هه ل داشتن و داشتن له تايينه ده دا وه كو ديران ده بنه
هه ل ده ديري و ده ديري واته له وشه ي خزيان تايينه يان نه ماوه.
هه ل ديز به شونيكى شاخ ده لىن كه خه لقى
لى هه ل ده ديري.

هه ل داشته په كيكه به ناقه ست هه ل داشته رابى. له بارى
خوى دا جى گى (ضحى) ده گريته وه وهك په كيك له راميارى دا
لىن بقه ومى پى بلىن هه ل داشته ي راميارى به به مارجيك
لى قه ومانى سازدراو بى بوى نهك سووچى خوى بى.

هه ل داشته و ناوى كارايه بو كه سيك په كينكى ديكه ي
هه ل داشته ي.

هه لبه زوك بو شتى وه كو لاستيك هه ل به زته وه جى
خويه تى.

هه ل برينگاندن، هه ل برينگاندن، هه ل برووكانندن په ك شتن.
له (تيشكين و برينگين) دا كه رتى دووم هى هه ل برينگانده.
واده زمان باشترين زاراوه بو dehydration وشه ي (برينگانندن)

بیت. مادده به کی وشك یتوهه (برینك، برینگك) بیت. وشك كهروهه یا خود هایدروجن مژ (برینكینه) بیت. له كیمیادا ئەوی ئەرای ددۆزینی (برینكاو) بیت.

واده زانم (زهوی بیروون) به واتای زهوی وشك، ئەو بیروونهی بهك ریشه به له گەل (برینك) دا. شارەزایانی شاخ و داخ دەلێن شاخی (بیرمكه) ی ئەزای رانیه له (بیروونكه) وه گۆراوه چونكه هیچ ئاوی نی به مه گەر به فرینکی هاوینان له كۆنه به فران دا ماوه توهه بتۆندریتوهه بۆ خواردنهوه.

Inflation له عه ره بی (تضخم) و فارسی (تورم) ی پی ده لێن چ سه بر نی به ئیبه (هه لامان) ی پی بلێن چونكه دوو مه رجی گرنگی دیاره كه ی نیدا هاتۆنه دی: به کیان ئەوه به هه لامان زیاد کردنیکی خۆرسکه. دووم ئەوه به كه هه لامانیش وه کو دیاره كه نه خووشی و دهرده.

(هه له پاس) به سه گیک ده گوتری سه رشیت کرابی و نه زانی چۆن او چۆنی پاس بکات. واده زانم له ده قی وشك كه وه ده تۆانین (هه له پاس) بۆ مرویهك به کار به یینن كه پاسی به رزه وه ندی بیگانه بکات چونكه هه له ی له پاس کردن دا کردوه. ئەو هه له ی به پاره بیت و به خۆرای بیت هه هه له ی پاسه و کابراش هه هه له پاسه.

هه ل بژاردن (انتخاب) ی عه ره بی به : هه ل بژارده بۆ (متخب) و (هه ل بژین) بۆ (ناخب). له و زاراوانه ی کاتی خۆی لیژنه ی کۆر پینیا یزی کردبوون (هه لینجان) بۆ استنباط و (هه ل کشان) بۆ تاسمی sublimation و (هه ل گرتنه) بۆ حملی (منطق) و (هه له وست) بۆ موقف و (هه ل كه وت) بۆ واقع و (هه له په) بۆ اندفاع و (هه ل وه شان) بۆ تفكك و (هوش هه لینج) بۆ مستنبط عقلی په چاو کرابوون زۆریش له بارن.

هه ل پیتاوتن، هه ل په رداوتن بۆ تشدیب، تقلیم وشه ی فره هه نگی. له نیو به شیکی ئیله کان دا (هه له پیتوو) داریکه هه ل پیتاوتن، به زاراوه ی رووه کی ده روات. دواتر كه ده گمه باسی پاشگه ره کانی ناو ده وری پاشگری (ستان) دیت و ئەم هه له پیتوه ی به رده كه وی بیته (هه له پیتان) بۆ ئەو لپه رانه ی كه داره کانیان له لایه ن مرۆقه ره هه له پیتوو کراوون. هه له پیتان به

ملکایه تی هی خه لقه نهك هی حکومهت چونكه زۆر شوینی كه حکومهت ده بیان کات به دارستان سالانه خزمهت ده کړیت و داره کانی هه ل ده پیتاوتن. له دوا یی دا دهرده كه وی بۆ ئەو جیگایانه ی ده کړین به دارستان زاراوه ی تاپه تی هه به.

تیکه ل له (تیک هه ل) بوونه وه کورت کراوه توهه بۆنه رشه ییکی فره هه نگی ده شی له کیمیا بۆ (مزيج) سه بی. بۆ (مركب) لیک دراو ده ست ده دات. له بری (ترکیب) تیکه ل کردن هه به به لام کس زیان ناکات ئە گەر بی که یه فعل و بلێن: تیکه لان، تیکه لانندن له تی نه په رو تی په ردا. به قیاس (پیک هه ل) كه بۆته (پیکه ل) لئی دیت (پیکه لان، پیکه لانندن) ی لێ وه ر بگیری به تی نه په رو تی په ر. پیکه لانندن مشتبه له گەل equation به زاراوه پروات له جیاتی پیکه ل کردن.

(هه ل ویزین) هه ل کردنه وه به. ده شی بۆ (لقه) ی هه ر شتیک پی (هه له یزنه) پروات. (هه له باش) پر به پستی (مه پور) دیت. (هه لاته) به هه ویریک ده لێن بۆ هه ندی جووری نان و نه شووک ده ست بدات كه له برژاندن دا پف هه ل دیت. ئەم هه لاته به بۆ هه مروو جووره هه ویریک و له قیاس دا بۆ مادده ی دیکه ش كه خووش کردن و پساکی بۆیت ده ست ده دات. (هه ل کوتانه سه ن) نزیکه له (هجوم مباغت). ده گوتری: هه ل کورت هه ل کورت خۆی گه بانده هه راکه. له گەل نه ختیک چاوپوشی ده شی (هه ل کورت) بۆ (هجوم مباغت) بیته زاراوه: رۆمیل به هه ل کورت به نده ری (طریق) ی گرت.

باری جگینه به جگ و کلا (هه ل مات) ده کړی. بۆ نه نگاوتن به دوو جوور کلا به رتی کردن هه بوو: به کیان خشکۆلی، که لایه که به سه ر نه رزه وه ده خشی به ره و نیشانه. ئەوی دیکه یان به که وانه په هه و! ده که وت بۆ لای نیشانه پی ده گوترا هه لگرته. ئەم شیوه به به ته وای وه کو دانه تۆپیکه به که وانه بۆ لای هدف پروات. له زاراوه ی عه سه کهری دا ده شی بۆ ئەم جووره تۆپ پۆنه نانه بگوتری: هه لگرته، یا خود که وانه پی

پۆنه نان رمی

پۆنه نانی هه لگرته، که وانه پی

پۆنه نانی راستۆکی

دهشكرنى له جياتى (پىنوهنان) وشه يىكى ئىله كى كه دهلىن
(رى ماشتن) به كار بهئىن. دهلىن: بهردىكم رى ماشت،
بهردىكى رى ده مالم.

(تى گرتن) پش هر به واتايه ديت به لام رى ماشتن له
هموان په سندن تره.

رى ماشتنى - كه واتى، هه لگرت

رى ماشتنى - راستوكى

رى ماشتن

هه لتهك هه لتهك، زاروايه بۇ په له كردن له بهدواكه وتنى
بى سوود، ده لى: هه لتهك هه لتهك لىروه چوويت بۇ حه له ب
هيجيشت بى نه برا. ده تواتين وشه (هه لتهك) لهو به كار هينانه
دابىر بى بۇ واتايىكى راگه بهن كه به كه لكى نويسى ته ده بى
بىت و ره گيشى به بنه رته وه نه چرابى. ده لىن: خو هينان و
بردنى پشيانان بۇ دوزينه وهى ئىكسیر كارىكى هه لتهكى بوو.
ياخود ده لىن: خو ت هه لتهك مه ده بۇ نه و تهرزه ورپانه.

دابىرى وشه بۇ زاروايه كارىكى كوئىنه به، به نمونه: (زكاة)
به واتاي خاوىنى ديت كه چى له شرع دا بوته ده ركردنى
چه نديه كى داها ت به نيازى به خشين... توحيد به ك كردنى
هر شتيك بىت. كه چى به زاروايه بوته (خوا به بهك زانين)...
زوربهى زاروايه دنيا له و با به ته به.

(هه له داوان) پش خزمى هه لكوت هه لكوت و هه لتهك
هه لتهك: به هه له داوان بۇ لاي منداله كانى چوو. ثم
ده سته واژه به له شونى خوى دا ده مینى به لام ده شى (هه له داوى)
لى وه رى گىرى بۇ زاروايه يىكى له بار. ره نكه بشى بگوترى:
هه له داووم مه كه بۇ كارىكى ناچيزه. فلانه نوسه هه له داوى به
شيوازى به وه دياره. مرؤى هه له داو به كه لكى زانست و راميارى
ناپه ت.

هه له داو - متسرع

(هه ل) پشگرىكى ده وله مندويه پيزه: نمونه كانى سه ره وه
بايى بى ناسان دن ده كات. پشگرى (دا) بۇ به ره ونزمایى ها تو وه،
به لام ناخيوه رى كورد له سنورى لوان دا ناروزى جودا جوداى
بى جى به جى كردو وه بى نه وهى به ره واژى بكاته وه.

دا هينان به واتاي اختراع، داها ت به واتاي مورد زره
ره نگیكى نرم بوونيان پيوه ماوه. تۇ سه رى چون پشگرى (هه ل)
كه به (ها تى) وه ده لكى روى بى ورده گيرنه وه: هه ل ها تى به
واتاي (فران) دوور كه وتنه وهى تى دايه نهك نريك بوونه وه.
پشگره كانى ديكه ش كه له گه ل وشه هه مه جوردا جوش
خوار دو وه بن جورى ره فتار يان ده گورى.

له لاپه ره ۴۴۵ ى گوشاره باس كراوه كى كور (دابىر بى) بۇ
تصنيف دانسرا وه. پشتر گوتمان هه لا وار دن بۇ تصنيف
ره چاوكرا بوو. لىره دا بۇ نه وه ده چم كه دابىر بى تصنيف بى،
هه لا وار دن بۇ فرز. (دابره) بۇ قطع (دابىر) بۇ قاطع.

له لاپه ره ۴۴۳ دا (شيوازه كانى دابه شين) له برى (اسا لىب
التقسيم) ها تو وه. له وه وه ده بى (دابش) بۇ (مقسوم) و
(دابش شين) بۇ (قاسم) و (دابشهك) بۇ نامىرى دابه شين بىت.
ده لىن: خه رمانه كه دابه ش بوو، زوراب دابه شين بوو، ته نه كه
سه رمال دابه شهك بوو.

وا بى ده چى (دا هيزان) له (هين) وه هاتى. له مه وه ده تواترى
دا هيزان بۇ شتيكى چر و سايى ياخود داله نكا بى ياخود روو
له كه م كردن بى به كار بىت. وهك: دا هيزانى ئابوورى، دا هيزانى
كاره با، دا هيزانى كشتوكال. ثم زاروايه واتاي كوئىنهى دا هيزان
ناكوژن.

له رنى (مفهوم المخالفه) وه ده شى (را هيزان) بۇ زياد كردنى
هيز بىت وهك بلين: كاره با سه رى كيان دا هيزا، زورى نه برد
را هيزا به وه. دوو ساله ئابووريمان، شكرى، له را هيزاندا به. له
ئىنكليزى دا ثم جزره وشانه زورن وهك وشهى excuse - export -
accuse - import

دامردن له دا هيزان به ره ژىر تره، برى به له مردنىكى
له سه ره خو: نه مامه كه ت بۇ ماوه يىك گه شايه وه وه دامر ده وه. ناگرى
پاوانه كه له خو وه دامرد.

دامر كان، دامردنه به لام مهرج نى به مردنى پشه بىت:
ناگره كه دامر كا نم زانى هه ل ده بيه وه. بهو بى به ده تواتين
بلين:

دامر كان: زوال الازدهار

داهیزان: ضمور اقتصادی، زراعی او من غیرهما.

دامردن: انطفاء او انقضاء ای شیء حیوی

ثم زاراوانه بهینک بهسمر زمان و خامهوه بن دهچهسپین.
زورم بیستوهه گوتراره (مزررا) له (مزرعه) وه هاتوهه. وشهکه
چوتنه ناو ناخاوتنی دهشتودهه تا تهوهی شوینیک همیه له ریزه
زوورگی دیندهوان پنی دهلین (سهرمهزرا). وادهزانم وشه
(دامهززان) ناسهلمینن مهزرا له مزرعهوه بیت. دامهززان و
مهزرا دوو قالبی یهک وشهن وهک که مردن و دامردن، ترس و
ترسان، هیزو داهیزان هر جووته دوو قالبی یهک وشهن.

نیلکی پوهوند که دهگهنه شوینیکی زهنویری پنی بگوتری
مهزرا گورج بوی دادههزن و ماوهیک تی دا نیشتهجی دهبن،
واته هر که گهیشته مهزرا لئی دادهمزرین. لهمهوه بو ههندی
دهچم، هر کاریکی نارامی و چهسانی تیدا بی دامهززان لئ
دهوشتهوه. دهلین: تابووریمان لهسهر بنگهی زیر دامهزراوه.
فلان له پاریزگهی کهرکوک به ماموستا دامهزرا. هینمای و
دامهزراوی بهرپابه. مندالهکان پاش قهوقیر دامهززان.

دامهززان تابووری

دامهززان رامیاری

دامهززان باری نهنسازی

دامهززان نالوگووری بازرگانن.

له فیعلی (وهرین، وهران) هوه زاراوه ساز ددرنی بو رووهکی
که (نفضیه) ی پنی دهلین. داوهراندن تی پهری (داوهرین،
داوهران) ه. پهک داوهرین بهتهواوی (نفضیه) دهگرینهوه. به
کوروت کردنهوه دهشی بیته (داوهرین). لهعهرهیش دا (نفضیه)
چاوی لئ پوتراوه دهنه نهک هر پهک، توزیش دهگرینهوه.

درهختی همیشهسوز (وهک: همیشه بههار)

درهختی داوهرین

له مونسابهدها دهلیم، سوز که کرایه (سهوزه) به واتای
(نهمه) دیت. له دیوی کوردستانی ئیران دهلین:

سپی سپی شمش تومن

سور و سپی شمش تومن

سهوزهی نهعلا سیصهدهو شمش و شمش تومن.

گورانش همیه دهلی:

سهوزه مهرؤ سهوزهکه، سهوزهکی مالم

نهخوش نهکوی سهوزه دهشکینن بالم

کسک لهبهری سوران به واتای سوز، رهسهشره چونکه
کوردی تهواوه، هرچی سهوزه لهگهل (سبزی) فارس برابه.
داهیشن زاراوهی لئ ههل دهستی. دهگوتری: تروزی بهکه
سئ بهروولهی داهیشترهوه. بیستانهکه شوونی باشی
داهیشتون. بهلای منهوه دهشی پروژهییکی تهواوکهری پروژهی
بنهپهتی بی، یاخود دواتر لئی کهوتینهوه، پنی بگوتری پروژهی
داهیشه. پروژهکانی که دواتر له نهوت دهکمنهوه همرووی
داهیشهن. داهیلان و داهیشن، یهک شتن دهش بنهوه:
دادهیلن.

دابین به واتای (نارام و هیور) ه. (دابین) یهکسهر بو
(استقرار) دهروات. دهلین: ولانیک دابینه. دابینی بنهمای
گهشهکردنه.

له جیگهی خوی دا بو (اشباع) یش دهروات وهک: تهماعار
هموو نارهزووهکانی به خهلق دابین دهکات.

(اشباع) واستقرار لهوهدا دهگهمنهوه یهکدی که به (اشباع)
(استقرار) پهیدا

دهی بویه ناوانوه دابینی بو هردووان بهکاردیت.

دامالان بهتهواوی (تخلف) دهگرینهوه. دهلی: کهرسوارهکه
له نیستر سوارهکه دامالان. جیهانی سئ بهم له کاروان دامالانوه.
که ناومان وشک بوو دامالان.

دامالین تی پهری (دامالان) به واتای (پیست لهسهر
ههل گرتن) دیت: بهردهکه دهستی مچهی دامالی. هر لهو
واتایهدها دهگوتری: خیرا جلکهکانم لهبهر خوم دامالی. دامالان
بو پیست لهسهر لاچوونیش هاتوهه. دامالین به واتای (متخلف
کردن) و (بار دالهنگاندن) بهینی جیگهی وشه له ناخاوتن دا خو
بهدهستهوه دهکات، وهک بلئی: بی بارانی تابووری نیمهی دامالی
داگیرکه میللهتی چهوساوه دادهمالی.

دامالان زور بهزیادهوه له دواکووتن و پاش کهوتن راگهپهنه بو
واتایه (تخلف) ی تازه باسم کرد. دهکری پهکیک خوی به

ثانقهست دوابخات بهلام هرگيز به ثانقهست خوی دانامالی .
 داقویان و قویان لهنزیکهوه خزمن . هرچی داقویانه بو
 قویانیکه له سهروه بهروه زیروه پیدا بووی . لهبنهوه بهروه
 سهروه دهبی همل قویان بی . له تهنیشانهوه قویانه . به همه
 حال ئیستاکه کسی وهانیه فارق بهو بارانه بکات له
 نروسین دا ، ئنجا دهشی بو (مقرص) هه مان (قویان) بهکاریت . بو
 (محدب) ، (زهق) له باره . (قویاری و زهقایی) له بهرانهر (تقرص
 و متحدب) جیی خوزمانن . قویان بریتی به له روودانی قویاری .
 (کوور) پش (محدب) دهگرتهوه بهلام بو (أحدب) گونجاوه .
 داچهکان - ترهل

داچوران : ئاو به قهد پالانهوه دادهدات ، یان بهتکمو میزواو
 بهروهوژیر دهگلتهوه پی دهلین (داچوران) . رهنگه بشی بلینن :
 پارهی پرژه که به مهسرهنی بی جی داچورا . هیندهت له
 سهرمابه که دزی بهوه دات چورانند .

ئاوئیکی له تهنخایی زهوی بزتهوه زهنی پی دهلین . عارده که
 زهنه کاوی پی دهگوتری . له بهروهی زهنه کاوی ناو باغ و کینگه
 ماسی دری بولی دهدهن ئاوه که ده کیشیت . ئه و (ماسی در)ه
 (مبزل) یکی بچووکه . ئه گهر له قهدی کهنده لان دهر بدانهوه
 داچورانی بو بهکار دیت . له ههندی باری داچوران (تسرب) ی
 عه ره بی دهست ده دات بهلام هرگیز له گهل (تسرب الاخبار) دا
 داچوران ناگونجی . خه بهر لیک ده کات ، ده دهلینی ، دزه ده کات .
 راستیه که ی (دزه کردن) بو (تسلل) له بارتیره . ده گوتری :
 به پی دزیلکه هات ، رویی . خوی دزی بهوه . به دزه هاته ناو
 خهلقی . برینه که ئاودز بووه . . .

دانه واندن بو (خضوع) کورت کراوهی سهردانه واندنه .
 دابوون به واتای داهاتنه وهیه . دابوون تی په ره که ی وه کو
 داهاتنه وه ده بیته داهینانه وه . دابوون بو مروقه بهلام داهاتن بو
 درهخت و خانوو که پرو سابات رویشتوره . داهاتنه وهش بو
 مروقه . داهاتنه وه له جیی (رکوع) له بارتیره تا چه مانه وه و
 کوور بوونه چونکه (اراده) ی تیدایه .

داهات : پیوستی به شی کردنه وه نی به ئه وهنده نه بی که دهقی
 کاری رابوردوی (هاتن) ی بی زیادو که تیدایه ، نه شم بیستوره

هیچ کارئیکی دیکه رهفتاری وهای کردی . داهات خوی
 وهر گراوه له (هات) که به شیهوی (ئاوه لئان) به کار هاتووه و
 گوتراوه : سالی هات . ئه م ساله هاته ، پار نه هات بوو . نیاس
 له م (هات) ه بو هیچ کارئیکی دیکه رهوانی به . هه ده لئی گرنگی
 باری گوزه ران به لای خهلقه وه رتی بو (هات) خوش کردوه .
 داپوشین ، داپوشتن بهک شتن

ته نانهت رهنگه پوشتن به پرشتربیت وهک که ده بیین
 نه گوتری (خوارده و پوشته) . پوشته و پرداغ بو هه مان ناشکرایه ،
 پوشتن نهختیک خوی له نهسله قالبی ئیرانی دزی به توه
 به لای قالبی کوردی دا له و رووه که هه موو ئه و فیعلانه ی له
 فارسی دا (د) ی چاوگی دوا ی فاولیان ماوه له کوردی دا (د) ه که
 په ریوه . به نمونه :

دزدیدن	دزین
خریدن	کپین
بریدن	برین
فرمودن	فرموون
بودن	بوون
دادن	دان
شدن به واتای رفتن	چوون
نهادن	نان ، نیان
هند . . .	

پوشینش وه کسو ئه و فیعلانه (د) ه که ی قرتاوه . له فارسی
 (پوشیدن) ه . هرچی (ت) ی چاوگه له دوا ی فاولسه وه ناقرتی
 وهک : دیتن ، ریتن ، هاتن ، بزروتن . له سه وه ده لیم پوشتن پتر
 به لای کوردی دا بوته وه .

عه ره ب له cover ی ئینگلیزی که به واتای پوشین دیت
 (تغطیه) ی کرد به زاراوه بو به سه ر اگه یشتنی سه رله بهری
 دهنگوباس و رووداو وهک که دهلین : (تغطیه اخبار الأمم
 المختلفة) له کوردی دا زهحمسه ت به لمینداری بگوتری :
 دهنگوباسه که و کویوونه وه که داپوشه ، بیوشه .

داپوش ناوی کارایه بو هموو شتیك دەروات که شان داپوشیت. نگر له پوئینهوه بیت ده بی کهرتیکی له گهل مفعول دا بیت وهك: سرپوش، روپوش، شیک پوش.

وشه شیک پوش ههل ده گرتی به زاراهه بو (بیوت الازیه) پروات: ثم کراسم له شیک پوشی ئه فرودیت کری. شیک پوشیکی نوی لای مالی نیوه کراوه ته وه. ئه پوش به کیکه جلکی جحیلانه له بهر بکات، به تایه تی، له تمه نی کاملی دا. پشگری (را):

راسان: بی زیادو کهم (تصدی) نهك (تحدی) ده گرتیه وه، به لام ئه و (تصدی) یه ئه مبروله باوه که ناحه زایه تی تیدایه: له کون دا وها نه بوو. له به شیکی بهری سوران دارسان ده لئین کهوا هم له گهل لووت دارسان تیکه له بیت و هم نهختیک پشت له فولکلوره. به ستوچکی کونینه همه ده لئی:

چهندم گوت خدری به سنی

به شمشخانان رامه سی

نگر بلئین: دامهرسی هاو قافیهی ریک نایی له گهل نیوه دپیری یه کهم دا. دوو جوړه به کارهینانی ریزمانی بو (راسان) ده ست ده دن، یه کیان ده ستووریتره به لام دزواره: ده لئین (فلانه کهس هر دهنگه هه لئینی رای ده سیمی). له راپووردوودا ده لئینی: رام سایی، رابان سایی، رات سانی... له نه می دا ده لئینی: رام مه سی، بارات نه سینی، رام نه سینی... جوړی دووه ئاساتره، به پرپوزیشن دینه گه ر وهك: فلانه کهس هر دهنگه هه لئینی لئی رنده سیم. کهردانی (لی راسان) وهك (لی راپه رین) قویتی که منسه لهوی پیشوو. ریزه ی یه کهم (رای سایی) می شیسوهی (انتقالی) راسانه وهك (رای هاتمی) له چاو (لی راهاتم) نه ستمه تره. ئیره جینی باسی (انتقالی و انتقالی پیچه وانه) تیدانابته وه هر ثم نمونه یه ده هینه وه بو چاوی دا خشاندن:

فیعلی ناسینی انتقالی انتقالی پیچه وانه

دهبم دهیمی ده می

ده گوتری بوی راسا به لام ده ش گوتری بوی هه لستام، بوت هاتم...

پاته ولاندن بو ولاغ له وهراندن ده بی که به گوریسیکی دریز

له له وهرگی ده به ستنه وه به هموو لایان دا بایی دریزایی په ته که ی ده توانی بو له وهر سووربخوا. تو لئی پاته ولاندن له بنه رت دا په ک ریشه نه بی له گهل ته ویله؟ پاته ویلاندن؟

به قیاس له زور وشه ی دیکه ی کوردی و بیگانه ده شی (پاته ولگه) بو ئه و پوانه به چوکه بی که شووره و په ریزی به دوردا کیشرابی. له ووه (پاته ولگه) خوی ده ست ده دات بو ئه و شونیه ی ئاژله ی تیدا به خیسوده کهریت به ناوی (تسمین).

پاته وولگه ی مهر، می گامیش، می به رزه... ئاژله یکی له و پاته وولگه یه به خیکرابی (پاته وله) ی پی ده گوتری: ثم مانگایه پاته وله یه. ریزه ی ناوی کارا (پاته ولئین) بو چاودیری ئاژله کان ده سازیت. ده شی (لیژنه ی راته ولئین) خوی چاودیریت. مهل له گهل پاته وولگه دا ناسازی چونکه راتاه ولئی. مریشک کولیتی هه یه ده ی چیتی. ده توانین په ره به و کولیته بستین، وهك عه رب (من باب التغلیب) و به شونی مریشک و عملی شیش و مهلی سه برین بلئین (کولیتستان) چونکه ده یان شونی جودای تیدایه مهلی لی ههل ده نیشت. (مه لستان) بو هه سوو مه لیک ده ست ده دات: وا په سندن ده کرتی (مه لستان) بو مهلی زینت بی. چهندم پی خوشه بییم به سه ر ده رگای پرژده ی ئاژهل و مریشک و مهل به خیکردنه وه نووسرابی: مه لستانی قه ندیل، پاته وولگه ی ئامیدی، کولیتستانی بازبان.

راپه رموون خوی به تهنی وشه ییکی ده وله مه نده. له بهری سوران (تی رادیتن) بارته قای ئه وه به لام له بروی سامانی زمانه وه راپه رموون بایه خدارتره چونکه تی رادیتن قهرزداری (دیتن) ه، راپه رموون قهرزدار نی یه به خودا راپه رموون و له خورادیتن وهك یکن. ده بی راپه رموون له بری (عشم، توقع) به سه ره خویی له کاریتت وهك بلئی: راپه رموونم له باری ئیستاکی ئابووریمان به ره و گه شان وه یه. راده په رمووم هینمایی په ره بستینی.

تی رادیتن دارشتنکی هه یه راگه یه نه: به تی رادیتسه ی ولاغه کهم خواسته وه. له لیسته ی زاراهه کانی گوژاره باس کراوه که ی کور، لاپه ره ۶۱ راکه ییشتن بو (اتصال - communication سایکولوژی) هاتوه. له لاپه ره ۶۶ دا راجه نین بو (انتفاض ketabolism) هاتوه. واتای ثم وشانه له زانستی

سایکولوژی روون دهنیتوه. له لاپه ۷۷دا (رایل) له لاپه
نه نومونه کوره بو (المعارضه الخشية) پیشیاز کراوه.

راموسین به واتای (تقییل kissing) و راموسان ماچه (قبلة)
فارسی (بوسیدن و بوسه) هی هبه. راموسین له ماچ کردن
په سندنره چونکه گهران ده کړیت، به لام له هموو زاره کان دا
ماچ له بری (قبلة) باوه.

بهی ده ستور (راموس) ناوی کارایه وهک: راهین، راگر.
(رایخ) بووه به ناوی بهرکار هرچند له قالی (راموس و
راهین) یش. راهین، راهین، راهین، راهین، راهین له
قالسی (ساده شین) دا بو ناوی نامیری نه ونه دهن کاره که
چی به چی بخت. دهی بریار بدری بو سووک دهر برین ناوه کان
کورت بکړینه وو یته: راهین، راهین، راهین، راهین، راهین.
باوه شین له ده ست کورت کړنه وه دهر جووه.

راوه برینی به له (رینکه وه) پیوه ندی به پیشگروه نی به. له
لاپه ۵۵، ۵۶، ۵۷ گو قاری ناویراوی کوردا ۱۰۰ زارواوه
هاتوون به (راوه) ده ست پی ده کهن به واتای (مذهب) له
فلسفه و منطق. به نمونه:

مذهب المشیه - رارهوی لی چوینا به نی

مذهب الذرائع - رارهوی به هانه گری

مذهب تنحی الذات - رارهوی خوده رهاویشن

پازانه ووش نهو (رایه) به پنه نی به، چونکه ده بیته
دپازیتوه نهک راده زیتوه - وهک هندی کس هله ی تیدا
ده کهن.

رایچیان، رایچ دان، رایچک دان: وهک (استفان) وانا
دبه خشن.

رایچک به واتای (به زور خهلق بهر وکار بردن) دیت.

بیگار هبنده رایچان شرودر نی به.

رایچان له واتای فرهنگی دا بهرته سکنه له (استفان)
چونکه ده شی تاکه کس رایچری، هرچی (استفان) ه
گشتی به. تنجا نه گهر چاوپوشی لی نه کړنی ده بی بلین:
رایچانی گشتی.

رایچ وهک رایخ ناوی بهرکاره چونکه ده گوتری رایچ دان.

کسیکی خهلق راده پیچی (رایچ دهی بو ده سازی).

له کاری (پنجان) دوو وشه گرنه وهرده گیرین: به کیان
(پنجه کان) به واتای zigzag. نم (ان) هی کوکرن نی به به لپکو
نهو (ان) به که به دوا ناوی به شیکی ناوایی به کانی کورده واری دا
دیت وهک: خدران، حاجی نومران، ماخو زینان، باله کیان.
دواتر روون دهنیتوه. نم (ان) پاشگریکه وه کو (اوه، او) -
له عهلیاوا، تویراوا، تیراوا) نیشانه ی ناوایی و زوی به.

زور به سیری له هه ل کولینه کانی ناوچه ی قهره غان
دهرکوت، بهر له وهنده هزار ساله ناوچه که ناوی (قهه ران)
بووه. د. نوزی رشید لیمی پرسی تاخو وشه ی (قهه ران) لهو
زمانه هندی نه وروپایی یانه ی دهیان زانم هیچ وانا دبه خشیت؟
پیم گوتوه: قاهر به زوی به که ده گوتری سخت و کم برشت
بی. دهرکوت زوی به کانی (قهه ران) یش قاقرن. دور نی به
قاقران بوو یته قهره غان.

وشه ی دووم (پنجه به دهره) به که له ینگلیزی vicious
circle و له عره بی (حلقه مفرغه) ی پی ده لین. پنجه کان بو
زنگراک و پنجه به دهره بو حلقه مفرغه دوو زارواوی رینکوپیکن.
راسپاردن (ترصیه) به. به خوام سپاردیت، واتای دپاره.
نه سپارده کسیکه راسپارده ی بکراره. (spare) ی ینگلیزی له
سپاردن نزیکه.

راسپارده له جلاک و شتی دیکه ی دروست کراودا (رادایی)
ده گریته وه له گه ل نی بینی نه وهی که (رای رادایی پیشگر نی به،
رهنه کور دیش نه بی چونکه ده شی له (ره نی دایی) بومه هاتینت.
کورد ده لی: بیرورا له جی بیرو پهنی. به همه حال نیستا به
کوردی حباب ده کړنی.

رامال دان له زارواوی عسکری به (اکتساح) دهروات.
وشه که له (مالین) هوه هاتوه.

راگوتستن له گه ل گواستنوه، گوتسته وه، گوازیته وه دا په ک
واتایه، یاخود با بلیم به زوری بو په ک مبه مست به کار دین،
چونکه جوداوازی به کی ورد له نیوان دا هه به. راگوتستن وشه ی
عه شیرمه له چاو وشه کانی دیکه دا ته کانیکی تیدا به بایی نه وهی
ژیانی نا نارامی شاخ و داخ له ژبانی شار جودا دهنیتوه هر

بویه به که ده گینه بووک گواستنه وه بابای عه شیرتیش دهلی
بووکم گواستنه وه نك بووکم راگونیست. دهلی مانه کم و
مهزه کم راگونیست.

بچینه سر باسی پیشگری (وه).

نم پیشگره بزورتنه ویهیکی که وانه بی و بازنه بی راهه گه بی نی.
بنه چه کی (وه) ده چینه وه بو (فهرتهن) ی نافیستا که په واتای
سووران هاتوه. پیشگری (وه) له فارسی دا نی یه.

به باوه ری من فیعلی (وه رین) ی کوردی و (فهرتهن) ی
نافیستاش په ک شتن، نهختیک گورانی به سردها هاتوه. له لایه ن
گورانی قالبه وه نه ونده جوداوازی نی به له نیواتیان دا گرفت
په یدا بکات. که بزانی (په شوو، په سوو) ی نافیستا بوویته
(په ن) و (په شووان) بوویته (شووان) سهیر نی یه، (فهرتهن)
بوویته (وه رین). له کوردی دا کم (فیعل) هه ن وه کو (دیتن)
دهنگی (ت) نی دا که ویتته نیوان (ن) ی چاوگ و دهنگی (ی).
سهیر نی یه نهو (ت) ه قرتابی.

له لایه ن واتاوه (وه رین) سوورانیك لهو شته پیداده کات. که
وشه که قالبیان په ک بوو، یاخود زور له به کدی نریک بوون هه
خوستان که له دوو ولات دا واتایان ده گوریت. به نموننه
(بطیخ) له عیراق بو کاله که. له رفاواوی عیراق هه تا میسر به
شووی ده لین. خو نیمکان نی یه وشه ی (بطیخ) له بهر جودایی
واتا به دوو وشه ی له به کدی جودا بزمیردی. نیستا که ده زانین
وشه ی (دیو) بهر له زهرده شت بو خوا داندرا بوو دواتر کرا به هی
غهیری خوا. بویه (زیوس) که زووتر گه یشتبوه نه وروپا به
(خوا) مایه وه.

نمه باوه ری من له ناست (فهرتهن، وه رین) دا.

پیشگری (وه) په سه ن دوو نی یه، له گه ل چهنده
(فعل) یك دا، ده رده که ویت.

وه رگرتن، وه رکه ورتن، وه رسووران، وه رجه رخان،
تی وه ریچان، تی وه رهاتن، تی وه ردان، تی وه رچرون،
تی وه رکردن، بی وه ریوون.

وشه ی (تی وه ریخ) که له به خسته وه هاتوه تی وه ریخسته
نه هاتوه. هه ر ده لی (تی خستن - تی یه خستن) نهو (وه هی

چوته ناوه وه. هه رچونیک بی (تی وه ریخ) زاراوه ییکی حازر
به دهستی بویه خاندوون له بری (تحشیه - له حشوه وه).

ده گوتری: به تی وه ریخ فه که ی خسته روو. واته له وینه ی
که لین پرکردنه وه ی وتویژ، نه ک یه که سه رو پاته وپات، مه بهستی
درکاند. نم (تحشیه) یه پیوه ندی به (حاشیه) وه نی یه که
په راویزی ده ورا نده وری بابه تی نووسینه نه ک ناوه روک.

لهو ده نموننه ی (فیعل) که (وه) به پیشگر تیان دا
ده رده که ونی تنها چوار فیعلیان (وه) ی بی واسیته یان پیوه به که
به لگه به بو ده گمن بوونی پیشگری (وه). به نه زمون و
لیگه رانی بی هه ناسه سواری بو (هه ل) تنها لهو کارانه ی
(ا، ب، پ، ت، ج) ده ست بی ده که ن ۲۷ نموننه دوزی یه وه
پیشگری (هه ل) ی پیوه به. له نموننه کانی پیشگری (دا) هه تا
پیتی (ک) ۳۰ داننه دوزی یه وه. له بو (را) هه تا پیتی (ر) ۳۰
نموننه دوزی یه وه.

له لاپه ره ۶۱ ی تاریخ ایران باستان، نووسینی پورداود وشه ی
vairya هاتوه له ره گی var وه رگیراوه. نه میان به واتای (برکزیدن)
هه ل بژاردن و ترجیح هاتوه. به بی واتاخوازی (var) له وشه ی
هه لاواردن، هه ل - ناوار - دن) دا به دیار ده داته وه. (تا) ی به رای
(فهر) پیشگری هه بوون و (ایجابیه) له نافیستادا وه ک: آخوند
[خویننده وار]. . . نارام، ناشنا، ناراسته. (فهرتهن) ی پیشتر
باس کراو که پیشگری (وه) ی لی ماوه ته وه جودایه له (فهر) ی

vairya

(تی وه ردان) ده شی بو (توریط) وه ربگری.

[فیعلی وه رگه ران، وه رگه راندن، وه رگه ران په ک ریشنه.

له بیرم کردبوو]

له ناخاوتنی ناوخه لئ (وه رگه ران) به واتای (کافر بوون)
هاتوه. به وردی لیك بدریته وه (وه رگه ران) بو (صبا) له باره وه ک که
کافر کانی قوره ییش گوتیان: صبا الولید، وه لید وه رگه ران.
(وه رگه ران) بو (مقلب) ده ست ده دات که فهران وه رده گیری.

وه رگه ران خویشی بو (ارتداد) ده ست ده دات: کابرا له
کوردایه تی وه رگه ران. لی هه ل گه رانه وه بو (تمرد) له باره: کابرا له
حیزبه که ی هه ل گه راپه وه.

بۇ (سماعی) نەلەفون بە زاراوه (وهرگره) رهوايه که بهرانبەر وشه ئینگلیزییه کهی receiver دیت. فارس (گوشی - گونچکهیی) بۇ بهکار دینیت.

بۇ (مضمد) له کوردی دا برینتیج رژویسه. بۇ (ضمادات) وشه (وهرینچه) به خراب نازانم.

وهك دباره (وهر) به بی واتای بهرتهتی خوی لهگهل فیعلیک دیت که بزوتنهوهی ئاشکرای تیدایی. ناشی بگوترنی: وهرنوسوتن، وهردیتن. بهلام بهپی دهشورور دهشی ههروهك دهگوترنی (ههل فرین) بش گوترنی (وهرفرین) بۇ فرینکی له سهرهتاوه کهوانهیی بی. نهگوتراره (دافرین) بهلام لهگهل (لیسیان) که به واتای نیشته (دالیسیان) م بیستوه.

له زاراوهی عهسکهری (انتشار) ههیه لهگهل (بلاووبونهوه) دا ناگونجی چونکه له بلاووبونهوه دا ئاسانج نی به، بهلام له (بی وهریسون) دا نهو ئاسانج و نیازه ههیه که له (انتشار عسکری) دا ههیه. (بی وهرکردن) تی پیری بی وهربوونه. تی بییی:

تی وهردان بۇ (توریط) بی ناشی (تی وهرچوون) بۇ (تورط) بی ههرچهند له بشهپهت دا تی پهزو تی نهپهری ههمان واتان: کوردی وشه کی کونی ههیه بۇ (تورط) نهویش (تیوهگلان)ه. تیوهگلانکی لی بزگاربوونی نهی دهپته (پیوه بوون).

پاشگر دهوینکی زور گهوهی ههیه له وشه پونان و زاراوه دا: نهو پاشگرانهی که ههر به دوا (فیعل) دا دین له مانه: دهنگی (۱) ئهلف وهك: ترس، ترسا - ترش، ترشا - سوور، سوورا...

ئهم دهنگه به زوری فیعلی نهوتو دروست دهکن که لهخووه روو دهه، کارا [فاعل] تیان دا ماندوو نایی. دهلین: گلا، ههزا، دپا پسا، نووسا، پسا، خلیسکا، سووتا، شیوا... هتد. کارا لهم فیعلاته دا دهوری دلخوازی نی به، چونکه بی خوازی نهو روو دهه. من ناوم ناون کاری روودان (افعال الوقوع). بهلام له عهوهی دا (افعال المطاوعه) یان بی دهلین و له چهندن ریزهوه پهباده بن.

پاشگرینکی دیکه ههیه لهم پاشگره (۱) نزیکه، نهختیکی

لی دهترازی بهوه دا که شیوه گوری رادهگه یه نی نهك روودانی پرووت. پاشگری (کا) ئهم دهوره دهپیت بهلام نمونهی کهمن. دهلین: بزکا، ههل تروشکا، ههل پرووکا، پروکایهوه، نووسکایهوه، دامرکا...

جاریکیان قسه لهوه دهکرا که فیعل له وشه (ههلم) وهرگیری به واتای (تبخس). ههندیک خاوه ن رای گوتیان (ههلم، دههلمنی). من گوتم: له بهر شیوه گوری له ئاوهوه بۇ ههلم دهی (ههلمکا) بی. پیوسته بلین ئاوه که ههلمکا، دههلمکی.

دهشی بۇ بزبوونی مندال بلین: منداله که بزرا. بهلام بهکک له پسر پسر بیت دهی بلین (پسرا، دهپسرا). ئه گهر پیروونه که عادهتی بی که فهرقی بهرهستی بی نهکری دهشی بلین: فلان پیرا، ئهوجار مرد.

نور دهپروکتیهوه، پروکایهوه نهك پوویهوه چونکه شیوهی دهگوری. نوزانهوهی به نیادهم که راگونیزا بۇ نازی و سهگ دهپته: نووسکایهوه. بیستومه گوتویانه: تازی که بهردیکی بی کهوت فرروسکا.

پاشگرینکی دیکه (رای کاری کارا بزره (مینی للمجهول): کوزرا، دیترا، خورا...

ئهم سی پاشگره ههر سیان کاری روودان به دهستهوه دهه ن تنانهت (را) کاری تی په دهکاته کاری روودان. تی نهپهری عادهتی هیزی پتره له کاری روودان به نمونه: رفیی، دهروات به ئارهزوی بزیشسووه که سه ههل دهات، کهچی سووتا، دهسووتی له خووه روو دهات.

ئهم سی پاشگره له ئاینده دا ئهلفه که یان دهپته (ی):

- سووتا - دهسووتی
- خلیسکا - دهخلیسکی
- دیترا - دهدیتری
- پزا - دهپزی
- بزکا - دهبزکی
- فروشرا - دهفروشری

زره پاشگرینک ههیه به دوا ههندی فیعلوه له پرووالهت دا

خزوی به پاشگر دنوتنی وهك:

خز - خزی

خش - خشی

جم - جمی

فر - فری

در - دریم

دز - دزیم

ثم (ی) کوتایی وشکان له چاوگه دا بنه رته تی به: خزین،

فرین، خشین، درین، جمین، دزین. له موه دهرده کهوتی (ی)

لهو فیعلانه دا هی کهسی سی یه می تاک نی به، خو ده زانین له

تی نه پیردا کهسی سی یه می تاک به راناو دهرناکهوتی.

که فیعلکان له ثابینه دا گهردان بکهین ده بنه: ده خزم،

ده فرم، ده خشم، ده درم، ده جسم، ده دزم. له هیچیان دا نو

(ی) ه که به زره پاشگرم دانا دهرنه کهوتهوه. له موه دیاره پاشگر

نی به، چونکه پاشگر له هموو فیعلیکدا دهرده کهوتیهوه.

باسی چوتیه تی هاتنه وه نه هاتنه وهی دهنگی نیش نوونی

چاوگه زوری به به روهویه، لیره دا چی دیکه ی له سر ناروم چونکه

نیشمان پی نی به.

پاشگری (اندن) پاشگریکی به هیزه تی نه پیر ده کا به تی بهر،

وه ماش دبی له دهنگی گیان له بهرو بی گیان (فیعل) داده هینی.

فیعلیکی کوتایی به (ا) هاتیو نه نا (ندن) ی پیوه ده لکیندرنی

بو تی بهر کردن. همر فیعلیکی کوتایی به (ی) هاتیوت ته گهر

(اندن) ی به خویهوه، گرت (ی) ه که ی ده سوت:

خزین - خزاندن

سوتان - سوتاندن

زیره - زیراندن

رؤین - رؤیاندن

هه لستان - هه لستاندن

گرمه - گرماندن

له مین - له فاندن

چوون - چوواندن

بوره - بوراندن

لهو دهنگانه ی: زیره، گرمه، بوره... دا بزوتنی هه -

فه نحه می عه ریه ی) که به دووایانه وه بوو سوا.

پاشگری (وه) ده مته ته وه هل ده گرتی له وه دا نایا (وه) پاشگره

یاخود (وه). لیره دا پیوه خهریک نابین، ته رنده ده لیم که له

کرمانجی سه روودا به پیشگر دیت و نیمکان نی به فته که ی

به رای ده رکه ویت. هندی عه شیرته نی کوردستانی جنوبیش

ناوانوه به پیشگر به کاری ده هینن وهك که ده لین: ناوه که وه خو،

ده رکه کم لی وه که...

ثم پاشگره گه لیک واناکوری به فیعل ده کات. نوو سه ران

له باره یانه وه نوو سیوه و زوری به ده وری که له وشه سازی دا ده بیئت

روون بوته وه به لام جاری ماویه نی پشکینه وه ی نیدابگری به

نمونه باسی تهوم نه دیت که چون له: که وتم و هه لسانه وه،

چووم و هاتمه وه، برده وه و درانده وه، سه رکه وتم و هاتمه وه

خواری... دا فیعلی دووم به هل گیرانه وه یاخود شکانده وه ی

فیعلی به کم حساب کراوه بوته به رده وام بوونی پنجه وانیه ی

تهر وهك که دوویاره بوریتیه وه.

به کاره نیانیکی دیکه ی (وه) که نه هاته بهر چاووم باس

کرای پی تهویه که ده گوتری: هینه باران باری ناو رویشته وه.

دوای شش ساعات دوام به فره که کهوته وه. له مانه دا وه

هی دیکه ی وهك ته واتیش دا ناخویه وری کورد مه به ستیکی دهرنه زهر

کردوه که به بی (وه) دهرناپردی، خوینه ریش وه کو ناخویه وری با

دل بگریزی بز هه ست کردن به مه به سه. به همه حال لیره دا

پیم نی به له تاک ناکی تهو به کاره نیانسه بشوژمه وه نه نانت

سه رچاوه ی تهوژشم لانی به پشی پی بیستم به لام، له نمونه دا

ده لیم: به فرکه وت مه به سستی ده ست نیشانی نیدانی به مه گهر

ته وه ی که ده شی له رسته ی (به فریاری) دا به لگه نی به به فره که

دنیا ی سپی کردی. که ده لئی شه وئی به فر ده سستی پی کرد

سه بی نی لای چیشه نگاو کهوته وه. له مه دا زنده دهرخستیک هه به

که له رسته ی (به فرکه وت) دا نی به چونکه رهنگه به کسه ر

کهوتی...

تهو پاشگرانه نیکرایان به وه دا له پاشگری دیکه جودا ده بنه وه

که فیعل وهك فیعل ده بیئیه وه دنا پاشگری دیکه ش هه ن به

فیعلوه بلکین به لام دهی گورن به نا، یان ناوه نساو، یان ناوه نکار وهک:

کوتان - کونهک

زانین - زانا

سووتان - سوونوو

بزووتن - بزوز

پیشتن - بیژینگه

رووانین - رووانگه

پاشگری (رای کاری کارابزر [مبني للمجهول] دوری سهره کی ناینی له روتانی وشه چونکه دهی پیشتر کاری کارا دیار [مبني للمعلم] ههروینی تنجا (رای لی کهوتیتهوهو دوری بییت.

بو سوود وهرگرتن لهو پاشگرانه دور پیناز ههیه:

یه که میان تهویه بهدوا فیملی حازر به دست دا بگرتین که پاشگری پیوهی. له نمونه ی شم پینازه سهیری لاپه ره ۴۶۶ ی گوفاره که ی کور بکه ده بییت:

ره خسکان - تکامل - integration

سازان - تکيف - adaptation

گونجان - توافق - adjustment

دوه میان تهویه به هو ی پاشگره کان فیملی تازه ی نه بیستراو له وشه ی کوردی و بیگانه دروست بکه ین.

گرتنه بهری پینازی دووم بو روتانی وشه و زاراهوی تازه سهره پای نموه که کارتیکی به ئه رک و ورده، به خودا پاپه رمرونی زاراهو سازو روشنییرانی شی دهوی ئه ویش به زوره ملی و پی له جهرگی خونان نایه ته دی: دهی پهنه له زمانی پیشکه ووتوتر وهر بگری، چون بای پیوست و بای داگردنیش بی پروا له زمانی خونان و بیگانهش وشه و زاراهویان داتاشیوهو به ره های مه بهستی بی ده رده برن و به سه یشی دا زالن. له وشه ی orient که به واتای روزه لاته oriental یان هه ل ناوه بو خوره لاتنی. تنجا هاتون رینک و پینک orientalization یان قیت راگرتوه به قه دهر قه لای میری سوران، ئه گهر ده قه اوده ق بی که پنه کوردی ده بیته

(خوره لاتنیانندن). شم وشه یه له چاوهی دیکه جووجه لهی وشانزا حساب ده کری. برا عه ره به کان هاتون به ره های (اکسده، هدرجه، بستره... یان دارشتوهو ده ستیان خوش بیت. زهینه له کوسه یان خسته سهر کیشی زمانی خونان بووبه (زین الفوس). بهر له هه زار سال روردرکیان کرده لزیق... پاتریارک، بطریق... و. هند ریزاوی (الخوارزمی) یان کرده لوگاریتم. ئینگلیز دلای نایهت وشه ی خوی بو زاراهو به کار بهینی له بیگانه ده خوازینتهوه. به نمونه noctambulism [لیژنه ی زاراهوی کور خه وروپی بو دانان] یه که رنی ئینگلیزی ره سه نی تیدا نی یه. تنجا ئیسه ئه گهر ئیکرا هوش و دلان نه که یتهوه بو فره واندنی [به ئانقست و فره وان هم کرد به فیعل] زمانه که مان به گرتنه بهری ئه و پینازانه ی که زمانی جیهانی پیشکه ووتوی بی دهوله مند بووه سأل و سأل له چاو میله تانی تر دوا ده که یین. ئه و سأل لیژنه ی زاراهوی کور که خهریکی زاراهو سازی بوو دوونسی نه کرد له ودها که هه رچی به پینی دستوره سه لیشندراوه کانی خوی و دستوره کانی زمانی کوردی ره وایت کومی لی نه کات. له و هه زارو نه وهنده زاراهوی پینیازی کرد ئه و زماره به له و جوړه بوون که فیعلیان به (پاشگری اندن) کوتای یان دیت ناوانه وش به (ان):

رامان	استغراق
تی رامان	التأمل الذاتی
سه پاندن	الحکم
وروژاندن	استدعاء
کشانهوه	انسحاب
خه له فان	ذهان الشيخوخة
چه پاندن	الکبت
لیگه ران	استقراء
به خوه گلان	انغماس الذات
تیزانگه	الرحم
گه شانهوه	انبساط

ناساندن	تعريف
هه لژان	الفيض أو الصدور
وئى چواندن	تمثيل
هه لوه شان	تفكك
سه لماندن	تصديق
په له ی ژيان	تنازع البقاء
هه لکشان	تسامى
گونجان	توافق
سازان	تكيف
کوزانه وه	انطفاء
رييازى قه زساندن	طريقة التثدير
حه په سان	الجدبة (في الصوفية)
پله ی شيان	درجة الاحتمال
تيخزان	الحلول
سازاندن	اصلاح
نرخاندن	تقدير
گه ياندن	الدلالة
شلژان	شده الاضطراب
گونجاندن	توفيق
زاناندن	الادراك المعرفي

هه و النامه ی

ئايا نهو زاراوانه له چييان كه مه؟ هه رجوئيك يى بهو لاي تواناوه داواناكرى.

به كارهينانى نهو پاشگرانه بو داهينانى وشه ي تازه به يى سروشتيان ده يى. پاشگرى (ا) نهلف بو داهينانى فيعلى پروودانى سافيلكه به [ساويلكه بهر هيج قياسيك ناكه وئى مه گه نه وه ي بليين ده نكيكى له سافيلكه گوزيوه] كه شيوه گوزرى تيدانه يى، به نمونه: زوى راست و يى كوسپ يى ده گوترى (تخت)، (تختايى) ناوى مه عنايه له و وهر گيراوه. تنجا نه گه زوى يه كه به هيزيكى سروشتى يا خود به هه وئى بنيادم تخت بوويى و ويستان نهو (ا) ه ي لى به كار به يين ده ليين: زوى يه كه تخت، ده تختى. نه گه زوى يه كه به سر بهر زايى گردى كه وه بوو ده شى بليين: زوى يه كه هه ل تختا. هه ل بهت تا ئيستا شتى نه و توئى له لايه ن كه سه وه له پشت مي زى نووسينه وه نه كراوه، قسه مان له ده ستوروو له داخوازى وشو بارى پروودانه. كه س په خنه ي نى يه له په يدابوونى وشه ي (قلقلان) كه به بيرى خاوه ن بيران دا نايه ت له كه نكيه وه كه وئو ته سر زمانان. به لام نه گه ر په كيك له جينگل خواردن كه بهو لاي قلقلانه وه يه فيل دابريزيت و بلى: كابر قلقلان جينگلا، خه لى جينگلا ي لى به داوئوه ده كه ن. كئى ده وئى له هه لپه وه بو (هه لپان) به چيت؟ به لام ده يى خوينده وار نيگاي فوهان يى بايى نه وه ي له شيوازى بهر وه يئش چوونى زمانى ميلله تان په ند وه ريگرى بو زمانه كه ي خوى. ده يى گونم بو راديرى كه ده ليم ناشى له زاراوه ي (هه لته تختان) وه بو نه وه به چى كه نه گه ر تخت بوويك له پر پروي داو شيوه گوزرى تيدابوو، كه هه يه، خيرا (تختكان) ي بو په چاوبكات چونكه له بهر زه ينى مرو ف دا تختايى وئهى بنه رته ي به بو زوى، زه قايى و دادراوى به سهرى دا ديت بو به ده يى (تختان) ي لى به كار به يينى به ته واوى وه كه نه وه ي كه ئاويك شلوى بيت و به دهرمانيك به كسر پروون بيته وه ناشى (پروونكا) ي بو به كار بيت چونكه شلوى يى له لاره به سهر ئاودا هاتوووه ده نا خوى به نه سل پروونه. نه گه ر ئاويك له پر شلوى بوو ده شى بليين: (ئاوه كه شيلووكا)

نه م نمونانه به گشتى له بارن، نه خويان له خويان دا شهر يى فروشن هه ل ده گرن نه زمانه كه شمان هه ز له له مپه رى يئش چه رخي عه ره بانه ده كات. په كيك په خنه ي له وشه ييك بوو ده يى به لگه ي به هيزى هه بيت و هه تا بوئى بلوى وشه ي له بارتر يئشكش بكات. چى به چاكه ي نه م ليته يه وه ده ي ئيم بو هه موو كار يكي نه و توئى ديكه شى ده ليم. له لاپه ره ۷۲ زاراوه ي (په هه ندى فرازو وئى) بو سيرال نمو course of develop ment له لاپه ره ۷۴ (سروشتى تاوگيى) بو الطيعة الانفعالية nature passionel (به هره گيى) بو المكتسب aqul red هاتوون.

بهی پی دستوور چهندیکی فیعل بهو باشگری (أ) ئەلف
پهیدا برویت دهشی به (اندن) تی پەر بگری. ئەوهی (کا) دهی کا
به فیعل، ئەویش هەل دەگری بیته (کاندی).

پیوسته سهرنجی خوینەر بو دیاردهییکی سەر به زمان، که
دهکیشتیهوه بو فۆنه تیکیش، رابکیشم: دهنگی ناخواتن ههیه
چالاکه، ههیشه تهنهله. دهنگی (ک) له ههره چالاکهکانه له
دارشتی جوهرهها وشه بهشار دهی وهک:

فرین، فرکهی دهمار، ناوی مهعنايه
کوتان، کونهک، ناوی نامیره

پهستن، پهستهک، ناوی بهرکاره

بنج، بنچک ناوی گشتی به.

چاو، چاویلکه.. خهم، خهمۆک - شهو، شهوکی... هتد
دهنگی (ز) تهنهله ههروهههش ق، ب، ج، ف... هتد

زاراوهساز دهی پهنا بو دهنگی چالاک بهریت ئەک تهنهله
لیره دا ریم نیه، لیشم داواناکرتی بهدوا ههموو تهو وشانه
بکهووم که ئەگەر رینی بهرفهروانی زاراوهسازی بگرمه بهر دهوانم
به (اندن) وشهیان لی سازدم. بهک دوو نمونه بو ئەم مه بهسته
بهسن:

بهرائبه (الهدرجة) دهشی (هایدر و جاندن) بروات. لهبری
(الأكسدة) (توکسیداندن). راستی بهکهی (هدرجة و أكسدة)
هاورمه سن نین. دهسو له ناست توکسیددا له (هایدر و،
هایدریت) فیعل وهه بگری. ئەوسا وشهی (هایدراندن) په سهند
دهی.

بو (تسجیس) دهتوانین (دورهختاندن، لیراندن) بروین. ئەم
زاراوهیه بو پهیدا کردنی لیرستانی گهورهیه. ئەگەر بو پروویوی
بچووک بیت وشهی (خیزه ل) ههیه بگریته (خیزه لاندن).
لهوانهیه هه ریمیک لیره لهونی کومهله داری لی برویت و به
هه سروی بگوتری (خیزه لاندن). هه ریمه کەش پی بگوتری
خیزه لستان ئەک لیرستان.

لهو تاقمه زاراوهیهی که له لیستهی زاراوهکانی کورم
هەل بژارد دوو زاراوهی (ناساندن. زاناندن) هاتن. ناساندن

تی پەر کردنی ناسینه که خویشی تی بهره. ناسین ئاشکرا به
چی به. ناساندن به واتای (پی ناسین) دیت. دهلی: دارام به
براکم ناساند، واته وهام کرد براکم دارا بناسیت. که گویت:
دارام له براکم ناساند دیاره وههات کردوو دارا براکت
بناسیت.

زاناندن (الادراك المعرفی) ئەو زانینه به ههولی تی فکیرین و
خوهرس دان پهیدا هه پی ئەک زانینی عادهتی که له خووه دیت.
ئیتا دواي سألەهای نووسینی نوئی بابەت و چاو راهاتن له
جوهرههای زاراوهی سهردم کانی ئەوهمان هاتوو به رهایی له
دروست زاراوهی (دروستاندن) بو (تبریر، تحلیل - به حهلال
زاتین) رهوابیین. ئیمه (خوینەر، بهنر، بیستر... مان رههاند
بوچی رههاندن و دروستاندن نه رههینین؟

دهمیکه له نووسین دا برووم کردووه که دوو فیعل هه
ریشهی (اندن) یان به گورای ماوه. ریشهی تی نه پریان له
شارهکان کوربوتهوه بهلام به سهرزاری ههندی عهشرتی
شاخ نشین جاری زیندوووه. دوو فیعله که (چاندن،
ستاندن) ن. تی نه پریان لهو عهشره تاندا وهکو هه تی نه پریک
پی کیشه له کاردایه، دهلین (چنان، ستان). گویت لی دهی
دهگوتری. ئەو بهریانه تووتته دوتنی چنا. چهندی دهکم عاردی
بهر جوم بو ناچنی.

دهگوتری: قهرز که به من نهستا مهگه به محکمه بستی.
تۆلهی مههکه مهگه رخوا، دهنا به کەس ناستی.

له شارهکان به ناچاری دهلین نهچاندنی، دهچیندرنی -
ستاندرا، دهستیندرنی. ستاندن له سلیمانی جارنکی دیکهش
لی قرناوه یوته (سەندن) دهی نووسهران ئەم دوو فیعله ره سەنه
بو زمانی ئەدهی زیندوو بکه نهوه.

ستاندن و چاندن له بنه رەت دا (ستاندن و چاندن) بووه
بهلام بهتواوی ئەو نوونهیان دۆراندوووه. رهنگه له بهر ناقولایی
به دوا به کدی دا هاتنی دوو نوون په کیان سوا بیت.

گهردانی (اندن) و هاو ریکانی (ا، کا، را) دهستوری به. له
ئاییندهدا ئەلفه کیان ده بیته (ی): دهسرویتنی، ده پزنی،

دەپەشزۇكى دەپىتىرى. (دەسۋوتىنى) كە تىپەرە، ئەو (ئى)ەى
 دواى (ت)ەكە مەبەستە كە لە ئەلفەوۋە گۇراوۋە، (ئى)ەى دواى
 باپەخى نىپە، چۈنكە لە كەسى سىپەمى تاك دا دەردەكەوئىت،
 كە گوتت (دەسۋوتىنىم) ئەو (ئى)ە دەروات.

چەند رىزەيەكى دېكەى فېعل ھەپە ۋەك ئەمانە گەردانىان
 دەستورىپە: كىلان، پىوان، پىكان، كىشان...

بوواردن، سپاردن، ھەناردن، ژماردن... تەنھا (خواردن)
 رىزەپەرە. ئەم دوو رىزەپەش ھەر تىپەرن ۋەكو سوتاندن.

لەبەر ھۆيىكى لىمانەوۋە دىيار تىپە تەنھا رىزەى (بوواردن،
 سپاردن...) بەبەرپەرە ھەپە (سپاردە، بژاردە، ھەناردە،
 بوواردە...) ئى ۋە رېگىرى تىپە ناۋى بەركار. لىرەش دا
 (خوواردە) رىزەپەرە چۈنكە ناۋى كاراپە.

ناشى بلىنىن سوتندە، بىژدە... ھەرۋەك ناشى بلىنىن:
 كىلدە، ھىندە... لە رىزەى (اندن) بۇپەيدە اكردى ۋەشەيىك
 (سوتاندراۋى) لى فام بىكرىتەوۋە دەگەرىننەوۋە بىژى تەپەپەكەى و
 دەلىنىن: سوتناۋ، بىژاۋ... لە رىزەى كىلان و تىراپىش دوو
 فېعلى (كىشان و پىوان) ناۋى مەعنايان لى كەوتۈتەوۋە (كىشانە،
 پىوانە).

رىزەى (اندن) ۋەئە دوو رىزەپەى وىران و سپاردن گەردانىان:
 دەدورنىم - دەبىژنىم
 دەكىلم - دەپىپوم
 دەژمىم - دەبوزىم
 دەپىنىم - دەتەقىنىم
 دەوزىم - دەھىنىم
 دەسپىم - ھەل دەپەسپىم

سەرلەبەر دەستورىپە. خواردن نايتە دەخوئىم، دەپىتە
 دەخوئىم. ناۋى كاراى دارىژراۋىشى دەپىتە (نان خوئى) نەك
 (نان خوئى)

ۋەشى (كىلگە) لەو رىزەپەدا دەرى دەخات كە تەنھا (كىل)
 بىنەرەتەپە. لە ۋەشەكانى (ۋوردىپىۋ، بوئىر، گۇرانى بىژ - بىژام،
 دەبىژم...) پىشەوۋە مەعلوم دەكرى كەوا بەشى بەراپەيان

بەپەرەتىن.

بە قىياس لە (كىلگە) كە ئەلفى (كىلان) ى رۇيشتوۋە ئىنجا
 لىى دارىژراۋە دەپى بۇ رىزەى (اندن) پىش بەشى بەراپە ئەلفەكە
 بەھلىنەوۋە بلىنىن: سوتنگە نەك سوتىنگە بەواتى (محرقة).
 سوتەك بۇ (حارق) دەروات ۋەك كە كورد گوتتەتى (چەنگە
 سوتتەكە). بەلام ناشى شەقامە رىى مېژوۋى كۆرېكەپەنەوۋە لەو
 بوارانەدا كە ئاخىۋەرى كورد بۇ ۋەشەسازى رۇيشتوۋە. گوتراۋە:

خەو - رەۋىنە	لە رەۋاندنەوۋە
سە - پىنىكە	لە پساندنەوۋە
بىن - بىژىكە	لە بىژاۋتەوۋە
دادن - تەزىن	لە تەزاندنەوۋە

نەمۋەنى (بىژاۋتن) م ھىنا بە نىيازىك بۇ لىكۆلىنەوۋە بەپەكەدى
 گرتىن:

رىزەى بىژاۋتن، پالائىن، پىتاۋتن، پەستاۋتن، گواستەوۋە،
 قەلاشنى و فېعلى دېكەش ۋەكو رىزەكانى سوتاندن، كىلان،
 ژماردن دەسنورىپەوۋە لە گەردان دا بە پەك چەدا دەرۇن:
 دەبىژوم، دەپىتىوم، دەپالىوم، دەگوزىمەوۋە، دەقەلىشىم.
 لە قالب دا ئەم رىزەپە خىزمە لەگەل سپاردن، ژماردن.
 فەرفىيان ئەوۋىپە كە دەنگى بەراپە نوۋى چارگە لەم ئاقسەدا
 (ت) ۋە لەۋى دېكەدا (د)ە. بە سەرنج دەردەكەۋى ھەموو ئەو
 فېعلانەى دەنگى پىش (د، ت) ى چاۋگىيان دەنگى (ر) بىت
 دەنگى (د) ى بۇ خوۋى راکىشاۋە. سبار، ژمار، پەسار، ھەلاۋار،
 بوار... ۋا بىزانم تەنھا لە (گرتىن) دا دەنگى (ت) كەوتۈتە دواى
 (ر) لەمەوۋە دەردەكەۋى دەنگى (ر) پىش ھەز لە (د) دەكات.
 لەلاپەكى دېكەشەوۋە، ئەگەر لە (بىژاۋتن، پالائىن...) پەستاۋتن
 دەنگى (د) ھاتىپە دەبوۋە بىپى دەستور ھەموو ئەو (د) انە
 بسونىن، ئەوسا دەبوۋ (و) بىتە دەنگى چاۋگى كە ئەمەش دىزى
 ھەموو دەستورى چاۋگى كوردىپە، جگە لە ئاقولائى دەربىرى
 بىژاۋون، پىتاۋون...

ته گمر گواستهوه، گوازدنهوه بیت دهیی سهرله نوی بو
 لایه نه دا بیینهوه که دهنگی (ز) بهوه سناوی له یهك وشه دا نایه ته
 بهرای (د). دالی گوازدنهوه که گورا به (ت) له خووه (ز) به که
 گورا به (س) چونکه (س، ت) هم دهنگی کپن هم حهز له
 به کدی دهکن. ههز بویه به له ئایینه دا ده ئین ده خوازهوه
 چونکه نه (د) له بهین دا پا که (ز) لئی هه لئی، نه (ت) ما که
 (س) داوا بکات. قه لاشتن به هزی ئه وهی که (س، ت) کپن و
 زوریش حهز له به کدی دهکن بئی ده رکه و تئ (د) ی جاوگیان
 نه داوه. له مهوه ده رده کوی ئهم دوو ریزه به له به نه چهك دا، بهك
 شتن بویه به ده شی بگوتری: پالاوته، په ستارته، قه لاشته
 مه موشی بۆ ناوی بهرکارن به کو ئه سپارده، ژمارده...

به سوو بیه خشی ده زاتم بلیم، ئهم ریزه ده سنووریان که
 به شی هه ره زوری فیعلی کوردی ده گرنه وه، و بپرای فیعلی دیکه ی
 وه کو (دین، فرین، برین، خزین...) به نه واوی ئه و قسه به
 بهت ده کاته وه که ده لئی فیعلی کوردی گهردانی ده ستوری بیه
 نی به. گهردانی به شیکه کم له فیعلی کوردی ریزه به ره.
 فیعلی (مان) سه رنج راکشه. پرواله تی جاوگه و بابوردوی
 هی فیعلی ساده تی نه په ره به لام که به ئایینه ده درنی له جباتی
 ئه وهی وهك (زا، ده زی) بیته (ما، ده می) ده گوتری (ده مینی) که
 هاو قالبی (ژانندی، ده ژینی) ی ناساده ی تی په ره. سهیری:
 ده چینی، ده ژینی، ده مینی چهنده هاو ئاههنگه و هاو قالبن که چی
 (مان) هه تا بلی له دووه که ی دیکه دووره.

بئی گوسان (مان) کورت کراوهی (ماندن) ه که به ده گمه نیکی
 ده گمه ن له کوردی دا به ریزه ی تی په رو ناساده دا هاتوه. له
 فارسی دا (ماندن) به دهقی کونی پاراستراوه له نووسینی
 ئه ده ی دا.

چاندم ده چینم

ماندم ده مینم

له کوردی تاکه وشه ییکم به خهبال دا دیت دهقی (ماندن) ی
 ئیدا پاراسترای، ئه ویش (ماندوو) له قالب و ریزه ی (کردوو،
 بردوو، چاندوو...) ماندوو ناوی کارابه. راستی به که ی
 (ماندوو، ده مینم) میوانی ریزه ی (اندن) ن.

له نووسینان دا هاتوه، پاشگری (هوه) له وانیه بووینه
 به شیکه بنه به تی فیعل که بئی ئه و اتا نه به خشی وهك:
 لیسته وه، رازانه وه، پارانه وه. وه هاش ده بی فیعله که بئی ئه و
 پاشگره ده چینه وه اتا نه سلیه که ی وهك: بردنه وه، بردن -
 خواردنه وه، خواردن - گرتنه وه، گرتن.

رهنگه فیعلی (چه مانه وه) به کیك بئی له و تا قمه که له
 (چه مان) دا واتایکی دیکه ی نهختیک جودای هه بی. رهنگه
 بئش گوتری (چه مانه وه) نایته وه (چه ما) چونکه له هه موو
 جیگایهك و شاریک و هه ریمیک (چه ما) به کار نایه ت. هه ر
 چونیک بئی (چه مانه وه) لیکو ئینه وه ی زمانناسانه و زاراوه سازانه
 هه ل ده گرنی.

پرواله تی (چه مانه وه) و واتاشی له گه ل که وان (که مان، کمان
 به فارسی) دا پیک دیت، هه ر ده لئی له بنه بهت دا (که مانه وه)
 بووینت و گورایی به چه مانه وه. وه ها ده بی دهنگی (ك) به
 دهنگی (ج) ده گورنی وهك که (چه له مهو که له مه) بهك شتن.

چه مانه وه تی نه په ره چه مانده نه وهش تی په ره. چه مینه وه شی
 هاتوه به لام له تی په ر کردن دا هه ر ده بیته وه چه مانده وه. به
 فیس له (خشین، خزین، فرین...) که له گهردان دا ده به
 (ده خشم، ده خزم، ده فرم...) ده بوو چه مینه وهش بیته
 (ده چه م) که چی هه ر ده گوتری (ده چه مینه وه).

هه ر چه نه من لیگه پاتی هه موو له هجه کاتم نه کردوه ئایا
 (ده چه م، ده چه من) هه به یان نی به به لام له ریزی فیس وه بو
 وشه که ده رزم، وهك که له فیعلی سوتان و هی دیکه شدا بوی
 رژیشتم و، ده لیم که رتی بنه به تی فیعله که (چه م) له بارو
 جیگه ی پیوست دا، ده شی به پیشگری واتای (قوس، تقوس)
 بروات وهك که بلین: پروکاری قه سه ره که هه مووی چه مکاره.
 نه خشی قوماشه که هه مووی چه مهنده [له کیش و واتای
 ئالقه به مند]. جرگا که چه م کیش بکه نهك راستکیش ده نا ئاوه که
 سه ر هز نایی.

ته گهر (چه م...) له به شی پیشه وه ی (که مان) وه هاتنی،
 ئه وسا ریمان هه به ئه و (که م) له (که مه ر، که مهنده) دا بدوزینه وه
 چونکه که مه ر خو ی بازنه به که مهنده ییش له که مه ر ده به سترا.

له بئى واتاكيشه كيوه (تداعى المعانى) بوشه يئكى ديكه
دهرؤم پتر سوورو دهوردانه وهى تيدايه هرچه ند له باشگرى
(هوه) مان دهنزته وه بؤ مهوداى بهر يتر.

وشه ي (با) له بادان و بادانه ودا، كه ده شبيته (باهل دان)
سه رچا وهى روونى له منه وه ديار نى به: بؤچى (با) نه و اتايه
ده به خشى؟ زانيمان (وهر) له (نه ريتن) هوه هاتووه، ره هاشمان
بانواند كه (چم...) له (كه م) ي كه مانه وه هاتى كه چى نازانم
(با) له كرى وه دهر قولاه. بى گومان له كؤن دا دريتر بووه
لئى قرناوه. به بئى نه وهى كه له به راى (سه ل) هوه دبت خوى
پيشگر نى به جگه له وه كه به سه ربه خوئيش به كار دبت وهك كه
ده لئى: باى خوار دووه.

بادانه وه بؤ سوورانه وهى ۹۰ پله ي و ۱۸۰ پله ييش به كار
دبت.

په كيك تا كه مبرى له فور چه قيبى و بيه وى خوى دهر به بئى
(خوى با هه ل دها). جهرباده ر، ده ي ناسين چى به. نه گهر
جهرباده ر هم بى شان به رو دهر وه به بئى ده بى (بهاه ل دها) ي
بى بگوترى. په تيك يا خود واپهريك له وانه بى بانه خوات ده بى
(بانه خوى) بى بگوترى.

نه هيشتى بادراوى و نه مانى بادراوى خار كرده وهو خاوبوونه وه
ده گوترى. شتيكى له وانه بى با بخوات (باخور، باگر) ي بؤ
دهست ده دات.

نم (با) په چ پيوه ندى به (با) ي ره شه باوه نى به. ئيحتما ليك
له وه دا ده بيم كه كورت كرا وهى (باف) بيت كه جور يكه له
هونينه وه. جا نه گهر نه مه راست بى، زماتى كوردى له و
(باف) ه، به بئى زانينى من، نه نها نه و (با) به ي به ده سه وه ماوه.
كه ده لئى (زه رباو، زه رباى) له (زه رباى) ي فارسى به وه هاتروه.
به چينه وه بؤ باشگرى (هوه):

(نى هينانه وه) به سوو ديك ده لئى زه ر يكى پر كر ديشه وه.
ده شى له جياتى (سد النقص، موازنة الخسارة) به كار بيت.
تى هاتنه وه تينه به ريه تى. تى هات وهك داهات.

- (به سه ر كرده وه) ده سه واژه به به واتاى (تفقد الثبت) بيت
نهك رووك شه.

- (سه راسوى) بؤ (تفقد) ي عاده تى ده ست ده دات.
- (لى پرمينه وه) به زارا وهى ره سمى بؤ (مسألة) وهك كه
به رپر سيار بؤ (مسؤل) رويش تووه و وشه يكى ره سه نيشه.
- لى توژينه وه (تحقيق رسمى). نه گهر (توژه ر) بؤ (باحث
محقق) بى (لئتؤژ) بؤ (محقق عدلى، جنائى) ده ست ده دات
وهك (ليزان) بؤ (خبيى و) (پسپؤر) بؤ (منخصص).
- (دهنگه دانه وه) بؤ echo، رجع الصدى، ههروه ها بؤ
(انتشار الخبير) له باره.

- (رهنگه دانه وه) بؤ (ظهور الاثر) وهك كه بلى: به رزه وه ند له
رهفتارى مروث رهنگه ده داته وه.

- (رهنگه هينانه وه) بؤ (استعادة الأذهار...).

- داهاتنه وه بؤ ركوع. داهينانه وه بؤ تركيع.

- لى بردنه وه: الغلبة او التغلب على الخصم.

- پيدا هاتنه وه: مراجعة.

- دلدانه وه: مواسة - دلده روه: معزى، موسى - ههروه ها:

پرسه كار: معزى - پرسه گير، پرسه دار: خاوه ن تازيه.

سى وشه هه ن ريزه رباى ده گمه نه: كرده وه، برده وه،

گيره وه... له سليمانى گيره وه باره. رهنگه گيره وه و گيره وه به يهك
وشه بزاندرى، كه گورائى به سه ردا هاتى، به لام هه ر دو وكيان
سه ر به خون و به كار ده هيندرين:

بيكس ده لئى: فه راموشم نه كه ي من گيره وهى توم

دبان ده لئى: گيره وهى به ندى ژيانت زولمه

وشه كان ناوى به ركارن. (كرده وه) بؤ (منجزات) زؤر له باره.

برده وه پيسوه ندى به بردنه وهى (ريح) هه نى به. ده گوترى:

كرده وهى نه وه و برده وهى شه يتانه. له گوته ي (خوا) له بو خوى

برده وه وه هاتروه. برده وه بؤ (مستعاد) ده ست ده دات به لام به م

واتايه له عه بئى (برده وه) فيعل هه ل ناستى.

(گيره وه) به واتاى گيراو و به نندو به سه. بؤ (مبلغ مرصود)

زارا ويه يكى باشه، وهك كه بلى: پاره ي گيره وه بؤ خيزه لاندنى

هه وره مان دوو مليون ديناره.

به قياس له (كرده وه) كه (منجز) بى ده توانين بلين:

گويزه وه: المال المتقول

نه گوزوه: المال غير المنقول

ديتهوه: اللقى الاثرية

دوزوه: مكتشفات

خوازوه: مستعار سووكتره له خوازارايهوه. . هتد.

پيويسته قياس كردن له (كردهوه) بو فيعلي ئوتوبيت بزووتنهويان تيدا بي وهكوكردهوه خوي. راستي بهكهي ئم مهرجه بو قياس له (بردهوه) و (گيرهوه) ش هر پيويسته. جگه له مه دهي فيعله كه تي په ربي دنا بهركار قبول ناكات. ئنجا ئه گهر وشه ي حازر به دهستان هه بي قياسه كه لزومي ناميني من كه (دابهسته) م هه بي نايي (بهستهوه) ي بو دابنيم.

به پيني دهستور ئه گهر فيعليك سادهو ناساده ي هه بوو ريزه ي ئهو سي وشه دهگمه نه بو ساده كه دهچيتهوه به نمونه، داهنيان و داهنيانموه هه ن. ئنجا ئه گهر (داهينهوه) په سهند بكري بو (داهنيان) ده پروات و ده بيته (مخترعات). پووچاندنهوه بو (اطال) باشترين زاراوهيه. پوولي پوسته به نمغه دهپوچيتهوه. داواكاري له دادگا بي له زانست بي به شايه دو به بهلگه بو سه نه د دهپوچيتهوه. به ليين به نه نيانه دي دهپوچيتهوه. پوولي ئه رزوحال به ئيمزا دهپوچيتهوه. هه روگيفي بي پرشت له خووه دهپوچيتهوه. پووچانهوه تي نه په ره، پووچاندنهوه تي په ره، به پيني داخواري وانا به كاردن.

برزاندهوه و گيرساندهوه ي برين (تعقيم الجرح) ه. درمانه كه ده بي پي بگوتري (برزينهوه، گيرسينهوه). كه سيكي كاره كه بكات (برزينهك). پاخود ئهو كه سه (برزينهوه) بيت و (برزينهك) درمان بيت. [گيرسينهك].

(شلانهوه) بو روويشتنيكه نازي خو باداني تيدايي به ملاو بهو لادا. پيم وايه له (شل) هوه هاتوره كه بوته (شلهقا) ش. شلوق له شلهقانهوه هاتوره. ئم شلانهوه به بو fluctuation كه (تذبذب، تردد، عدم ثبات) ي تيدايه له ئاست باري بازارو نرخی شتان، بگه ره وه زعي عهسكهر ي نيوان دوو له شكرايش، به زاراوه ده پروات. ده مينينهوه وه سينيكي ناوي كاراي لي وه ر بگيرين [وهك كه شلوق وه رگيرهوه] بو fluctuant فكرم به زور لادا ده پروات به لام له سر دهقي (شلانگه) كه له قالبي (رهش، ره شانگه) خوي

هه لانهوه راده وه ستني. ئه ميان نه بي (شلوك) به رانبر (شلوق) له ئاونسي به راوورددا خو ده نونسي. ئم نه بي (شلهك) وهك (رووهك). وشه ي (شلك) زور باوه به لام هه تا له نمام و له ساواي ده ستينينهوه پي ده وي، جگه له وه ي كه شتيكي خوي دواتر ده شلپينهوه له سه ره تاوه شلكه. له به كارهيان دا ده ليين: ئابووري جيهاني دواي جهنگ بو ماوه ي چهند سال شلايهوه. داراو دانا له زوراني نيو ساعات پيكا شلانهوه. بوورسه بازاريمان لي ده شلپينهوه. باري كومه لايه تيمان هه مووي شلانگه. هه مووي شلوكه. هه مووي شله كه.

زاراوه كه به به ريه وه هه يه خوي ليك بكيشيتهوه بو ته عيبر تا ئه وي بليين: توه زعت باش بوو، دوايي تي شلايت، تي شلايتهوه. تيره شلايت [وهك تيره گلايت].

برانهوه تي نه په بو (انقراض) هاتوره. تي په كردني نايته (برينهوه) ده بيته (براندنهوه) چونكه برينهوه بو (جزالصف. .) هاتوره. له گهردان دا ده لي: مه يان برينهوه، نهك مه يان بره وه. براندنهوه گه ليك له قه لچر بي كردن له بارتيره. براندنهوه و به بر كردن يهك شتن بو زاراوه.

پاشگه باس كراوه كان زوريان به به ره وه يه. بيت و به ته واوي له سه ر تانها فيعلي (گه ران) كه له (گه ر) هوه هاتوره بدوين و هه موو شيره كاني به پاشگرو پيشگه ره باس بكه ين و گه رانه وه و گه رانه وه و به گه ر هاتنه وه و به گه رهيانموه به گشت لايهك دا بخه ين و ده ستوره كاني زاراوه سازي و وشه رويانيان لي به كار به نين باي گوتاريكي بي ده ويت. شتيكي من يا په كيكي ديكه له و بو ارانه وه بي نوويت له وه تي په ر ناكات كه رو شنه بكانه وه بو سه ر جيهاني به ريني (وشه) كه ده زانين (وشه) نه رجوماني زين و ژياره.

ئهو پاشگرانه ي به دوا (فيعل) دا دين و له فيعلايه تي ده يه خن زورن، ئه مانه مه شووره كانيان، زه حمه تيشه تاكه كه س هه موو پاشگه ره كان له ماوه ي كورت دا بدوزيته وه:

- ۱ - دهنگي فهتحة بهسته، لي كهوته، هه لانه
- ۲ - ۱ دهنگي ئهلف زانا، بينا، كارا
- ۳ - و دهنگي واو خو يندوو، داماو
- ۴ - ك درك، برك

۵ - ەك پەستەك، كوتەك، نووسەك

۶ - كە فېكە، سورپكە (سەرەسورپكە)

۷ - ۆك فۈك، گەپۈك

۸ - ان لەرزان، باران

۹ - ار كوشتار، گوتار

۱۰ - ەر بېنەر، نووسەر

۱۱ - يىنگە بېزىنگە، بېرىنگە

۱۲ - گە ئېستگە، پروانگە

۱۳ - پاشگىرى تاك تاكى وشە ەك پارزۇنگە، تېزانگە، گوتەنى (واتەنى). نېشىمان.

۱۴ - مانە دېمانە: بە قىياس لەو: (شىمانە بۇ احتمال) (گرېمانە بۇ فرضىە)

۱۵ - اڭ خۇراڭ، پۇشاڭ

۱۶ - دەشى سى وشەى (كردەو، بردەو، گىرەو) لەگەل وشەى دېكەى ەكو: سووتەن ئەنگىو، زۇنگە [لە زانەو ھاتوو]، كېشانە، پىوانە. ۋ گەلىكى دېكەش كەلى بېگە زېين دەى دۇزىنەو بىخرىنە سەر بەندى سىزدەمىن ياخود ھەندىكىان بىخرىنە سەر بەندى چواردەمىن. . خولاسە پاشگىرى ئەوتۇمى ناچنە زۇرخال ۋ بەندى بە ئەژمار، ھەر دېتت بەسەر يەكىكى تازەدا كەوتت. ھەندىكىش لەو بەندانە خۇيان نمونەيان كەمىن بەلام پىشگورنى ناخرىن.

لەو پاشگىرانە ھەندىكىان بەبى داخوазى نووسىن ھاتنە پىشمان، ھەندىكىشان جارى قسەيان لىو نەكراو. لە فىعلى كاراناديار (مبنى للمجهول) پىزەى: دىتراو، خوراو، بىستراو لە بنەرەت دا بەو (و)ە دروست بوو كە بەدوا فىعلى كارادياردا دېتت ۋەكو (خويندوو، ھەلستان) بەلام لە كارا نادياردا ناوى بەركار (اسم مفعول) پىك دەھىنېت، ئەوئش ھەر ئاۋەلتاۋە.

پارزۇنگە كە لە (پارزىن) ەو ھاتوۋە پىزەبىكى پىزەپە دەبوو ۋەكو: بېزىنگە، بېرىنگە ئەوئش پارزىنگە بى. سماق پارزىن ئەو پارزۇنگە بە، بېزىنگە ئارد دادەبېزى بېرىنگە مەقسىكى گەورەبە مەرو بىزى بى دەبىرەو. پارزۇنگە (مصفاة)ى ئەواو. بە لى گەران دەردەكەمى ھەر تاقمە فىعلە لەگەل ھەندىك لەو

پاشگىرانە ئاشناپە. تۇزىنەو لەو پاشگىرانە بىكەين زانىارى نوئيان لى ۋەردەگىرىن، بە نمونە: بېزىنگە ۋ ھاو قالم ۋ ھاۋنەوان لەگەل: گولنىنگە، پلىنگە، سىنگە، ترىنگە، خرىنگە. . وشەى (گول) بۇتە گولنىنگە. پلىنگى ۋ لانتى ئىمە پىنۇك ھەر پىنۇكە بىرىنىسە لە (پىل). سىنگە لە زوورەوئى دا دوو (سى) ھەبە. ۋ ھا بى دەچى ھەروەك لە بېرىنگە ۋ بېزىنگە دا، پاشگر دەورى ھەبە، ھەمان پاشگر لەو ناۋانە دەورى ھەبە. ۋادەزانم ئەو وشەى (ىنگە)ى لە كوتلى دا بىت ھەمووى پاشگر دارو لە بەشى دارىزۇراوون. كولىنگە ئامبىرنكە زەوى دەكولنى. خرىنگە ۋ زرىنگە دەنگىك رادەگەبەنن كە نرىك بى لە دەنگى (خر، زر). دەشى (شىنگە ۋ تاقەت) مەبەست بە ۋەدارابگەبەنى كە روەكى (شىن) لە تاقەتداپە.

ۋەك دىبارە ئەو پاشگىرانە ھى ۋەھاپان تىداپە لەگەل فىعلىش ۋ ناوئش دا دەور دەبىتن. نمونەى دىكە لەم وشانەى خوارەبوو دا نىشانمان دەدەن چۇن بە ھەردوو پىيازى فىعل ۋ ناوئش دا دىن:

پاشگر	نمونەى فىعل
گە	ئېستگە، پروانگە
ە	لى كەوتە، بەستە
ۋ	نووستوو، خويندوو
ۆك	لەرزۆك، فۈك
ەك	نووسەك، كۆلەك
اڭ	خۇراڭ، پۇشاڭ

نمونەى ناو

جوگە، راوگە
چاكە، كورنە
زوروو، بۇزۇو
قرچۆك، بېزۆك
كورتەك، دەستەك

نمونه نمونويه به كافي دهزام، هي ديكهش هه
پيوستمان بيان نويه.

پاشگره كان به پي دهوريكي ده يين و ليسان چاره پروان
ده كرتي داواي فيعلي تهوتو ده كن له گه لايان دا بگونجي. فيعل
هه به گه ليكيان پازويه چ پشگر چ پاشگر. هه به به حال
پاشگرو پشگر قبول دهكات [پاشگرو پشگرو ناگر نكرايان
پيوسته زاروايهك هه پي بيان گرتهه. باشتري وشه «گيره كه»
نورسهك خراب نويه به لام. درويسهك هه به نووسهكي
پي ده لاي، وشه كوش له «گيره هه نه هاتوه» له نموندها ده لاي
فيعلي (كهوت) زوريه ي پشگرو پاشگري فيعلايه ني به خويهه
ده گرتي وه كو: هه كوتن، داكوتن، وه كهوتن، به كهوتن،
ده كهوتن، سه كهوتن، زير كهوتن، لي كهوتن، پي كهوتن،
ني كهوتن، كهوتنه وه كهواندن. كه چي خواردن هه
(لي خواردن)، به حاليش (پي خواردن) لي پيدا هه پي.
خواردنه وهش خاتري تو.

پيوسته زاروايه ساز له و فيعلايه بناسيته وه كه پيوانه لي كردن
هه له ده گرن و نه و فيعلايه ههست پي بكات وشه تازه
دروست ده كن. به پي بوجووني خوم نه و مه رجانه دهست
نیشان ده كه م كه زاروايه دارشتيان به دروستي پي ده كرتي،
ليرهش دا له پله يه كه م به كار هيناني پاشگر مه به هست:

۱ - وشه له بار بو پاشگر هه ل بزيريت. به نمونه، له
وشه (بيز ينگه) كه پاشگري (ينگه) لي له گه ل دايه ده توانين به
قياس (ژمارينگه) بو (حاسبه) به كار به نين. بزار كولمان هه به بو
(آله العزق) وه هه ده شميني به لام ده توانين بو هه موو ثاله نيكي
بزار له ري قياسوه (بزارينگه) دابريزين. نه مانه هه مووي
ناوي ثاميرو له فيعلي تي په ره رگيرارون، ناشي بازده ين بو
تي نه په ر ناوي ثاميري فريين رويشتي لي دابريزين. وشه
(تيزانگه) به واتاي مندالدان كه ناوي جيگايه ده شي پيوانه ي
لي بكري بو دارشتي (هه لدانگه) بو شوني شت لي هه ل دان
وهك جيگاييكي نوتومويلي سه كه تي لي فري ده دن. ده شي بو

دارشتي (نوشانگه) بزيين به واتاي جيگاييكي ته ره مه ني
(سرطبات) لي لي بخورسته وه. له (خواردن) هه بو جيگايي
لي خواردن بزيين دوو بووار هه به: يه كيان، به پي ده ستوري
فونه نيكي كوردي له جياتي (خوارانگه) بلين (خوارانگه) چونكه
ته لفي (خواردن) هه ل له لفي دووه ناكات. بواري دووه
ته ره به بلين: خوارانگه.

قياس كردن له (له رزان، باران) مه رجي هه به: فيعليكي به
قياس له وان زاروايه لي وه ربيگيري ده پي بزوتنه وه ي تيدايي.
(په وان) بويه دروست بووه، نه مسا (نورستان، نيشان...)
قياس به دهرن.

۲ - وشه ي ناقولايان لي دانه بزييري هه رجه ند به پي
ده ستوريش په واپن.

۳ - وشه ي زيندو له و واتايي زاروايه بو دادندرتي چه ننگ
نه كه وي، به تايه تي نه گه ر زاروايه هينده ي وشه كه شيرين
نه بوو. نه گه ر به ماناي (ژمارينگه، بزارينگه...) وشه مان هه بايه
پويست نه بوو له نوي دايان بزيين. (جووت) پي ناوي وشه ي
نوني بو داربزييري به لام مه كينه ي جووت له وان هه به به قياس
(كيانگه) ي بزيين. (حاصود) يش (دروينگه) و (دراسه) يش
(كوتينگه) يان لي به زياد ناگيري دينگي برنج كوتان مه شووره.

۴ - ده پي بزيه نيكي له كوردي دا هه بو تي په ر ياخود تي نه په ر
به كار هاتي له قياشيش دا چاوه دنري بكري. نووسه رم ديتوه
(هه لستري) به كار هيناوه تي بيني ته وه ي نه كرده وه نه م پاشگري
(هه) هي تيه ره وه به س. له كونه وه كه س نه ي گوتيوو: يسته ر،
نووسه ر، يسته ر. به لام له لاي نووسه رانه وه به كار هيتران به قياس
له (نان دهر، نيش كه ر...)

۵ - ده پي له سنوري ده سلاني زاروايه سازدا هه موو
مه رجه كاني وردي و جواني له زاروايه تازه دروست كراودا ره چاو
بكريين. كه شيش لي داواناكري به و لاي ده سلانه وه بو هيچ
كارنك بچيت.

پاشگري نكم پاش خست بو باس ليه كوردي و له لسته ي
پاشگره كان دا نه م نووسي ته ويش پاشگري (شت) هه. هوي نه م
پاش خسته له وه وه هات كه يسته ووه له كه سانيك ده لايين

پاشگره که فارسی به هندی جار له بری (ش) ده کرتیه (شت) وهك (په ووش، كوشهش، خورش، دورارش... .) كه فارسین ده کرتیه (په ووش، خورش، گوزارشت... .) كوشهش ده بیته كوشش.

نه وهی من باوهری بی ده کم شتیکه له ناوه راست دایه: به کارهینانی نهو (ش) له فارسی دا گه لیک فراوانتره له (شت) ی کوردی، ده بوو نه گهر کوردی لاسایی فارسی کرد بیته وه وشه ی زوری هه بن که هی فارسی بیت و خواست بیته وه، مه به سیش لیره دا پاشگره نهك له بنه رت دا کوردی نایا چند جاران (ش) و (ت) ی به دوا یه کدی دا هیناوه. بو ده بی فارس بلنی (دانش) و کورد بلنی (زانست)؟ هه نه بوایه (زانست) ی گوتایه. سهیری چون کوشش (ت) ی پیوه نه نو ساوه، نه گهر چاولیکه ری بوایه ده بوو کوشش بوایه. گوزارشت کوردی نی به، به لام برشت، په ووش، خورش، خارش... . کوردین. سهیر له وه دایه که کورد له (فعل) دا، نه پاشگره ی کم به کارهیناوه چونکه دهنگی (ش) شه دای دهنگی (ت) و له گه ل هیچ ده گیکه دیکه هینده ناگونجی. له (بیشتن) هه تا (هیشتن) کوردی حه فته فعلی هه به، که من به بیرم دینه وه، بهم (شت) ه کوتایی یان دیت. زانست، وهك بزاتم، تا که فعله نه (ست) هی لی بو بیته پاشگر، نه گهر فعلی دیکه هه بی نیستا نایه ته وه بیرم. نه وشه یه ئالقه به که زمانی کوردی به زمانه روزه اوایی یه کان ده گه به نیته وه که له بهری هندی نه ورو پایین. زانست به رانه ر gnost ده وه ستی به واتای (معرفه). عه ره به کان له کونه وه (گنوست) یان کرده (الغنوصیه). زانست و گنوست یهك واتان، دهنگی (زی) به رای زانست به بی ده ستور نیکی نهو به ره زمانانه له گه ل (گه) پیک ده گورینه وه وهك که ناگر بوته (آزر)، ته زره که بوته (تگره)، مه زن بوته ماگن... [ماگن کارتای ۷۰۰ سال و نه وه نده ی پیش نیستای بریتانیا نهو مه زنه به] زیرو زهرده ها وریشنه له گه ل gold... زانست پیوانه ی لی نا کرنی به تاقانه یی ده مینته وه.

پاشگری (گه) که هینمای بو (مکان) ه به به ری وه هه یه قیاسی لی بگری وهك که به (مطار) بلین: فرگه. به جیگه ی نووشتن بلین: خه وه

خوولگه و سوورگه له بارن بو شونی پیوست.

جمگه نهو شونه به له قه د پالی گردو شاخ (جمین) ی لی بووی. (جمگه) که ده ی که نه جو مگه به واتای (مفصل) له (جمگه) وه هاتوره هه وهك جه مسه ر جمع سه ره به لام بوونه نه کوردی. (مفصل) له کوردی په سن دا (گری) به وهك: گرنی په نه گه کان، گرنی بربره... .

پاشگری (نوك) له (گری نوك و ترسنوك) دا له واتنه به هی فعل و به هی ناوی معنایش پروات. له میش دا قیاس زحمه ته. نایا له (گریه و ترس) وهه یاخود له (گریان و ترسان) وهه نهو دوو وشه یه په یدا بوون؟ رهنگه له باری وهادا وشه ی نهوتو بهر قیاس بخرنی که نهویش هه ل بگری به لای ناویش و به لای فعلیش دا بشکینه وهك (میز) که ده بیته فعل و ده گوتری (میس) ئیر به په کیکی له زیر خوی به میزی بگوتری (میز نوك). دیاره دارشتنی شکانده وهه.

جینگه نه نه گهر له جهنگه وه که ونیته وه نهویش هه ل ده گرنی بو وشه ی جهنگ و بو فعلی (جهنگان) بیرته وه، له مش دا پاشگری (هه) بهر حیاسی پاشگران ده که وی. نه گهر به له میندرنی له جهنگه وه به به راشکاوی وشه ی (فینه نه) به واتای (دایکی فیت) ان دیت وهك که ده لی: فیتی تزیه. (فینه باز) به دتره له فینه نه، فینه نهش به دتره له (بزوز، بزوی). فولکلور ده لی.

مشك مشکی دهر کونی

ده لی نه گهر فلانم نه ده نی

ده ی که مه روزه فینه نی

رهنگه لیره دا (فینه نه) هه ر فینه یی و کیش و قافیه گوری بی نی رهنگیسه له (فینه نه) وه بو خاتری کیش و قافیه گورایی. فینه نه له وه زنی پووشنه، قویه نه، ره قه نه، گیزه نه... دایه که هه موویان ناوی جینگه نه له بهر نه مه بی گومان گورانی نیدا په یدا بووه. ده بی بلیم فیت و فینه نه له ووشانه نین به لای فعلیش و ناویش دا بجه نه وه، به لام فینه نه هیند له باره خوه سه پی نی به قیاس له جینگه نه و به پشتیوانی فولکلوریش.

وشه ی (په ستور) که له (په ستن) وهه هاتوره تاکیکه له

ناقمی: رهنجور، مهستور، دهستور، گهنجور،
 وهخشور^(۴) [سیفهنی زهردهشت]. تنها پهستور له بنهجهی
 فیعلوه هاتوه. دهگوتری: همتا همه پهستوری، واته دریغ
 مهکن له خواردن و نوشین و خوش گوزهرانی. دیاره نم
 (ی) هی نسبت وها رادهگهینی پهستور ناوهلناوی. له
 دهستور بهو لاره که له زمانی فارسی و کوردی دا به قانسون
 دهلین هوانی دیکه هموی ناوهلناون. لهناو پارسهکانی
 هیندستان دهستور لهقبی پیای ریزلی گیاره که دهینهوه
 ناوهلناو. نایهته بیرم وشم دیتی جگه له پهستور له فیعلوه
 هاتی. به قیاس دهشی له (پهستن) به واتای (عابد، مترهب)
 زاراهوی (پهستور) پویندریت. جی خویتهی بو مهکینهی
 رستن (پستور) دابریزین بهلام دهی بزاین وشه که (پستن)
 چونکه له نایندهدا دهینه (دهرینی). وشه (پس) یش دنگی
 (ی) تیدایه. لهگهل نمهش دا پستور خوشتره له پستور.
 دهشی پستور بیته (پهستور) به پیی ئالوگوری دهگ، نهوسا
 نه میان پهسندتره له پستور. سه رنجم بو نهوه دهچی پاراستن،
 پهستن، بهستن، گهستن، پهستن، رستن، خستن،
 خواستن، فوستهوه، بیستن، گواستهوه هموی تی پهره. له
 تی نه په هر (نروستن، میستن) م بهیردا دیت، هیچ
 کامیکیشان به که لکی زاراهو بو دارستن نایه. که واته دهینهتهوه
 فیعله تی پهرهکان بو زاراهو. مادهم ناقه نمونهی نم ریزهیه له
 فیعل پهستوریت رهنکه وها باش بی تنها لهو فیعلانهی به
 (ست) کوتای یان دیت زاراهو به پاشگری (ور) سازدیریت.
 ناقه وشه قویهن، پووشه، گیزه، بهقنیش تاکه
 نمونهی (سووتهن) نیان دا له بهشی فیعله. وشهکان همویان
 ناوی جیگه. سووتان وه (پهستن) نی به هاوقالی زوری
 همی ناچارمان بکات پینهوه بهند بین. دهتوانین هر وشهینی
 له بار بوو زاراهوی هاو قالی (سووتهن) ی لی دابریزین.
 ریزهوی ئار جوری رزا نیتهی وه که دهلی: نم که نلیه
 ریزهوی خوشه. دهشی زاراهوی (ریزه) بو (مقاط المیاه)
 دابریزین که ناوی جیگایه.
 ریزهوه که له فیعلی رزانهوه هاتوه به خوی و پاشگری (وه)

پهوه قیاس ههل دهگری. دهتوانین به مهکینهینی دایشتن یاخود
 هیلهگ و سه رهند بلین: ریزهوی ریکه.
 (گوتنه) که له قالی (گوتنه) دا دهره کهوی وشهینی حازر
 به دهسه، نهگه زاراهوی ریزهینی بو (منطق) پهری
 نهستاندایه حقی (گوتنه) بو لهبری (منطق) دابندری چونکه
 که دهگوتری (کورد گوتنه) به رالی بوونهوه دهگوتری بهمهش دا
 جی ریزهینی تیدابونهوه. (منطق) ی عهره بی نهونه پالشتهی
 لهگهل دا نی به بو Logic. له قورنان هاتوه: وعلمانه منطق
 الطیر.

وشه (پروالته) پاشگریکی پان و پوری بهدوا خوی دا
 راکیشاوه (پرو) ی ناوی مادهی کردوه به ناوی معنا. وشه که
 بریتی به له (پرو + الهت) به بیریشدا نایه نم پاشگره لهگهل
 وشه دیکه دا به کار هاتی، نهگه هاتییش ژماره ی شو وشانه
 که من. سووالته، وه کور پروالته، له سلیمانی باوه بهلام
 گرفتی لهوه دایه که نه بوته ناوی معنا، بو په ناتوانم بریار بدم
 لهسه (الهت) ی نم وشه یان ئاخو پاشگره یاخود نا. له
 لایه کی دیکه وه بیرم بو نهوه دهرات که سووالته له (سوان) هوه
 هاتی و بوینه ناوی معنا بهلام وه که (نفایه) ناوی معنایه و
 بر ماده به کاردیت شوی له ریزهینیکی نر خواندن و
 هله نکانندهوه خوی به مل شو شره قاپ و قاچاخانه دا دایت و
 له سووالته دا، نهگه دهخلی بهسه سووانهوه هه بی،
 پاشگره که ناوی معنای کردوه به ناوی ماده. قیاس ری
 دهات (پروالته) به زاراهو دابینین بو شو شتانهی پرواونه توه.
 له ری قیاسینی نهختیک به رفره وانترهوه دهتوانین (خووالته)
 هموو خوی بهدی مروف، که ویسترا غهیری مروفی پی
 بگریهوه.

لیزه به دواوه فرههنگوکیک بو شو زاراوانه ی که له پیوانه وه مان
 وه رگرتن دنوسمهوه به پی سره هاتیان بو ناو نویسه که نهک
 به پی پیتی نه بجه دیان. بهشی دیکه ی نویسه که ش کاتی
 خوی فرههنگوکی دهیت. بو یارمه تی دانی خوینه، شو
 وشانه ی که روون کردنه وه یان بویت به جوریک له جوران راقه
 دهکرتن، هوانی دیکه ش له ناو نویسه که دا خوینه لیان حالی

خورهك: سريع التاكل	دهيټ .
سوتوك	پروټاريا: پروټاريا
سوتينوك	سهرشار
مژوك	چاوه
دزوك	ههڼ [ههڼ]: له نافيستادا ههڼاسه يه
خه ندم	ثافه نټ
ههڼ خه ندم	ترشه زى: ټوكجين
به رته زمون	وردبين: مايكرو سكوپ
هه زمون	پنهك: خرماشه
هه گهر	پارزوننگ
ههڼ خه س	فره گوشه
هه زوكانډن	مشار
تعفيم	به سټار
خه سانډن	دوار
نايه تى: موجب	رستار
نايه تى: سالب، منفى	پيكل
نايانډنى نايانډن: نفى النفى	ټيكل
ټايو	ټاويته
ټايو	
ټه يار	
ټه به سټ	اى بى بى: قاطع
ټه ساز	بى سووت
په وانډن: جهلال كردن	هه لمز
ناره وانډن	راهين
ناجور: unfit	بى خست: آلة الهدم
لاشه: عدو الحرب	داسه پين: متعت
به رهيز	وه رگر
به رترس	فرو سماو: مسجور
به رخول	تى فرو و سماو:
دانه كى: قابل للمطاه	تى فرو سم، تى فرو سه
دانانه كى: قابل للوضع	داشوران: تعميره، انجراف التربه
دهروو	داخوران: تاكل
	داشورو داخور: عوامل التعميره والتاكل

سروین کردن: تغطية الاخبار	دهراو: منطلق
به سه رگرتنه وه	دهرکیشه
سه ره	دهر پهرینه
به	دهر هینه
سه ره به ...	دهر خه ره
سهرینایی	بذینه، خنکینه ... هتد
زه هره نیا	هسته دهر
قوره نیا	هوشه دهر
ناوه نیا	سه ره دهر
بنه نیا، روخه نیا ...	بیسه دهر
ژیراوه	دیته دهر
ژیرکراس	دهر ناشتی
	دهر جهنگ
ژیرپوش	دهر گرانی
ژیرلیو	دهر ههرزانی
بنه	دهر گهرما
بنگه	دهر سه ره ما
سه ره جهنگ	دوازده به دهر ... هتد
سه ره ما	ولات به دهر
به بر کردن	قه قفاس به دهره کان Trans Caucasian
به کیش	ناسمان به دهره کان
بنارو بهر زایی: قاعدة و ارتفاع	کاکیشان به دهره کان
بنکول کردن	کات به دهر ازل، ابد
بشل کردن	کوناش perforated
بنکدل کردن	سه ره کوته
بنست کردن	داکوته
بنگر	نیشه
چه سپینه: لحیم	تی هه لکشه
چه سپهک: مادة اللحم	بن توئوژ
چه سپین: لحام	زیتوئوژ
بن قول، بن توردک، بن جاف ...	زیرتوئوژ
بن پرفنده	سهر و بهر: إجمالي

پراهمیزان	بن بهرهم
دامرکان	بن بهرژه و هوند
دامردن	بناشووره، بنادیوار
دامه زران	هه لآواردن
داوهرین	هه لداشته
داهینشته	هه لداشتوو
دابین	هه له بزوک
دامالان	برینکاندن: dehydration
دامالین	برینکینه: هایدروجن مز
قویاو	هه لامان
زهق	هه له پاس: ضال الولا
داچه کان	هه لیزارده
داجوران	هه لیزیر
دزه، دزه کردن: تسلل	هه لیتوو
لیک کردن	هه لیستان
تسرب الأخبار	تیکه لاندن
ده لاندن	پیکه ل
داماتسهوه: رکوع	پیکه لاندن: equation
بیشه زراگه بیشتن	هه له باش: متهور
شیک پوش: بیوت الازیا	هه لکوتانه سهر
تهرپوش	هه لکوت
پاسان: تصدی	هه لگرته
پاته وولگه	پیوه ناک
پاته وله	پری ماستن
پاته ولین	پری ماستی هه لگرته
کولیتستان	پری ماستی راستوکی
مه لستان	هه له دهر: مسر
پاپنجان	دابه ش
پاپیج	دابه شین
پپچه کان: zigzag	دابه شهک
پپچه به دهوره: حلقة مفرغة	داهیزان
تی وهریخ	

قه‌لاشته	تی‌وه‌ردان
چه‌مکار	وه‌رگیر
چه‌مبند	وه‌رگه‌راو: مرتد
چه‌مکش	وه‌رگه: سماعة Reciever
رامسکش	وه‌رپیچه: ضمادات
واناکیشه‌کی	وه‌رفرین
باه‌لده‌ر	پی‌وه‌ربوون
بانه‌خور	تی‌وه‌گلان
بانخور، باگر	هه‌لمکان
تی‌هینانه‌وه	پیرکان
به‌سه‌رکردنه‌وه	فره‌واندن
سه‌راسوی	ته‌ختان
لی‌پرسینه‌وه	هه‌لته‌ختان
لی‌توزینه‌وه	جینگلان
لی‌توز	هه‌لیان
لی‌زان	شیلو‌وکان
پسپور	هایدر وچاندن
ده‌نگ دانه‌وه: echo	توکسیداندن
ره‌نگ دانه‌وه	هایدراندن
ره‌نگ هینانه‌وه	دود-ختاندن
داهاتنه‌وه: رکوع	لی‌راندن
داهینانه‌وه	خیزه‌لاندن
لی‌بردنه‌وه	دروستاندن
پیداهااتنه‌وه	ره‌هاندن
دل‌دانه‌وه	سپارده
دل‌ده‌ره‌وه	بژارده
پرسه‌کار	ه‌منارده بروارده
پرسه‌گیر	سووتکه
پرسه‌دار	سووتکه
برده‌وه	پال‌وته
	په‌ستاوته

گیرهوه
 گويزهوه: مال منقول
 نه گويزهوه
 ديتهوه
 دوزهوه
 خوازهوه
 داهينهوه
 پووچاندنهوه ابطال
 برژينهوه
 گيرسینهوه
 برژينهك
 گيرسینهك
 شاننگ
 شلوك
 شلهك
 پيكداشلانوه
 تي شلان
 پراندنهوه
 فبرگه
 خهوكه
 خولگه

سوررگه
 ميزنوك
 فيتهنه
 پهرستور
 رهستور
 ريژهن
 گوتهن
 پووالته
 خورالته

(۱) له میزه سه قافه تی نیسلام به تهنگ سازانی دهنگه کانی وشه و سازانی وشه کان له گهل به کتردا بووه. زاراوهی (تسافر الحروف) زور کونه. ناخیوهرو نووسه ری روژاوا گویی نه داوه نه تم لایه نه دهنا نه ده بوو وشه ی وه کو decarycarticasterone , anesthesia به بدایت.

(۲) انتشارات دانشگاه تهران، بخش نخست، لایه (۱۹۸). پورداود.

(۳) له کتییی مزديستاو ادب پارسی - د. محمد همین خاتروه، وشه یی (وخشور) له دوو کهرت پيک هانروه: (وخشو - بر - وخشو) - بهره). له فایستادا واتای تم حور وشه یی (گوهوه). ده به خشی. به دوا یی کهوته سهر قالبی: دمسور، هسور.

تکایه، نهوانه ی باس و وتارمان بو ده نیرن، په پیرهوی تم دوو خاله بکن: -
 ۱ - باسه که به خه تیکی خوش بنووسن و داپرکردنی (تقطیع) وشه کان بو نیمه به جی بهیلن.
 ۲ - باسه که به ریئروسی تازه ی کوپ بنووسن.

المصطلح القياسي

مسعود محمد

الكلمة المركبة ذات جزئين تامي المعنى على الأقل . وهذه الزيادات التابعة منها ماهو سابق أو لاحق للكلمة او متوسط ولها عدد لا يكاد يحصى يتوزع على الأسم والفعل وماهو ضمن مجموعة كل منهما ومنها ما يختص بالفعل دون الأسم وبالأسم دون الفعل ومنها ماهو مشترك بينهما في تفصيل لا يحويه إلا الاستقصاء وعلى صورة لا يفهمها الا الملم باللغة الكردية وهو أمر يعم الكردية وغيرها من سائر اللغات . والبحث يدعو الى التوسع في صياغة المصطلحات بمعبرة من التضييق

والتمنت ولا المنافذ شريطة الأخذ بالقياس اللغوي السليم الذي يرفده الفهم العريض للغة وادراك طبيعة المفردة المقيس عليها من حيث كونها (اسما أم فعلا ، صفة أم ظرفاً ، ذات وزن واحد ام متعددة الاوزان ، مفضأة أم مرسله ، لازمة ام متمدية ، واي اللواحق والسوابق والوسائط ثلاثها على صورة حاول كاتبها أن يجمع فيها الركن الأول من سلامة الصياغة والركن الثاني من الوفاء بالمقصود .

ماهو منشور تحت هذا العنوان ضمن محتويات المجلة يشكل القسم الاول من بحث حاول استكناه القواعد والاسس والمسالك التي يمكن لرواضع المصطلح في اللغة الكردية ان يتبعها . ويأتي في المقدمة استعراض عام لمهمة وضع المصطلح وما يجب توفره في شخص الواضع وفي القواعد التي يتبعها ومن مفردات المصطلح من : إلمام باللغة [ووجوب الإلمام بلغة حية واحدة على الأقل] وقواعدها وفقهاها ومن الميل الى الأخذ بالاسهل والأقصر ومحاولة ربط حاضر اللغة بماضيها حيثما امكن ذلك من خلال الاستعانة بالكلمات التي لها ارتباط لفظي بين أو خفي بمثلها في المعنى من مفردات النصوص التاريخية . وفي مجال نحت المصطلح من الكلمة غير المجردة يبدأ البحث بتلمس الخطى خلال تشابكات اللغة نحو المصطلح المنحوت من لفظة مجردة تامة المعنى وزيادة من التوابع التي لا استقلال لها بمفردها في البيان ويسمى هذا النوع من الكلمة في قواعد اللغة الكردية بال (داريسزراو) أي المصنوع أو المنحوت تمييزاً له من

زاراڤید فولکلوری

عبدالکریم دوسکی

فولکلورنی کوردی گهڼه‌کام پر ډېر و مراری په و مروږف چند ل پهی بچیت دنی هدر گه‌وه‌در و مهرجانا ژنی دهرکت. ههمی مزو. دشین تیهنا خوه پی بشکین و باجا خوه ژنی راکهن. فان سالا مشه خوه‌نده‌فان و نشی‌هرا به‌روکا فولکلوری دایه بهر داسا خوه بهلی مخابن مشه ژ وان که‌تینه ته‌حسین و شاشبونادا. ژ بهر فی چندنی پندفی په فولکلور ل دوی شوپ و ریه‌کا زانستی بیته کومکرن و ژیک فه‌کرن. فولکلورنی کوردی نایه‌تیا خوه هه‌به و دبته چند بشکیند سه‌ره‌کی و زاراڤید خوه بی‌د هه‌بن. ا - گوتنید مه‌زنا:

فی نای فولکلوری جهه‌کی فره‌د و هه‌زای گرتی، بیرو باوه‌ری، ژیان، په‌بوه‌ندی، ره‌وش و ناین و کارو رابون و رونشتنا مروږفی کورد له فان گوتن و په‌ندا تینه گوتن. [پاول به‌یدار] ل پیش‌گوتنا «گرامه‌را کوردی» د سه‌بارا په‌ندا دا دبیزیت: «په‌ندیند کوردی گه‌له‌ک د دیارن، نه‌و بنگه‌ه و بناخا خه‌به‌ر دانینه، ب راستی ده. وله‌مه‌ندیا زمانی کوردی نه، دهره‌ق ههمی تشتی گوتن هه‌نه.» هه‌ر وه‌سا نه‌فی گوتنه ژی دپنه هنده‌ک چقید دن وه‌ک فان: په‌ند:

فریدرش زایلر (Ereedish Zayler) دهر‌باره‌ی په‌ندیند پیشیا دبیت: «په‌ندیند پیشا چند دهر‌برینه‌کید ریک و پیک و مومکن، بارا پتر شوپا فیر‌کردنی و شیره‌تا پیشه‌ دیاره، روخساره‌کی هونه‌ری پیشه‌یه» هه‌ر وسا آرثر تایلور (Arther Taylor) نشی‌ه‌ری نه‌میریکی د په‌رتوکا خوه دا (The Proverbs) دبیزیت:

پی نه‌فیت ژ وه‌را رامان و میژوا په‌پشا فولکلور (Folklore) بیژم و ل دوی بچم کانی ژ کور هاتیه‌و د بنیات دا ژ کیز زمانی دروست بویه، بهلی هند دبیزم زانا ولیم توماس (W. Thomas) کوه دنای زاراڤید زانستی دا ل سالا ۱۸۴۶ز. مه‌به‌ست ژنی نه‌و نای زانینی په نه‌وی لیکولینی ل سه‌ر که‌له‌پورنی ملله‌نی دکت ب ههمی ره‌نگ و توخم و تا فه.

ملله‌تید نه‌ورپی گرنکی دا فی نای زانینی له دو‌ماهیا چهرخی هه‌قدی و رابون ب کومکرن و دوی چونا دهر‌باره‌ی [چیروکا] په‌ند، ستران، دامتان، هند]. ره‌وشه‌نبیرید وان ل وی باوه‌ری بون کو دوو تایند ره‌وشه‌نبیری هه‌نه هه‌ر دوو فیکرا دچن. نیک ره‌وشه‌نبیریا ته‌خا که‌تخودا په ویا دن ژی ره‌وشه‌نبیریا ته‌خا هه‌زاره و هه‌ر دو ره‌وشه‌نبیری فیک دکه‌فن (culture contact) ژ نه‌جامی فی فیک که‌تنی هنده‌ک تشتید ملله‌نی دیار دبن و دپنه بناوشه بوره‌وشه‌نبیری. فان هزر و ببرا هنده‌ک پالدان کو ده‌ست ب کومکرن و پشک کرنا فولکلوری بکه‌ن له دوی هه‌ریم و ده‌ه‌را، لیکولینید نه‌کادیمی ل دو‌ماهیا چهرخی نوزدی ده‌ست پی کون.

د سه‌بارا فولکلورنی کوردی دا مشه کوردناس و روژه‌ه‌لات ناس و گه‌روکا دانه قه‌له‌می و فه‌جه‌ماندن بهلی ره‌وشه‌نبیرید کورد ل سه‌ری فی چهرخی ده‌ست ب کومکرن و به‌لافکرنا فولکلوری کون ده‌می کوفار و روژ‌نامید کوردی هنده‌ک په‌ند و گوتنید مه‌زنا به‌لافکرین وه‌ک کوفارا ژین ۱۹۱۸ز، روناھی ۱۹۴۲ز.

په نندید پشیا رسته کا جوان و ریک و پیکه و وهرماندینه، پر شبرهت و سهربورن، د به لافن دناف خه لکی دا. په نندید کوردی مینا یاسایید ژبانا وانن، دهرهق ههمی نشتی تین گوتن، شاره زایا وان د ژبانن دا دیار دبیت. زمانن په ندا بنواشی زمانن جوان و زه لاله، په یفید ساده و پر در و مهرجانن وهک په بیکه را یید لی هاتین. نم دکارین هندک بنواش و بنگه ها لفر ژبرا دانین.

ا - دقیت په ند معنایه کا زارافی بدت لجهتی معنا زمانن ژی، په ژن و رامانید گشتی هه بن کو معنا په ندی یان ژی نه گهر ژ په ندی راست و راست نه دته دهستی مه.

ب - دقیت په ند ژ رسته کا کورت یان دوورستیت کورت پتر نه بیت، دا ب ساناهی بیت بو فه کوه ازتنی دهست بو دهستی.

ح - دقیت په ند ل سر حاله ته کی تایه تی نه بیت و کسهی په ند گوتی ناشکرا نه بیت.

د - دقیت په ندی معنایه کا زارافی هه بیت نه معنایه کا زمانن یان رون و ساده ب تنی هه بیت په نندید کوردی بشکه که ژ پشکیند که فن ژ فولکورن ب رهنگه کی بهر فره ژ پشا مرفی کورد تیدا دیار دبیت و زمانه کی ساده و په یفید ره سن و بزوین. هه و سا په ندا کوردی ب میژ ویا گه لی کورد فه گرنیدایه و قودیکه کا راست و دروسته ژبانا بهری نهو فه دگیرته فه وهک فان نمونا

- ۱ - ب وهریسی خه لکی، نه چه که فری.
- ۲ - نه گهر سه روکانی شیلی بون، بهر جو دی ره ملن.
- ۳ - خابوره، ب تابوره

۲ - گوتن:

گوتن ناخفتنید لیک هاتینه و مروفید مه زن و ناقلدار فه هاندینه دا بیته سه ربور بو مروفید پاش وان، به لی هه بو حاله ته کی تایه تی یید هاتینه گوتن و معنا خوه «ملدهست د دهته دهست گوهداری و بی هزر لی بیته کرن. معنایه کا زمانن ب تنی یا هه. فان گوتنا سه لیه یا هه ی و لیک تین و قافیه

بارا پتر نیک دگریت و ب زمانه کی جوان و سفک هاتینه فه هاندن وهک فان نمونا:

۱ - ژنا شهرمین ب شاره کی،

میری شهرمین ب کاره کی.

۲ - هه چیا جانه، یا ب دو به ختانه.

۳ - جحیلین که وه، نه گهر فری هه وه.

۳ - مامک:

مامک پیک تیت ژ چهند په یفا و دوسی رستا دروست دکهن. یا هاتیه دانان بو زیره کی و بیر نیژیا مروفا. کسهی نهو مامک دارنیتن، هزارا نشتیکی یا کری و دانا یه د ناف چار چوفی چهند په یفه کا دا. کسهی دن زی هزارا خوه تیدا بکن و مهژیی خوه بدنه شولی. هه و سا دانهری وی زی نهی دیاره و نم دشین بیژین هه می مامکا سه لیه و قافیه یا تیدا هه ی، ب زمانه کی سفک و بزوین هاتینه گوتن و دارنیتن. خورستی و باقریا زمانن کوردی تیدا دیار دبیت وهک فان نمونا:

۱ - دارا ل ناف دارا،

ژی تیت دهنگی بریندارا.

«میشا هنگشینی»

۲ - هیفه کا ل سر هیفه کی،

تهیره کی ل سر شیفه کی،

کونا دهفی دنیفه کی.

«ناشی نالی»

۳ - هونی و مونی،

بی ل بن کونی،

نهز دینم و تو نابینی.

«چافن»

۴ - هلندر و ملندر،

کی دیتیه کور ژ بایی بلندتر.

«هیسره»

_____ نهف ژى چقهك دن ژ
چقیډ فولكلورى په. گوتهك لیک هاتیه ورنګه ورویارى
هوزانى لى په. بارا پتر ب کیش و قافیه هاتینه فهاندن. نهف
توخمه بارا پتر ژ بوزاروا هاتینه دارینن دهمى نیرى ناخفتنى
دېن و دهنگید گران ب فان گوتهك ل بهر دهفنى وان سفك و
رهوان دېن. همى پتید گران نهف گوتهك ژیرا هاتینه فهاندن
نهم دکارین بیژین نهفه پلهپکا بلنده بو فیرکونا دهنگا د زانستى
فونه تیکیدا زمانى کرردى ب فان توخمه راهینانا دهوله مهنده و
مشه تشتید وها تیدا هه نه وهك فان نمونا:

۱ - سى سلك، ب ناللى دا تین

یا ئیكنى توى تى،

یا دوى موى تى،

یا سى گوى تى،

ب دهفنى چومه یا توى تى،

ب هستا چومه یا موى تى،

ب پیا چومه یا گوى تى.

۲ - جهركنى رونى،

درها رولى را

رها رولى د ناللى رى را.

۳ - تهرمنى نوحى،

نوح له پشنى

همچى حالت جا بیژیت

دى چیت بهحشنى.

ب - ستران:

_____ كه فترين و دهوله مهنديترين پشكا نهدهنى

فولكلورى په. هندك زانا دین سترانید شقان و كافانا بهرى

همى توخیند دى دست پى كره بلى هندك بید دن دبیژن

پشكا سترانید ثابنى كه فترين توخمه. بهلاف بونا سترانى

نهژ بهر نهده بیاتید نفیى درهنگه پهیدا بون، بهلكو ژيانا تابهنى

یا گهلى كورد و ونید جیواوز بونه هرنى فنى دهوله مهندينى. هر

وهك [خاجادور ثابوقیان] دبیژیت دل جهم هر كوردهكى مروف

همست به شاعرینى دكتهت، ب ثاواز و ساز سترانا ب چیا،

دول، رویار، سولاف، گول، چهك، هسپ و قاره مانینى

دبین و ههكه هندى كوردا جهژ سترانا كرى، هند جهژ پشكید

دى بید فولكلورى كریا دا كهنجینا فولكلورى دهوله مهندينى

نیت. دژبارا گوندا دا هر شهف ل ماله كنى دا مروف كوم بن و

ستران بیژ لاوك و چهیرانا هافینه بهرهف همى رویدان و شهر و

شورید وان ب ستران هاتینه گوتن و فهكوهازتن دست بو

دهستى. نهم دشین بیژین سترانا فولكلورى سترانهكا هونهرى په

ل سر سلیقا خهلكنى گوندا هاتیه گوتن.

آرنولد هاووزر (Arnold Hawzar) دبییت: «سترانا فولكلورى تینه

حساب كرن كارى مروفهكى ب تنى بهلى یا هاتیه دارینن ب

رهنگه كنى هونهرى و رهسه نایه تى یا تیدا ههى، ستران یا سر

پینكى په، بهلى نه یا ساده و بى هونهر و مهبهسته. پیدلنى نینه

هر دم دانهر بى نه دیار بییت بهلى هر رهنگه كنى بى خودان

(impersonal) ووردگريت. هر وسا رهنگه كنى گشنى ووردگريت و

له نالف همى نهخید مللتنى یا بهلافه. فهكوهازتن سترانى ب

زارى خهلكنى هیلا هر دم هندك نشت لى كیم و زیده بېن،

همى بوویهر و تشت د سترانى دا بزاف و لطفینى دكهن د كرا

كوملا كورده وارنى دا.

هیزا توما بوا (Thomas Bois) دبیژیت هندك دهفید فان سترانا

فهدگهرینه چهرخنى پازدى و سازدى زامین سترانا كوردى مشه تا

و چن ژى دچن ل دوى شاره زابا خوه نهژ دى كهمه نهف پشكید

خوارى:

۱ - لاوك: Lawik

_____ د قادا سترانا كوردى دا

لاوك جهه كنى بهر فراهه فهدگرن و دبهلافن. نهو سترانن نهوید

ب میرچاكى و شهرو شورا تین گوتن. پارا پتر دریژن و بابهنى

وئی ل سر زیوه کی وچله نگی خورت و میرخاسا نه و هر دم
 قاره مان سرکه نی به و شاد و سر بلند بهر ب مال تیت .
 نهف توخمه ستران ل کوچک و دیوان خانا، دهاته گوتن .
 دیونه پالفه دان بوکهنج و تولازا کوریا میر چاکی بی بگرن و
 خوه بدنه کوشن د ریا سر بلندی و سرفرازی نافی خوه . پارا
 پتر زغان لاوکا چار بهندن و کیشه کا دریز همنه و ل دوی برکا
 تینه لیکشه کرن و رنگی هوزانا سر بهست دگریت وهک فی
 نمونی :

داغی دابو ل سر داغی
 دلی من داغی دابو ل سر داغی
 بهگی منو داغی دابو ل سر داغی
 بره کا مالید مه عه بدویا و کالدارا
 بارکر ژ زوزانید ژوری
 مهیلا لمن به بتاری فه گه ریابو
 واری چل کاتی دهبابو کشلاغی
 وهر گه ریا واری چل کاتی
 دانابو کشلاغی

جه هور ناغا ب سی دهنگا کره گازی
 سمکو که کو رابه کاری خوه بکه
 نم دنی چینه دیوانا سر بازید عه جه ما
 ل وهلاتی ته هران و ته فریزا
 پینه کی ل سلاقی واغی

× × ×

ناغی منو رابه سر خوه
 بهگی منو رابه سر خوه
 جلی میران و حاکما بیخه
 دهسته کی جلید قاجاغا بکه بهر خوه
 ریکا ته هراتی دویره
 ریکا ته فریزی بله بهر خوه
 ناغا سه جار دبهختی نه مه
 هه که نم چویته وهلاتی ته هران و ته فریزا

دیوانا سر بازید عه جه ما
 دست هه لینانه کا میرا ژ من را بکه
 نهز سه جار د بهختی نه مه
 سهرنی خوه نه چه مینه ملید خوه بله بهر خوه
 × × × ×

هه سی میرنی من دندله
 رهش مهنی که کی من دندله
 سهرنی مهیدانا دبهزه
 پنی مهیدانا دهسکه
 چه هوره ناغا ب سی دهنگا کره گازی
 گه لی بابکید عه بدویا
 سه جار دبهختی وه مه
 دویا به ل وهلاتی ته هران و ته فریزا
 ل دیوانا سر بازید عه جه ما
 تینه گرتنی بان کوشته
 که کی من سمکو بکه ن ناغا
 دانته شوینا مه .

× × ×

کونیز چه هور ناغا مزنه ف عهردی که ت
 کونیز باین بوزکو مزنه
 هه یلا لمن به بتاری ف عهردی که ت
 گولیزاری ب سی دهنگا کره گازی هوینی رابن
 هه سه کی بوزی بهزا ل بن دهرنی که ن
 لغافه کی ل سر ده فی که ن

بدنه دهستی خورته کی عه بدویا
 سٹک باین بوزکو دا فرنی که ن
 نهز نه ده غه ما گرتن و کوشتنا میرانم
 نهزی که تمه غه می هاته کوشتن کولی
 جه هور ناغا باین بوزکو بهلی نهز نوزانم
 چا پاش نهزی گل و گازند و
 داف و دالاهنی خوه ل یا کی کم .

× × ×

کونی جههوهه ناغا دینا وارنی سهر کانی

کونی بایی بوزکو مهزنه

ههپلا لمن بهیتاری دینا وارنی سهرکانی

گولیزاری ب سی دهنگا کره گازی

بلا بیمه قوربانا کویفک و قوتاسید

بایی بوزکو ههرو سوپان و نیلارا

شور دپونه سهر باسکید ههراما قامه دینی

هز نه د ههما گرتن و کوشتنا میرانم

هزنی کهتمه غهمنی هاته کوشتن کولی جههوهه ناغا بایی بوزکو

ههرو چهوا تهرمی واغای گران

مایول وهلانی تهران و ههفریزا

ل دیوانا له غهرییی.

x x x

۲ - حهیرانوک : Heyranok

هه سترانن ههزید ب

ههفینی و بهر دلکی نی تینه گوتن. د بهلافن دناف کومهلا کردی

دا نهخاسمه دناف زهری و تولازا دا، لهوا کول و کهسهرای فیکرا دا

دریزن و گل و گازنده و کرتارید خوه دکهنه هوزان و ستران و

ئاواز وئالی ههفینی و دلداریا پاک و بژوین دیار دکهن. نیک ژ

ساخلهتید سترانی ههوه کودشین بهحسی راموسان و بهر و

بهرسنکید کهچا بکهن د سترانی دا. ههف توخمی سترانی

کهچ و کور دهافینه بهر نیک وهک فان نمونا:

کورکوو دینو ژ مال مهزنا

ههتهکا نهکه ههزا ب لهزم

ههکه تو نیچیرفانی خهزال ههزم

ههکه تو نهخوشی دوختور ههزم

x x x

فیستان سوری یا دل ههوا

ته د پاغلی دا هیکید کهوا

ته مالا من خراب کر

فان حهنهکا فان درهوا.

x x x

ههر وسا هندهک سترانید دن ژی ههنه ژ بلی توخمی بهری

ب ههفینی گوتینه کهچ یان کور ههفینا خوه خویسا دکهن ب

ستران و رهنگی سترانا دریز و ههردکریت ل دوی شوپا سترانا لاولک

دچیت ژ لای یرکا هه وهک فی نمونی:

بهژنهکا شل و مل

ژ بن کونی مالا بایی خوه رابو

شمکهکا زیری ل بی خوهکر

گولیهکا نارمیشی شولی ههله بی ل زهندا خوهکر

ل ناف کونا تی و دپیت

گهلی خهلکو عالمی ههوه کینه

ههوه کی نیشن

ههوه سوارن، سوارید خالیو

کوریت مامیو

نیقارهکا درهنگه برابا خودیو

ههف شهفه ههوه

میقاتید فی بهژنیو.

کهچکا دپیزیت ههز رابم

خوه ژ دهلیلی مالی را ب ههملینم

کراسهکی کتانی سورمهزهری

شولی ههله بی ل بهر خوهکه

بازنهکی زیری ل دهستی خوهکه

لهز کهم ب لهزینم

شویشهکا گولافا بهغدانی

له دهری دیوان خانا بایی خوه ب رهشینم

قههوهکی بو میقانی خوه بینم

هیل و دارچینا تی ب کهلینم

سی بهندی نیفا شهفی پیقه

ب چمه سهر جهه و بالگی دهلیلی مالی

قولیا سنگ و بهرا ژیرا ب قهتینم

خهم و کول و خهپالید دونیای گهلهکن

ژنیف شهف ب جوتی مہکا ب رہنیم

x x x

۳ - دیلوک Dilok

مہکید کئی لی لی

سیفا ترشہ وای وای

x x x

لی لی کئی لی لی

مالا منی وای وای

رہش روحانی لی لی

ٹاف ل بنی وای وای

ٹان روبرا لی لی

ہورمہ ہورمہ وای وای

دگہل خوہ دینیت لی لی

دار و نورمہ وای وای

مہکید کئی لی لی

سیفا خورمہ وای وای

x x x

۴ - لورین: Lorin

_____ ٹو ترخمی سترانا یہ ٹوئی

ہو زاروکا تینہ گوتن ل دہمی ہاویژکرنی یان نشاندی. رہنگی
ہوزانسا یی لی و ناقہروکا وان داخازہ بوژیانہکا ٹەر و نازک بو
زاروکی راستی ہندی بیژی پہیقید سفک و لیک ہاتی نہ.
سہلیقہ بیکہا شرین و سفک ہبہ ہندہ جارا زاروکی دہرا
دھلافین داہی مژویل بییت یان دہرا بنشیت بارا پتر دایک یان
دایر ژ زاروئی خوہ را دبیزیت وک ٹان نمونا:

خودی وو خوہش خودی وو

نہ باریتہ بہ فری وو

حہمکو ریننگی ری وو

دی چیت مالا خالی وو

x x x

یان ژ ی وک فی نمونا دن:

سہری ہیلو ملانہ

ترمی ٹاف ہمزیلانہ

گولکی پیرہ چیلانہ

لی لی کئی لی لی

مالا منی وای وای

رہش روحانی لی لی

ٹاف ل بنی وای وای

ٹان روبرا لی لی

نالہ نالہ وای وای

دگہل خوہ دینیت لی لی

قرش و قالہ وای وای

مہکید کئی لی لی

سیفا خافقہ وای وای

x x x

لی لی کئی لی لی

مالا منی وای وای

رہش روحانی لی لی

ٹاف ل بنی وای وای

ٹان روبرا لی لی

وشہ وشہ وای وای

دگہل خوہ دینیت لی لی

دار و قرشہ وای وای

خارزى گهردهن كپلانه.

x x x

۵ - پايزوك : palyzak

_____ ژ ناسى وان دياره كول
 كهژى پايزوى دپيژن هندهك دپيژنى پيره پايزوك، د هر
 بهندهكا سترانى دا پيشا «پايزوى» ب ناشكهرائى تيت وهكى
 چاخ. هنده جارن ژى نيشانيد پايزوى د دانن مينا ستيرا
 گلاقيژنى، تهفيد باران وبهفترنى يان با وعوران. نافهروكا
 پايزوكا لهفونى وبهردلكى په د نابقهرا كچ و كورا دا، يان كوير
 نرينا دوينيائى په. ب ناوايهكى فلسهفى دهمى پهلك وهراندها دار
 و بارى. كوردناس توما بوا (Thomas Boa) دبیت: «پايزوك،
 نانكو سترانيد پايزوى، بهنديد وى كورو كچ د هاقبه بهر نيك،
 دهمى پايزوى ژى زوزانيد بلند تينه خوار چو جوداهى دنابقهرا
 [پايزوكا] و سترانيد دى نينن وهك [لاوك، حهيرانوك، ديلوك...
 هند] ژ لائى كيش و قانيا له وهك هوزانيد سهرهستن ههر بهندهك
 بارا پتر (سى) قافيه نيك دگرن وهك فان نمونا:

هاييچ... هايى

ئيرۆ پايزه، دلكنى منى كهتى په

بهر كهسهر،

گوره باكى په ل (كاتول و كهلم بهرى)

فراندى به دهخهل و قرشكى

ل سهر پيلهرا،

ههچى دوست و يارهك

ب كهيفا دلنى خوه نهبيت

بلا چو جارا مهديد خوه نهكوت

ل ناف ديوانا

ل چو دهرا.

x x x

يان ژى وهك سى نمونا دى ژ پايزوكا ههر وسا «سى»

قافيه نيك دگرن

هايى... هايى

ئيرۆ پايزه

منى نه كويه كاروبارى زلستانى،

كوچهريد مال خراب ماليد خوه باركرنه

ژ وار و كوزيد زوزاننى،

خوزيكا نهز بيامه ههقال و هوگرى بهژنا بلند

دسى شهفيد كانوينى دا و

سى روزيد خويانا فى گولاننى.

x x x

۶ - نارينك Narink

_____ نهو سترانن نهويد ب بوكا
 تين گوتن دهمى نيشانى و خهناى و ههتا فهدكوهيزن ژ مالا بايى
 بومالا زاقاى. لهف توخمه ژى ههر وهك توخميند بهرنى ب
 كيش و قافيه نه، هوزانيد سهرهستن، ب پهسته نين گوتن،
 ناوازهكى نهرم و سفك يى ههى، بارا، پتر ب جوانى ورنديا بوكا
 تين گوتن يان ژى ب زاقاى دهمى دهن سهرشوى وهك فان
 نمونا

مهراكر چهندا كپله

خايرى دنايت پيله

نارين مال باب هيله

x x x

يا رابوى راوهستاي

لهوهندى دا هيلاي

يا ماي ل هيليا برابى

x x x

مهراكر ئينا بهر دهرى

دبهردا بسك و تمههرى

داى نينه بچپته سهرى

x x x

ههسپى يينن ژ گارانى

داكهنه نهخته خانى

ئى سوار كهن چاك دهرمانى

ههسپی بیئن دا نال کهین

نالبهندی لی بهتال کهین

چاف رهشی لی سوارکهین

x x x

6 - لاوژه - لاوژه Lavije

زانایند میشلوژی فی ب باوریا کهفنا ثاپنی فه گریددهن کو
«مار» بو «ئههریمه» بر به بهحشی هتا ئادم دسردا بری .
هر وها ئهفسانا «ئهژدههاک ژی «مار» هر هیزا خرابی بی یه .
هر وها ئهفسانا «خدری زینده» کو خدر مروفه کی نهمره و هر
پاشی دگهل هزار و رینجسهره دکهت و ریا باش نیشا وان د
دهت زانای میزن [توما بواد دبیزیت ئهفسانید کوردی گله جارا
دگهل داستانید کوردی تیکهل بوینه

2 - داستان Epos

هوزانهکا دریزه ب رهنگی
چیروکی فه دجیت بهحشی میرانیا فههرمانهکی دکهت بی
میژی یان زی بی ئهفسانهی . داستان توخمه کی ئهده بی بی
هونهری یه د داستانی دا هر ژپانا مروفی دیار ناپیت ب تنی ،
بهلکو نویند مروفی زی د ئیخته بهز چاف . کوردناس (توما بو)
دبیزیت «داستانید کوردی چیروک بیژ (Cirok bej) یید ههین
دبیزن و دگرن ، دمست بی دکهن رویدانا ئیک ل دوی ئیکی
دبیزن دهمی دهگه هنه ئاخفتنید کهسید داستانی ب شعر وان
گوتنا دبیزن و ههکه پتر ژ چیروک بیژه کی دحازوبن ، ئیک
رویدانا دبیت یید دی هر ئیک دهوری کهسه کی داستانی
بهردگریت .

داستانا کوردی هر چهنده ب دیمه ن و سیمای گشتی فه
وهک داستانی فولکلوری و ئهده بی نفیسی یید گه لید دی یه ،
بهلی ئه دشین بیژین دونهگید داستانا هه نه دنای فولکلوری
کوردی واته داستانا کوردی یا خورستی وهک : [مهمی ئالان
دواترده سواری مریوان ، چهسو ، دلم] و رهنگی دن زی
داستانید ههف بار دنای ههمی ملله تید روزهلانی وهک :
[لهیل و مهجنون ، شرین و فهراه] ل دوی فان گوتنا ئه دشین
داستانا کوردی بکهینه دو پشکید سه رهکی وهک :
1 - داستانا قارهمانی :

داستانا قارهمانی که رهسه یه کی

کوردناسی هیزا توما بو
دبیزیت سترانید ثاپنی نه یید دریزه ، بهلی نه ئایه تید قورانا
پیروژن براستی ئهف توخمه زی د مشه نه دنای سترانید کوردی
دا بهحشی پیغه مبری (ص) و هه فالید وی دکهن و شه رید وان ل
چاخنی بهری دهر و پشا ب عمره بانا ئهف سترانه دگوتن و دبهرا
عمره بانه دقوتان ، نافهروکا وان ثاپنی بهو ب رهنگی هوزانا ب
کیش و قافیه ئه هاندینه وهک نهالا سیسه بانی و بهینا بوریرهش و
چیروکا ئه بو ب پیغه مبر ، چهنده هندهک ژ فان هوزانن و خودان
یید ههین بهلی وهک فولکلوری لی هاتینه .

ج - ئهفسانه - چیفانوک : Mythology

چیروکی چاخنی
کهفن ، گریداینه ب بیرو باورید گه فن . ئهفسانا په یوهندی
دگهل خودید تاپهتی یا هه و پیک هاتینه ژ بی کولا مروفی بو
تیکه هشتا دیاردید دنیای ، یان پیک هاتیه ژ لیک دانا مروفی
سه ربارهتی وان دیار دا ، بیگومان خه پالینه پتر ژ زیری . د
ئهفسانید یونانی دا هر تشته کی خودی خوه هه بو ، وهک خودی
جوانی ، هونهری ، شعر و بارانی .

درباره ی ئهفسانا کوردی ماموستا [عهره ب شمو] دبیزیت
«ئهفسانه که رهسه یه که بو فه ژاندنا هنده بیرو باورید ثاپنی یید
کهفن و نوی یید ملله تی کورد . هر وها ئهفسانا کوردی زی
هر وه کو ئهفسانا گه لید دی یه ، دهر برینا ههولا مروفی یه
سه بارهت ژپانا کوملی و رویدانید سروشتی .
د ئهفسانید کوردی دا هر دم مروفی بی ب سه رکهتی یه
هیزا خراب ب بندکه قیت و «مار» هر دم نیشانی هیزا خرابه ،

دوله‌مهنده بو هویر نیرینا گه‌له‌ک روید ژيانا دیرین یا کوردا،
ئه‌ف توخمنی داستانی هیدی هیدی ژ خه‌یالی بهر ب راستی فه
دچیت. ژ نازایه‌تی و په‌له‌وانیا ساده وین مه‌به‌ست به‌رو
په‌له‌وانیه‌کا مه‌به‌ستدار دچیت.

مه‌زترین داستانا فارمانی د میژوو فولکلورنی کوردی دا ب
دروستی مابیت داستانا ودمدمه. ئه‌ف داستانه خه‌باتا گه‌لی
کورد دیار دکه‌ت دزی شاه عه‌باسی ئیکنی ل سالی‌د ۱۶۰۸ز-
۱۶۱۰ز. مشه کوردناس و زانایند کورد ئه‌ف داستانه کوم کرینه
و گه‌ماندیه چاپی د. ئوردیخاننی جه‌لیل د سه‌بارا فی داستانی‌دا
دییژیت: «داستانا دمدم په‌یکه‌رتی خه‌باتا مردانه‌یه یا کورد
دزی شاهیند ئیرانی، نه‌خشی خه‌باتا کوردا یه به‌رامبه‌ر
ده‌ره‌به‌گیند زوردار. بی گومان داستانا [دمدم] مشه وئیند راست
ییند زیره‌کیا په‌له‌وانیند کورد تیدا خویا دین، مه‌نگنی گه‌لی مه
روی ب روی ل به‌ر سکنی دوژمننا دیار دیت. داستانی‌د
کوردی دا دوریژید خه‌باتا کوردا دیار دین، خه‌باتا به‌رامبه‌ر
زورداریند خومالی و بیانی. د داستانا «عه‌می کوزی» دا، «عه‌می
کوزی» په‌له‌وانی داستانی په کورنی ته‌خا هزار و رینجه‌ره،
بشارنی چه‌تو ده‌ره‌به‌گه ب هاریکاریا بیانیا نه‌بیت نه‌شیت ب
سه‌ر په‌له‌وانی زال بیت.

۲ - داستانا ئه‌ئینی:

داستانا ئه‌ئینی ل هه‌می جیهانی دا ب
تاییه‌تی ل روزه‌لاتنی سوزه‌کا تاییه‌تی و غه‌سته‌کی کویر
وراستگو تیدا هه‌یه، بوهریند هونه‌مه‌ندی تیدا هه‌نه. داستانا
دلداریا کوردی سوز و هه‌ست و خوشه‌وستی و وه‌فاداری و
راستگویی تیدا هه‌یه هه‌ر وه‌ک هه‌می داستانی‌د دلدارینی ل
جیهانی هنده روخساریند کومه‌لاپه‌تی و ره‌وشت و خوشی د
ئینه‌پش چاف. داستانا دلداریا کوردی دوره‌نگن یا هه‌ف
پشک دگه‌ل گه‌لیند هه‌فسوی وه‌ک «له‌یل و مه‌جنون و
شرین و فه‌ره‌اده و پشکا خومالی وه‌ک داستانا «زه‌میل فروش و

خه‌ج و سیابه‌نده ل ئان داستانا دا دیار دیت ویننی وه‌فاداری و
سوز و په‌یمان و بیرو باوره‌یا مروئی کورد هه‌ر سا دیمه‌تی کینیا
چاک و خراب دیار دیت.

د داستانا «خه‌ج و سیابه‌نده» دا لاهه‌کی جوتیار جه‌ز که‌چا
ئاغای دکه‌ت دا دو کیش په‌یدا بین. ئه‌ف داستانه ب ئه‌فانی
داستانه‌کا کوردی په‌ر بشکه‌که ژ گه‌نجا
نه‌ته‌وای و زور یا په‌لاسه دنای ملله‌تی کورد دا. وه‌ک هه‌می
داستانی‌د دن چاپیند کوردستانی قادا رویدانیند فی داستانی به.
کیم دئی ویننی دا هه‌نه، چونکی ب ره‌نگه‌کی هونه‌ری و
سه‌رنج راکیشه‌ر هاتیه نفیسین. ئه‌ئینا کور و که‌چا نیشا مه‌د
ده‌ت ئیکه ژ به‌ره‌مه‌نید دیمه‌نیند ده‌رونی و مه‌عه‌نوی دنای
کوردا دا.

ه - چیروک: cirok

چیروک ل فورم و دارشتنی وه‌ک
چیفانویکی دچیت، هه‌ر چه‌نده ل روی کاره‌سانی و ناهه‌روکی فه
هنده‌ک جودای هه‌نه ئه‌فسانه ژ خه‌یالی و ره‌گیرابه و وه‌رگرتیه به‌لی
چیروک ژ ژبانی هاتیه وه‌رگرتن، زور ژ ژبانی دور ناکه‌فیت. د
چیروک و حیکایتیند کوردی دا گه‌له‌ک په‌یف و گوتیند باش و ب
ئرخ تینه فه‌گوه‌ازتن د واندا گه‌له سنج و ره‌وشتیند به‌ری ییند
په‌یوه‌ندی ب بیرو باوره و ئاینی چاخنی به‌ری دیار دین و تینه به‌ر
چافیند خوندکاران، ره‌نگنی که‌فنه‌په‌رسشی تیشه به‌ر چافیند مه، د
وان دا تشتیند و سا تینه به‌ر چاف ییند کوه‌زار سالا ل ناقل و
هشی مروفا دا ئاکنجی بوینه.

په‌له‌وان د چیروکا کوردی دا مروفه. گیانی خوه بی راست
نیشا مه‌د ده‌ت. په‌له‌وانی د ژبانی دا مه‌به‌سته‌ک هه‌یه، ژ بو
وی مه‌به‌ستی ریا حه‌فت شه‌ف و حه‌فت روزا دیریت دا بگه‌هینه
ئارمانجا خوه. ئه‌ف چیروکه بو مه‌ده‌ردنیه‌خن کو مروفا ب کار و
ره‌نجا نه‌بیت ناگه‌هینه ئارمانجا خوه، زانای مه‌زن [کوردویف]
چیروک و حیکایه‌تیند کوردی ل سه‌ر ئان پشکیند ژیری پاروه

- دکەت:
- ۱ - چیرۆک و حیکایەتێد دەرەهەقا ژینا مروفا، دەرەهەق
ژین و ئایینی وان.
- ۲ - چیرۆک و حیکایەتێد میژویی
- ۳ - چیرۆک و حیکایەتێد دەرەهەق دەهبا و ئەیر و ئەوالان و
تەرەولان.
- ۴ - چیرۆک و حیکایەتێد خەیاڵبازی.
- فی هینزایی مشە ناغی چیرۆکێد کوردی دنفیسیت و
بەلافدکەت وەک چیرۆکا [ئەبوزیدی بن هەلال، میر مەح، عەلی
مەمەدی نینچیرفان و وەتەد.]
- چیرۆکا کوردی ب ژبانا نەتەوی کورد فە هاتیە پەرچیم کرن
چیرۆکا بەلەوانی نیشانا نیشمانی کورد یا پی فە نونەکا بەرزە یا
کو هەر دەم تورو فولکلوری کوردی ژ قادا وەلات و دول و نەهالید
کوردستانی دور نە کەتیە.
- ژیدەر و فەرۆز:
- ۱ - لیکۆلینەوی ئەدەبی فولکلوری کوردی. د. عیزەدین مستەفا
رەسول. چاپی دووم ۱۹۷۹ز
- ۲ - کومەلە تیکستی فولکلوری کوردی. پروفیسور قەناتی کورد
- بغداد ۱۹۷۶
- ۳ - ئەدەبی فولکلوری کوردی - بەشی یەکەم ۱۹۸۴ کامەران
موکری.
- ۴ - ئەدەبی فولکلوری کوردی - بەشی دووم ۱۹۸۴ د. شوکریە
- رەسول
- ۵ - دەقەکانی ئەدەبی کوردی - بەخدا ۱۹۷۸ علاء الدین
سجادی
- ۶ - ژبەندی پێشینان لە شیعری کوردی دا کەریم شارەزا بغداد
۱۹۷۶
- ۷ - پەندی پێشینان و قسە و نەستەقی کوردی د. شوکریە رسول
بغداد ۱۹۸۴
- ۸ - الفولکلور قضایا و تاریخه - پوری سوکولوف - ترجمه
حلمی شقراوی و عبدالحمید حواس ۱۹۷۱ المطبعة الثقافية -
القاهرة.
- ۹ - الاغنية الفولكلورية في العراق - عبدالامير جعفر بغداد
۱۹۷۵
- ۱۰ - مع الاكراد - توما بوا ترجمه آواز زەنکە بغداد ۱۹۷۵
- ۱۱ - دراسات في الفولكلور - د. أحمد أبو زيد. القاهرة
۱۹۷۲
- 12 - A Second Book of English idioms by V.H. Collins London
1966
- 13 - Current Emolish. by A.S. Hornby and others. London 1967
- ۱۴ - دەقید پایزوکا من ژ دەستی هیژا عبدالرحمن مزوری
وەرگرتن.
- ۱۵ - لیک فە کرنا پەندو گوتنا من وچ و مەخا ژ هەندەک هزر
بیرید کوتارەکا هیژا تیلی امین دیت.
- ۱۶ - دەقید فولکلوری ئەویند دناف لیکۆلینی دا هاتین هەمی
لجەم من هەنە دەست نغیس.

المصطلحات الفولكلورية

● عبد الكريم فندي دوسكي

انها جمل قصيرة ويمتاز معظمها بوزن وقافية شعرية وتكون لحالة خاصة . ولها معنى لغوي فقط
٣ - مايمك (الانغاز):

وهي جمل قصيرة وموسيقية وذات قافية وتقال لاختبار الذكاء . وسرعة البديهة
٤ - بهرهوز (الاحاجي):

إنها نمط من انماط التمرين على تلفظ احدى الحروف الصعبة للمبتدئين وهي نوع من التدريبات الصوتية .
ب - الاغاني:

تحتل حيزاً كبيراً من الفولكلور ولعلها اغنى نمط من بين الانماط الفولكلورية الكردية وإن تواصل الاغنية وبقاءها من جيل الى جيل شفاة اعطت لها صفة الديمومة والاستمرارية والاغنية الكردية لها الانواع التالية:
١ - لاوك:

وهي اغاني البطولة والمجد والفرسية وإن جمع وبحث هذا النمط يكشفان جوانب تاريخية مهمة من تاريخ الشعب الكردي .

البحث يتناول المصطلحات في الفولكلور الكردي ويبين كيف ان عملية جمع وتحقيق النصوص الفولكلورية بدأت على ايدي الاوربيين في نهاية القرن السابع عشر الميلادي وبدأت عملية جمع ونشر الفولكلور الكردي في بداية هذا القرن وخاصة على صفحات المجلات والجرائد الكردية مثل [زين وروناهي . . . الخ] . وفي العقود الاخيرة توجه عدد من الكتاب والادباء الكرد الى جمع هذا التراث الشر وتصنيفه ولكن الخلط والتشويش رافقا أعمال البعض منهم والباحث هنا يصنف الفولكلور الكردي الى الاقسام الرئيسية المدرجة ادناه:
١ - الاقوال والامثال:

وهي بدورها تنوزع على الانواع التالية
١ - الامثال:

وهي التي تمتاز بسلاسة اسلوبها وموسيقية أوزانها ولها الالاسم التالية ان للمثل معنى لغوياً واصطلاحاً، بحيث لا يكون المثل لحالة واحدة وخاصة بل يضرب لحالات أخرى
٢ - الاقوال:

٢ - حيران :

المعتقدات الدينية القديمة التي كانت منتشرة في بلاد الكرد وترد في معظم الاساطير الكردية الحية كرمز لقوة الشر ويكون المتتصر فيها على الاغلب الانسان .
الملاحم

وهي اغاني الحب نصف جمال وبهاء الشبان وتكون على شكل حوار عاطفي بين محب وحبوب .

٣ - ديوك :

تزخر التراث الكردي بنوعين من الملاحم ، الملاحم الكردية مثل (دمدم ، فرسان مريوان ، زمبيل فروش ، خهج وسياه نده) وملاحم مشتركة بين معظم الشعوب الشرقية مثل [ليلي ومجنون وشرين وفرهاد . ويمكن تقسيم الملاحم الكردية الى قسمين رئيسيين هما :

وهي اغاني الرقص والديكيات ومضمونها تكون وصف الفتيان وحبهم وبهاءهم وتكون ذا موسيقى سلسلة وخفيفة .

٤ - لورين :

١ - ملاحم البطولة :

وهي الاغاني التي تتغنى بها الام عندما تهز طفلها

٥ - بايزوك :

وهي التي تدور حول البطولة وشجاعة الفرسان وأمجادهم ويلتصق هذا النوع بالشعب الكردي وأمجاده لتصاقاً قوياً مثل ملحمة (دمدم) .

ب - ملاحم الحب :

وهي الاغاني التي نصف الخريف والنظر الى الحياة من زاوية فلسفية مع تساقط اوراق الاشجار ومضمون أغلبها حوار عاطفي بين فتاة وفتى يصفان حبهما بعدم اللقاء والوصال وما قد دنا الخريف .

٦ - نارينك :

وهي التي تتناول الاخلاص والتفاني والتضحية من أجل المحبوب حتى أصبح رمزاً من رموز الوفاء والاخلاص مثل «خهج وسياه نده وزمبيل فروش» .

هـ - القصة :

وهي الاغاني التي تقال في الاعراس والحفلات وتصف العروسة وجمالها وروعتها وخاصة وقت انتقالها من بيتها الى بيت الزوجية .

٧ - لاويزة :

في القصص الكردية الفولكلورية تظهر علاقات الانسان بالطبيعة ومعتقداته القديمة وتصور قوة وجبروت الحكام على رقاب شعوبهم وتكون القصص الكردية كالانماط التالية :

١ - قصص تدور حول حياة الانسان ومعتقداته الدينية

٢ - قصص تاريخية

٣ - قصص تناول الحيوانات والطيور ونحكي على ألسنتهم

٤ - قصص خرافية وخيالية شبيهة بالاساطير .

وهي الاغاني الطويلة التي تقال في المناسبات الدينية ومحتواها ديني صرف .

ح - الاسطورة : جيفانوك :

ويختتم الباحث بحثه بمد هذا الجهد المتواضع من أجل تقسيم الفولكلور وإيراد المصطلحات التي يراها صائبة ويضرب أمثلة من النصوص الفولكلورية لكل مصطلح من المصطلحات الواردة في البحث .

بخصوص الاسطورة يورد الباحث رأياً للبروفسور (عرب شمس) حيث يقول إن الاسطورة الكردية تدور حول بعض

زاراوهکانی بناو

● عبدالرزاق بیمار ●

قوتابخانه

مه و النامه ی کتێز

سه رهتا:

بێ کەس، شیخ محەممەدی خال، رەفیق حیلمی، عبدالقادر قەزازو هی دی که له وه‌رگێڕانی ئەو کتێبانه‌دا بەشدارییان کرد هەریەکە کۆمەڵێک زاراوهی تازەیی له کتێبی خوێی دا بەکارهێنا.

بەلام له سالی ١٩٥٨دا تیشکی شۆرشى ١٤ى تەموز لایەنى تاریکی خوێندنى کوردی پووناک کردەوه و بە کوردی خوێندن له هەموو قوناغی سەرەتایی دا له زۆر بەی شاره‌کانی لیوای ههولێرو سلیمانی و هی دیکه بریاری له‌سه‌ر درا، له‌م پروه‌وه دوو ههنگاوی زۆر گرتگ نرا : یه‌که‌م له سالی ١٩٥٩دا به‌ریوه‌به‌رینی گشتی خوێندنی کوردی دامه‌زرا که بوو به‌ یه‌کیک له‌ ده‌زگاکانی وه‌زاره‌تى

له‌به‌ر ئەوه‌ی ئێمه له‌چاوه‌گه‌لانی تێردا زۆر دره‌نگ خوێندنمان له قوتابخانه‌کان دا بوو به کوردی، مه‌سه‌له‌ی دانانی زاراوه له کتێبه‌کانی قوتابخانه‌دا ساوايه.

ئه‌گه‌ر سالی ١٩٢٠ یه‌که‌م کتێبی قوتابخانه‌مان کتێبی (سه‌وه‌له‌میین قراءه‌تى کوردی) بیت^(١) بۆ پۆلی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی تا سالی پهنجا خوێندن به کوردی هه‌موو قوتابخانه‌کانی کوردستانی نه‌گرته‌وه‌و چوولانه‌وه‌ی وه‌رگێڕانی هه‌ندیک کتێبی قوتابخانه زۆر به‌ سستی به‌ریوه‌ ده‌چوو، له‌م ماوه‌یه‌دا مامۆستا یان ره‌شید نه‌جیب، ع.و. نووری،

(مه عاریف) و ئه رکی ئاماده کردن و پیش خستی خونیندی کوردی پی سپیدرا.

دووم نه قابه ی ماموستایان له سالانی ۱۹۵۹ و ۱۹۶۰ دا دوو کۆنگره ی بو ماموستا کورده کان له شه قلاوه به ست که ژماره یه کی باش نووسه رو روشنییرانی له گه ل ماموستایان به شدارییان تیدا کردو له گیروگرفتی خونیندی کوردییان کۆلی یه وه وه گه لی بناغهی به که لکیان بو پیش خستی په وه وه ی خونیندی کوردی دانا.

ئه نجامی ئه م هه نگاهه پینک هینانی چه ند لیژنه ییکی لی هاتوو بوو که بو دانان و کۆرده وه وه وه رگیزی کومه لیکیی به نرخی زاراوه ی زانستی و روشنییری قۆلیان لی هه ل مالی، نامیلکه ی (زاراوه ی زانستی کوردی) یان بلا و کرده وه. ^(۶)

دوای ئاداری ۱۹۷۰ ش ده رگای خونیندی کوردی خرابه سه رگازی پشتی و قوناغی سه ره تایی و ناوه ندی و ئاماده یی گرته وه بو یه که م جار له میژ وودا کتیبه زانستی یه کانی وه کۆ کیمیا و زینده ورزانی و پرووه ک و بیرکاری کران به کوردی، جگه له هه موو بابه ته کانی تری خونیندن.

ئیسنا کتیبه کانی ئه و قوتابخانه ی له ناوچه ی ئوتونومی کوردستان به کوردی ده خستین له پولی یه که می سه ره تایی یه وه تا شه شمی ئاماده یی له هه موو بابه ته کان - جگه له زمانی ئینگلیزی و عه ره بی و ئایین - به کوردی یه، دیاره هه ره ئه و کتیب و پروگرامه شه که وه زاره تی په روهرده بو گشت عیراق بریاری له سه ر داوه.

وه رگیزی ئه و کتیبه شه وه کۆ من ئاگام لی یه پله به پله و سال به سال بوو، هه ره ساله کتیبی پۆلیک ده کرایه کوردی و بو ئه م کاره ش لیژنه داده ندر، هه ول ده درا ماموستای ده رسی بابه ته که و شاره زای بابه ته که له گه ل زمان پاراونیک [نووسه ر، یان زمانه وانیک] له لیژنه که دابن. جا هه ره لیژنه ییک به پیی به ندو به ش و برگی بابه تی کتیبه که ی خوی زاراوه ی ئاماده ده کردو هه ندیک فرماتبه رانی به ریه به ریتی خونیندی کوردییش به پیی جووری شاره زایی و ده ست په رزان و توانای خویان له ری پی دان و چه سه پاندن و ده ستکاری کردنی ئه م

زاراوانه دا - سال به سال که کتیبه کان چاپ ده کرانه وه - که م زۆر هاویه شییان ده کرد. له ئه نجام دا هه زاران زاراوه بو یه که م جار له کتیبه کانی قوتابخانه کۆبووه وه نزیکه ی سی چوار هه زاریکی لی بوخته کران و له ژماره (۱۴) ی سالی ۱۹۷۸ ی گوڤاری (په روهرده و زانست) دا به کومه ل بلا و کرانه وه.

ئه م کاره به نرخی له لایه که وه تاقی کردنه وه ییکی زمانی کوردی بوو که ده ری خست زمانیکی وشک و بی کاره نی یه و ئه وه ندی زیندوو و ده ره تان فراوانه ده توانی باوه ش بو ئه و زانسته تازانه بکاته وه وه له کاروانی شارستانی دا به جی نه مینی. له لاییکی تریشه وه بناغهی یکی به که لکی بو زانستی زاراوه داناو مه ودا ی نووسین و لی کۆلی نه وه وه وه رگیزی بابه تی زانستی و روشنییری هه مه جووری فراوان کردو کاریکی دیاریشی کرده سه ر نووسه ری ئه و مه یدانانه له ده ره وه ی قوتابخانه کانیش دا، بو یه گوڤار و رۆژنامه و کتیبی نووسه ران تا راده ییکی زۆر - له مه یدانای بابه تی زانستی و روشنییری تایه تی دا - که لکیان له م زاراوانه وه رگرتوو وه لیان به کار ده مین.

ئه گه رچی هه موو ئه و ماموستا به ریزانه ی له دانانی زاراوه کانی کتیبی قوتابخانه دا به شدارییان کردوه شایانی سوپاسن و جیی خویه تی پیروزیایی له ده ست پیشکه ری و رچه شکانندیان بکه ین، به لām کاره که به ی پی یه که کاریکی نو به ریه له که سوکورتی به ده ر نی یه و تووشی چه ند گیروگرفتیک هاتوو که ره نگه ئه مانه گرنگترینیانه بن: ^(۷)

۱ - دانانی چه ند زاراوه ییک بو یه ک چه مک، جاری واده یینی له یه ک کتیب دا دوو جو ره زاراوه بو یه ک چه مک به کارهاتوو وه کۆ: هیللی یه کسانی، هیللی که مه ره ی زه وی و خه تی ئیستیا له کتیبیکی جوغرافیا دا، یان ئه و زاراوه یه ی که له کتیبی پۆلیک دا به کارهاتوو له کتیبی پۆلیکی تر دا بو هه مان وانا زاراوه ییکی دی به کارهاتوو. هویه که ی ئه مه ش له سونگه ی ئه وه دایه که له وانه یه لیژنه ی جودا جودا کتیبه کانی بابه تیکی زانستی چه ند پۆلیکیان کردنی به

كوردی و له كاری په كتر ټاگادار نه بوون، یان هر لیژنه یه یان هر ټنډامه ی له لیژنه بهك دا خوئی به زانستر زانیوه لهوئی بهری و كوئسترولیکي ناوه نډیسی به ده سولات و ټه رځان كراویش بو په ك كړدن و بزار كړدن زاراوه كان له گوړی دا نه بووه، به هوئی كه م كادیری كار كهری لی هاتووی به رنوه به ریتی په كه و لیښاری سهرومړی كتیبه كان.

۲ - ده ست نه دان و نارېكې هه نډيك زاراوه، ټمه ش بو چند هرنیک ده گه ریته وه له مانه:

۱ - ټنډامانی لیژنه كانی كتیب وه رگپران و ماموستاناینی بابه ته زانستی په كان ومختی خوئی ټه و مادده انه یان به كوردی نه خویندووه و شاره زایی یكی ټه و او یان له كوردی و له و وشه و زاراوه تازه كوورانده نه بووه، تا چ له كار كړدن له لیژنه كان داو چ له كاتی گوته هوئی ده رسه كان له پوْل دا له و ټاسته دا بن ټسوان رهنه له كاری ناټه و او بگرن، یان هه ولی باشتر كړدن بدن...

ب - وه كو گوترا كاری كړنه كوردی كتیبه كان به لیښاوو ټیكرایی بوو، له چاو زمانه كه مان و ټه و بابه ته زانستیانه ش دا

نوی بوو، چ كه له پوړیكی زانستی و فرههنگی فراوان و شاره زمانان نه بسوو به هانامان بین تا له سه رینچكی ټه وان برون.

ج - له دانان و هه لېژاردن و وه رگپران زاراوه كان دا هه نډيك جار رینگه ی زانستی په پیره و نه كراوه، كه له داتاشین و خواسته وه دا، یان له وه رگپران و كړنه كوردی، یان له دارستن دا هه ولی ټه وه نه دراوه كه به پی ده ستووری زانستی و لوجیک كړد بناه ی ټه م جوړه كړدانه ی دانانی زاراوه كان ټه و بكن كه وه تانی دواتر روونیان ده كه پته وه په ك په ك نمرونه یان بو ده هیننه وه، بو په هه نډيك زاراوه تامووی زمانی كوردی یان ون كړدووه و به پیوانه ی كورده واری لاسهنگ ده رده چن.

د - زور كه م نه پی وشه گه لی زاره (لهجه) جیوازه كانی كوردی بولی خواسته وه و دارستن زاراوه ی نوی وه بهر

نه هینراوه، سه باره ت به مه باز نه ی كار كړدن دانهران نه مسك بووه ته وه و له هه ل هینجانی زاراوه ی به پیزو چاك ده ست رویشنو و نه بوون . بو په زور جار ده پی پی داگرتن له به كار هینانی وشه گه لی په ك زار به لكو په ك لكه زاری شاریك بووه ته هوئی نارېكی و هه ربه می و كورت هینانی هه نډيك زاراوه.

ټه مجا له گه ل ټه وده كه كو په ټه زاراوه یكی جوان و ريك و گونجاو به ره م هاتوون، كو مه لیکش له ق و بزواو و وی نه چوون پیوسته شاره زایانی زمان و زاراوه به هارپی یه تی پیوړانی بابه ته زانستی په كان، پست به ستو و به فرههنگی زاراوه ی زمانانی پیشه و ستو و چارونکیان پیدا بختینه وه، دوا ی بزارو ته ټه له كړدن یان، په سنډیان بكن و بریاری جیگړ بوونیان له سه ر بدن.

بو ټه وه ش، وا چا كه پی خوش كړنك بكن تا پی هه ل ده گرینه سه ر بنه ماو بنچینه زانستی په پیوسته كانی زاراوه زانی، جا ده پرسین ټایا زاراوه چی په و گرنگی زاراوه له زمان دا چی په؟
مانای زاراوه:

پیشه کی ده لئین ده پی له نیوان ناوو زاراوه دا جیوازی بکرت. ټه گه چی ټمه ش له چاو زمانی ټمه دا نیسی په ا چونکه لای ټیمه زور ناوی زانستی هه په له حوكمی زاراوه مانله تی له گه ل ده كړنی، چونکه له نوی وه كهوترنه نیو كتیان و تا ټستا له مهیدانی زانستی دا ده پی نه گرتوه، له زمانی عه ره پی دا (ورید) (شریان) ناون و به زاراوه ناژمیردرین^(۱) به لام له كوری دا به رامبر ټه وانه تا ټستا وشه ی ده قاوده ق مانا گه یینیان بو دیاری نه كراوه، بو په كه بو یان دیاری كرا تا به بڼك هه ر به زاراوه ده زانرین، ټیمه له كوردی دا په گه، پی، پيك، ده مار، په ی... په نگه وشه ی دیکه شمان هه بیت، به لام په و مانا زانستی په ی كه ټه مپرو هه په به كار نه براون، شیخ مارفسی نو ده می له (ټهمه دی) دا ده فرموی: ^(۲)

(عقب) پاژنه، (عرق) په گه

(عصب) په‌ی‌به، (كرش) ورگه.

كه‌چی ټمرو ټرگه بو (جدر) ټابه‌ت كراوه بو (عصب) پش
ده‌مار دپاری كراوه پيك و ټی و په‌ی بی‌كار به‌لاوه‌نداراون و ناچار
له ژیر چوارچینه‌وی زاراو‌دها هاترون (خونین هینه‌ر) و
(خونین به‌ر) یان بو دانا‌شپون.

ټمه له لایك، له‌لایكی ټریشه‌وه زور وشه كه له زمانیک دا
زاراوه‌به كاتیک له كوردی‌دا وشه‌یكی به‌رام‌به‌ر مانا‌كه‌ی بو
داده‌نری سهر‌تا سهر دینه به‌ر چاو، به‌لام به‌هوی زور
به‌كاره‌ینه‌مه پیاو ټی رادیت و ټاسان دینه به‌رده‌ست.

زمانیش دوو به‌شه، به‌شیکیان زمانی له‌په‌ك گه‌شته ټمه‌ش
زمانیکی له‌بن نه‌هاتووه‌و په‌یوه‌ندی‌یكی توندوتولی به‌ زمانی
ټده‌به‌وه هه‌یه، به‌شه‌كه‌ی ټر زمانی ټی گه‌شته ټمه‌ش
ټاشكرایه‌و په‌یوه‌ندی‌یكی ټه‌وی به‌ زمانی زانستی‌هوه هه‌یه كه‌وا
رای زور له‌سهری په‌كدی‌گیر ده‌یت، مه‌رجیش نی‌په‌ده‌قوده‌ق
له‌گه‌ل مانای په‌كم جاری وشه‌كان جووت بی‌شه‌چونكه
ټوكسجین كه‌ مانای بنجینه‌ی (مایه‌ی ژه‌نگ) له‌ توانا‌دا بووناو
بندری (باپو‌جین) ټه‌گه‌ر زرو بیان زانیا كه‌ مایه‌ی ژانه.^(٦)

كه‌واپی زاراو واده‌كات و‌ته مانایكی نونی دور له‌ مانا
زمانی یا بنجینه‌ی كه‌ی خوی بگه‌به‌نیت، هه‌روه‌كو چون‌سه‌یاره
كه‌ ټمرو ټوتومبیله‌ جاران له‌ عه‌ره‌ی‌دا مانای كاروان و ټه‌ستیره
گه‌روكه‌كانی ده‌گه‌پاندا.^(٧)

كه‌واپی زاراو وشه‌یه‌كه‌ كوله‌لیك پ‌سور بو مه‌به‌ستیک
زانستی رایان ده‌كهن به‌ په‌ك و‌دای‌ده‌نین، ده‌شپې بونه‌ یان
هاویه‌شی یان ونك چونكی زور یان كه‌م له‌ نیوان مانا
زمانی‌په‌كه‌ی و‌مانا زاراو‌پی‌كه‌دا هه‌یت.^(٨) له‌به‌ر ټه‌وش كه‌
زاراو‌پیک دان‌دراو‌خه‌لكه‌كه‌ له‌ به‌كاره‌ینه‌سانی‌دا ر‌هاتن
هه‌ل كه‌ندن و‌لا‌بردنی ټیجگار سه‌خته بویه‌ ده‌بی هه‌ر له‌پیشه‌وه
ریگه‌ی سه‌رجلی و‌ سه‌ری‌ی له‌ دانان و‌ هه‌ل‌ژاردنی زاراو‌دها له
خومان بگ‌رین.

گرنگی زاراو له‌ زمان‌دا:

ټه‌كنه‌لوجیا‌په‌وه‌هر روزه‌ نریكه‌ی په‌نجا زاراو‌ی نونی
داده‌كه‌ونی و^(٩) هه‌ر لكیك له‌ لكه‌كانی زانستی و‌ه‌كو‌كاره‌با،
بو‌شای‌ی‌زانسی، به‌ هه‌زاران زاراو‌ی هه‌به‌و‌زمانی‌گه‌له
پیشه‌كه‌وتووه‌كان به‌خویانه‌وه‌گرتووه. بی‌گومان زمان به‌كه‌ بنجینه‌و
په‌كه‌ كوله‌كه‌ی نه‌ته‌وه‌یه، مان و‌گه‌شه‌كردن و‌ پش كه‌وتنی به‌
كوششی روله‌كانی بو‌فریاختنی به‌ كاروانی شارستانه‌تی
سه‌رده‌سه‌وه به‌نده، ټه‌مجا له‌ به‌رام‌به‌ر ټه‌و په‌سه‌ندنه‌ خیرایه‌ی
زانست و‌ ټه‌كنه‌لوجیا‌دا نایی ده‌سته‌وه‌ستان و‌ بی‌ټاگا بووه‌ستین،
به‌لكو‌ده‌بی هه‌ول بده‌ین ټم زانستانه‌ به‌ زمانه‌كه‌ی خومان
بنووسین و‌به‌پی تواناو به‌ ریگه‌ی زانستانه‌ی دروست زاراو‌ی بو
داب‌نین، ټه‌مجا كه‌ كاربه‌كین مه‌رج نی‌په‌گشت له‌ گشت ټه‌و
زاراوانه‌ بگه‌ینه‌ كوردی یان هارواتاو هارچه‌شینان له‌ كوردی‌دا بو
بدوزینه‌وه، ټمه مه‌رج نی‌په، به‌لام گرنگ ټه‌ویه‌ زمانه‌كه‌ی
خوشمان له‌م مه‌یدانانه‌ بده‌ین، هه‌روه‌كو زمانانی ټریش واده‌كهن و
ټم هه‌نگاره به‌ ټه‌ركیکي نه‌ته‌واپه‌تی داده‌نین.

ټیسه، ماوه‌یكی دورو دریز تا ټم سه‌رده‌مه له‌ خویندن به
زمانی كوردی بی‌په‌ش بووین، نه‌ك هه‌ر خویندن به‌لكو له‌ مافی
بو‌ش‌سیریش، بویه له‌ مه‌یدانی زاراو‌دها هه‌ست به
كه‌مو‌كورتی‌په‌کی زور ده‌كهن و‌ ټه‌وه‌ی له‌م سالانه‌دا كراوه‌با
بناغه‌ش بی، به‌لام هیشا هه‌ر كه‌مه، به‌و‌پی‌په‌ش كه‌ زاراو
كوله‌كه‌ی پشی زمانی پیشكه‌وتووی هارچه‌رخه‌و یاری‌ده‌ریتی بو
دانه‌بران له‌ كاروانی زمانانی ټر بویه هه‌ول و‌ كوششی له‌ مه‌یدانی
زاراو‌دها ټه‌ركیکي پ‌سروزه‌و بویه ټه‌وه‌ی كراوه‌ مایه‌ی شانزلی و
به‌رچاو روونی و‌ نرخاندنیکي باشه. ده‌بی ټه‌وش یزانین كه‌
زمانانی‌تری دراو‌شیمان توشی گیرو‌گرفتی كه‌می زاراو‌وه
چه‌وت و‌ چو‌پیری دانانی زاراو‌ی زانستی و‌ ټه‌كنه‌لوجیا بوون،
ټه‌وانیش خه‌ریكی كوله‌سه‌وه‌ن له‌ هویه‌كانی گیرو‌گرفته‌كه‌و به
ټه‌مای كرده‌وه‌ی گرتی‌په‌كانی ټم باسه‌ن.

بهره‌ته‌كانی دانانی زاراو:

بی‌گومان دانانی زاراو كارنیکي ټاسان نی‌په، به‌لام هه‌ر
ټه‌وه‌ی خوشه‌ تا نه‌چه‌سپاوه، چونكه‌ كه‌ چه‌سپا له‌قاندن و

ټه‌مرو ټوزی پیشكه‌وتنیکي ټیجگار خیرای زانست و

دهرهنيان و فری دانی کاریکی قورسه، له سونگهی ئهوهدا ئهوانهی بهم بابتهوه خهریکن دهیی دهست داگرن و به وردی له دهستووری دانانی زاراهو دا شاره زابن و به گیانیکی زانستانه زور لابین و چیکلدانه فراوان کاره که به ئه انجام بگهین.

زانایانی ئه کۆره گه لیک مهرج و بنه مای بنچینه بیان بو دانانی زاراهو دهست نیشان کردوو، نیشان دانی پوخته ییکی لیره دا بی جسی نابینم، به تاییبتهی له ریگهی باس کردنیشانه وه ده توانین هه ندی روالهت و ناوه روکی زاراهو کانی قوتابخانهی خو مان دهست نیشان بگهین: (۹)

۱ - دهیی بو ههر چه مکیکی زانستی له یهک بابته دا یهک زاراهو دابندرت و نهیی به دوو، بوونی چهند زاراهو ییکی جیاواز بو یهک مانا سه رلی شیواندن و تیک چوونی شیرازهی زانستی به، وهکو ئه وه له بهرامبه ر زاراهوی (احصاء) دا، (ئه زماره، هه لژمار، سه رژماردن، سه رژمیر، نامان) داندراره، با مانا کانی شیوان له یهک تزیك بن یان ته نانهت هاوواتاو په کسانیش بن، هه ربو به نایی بو (زاویه حرجه) گو شه شلوق، گو شه موله که، کریتیکال، گو شه لهق، قورنه ی لهق دابندرت، یان بو (خارجی) ده ره وه، ده ره کی، ده ری نه هه بیت.

به لام ئه گه ر تووشی چهند زاراهو یه کی هاوواتا بووین له زمانیک دا له کاتی وه رگێرانیان دا بو زمانی کوردی واچا که هه وئ بلهین بو ههر یه که بیان زاراهو ییک بدو زینه وه، به نمونه (الأمراض السارية والأمراض المعدية) به نه خوشی به گیرویه کان و درمه کان ته رجمه بکرت. هه ره ها هه ره وهز بو (تعاون)، گه ل کاری بو (عمل شعبي)، زباره بو (عون و اعانه)، یاری بو (مساعده) دابندرت. یان وه ره م بو (سل) و گرتی کردنی سی بو (التدرن الرثوي)، واتا نایی له بهر ناوه میلی یه که ناوه زانستی یه که ی دوا یی پشت گوئی بجهین.

۲ - پو یسته بو نه یهک یان به شداری یهک یان ویک چوونیک له نیوان زاراهوی زمانه واتی و مانا زاراهو یی یه که ی دا هه بیت، مه رجیش نی یه زاراهو که پراوپر مانا زانستی یه که ی تزی بیت، هه ره وه کو زاراهوی (ته رب) بو (توازی).

۳ - گه ران به دوا ی زاراهوی ره سه ن و پشکنینی فولکلورو ئه وه ب و زار زمانه جو ر به جو ره کان و سو د لی وه رگرتیان. ئه وه که سانه ی زاراهو داده نین چهند له له هجه کان به ناگابن ئه وه نده کاریان ئاسانه تر ده بیت و له هه له یان له که مو کو وری به دوور دهین.

به نمورنه له کتیی (زینده وه رزانی) و کتییه کانی تری با یولو جی دا بو (حرفه ی ماسی (پوله که) به لامی قه له و داندراره بو (قشور الاسماك) (پوله که) به لامی بی نیشانه، بی گو مان جیا کردنه وه ی ئه وه دوو زاراهو به به شیوه ییکی گشتی له بهر خاتری یهک نیشانه ی (۷) له سه ر لامه که کاریکی سه خته، سه ربیاری ئه وه ش جیا کردنه وه بیان له لایه ن قوتایی زو ریه ی ناوچه کانی کوردستانی عیراق که له قسه کردن دا جیاوازی له نیو ئه وه دوو دهنگی لامه ناکات کاریکی ناره وایه، بی گو مان ئه م زاراهو به زاراهو ییکی له قه.

هه ره ها له هه ندی زار زمان دا به (نمل) ده گو تری (میرو له) واتا له شیوه ی بچووک کردنه وه دا که چی له زا ره کانی تر دا وشه بنه رته که (میرو) ده گو تری، ئیتر له وانیه لای ئه وانیه به زار زمانه تایی ته یه که ی یه که م راهاتوون ئاسان بی ئه گه ر میرو له به راهی به (نمل) و (میرو) ش بو (حشره) دابندرت، به لام لای خه لکی گشتی به شتیکی له سنوور به ده ر دیار ده یی.

۴ - پارێزگاری ره سه نیی زمانی کوردی له دا رشتن و تی هه لکیش و وه رگێران و هه لژاردنی زاراهو دا. واتا وه رگێر بو ی نی یه وشه کوردی به ره سه نه که به لاوه بنی، یان کلک و گوئی بکات و وشه ییکی تازه کو وری وی نه چووو بی نیته کار. نمونه ییک بو ئه مه وشه ی (گیانه وه) ه، که به رامبه ر به (حیوان) به کارهاتوو وه (علم الحيوان) به گیانه وه رزانی ته رجمه مه کراوه، ده یی ئه وه بزانی که هه رگیز وشه ی گیانه وه ر نه گو تراهو، به لکو وشه که خوی گیان له به ره ئیتر چ پیویست ناکات بین وشه ی جانه وه ری فارسی بکه نه کوردی، وه کو ئه وه بین به رامبه ر (جان) گیان دابنن و نامزازی (وه) ی فارسیشی پیوه بلکینن.

هه ره ها (زینده وه) ریش که به مانا (الاحياء) هاتوو ه ئه ویش هه ره ره سه نایه تی کوردی پیوه دیار نی یه، له م کاره دا وه کو

ماسوستانایانی جارانیان لی هاتوو که کتیک هه بوو به ناوی (الاشیاء والصحة) نیر هر به هشیاو تندرستی ترجمه ده کرا وه کو بلنی (اشیاء) کوی (شی) نی یه و هم شه بهش له کوردی دا بهرام بهریکی نی یه، بهم جوره (أحیاء) یش کوی (حی) یه و چه یش زیندوو که وایی کوی که شی زیندووانه، نه و سا ده گوتری زیندووان زانی یان به نیازی سروک کردن ده گوتری زیندوو زانی . له وانه یه وه گتیرانی کتیکه که بلین هممه بویه کراوه تا بو (کائن حی) و بو (حیوان) وشه دیکه مان به ده سه وه هه بیت^(۱) به لام بو نه وانهش بوو نیکی زیندوو، گیاندارمان هه به .

ه - هه لیزاردنی وو شه به کی وا :

أ - که لیک دان یان لی وه رگرتن یان له چه رخ دانی ئاسان بیت و لهم بارانه دا مانا که له دهس نه دات . به نمونه له (فیزیاء) دا (بی) یان بو (مقدار) دانوا به لام که ناچار ده بن له هاوکشه به یک دا بلین (مقدار الاتجاه) ده گوتری (تاراسته بی) لیره دا داریشته که به بی پیوانه ی زمانی کوردی مانا که ی دور دور ده که ویته وه ، چونکه (بس) به گی چاووگی برینه، له داریشتی زور وشه ی هاوچه شنیش دا دوری خوی به مانا یه بییوه، نه وه تا ده لی دیوار بر، ده باب به بر، قه لم پرو گرده بر. هه ربویه بیتین، یان پیشاندن له (په رین) چاکتره که وا به مانا (إخصاب) له باسی گول دا به کار هیتراوه .

ب - که تاک بیت، چونکه له لایه که وه زاروه نایی به رسته مانای لی بدرتیه وه، له لایه کی تریشه وه، دوو وشه، یان زیاتر له کاتی تیکه ولیکه ی به کار بردن دا زور باری شیواو په ی داده کن . وه کو زاروه ی (که وانه ی ریشودار) بهرام بهر به (غلصم) ی ماسی، که ده بیته فورسای زمان و مایه ی سه رلی تیک چوونی قوتایی کاتی که ده هونی بنوویت : (الأقواس الغلصمية)، یان (قوس غلصمی عظمی). بویه چارو ناچار له کتیبی (زینده وه زانی و دروستی) دا ریشوداره که په ربوه ترجمه مه ی (امشاط الغلصم) کراوه به شانه ی که وانه کان . له کتیبی (زیانزانی) ی پولی دووه می ناوه ندی دا ل ۱۹۶ که وانه که لابراره له ترجمه مه ی (قوس غلصمی عظمی) دا نووسراوه (ریشوداره که وانه به کی ئیسکی)، بو (الامشاط الغلصمية) ش هم جار

نووسراوه (ریشوداره شانه). جاریکی تر ریشوداره که ش قوله کراوه ته وه بووه به ریشوو وه کو

الشقوق الغلصمية: ریشوو ده رچه کان .

الفتحات الغلصمية: ریشوو ده رزه کان .

به لام له کتیبی «گیانه وه زانی» ی پولی شه شه می ناماده یی دا

ل ۲۶۱، ل ۲۶۲ بهم جوره کاره که نه نجام دراوه :

الغلاصم الجلدية: پیسته ریشوداره کان

الردمة الغلصمية: ریشوداره هوده

الخیوط الغلصمية: ریشوداره ده زوو

الأقواس الغلصمية: ریشوداره که وانه کان

قوس غلصمی عظمی: ئیسکه ریشوداره که وانه .

هممه دهردی زاروه ی وشه تیکه ل کراوه، به رای من وشه ییکی خومالی هه به ده توانی جیگه ی شو وشه تیکه له بگریته وه نه ویش (قولا ب گیره)، دور نی یه زور که س قولا ب گیری ماسیان بیستی .

ج - که وردو پرمانا بیت، نه وه ی که به ئاسانی له ناو خه لکی دا باو په ی دابکات له زاروه ی قورس و کلاو که س نه زان په سندرته . مه سه له ی باویونی زاروه و بلاویونی وه ی کاریکی زور نیاب و شیوه جادویی یه، ده بینی زاروه ییک له گه ل هم مو کوشش و بانگاشه به یک دا بلاویانیته وه به لام وشه ییکی دیکه به پیچه وانه ی نه وه وه زوو به زوو خه لکه که ده ی قورزنه وه . به نمونه ده لئین وشه ی (دیریک) یان (دیروک) وه کو زاروه ی (میژوو) بلاونه بووه وه به لکو له شوین خویان دا پوکانه وه . له وانه یه هوی ناویانگ سه ندن و په ره سه ندنی زاروه ی (میژوو) له وه وه هاتی که ره گی وشه که په کسه زوو مانای زاروه ده خاته وه یادی گوگر، که وا مه به ست له میژوو له میژینه یه، به لام دیروک یان دیریک که (دیر) له مه به ستی بنه رته ی وشه که دورتره و کم تر گوگران بی ئاشنان .

هر بهم جوره ش زاروه ی (زانکی) که ده نگه کانی

ناسک و وشه ییکی کورت و سووکه له یه و مانای زانین و کومه ل بوونی ئیدا کو بوته وه بلاویونه وه گه لی زاروه ی

پیشناری تر پروکانه وه.

➤ - چاودیری به وانبیزی ولی وشانه وه و هاوانه نگی دهنگه کانی زاراه، بو شهوی له سهر زمان ئاسان و وشه که لروس و لیگ بیت. هه ندی وشه دزیو دینه بهرچاو وه کو وشه (دهریالوش) که گویا بهرامهر به زاراهوی (بهحری محیط) داندراوه هه میسه له دهعبایه کی دهریا هه ل لوش بهولاه (زهریا ناباته بهر بینایی خه یال. یان وشه (خه پله) که بهرامهر به (قرص) داندراوه، مانایه کی ناسک نادات، به تایه تی هه ندیک جار بووه ته ناوونانوره ی نه وه که سه ی ده موجاوی خرو نه ستورور بووه و به لای ناشیرینی په وه بز ی داشکاه، خه پله که کولیره ییکی نه ستوروری خره ههر به و مانایه وشه (سه پک) هه په له سهر کیشی چه پک گه لیک له بارترو له سهر زمان شیریتتری ده بینم. له مه ته لیک فولکلوریش دا له وه سفی ته ماتهدا ده گه تری: عه پای نارنجی پی ده لنین، سه پکی به کونجی پی ده لنین. با له لایه ن هاوانه نگی دهنگه کانه وه بهراوردی دهنگی (خ، پ، ل) له گه ل (س، پ، ک) بکه یین نه و جا ده زمان موسیقای وشه له کامیان دایه.

6 - نه زاراهیه ی که شاره زایان به گشتی په سه ندی ده که ن و له سه ری ریک ده که ون به تایه تی له مه بدانی په پوزیری خو یان دا ده بی گشت به کاری بهینن، هه رگیز پیوست به وه ناکات په کیکی تر زاراهیه ییکی تری له و بابه ته دابنی، چونکه له م رووه وه دووباره بوونه وه په نچ به بادا چون رووده دات. نه نیا مه گه له و باره دا که زاراه که هه له بیت، یان ده قاوده ق شوننی زانباری خوی نه گرتیته وه به پی پیوانه ی زانستانه له زاراه نه چی، چونکه زور جار گورینی زاراهیه ییک گوبه ند په باده کات و چاکی گورینه که چاوی له بهر نالوزی نه نجامه که هه ل نایه ت، به نایه تی خو مان ده زانین که بناغه ی زاراه بریتی به له ریک که وتن و په کانگیری رای چه ند شاره زاییک و بریاردان له سهر گونجاوی وشه په ک. له م رووه وه نمونه زوره، به نمونه (نه ندروستی)

زاراهیه که ده میکه بو (الصحة) داندراوه، که چی له م دواپی به دا وشه ی (ته ن) یان تیدا به نه ستم راییه وه نه نیا (دروستی) یان بو (الصحة) داناه. هه روه ها زاراهوی (خانه) و (شانه)؛ که تا سالی ۱۹۷۰ زاراهوی (شانه) له کتیسه کان دا په لکو له ناو خوینده وارنیش دا بهرامهر به زاراهوی (خلیه) cell رویشنبوو نه مجا نه گه ر شانه ی له ش و شانه ی هه نگرین و شانه ی حیزب، و یان شانه ی قزدامینان بووینت. به لام ماموستایان وه کو بلنی نه م وشه یان بو مانای زانستی په که به ته نگه بینی، بزیه هاتن وشه ی (شانه) بان کرد به زاراهوی تایه تی بهرامهر زاراهوی (النسیج Tissue) و وشه ی (خانه) یان له جیاتی بو (خلیه) هه ل بزارد، خانه ش که فارسی په که ی خانوو وه بهرامهر (دار، مسکن) به کاردیت، نه مجا نه گه له عه ره بی دا وشه ی (حجیره) به جوک کردنه وه ی وشه ی (حجره) بیت و نه وانیش گورینیانه سهر کوردی نه و له جیاتی زوریک هه موو خانه که یان بو داناه!

۷ - که لک وه رگرتن به راده ییکی نیجگار زور له دارشتی زاراهوی کوردی و زانینی جو ره کانی دارشتن و ده ست دانی ههر جو ریکیان بو جو ره چه مک و مه به ستیک. . به نمونه نه گه ر ئامرازی (ک) له هه ندی دارشتن دا به کارهاتبوو مدرج نی به هه رچی زاراه هه به بسانین له سهر نه م شیوه به دایان بریزین، سه یر ده که ی چه ند دارشته به کمان هه به وه کو: تیره ک، به فرمالک، به رزه ک، ده سک. . . هتد به (ک) دوا یان هاتوو. به لام لی نه وه شاویه بازرگانی ده ره کی و ناوه کی له جیاتی ده ره وه ناوه دابریزین، چونکه به نیگاییکی سه ری نی ده ره که ونی له وانیه نه م ئامرازی (ک) ه تایه تی پی به دارشتی نار ی ئامیرو که لوپه ل و رهنگی بو ناوی واتایی ده ست نه دات.

یان ئامرازی (وان) به دینه پال هه موو شیک به پی پیوانه ی په زه وان و که شتی په وان و نیچیره وان، وه کو ئابووری ماله وان ی بو (اقتصاد منزلی) و به یازه وان، چونکه نه م (وان) ه وه که ده ره که ونی رهنگی زیاتر مانای خاوه نیتی و خاوه ن پشه یی پیشان بدات. هه ره وه کو چون ئامرازی (گه ر) و (سان) دروست کردنی شیک پیشان ده دن و ئامرازی (وک) بو که م ریزی و بیزار ی و

بجړوك كړنمه به كار دیت. د دغی خوازخوازوك (سوالكه)، چاوچنوك (له چینهوه)، خنوك، ترسوك، فېروك، بیژوك، نیر نازانم چون په وایه دوه زارووی بهیزی پر له زهبرو زهنگی وه کو فروكه و سړوك بهینی نهو پیوانه په دایرین؟ به راستی من دیومه وشه ی فروكه ئاسمانی گهرمی هلهستی هماسی ساردكردوه تهوه، هدریم بونه شهوه وادیاره بهر بهره زارووی سړوك دهینی (سهرهك)!

۸ - داتاشین زور زور پیویست نهینی دهستی بو نه بردریت، چونکه زور جار وشه یه کی وانا قولا په بداده بیت که نه مانا که ی و نه کروکه که ی نانسرتنه وه، به نمونه زارووی (زه پوش) که له (زهوی + پوش) هوه هاتوه بو بهر امبر زارووی (جوی عهره بی، جار ی له رووی زانستی یه وه وشه که هله یه چونکه زهوی پوش همر ئاسمان نی یه به لكو دارستان و ئاور بهردو خولیش زهوی پوشن، هره و کو زهوی ئاسمانی خوی هه یه ئه ستیره کانیئ ئاسمانی خویان هه یه. که واته نه مانا و نه شیوهی داتاشین که ی جی دلیلی نی یه. پیویسته داتاشینش پیوانه و دستوری تایه تی بو دابندریت و چهلندو چونی ماوهی قرتانندن، یان پیوه لکانی پیت و پاشگرو پیشر دیاری بکرت.

۹ - سل نه کردن ل وهرگرتن و كړنه مالی زارووی جیهانی به تایه تی له تهنه لوجیا و زانسته په تی یه كان. بی گومان هیچ زمانیک له توانای دا نی یه لهم پرووه دووره پیریز بووه ستیت و یه کتهن و خوژی بیت. ریگه گرتن له زمانی كوردی بو وهرگرتنی زارووی جیهانی بهر هله ستیی په ل هاویشتن و هله دانی پوشتییری و زانستی و زمانی كوری یه.

رابهرمان له دانانی زارووه دا:

په پیره و كړدنی نهو بهر نهانی که بو دانانی زارووه دهست نیشانمان كړدن، گرتگی ریازی زانستانه پیشان ددهن و به پیچه وانه شهوه سهرلی شیوان و دوو باره یی و نازاوه به نه انجام دهگات. چاکترین رابهر بو ریازی زانستی نهوه یه: -

۱ - دهینی له ماناكان و پیوه ندیی نیوانیانه وه بهر وه دروست كړدنی زارووه بچین، نهوه کو له زارووه بهر وه ماناكان

ری بگرین (۱۱)

۲ - به وردی سهرنج له زاره کانی زمانی كوردی بدریت و ههرچی بونه و شیوهی دارشتن و وشه یی کی له باریان هه یه بیخه یه ژیر تیشکی لیکر لینه وه و هله ننگانندن بو نه وهی دهست پوشتوانه و له کیلگه یی کی فره بهرهم دا کار یه کین.

۳ - تا ئیستا له كوردی دا چند بونه و شیوه دارشتنیک هه یه که له نهجاسی خویندنی مزگهوت و باری پوشتییری كرن دا بومان ماوه ته وه، چاکه بیان دا بچینه ره و بونه شیوهی ره سنی كوردی خومانیان له جیاتی دابینش. با له بهر امبر زمانی فارسی و زمانانی دراوسی دا بهینی توانا سهر به خوی یه که ی خومان پپاریزین.

۴ - تا ده توانی دهینی به که مترین که رهسته وزادی زمان زارووه بیت بهرهم، چونکه نه مه ده بیته هوی ئاسانی تیکه ولیکه و وهرگرتنی زارووه که. لهم کارهش دا دهینی دروستی و سهلامه نیی زمانه که ره چاو بکرت و بهینی ئاره زوو سنوره کانی نه شکیندریت.

ریگه کانی دانانی زارووه:

بو دانانی زارووه له عهره بی دا هم ریگایانه بیان پیشان داوه:
(الاشفاق، المجاز، النحت، التعریب) (۱۱) هره وها (الترجمة) ش. (۱۲)

به لام له كوردی دا ماموستا دكتور كامل البصیر ریگاکان ده کا بهمانه:

- ۱ - وهرگرتن
- ۲ - ئاوه لواتا
- ۳ - لیکدان
- ۴ - داتاشین
- ۵ - دارشتن
- ۶ - وهرگرتن
- ۷ - زه پیریز.

کهوا له کتیبه بهر خه که ی دا (زارووی كوردی) دوور ودریز باسیان دهکات و نمونه بیان بو دهینشه وه و ره خنه له چند

نمونه کیشیان ده گریت.

بۆ مه سه له ی جیاوازیی ئەم دابهش کردنهش دەست بۆ قسه ییکی دکتور کامل درێژده کهین، هەر له و کتیه ی دا که ده لئ: «زاراوه ی لیکدراوو داتاشراوو دارێژراو ههرسیکیان له بناغه دا به کت و له بهر تیشکی به کت بنهواشه دا سازده کترین، ئەگەر جیاوازییه ک له نیوانیاندا به دی بکری ئەو جیاوازییه به ستراوه به کاتی له داپک بوون و دانانی زاراوه که وه.»^(۱۴)

میش ئەگەر به کورتی به و ریگایانه دا بجمه وه و نمونه ی زاراوه ی کتیه کانی قوتابخانه بخره و پرو لام وایی له که لک به ده و نایی.

دارشتن «اشتقاق»

مه به ست له دارشتن زیرنگه ری زمانه، چون زیرنگه پارچه ییک یان چهند پارچه ییک له بۆته دا داده ریژی و پارچه ییکی نوی لئ به رهه م دینیت به م جوړه دارشتنیش به یدا کردنی بیژیه که له بیژیه کی دی به و مرجه گونجان و پینه یان له نیوان دا هه بیت چ له بیژتن و چ له مانادا.

ئه وه به وشه ییک له وشه ییکی دی دابمالت، به لام له بیژتن و له مانادا گونجانیان له نیوان دا هه بیت. ههروه که چون (کهرب - یکهرب) له که هه ره باو (البسته) له (البستان) هه. یان (مستشفى) ناوی جیگایه له (بشفي - شفاء) هه وه ره گراوه.^(۱۵)

هه به م شویه له کوردی دا ژماره ییک زاراوه هاتۆته کایه وه که به رامبه ر به مانای زاراوه بیگانه کان ته رازوو وه ستاون، ئەوه تا له وشه ی (پالواتن) هه پالیوگی نهوت (المصفي) و پیتین و پیتاندن به مانای (إخصاب) له باسی ره چه له ک زانی دا له وشه ی پیت و به ره که تی زه وی به وه دارێژراوه، ههروه ها دارشتنی (گهل کاری) له وشه ی گهل و کار له سه ر پیوانه ی گه ج کاری و قورکاری. دارشتنیش مه رج نی به له به ک وشه بریتی بی، به لکو زور جاری وا ده یی دارشته که قالبه شووشه یه که وه دوو وشه، یان زیاتر پیک هاتوه، ئەمه ش چ له ریگه ی لیکدانه وه بیت یان له ریگه ی ئاوتنه کردنه وه بیت.

هه به م جوړه دارشته ی (گرانه تا) و (ره شه گرانه تا) ده بینین

له به ره وه وش که سروشتی زمانی کوردی ئیشتیقایی نی به و ته رکیبی به بۆیه دروست کردنی زاراوه به هوی وشه و نامرازو پینگرو پاشگرو هه تریشه وه هه ره ده چینه ژیر خانه ی دارشتن و ناتوانین به داناشین یان شتیکی دی بناسین.

کرداری دارشتن له کتیه کانی قوتابخانه دا ده وریکی گه وریه له دانانی زاراوه دا هه به، ماموستایانی وه ره گپری زمانی کتیه کان توابیوانه به چاکی وه به ری بهین و که لکی لئ وه به رگرن، له دارشته ی (به رهه م ماکه کان) دا که به رامبه ر به (عوامل الانتاج) داندراره له دوو پارچه ی به رهه م و ماک دارزاوه که به رهه م به وری وه ماکیش هویان هه وینی شه ههروه ها وشه ی (میکروب کوژ) به رامبه ر به (تعقیم) دیاره له ده فی ته رهجه مه ی پیت به پیتی وشه ده رجوون و به ره و دارشتنیک و اتایی چوون که مانای زاراوه که بگه یه نی، ئەگه ره چی مه به ست له بنچینه ی وشه ی تعقیم نه زوک کردنه، به لام حاله تی پاک کردنه وه ده رمان کردن مه به ست میکروب کوشته نه ک هه ره نه زوک کردنی.

ههروه که سه رنجم داوه ماموستا فوناد عیززه ت که وه ره گپری زۆریه ی کتیه کانی بایولوجی به له م ریگه یه باش تی هه ل چووه و زۆر به پروا و بویرانه زاراوه ی نوی بۆ باه تی بایولوجی دارشته وه به تاییه تی له ریازی پیش خستی صفت به سه ر موصوف دا جی دهستی هونه رمه ندانه ی له زۆر شوین دا دیاره وه ره گاییکی ئیجگار گه وری له م باه ته کردۆته وه. له راستی دا ئەگه ر مروف کاری وه ره گپانی نه کردنی و له کاره که ورد نه بووینه وه نازانی ئەم ریگایه تا چهند یارمه تی بوخت و سفت و سووکه له کردن ده دات. به نمونه له هه ندی شوین دا دیومه بۆ (السنة الضوئية) داماون به ده ست ده برینیک سووک و ته واو، له کتیبی جوغرافیای پینجه می ئە ده بی نووسراوه سالی تیشکی که چی دارشتنی (ساله تیشک) له سه ر ئەو ریگه یه ئیجگار باش مانای ده بریوه که مه به ست ئەوه یه تیشک یان رووناکی له سالیک دا چهند ده برنی تا بیکه ن به پیوانه ی دوری نیوان ئەستیره کان. ههروه ها دارشته ی تیشکه سنگ به رامبه ر به (أشعة الصدر) له (تیشکی سنگی) او ته نانه ت (تیشکی سنگی) ناته واو بزگارمان ده کات.

به نمورنه له کتیبی (گیانه وهرزانی) ی پوئی شه شمی
 ناماده می دا به سدان دارشته ی پوخت و پته و خراوته روو که
 بوونه ته مایه ی کورت کردنه وه و چرکسردنی زمان و
 پی گه یاندنی زمانیکی زانسانه ی تا راده بیک وردو به ترازوو
 و دوور له زمانی رُوژانه و دوور له زمانی نه ده بییش. با
 هندیک لهو دارشته پیشان بدین:

إمعاثة الجوف: ههناو ریخوله می به کان

مفصلية الأرجل: پی جومگه کان

شعبة شوكية الجلد: لقی درک پیسته کان

عديدة الخلايا: فره خانه کان

بطنية القدم: سکه پی

بطنية الموقع: سکه جی

الأنابيت الأعورية الكبدية: کویره بوری به کان جگه

الفسحة الشغافية: توی دلّه که لئین

القناة الهظمية الوسطی: هه رسه جوگه ی ناره راست

الاوعية الدموية الشعرية الشريانية: (خوین بهره)
 مولووله کان

ههروه کو سه رنجم داوه هم جوړه دارشته چه ند
 بناغه بیکی زمانه واننی هیه، له وانه:

۱ - ته گه ر سیفه ته که لیک دراوبوو و اچاکه (بوئاسانی)
 پییش مه و صوفه که نه که ویت وه کو:

کرمه نووره که می به کان: الديدان الكيسية

کرمه نه لقه دازه کان: الديدان الحلقية.

پیست درکاوی به کان: ذات الجلد الشائك.

چونکه ته گه له دوو وشه زیاتر بوو بو خویندنه وه که میک
 گران ده بیت، له بهر شه وه بو وه رگیرانی رسته ی (التکاشر
 الجنسي البرقي) نووسراوه (توخمه زور بوونی کرموکه می)
 به لام بو وه رگیرانی (عضلات حلقية = نه لقه ماسولکه) و بو
 (الطبقة تحت المخاطية) ژیرلینچه چین نووسراوه.

۲ - له پیشه وه باسی شه وه مان کرد که زارواوه ده بی یه ک
 وشه بی چونکه ته گه دوو وشه بوو له کاتی دارشته
 زارواوه بیکی تازه دا تووشی زهحه تیکی زور ده بین. به

نمورنه بو (اللامسه) شاخی ههستیاری (کتیبی
 زینده وهرزانی ی ۳ ناوه ندی) و بو (اللویمسات) شاخه
 ههستیاری که کان (کتیبی گیانه وهرزانی) داندراوه، له کاتی
 دارشته (لویمسه شفویه) دا ناچار بو سووک کردنه وه
 نووسراوه لچه شاخوچکه (زینده وهرزانی ی ۳ ناوه ندی)
 به لام له (گیانه وهرزانی) دا کراوه به (هسته وهره کانی لیو).
 وانا هه چاره ی نیو بیکی لی قرتاوه.

۳ - زارواوه کاتی که صیفت پییش مه و صوف ده که وی
 (۵) به کی ده خریته سر وه کو بو سالی وشک و سازی تهر
 ده گوتری (وشکه سالی)، (ته ره ساز)، جوړه خوار دنیکه به لام
 ته گه ر هاتوو صیفت مانای ژماره ی گه یاند شه وه (۵) به ی
 پیوست نی یه. به نمورنه له (گیانه وهرزانی) دا نووسراوه:

ناکه په نجه کان: وترية الأظلاف

ده بویه بلین:

ناک په نجه کان

هه ره بو جوړه ش ده گوتری جووت باله کان،
 مرؤفی سی لچ.

۴ - له دوا می یه دا هندی وشه ی وه کو (ساز، کار،
 گهر، گه) زیاده له پیوست به بی سی و دوو دهستیان بو
 ده بن، زور جاریش دارشته کان ناگه نه ناستی خواست.
 دیاره ده بی له بنج ویناوانی شه وشانه ناگه دار بین تا
 نیزیکی و گونجانیان بو زارواوه دارشته کانمان مسوگر
 بکه یین. . ده نا (ساز) له ده ورو بهری دروست کردن
 (ساختن) دا ده خو لیتشه وه، (کار) پش یان له پیشه یان
 کارتی کردن یان له شیوه وه هاتوه، گوتراوه مندا ل کار،
 قوره کار، کل کار. به لام له کتیبی جوغرافیای پوئی
 چواره می گشتی دا هم (کار) انه تو مارکراون:-

ناو یرکار: أرض صحريه

کیمیا کار: الكيمياء

پیوانه کاری: المسح

لمکار: الرملی

جیکار: أثر

جوشكار: لاجم

ديكار: الميدانى

رووناكى كار: الضوئى

شوينكار: معالم اثر

قه لآكار: محصنة

گلكار: الطينية.

مروؤف كار: مروؤف كرد

هوكار: مؤثر، تأثير

هونهركار: فنى

دووم - مهجاز:

له شه بيت كه ميكرؤب، يان كرم و طفيلى به خيوده كات. نه مجا بهم جوړه ژماره يينكى زور وشه ي جوان جوانى كوردى گويزانوه مهيدانى زانستى و زاراوه ي لى هاتوويان لى به ره هم هاتووه، شه ونا: گنده بال، گنده بى، چووك، تول، ژيماله، خشتهك، لآكيشه. . . هتد.

له شه نندازه دا ناوى شتومه كى ناومال و هندنديك پيشه گونيزاونه ته وه بو ماناو مه به ستى نوبى زانيارى نه نندازه، وه كو (بازنه) - دائرة - له بازنى ده ستوه كه خره، خشتهك (مكعب) كه دارينكى شه ش رووى ريكي زيړينگه رانه، يان پارچه قوماشينكى چوارگوشه ي په له ژير هه ننگلوه له چوغه ي دده ن. تريب (توازي) بو شه هيله درومانانه په كه جارن بهرگدروو كورتهك، يان كوله نجه ي ناو به لوكه ي پى ته رب دده او رى رى دهبوو.

لاكيشه (مستطيل) بريتى په له ته ژگه به رى شيوه تيسمالك، قووجهك (مخروط) له قووجه كه بهردى كه له كه كراوه وه تيره (قطر) بازنه كه وه كو ژى، يان تيره ي كه لاش و بيژنگ وايه (چپوه) ش بو محيط له چوارچپوه وه وهرگيراوه. (چهق) يش له شونين مهركه زى بازنه دا به كار هاتووه، له چهقى ئاسمان يان له چهقى رى په يان كه مزراح ده خو ليته وه چهق ده به ستى.

بو په كه م جار كه كتبى (ئابوورى) بو پولى پينجه مى ئاماده ي له سالى ۱۹۷۳ دا كرا به كوردى، نوسه رو دكتور سامال مه جيد فهرج كه پسرورى ئابوورى په و سه رو كى ليژنه ي وهرگيران بوو كومه ئيك زاراوه ي ئابوورى يان هينا په مهيدانى به كار بردن كه هندنديكيان له وانه په بو په كه م جار به مهجاز له ماناو مه به ستى كونه وه گونيزاونه ته وه بو كورى هه لگرتنى چه مك و مه به ستى زانستى ئابوورى، به وينه:

به ره هم ماكه كان: عوامل الانتاج

به ره هم دارى: الانتاجية

به ره هم ده ر: الانتاجى

به ره هم هين: المنتج

به رات: مخصصات

مهجاز بريتى په له گواستنه وه ي وشه له ماناى بنچينه ي په كه ي خويه وه بو مانا په كى نوبى، وانا هه ندى وشه ي كون دينن مه به ست و ماناى تازه ي پى دهره برن و واى لى ديت كه وشه كه چه مكى كى نوبى له جياتى چه مكه ساواه كه ي جارانى، يان چه مكى كى تازه سه ربارى چه مكه كونه كه ي دهره بريت.^(۱۶)

پى گومان هم پيناسينه دان به وه ش دا ديتى كه ده بى پيوه ندى له نيوان ماناى تازه ي وشه كه و ماناى بنچينه ي خوى دا هه بيت.^(۱۷)

له كوردى دا وشه ي (پاشكن) - شنيكه كه سوار له پاش خويه وه داى به ستى^(۱۸) به لام نيستا بووه به زاراوه يه كه به رامبه ر به (ملحق) ي كتب و داموده رگا و خانوو. . . به كار ده هينريت. ههروه ها وشه ي (ته وه ره) ي ئاش بو ميحوه رى گوى زه وى ميحوه رى كار و بارو سياست و فيزيا به كار ده هينريت. (جومگه) كه به مانا (مفصل) ديت كه دو ئيسك له له شى مروؤف دا سه ره كانيان ده گنه بهك و ماوه ي جوولانه وه يان ده ميتنى وه كو ئانيشك و جوموشك و مه چهك، هم زاراوه په بو مه كينه و بو به ريوه به رايه تى به كار ده هينريت و زاراوه ي ترى لى داړاوه وه كو جومگان (التمفصل) و ده جومگين. . .

خانه خوئى خاوه ن مالىكه ميوان راده گرنت، به لام بو بايو لوجى پيوستيان به زاراوه يينك بوو كه به رامبه ر شه نه نندامه ي

پشك: سهم

پار: قطاع

تیچوونی: الكلفة

تیچوونی رادهیی: الكلفة الحدیة.

جامبازی: المضاربة

چهرچی: الوسيط

خواست: الطلب

دابین کردن: الاشباع

سهرریژی بهها: فائض القيمة

سهربار: أضافي

شمهك: سلعة

كهلكی رادهیی: المنفعة الحدیة

كوك کردن: ضبط

لهكارهوتن: الاندثار

ملكاته: ريع الأرض

نیوهکاری: المحاصصة

نهختیه: النقدي

وهبههینان: استثمار

ههل ئاوسان: تضخم

ئیمه له کوردهواری دا (به تاییه تی له لادی دا) به ههزاران وشه ی ره سه نی مهبدانی مهرومالات داری و جووت و زهوی و رهزو بیستان و پیشه ی هه مه جورمان ههیه، زور به شیان وا خهریکه له کارده که ون و باویان نامینی، به پیوستی ده زانم شاره زایان به گیانیکی سپورت و زانست پهروه رانه ههول بدن سوود له و خهرمانه وشانه وه بگرن، ئه و نامویی و دووره په ریزی بهی له نیوان دا ههیه نه مینی.

ههروه که چون جاران لایان سهیر بوو (پاشبه نند) بو قافیو (پاشکو) بو ملحق و (گه مارو) بو محاصره به کار بهین چونکه ئه مانه بو که لوپهل و کارواری که رو ئه سپ و سه گ به کاره ساتوون، نابی ئه مبرو پیان سهیر بیت که ناوی ئامیریکی ناشی ئاوی بی به زاراه بو پارچه بیکی که شتی بیکی بو شایی.

گهلی عه رب هه ر له کونه وه ئه مه ی کردووه ئه وه تا هه رچی زاراه ی کیش و موسیقای هه لبه ست هه به له ره شمالیان وه رگرتووه، خو کومه لیک وشه ی به نرخ و به ریزی عه ربی به مه جاز له هه ئس و که وتی حوشتره وه وه رگیراوه. بی گومان ئه مه به ری ده وله مه ند کردنی فه ره هنگی زانستی زمانی کوردی. داتاشین:

داتاشین ئه وه به له دوو وشه، یان زیاتر وشه بیکی نوی ده بهینیت، به مه رجیک گونجان و لی وه شان هه وه له نیوان وشه داتاشراوه که وه وشه لی داتاشراوه کان دا هه بیت.^(۱۹) وه کو زاراه ی (زانکو) له زانین و کو، یان کومه له وه داتاشراوه، یان (فیرگه) له فیربوون و پاشگری (گه) وه داتاشراوه دوا ی ئه وه ی چهنه د پیکیان لی قرتین دراوه. جاری واش هه به پییان لی ناقرتیت و بهر ریازی لیکدان ده که ون.

له م رووه و دکتور کامل ده لی: ده بی داتاشین شان به شانی ریازی لیکدان به کاری بهینین و هه یج سنووریکیش ناتوانی له به کیان جیابکاته وه.^(۲۰)

زانایی عه رب حه ز به داتاشین ناکه ن و داوا ده که ن خه لکه که خوریان لی دوریکه نه وه وشه ی داتاشراوه به باریکی قورس ده زانن.^(۲۱) هه یه که شه ی ئه وه به که د. الفاسمی دیاری ده کات و ده لی:

«زمانی عه ربی ره وشتی ئیشتی قاقی به وه کو زمانانی هیندو نه وروپایی ته رکیبی نی به داتاشین له میژووی دوورو دریزی دا ده وریکی که م نه بی نه ی بووه وشه داتاشراوه کایش که من هه داتاشین به که بی عه ربان نی به و داتاشراوه مانای لی داتاشراوه که داده بو شیت.»^(۲۲)

له گه ل ئه وه شه وه ته قه ل لای داتاشین له عه ربی دا هه ر هه به، بو ئه م باسه ده توانین سهیری فه ره هنگیکی وه کو (المورد) بکهین ده بنین ژماره بیکی زور وشه ی داتاشراوی وه کو شغروی، ضوحیوی، طقسیم رییدی، ههروه ها داتاشینی (یمو طس) له متورایزه وه (به درج) له هایدر و جنازه وه ده بینن.^(۲۳)

کۆرپه له گهشه: النمو الجيني
په ره قوناغی جور: المرحلة التطورية للنوع

رینسا: قاعده

به رکهوت: خارج القسمة

رینووس: إملاء

فیرخواز: متعلم

(٤) وه رگپران و کردنه کوردی:

وه رگپران به مانا ته رجمه کردنی زاراهوی بیگانه به کوردی به کی په سندنو ته ووا، له هه لیساردنی زاراهوی کوردیش دا به رامبه به زاراهوی بیگانانه ریگهی دارپشتن چاکترین ریگهی به. وه کو ده زانین کتیبه کانی قوتابخانه گشتیان (زانست بابه ته کان) له عه ره بی به وه کراون به کوردی، بویه وه رگپرانی زاراهوی ده ورینکی باش ده گپری له سه رکهوتنی وه رگپرانه که. بی گومان ده بی له کتیبه نه دا به ته واری شیوازی زمانیکی زانستانه ی به سه نگ و ته رازوو و ورد بیته کایه وه و شیوازی نه ده بی دوور بکریته وه، بو ته مهش ده بی زاراهوی کان یه ک جورین، واتا «زاراهوی بیگانه له هه موو جو ره زانسته کان دا به یه ک چه شن ته رجمه مه ی کوردی بکریت و زاراهوی تا ک به تا ک ته رجمه بکریت چونکه نه مه له دارپشتن و له گه ردان دا، کار ئاسان ده کات». (٢٥)

بو وه رگپرانی زاراهوش وا چاکه شاهه زای بابه تی زانستی و زمانزان و په ره ورده کارو پسروری ریزمان و نووسه رانی به توانا هاوکاری بکن.

به لام کردنه کوردی که نه وه تانی به عه ره بی (تعریب) ی بی ده لین وه رگرتنی وشه ییکی بیگانه به دوا ی نه وه ی ده خریته سه ر شیوه ی ئاخاوتن و موسیقای زمانی کوردی ئیتر له وانه به چه ند ده نگیکی لی که م بکریته وه، یان بگورد ریت وه کو: فابریقه، مه کینه، جندوکه، بسنیل کردن، غوسل، تارهت، سه رفتره، کاپه. نه مهش دوو رینازی هه به (٢٦)

١ - وه رگرتنی وشه ییکی بیگانه به بی ده ستکاری وه کو

ریگهی داتاشین «پوستی به کانی ژبانی به له نه ریتی سووک کردنی وشه ی دوورود ریزی له سه ر زمان قورسه وه هه ل قولاهو و خوی چه سپاندوه، بویه ده بی بو دروست کردنی زاراهوی پوستی شاهه زایانه په پیره وی بکریت و به چاری نازانستی یانه ته ماشا نه کريت». (٢٤)

به لی داتاشین پوستی و تا ئیستا له کتیبه کانی قوتابخانه دا ژماره ییک زاراهوی داتاشراو په پیدابوون و زور به یان جی خویان گرتوه. له چاو زمانی کوردیش دا که نه ویش به کی که له زمانه کانی هیندوه و اروپایی ماوه ی داتاشینی ئیدا به رفراوانه، پیشگرو پاشگرتیکی زورو جورا و جزوی هه به و وشه کانی لی هاتوون بو تیکه ل کردن و لیکدان وه ک زمانانی دی.

نه وه ی له ریگهی «داتاشین» سه رنجی راکیشاوم نه وه به که له زانستی بایولوژی و کیمیا دا له هه موو زانسته کانی دی زیاتر به کارهاتوه و زاراهوی کان تا راده ییک جیگهی خویان گرتوه و پیوست کراون؟، وه کو له (ئوکسجین) وه ئوکساندن و ده ئوکسین، هیلزوک به رامبه ر (بیوض ولود)، (موگنه کار) له موغانتیس و کارتی کردنه وه داتاشراون.

سه رنجی دووه نه وه به که ده بی خونیه به ئاسانی بنچینه ی هه ر دوو، یان هه ر سی وشه لیکدراوه داتاشراوه کان بزانی و سه ری لی تیک نه چیت. به نمونه له کتیبه ی گیانه وه رزانی) دا گوره جووله به مانا (الحرکه الانتقالية) دروست کراوه به لام گور زوو نیشانه ی وشه ی گور او یان گورین یان گواستنه وه به ده سه وه نادات، به لکو گور له نیشانه ی ده شتایی و قه بره وه نزیکه.

یان کانزا که له کان و (زاده) وه هاتوه و زادهش بو توخمی مروه نه ک بو کان.

هه ر چو نیک بیت گه لیک داتاشراوی دیکه له کتیبه کان دا جی خویان کردنه وه و پیوستیان به لیکولینه وه هه به وه کو:

وشکاوی: برمائی

نه بار: مجذب، بدون مطر

گشتکو: ئینسیکلویدیا

راکشگه: مجرة

لوگاریتم، کوساین، هایدروجین، ریالیزم، ئیمپریالیزم، سوشیالیست، رژیم، سیستم.

۲ - وەرگرتنی وشهینکی بیگانه به دستکاری یهوه، ئەمەش یان له رووی سیستمی دەنگ، یان له رووی سیستمی دەستووری ریزمانی یهوه دەبیت. ئیمە چ له ڕێگەی زمانانی دراوسی وەو چ یەكسەر كۆمەڵێك زاراوی لاتینی كۆن و ئەوروپایی تازەمان وەرگرتووه، وەكو فەلسەفە، مۆسیقا، ئیمپراتور، ئەستورلاب، دیموقراتی، فابریقه، قەپتان، شەپقە، پڕۆژە... هتد.

ئەوێ لەم رووه سەرنجی ڕاكیشاوم چەند خالێكە:

۱ - هەندێك ماموستا له جیاتی وەرگرتنی زاراوی یهینکی زانستی جیهانی، خویان به وەرگیرانی یهوه خەریك دەكەن و وەرگیرانهكەش بی ههروهیه وەكو زاراوی گالاكسی، یان مچەرپەری عەرەبی كه دەكرنی به ڕاكیشگە (له ڕاكیشاوم و چەرپەوه).

۲ - زۆر زاراوه وا هاتوونەتە زمانی كوردی، بەنایەتی له عەرەبی یهوه كه لاڕدنیا ن پنیست نی، سەیرم كردووه ماموستا شاكیر فەتاح له هەموان زیاتر له كتیبی میژوو و پەرۆهردەیی نیشتمانی ئەم زاراوانەیی كردووه به كوردی كه به پنیست نازانرین، ئەمانە چەند نمووێهكن لهو زاراوانە :-

خەلیفە: جی نشین

فەلسەفە: ڕاستی پەرستی

مۆسیقا: سازوئاواز

سیاسەت: زرننگ بازی

ووزارەت: کاربەدەستی

ووزیر: کاربەدەست

متارە: چراگا

نیام: پینشەوا..

مەلیك: شا

به پینچهوانه شهوه زۆر زاراوی بیانی تروش دەبین كه نه له میژوو و نه له باری پزوشنیبیریمان دا به گیان داکوتاووه بهرامبەرەکانیشیان به كوردی دەست دەکەون، مانیا ن به پنیست نازانم، به نموونه له كتیبی (پەرۆهردەیی ئایینی) دا ئەم زاراوانە هاتوون:

- خەشم
- بێ نموونی
- پەرۆهردگار
- گومراھ
- مەردوم
- بەخشش
- بەخشندە
- میهربان
- تەوانایی
- وێل
- کلۆج

دەبی ئەوش بزانی ن كه بەرپۆه بەریتی گشتی خۆیندنی كوردی ئەمبزو پەپۆوی بپاریك دەكا كه دەلی: وشەو زاراوی بیانی، بەلاتینی و فارسی و هی دیکهوه به کار نههینریت و له جیاتی ئەوان كوردی ئەگەر نهبوو عەرەبی به کار بهینریت. ئەم بپارەش بی گومان له چاو زاراوی وەرگیراوو به كوردی كراو پنیستی به لیکۆلینەوه ههیه.

ئەنجام

له ئەنجامی وەرگیرانی كتیبهكانی قوتابخانەدا به هەزاران زاراوی زانستی هاتنە مەیدانی بەکارهینان، ئەمەش تاقی كردنەوه بەك بوو هاتە بەردەم زمانی كوردی كهوا وەكو هەموو زمانێکی زیندوو و رەسەن له تاقی كردنەوه كه دەری بردو هەموو نیشانهیێکی ئەوه سەری هەل دا كهوا خەریكە بناغەیی زمانێکی زانستی كوردی شان به شان زمانی ئەدەبی بپتەدارشتن.

(۳) پروانه: بهره زاراوهی یه گگرنسوی کوردی -
دهستی کوردی کوری زانیاری عراق - ل ۳.

(۴) د. محمود الجلیلی. جغرافی آفاق عربیة - ژ ۱۲ ی
۱۹۸۵

(۵) د. ابراهیم السامرائی - العربیة تواجه العصر - بغداد -
۱۹۸۲

(۶) الأمير مصطفی الشهابی - المصطلحات العلمية في
اللغة العربية / مطبوعات المجمع العلمي العربي بدمشق
۱۹۶۵ ط ۲.

(۷) سهراوهه کی پیشوو.

(۸) د. علي القاسمی - مقدمة في علم المصطلح -
بغداد/ ۱۹۸۵ ل ۶۳

(۹) بوتهم باسه پروانه (۱) د. ابراهیم السامرائی -
سهراوهه کی پیشوو (۲) د. علي القاسمی - سهراوهه کی
پیشوو که به پهلوپوتر لهو مهراجه دواون.

(۱۰) پروانه کتیبی زیندهه زانی و دروستی / پوولی
سی یه می ناوهندی چاپی یه که م/ ۱۹۷۳ لاپهه ۳۰۹

(۱۱) د. علي القاسمی - سهراوهه کی پیشوو - ل ۳۶

(۱۲) - مصطفی الشهابی - سهراوهه کی پیشوو

(۱۳) د. علي القاسمی - سهراوهه کی پیشوو ل ۱۰۲، هه یه
(التضمین) یش به ریگه ییکی دی داده نی، د. عبدالله
الجبوری - رۆژنامه ی (العراق) ۳ - ۳ - ۱۹۸۶

له دانانی زاراوهی ناو کتیبه کانی قوتابخانه دا هه ندیک
جار په پیره وی بنه رت و بنه ما زانستی یه کان نه کراوه، له بهر
ئه وه چه ند گهرو گرتیک سهری هه ل داوه، له وانه دانانی
چه ند زاراوه ییک بو یه ک چه مک و دهست نه دان و نارینکی
هه ندیک تر له رووی ماناو له رووی زمانه وه.

به یی توانا چه وتی و چویری یه کانی زاراوهی کتیبانی
خویندنمان پیشان داو بو هه ر خالیک چه ند نمونه یه کمان
هینایه وه و ریگه ی باشتر کردنیانمان دهست نیشان کرد.

له دوایش دا ده لیبین هم زاراوانه یو یستیان به
پیدا چوونه وه و لیکۆلینه وه هه یه، سهرباری کاری به رده وام به
مه بهستی:

- ۱ - بزار کردنیان و پوخته و چاکتر کردنیان.
- ۲ - یه ک کردنه وهی زاراوه دووباره کان، له ریگه ی
یه ک کردنه وهی بنه رته کانی زاراوه دانان و فه ره نه نگ
ریک خستن، هم کارهش سه ره ه ل ده دا بو دانانی
پسوانه ییکی یه ک گرتوو زاراوه تو مار کردنی به به لگه
(توثیق) ی زاراوه سهراوهه کانی زاراوه تو مار کردنی زانیاری
ده رباره ی ئه و دامو ده زگایانه ی تابه تین به دانانی زاراوه
پروۆکه کانیان.

سهراوهه په راویزه کان:

(۱) ر. هاوکاری، ژماره (۷۰۰)، ۱۸ - ۸ - ۸۳ ماموستا
نه ریمان.

(۲) زاراوهی زانستی کوردی: نه قابه ی ماموستایان / لقی
سلیمانی، ژماره (۶) سلیمانی - چاپخانه ی ژین / ۱۹۶۰

۳ - جوغرافیای عیراق و... / بو پۆلی سنی یه می ناوهندی / چاپی دووم / ۱۹۷۳، چاپخانهی حکومتهت، وهرگێرانی شه کورر مسته فاو هاوړی یانی.

۴ - گیانه وهرزانی بو پۆلی شه شه می زانستی، چاپی نویم / ۱۹۸۵ چاپخانهی پهروه رده له ههولیر، وهرگێرانی فؤاد عزیزهت و فریدون محمد فرج و هاوړی کانین.

۵ - ئابووری بو پۆلی پینجه می ئاماده می (ئه ده بی)، چاپی یه کهم / ۱۹۷۴ چاپخانهی نیرشاد. وهرگێرانی د. سامال مهجید فه ره ج و هاوړی یانی.

۶ - ژماره و پینان بو پۆلی شه شه می سه ره تایی / چاپی ۱۵ سالی ۱۹۷۳، چاپخانهی ئه سه ده / وهرگێر: ره شید نه جیب.

۷ - جوغرافیای گشتی، بو پۆلی چواره می گشتی، چاپی یه کهم / ۱۹۸۵ چاپخانهی عه شتار وهرگێر د. احسان فؤاد هاوړی یانی.

۸ - پهروه رده ی ئایینی بو پۆلی یه که می ناوهندی / چاپی سنی یه می / ۱۹۷۲ چاپخانه دار الجاحظ، وهرگێره کانی، شیخ موحه مه ده ی خال و هاوړی یانی.

۹ - گۆفاری پهروه رده و زانست - ژماره (۱۴) سالی ۱۹۷۸ چاپخانهی دار العراق - به غدا.

(۵) برونه (ئهممه دی) چاپخانهی فرات / ۱۹۳۶ ل، وه کو سه یرده کرسی له وی نووسراوه (عصب) پیه، راستی یه که می (په ی) په که مانای ده ماره، بو ئه م مانا به ش برونه فه ره نگی خال، به رگی یه که م، په نگی به شیوه ی زینووسی کۆن نووسرابی.

(۱۴) دکتور کامل حسن البصیر / زاراهوی کوردی - لیکۆلینه وه وه ئه سه نگاندن - سلیمانی / ۱۹۷۹، ۸۸ ل

(۱۵) مصطفی الشهابی - سه رچاوه ی پیشوو.

(۱۶) د. علي القاسمی - سه رچاوه ی پیشوو - ۹۸ ل

(۱۷) الشهابی - سه رچاوه ی پیشوو.

(۱۸) فه ره نگی خال.

(۱۹) د. علي القاسمی - سه رچاوه ی پیشوو ل ۱۰۲

(۲۰) د. کامل حسن البصیر - سه رچاوه ی پیشوو ل ۷۰

(۲۱) محمد کامل حسین، له د. ابراهیم السامرائی / سه رچاوه ی پیشوو و لاپه ره (۱۱۷).

(۲۲) د. علي القاسمی - سه رچاوه ی پیشوو.

(۲۳) منیر البعلبکی قاموس المورد / انکلیزی - عربي.

(۲۴) د. کامل حسن البصیر - سه رچاوه ی پیشوو ل ۷۰.

(۲۵) د. صبحی کمال حسون - الجمهوریة / بغداد

۱۹۸۶/۱/۱۹

(۲۶) د. علي القاسمی - سه رچاوه ی پیشوو - ل ۹۹

(۲۷) سه رچاوه ی ئه م لیکۆلینه وه په که لیک کتیی

قوتابخانه په، به تایه تی ئه وانه ی زۆرتر سه یر کراوان، یان

ناوناو ناوم بر دوون ئه مانه ن:

۱ - زینده وهرزانی و دروستی - بو پۆلی دوومه می ناوهندی /

چاپی دووم ۱۹۷۳ - چاپخانهی حکومتهت، وهرگێرانی

فؤاد عزیزهت و هاوړی یانی.

۲ - زینده وهرزانی و دروستی - بو پۆلی سنی یه می ناوهندی /

چاپی یه کهم / ۱۹۷۳، چاپخانهی مه عارف. فؤاد

عیززهت و هاوړی یانی.

مصطلحات الكتب المدرسية

عبدالرزاق البيمار

وقد تطرق الى مبادئ وضع المصطلح وشرحها بايجاز مع ذكر نماذج من مصطلحات غير مستساغة بين مثالها وأخرى جيدة بين محاسنها.

ولاجل تنوير الطرق أمام العاملين في ميدان وضع المصطلحات فقد ذكر الباحث الدليل الصحيح الى ذلك والذي يشمل على مايلي :- الانطلاق من المعاني والعلاقات الموجودة بينها الى خلق المصطلح وليس العكس، والاحاطة بالمصطلح المتوفر في القاموس الكردي وفحصه واستقرائه وإعادة النظر في المصطلحات المتداولة الآن وتبديل غير الصالح منها باخرى كردية رصينة أصيلة، والاقتصاد قدر الامكان في اللغة عند صياغة المصطلح مع مراعاة قواعد اللغة وصرفها.

وعرج الباحث بعد ذلك الى طرق وضع المصطلحات وهي :- الاشتقاق، المجاز، النحت، الترجمة. وشرح من خلالها كيفية وضع المصطلح على هديها وأورد امثلة كثيرة من المصطلحات المستخدمة في مجموعة من الكتب المدرسية لمراحل مختلفة ومواد عديدة شارحاً لمسلكتها وموضحاً لمدلولاتها وجذورها اللغوية وناقداً إياها مبيناً وجوه العيب فيها ومشيداً بالأمثلة الحسنة المستنبطة من تلك الكتب المدرسية.

وخلص في الختام الى ان الكتب المدرسية الكردية من خلال مصطلحاتها ساعدت على تبلور لغة علمية ليس على نطاقها فحسب بل خارجها وعلى صدور المجالات والمطبوعات الدورية والكتب الصادرة باللغة الكردية.

وأشار في الختام الى ضرورة مراجعة ودراسة تلك المصطلحات بقصد تنقيتها وتوحيدها وتوثيقها وتوثيق مصادرها.

بدأ التعليم باللغة الكردية في المنطقة الكردية بالعراق بصورة محدودة وعلى نطاق ضيق بعد الحرب العالمية الاولى فقد يعتبر كتاب أولمين قراءتي كوردي المطبوع سنة ١٩٢٠ أول كتاب مدرسي كردي وكان خاصاً بتعليم الالفباء الكردي، واقتصرت الدراسة باللغة الكردية في بعض مدارس مراكز بعض المدن القليلة، وبعد ثورة ١٤ تموز سنة ١٩٥٨ شملت الدراسة جميع المرحلة الابتدائية وفي مدارس المنطقة الكردية، إلا ان ثورة ١٩٦٨ المجيدة فتحت الباب على مصراعيه وأحدثت ثورة في التعليم باللغة الكردية كما وكيفاً، إذ شملت جميع مراحل الدراسة الابتدائية والمتوسطة والثانوية وفي جميع مدارس منطقة كردستان للحكم الذاتي، فقد ترجمت مواد علمية جديدة وربما لأول مرة الى اللغة الكردية كالكيمياء والفيزياء والجبر والمثلثات والطبيعات والاقتصاد وغيرها، ومن خلالها برزت مسألة وضع المصطلحات وتنقيتها وتوحيدها. ولاغرو فقد إعتورت عملية وضع المصطلحات بعض النواقص والسلبات منها وضع عدة مصطلحات لمفهوم واحد وتكرارها أو تباينها واختلافها في مادة واحدة أو مواد مختلفة، ومنها أيضاً عدم تطابق المصطلح المترجم مع نظيره المترجم منه في المعنى وعدم اعتماد بعض واضعي المصطلحات الأسس العلمية الواجب إتباعها عند وضع المصطلحات، ومنها عدم استثمار طاقات اللغة الكردية بكافة لهجاتها استثماراً شاملاً حيواً.

ولاجل إلقاء الضوء على واقع المصطلح في الكتب المدرسية الكردية قام الباحث وبالاتماد على مصادر علمية عربية بتعريف المصطلح وذكر أهميته بالنسبة للغة،

زاراښت ته ده ب دهم وزینا خانی را

● رهشید فتدی ●

زانستی دور نه که فین، ده می ئەم کاره کی وه سا بخوینین و شروقه کەین، ئەو راستی ژ ی ئەوه کو ملله تی کورد چونکی دگەل هنده ملله تیت دی د ژیت ل فنی ده فیری، مینا ملله تیت عه رب و فورس و تورک، تشته کی مسوگه رود جهدايه، گه وه لوبیین، کو گه له ک نیکه لیا ئەزمانی دناف وان ملله تان دا په یادابوو په چ ژلانی په یقافه بیت، یان ژ لایینی ونه و زارافه و «ئیدیوم» ب کار ئینانیت ئەزمانی فه، هیش پتر، کاری ئەده بی وان ل نای هوزانیت نیکو دودا دیارکری په . . .

له ورا ئاسایی په گه ره گه له ک زارافه و ئیدیوم ژ ئەزمانیت نیزیك دناف ریزیت ئەده بی کوردی دا بهرچاف بین!! چونکی یادیاره وان هوزانفانان تاما هوزان و ئەده بی وان ملله تان سه ح کره و جهی وان زارافه و ئیدیوما دناف ریزیت هوزانیت خو دا خواهش کری نه . . .

قیجا هوزانفانیت مه، یان ئەو زاراف و ئیدیوم ب وان ئەزمانیت بیانی ب کار ئانینه، مینا هه بوونا زاراښت ئەده بی عه ربی و فارسی دناف هوزانا کوردی دا، یان ژ ی نیشه رو ب کار ئانینه، ئانه کونیف بیانی و نیف کوردی، یان ژ ی شیان ب کوردیه کا خومالی ب کار بین . . .

له ورا ئەو زاراف گه له ک جارن ب زاراښت هه می ملله تیت روزه لاتا ئیسلامی تینه هژمارنی، و خومالی ملله ته کی ب ته نی نین، هه وه سا ژ لایه کی دن فه

زاراف دئه زمانی دا، په یشه که یان ژ په یشه کی پتره، دیارکرنه راسانه کا تایه تی و خومالی دده ت، و ئارمانجه کا دیارکری دگه هینت، له ورا (زاراف) راسانه کا دورتر کورتر ژ راسانا په یفا ئاسایی خویا دکه ت، و مهودابه کا بهر فیه تر وهردگری ت، و جوانیه کا باشتر دده تی . . . هه بوونا زاراښت دناف هه ره زمانه کی دا، نیشان و سیفه تا هیزو شیان و پتفه هانیت وی ئەزمانی په، و که فنانی و په سه نایه تی و وه راوو گه ش و بوونا بهر ده واما وی ئەزمانی دیار دکه ت . . . له ورا (زاراف) یان زانستی زاراښا تایه کی ئەزمانی په و په نگه کی دیاری په هوان بیژیا وی ئەزمانی په . . .

ئەزمانی کوردی ژ ی مینا هه می ئەزمانیت که فنانو و په سه ن و خودان و وه راوو گه ش بوون، بی دهوله مهنده ب هه می په نگیت زاراښا، ول گه له ک لاییت ژ یانی، هه ره چهنده دفتی وی راستی ژ ی ده ست نیشان کەین، کو نه مازه ژ لایینی زاراښت زانستی فه، مه کیماسی و بی سه رو به ری هه نه و ئەم پیتفی گه له ک زاراښت زانستی نه د هه می ده لیفیت نوی ده ره که فیت زانستی ئەفرو دا . . .

لی ژ بهر وی چهندی کو ملله تی مه خوه بی میژ ووبه کا دریزه د لا و په خیت ئەده بی دا، له ورا ئەم هیف دکه ی، کو مشه و پر زاراښت ئەده بی د تم په رتوو کیت مه ییت ئەده بی دا هه نه، نه مازه ددیوانه هوزانیت کلاسیک دا . . .

دفتی ئەم راستیه کا ئاشکه را ژ ی ژ بیر نه که ی و ژ ریکا

ب کارئینانا وان زارافا ل نک هوزانفانیت مه، کیماسی نائینه هزماری، بهلکو نه ورهوش و پهلهوانی و چهلهنگیا وان کفش دکت دوتی دهلیفی دا، وشارهزایی ومهلهفانیا وان خوب دکت د دهریایا فرهها هوزانا روژهلاتی ئیلامی دا..

ل فی بابتهی مه دفتی تم هندهکی ل سهر زارافیت نهدهبی بنفیسین، ل با هوزانفانسی نافدارتی کورد (نهحمهدی خانی)..

(خانی) هوزانفانسی زانامهلهفانسی کورد، هژمارهکا ئیک جار زیده ژ زارافا دبرمه میت خوهدا ب کارئینینه، کو خواندن ورافه کرنا وان نرخهکا ئیک جار گران ددهته نفیسرو فهکولرئی نهفرز، .. چونکی تهگهر نهو زاراف ژ لایهکی فه دست پهنگین و پایتک بلندی خانی دیارکهن و شارهزایی وی و تیکهلیا وی دنهده بیت مللهتیت نیزیک دا، ل وی چاخ ودهمی ههروهکی مه دیارکری، ژ لایهکی دی فه، بومه وی هندی ژی دیارکهن، کاج پهنگی زارافا د مبدانا هوزانا کوردی، یا وی سهر دهمی دا ههبوون و دبره لاف بوون، کوسهر دهمی خانی ژ نافهراستا چهرخی ههفدی و هتا دست پی کرنا چهرخی ههژدی.. [۱۶۵۰ - ۱۷۰۷] دهمی تم (زارافا) ل با نهحمهدی خانی دبیین و فهکولین و هسا دیاردبیت، کو وی گهلهک ب هوری و زانستی و شارهزایی زاراف ب کارئینینه، کو پوخته و نیشکی زارافیت ههمه پهنگیت سهر دهمی خوو بدری خو گفانستینه ناف بهرهمی خودا..

د گوتارهکی مینا فی گوتاری دا، کول کوفارهکی بینه بهلاف کرن، مه مهوداو دهلیفه نه دیت، ل سهر (زارافا) پهیفین، دهمی بهره میت خانی دا، لهوا مه ب تهنی بینا خول با شاکاری وی (مهم و زین) فی فهدا، چونکی نهو بهرهم دکاریت نرینهریا ههمی بهره میت وی بکعت، ههر و هسا دی مموادیهکی بهرئاقل وهرگرت بو فی گوتاری.. ژ لایهکی دن فه دهمی مه ههمی زارافیت (مهم و زین) تی تیکه داین و فهکولاین، وهلو خوویا و ناشکرا بو، کو

خانی نهف زارافه دگهلهک پهنگ و بوارو دهلیفیت ژیانیدا ب کار ئانینه، وههمی پهنگیت زارافیت سهردهمی خو دیارکرینه، مینا زارافیت زانستی و فلسهفی و نهسه ووفی و فهلهکی پزیشکی و موسیقی و... هتد... کو دیارکرنا فان ههمی پهنگیت زارافا درو دریزیهکا مهزن دی ئیخته دناف گوتاری دا، و دور نینه دسه لاییت ویدا پافیت، وبارگرانیهکا مهزن دی ئیخته سهر بهره ریت کوفاری.. لهورا مه باشنر زانسی تم دفتی گوتاری دا، ههر ل سهر زارافیت نهدهبی ب پهیفین و بیت دن بو هنده دهلیفیت دن بمین وجهیت خو ل سهر هنده بهره ریت دی بکهن.. ئانهکو نهف زارافیت نهو تم ل سهر باخفین، ههر ب تهنی (هنده) زارافیت نهدهبی نه د (مهم و زین) خانی دا، وکیمن ژ گهلهکا..

(خانی) بو خه ملاندنا هوزانا خود (مهم و زین) فی دا گهلهک پهنگیت زارافیت نهدهبی ب کارئینینه، وب گهلهک نه زمانا، هندهک ژوان زارافیت عه رهبی نهو هندهک فارسی و چهنده کیت ترکی نهو نهو بیت دن ژی کوردی نه، تم دی هندهک ژ زارافیت وی بیت بیانی دیارکهن و هنده کیت دن کو بیانی نهو کوردی تام داینه و فونه تیک و قالبی کوردی بو دروست کری به، لی بارا پتر ژ زارافیت وی بیت کوردی دی ئیخته بهرچاف، دا زارافیت نه زمانی کوردی بیت وی سهردهمی دیار بین، دفتی وی راستی ناشکرا کهن، کو نهو زاراف مه رج نینه ژ دروست کرنا (خانی) بن، بهلکو ته ئافهک ژوان ژ لایسی هوزانفانیت بهری وی هاتینه ب کارئینان مینا (جزیری و حهریری و نهیران)، ههر وهلو گهلهک زاراف ژوان فارسی و عه رهبی نه، لی دفتی مافی خانی بهره نه کهن و بیژین، دست پهنگینی و زیرهکیا وی و شون تلیت وی ل سهر برهکا. وان زارافا دیارن!!! (خانی)، ژ بهر هندی کو دهستی خو ب سهر ههمی نه زمانیت دهقه ری را گه هاندبو، لهورا دبیین، مشه وی (زارافه بک) ب دو سی نه زمانا ب کار ئانی په ههروهکی بو مه خو یا دبیت..

- ۱ - ئابا ئەنگور:
ئالفا تىرى، مەي، ئارق...
- ۲ - ئابا زەمزەم:
ئالفا زەمزەم، زەمزەم ئەو پېرە يا ئىبراھىم پېغەمبەر (س)
كولايى، وھتا نھۆ يامايى، وئەو كەسنىت دچنە جەجى
دشېن زى ئەخون.
- ۳ - ئابا زىندەگانى:
ئالفا جەياتى، كانبا جەياتى، كو دېئۇن چىي زى
ئەخوت چ جارا نامرىت، وەكى خدر پېغەمبەر (س).
- ۴ - ئاتە شكدە:
جەجى پەرستانا ئاگرى، پەرستگەھىت زەردەشتيا يىت
كەفن.
- ۵ - ئەجەبى:
بىسانى، كەسى ئەنىاسى، خانى زى ھەرب وئى
مەبەستى ب كار ئانى يە...
- ۶ - ئاشەقان:
ئەو كەسە بى ل بەر ئاشى، دان و دكاكى دەھىرىت...
- ۷ - ئاشنا:
بىناس، ھەقال، بىنىئاساندن...
- ۸ - ئەكسىر:
ل دوى زانستى كېمىايى بى كەفن، مەھدەنەك بوو
دشيا زىشى بکەتە زىر، بان مەعدەنىت دى زى بگھورپىت
نوکه بى زانراو نىتە...
- ۹ - ئەنگوشتەرى:
ئەنگوشتىرك، گوستىرك.
- ۱۰ - ئاھویا خەتەن:
خەزالا دەشتا خەتەنى، كو ئەو خەزال ب بىن خوشيا
مشكى دناقدارن،
- ۱۱ - بادە نووش:
مەي ئەخور، ئەو كەسى مەي ئەخوت...
- ۱۲ - بەدرەنگە:
رەنگ كرىت و نەشرىن، كەشەفرىت.
- ۱۳ - بەد سەرەنجام:
دوماھى خراب، ئەو كەسى ئەنجاما وى يا خراب
بىت...
- ۱۴ - بارگەھ:
ئاقاھى يا مەزن، جەجى رونشتا مەزناو سەرۇكا
بەزم:
- ۱۵ - گوئەند، حەقلە، شاھى
بەختى سپاھ:
- ۱۶ - تالمى رەش، بەختى رەش.
بەگزادە:
- ۱۷ - كورپىت بەگا، كورپىت مەزنا...
بەندە:
- ۱۸ - بەنى، عەبد.
بەنگە:
- ۱۹ - حەشىشە، گىايى ژ بىرچوونى، ژ ھش چوونى.
بەنى:
- ۲۰ - بەندە، عەبد، كوئىلە
بىلك، زلف، جەعد:
- ۲۱ - ھەر سى ئىك مەبەستىن، بىسكىت ژنكائىن، كو ھندە
جاران ل سەر رويا خەلەك دېن (جەعد)...
- ۲۲ - بىلندە ئاشيان:
ھىلينا بىلند، (خانى) بو مەبەستا پايە بىلندىا (زىن)ى
ب كارئىنايە، ئانەكو ژ مائەكا نافدارە.
- ۲۳ - بوئخانە:
جەجى پەرستنا سەنەما، جەجى سەنەما
- ۲۴ - بورد بار:
بىن فرەھ، مل پەحن، خودان ئەھممول
- ۲۵ - بوئسان:
ماچى كرن.
- ۲۶ - بىندار:

- هشيار، نه نفستی
- ۲۷ - پابه‌ند:
- پى‌گرىداى، پى‌به‌ستى، پى‌زنجيركړى
- ۲۸ - په‌رده‌دار:
- خودان په‌رده، يان نهو كه‌سنى خو ل پشت په‌رده‌ى
- نه‌شارتى.. (خانى) بو خودى ب كارښايه..
- ۲۹ - په‌ر، بال:
- هر دوو ټيك مه‌به‌ستن، په‌رښت بالندا.
- ۳۰ - په‌روانه:
- به‌لايتيك، په‌پوله..
- ۳۱ - په‌روهرى:
- نهو كه‌سنى هاتپه په‌روهره‌كړن، بخودان كړن.
- ۳۲ - په‌ناهى عالم:
- نهو كه‌سنى خه‌لك هيڅيا ژنى دكه‌ن بو شفاعة‌تى ل با
- خودى مه‌زن، مه‌به‌ست پى پښه‌مبه‌ره (س).
- ۳۳ - په‌ياده:
- نهو عه‌سكه‌رنى ب پيا دچيت، پښچه‌وانه‌ى سوارا.
- ۳۴ - پرېژى:
- گه‌له‌ك ناخفتن، گه‌له‌ك گوتن، نثره.
- ۳۵ - پوروشى:
- پارچه قوماشه‌كه، ژن ده‌افينه سه‌رنى خو بو جوانى،
- ويا جوان و په‌نگه و په‌نگه.
- ۳۶ - پوول:
- پاره.
- ۳۷ - پوينده:
- لك لشى، نيت و دچيت، جم و جولنى دكه‌ت..
- ۳۸ - پيله‌وهر:
- هورده فروش، نهو كه‌سنى هورو مورات دفروشيت
- ۳۹ - پيش ره‌و:
- به‌راهى، ټپام، نهو كه‌سنى خه‌لك چاف لى دكه‌ت
- ۴۰ - پيش و پاش:
- بو مه‌به‌ستا دوودلى نيت، خانى بو حيله‌و حه‌والا
- ب كارښايه..
- ۴۱ - تارمى چهارم:
- نه‌به‌قا چارنى ژ عه‌سمانى، كول دويف زانستى فه‌له‌كنى
- پى كه‌فن، رڼو يا ل وى ته‌به‌قى..
- ۴۲ - تازى:
- رووس، رووت، پى‌جل و لباس
- ۴۳ - ته‌نناز:
- نهو كه‌سنى يارياو ترانا ب خه‌لكى دكه‌ت، كيم و كاسبا
- ژ خه‌لكى دگريت..
- ۴۴ - تلپ:
- كومه‌له‌كا مروفايه يان تشنايه. گه‌له‌ك دنيزيك بن..
- ۴۵ - تورنى موسا:
- چيائى تورنى ل سينانا مصرى، نهو چيايه پى موسا
- پښه‌مبه‌ر (ع)، ل وپرنى دگه‌ل خودى ناخفتى..
- ۴۶ - توتيا:
- ده‌رمانه‌ك بوو، ل وى سه‌رده‌مى بو نيشيت چافا ده‌اته
- ب كارښان، قه‌سدپير.
- ۴۷ - جامى ناسمانى:
- په‌رداغا مه‌پى، يا په‌نگه نه‌سمانى، شينى فه‌بووى..
- ۴۸ - جامى مينا:
- په‌رداغا مه‌پى، يا شوشه‌پى، (مينا شوشه‌په.
- ۴۹ - جويار:
- جوكيت ټالى نيت مه‌زن..
- ۵۰ - جه‌وه‌رنى ده‌غهل:
- مه‌عه‌نيت پښخبر، نيت ټيكه‌ل، پارنى قه‌لب و خراب.
- ۵۱ - چار نه‌ركان:
- باشوورو باكوورو روژمه‌لات و روژنافا.
- ۵۲ - چه‌رخى له‌وله‌ب:
- زڅرپنا له‌وله‌با دنيايى، نانه‌كو هاتن و چوونا شه‌ف و روژا..
- ۵۳ - چه‌شمه‌يا حه‌ياتى:
- كانيا حه‌ياتى، هر وه‌سا..

- ۵۴ - چاها زېقمنی:
- چالکهکا بچوکه ل نهرزکا هنده کهسان، هوزانقائیت
کلاسیک گهلهک سالوقهینت زنی داین، ویا کری به
نیشانهکا جواننی ل با کچان..
- ۵۵ - چراغی زهرین:
- چراغی زهری، خانی بو (روزی) ب کارئینایه،
۵۶ - چلهخانه:
- نهو کونجه، یا سونی چل روزا پرستنا خودی لی
دکن، و خو ژ خه لکی ب دور دئینخن...
- ۵۷ - چیکر:
- دروست کر، نهو کهسی تشتهکی چی دکهت، شیوی
ناقی بکهری به (اسم فاعل)، خانی ب کارئینایه.
- ۵۸ - حهرهسهر:
- جهنی رونشتنا ژنکیت مالی، نهو نوډه یان لاین مالی،
بی ژنک لی درونن..
- ۵۹ - حکیم، طهیب:
- دوختور، نوشار، پزیشک.
- ۶۰ - حوسهینی کهرهلا:
- نیمام حوسهین کورنی عملی، نهقی پیغمهبری (س)
نهوی ل کهرهلا سالاً (۶۱) ی کوچی ب دهستی نههویا
هاتیه کوشتن..
- ۶۱ - خاتمه:
- گوستیرک..
- ۶۲ - خاتمه سولهیمان:
- گوستیرکا سولهیمان پیغمهبر، کو ب جوانیا خوناف
بی دهکری، و ب بادانا وی عفریتیت نهجنال بهر
خزمهتا سولهیمان پیغمهبر ناماده دبوون...
- ۶۳ - خهسته:
- نهساخت، نهخوش.
- ۶۴ - خهت سیاه:
- لاویت سمبیل رهش..
- ۶۵ - خهتی روخ:
- مویت هور ل سهر رویا.
- ۶۶ - خهتی یاقوت:
- مویت سمبیل، هکو ژ نوی ب سهر دکهن.
- ۶۷ - خهلی ناساز:
- خه لکی خراب، خه لکی خه لکت..
- ۶۸ - خلوخانه:
- جهنی خلوا سولیا و پهره...
- ۶۹ - خه میا سکه ندهر:
- سه ددا نه سکه ندهری، بهر به ستا نه سکه ندهری
زولقهر نهین بهرامبری بهنجوج و مهنجوجا ناکاری..
- ۷۰ - خود رهسته:
- من خو خو بی بی گه هاندی.
- ۷۱ - خوازگین:
- نهو چند کهسیت دچن خوازگینیا کچهکی دخوازن بو
کوره کی..
- ۷۲ - خو شه:
- نویشی تری، یان ههر تشتهکی دی..
- ۷۳ - خواهش دهنگ:
- دهنگ خواهش، ستران بیژی دهنگ خواهش.
- ۷۴ - خواهش رهنگ:
- جوان، نهو کهسی رهنگ و رویی وی بی خواهش
بیت..
- ۷۵ - خواهش نهوا:
- ئاوازیت موسیقی بیت خواهش..
- ۷۶ - خونچه با دهانی:
- بشکوژا دهقی، راسان بی دهق و لیقیت جوانن، کو
همی پیکفه وهکی بشکوژی نه..
- ۷۷ - خیلافی موعتاد:
- تشتی نه ناسایی، نه وهکی بیت دی، جودا ژ کریاریت
دی، خانی کاری خو (نقیسینا مهم و زینی) ب (خیلافی
موعتاد) دهزمیریت..
- ۷۸ - خیزان:

- ژار، مهژار
 ۷۹ - ده رگه فان، قاپوچی:
 ئەو كەسە یی ل بەر دەرگەمەن مەزنان رادووستیت» و ئەو
 رینی ددەت، خەلك بچیتە با كەسە مەزن ..
 ۸۰ - داماد:
 زانا، زاوا
 ۸۱ - دەمساز:
 ئەو كەسە یی مروف دگەل دەپەفیت، بو ژیرفە كرنی.
 ۸۲ - دەورا بەیتی:
 ل دوور زفرینا بەرینی رەش،
 ۸۳ - دەولەتا دنی:
 ژباننا فی دینایی، بەر و فازی ژباننا ناخرەنی، خانی ل
 ئیرە بو وی چەندی ب كاری ئینایە، كا چما كورد ل فی
 ژباننی بی سەر و بەرو پەرشانن!!
 ۸۴ - دراف:
 پارە.
 ۸۵ - دزدار:
 ئەو كەسە زیڕە ئاینا كەلنی دكر، سەردەمەن بەرینی دا.
 ۸۶ - دلدل:
 ماهینا ئیمانی علی (خ)
 ۸۷ - دووردانە:
 دنلك دوور، وەسفە بو مەیا جوان رەنگە كو دندكیت
 ونی وەكی دوورانن.
 ۸۸ - دوكان و سووك:
 بازار
 ۸۹ - دینار:
 پارە، پارچەبەكا زیری با گروفر بوو دگوتنی دینار،
 و ناف و نیشانیت دەولەتی، و شكلی مەلكی یان سەروكی
 دەولەتی لنی بوو ..
 ۹۰ - دیوانە:
 های ژ خو ئەمای، بی هس .. دین، بی ئاقل
 ۹۱ - ذو الفقار:
 شیرینی ئیمانی علی (خ).
 ۹۲ - رەش چاف:
 چاف رەش، سیفەتا جوانیا چافانە.
 ۹۳ - رەمل، رەممال:
 سحر، سحر كرن، خەف زانك، ئەو كەسە خەف
 زانكی یی دكەت ..
 ۹۴ - راموسان:
 ماچی كرن ..
 ۹۵ - رەنگین:
 رەنگە كری، رەنگاو رەنگە، رەنگیت جوان ..
 ۹۶ - روستەم:
 روستەمی زالی، پەلەوانی ئاقدار دمشەھناما
 فر دەوسنی دا، چیرۆكاوی یا مەعلوومە ..
 ۹۷ - زەنگین:
 دەولە مەند، خودان پارەو ملك و مال،
 ۹۸ - زولەبخا:
 ژنا عەزیزی مصرنی، حەز ل یوسف پێخەمبەر (س)
 دكر ..
 ۹۹ - زیندانی:
 گەرنی، حەبسی، ئەو كەسە دزیندانی دا ..
 ۱۰۰ - ژان:
 ئیشان، دەرد، ئەلەم.
 ۱۰۱ - ساقی:
 ئەو كەسە یی مەینی دگێریت، ل ھەر جەھەكنی
 ھەبیت ..
 ۱۰۲ - سەرفیراز، یان سەرفراز:
 سەربلند، سەرتەفراز.
 ۱۰۳ - سەركەش:
 ئاسی بووی، دسەردا چووی، و (دینوی سەركەش)
 مەبەست پی ئیلبەسە ..
 ۱۰۴ - سەركۆل:
 ئەو كەسە چ تشت دسەری نەبیت ..

- ۱۰۵ - سەرور: سەرۆك، مەزن.
- ۱۰۶ - سەرور قامەت: قامەتا راست و جوانا مینا بەژنا سەروروی..
- ۱۰۷ - سەرھەنگە: مەزنی ھەندە ھەسكەری
- ۱۰۸ - سەكران: سەرخواش،
- ۱۰۹ - سەمەن عوزار: كەزى و بسكيت جوانيت كچا، مینا گولا یاسەمینا زەر..
- ۱۱۰ - سەمەندی تازی.. كەحلیت ھەربا، ھەسب و ماھینیت سوارینی..
- ۱۱۱ - سەندەلویس و ئابەنومس: دوو رەنگیت دارینە، گران بەھانە، بو كاری و كوکی دارتراشینی تینە ب كارئینان..
- ۱۱۲ - سەوھەشە نشین: سەوھەشە، دېسان جەنی سۆفیا، سەوھەشە نشین، رونشتینی سەوھەشە، ئانەكو سۆفی یە.
- ۱۱۳ - سحرارووت: ھارووت و مارووت، دوو فربشته بوون، خودی فربتی كرنە ئەردی، لی دەست ب خەلەتیا كرن، خودی سزادان وسەرنشیف ینت ھلاویستین ھەتا روزا ئاخسەرتی، دېژن وان (سحر) ل دنیایی بەلاف كرن ویشا خەلكی دان..
- ۱۱۴ - سەرشكی پرخوون: روندكیت خوینی، نیشانی قەھری و دل تەنگی یە..
- ۱۱۵ - سزاوار: لایقی وی یە، ھەزی وی، ب سەر وی قەبە.
- ۱۱۶ - سفید ئەحلام: خەون و خیالیت سەبی، خەونیت خوش..
- ۱۱۷ - سەككە: بارە، ئەو پاریت تینە چیکرن پان لیدان..
- ۱۱۸ - سەنویەر: دارا كازی، بەژنا جوان ینی ھاتی یە سالوقەدان.
- ۱۱۹ - سوخەن نەواز: ناخفتن خوش، پەیف دروست، ئەو كەسی جوان دپەبفیت، وناخفتا وی ل دوی ژیربیزی وزانستی بیت. (خان) ئەو زاراف بو ھندی ب كارئینا، كا كەنگی.
- ۱۲۰ - سورمەنی رەش: كلنی چاقا، كلنی رەش، دەرمانەكە بو جوانی دكەنە دەوروی بەرا چاقا..
- ۱۲۱ - سۆل: نال، پارچەیدە كا ئاستی یە، دئېخە بنی پیت دەوارا، دا بشین ل ئاف بەر و كەترا ب ریتە بچن، خانی ب رامانا تشتی بی بەاو بی نرخ ب كارئینا یە.
- ۱۲۲ - سیاسەت: ئەو زانستە ینی ریفەبەرنا مروغان و دەولەتان پاس دكەت، ب مەعنا یەكسانی و ھەکی ئیكی ینی تبت، خانی ھەر ھەسا ب كارئینا، ئانەكو ھەکی مەعنا یا نھۆ..
- ۱۲۳ - سیراب: تیر ئاف، تزی ئاف، بو لیفیت تەرو جوان ب كارھاتری یە..
- ۱۲۴ - سیفین زیقەن: نەرزنگ سیف، سیفەتا جوانی یە..
- ۱۲۵ - سیماپ: ئاقا مەعدەنی زیقی..
- ۱۲۶ - سوپامی: لەشكری، ھەسكەری، ئەو كەسیت سەر ب ھەسكەری قە..
- ۱۲۷ - سەھەرگاہ: دەمی سپیدی، سینی زوی..
- ۱۲۸ - سینەسۆز: سنگە سۆز، ئەفینداری دەمی دلی مروفی دسوزیت..
- ۱۲۹ - شاپاش:

- بهلاش، ژخوه، مفت، بی مقابل، ههروه.
- ۱۳۰ - شهبرهنگ:
- رهنګ تاري، وهکی شهفی، خانی بو مهبهستا وهسفا
پرچا رهش ب کارئینابه.
- ۱۳۱ - شهتی کوور:
- نارمانج بی رویاری دیجلهیه..
- ۱۳۲ - شهر، باژیری:
- هردوو ښک مهبهستن، ب مهعنا (مهديته).
- ۱۳۳ - شوره شهراب:
- شهرابا سویر، ب مهعنا فهخوارنا نهخوش ټیته
ب کارئینان..
- ۱۳۴ - شهرابا گولگون:
- شهرابا یان مهیا رهنګدار، یا رهنګاو رهنګه.
- ۱۳۵ - شهرهتا ههلاهل:
- رهنګهکی زههرییه، یا کوشندهیه، ژلهشی گیاندارهکی
دهردکهفیت..
- ۱۳۶ - شمش جیهت:
- نارمانج ب شمش جیههتا، راست و چهپ و پیش و
پاش و و زوورو ژیرن..
- ۱۳۷ - شهکر خمند:
- گرنژین وهکی شهکرییه، ههرو بو گرنژینا کچان ټیته
گوتن..
- ۱۳۸ - شهکر دههمن:
- دهف وهکی شهکرییه، بو شریینا دهف و لیفت کچان
ټیته گوتن..
- ۱۳۹ - شهکر لهب:
- لیف شهکر، بو شریینا لیفت کچان ټیته کارئینان..
- ۱۴۰ - شمال:
- فهنر، چرا
- ۱۴۱ - شمع:
- مومک، پهروانهو مومک دوو پهقیته پیکفه بهندن د
ټهدهیی کلاسیکی دا..
- ۱۴۲ - شهنګرف:
- رهنګهکه ژ رهنګیت زیبهقی سوور
- ۱۴۳ - شههری:
- باژیری، خهلکی باژیرا..
- ۱۴۴ - شههسواری خاوه:
- سواری روژهلاتی، مهبهست بی روژه، کو سوارهکی
شهنګهو ههرو روژ ژ روژهلاتی دهردکهفیت..
- ۱۴۵ - شین:
- شن، شیون، گری و شین
- ۱۴۶ - هههر:
- دارا ههفرستی، بهژنا جوان بی هاتییه سالوفهدان..
- ۱۴۷ - ههرازیل:
- سهروکی فریشتا بوو، خودی لهعنت لی کر، ټیلیس
شهیتان.
- ۱۴۸ - عام، ههوام:
- خهلك، مللهت، چینا ههژارو تهپهسر.
- ۱۴۹ - عیشقبازی:
- ههئینی، ههئینداری، ناشقی، چ ناشقی خودی بیت،
یان یا ژنګیت جوان..
- ۱۵۰ - ههبراو سهماو مهقالید:
- ههبراو ټهده - سهما، ههسمانه - مهقالید، بهحرن.
- ۱۵۱ - فهتل و گهر:
- گهریان و ژنژینا چهرخا ناشی..
- ۱۵۲ - فهلهک:
- دنیا، یان ژانستی فهلهکی..
- ۱۵۳ - فولک:
- گهمی، سهفینه.
- ۱۵۴ - فهنر:
- شهمالک، چرا
- ۱۵۵ - قاموش:
- لهفن، قسهب.
- ۱۵۶ - قهوسا ټهبروو:

خانی، زانستهك بو بو گهورینا مه عده نیت خراب و چیکرنا
ینت باش، ئانه کو کیمیا کهفن ..

خانی گوتی به [حه زکر مه بیینه کیمیاگەر]، ئارمانجا
وی یا ره مزی به، دقیت مه عده نیت مه ینت خراب و بی
بها بیته گهورین بو ینت باش!!!
۱۶۷ - کان:

مه نجه م، نهو جهی مه عده نا زی دهر دئینخن ..
۱۶۸ - کیم عیار:

پاری سئک و ئه رزان، زیرو زیفی کیم عیار.
۱۶۹ - کیم وکاس:

کیم وکوری، کیماسی، عیب ...
۱۷۰ - گه دا:

زار، هه زار، بی خودان ..
۱۷۱ - گوری:

قوربان، به قیدا چون ..
۱۷۲ - گوته ند:

دهوات، شاهی، گهرا گوته ندی، گهرا دهواتی ..
۱۷۳ - گولاب:

گولاب، ئانا گولا ..
۱۷۴ - گول پیره مه ن:

کراس وکی گولی به ..
۱۷۵ - گولاف:

ئانا گولا ..
۱۷۶ - گومراو:

ری لی به رزه بوی، دسه رینا چوی ..
۱۷۷ - گیرو:

ئهمایی، دواکه وتی، باشقه مایی ..
۱۷۸ - گوینده:

ئاخفتن کهر، نه سه کهر، نهو کهسی دئاخفتیت
۱۷۹ - گوین:

بالنده به که، خواندنا وی رهنگه کی دل تهنگی و عاجزین
دهوت.

ئارمانج بی برونه، کو دخوارن و وهکی کفانان ..
۱۵۷ - قهیسری:

رهنگه کی بازارو دوکانابه، قهیسری دوو ریزیت
دکانانه دسه رگرتی نه ..

۱۵۸ - که باب و بریاتی:
دو رهنگیت خوارنی نه، نوکه زی هه نهو

دمه طلوومن .. وه دیاره ل سه دهمنی (خانی) زی
هه بوون ..

۱۵۹ - کادز:
کومه له کا ستیرابه ل نه سمانی، دهوروبه را وان وه لول

هه ردی دیارده کت، نو دبیژی کایا پیوه کری، له ورا
دبیژی (کادز) ..

۱۶۰ - کارگه ه:
جهی کارکرتی، جهی پیشه سازینی.

۱۶۱ - که مهر:
ئاف قه دا مروفا، ئاف ته نک، هه ره سایی برویه ئاف

بو که مه را زیوی یان زیفی، نهوا ژنک ل ئاف تهنگی گرتی
دهن ..

۱۶۱ - که مهر گاه:
یان که مهر گه ه، ئاف تهنگه، نهو جهی که مهر لی تینه

گرتیدان ..
۱۶۳ - کرمانج، کرمانجی:

کورد، نه زماننی کوردی ..
۱۶۴ - کنیر:

داره که، دارنی وئی ب سانهی خوار دیت، گوپال
زی تینه چی کرن و هنده تشیت دی،

۱۶۵ - کولاه:
کولاف، یان هه رتته کی بکه نه سه ری خو، خانی بو

رامانا (تاج) نی یا ب کارئینای، تانجا سه ری پاشای ..
۱۶۶ - کیمیاگەر:

کیمیائی، کیمیای، نهو که سه بی زانستی کیمیایی
دزانیت، هه زی گوتنی نهوه، و (کیمیا) ل سه رده منی

- ۱۸۰ - له‌بالب:
 ټو کسه یی ده‌وارا بخودان دکت بو کسه‌کی دی،
 سه‌بیری و نالف دان و ټینان و برناوان دکت. .
 ۱۹۴ - مَمّا:
 مه‌تل، ره‌مز، تشتی نه ناشکرا، ل بهر به‌رزه‌کرن. .
 ۱۹۵ - نه‌خووش، خووش:
 نه‌ساخ، وساخ، خانی ب هه‌مان مه‌به‌ستی
 ب کارټینابه. .
 ۱۹۶ - ناخوانده:
 نه‌خواندی، ټو کسه‌ی خواندن و نفیسی نه‌زانی،
 وه‌سفا پی‌نمه‌به‌ری‌به. .
 ۱۹۷ - نَافه:
 ره‌نگه‌کی مسکی‌به، یا بین خوشه. .
 ۱۹۸ - نه‌فت:
 ماده‌یه‌کی رو‌نه ز بن ټردی ده‌ردکه‌لیت، و پشی
 بشافستی گه‌له‌ک ره‌نگیت ماددا ژنی چی‌دین، و ټینه
 سوونن، خانی هه‌ر ب وئی مه‌به‌ستی ب کارټینابه، و دپاره
 ل سر ده‌می وی زی هه‌بوو. .
 ۱۹۹ - نه‌قاش:
 وینه‌گر، ټو کسه‌ی شکلا چی‌دکت. .
 ۲۰۰ - نه‌قد:
 نقود، پاره، هه‌ر وه‌سا (نه‌قده‌ین)، زیرو زینف. . کو
 پاریت هنگی ژ زیرو زینی ده‌اته چی‌کرن. .
 ۲۰۱ - نه‌ه‌سه‌ده‌ف:
 نارمانج یی هه‌ر حه‌فت ته‌به‌قیټ ته‌سمانی نه، ل دوی
 ټایینی ټیسلامی، دگه‌ل هه‌ردوو عه‌ردا. .
 ۲۰۲ - نه‌ویاوه:
 فیقی نوی گه‌هشتی. . نوی ده‌رکه‌فتی.
 ۲۰۳ - نه‌وره‌سته:
 فیقی نوی هاتی، یان نوی گه‌هشتی
 ۲۰۴ - نه‌و ره‌سید:
 تشتی نوی گه‌هشتی، نوی هاتی.
 ۲۰۵ - نه‌ینک، ټایینه:
 ۱۸۱ - له‌باله‌ب:
 تزی، پر، هتالیفا.
 ۱۸۱ - له‌ب ته‌شته:
 لیف ټینی، لیف هسک، بو‌ناشغان ټینه گوټن، نه‌ویټ
 لیفت و ان ټینیت عیشتی بووین.
 ۱۸۲ - له‌ب له‌عل:
 لیف دور، لیفت جوانیت کچا، مینا له‌علیت سوور،
 یان دواړیت سوور.
 ۱۸۳ - مه‌خموور:
 سه‌رخووش، ټو کسه‌ی مه‌ی ټه‌خواری.
 ۱۸۴ - مه‌سه‌له‌یا موده‌په‌س:
 ټو کارنی ټینه خواندن و شروټه‌کرن وشي‌کرن. .
 ۱۸۵ - مه‌ساجه‌تیا موه‌نده‌س:
 ټو پارچه جه‌ردی ټینه ته‌ندازه‌کرن، و ل دوی زانستی
 ته‌ندازی موه‌امه‌له دگه‌ل ټینه‌کرن. .
 ۱۸۶ - مه‌ست:
 سه‌رخووش.
 ۱۸۷ - مه‌شوووش:
 پاری ټه‌لپ، یی حيله ټیدا هاتی‌ه‌کرن. .
 ۱۸۸ - مه‌ناهی:
 گوته‌هه، ټو تښت خودی نه‌ی ژنی‌کری. .
 ۱۸۹ - مه‌پاره:
 پارچیت هه‌یفی، خانی ب مه‌به‌ستا جوانی ب کار
 ټینایه، ټانه‌کو ټو دوو کچ (ستی و زین) وه‌کی دوو
 پارچیت هه‌یفی جوان بوون. .
 ۱۹۰ - مه‌ه و خورشید:
 هه‌یف و روژ. .
 ۱۹۱ - ماوه‌رد:
 ټانا گولا، گولاف.
 ۱۹۲ - موزه، مزگینی:
 گه‌هاندنا ټاخفتنا خوش بو کسه‌کی،
 ۱۹۳ - مه‌پته‌ر:

- ۲۰۶ - نگیڭ: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- گوستىرك.
- ۲۰۷ - نەمەك ھەرام: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- بىن ئان و خوتى، نان ھەرام، بىن وەفا.
- ۲۰۸ نىكوكار: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- كارباش، شولېت باش، خودانى كىرېرېت باش
- ۲۰۹ - نىگونسەر: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- سەرنىگون، سەرنىخون، سەرچەمىيى...
- ۲۱۰ - نىئار: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو پارېت ھوردەنە، بىن ل سەر سەرنى بوۋكى بەلەف
- دكەن، يان رۇزېت گىژون دەنە بېچووكا.
- ۲۱۱ - نىلوفەر: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- كولېكەكا بېچووكە دىئال ئالى دا، ھەر گاف بەرنى خو
- دەتە رۇزى...
- ۲۱۲ - ھات و بات: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كىرېرېت دى چىن يان چىنابىن، ئان دى ئىت ئان
- دى چىت..
- ۲۱۳ - ھەقنى، ھەقال: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ھاورى و ھەقال..
- ۲۱۴ - ھەمتا: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ۋەكى وى، و خودى بىن (ھەمتا) يە.
- ۲۱۵ - ھەم حال: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن ھالى وى وەكى بىن مە، ژلاىن ژيارىقە.
- ۲۱۶ - ھەمدەم: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن مروف دەمى خو دگەل دېورېنېت..
- ۲۱۷ - ھەمزاد: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە، بىت دىك مالى دا بووېن، خوشك و
- پرا..
- ۲۱۸ - ھەمزار: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن رازو نەيسى مروفى دزانېت، يان مە
- باۋەرى يا بى ئىناى و بو گوتى..
- ۲۱۹ - ھەمسەر: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- مىر، مىرى ژنى، يان ژنا مىرى، ئىك ژن و
- مىرا...
- ۲۲۰ - ھەمشىرە: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- خوشك، ئەوا دگەل يادى ھاتە بىخودان كرن.
- ۲۲۱ - ھەم قال: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن مروف دگەل دەپېت..
- ۲۲۲ - ھەم كاسە، ھەم مەشەب: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن دگەل مروفى دغوت و ئەدغوت.
- ۲۲۳ - ھەمئىشېن: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە بىن مروف دگەل دروېنېت، بو ئاخفتى،
- ۲۲۴ - ھەمىيان: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- توركى پارا...
- ۲۲۵ - ھەوى، خترە: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- خانى ھەر دو پەيف ب كارئىسائىنە، ب كوردى و
- ھەرەبى، ئەو زەلامى دو ژن ھەبىن، ئىك ژوان دېتە ھەويا
- يا دى...
- ۲۲۶ - ھەندك: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- كىم، يان بچووك، بى قەبارە.
- ۲۲۷ - ھەنگف، ھەنگفېن: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ھەر دو پەيف ئىك رامانى دگەھېن، خوارنەكا زىدە
- خوشە ژ لەشى مېشېت ھەنگفېن تېتە دەرنى..
- ۲۲۸ - ھول: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- توپ، تەپە.
- ۲۲۹ - ھوما: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- بالندەبەكى ئەفسانەبە، دەمى دەلاقت، ل سەر
- ملىت ھەركەسەكى دادابا، دا ئېتە ھەبىزارتن بو شاهاتى،
- ئانەكو بالندەبەكى پىروزە بو ھەبىزارتن مەلكان دەتە
- ب كارئىنان.
- ۲۳۰ - ھەمئەرد: ھەر دوو ئىك مەبەستىن، ئاۋىتە، خۇدېك..
- ئەو كەسە دەردى وى وەكى بىن مېن بىت، ئانەكو
- ھەردووان ئىك دەردى ھەى..

۲۳۱ - بەكتا:

ئىك، ئىكى ب تەنى، پەژئە بو خودى مەزن.

۲۳۲ - بەك . . .

ئىك روى، ئىك لا، ئەو مروقى ئاخفتن و كرىلرئت

وى ئىك بن . . .

۲۳۳ - بەك سو:

بەك سوي، بەك لا، بەك رەخ.

۲۳۴ - يوسف:

يوسف پىغمبەرە، كورنى بەغقووبى (س)،

پىغمبەرنى ئىسرائىلىيا بو، ب لاوينى نالى خويى

دەركرى، چىروكا وى ل قورئانا پىروز يا مەعلومە . . .

پەراويز: -

۱ - مەم و زىن، گىوى موكرىانى، ھەولير ۱۹۶۸، ب

۲۱

۲ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۲

۳ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۲

۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۵ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۶ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۹، ۱۰ - ژىدەر بەرنى، ب ۲۵

۱۱، ۱۲ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۶

۱۳، ۱۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۱۵ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۳

۱۶، ۱۷، ۱۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۸

۱۹، ۲۰، ۲۱ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۲۹

۲۲، ۲۳، ۲۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۱

۲۵، ۲۶، ۲۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۲

۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۳

۲۳ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۸

۳۳ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۳۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۸

۳۵ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۳۶ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۸

۳۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۳۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۳۹، ۴۰، ۴۱ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۸

۴۲، ۴۳ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۴

۴۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۵

۴۵ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۴۶ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۴۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۷

۴۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۸

۴۹ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۶

۵۰، ۵۱، ۵۲ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۹

۵۳ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۰

۵۴ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۹

۵۵ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۳۹

۵۶ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۰

۵۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۱

۵۸، ۵۹، ۶۰ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۱

۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶ - ژىدەرنى بەرنى، ب

۴۲

۶۷، ۶۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۴

۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵ - ژىدەرنى بەرنى،

ب ۴۵

۷۶، ۷۷ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۴۷

۷۸ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۵۱

۷۹، ۸۰ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۵۲

۸۱، ۸۲ - ژىدەرنى بەرنى، ب ۵۴

- ۸۳، ۸۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۵۵.
- ۸۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۱.
- ۸۶، ۸۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۲.
- ۸۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۶.
- ۸۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۷.
- ۹۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۸.
- ۹۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۵.
- ۹۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۸.
- ۹۳ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۶.
- ۹۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۸ - ۶۹.
- ۹۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۹ - ۷۰.
- ۹۶ - ۹۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۰.
- ۹۸، ۹۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۲.
- ۱۰۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۶۹.
- ۱۰۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۴.
- ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۴.
- ۱۰۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۵.
- ۱۰۶ - ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۶.
- ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۷.
- ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۸.
- ۱۱۹، ۱۲۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۷۹.
- ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۰.
- ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۱.
- ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۲.
- ۱۳۳ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۲.
- ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۳ - ۱۵۴.
- ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۵.
- ۱۴۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۹.
- ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۸۹.
- ۱۴۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۰.
- ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۳.
- ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۴.
- ۱۵۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۵.
- ۱۵۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۶.
- ۱۵۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۹۸.
- ۱۵۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۰.
- ۱۶۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۵۲ - ۱۰۱.
- ۱۶۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۳.
- ۱۶۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۴.
- ۱۶۳، ۱۶۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۵.
- ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۶.
- ۱۶۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۲۴.
- ۱۶۹، ۱۷۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۰۸.
- ۱۷۱، ۱۷۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۱۰.
- ۱۷۳، ۱۷۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۱۰.
- ۱۷۵، ۱۷۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۲۳.
- ۱۷۷، ۱۷۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۲۶.
- ۱۷۹، ۱۸۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۲۸.
- ۱۸۱، ۱۸۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۲۹.

۱۷۹. ب - ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۹.
- ۲۳۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۸۱.
- ۲۳۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۸۰.
- ۲۳۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۸۱.
- ۲۴۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۹.
- نافیٔ هندهك ژیدهران، ئەویٔ مفايهكی كیم یان زیده
ژئی هاتی به وەرگرتن: -
- ۱ - فهرهنگا عمید - فارسی فارسی -
- ۲ - فهرهنگا طلائی - فارسی عەرهبی -
- ۳ - فهرهنگا المنجد - عربی عربی -
- ۴ - فهرهنگا مختار الصحاح - عربی عربی -
- ۵ - فهرهنگا زهیبی، - کوردی کوردی -
- ۶ - فهرهنگا ئەستیرهگهشه - کوردی کوردی -
- ۷ - فهرهنگا جهگهرخوین - کوردی کوردی -
- ۸ - د. مارف خزنهدار، دیوانی نالی وفهرهنگی نالی.
- صادق بهاءالدين، ئیدیهمیٔ کوردی..
- ۱۰ - علاءالدين سجادی، دهستور وفهرهنگی زمانی
کوردی - عەرهبی - فارسی -
- ۱۱ - جلال محمود علی، «ئیدیوم» له زمانی
کوردی دا...
- ۱۲ - عزیز گهردی، پهوانبیزی له ئەدهبی کوردی دا.
- ۱۳ - د. عزالدین رسول، أحمدی خانی شاعراً ومفکراً.
- ۱۴ - د. نەسرین فەخری، لیکسکولوگیا، گۆفارا
روشنییری نوئی، هەرسنی هژماریت.
۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵
- ۱۵ - د. علي الفاسمی، مقدمة ف علم المصطلح..
- ۱۶ - هژمارهك ژ گوتارو کورانگههیت من ل کۆفارا
روژناما، دهربارهی مهه و زینا خانی...
- ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۰.
- ۱۸۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۱.
- ۱۸۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۲.
- ۱۸۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۴.
- ۱۸۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۷.
- ۱۹۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۰.
- ۱۹۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۲.
- ۱۹۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۳۸.
- ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۳.
- ۱۹۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۴.
- ۱۹۷، ۱۹۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۵.
- ۱۹۹، ۲۰۰ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۶.
- ۲۰۱ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۷.
- ۲۰۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۴۹.
- ۲۰۳ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۰.
- ۲۰۴، ۲۰۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۲.
- ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۳.
- ۲۰۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۵.
- ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۵.
- ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۶.
- ۲۱۶ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۷.
- ۲۱۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۵۹.
- ۲۱۸، ۲۱۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۶۰.
- ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۶۶.
- ۲۲۳، ۲۲۴ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۰.
- ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۱.
- ۲۲۸ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۳.
- ۲۲۹ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۷.
- ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳ - ژیدهرنی بهرنی، ب ۱۷۸.

المصطلحات الأدبية في «مموزين» فافي

رشيد فندي

الذائعة الصيت (مموزين) فحسب، من دون سائر نتاجه، وذلك لروعة (مموزين) من جهة، ونوخياً للاختصار والاكتفاء المتناسب من جهة أخرى..

ولدى مبادرتنا لدراسة المصطلحات الواردة في شعره، ألفيناها غزيرة، بحيث لم يكن من الحكمة ان تستوعبها دراسة يحسب فيها حساب الصفحات في هذه المجلة، لذا أنرنا التقييد بدراسة قسم منها، تاركين غيرها من المواضيع كالمصطلحات الفلكية والعلمية والموسيقية والطبية والفلسفية والصرفية لبحوث ودراسات مقبلة بعونه تعالى..

ومن نافلة القول ان نذكر، ان دراسة المصطلحات الادبية لدى خاني تقيدينا، لامن حيث دراسة الشاعر فحسب، بل توجز لنا، سائر المصطلحات الابنية الواردة والمندولة في زمانه لدى غيره من الشعراء الكرد، لابل حتى الشعراء من الشعوب المتجاورة، وبالتالي تجعلنا مطلعين على خطوات التطور التي مربها الادب الكردي منذ تلك القرون وحتى الآن..

وبنتيجة الدراسة، يظهر لنا أن (خاني) كان ذا إطلاع كافٍ على آداب الشعوب الشرقية، واستعمل المصطلحات تلك بأشكال مختلفة، فبعضها أجنبية وظفها في شعره، وبعض آخر منها استعملها استعمالاً كردياً منخضاً إياها لداستير وقواعد لغته، والقسم الآخر كان كردياً خالصاً، وبذلك أثر خاني على من أتى بعده من الشعراء الكرد في موضوع المصطلح الأدبي، وأبقى تأثيره لقرون من بعده..

يستأثر موضوع دراسة المصطلح الادبي باهتمام كبير في الآداب المختلفة، إذ أن دراسة المصطلح تنبئ عما تتضمنه أية لغة من اللغات في العالم من قوة في البلاغة وعمق في المضمون وأداء سليم في سائر استعمالات تلك اللغة.. لذا نقول ان اللغة الكردية كسائر اللغات لها من المصطلحات الادبية، لابل حتى العلمية، مما يفصح عن عملية الابداع الجارية على تلك اللغة في سائر مراحل تطورها على مدار التاريخ..

ولعل الصفة البارزة للأدب الكردي انه أسوة بالآداب الأخرى، خضع لعملية التلائح الطبيعية بين سائر اللغات المتجاورة، فأخذ وأعطى من المصطلحات الادبية الكثير، لذا نرى الادب الكردي الكلاسيكي عامراً بالمصطلحات الادبية التي كانت تتجاور معه، كالعربية والفارسية والتركية.. وهذا الأمر لا يشكل عيباً ونقصاً في اللغة الكردية، بقدر ما هو عنصر نجاح وفاعلية وتطور ودينامية، لابل تنبئ عن مدى قوة وسعة إطلاع شعرائنا الكلاسيك على الآداب الأخرى، وإخضاع مصطلحاتها الادبية وجعلها في خدمة اللغة الكردية والشعر الكردي الذي خضع منذ ذلك لعملية تطور ملحوظ..

ولقد أخذنا في هذه الدراسة من الشعراء الكلاسيك، شاعراً معروفاً وروصياً في لغته الشعرية، هو الشاعر العظيم (أحمدي خاني) [١٦٥٠ - ١٧٠٧]، ودرسنا رائعته الشعرية

زیاتی له‌وه‌و‌باری لایب

له‌ناو‌مه‌ی کوردستان‌دا

دکتور جهاد کیانی

زانکوی سه‌لا‌حه‌دین - کولێجی

ئه‌ندازیاری.

کیلانی زه‌وی - بریتی‌یه‌ له‌ چه‌ند پروسینیک و
پرووداوتیک و کارتێ‌کردنی میکانیکی له‌ زه‌وی و گۆرینی
باری توپزه‌کانی (چینه‌کانی) و بزیمی ئاووه‌وای بو
به‌پیت و فه‌رکردنی به‌ خوراک بو پرووه‌ک.

زه‌وی په‌کیکه‌ له‌ هو‌یه‌کانی بنچینه‌یی بو به‌ره‌م هینانی
که‌رتی کشتو‌کال و به‌کاره‌ینانی به‌راستی و زانیاری
گرنگ‌ترین مه‌رجه‌ بو زیاد‌کردنی به‌ره‌م و بزلیکی بالا
ده‌بینی بو زیاد‌کردن و گێرانه‌وه‌ی پیت بو خاک.

هەل بژاردنی جووری کێلانی زهوی، یاخود جووری مه‌کینهی کشتوکالی بوهره‌ریمیک و ناوچه‌یک به شیوه‌ییکی راست، پارێزگاری کردنی ته‌بایه‌تی (شیداری)، زهوی و له‌ناو بردنی گژوگیار په‌ستانی ئاسایی له‌سه‌ر راده‌وه‌ستیت که باشتترین مه‌رجن بوشین بوون و فرازبوونی رووه‌کی کشتوکالی، زۆرتسین به‌ره‌می کشتوکالی کو‌ده‌کریته‌وه. بێجگه‌ له‌مه‌ش پارێزگاری له‌ کم بوونه‌وه‌ی پیت و فه‌ری به‌ره‌که‌نی زهوی ده‌کات. له‌به‌ر ئه‌مه‌ جووری کێلان ته‌گه‌ر له‌گه‌ل باری هه‌ر کێلگه‌یک نه‌گونجیت، بریتی به‌ له‌ گه‌وره‌ترین کاری ناره‌وا، چونکه‌ له‌ته‌نجام دا به‌ ناشیاو کار له‌سه‌ر پیت و فه‌ری زهوی ده‌کات و بی‌که‌لک ده‌بیت و توانای به‌ره‌م هێنایی کم ده‌بێته‌وه، یاخود نامینیت. پێوسته‌ ئه‌مه‌ش ده‌ست نشان بکه‌ین که بی‌که‌لک بوونی زهوی وه‌کو ئاسن، یاخود ماکنه‌و خانوو نی‌یه، که به‌ ماوه‌ییکی کم دیار بکسرت، (ده‌ریکه‌ویت) نه‌ه به‌لکو ماوه‌ییکی زوری پی‌ده‌ویت، به‌لام توانای به‌ره‌م هێنایی سال له‌دوای سال ورده‌ ورده‌ که‌م ده‌بێته‌وه. . . .

دانیشتووانی عێراق (۳۰۰۰) سال پێش ئیستا هه‌رچه‌نده‌ که‌ره‌سته‌ی کێلانی زهویان دواکه‌توو بووه، به‌ گۆیره‌ی مه‌کینه‌کانی کشتوکالی ئه‌م چه‌رخه‌، به‌لام به‌ره‌می جوو گه‌نمیان به‌پیت تر بووه، باشتری بریوه. . . . جوو گه‌نمیان پتر له‌ یه‌ک و شیت. . . . هه‌وئایان به‌ده‌ست هیناوه. . . (یانی هه‌ر کیلوگرامیک چاندراو ۷۰۰۰۰ کیلوگرام به‌ره‌می داوه)^(۱)

ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌مان بو‌ده‌ده‌خت له‌م ماوه‌یه‌دا زهوی ئیسه‌ پیت و به‌ره‌که‌تی خوی به‌ رێژه‌ییکی دیارو ئاشکرا ون کردوو.

له‌به‌ر ئه‌مه‌ به‌ پێوستم زانی که به‌راوردیک له‌نیوان ته‌و جوژه هه‌و جاران به‌کم که به‌ زوری بلاو بوونه‌ته‌وه‌و تا چ نه‌ندازه‌یک له‌گه‌ل باری کوردستان دا ده‌گونجین و بی‌خه‌مه به‌ر چاوی خوینده‌وارانی به‌رینزو لی‌پرسراوانی به‌رینز که

سو‌ده‌به‌خش بیت.

دوو رێگای کێلانی زهوی به‌ زوری ئیستا له‌ جیهاندا بلاو بووه‌ته‌وه: رێگای کێلانی وه‌رگێرانی زهوی، رێگای برینی ژیر زهوی.

رێگای کێلانی وه‌رگێرانی زهوی که له‌ ئه‌وروپا بلاو بووه‌نه‌وه‌و هه‌ر له‌ویش دا بو‌یه‌کم جار په‌یدا بووه.

هه‌روه‌کو هه‌موومان ده‌زانین له‌ ئه‌وروپا هه‌ر چوار وه‌رزنی سال به‌فرو بارانه‌و له‌ناو کێلگه‌دا بژار به‌ پله‌ییکی یه‌ک جار زۆر نه‌شونما ده‌کات و په‌رده‌سه‌ینیت. ئه‌وجا پێوسته‌ ئه‌م

بژاره له‌ناو بردنیت، چونکه‌ مانه‌وه‌ی زیانیکی زۆر به‌ رووه‌کی سه‌ره‌کی ده‌گه‌ینیت. ئه‌مه‌ له‌لایه‌که‌وه‌ له‌لایه‌کی

تریشه‌وه‌ زهوی پێوستی به‌ گۆرینی بژیمی ئاوو هه‌وایی ده‌بیت، یانی بو‌نه‌شوما کردنی رووه‌ک، زهوی پێوسته

ئاوو هه‌وا له‌ رێژه‌ییکی گونجاو له‌ چینه‌کانی ژیری به‌وه‌ کو‌بکاته‌وه. بو‌هینانه‌دی ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی سه‌روه‌ هه‌وچار

لا‌بر به‌کارده‌هینریت. که له‌ کاتی کارکردنی دا به‌ شیوه‌ییکی گونجاو له‌ زهوی ده‌چه‌قیت و خاک هه‌ل ده‌که‌نینیت و

وه‌ری ده‌گێنریت، به‌م جوژه باری چینه‌کانی خاک ده‌گۆریت، له‌ته‌نجام دا رووی خاک که بژاری زۆر له‌سه‌ر

نه‌شونما بووه‌ له‌ قولاییکی زۆر هه‌تا کو (۱۵ . . . ۳۰) سم ده‌نیزیت، به‌م جوژه بژار بن بر ده‌کسرت خو‌نه‌گه‌ر

به‌ته‌واویش نه‌بیت، ئه‌وه‌ زیانیان به‌ رێژه‌ییکی زۆر کم ده‌کریته‌وه‌و توانای به‌ره‌هه‌ستی رووه‌کی سه‌ره‌که‌یان نابیت.

هه‌وچار ی لا‌بر بو‌ ئه‌م جوژه کێلانه‌ به‌کارده‌هینریت (۷، ۹، ۱۱، ۱۲).

به‌کاره‌ینانی هه‌وچار ی لا‌بر، پاشماوه‌ی رووه‌ک و پروش و گژوگی هه‌سو له‌ ژیر خاک دا ده‌نیزیت و رووی

کێلگه‌ به‌ روونی ده‌بێته‌وه‌ به‌ی ئه‌وه‌ی هێچ سه‌رپوشی هه‌بیت و به‌شیکی خاکی هه‌ل که‌نراو ورد ده‌کات، له‌

ته‌نجام دا خو‌ل له‌سه‌ر رووی زهوی، یاخود کێلگه‌دا په‌ی‌داده‌بیت.

لیکۆنیه‌وه‌ی ساله‌های سالانی زانیاری وا ده‌گه‌ینیت که‌وا

به شی خاکی هه‌ل که نراو نیوه تیره‌که‌ی (۱ - ۲) ملیمه‌تره له
(. / ۰.۵۰) که متر نی‌یه. ئەم به‌شانەش ناکه‌ونه ژیر
مەترسی رامالینی با، یاخود با ناتوانی ئەم به‌شانە له‌گه‌ل
خوی دا رامالیت، به‌لام ئەو به‌شانە‌ی زه‌وی هه‌ل که نراو
(خۆژن) که نیوه تیره‌که‌یان (۱) یه‌ک ملیمه‌تره به‌سه‌ر رووی
کی‌لگه‌دا ده‌خوێتیه‌وه‌و ورده‌ورده، ورد ده‌بن.

ئەو به‌شانە‌ی که نیوه تیره‌یان (۱ - ۰.۵) ملیمه‌تره
زۆتر ترسناکه‌و هینزی ورد کردنیکی زۆری هه‌یه، له‌به‌ر
ئەوه‌ی به‌ جوولانه‌وه‌ی بازدان له‌ شوێنیکه‌وه‌ بو شوێنیکه‌تر
ده‌بزوێتیه‌وه، به‌شه‌کانی خاکی هه‌ل که نراوی له‌ خوی
گه‌وره‌تر ده‌شکینیت و زیانیکی زۆر به‌ رووه‌کی کشتوکالی
چاندراوی تازه‌ شین بوو ده‌گه‌نیت. به‌م شیوه‌یه‌ش به‌شیک
له‌ به‌رهم له‌ناوده‌بات.

به‌شه‌کانی خاکی هه‌ل که نراو (خۆژن) که نیوه‌تیره‌یان
(۱.) ملیمه‌تره‌و که‌مه‌تره، بای به‌هینز زۆر به‌ئاسانی له
رووی کی‌لگه‌ی جیاواز ده‌کاته‌وه‌و به‌رزده‌بیتیه‌ره‌ بزماوه‌ییکی
دوو ده‌ی گوازیتیه‌وه، تۆزو با پیک ده‌هینیت و به‌م جوژه
چینیکی به‌پیت و به‌ره‌که‌تی زه‌وی له‌گه‌ل خوی راده‌مالیت و
ئەمه‌ش زیانیکی زۆری هه‌یه‌ بو کشتوکال (۸، ۱۰، ۱۱).

لیکۆلینه‌وه‌کانی چپس و شارمان له‌ ساله‌کانی چل و له
ماوه‌ی دوایی راسیل و بیورینک وای ده‌رده‌خات که تهنه‌ا
۸. / ی خاکی عیراق ناکه‌وێته ژیر ناوی رامالین، به‌لام
۹۲. / خاکه‌که‌ی تری تووشی رامالینی باوناو ده‌بیت،
له‌مه‌ش ۷۰. / ی ده‌که‌وێته ژیر مەترسی دامالینی
با(ه‌وا) و ۲۲. / ده‌که‌وێته ژیر مەترسی رامالینی ناو
به‌تایه‌تی ناوچه‌ی کوردستان (۶).

ناوچه‌ی چپابه‌کانی کوردستان پتر له‌ ناوچه‌ی
ناوه‌پراست و باشور تووشی رامالین ده‌بیت له‌به‌ر ئەوه‌ی
خیریایی با توندو به‌هینز تره‌و زه‌وی به‌کانی لێزه (لاره) و بارانی
زۆتره (۶).

هه‌روه‌که‌ له‌مه‌زه‌وه‌ باسمان کرد هه‌وجاری لابر خاکی
هه‌ل که نراو وه‌راوگێڕ ده‌کات، به‌ زۆری یارمه‌تی رامالینی به

هۆی ئاوه‌ی باوه‌ ده‌دات، یانی پارچه‌ به‌چوکه‌کانی خاکی
هه‌ل که نراو له‌کانی باران بارینی زۆردا ده‌تاوێته‌وه‌ له‌گه‌ل
ئاوی باران به‌ ئاسانی ده‌گوازیتیه‌وه، به‌م جوژه.

به‌شینی یاخود توێژنیکی به‌ خوراک له‌ کی‌لگه‌ که‌م
ده‌بیتیه‌وه‌ ئەمه‌ له‌لایه‌که‌وه‌ له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ خاکی
هه‌ل وه‌شاوه‌ به‌ هۆی ره‌یله‌ی بارانی به‌هینز تین
ده‌به‌سریته‌وه.

زه‌وی به‌ شیوه‌ییکی زۆر گران و خراب ئاوی باران
هه‌ل ده‌مژیت و زۆر به‌ی زۆری ئاوی ناو کی‌لگه‌ ون ده‌بیت
به‌ینی ئەوه‌ی هیچ سوودی لی‌وه‌ر بگرنیت، به‌خواری له‌ ناو
کی‌لگه‌دا ده‌چوێتیه‌وه‌ ناو رووباره‌کان. بێجگه‌ له‌مه‌ش ناخی
کردنه‌وه‌ وای ده‌رخستوه‌ که‌وا نه‌رپایه‌تی له‌ ناو کی‌لگه‌کانی
په‌ستراوه‌ زۆتره‌و زۆتر له‌ کاتی لی‌دانی تیشکی رۆژی
به‌تین و گه‌رم به‌گۆزیه‌ی ئەو زه‌وی یانه‌ی که‌وا نهرم کراونه‌ته‌وه
ده‌بیت به‌ هه‌لم (۱) هه‌ل گيرانه‌وه‌ی جینه‌کانی تهری
ژیره‌وه‌ی کی‌لگه‌ بو سه‌ر رووی زه‌وی ده‌که‌ونه‌ ژیر مەترسی
بای (ه‌وا) به‌هینز که‌ زۆترین ته‌رپایه‌تی کی‌لگه‌ ده‌بیت
هه‌لم، ئەمه‌ش ده‌بیت مایه‌ی که‌م بوونه‌وه‌ی ته‌رپایه‌تی زه‌وی
که‌ سوودی لی‌وه‌رده‌گرنیت له‌ کاتی بی بارانی دا.

له‌ئه‌نجامی به‌کارهینانی هه‌وجاری لابر له‌و شوێنانه‌ی که
ده‌که‌ونه‌ ژیر رامالینی باوناوه، ئەم هه‌موو فاکته‌ره‌ ناشیاوانه
ده‌هینیته‌کایه‌وه، که پیت و به‌ره‌که‌تی زه‌وی که‌م ده‌کاته‌وه،
ره‌گی رووه‌کی کشتوکالی ناتوانی سه‌ر به‌خوێن بکشینیت و
خوراک به‌ چاکی هه‌ل مژیت، له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌م کی‌لگانه
به‌چاکی ئاوی باران و هه‌وا ناتکینته‌ ژیره‌وه‌ی و تیشکی خۆر
ناتوانی به‌ چاکی به‌کارهینیت و سوودی لی‌ وه‌ر بگرنیت.
له‌ئه‌نجام دا به‌رهمی کشتوکال که‌م ده‌بیتیه‌وه.

رنگای دووه‌م بریتی‌یه‌ له‌ نهرم کردنه‌وه‌ی ژیره‌وه‌ی
یاخود برینی ژیره‌وه‌ی کی‌لگه‌ له‌ قوولایی ییکی زۆره‌وه‌ به‌ینی
ئەوه‌ی خاکی هه‌ل که نراو وه‌رگێڕ بکات. یانی گاسنی
هه‌وجار له‌ زه‌وی ده‌چه‌قینته‌ خواره‌وه‌ له‌ قوولایی ییکی
دیارکراو زه‌وی هه‌ل ده‌ ته‌کینیت و ده‌بیت هۆی نهرم بوونه‌وه‌ی،

بهی نهوهی چینه کانی ژیرهوهی خاک وهرگیرته سهر پرووی کینگه، پووش و گژوگیار پاشماوهی پرووهك له سهر پرووی زهوی دهینتهوه.

ثم جوره تهکنولوجیای کیلانی زهوی بو پاراستنی نهوه کینگانهی، که دهکتهوه ژیر مهترسی پامالینی باو کهم بارانی بهکاردههینریت بو نهوهی بهرگری له و مهترسیانه بکات، نهگه بهتهواویش نهیت بهلکو به پلهییکی زور زیانیان کهم بکاتهوه. بو نهوه مهبهستهش ههوجاری نهرم کهرهوهی ژیر زهوی دروست کراوه (۳، ۱۲، ۱۱، ۹، ۷).

ثم ههوجاره خوئی به باشی له شوننا نه پشان دههات.

گرنگترین کهراکتهری ثم ههوجا ره بریتی به له هینتهوهی پاشماوهی پرووهك وهکو قسهل و پووش لهسهر پرووی زهوی به (۰.۷۰ - ۰.۹۰). مانهوهی بهرینز باشتترین مهرجی بهرگری کردنی کینگه له پامالینی با (ههوا) پیک دهینیت و کینگه به چاکی ئارو باران ههله دمژیت و پاریزگاری دهکات له بوون به ههلم.

مانهوهی ۰.۸۰ / پاشماوهی پرووهك یانی قسهل و پووش له ناوکینگه سووکهکان دا خیرایی با لهسهر پرووی زهوی (۱، ۵ - ۲) جار کهمتر دهینتهوه نههش دهینتهوهی کهم بوونهوهی پامالینی با. یهدهگی تهرایتی له ناو کینگه دا له (۱۵۰ - ۲۰۰) ۳م زورنر دهینتهوه به گویرهی وهرگیرانی ژیرهوهی خاک بو سهر پرووی زهوی به هوی ههوجاری لاپروه (۸).

مانهوهی بهرینز دهینتهوهی بهرههستی چورانی ئاری بهفری تاواوه کهم دهکاتهوه. ههنديك تاقی کردنهوه بو ماوهی شش سال وای دهرخستوهه کهوا کینگه ئاری بهفر به دوو جار پتر به گویرهی ههوجاری لاپر، ههله دمژیت و بهرههمی گهنم (۶۲ - ۷۵) کگم دوتم زیاتر کوتهکرتهوه (۱۱، ۱۰).

تاقی کردنهوهی چهنه زانیان له ۱۹۶۵ ههتا کو ۱۹۷۱ له

کهزهخستان وای دهرخستوهه کهوا بهکارهینانی ههوجاری لاپر له ههسور جوره کانی زهوی بهکان بهرههمی کشتوکال ۴۲۵ کگم / دوتم به گویرهی ههوجاری برینی ژیر خاک کهم دهینتهوه (۸، ۱۱).

سهرماو شهختهی زستان زور به ناشیای کار له پرووهك، بهتایبهتی پرووهکی تازهشین بوو دهکات، چونکه توانای بهرگری کردنی نابیت، زور جار وادهبیت که بهرینز بهییکی زوری دههوتیت و هیشک دهینت و نههش دهینته مایهی کهم بوونهوهی بهرههه به شیوهییکی دیارو ئاشکرا، بهلام مانهوهی قسهل و پووشی بهرینز چینیکی بهرگری لهسهر پرووی کینگه پیک دهینیت و پرووهك له سهرماو سول و شهخته دهپاریزیت.

تاقی کردنهوهی ولاتی خومان وای دهردهخات که مانهوهی پاشماوهی پرووهك یانی بهرینز باخود قسهل و پووش لهسهر پرووی کینگه به بهرینز (۰.۷۰). بهرههمی کشتوکالی بو ههر دوتمیک ۸۲ کگم زیاتر کوکراوتهوه بهگویرهی ناشتی پاشماوهی پرووهك له ژیر خاک دا (۶).

بهلام لهم تاقی کردنهوهی دا دوو جوره مهکینهی ئاوینته بهکار هینراوه، که بهکیکیان ههوجاری وهرگیرتی ههیه نهوهی نریان ههوجاری برینی ژیر کینگهی بو رهچاوکراوه.

(مهکینهی ئاوینته - چهنه پرۆسیسی، باخود ههسوو پرۆسیسی جیاجیای کشتوکالی له ههمان کات دا جی بهجی دهکات. ثم جوره مهکینهیه لهم سالانهی دوابی دا پهیدا بوو، کهمتر ئیستا بلاو بووهتهوه).

ثم تاقی کردنهوهیه، نهو راستی بهمان بو دهردهخات کهوا نهها ههوجاری برینی ژیر خاک تهنها جی گری، باخود جیگای ههوجاری لاپر نی به له ناوچهی دیمهکاره کانی خومان کهوا دهکتهونه ژیر مهترسی پامالینی باو کهم بارانی، بهلکو رینگای نهوتز پنیوسته که مانهوهی زوریهی زوری گژوگیار و پووش و قسهل لهسهر پرووی کینگه مسوگهر بکات به چاکی ئاو ههله بمژیت و پهستانهوهی زهوی له باشتترین مهرج دا بیت زوریهی زوری پرووهکی بزار قهلاچو

بکسريت، بۇ ئەۋەي چاكتىرىن مەرجى خوراك بۇرۇۋەكى سەرەكى جى بەجى بکريت.

تاقى كىردنەۋەيىنكە كە لە (بەكرەجى) كراۋە بۇ بەرارد كىردنى سى جۇرە ھەوجار ھەوجارى لاپرو ھەوجارى دىسك و ھەوجارى بىرىنى ژىرخاك كە بەرھەمى كشتوكال بەم جۇرە بوۋە ۶، ۴۴۱، ۶، ۴۵۰، ۶، ۴۵۴ كىغم / دۇنمىك (۵).

بەلام ئامادە كىردنى كىلگە بۇ چاندىن بە خەرماشەى ئىسپىرىنگى ئامادە كراۋە مەكىنەى تۇوكىردن گاسنى قەلانگى بۇ بەكارھىزاۋە. ئەم خەرماشەى ۋە گاسنى قەلانگى مەكىنەى تۇوكىردن لە كاتى ئامادە كىردن و تۇوكىردنى زەۋى ۋەردە گىرىن و رىژەيىكى زۇر قەسەل و پووش و گۇرگيا دەنيزنە ژىرەۋەى كىلگە (۴).

بەلام ئىمە مەبەستمان لە كەم كىردنەۋەى ئەم تاقى كىردنەۋە نى، بە پىچەۋانەۋە ئەم تاقى كىردنەۋەى زۇر بەسوۋدە، تەنھا مەبەستى ئىمە ئەۋەبە ئەگەر خەرماشەۋ مەكىنەى تۇوكىردنى بەرگرى پامالىنى با (ھەۋا) بەكاربەنزابا، بە چاكى بۇمان روون دەبوۋە.

ھەرچەندە لەم تاقى كىردنەۋەش دىارە كەۋا مانەۋەى قەسەل و پووش رۇلى خۇيان دەگىرىن.

زىادبوۋىنى بەرھەم لەم تاقى كىردنەۋەش دا، كە لىكۆلەرەكان بە ھۆى ھەوجارى بىرىنى ژىرخاك كىردوۋىانە، بە زىادى جىاراز دانانين.

مەزەندەى لىكۆلەرەكان ۋايە كە ھەوجارى بىرىنى ژىرخاك لە ناۋچە دىمەكان دا بەكارھىنانى بە سوۋدترە چونكە بەرگرى لە پامالىنى باۋ ئاۋ دەكات.

ھەوجارى بىرىنى ژىرخاك نەك تەنھا بەرگرى لە پامالىنى باۋ ئاۋ دەكات، بەلكو لە شۇنسانەى كە توشى ھىشكى دەبن (كەم بارانى) زۇر بە چاكى خۇى پىشان دەدات. تاقى كىردنەۋە ۋاي دەرخستوۋە كە بەرھەمى كشتوكالى لەم شۇنسانەدا لە (۱۵۰ - ۲۰۰) كىغم / دۇنم پتر كۆدە كىرئەۋە بەگۆرەۋى بەكارھىنانى ھەوجارى لاپر (۸، ۱۰).

بەرگرى كىردن لە پامالىنى زەۋى (زەۋى كەچەل بوون)،

باۋ ئاۋ كارىكى گىرنگە بۇ مانەۋەى پىت و بەرەكەتى زەۋى و بە پەلەيىكى دىارو ئاشكراش كار لە زىادبوۋىنى بەرھەمى كشتوكالى دەكات. زاناپان سەلماندىۋانە ئەگەر بەتەۋاۋى پامالىنى باۋ ئاۋ چارەسەر بکريت، ئەۋا بەرھەمى كشتوكالى (۱۵۰ - ۲۰۰) كىغم / دۇنم پتر كۆدە كىرئەۋە.

ئەۋجا بەرگرى كىردن و چارەسەر كىردنى مەسەلەى پامالىنى پىسوستىكى گىرنگە بۇ زىاد كىردنى بەرھەمى كشتوكالى و چاك كىردنى پىت و بەرەكەتى زەۋى (۸).

بەكارھىنانى ھەوجارى لەۋ ناۋچانەى كە دەكەۋنە ژىر مەترسى پامالىنى باۋ كەم بارانى نەك بى كەلكەۋناتۋانى مەرجەكانى تەكتىۋىلوجىيەى كشتوكالى جى بەجى بكات، بەلكو زۇر زىان بەخشەۋ يارمەنى بەھىز كىردنى پامالىنى روۋى بەپىت و بەرەكەتى زەۋى دەدات، ئەمەش دەپتە ھۆى كەم بوۋنەۋەى بەرھەم سال لەدۋاى سالو كەم كىردنەۋەى تۋاناي بەرھەم ھىنانى.

ئەۋجا لەبەر ئەمە ھەر لە سالەكانى سى ئەم سەدەبە لە كەنەدەدا ۋازىان ھىناۋە لە بەكارھىنانى ھەوجارى لاپر لەۋ شۇنسانەى كە دەكەۋنە ژىر مەترسى كەم بارانى و پامالىنى با (ھەۋا) دا. لە ئەمەرىكاش لەم دە سالانەى داھاتوۋدا بەكارھىنانى ھەوجارى لاپر ۰.۵ / كەم دەپتەۋە لە جىگى ھەوجارى بىرىنى ژىرخاك بەچاۋ دەكريت. لە بەكىنى سۇفەتەش لەناۋچەى كەزەخستان ھەوجارى تاپەتى بەرگرى پامالىنى بەكاردەھىتىن لە جىاتى ھەوجارى لاپر (۱۱).

لە ئەنجامى ئەم باسەدا، بۇمان دەردەكەۋىت كە بەكارھىنانى ھەوجارى لاپر لە ناۋچەكانى كوردستان بەتاپەتى لە شۇنە دىمەكارەكان دا، زىان بەخشەۋ بەردەۋام بوۋىنى بۇ ماۋەيىكى زۇر پىت و بەرەكەتى زەۋى كەم دەكاتەۋەۋ زىانىكى يەك جار زۇر لە ئابوۋرى ۋلات دەدات و ھەموو سالىك بەرھەمىكى زۇر لە كىسى دەچىت.

بەمەزەندەى ئىمە پىسوستە بە زوۋترىن كات چارەسەرىنك بۇ ئەم گىروگىرئە دابىرئە لەسەر بىنچىنەى

زانیاری و تاقي كردنه وه، بو ئه وهی باشترین ریگای کیلانی زهوی دهست نیشان بکریت.

هر مه کینه ییک که له دهره وه له هر ولاتیک دروست کرابی مهرج نی به، ثم مه کینه به ته وای بگونجیت له گهل باری ولاتیکی نردا، چونکه هر ولاتیک مه کینه کانی کشتوکال به گویره ی باری ئاو و هه وای جووری زهوی خو ی دروست ده کات.

هرچی مه کینه ییک که له دهره وه دروست بکریت پیوسته له گیلگه کانی خو ماندا، تاقي بکریته وه بو ئه وه ی بزانیرت هه تاکو چ راده ییک له گهل باری خو مان و مه رجه کانی کشتوکالی ده گونجیت، نه و ده مه بریاری به کارهینانی بدریت.

ههل بزاردنی چ جو ره کیلانیکی زهوی له هر ناوچه ییکی کوردستان دا ده کوهیته ئه ستوی ئه نجومه نی کشتوکالی شاره کان (مجلس الزراعی) و ئه مینداریه نی گشتی کشتوکال و چاره سه رکردنی کشتوکال و ده ستی گشتی کشتوکال و چاره سه رکردنی کشتوکال و به ریوه به رایه تی کشتوکال و مه لبه ندی لیکۆلینه وه ی کشتوکال راهینانی، رۆلی بالایان هه به به هاویه شی کردن له گهل ماموستایه کان و پهبوری کشتوکالی و میکانزم کردنی کشتوکالی له زانکۆی (صلاح الدین). پیوسته به جووریکی سه ره کی، لهم گیر وگرفته که زور گرنگه به گویره ی ثم ناوچه یه بکۆلدرته وه به چاکی به راورد بکریت بو ئه وه ی له سه ر بنچینه ی زانیاری و راستی ریگای گونجاو له گهل باری ئاو و هه وای خو مان پیشانی ورزیره کانمان (جو تیاره کانمان) بدریت بو پتر کردنی به ره مه ی کشتوکالی که سوود به ولاتی خو شه و یستمان ده به خشیت و پاریزگاری له کهم بوونه وه ی پیت و به ره که نی زه ویش ده کریت.

سه رچاوه کان

۱ - پینر بوردگسکی ئا. ب. چون و چی ده خوات رووه ک

موسکو - ۱۹۶۴

۲ - بیزروکی ل. پ. هونه ری کیلان. مینک - ۱۹۸۱.

۳ - پیشانده ری (reference Book) نه قشه سازی (designer) مه کینه کانی کشتوکالی به رگی دوهم موسکو ۱۹۶۷.

۴ - جهادکیانی دکتور - مه کینه ی نوو کردن. رو شنیری نوی ژماره - ۱۰۷ - سالی . ۱۹۸۵.

۵ - عزیزمو البنا دکتور و محمد ثناء حسان و سعید عبدالجبار اکبر تأثیر بعض انواع المحارث علی الحاصل ومكوناته فی الحنطة Triticum ae stivuwL تحت ظروف الزراعة الدیمیه فی منطقتی حمام العلیل و بکره جو.

زانکو (المجله جامعه صلاح الدین) المجلد ۳ العدد ۲ - ۱۹۸۵.

۶ - عه بدولموعتی خه فاف - دامالرانی زهوی به مه کینه کردنی کشتوکال له ناوچه دیمی به کانی کوردستانی عیراق دا. شورشی کشتوکال ژماره ۱۱ سالی سی یه م ۱۹۸۱.

Robert M., Wilkison oscar, A. Braunbeck

Element of agricultural Machinery

Volume 2. 1977.

۸ - فه ریو ئی ب. س. پروفیسور کشتوکال - موسکو - ۱۹۷۲.

۹ - Kepner F.A. professor, Roy Bainer E.L. Bager.

Principles of FARM MACHINERY

WestpoR The AVI Inc. 1972.

۱۰ - کوسینسکی ب. س. پروفیسور. بنچینه یی کشتوکال و رووه کی کشتوکالی موسکو ۱۹۸۰.

۱۱ - لورین ئا. ب. پروفیسور. مه کینه کانی گه وره پانی کیلانی زهوی لینینگراد - ۱۹۸۱.

Harris Pearson Smith A.E, Lambert Henry - ۱۲

Wilkes M.s.

FARM MACHINERY AND EQUIPMEN.T.

Sixth Edition TA.TA MCGRAW HILL inc.

New DeLhi 1977.

مَضَارِ المَحْرَثَاتِ فِي مَنْطِقَةِ كَرْدِسْتَانِ

الدكتور: جهاد كياني

بعض النباتات والاعشاب على سطح الارض لعلومعين يساعد على تقليل تأثيرات الرياح ويزيد امتصاص الارض للحياة. ثم يتناول التجربه - التي اجريت في (بكره جو) محراث ديسك ومحراث قطع ما تحت الارض ومحراث ويعطي نسبة معينة للانتاج.

ويعتقد الخبراء والباحثون بان استخدام محراث قطع ماتحت الارض اكثر نفعاً في المناطق الديمة لانه يقاوم تعرية الماء والرياح، والمناطق التي تتعرض الى الجفاف وقلة الأمطار، ويستنتج الباحث بان استخدام محراث في منطقة كردستان ولا سيما المناطق الديمة مضره وان الاستمرار عليه لمدة طويلة يذهب بخصوصية وغنى الارض ويلحق ضرراً بالغاً باقتصاد البلاد. لذلك يقترح حل هذه المشكلة باقصى سرعة، ويقول بان جميع المكائن التي صنعت خارج القطر لا يمكن ان تكون صالحة للاستخدام وتنسجم مع اوضاع بلادنا المناخية لذلك لا بد من تجربتها لنقف على مدى صلاحيتها مع ظروفنا واحوالنا الزراعية.

ان حراثة الارض عبارة عن عمليات وتأثيرات ميكانيكية في الارض وتحويل اوضاع طبقاتها وانظمة مناخها لجعلها خصبة غنية بالمواد الغذائية التي تحتاجها النباتات. وان الارض هي احدى الاسس الرئيسة للانتاج الزراعي وهي شرط اساس لزيادة الانتاج وتلعب دوراً كبيراً في زيادة واعادة الخصوبة للارض. يتناول هذا المقال اختيار طبيعة الارض او مكنة الحراثة لكل منطقة او اقليم بشكل صحيح، والمحافظة على رطوبة الارض والقضاء على الاعشاب الطفيلية الضارة. وينتقل الى طرق وأساليب الحراثة المتبعة في العالم وهما طريقة حراثة قلب الارض وطريقة تقطيع ما تحت الارض، فالطريقة الاولى متبعة في اوربا حيث تكثر الثلوج والامطار طيلة فصول السنة وتخرج الاعشاب الطفيلية التي تحتاج الى اجشائها وتشريبها باستمرار لكيلا تلحق الاضرار بالمزروعات، وهذه الطريقة تحتاج الى تغيير نظام المناخ، وان الحراثة تكون بتقليب الارض وتغيير طبقاتها وتيسير جذور النباتات الى عمق (١٥ - ٣٠ سم). ويتحدث عن عملية التعرية التي تذهب بخصوصية الارض، وان ابقاء

په پوره كاڼ گوله باخ

ناوى زانبارى : Rosa spp.

له خيزانى : Rosaceae

وولاتى ره سه نى : چين

هه و النامه ي كتيب

● صلاح الدين صالح مجيد ●

ناوى جنسي گوله باخ (Rosa) په كه نه و يش له ناوه يوناني په كه يه وه (Rhodon) وه رگيراه ، هه روه ها گول له زور زمانه كاندا ناوى له په ك ده چي وه كو زمانى ټينگليزي و نه لماني و روسي و هنغاري و هنډندي .

رووه كي گوله باخ ده و نيكي دارى په ويا خوه له واسه به شپوه ييكي كيوي له هه سوو جيهاندا شين ده يي له هه ندي له شونه گه رمه كاندا نه يي .

شاعيري گريكي sappho بيش نزيكهي ٦٠٠ سال پ . ز . نازناوى (شازني گولاني) له م جوړه گوله ناوه هم نازناوه ش تاكو ټيسا ماوه نه وه . هه روه ها زاناي نه غريقي به ناويانگ (Theophrastus) وه سفى جوړه كاني هم گولهي كړدوه له لايه ن په ننگ و بوته وه . نه وه شي دهرخستوه كه رووه كي هم جوړه گوله به هو ي تووه وه دره ننگ و له سه رخو گه شه ده كات و پي ده گات بوته هاني خه لكې داوه كه قاز (قه له م) به كار به يين بو زور بووني هم جوړه گوله .

پنستی په کانی ۵ - ۸ گه لای هه په، قه دی رووه که که ی باریکه له گه شه کردندا که می لاوازه و درکداره.

۵ - R. damascena به کوردی گوله باخ و ولاتی په سنی شامه بویه پی دوتوتی Damask Rose وانا گولی دیمه شق مهر چند له همسو ناوچه ی روزه لاتی ناوبراست په روه رده ده کسرت، دریزی هم رووه که ده گاته هوا - ۲ م کاتی گول گرتنی له وهرزی به هارو پایز دایه په نگی گوله کانی یا سوور ویا سبی ویا په مپی به گه لاکانی له پینج وورده گه لا پیک هاتووه.

سوودی گوله باخ

۱ - بز جوان کردنی باخچه ی ناو مال و شویته گشتی به کان به کارده هینرتی، به هوی، جوانی و بونی خوشی گوله کانیه وه.

۲ - له هندی جوری وکو (Rosa Damascena, Rosa Alba) رونی گولی لی دهرده هینرتی وه بونی خوشی هم رونه بو پیشه سازی بون به کارده هینرتی، لای خومانیش گولاری لی دهرده هینرتی.

۳ - بز داپوشینی دیوارو به رده شوینه ناریک و پیکانده که دیمه نیان ناشرینه هه مش به هوی شو جرانده که ده کشین ویا خوزه لواسن.

۴ - دتوانرتی وکو په رزنیکی درکای گیراو به چنرتی به دووری ۶۰ - ۷۵ سم وه له سالی په که مدا به قاز کردن به هیز بکرتی بو هوی باش یک بگری و لقه کانی تیکه لای به ک بن و چرو پر بن.

زوربوونی گول یا (زاووزی):

زوربوونی گول لای نیمه تنها به قاز به لام داری گول به گه لی ریگی تر زور ده کرتی:

۱ - زوربوونی به قاز: هه مش بلاوتین ریگایه لای نیمه چونکه ناسانترین ریگایه و به په له دینه ده ست، بی گومان هم قازانه له مانگی شویات له داری بی گه بشتوو و ورده گیری، ده بی دریزی هم قازانه ۲۰ - ۲۵ سم بیت و له دووری ۲۵ - ۳۰ سم ده نیژری له کونایی مانگی شویات دا پیش هوی دار چرو بکات، پیوسته شو قازهی و ورده گیری گه ش و جوان بیت،

وشک نه بی و هیچ جوړه نه خوش ییکی نه بی.

۲ - زوربوونی به موتووربه: له هندی جوری گول! به چاکسی ناتوانین به هوی قازوه دار گولی چاکسی لی به دس بهینین له بهر هوی راده ی سهوز بوونی که مهو جوری شو گولانه کم گه شه ده کاو گولی زور ناگری و گوله کانی گه وره نابن گه له سر جوریکی باش موتووربه نه کسرتن. له دوی چند تاقی کردنه و هیک له شنگه نه مریکی و هوروی به کان دهرده ربه کهوا جوری Rosa Manetti، جوری (Rosa odorata)، چاکترین جوری په سنی به کار بهینرتن بو موتووربه کردنی دارگول به شپوهی داری ناسایی هه روه ها گولی شیلان (نه سرتن) Rosa canina که له کوردستانی خوماندا به شپوهی کیوی له ناو دوله کاندای شین ده بی چاکترین جوری په سنی که بو موتووربه کردنی گول به شپوهی دارنکی راست دس بدات، له ولاتی خوماندا کچان ملوانه که لی ده هونته وه.

بویه هم سی په سنی وایان له گوله موتووربه کراوه کان کردوه که گول زور بگرن و گوله کانیان گه وره بیت و به رگری وشک بوونه و هی خاک و کرمی ماری که له زوربه ی زوی و زاردا بلاو بوونه وه بکن. موتووربه کردنی گولیش له دو و ورزدا ده بی په که میان پایزه له مانگی نه یلول و تشرینی په کم که وهرزیکی گرتنگه.

دووه میان له بهاردا له سه رته ای مانگی بازار ویا له پیش بازارو دوی بازاریش موتووربه کردنی یا به هوی قازوه که هم شپوهیه کم بلاوه ویا به هوی چرووه که هم شپوهیه زیاتر بلاوه پیش موتووربه کردن پیوسته درکی سر هر دو لقه که بکرتیه وه، هوی که چروک هی لی ده کرتیه وه و هوی که چروک هی له سر موتووربه ده کرتی چاکرتیش وایه شوینی موتووربه کردن له سر زوی بهوه نریک بیت وه به بهری ۵ سم له سه روه ی موتووربه که لقه که ده برته وه.

۳ - زور بوون به توو: زورتر له بهر هوی گول به هوی تووه ده ده نیژری بو هوی جوری تازه ی لی به دس بیت چونکه دوو په گه بوونی گول زورب ناسانه، بویه بو دس کهوتی تووی

پاکي هر جورى پيويسته له جوړه کاني ترهوه دوور بيت هر بويهش نوو به کار ناهيښرى ته نها له کاتي دوورنگه کړدني دا نه بڼي. هر له بهر نه و شته ده بڼي تووى گول له پايښ دواى پي گه پښتن و کوزکړدنه وهى په کسر بچيښرى يا نيکه لاوى لمى شيدار بکرى و له به هاري سالى داهاتوودا بچيښرى زور جار تووى گول چنند مانگي ويا چنند سالى يا زياتر دوا ده که وني نه و جا شين ده بڼي بويه، پويسته چاوه رواني بيت و نه و خاکه ي که تووه که تى ناستووه هلى نه گيرته وه.

۴ - زور بويى به هوى دابهش کړدني رووه که کونه کانه وه: هم پنگابهش لاي خومان بلاوه به لام به شيوه نيکي که م، ليره دا گولي ته من بچووک يا بلتين بچووه له بنى گوله کونه ته من دريژه که وه شين ده بڼي، ده تواني نه و بچووه به ووريى هه لکه نري و له جيگاييکي دى دا بنيږي.

«جوړه کاني په وورده کړدني رووه کي گول»

رووه کي دارگول به سى جوړ په وورده و خزمت ده کړي:

۱ - دار گولي ناساي (شجيري): Bush Roses

هم شيوه يه له کانه ي ناستاماندا بلاوه له باخچه کاندا په ورو ده کړي. ليره دا رووه که که ۴ - ۶ لقي سهره کي له بڼه وهى رووه که که که پيک و پيک و جوان بيت په وورده ده کړي و نه واني تر ده بريڼه وه...

وه پيويسته هم رووه که له نزيکي خاکه وه موتووربه بکري بو نه وهى له زيروه لقي تر بکات و زياد بکات و شيوه ي دارگولي ده وهى ناساي وهر بگري.

۲ - دارگولس يه لق (القائم): standard Roses له شيوه يه دا دارگوله که ته نها يه لقي چاک و به هيزي لى په وورده ده کړي و نه واني تر ده بريڼه وه، هممهش له به رزي ۸۰ - ۱۲۰ سم له دووري زوى يه وه موتووربه ده کړي، هه روه ها هه ندى جار له به رزي هوا مه تره وه. جوړي په سنى به کار هينراوښ بو هم مه به سته گولي نه سرينه.

۳ - دارگولي پدل کيش (المتدلي) Weeping standard Roses

هم شيوه يه دا هه روه کو گولي تاکه لق خزمت ده کړي به لام هم

جوړه يان له به رزي ۱, ۵ - ۲ مه تره وه موتووربه ده کړي نينجا ده خرته سهر ديوارو په رزي ناسن و پدل ده هاويزي، جوړي په سنى به کار هينراوښ بو هم مه به سته گولي نه سرينه.

«شويني چاندى دارگول»:

پيويسته له زيرو سبهرى داره گوره کاندا نه نيږي به جوړي که به رى تيشکي خوړي به رنه که وني و لاوازي بکات، چونکه نه و داره گوره يه له گه ل دارگوله که دا هاويهش ده بيت له ناو و خواردن دا. بويه ده بڼي دوور بيت له دارى گوره وه به لاي که مه وه رزي ۳ کات زمير (سه عات) تيشکي خوړي به رکه وني. «خزمت کړدني باخچه ي ده وهى گول»

۱ - بيل ته پ: يا هه لکه ندى ده ورويه رى دارگوله که که

ته مهش ده بيت زور قوول نه بيت چونکه په رگي دارگول نزيک زوى يه وه ده بڼه هوى پراني په گه کاني و له ناو چوونيان و له کوتايدا زيان ده گه بڼته داره که بويه ده بڼي قوولي هه لکه ندى ۹ - ۱۲ سم زياتر نه بيت به مهش گز وگياي زيان به خشى پي له ناو ده چي و نه و خاکهش هه واکه ي ده گوري.

۲ - بزار: هه لکه ندى نه و گز وگيايه ناموسانه ي که له ده ورويه رى گوله که ن بو نه وهى به شدارى خواردن نه کات له گه لياو پي هيزو لاوازي بکات.

۳ - ناودان: گول به گزيه ي پيويستی ناو ده دريت ژماره ي ناوداني له هاویندا زور ده بيت، له به هاوړو پايزدا که متر له زستان پيويستی به ناودان نايبت ته نها له کاتي باران بران دا نه بڼي... بويه دارگول هر کاتي بينيت زيروه که ي ووشکه، ده بڼي ناو بدرى.

۴ - په ين کړدن: په ين زور پويسته بو خواردن له و خاکه دا بو دار گول، چاکسرين په ين په ين ناو لى يه که کون بو وي و ماوه ينيکي زور خوړو باران لى دابى بو نه وهى گز وگيا سه وز نه کات، هم به ينهش له کوتايي زستان دا ده کړيت و به ياده ي ۳ - ۵ سم ته ستووري نه و جا له گه ل خاکه که ي دا هه ل ده که نري و نيکه ل ده کړي. دواى پيک هاتى چروى گول چنند جارتر به په ين کيماوى په ين ده کړي، نه وښ له مانگي نيسان و ناپار،

ههروهه دهتوانتری له جیاتی ئه پهبینه پهینی کیمای به کار بهیتری وهکو (نتراتئ ئه مونیای) و (سولفاتئ ئه مونیای) و (نتراتئ پوتاسئ) که به ریشهی ۳۰ - ۴۰ گرام بو هه مەتریکئی چوار گۆشه له پەك جاردا.

۵ - ههمل پهرداوئین: - داری گول پیوسته هه مورو سالی زور به چاکئی بن پهل بکری بو تهوی لقه کۆن و بی هیزو ووشکه کانی بهرتهوه تاکر زیان نهگه پینه داره که چونکه ئه خوارده نی که بزی ده چی بو تهواتیش ده چی، ههروهه ها ئه لقه بی هیزانه گول ناگرن بو به ده بی ۳ - ۵ لقی بی گه پشته و به هیزو گهش به پیلرینه وه ئه دوایی لقه کانی بهرتهوه ته مهش له ناوه پاستی مانگی کانوونی به که مه وه تاکو کۆنایی مانگی شوبات ههمل پهرداوئیش له بهرزی به که وه ده بی که ۴ - ۶ چرووی پیوه بی

«چون گولی کراوه ته مهن دریزتر ده بیته له ئاو گولدان دا» دهتوانتری به په پیره و کردنی ئه م خالانهی خواره وه ته مهنی گولی ناو گولدان دریزتر بکریته ته وانهش:

۱ - نه هیلرئی گولنه کان تیشکی خوریان بهر کهونی تاکو پلهی گه رمیان بهرزی نه بیته وه.

۲ - نه خریته بهر ته وژی ههوا تاکو به پهله کاری ههلماندنی بهرزی نه بیته وه ووشک بیته وه.

۳ - پینجانه وهی گولنه کان به قوماشیکئی ته ره له کانی گواستنه وهی تاکو هه وایکی شیداری بهرکه وئی.

۴ - داتانی گولنه کان له شوینیکئی شیدارو زه ووی به که ی ده ورو بهری به بهر ده وایی ئاو پرژین بکری تاکو بهرزی بوونه وهی راده ی شی له هه وادا ده گاته راده ی تیر بوون.

۵ - گولنه کان له پله ی گه رمایی نزم دا دابترین که له نیوانی (۵ - ۱۰) س بیته به گۆسه ی جووری گولنه کانی به مه رجی نه بیته هوی به سستی ئاری شانەکانی قه دو شانەکانی به مری.

۶ - ههمل نه گرتنی گول له گه ل مینوه سه وزه چونکه ده بیته هوی زور بوونی گازی (ئه ئیلین) ته مهش ده بیته هوی وه رینی په ره ی گولنه کان

۷ - پاک کردنه وهی ئه و گولدهانی که گولنه کانی تیدا پاریزگاری

ده کرتی پیش به کارهینانی، چاکتریش وابه گولدانی گپرو پیچ خواردوو به کار نه هیلرئی چونکه به چاکئی پاک نابینه وه، ده بی ئاری ناو گولدهانه کەش هه مورو رۆژی بگۆری، ههروهه ها شوونی قه دی گولنه کان پیش گه رانه وه بیان بو ناو ئاری تازه نه وه ک که پرویان له گه ل خویان دا هه لگرتی.

۸ - بهرینه وهی قه دی گولنه که له ۲ - ۳ سم له لای خواره وهی چونکه له وانه یه کونی قه دی رووه که که گپرابی و بیته هوی بوگه ن بوونی شانەکانی له ناو ئاودا.

۹ - نه و گه لایانه ی ده که ونه ناو ئاوه که بکرینه وه، نه وه ک که پرویان هه لگرتی

۱۰ - چاکتر وابه حه بی ئیسپین، وه یا هه راره ی خه لوزی نه رم بکرینه ئاوه که وه بو مژینی دره راره زه هه راره ی به کان که که رووه کان ده ری ده دن.

۱۱ - به کارهینانی گولدانی مس زور چاکه چونکه ناهیلی که رووی تیدا گه شه بکات و پاک کردنه وهی ناوی.

۱۲ - هه ندی له په رورده که رو زانایانی گول له وولاته پیش که و ترووه کان هه ندی ماده ی کیمای به کارده هینن بو دریز کردنه وهی ته مهنی گول له وانه:

- ۱ - Zelen
 - ۲ هیدروکس الکلین HQC 8
 - ۳ - (المالیک هیدرازید MH3
 - ۴ - (ب) (BB)
 - ۵ - الایکوسیل C. C. C.
- «به کارهینانی هورمونه کان»

له م کاته ی ئیستاماندا هورمونه کان بو هاندانی پیک هاتی ره گه له قازو بو زیاد بهرگرتن به کارده هینی، ههروهه ها بو نه که وتی بهری میوه له پیش وه رزی چنیین وه بو له تاویردنی گز وگیای زیان به خش وه بو کورت کردنه وه نه مانی ماوه ی گه شه نه کردن له دارا له وه رزی زستان دا وه یا بو وه دهس هینانی جووری تازه له دارو رووه کی گول و جوانی به زیاد کردنی ژماره ی کرۆمۆسۆمه کانی له خانه دا.

بۇزىياد كوردى بەگ و پىشە و دوست بوونى له قەلەم دا
 ھورمۇنى (الفا نفتالين استيك اسيد) بەكار دەھىنرى. ھەرۋەھا بۇ
 پىك ھاتنى بەگ و پىشە و پارمەنى دانى له شىن بووندا ھورمۇنى
 (اندول استيك اسيد) بەكار دەھىنرى ئەم ھورمۇنانەش له بازاردا

بە ناوي (Rootone) و دەفرۇشرى.
 وە بۇزۇر بەرگرتى مېو ھورمۇنى (بيتا نفتالين استيك اسيد)
 بەكار دەھىنرى، كە ئەمەش دەبىتە ھوى زياد گرتى بەر له دارى
 مېو و پرووھكى سەوزە ھەرۋەھا ئەم مېو پەش كە ئەم ھورمۇنەي
 پىو دەكرى، ناوكى كەم دەين، ئەم ھورمۇنەش له بازاردا بە
 ناوي Fruitone دەفرۇشرى.

ئەم ھورمۇنەش كە پارمەنى مېو دەدات بۇنەكەوتى و
 نەومىنى پىش وەرزى چىنن ئەوش ھورمۇنى (نفتالين استيك
 اسيد) كە بە شىوې گىراو ئەم دارە بەردارەي پى ئاوپرۇزىن
 دەكرى.
 ئەم ھورمۇنەش كە بۇلەناوېردنى گزۇگىاي زىان بەخش
 بەكار دەھىنرى ھورمۇنى (D. 4. 2) يە.

ئەم مېرو و نەخۇشى بە پرووھكى پانەي كە تووشى تروختى
 گول دەين:

زۇر جار مېرو و نەخۇشى دەبىتە ھوى لاواز بوونى يا
 فەوتانى، بە ئەواوي جارى واش ھەپە ھېچ گول ناگرى، ئەم
 ئافەتەنەش كە تووش دەين ئەمانەن:-

۱ - شووكە: ئەم مېرو و نەخۇشى تووش گەلاولق و چرۇ
 دەين بە ھوى تىكەلاوى گىراوېي (ملايئون) چارە دەكرى،
 ھەرۋەھا بە ئاوپرۇزىن كوردى پرووھكەكان بە تىكەلاوى گىراوېي
 (سولقاتى نىكوتىن) بە رىزەي ۰.۲ / بە مەرجى پىش دەم
 كوردنەمەي گولەكان بىكرىت بۇ ئەمەي كار نەكاتە سەر پەپەي
 گولەكان.

۲ - مېرو و نەخۇشى دار: ئەمەش مېرو و نەخۇشى زۇر بچووكە و
 بە تۇنكلىكى سې داپوشراو تووش لقا كۇنەكان و ھەندى جار
 تووش لقا تازەكانىش دەين بە ھوى ئاوپرۇزىن كوردى بە
 تىكەلاوى (پۇنى فولك) چارە سەر دەكرى.

۳ - جالجالزۇكەي سوور: ئەم جالجالزۇكەي پەنگى سوورە
 بەلام بە ئاسانى بە چا و نايىنرى بە زمارەيىكى زۇرۋە دەكەونە
 سەر گەلاكان و زەردى دەكەنەمە و دەھرى، بە ھوى قانگە دانەمە
 بە گوگرد لە بەپانى زوودا وەيا بە ئاوپرۇزىن كوردى بە مادەي
 (الميتاستوكس).

۴ - دوكە: لە گەورەترىن نەخۇشى بەكەنى گولە بە پەلەي
 ئاردى چرۇ پەر لەسەر گەلاولق و چرۇكان دەردەكەمەي دەبىتە
 ھوى شىواندن و وشك بوونەمەيان ئەم نەخۇشى بە لە بەپانى
 زوودا بە گوگرد قانگە دەدرىت

۵ - زەنگ: Rust ئەم نەخۇشى بە لە ھەموو غىراقدى بلأو وە
 بەو ناسراو كە خالى پرتەقالى توخ لەسەر گەلاولقا تازەكان
 دەزى و وشكى دەكاتەمە بە كۇكردنەمەي گەلاكان و سووتانىان
 چارە دەكرى وەيا بە گىراوېي كىرپىتى مس بە رىزەي ۰.۱ /
 وەيا بە ئاوپرۇزىن كوردى بە گىراوېي لەناوېمەي كەپو
 (المانكوزىب) بە رىزەي ۰.۱ / ۴ . چارە دەكرى.

۶ - پەلە) رەشەكە: Black spot ئەم كە پرووھى كە تووش
 دەين نىشانەكانى پەلەي پەش دەكەونە سەر پروو گەلاكانى
 سەرۋە دەبىتە ھوى زەرد بوونەمەي گەلا تووش بووكان و ئەوجا
 وەرىيان. بى ھىز دەين و پاشان لى و قەدبىش تووش ھەمان پەلە
 دەين، بەرگىرى كوردن لەم نەخۇشى بە بە رىك و پىكى ئا و
 بىرى، ئاوپرۇزىن پرووھكەكە بە گىراوېي (Fermate) بە رىزەي
 ۰.۲ / ۱ . ھەرۋەھا ئاوپرۇزىن لە سەرەتەي تووش بووندا بە
 گىراوېي (كالىسكارىن) بە رىزەي (پەك لە ھەزا) وەيا گىراوېي
 (كىرپى مىكرونى بە رىزەي ۰.۲۵ . / . وەيا (الكوبراىت)
 بە رىزەي ۰.۳ / .

ئەم سەرچاوانەي كە بۇ ئەم باسە سوودم
 لى وەرگرتە وە:-

۱ - دليل التنسيق الداخلي للنباتات الظل و انتاج
 الازهار القطف) - تأليف الدكتور طاهر نجم رسول الطبعة
 الأولى سنة ۱۹۸۴

۲ - الزهور و نباتات الزينة - بأشراف الدكتور أبو دهب
 محمد أبو دهب أستاذ نباتات الزينة - كلية الزراعة -
 جامعة القاهرة - الطبعة الأولى سنة ۱۹۷۸

۳ - الحدائق و النباتات الزينة و الغابات - الطبعة الثالثة
 السنة ۱۹۷۸ - للصف الثالث الزراعي -

۴ - مجلة صوت الفلاح عدد ۶۶۴ حزيران ۱۹۸۵

۵ - فەرھەنگى زانىارى بەشى بەكەم و بەشى سى بەم
 مامۇستا كەمال جەلال غەرىب چاچى بەكەم - سالى ۱۹۷۴
 - سالى ۱۹۸۳ .

انواع وردة الجوري

اسمها العلمي

موطنها

بقلم: صلاح الدين صالح مجيد

وحول انواع تربية الورود يذكر لنا ثلاثة انواع:
التربية الشجيرية والتربية القائمة والتربية المنذلية.
ثم يلقي الضوء على مكان زرع نباتات الورود وكيفية الرعاية
والعناية بحديقة شجيرات الورود، كحفر اطراف نبات الورود
والتشذيب والتفتيح والسقي والتسميد وقطع الجذور القديمة
الضعيفة بحيث لا يؤثر على الجذور الشابة ذات الحيوية
والنشاط، وبعد ذلك يرشدنا الباحث الى كيفية اطالة عمر الوردة
المتفتحة المزروعة في المزهرة كحجب اشعة الشمس عن
الورود لكي لا ترتفع درجة حرارتها وعدم تعرضها لشدة الجو
ولف الورود بقطعة قماش مبلل اثناء نقلها، ووضع الورود في
مكان رطب وعدم وضع الورود مع الفواكه والخضرات وتنظيف
المزهريات التي تحفظ فيها الورود واستخدام مواد كيميائية
لاطالة عمر الورود كاستعمال هيدروكس الكينولين والماليك
هيدرازيد والسايكو سيل، ثم استعمال الهورمونات.
وبعد ذلك يتطرق الباحث الى الامراض التي تصيب
شجيرات الورود ويمدها ويلقي الضوء على كل حشرة تلحق
الضرر او تؤدي الى اصابة شجيرة الورود بمرض معين، او الافات
الزراعية التي تفتك بالشجيرات، ويشخص علاج كل مرض او
آفة زراعية من خلال الادوية التي يحددها للقضاء على تلك
الامراض.

ان نبات وردة الجوري هو من الشجيرات او من المتسلقات
وهي تنمو في جميع ارجاء العالم باستثناء المناطق الحارة. وقد
اطلق الشاعر الاغريقي ساپو قبل ٦٠٠ ق. م لقب «ملكة الورود»
كما تناولها العالم الاغريقي الشهير ثيو فراستو انواع تلك الوردة
من حيث الوانها وروائحها.

بعد هذه المقدمة يقف الكاتب على الاسم وردة الجوري،
ويذكر بان هناك تشابهاً من حيث تسمية الورود في كثير من لغات
العالم، ثم يأتي الى وصف نبات الورد من حيث عائلة الورد
واجناسها وانواعها كالوردة البرية مثلا التي اهتم بها المعنويون
وبذلوا جهوداً جيدة لزراعها وتربيتها، كما دخلت الورد التجارية
بين انواع الورد.

يتناول الباحث فوائد وردة الجوري من حيث اضافة الجمال
والفتنة على حديقة البيت والمحلات العامة، كما ان بعضاً منها
يستفاد منها لفرض اخراج دهن الورد والعمور الفواحة ولنغذية
الحيطان والاحجار والاماكن غير اللائقة، كما انها تستخدم
لاغراض صناعية وتجارية، ويمكن الاستفادة منها لجعلها سياجاً
شائكاً، وبعد ذلك يتقل الى تكاثر الورد ويشرح طرق تكاثرها،
كطريقة الاقلام وهي اسهل الطرق واكثرها شيوعاً، وطريقة
التطعيم وطريقة التكاثر بالبذور، واخيراً طريقة توزيع النباتات
القديمة.

فیتامینه‌کان

بهشی یه‌که‌م

دوکتور زه‌نوون پیریادی
کولیچی زانست / زانکوی
به‌غدا

پوخته‌ی لی‌کولینه‌وه

که‌م خواردنی ترشی پانتوتنیک .

بابویتن :

ترشی نایکوتینیک .

زایوفلیپین .

نایه‌مین .

پیریدوکسین - فیتامین - B

کویه‌لی نه‌مین - فیتامین - B¹²

ئینوسیتول .

کولین .

ترشی نه‌سکوربین - فیتامین - C .

فیتامین - A .

سه‌رچاوه‌کانی فیتامین - A

مه‌ترسی که‌م خواردنی فیتامین A

فیتامین - D

فیتامین - K

فیتامین - F

هه‌و‌النامهی کتێب

له‌م وتاره‌دا باسیکی دوورو درزیوی فیتامینه‌کان ده‌که‌ین، به
تایه‌تی پیک هاتووی کیمیایی و په‌یوه‌ندی هه‌ر فیتامینیک به
ته‌ندروستیه‌وه . هه‌روه‌ها باسی نه‌و باهت و جووره خوارده‌مه‌نیانه
ده‌که‌ین که فیتامینیان زور تیا‌دا هه‌یه . وه‌ گوایه‌ که‌م خواردنی
فیتامین ج جووره نه‌خوشی نیک له‌ مرۆفدا په‌یدا ده‌کات .

سه‌ر ناوه‌کانی نه‌م لی‌کولینه‌وه‌یه

پیشه‌کی

میژووی دۆزینه‌وه‌ی فیتامینه‌کان .

کۆمه‌له‌ی فیتامین - B

ترشی پانتوتنیک

خوارده‌مەني مرؤف تەندروستانەو ئەواو نپە ئەگەر هاتوو هەر بريني بيت له ماده‌کاني کاربوهدرات و چهوري و پروتين . به‌لکو پيوسته له‌گەلئاندا ماده‌به‌کي تر هەيت . ئەم ماده‌به گرنگە پي دەلین فيتامين V - Itamine فيتامينه‌کان له‌ناو سه‌وزه ميسوه گوشت و شير و هيلکه‌دا زورن و . . . گەلنک چەشنیان هەبه . هەنديکياتيش دەه‌هوتين له ئەنجامي کولاندا .

ميسووي دوزينه‌وهي فيتامينه‌کان .

له سالی ۱۸۱۶ز تاقي کردنه‌وه‌به‌ک له لایەن زانای بايولوزجي ماجندي Magendie يوه پينک هينرا بەم جزوهی خواره‌وه: - ماجندي ژماره‌به‌ک له زينده‌وه‌ری وه‌کو جرج و کەروونشکي به‌خيوکرد له‌سەر جزوه خوراکیکی تايه‌تی له لابورده‌که‌يدا . جوينک لەم زينده‌وه‌رانه تەنها کاربوهدراتي دەرخوارده‌دان و جوينکی تری تەنها چهوري پي دەدات ، وه جوينکی تریش هەر سنی جزوه خوارده‌مەني‌به‌کاني پيوست بو تەندروستی واتە کاربوهدرات و چهوري و پروتيني دەرخوارده‌دان . له ئەنجامدا ئەماشای کرد که هەموو ئەو جزوه خوارده‌مەني‌يانە پي سوود بوون بو تەندروستی و هەموو جرجه‌کان و کەرويشکه‌کان تەندروستيان ئەواو نەبوو ، هەميشه به شيوه‌به‌کي ناسای هەراش نەهه‌بوون و به پي هسو تووشي نەخوشي دهبوون . ماجندي گيانه‌وه‌ره‌کاني په‌روه‌ره ده‌کرد له‌سەر خواردنێ شەکر (کاربوهدرات) و هيلکه (پروتين) وه رۆن (چهوري) ئيتر هيج خوارده‌مەني‌به‌کي تری نەدەدا پييان .

هەر چەنده خوی نەي‌ده‌زانی بوچی کەرويشک و جرجه‌کان هەراش نابن و نەخوش دەکەون ، بەم جزوه خوراکه به‌لام هەستی پي کرد که کەمو کۆرپه‌ک له خوارده‌مەنيکه‌يان هەبه . پاش تاقي کردنه‌وه‌کەي ماجندي به (۶۵) سال زانابه‌کي که هات ناوی لوئين Lumin بوو . ئەمە هەلسا تاقي کردنه‌وه‌کاني ماجندي دووباره کرده‌وه و تەنجامه‌کاني سەلماندو چه‌سپاند . هەميشه

ئەميش نەيتواني به‌راستی بزانی هۆی چی به له سالی ۱۹۰۵ ز به‌کلها رينگه Pekelharng تاقي کردنه‌وه‌به‌کي تازهی پينک هينا به سەر ژماره‌به‌ک له به‌چکه مشکدا . ئەم به‌چکه مشکانهی هيناو به‌خيوياتي کرد له‌سەر خوراکیکی تايه‌تی که بريني بوو له‌مانه‌ی خواره‌وه :

- ۱ - کازئين Casein : جۆريکی تايه‌تیه له پروتين پەتی . له شير پوخته و خەست دەکريت .
- ۲ - ئەلبومين Albumin : جۆريکی تايه‌تی تره پوخته دەکريت له پروتيني پەتی : له زەردينه‌ی هيلکه ، چونکه زەردينه‌ی هيلکه ريزه‌به‌کي زۆري ئەلبوميني تيادا هەبه .
- ۳ - ئاردی برنج .
- ۴ - پيو .
- ۵ - نەمکی خواردن

پاش ماوه‌به‌ک په‌روه‌ره‌کردن له‌سەر ئەم جزوه خوارده‌مەني‌يانە مشکه‌کان لاوازو پي هيز دهبوون . په‌کلهارنيک هەلسا له‌گەل ئەو پينج خوارده‌مەني‌يانە‌ی سەر‌وه هەنديک شيري تازهی دەرخوارده‌دان . سەيري کرد تەندروستيان گەشاپه‌وه‌گشتيان به‌هيز بوون . کۆسوپر هەلئ هينا که هۆی ئەم رووداوو چی به‌و گوتی پوخته له‌ناو شيره‌که‌دا ماده‌به‌ک هەيت که بووه به هۆی گەشه‌پيدانی تەندروستی مشکه‌کان . پي گومان ماده‌کاني ژماره (۱ - ۵) له‌سەر‌وهه هيجيان ماده‌که‌ی شيري تيادا نپه . هەر‌وه‌ها زانابه‌کي ئينگليز به ناوی هۆپکز Hopkins ئاشکراي کرد که چەند نەخوشي به‌ک هەبه وه‌کو نەخوشي «ئەسکه‌رپووت» و نەخوشي ئيسکه‌نەرە^(۳) تووشي هەنديک کەس دەبن له هۆی کەم خواردنێ جزوه خوارده‌مەني‌به‌کي تايه‌ت . ناوی فيتامين Vitamin ه ، ئەوه بوو لەم کاتەدا هاتە کايه‌وه . زاناکان برياريان دا ئەو ماده‌به‌ی که له‌ناو شيري تازه‌دا هەبه‌و کارده‌کاتە سەر گەشه‌پيدانی هەراشبوون و تەندروستی رينک و پينکی ، ناوينين فيتامين Vitamin^(۴) .

سەر‌ه‌رای ئەو هەموو تاقي کردنه‌وانه‌ی باسمان کردن دەتوانين بلين ميسووي دوزينه‌وه‌ی فيتامينه‌کان به‌راستی له سالی (۱۹۱۲ ز) دەست پي ده‌کات . لەم ساله‌دا هۆپکز Hopkins «تي‌روانی»^(۵) فيتامينه‌کاني دانا .

ئەم ئىروانىيە (ئىيورىيە) دەلىت: - ماددەبەك ھەبە لەناو ھەندىك لە خواردەمەنى يەكاندا (وہ ناوی نرا بە فیتامین) پېرىستە بۇ تەندروستى رگەشاپەتى ژيان . ئەگەر مرۇف فیتامینەكان نەخوات وەيا كەمى بخوات ئەوا لەوانەيە توشى نەخوشى تايەتى بېيت وەكو نەخوشى «ئەسكەرپووط» نەخوشى «بەرى بەرى» «ئىسكە نەرمە» .

وشەى فیتامین Vitamin لە دوو وشەى بچووك ھاتوہ: وشەى فايت Vit کہ واتاى پىرۆست دیت، وشەى (ئەمىن amim) کہ برتتە لە جورىكى پىكھاتوى ئورگانىك کہ ھەمويان كۆمەلەى ئەمىنى (NH₂) ئىادا ھەبە . ھەر وەكو لە پەراويزى ژمارە(۴)ى پىشردا باسماں كورد ناوی (فیتامین Vitamine) (۵) بۇ يەكەم جار لە لاين فانكەوہ Fumk دارىژرا چونكە تاقي كوردنەوہ كانى ئاشكرای كورد کہ زۆرىيەى فیتامینەكان كۆمەلەى ئەمىنىان (NH₂) ئىادا ھەبە . شايانى باسە تاقي كوردنەوہ كانى فانك زۆرىيان بەسەر توكلى بىرنجدا، واتە كەپەكى بىرنجدا جى بەجى كورد لە ئەنجامدا توانى ماددەى (فیتامین) جىا بكانەوہ لە كەپەكەكە . ئەم ماددەبە كۆمەلەى ئەمىنى (NH₂) ئىادا ھەبوو . ماددەكەى پوختە كورد بەكارى ھىنا بۇ تىمار كوردنى نەخوشى «بەرى بەرى» گەلىك نەخوشى تر شايانى باسە مەرج نە ھەموو فیتامىنىك كۆمەلەى ئەمىنى NH₂ ئىادا ھەبىت وەكو فونك دەلىت، بەلام لەگەل ئەویشدا ناوی فیتامین ھەر ماپەوہ ھەتا ئەمرو .
دور پر فیتامین دوزراونەتەوہ :-

۱ - ئەو فیتامینەى کہ لە ئاودا دەتۆنەوہ .

۲ - ئەو فیتامینەلەى کہ لە ئاودا ناتۆنەوہ بەلام لەناو رۇندا دەتۆنەوہ .

لەبەر سېفەى تۆاندنەوہى فیتامینەكان دەبىن ئەو فیتامینەى کہ لە ئاودا دەتۆنەوہ لە ناوشانەكانى لەشدا زور پەند نابن و، پىسۆستە ھەموو «رۆژىك» بىانخون لە گەلخواردەمەنىداچونكە زىادە خواردنى ئەم جورە فیتامینانە پاشەكەوت نابىت بەلكو فرى دەدرتتە دەرەوہى لەش لەگەل مىزور پىسایى . لە لاپەكى ترەوہ ئەو فیتامینەى جورى دووھەم واتە ئەوانەى لە رۇندا دەتۆنەوہ دەبىن لەناوشانەكاندا پاشەكەوت بىكرىن و كۆمەل بىن بۇ

ماويەك بەبى فرى دانىسان بۇ دەرەوہى لەش چونكە لە ئاودا ناتۆنەوہ پوختەى مەبەستمان بە كورتى ئەوہبە كە: ئەك ھەر چىەتى 1 فیتامینەكان گىرنگىن بۇ تەندروستى بەلكو چەنەتى خواردىيانىش لە خواردەمەنىدا ھەمىشە گىرنگىن بۇ تەندروستى . كەم خواردنى فیتامینەكان ھەمىشە كاردەكانە سەر پەوشت و گەشاپەتى تەندروستى . سوودەكانى ھەر فیتامىنىك بەجىا بۇ تەندروستى بە درىزى باس دەكەين لە مەودوا .

ئەو فیتامینەى کہ لەچەورىدا دەتۆنەوہ لەناو چەورىدا ھەن لە ناو لەشى ئادەمبازدا ئەمانەى خوارەوہن:

۱ - فیتامین A

۲ - فیتامین D

۳ - فیتامین E

۴ - فیتامین F

۵ - فیتامین K

ئەو فیتامینەى کہ لەئاودا دەتۆنەوہ لەناو رۇندا ناتۆنەوہ ئەمانەى خوارەوہن:

۱ - فیتامین B

۲ - فیتامین C

۳ - فیتامىنى تر .

لە لاپەرەكانى ئابندەدا، بە دوورودرىزى باسى ئەم فیتامینانە دەكەين ر لە پىكھاتوى كىمىيائىان دەكۆلنەوہ .

كۆمەلەى فیتامین - Vitamine B - Complex

كۆمەلە فیتامین - B پىيان دەلئىن «فیتامین - B كۆمپلېكس Vitamine B - Complex چونكە لە راستىدا يەك فیتامىنىكى تەنھاو پەتى نىيە بەلكو برتتە لە چەن ئاوتتەبەكى نىكەلاو و ھەر يەككىيان فیتامىنىكە بۇ خوى . خۆمالەكانى^(۱) ئەم فیتامینانە لە يەك دەچن، بۇ وىنە ھەمويان وەك يەك لەناو ئاودا ناتۆنەوہ وە لەناو ھەمان خواردەمەنىدا ھەمويان بە يەكەوہ ھەن . لە لاپەكى

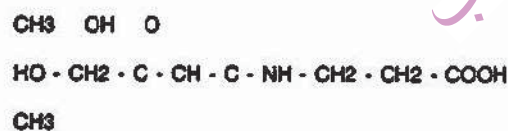
- ٦ - پیریدوکسین Pyridoxine
 ٧ - ترشی فولیک Folic acid
 ٨ - کوبالامین Cobalamime

له گهل هم هشت فيتاميناندا باسی مادده به کی کهیشی ده کهین که بی ده لئین «کولین» Ciotene کولین به شیوه به کی ته اوو به فيتامين نازمیریت چونکه له ناو شاندا به شیوهی «پاریددهری نه نزمیم» واته کو نه نزمیم coenzyme کار ناکات. به لکو به شیوه به کی تر سوود ده دات. کولین له گهل فيتامين B کومپلیکس باس ده کهین هر له بهر ته وهی که هم مادده به همیشه له گهل فيتامين B کومپلیکس دا له ناو خوارده مه نیه کانددا هه به. همیشه باسی مادده به کی تریش ده کهین له به شده که بی ده لئین «تینوسیتول».

سرچاره یی دهوله مه ندی فيتامين B کومپلیکس هه ویرترشه Yeast له پاشان جهرگ و ناردی گهنم و جو واته هم فيتامين له ناو که به کدا زوره.

١ - ترشی پانتوتنیک Panto thenie Acid

هم مادده به له سالسی ١٩٤٠ ز له لابوردا ناماده کراو دستوری کیمیایی ئاویته که بیان دوزیوه ته وهو بهم شیوه به:

ترشی پانتوتنیک Pantoit - B - atamine

هم فيتامينه له ناو شاندا کانی پروه کی سهوزدا دروست ده بیته. همیشه ترشی پانتوتنیک له ناو شاندا کانی هه ندیک زینده وهری میکروسکوبی (واته زینده وهری زور ورد که به چاوی پتی نابینرین. به لام له زبیر زه ره بیندا چاو ده بان بینیت) که دروست ده بیته. ته وهی شیان باسه هم زینده ورانه ی خواره وه ترشی پانتوتنیک له ناو له شیان دا دروست نابیت. مریشک. جرج. به راز. مه یمون. مشک. ریوی. له شی مروغیش هم فيتامينه دروست ناکات واته پیوسته

تره وه میژووی دوزینه وهی فيتامين B کومپلیکس هه مرویان به به که وه یه. سرچاره یی سروشی^(٧) بو فيتامين B بریتیه له خوارده مه نی تایه تی، به لام پیوسته له بیرمان نه جیت که ته مرو هه موو فيتامينه کان له ده رمانخانه کانددا ده فروشرین به شیوه به کی پتی و مروغ ده توانی بیکریت و بیخوات. شیان باسه ته و فيتامينانه ی که له ده رمانخانه کان ده یفروشن له شیوه ی حه پ و که پسول زوره یان ده ست کردن. هم فيتامينانه له سرچاره وه کی ده وله مه نده به و فيتامينانه خه ست و پوخته ده کترین، وه هه ندیک جار له لابوردا ده گیرینه وهو دروست ده کترین بو وینه فيتامين C له شه کری گلوکوز دروست ده کریت. شیان باسه پیوسته هه یج که سیک له خویه وه ده رمان و فيتامينه کان له ده رمانخانه نه سینیت و بیخوات به بی ناگاداری و ئاسوزگاری پزیشک. زور خواردی هه ندیک له فيتامينه کان زیان ده به خشینته نه ندروستی له جیاتی سوود. کومه له ی فيتامين B پیوستی بو پاریدده دانی نه نزمه کان له نار شاندا بو ته وهی به ریکو بیکی کاره کیمیاییه کانیان جی به جی بکه ن.

له بهر ته وهی فيتامينه کان یاریده ی نه نزمه کان ده دن بو به هه ندیک جار بیان ده لئین «شه ریکی نه نزمیم» واته کو نه نزمیم «coenzyme»^(٨) وه یا «پاریددهری نه نزمیم» چونکه وشه ی «Co» به معنای یاریده ده ر دیت. هم راستیه ش ئاشکرا بو له لایه ن زاناکانه وه، واته نه نزمه کان به ته نها ناتوانن کارلیک بکه ن،^(٩) پیوستیان به فيتامینی تایه تی هه به بو ته وهی چالاک بن و بتوانن کارلیک له گهل به کریا بکه ن.

فيتامين B کومپلیکس له هشت ئاویته پیک دیت و هه ر ئاویته به کیان فيتامینیکه بو خوی. هم هشت فيتامینه له مانه ی خواره وه ن:

- ١ - ترشی پانتوتنیک Panto Thenie acid
 ٢ - ترشی نایکوتینیک Nicotin
 ٣ - زایبولیشین Riboflavin
 ٤ - ئایمین Thimine
 ٥ - بایوتین Biotin

له گهل خوارده مه پندا وهری بگریت .

پنویستی مرؤف بهم فیتامینه زوره چونکه به شدار ده بیت له پاریده دانی نه نزمیمیکی په گجار گرنگ بو زیان که پی ده لئین کو نه نزمیمی A - (Coenzyme - A) وه به کورتی پی ده لئین Co A . له خواره وه فورمیلائی (ده ستوری) ⁽¹¹⁾ کو نه نزمیم - A نه خش ده کهین

برآونه له یاسای (فورمیولاکی) سه ره وه که ترشی بانتوتنیک پارچه په که له (کو - A) . هم نه نزمیمه که پی ده لئین Co - A پیشه له ناو له شدا نه وه په که کومه له ی نه سیل Acyl که بریتیه له (R - O -) بگوازیته وه له گه ردیکه وه بو گه ردیکی تر، هه ره وه پیویسته بو دروست کردنی ترشه ئورگانیکه کان که ناومان نان به ترشی چهوری Fatty acids دیسانه وه کو نه نزمیم - A پیویسته بو ئوکسید بوونی ترشه چهوره کان له ناو شان هکاندا جگه له سه گه لیک سوودی ترشی هه په .

که م خواردنی ترشی بانتوتنیک

هه ر چهنده هیشتا زور باش روون نه بوته وه بو زاناکان دهوری

راسته فینه ی هم فیتامینه چی به له گشه پندانی ته ندروستی مرؤف ، به لام هم تا قی کردنه وانهی که به سه ر هه ندیک زینده وه مردا کراون ئاشکرای کرده که هم فیتامینه پیویسته . بو وینه تا قی کردنه وه له سه ر جرجا ئاشکرای کرده که نه گه ر هاتوو خواردنه که بیان ترشی بانتوتنیک نیدا که م بیغه و نیادا که م بیت وه یا نه بیت هه ر جرجه کان گه وه نابن باش و ره نگه ره شه که ی پیستیان کال ده بیته وه بو ره هل ده گه ری هم جو ره نه خو شیه له زانیاری ته ندروستییدا پی ده لئین نه خو شی انه کروموتریچیاه Achrotriehia . وادیا ره گرنگی هم ماده په نه وه په که به شداری ده بیت له دروست کردنی کو نه نزمیم - A وه کو له سه ره وه باسما ن کرد . ترشی بانتوتنیک له م خوارده مه نیانه ی خواره وه دا هه په : -

۱ - هه ویر ترش Yeast .

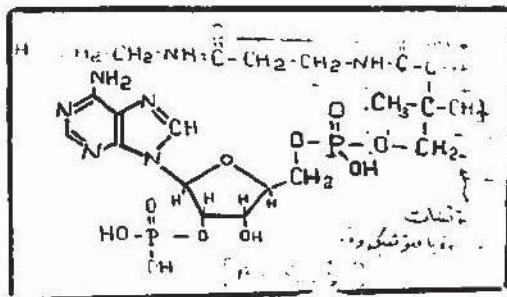
۲ - جه رگا .

۳ - هیلکه .

۴ - هه موو جو ره گوشتیک .

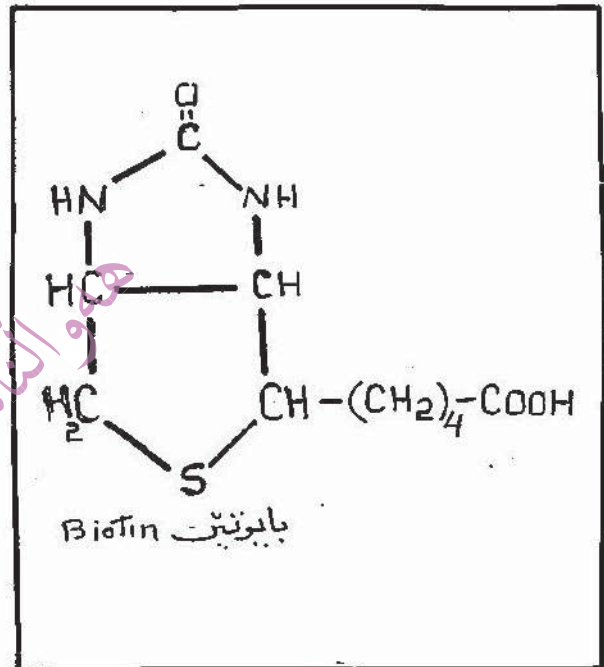
۵ - شیری تازه .

نه وه ی شایانی باسه میوه و سه وزه زور که م له م فیتامینه ی نیادا هه په .

۲ - بایوتین Biotin

بایوتین به کیسه که له پیکهاتوه کانی فیتامین B - کوهپالیکس وه له سالی ۱۹۳۶ ز درزراوه ته وه. کوهگه ل Kogel وه هله وریشه کی به ناوی تونیس Tonnis ماده به کیان له زهر دینه ی هیلکه دا دوزیه وه که زور پیوست بوو بو هه راش برونه به چکه جرج و مشک. له سالی ۱۹۴۰ ز جیورجی و دوئیگنود به به که وه Gyongy and Duvigmeaud ناو ته به کیان دوزیه وه که ده ستووری کیمیایی خواره وه ی هه بوو، ناویشیان نا بایوتین. Biotin

هه وه کو گوتمان کاری بایوتین به سهه ته ندروستی جرج و مشکدا نا قی کراوه ته وه. هه وه مشکانه ی. که خواره ده مه نیان برینی بوو له سپینه ی هیلکه (سپینه ی هیلکه بایوتینی نیادا نه) هه مور

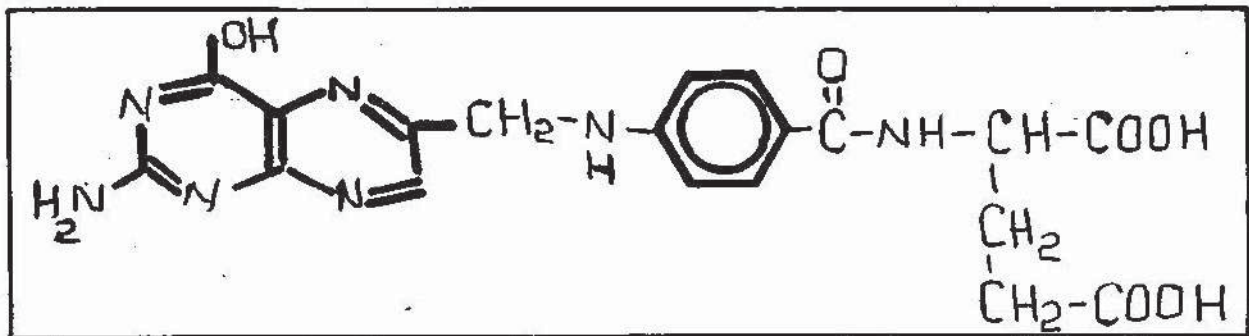
نورکیان بهردار هه میسه جزوه نه خوشیه کیان تووش ده بوو له ماسولکه کانیاندا. هه مشکانه نه یان ده ترانی بجولینه وه وه نه خوشیه کیان پی ده ئین museucar (mcoordin aline) واته تیک چونی ماسولکه کان.

به لام هه مشکانه که زهر دینه ی هیلکه یان. دهه خواردا هه مور بوژانه وه وه گه رانه وه دزقی ناسایی بی گویمان ده بی هه به هوی ماده دی بایوتینه وه بیت که له زهر دینه ی هیلکه دا زوره.

شایانی باسه ماده دی بایوتین به چه نیه تیه کی کم له ریخولیه ی زینده وه دردا دروست ده بیت هه ویش به هوی جزوه به کتریابه کی Bacteria، ^(۱۱) نایه تی که له ناو ریخولیه دا ده ژین و بایوتین دروست ده کن. به لام کم خوارنی بایوتین له لایه ن مریشک و مراوی و نازو مه یسون و مانگا ده بیته هوی تیک چونی ته ندروستیان.

بایوتین هه وه کو گوتمان له زهر دینه ی هیلکه دا هه به به لام له سپینه که یدا نه. بوژاناکان ناشکرا بوه سپینه ی هیلکه که ده چیه ناو ریخولیه وه هه به کتریانه ده کوژیت. که بایوتین دروست ده کن. لهم دوا یه دا پارسون P - arson گونی که سپینه ی هیلکه بایوتین ده فه وتینیت له ریخولیه دا نه که به هوی کوشتی هه وه هکتریانه ی که دروستی ده کن به لکو بایوتین ده فه وتینیت به کارلیک کردنی له گه لیا، واته له گه ل بایوتین پیکه نیانی ماده به کی هه رد گه وه به جوریشک که ناتسوانریت ئیتر هه ل هم ژریت و بگواز ریشه وه بو ناو خونین. شایانی باسه بایوتین له شانه کانی مروفسدا دروست ده بیت واته زیاده خوارنی هه ماده به هیه هیه سوو دیکی وای نهه چونکه فری ده دریشه ده ره وه ی له ش له گه ل میزو پیسایی دا.

بایوتین به زوری له جهرگی وولاغدا هه به، هه ره وه ها له ناو

ههويرترش و فسق عهبيدو كاكاوو هيلكهدا ههيه. پړۆي (۱۰) ميللغرام واته (۵۰۰۰۰۱) گرام له بايوټين پيوسته بو هه موو مروښك بيهوات بو نهندروستيه كي ريكويك.

۳ - ترشي فوليك Folie Aciel

نهم مادههيهش به شيكي تري فيتامين - B كوپليكسه، زور پيوسته بو نهندروستي مروښ و له سپيناغا به تايبه تي زوره. له سالي ۱۹۴۵ زده ستووري كيميائي نهم فيتامينه دوزرايه ووه له خواره وه دهينوسين: -

كهم بووني ترشي فوليك له له شي مروښدا دهيبته هوي تووش بووني نهم كه سانه به نه خووشي كهم خووني واته به نه خووشي نهميا Leukopenia نهم نه خووشيه بريته له كهم بوني ژماره ي خړوله^(۱۲) سپيكتاني ناو خوئين. نهمه يش بي گومان زور زهره ري ههيه بو نهندروستي چونكه له ش لاوازوين هينز دهكات، به رامبر به به ربه ستي هيرشي ميكروبه كاني نه خووشي كهم دهيبته بوئه نه خواردي يا كهم خواردي ترشي فوليك له وانه به بيبته هوي نه خووش كهوتني نهم كه سه. نهمه نهمه هاتوو نهم كه سه نهمه نهمه له ۲۵ سال زيادتر بوو، به لام نهمه هاتو نهم كه سه مندال بوو نهمه كهم خواردي نهم فيتامينه زهره ريكي كهم ده به خشيت نهمه يش هه راش نه بووني نهم منداله به واته گوره نايبت وه كو مندالي ناسايي.

شايباني بامه مروښ ترشي فوليك دروست دهكات له ناو ريخوله دا به كتر يايه كي تايبه تي ده ژيت له ناو ريخوله ي نادمه زيادو ده تواني نهم فيتامينه ناماده بكات. كه وا بوو كهم خواردي نهم فيتامينه زياني نيه بو نهندروستي به مارجيك نهم به كتر يايانه چالاك بن له ريخوله دا.

۴ - ترشي نايكوتينيك Nicotinic Acid

نهم فيتامينه كه به شيكه له فيتامين - B كوپليكس ناويكي تري ههيه و بي ده لئين «نايه سين» Nicin كهم بووني نهم فيتامينه

له ناو خواره مهنه مروښدا دهيبته هوي تووش بوون به نه خووشي «پلاجرا» Pellagra نه خووشي پلاجرا له سالي ۱۷۳۵ هه ناسراوه. نيشانه كاني نهم نه خووشيه نهمانه ن: -

۱ - پستي مروښ دهقه له شيت وه ربر دهيبت.

۲ - بيسرو هوش و ليك دانه وه ي نهم كه سه لاواز دهيبت واته نيشك و دهماره كاني كوته نداسي ههست، باش كارناكون.

۳ - سكي نه خووش ده چيت و تووش جوره زه حيريك دهيبت.

له نيوان سالاني ۱۹۱۰ - ۱۹۳۵ له نهمه ريكا ۱۷۰,۰۰۰ كهم تووش نه خووشي پلاجرا بوون به بي نهمه ي كهم بزائيت هوي نه خووشيه كه يان چي به. هه تا زانايه كي به ناويانگ به ناوي جوزيف گولدهرگر Goseph Goldberger هات و ناشكراي كرد كه نه خووشي پلاجرا له نهمه جامي كهم خواردي جوره فيتامينيك له خواره مهنه ني دا تووش مروښ دهيبت هه ر چهنده پيكه اتوي فيتامينه كي نه زاني.

له سالي (۱۹۳۷) نيلفي ههم Eive hjem هوللي Woolley بو يان زوون بووه كه ترشي نايكوتينيك Nicotinic acid بريته له، فيتامينه ي باسمان كد. له بازا ي بازركاني نهم مادههيه بي ده لئين «نايه سين»

سرنجي خوينه راني به ريز راده كيشين بو نهمه ي كه نهم مادههيه له گه ل نيكوتين ي ناو جگه رده ا جيان و يه ك نين. مادهه ي نيكوتين Nicotin كه له توتندا ههيه و زيانيكي زور ده به خشيت نهندروستي فورميولا ي كيميائي جيايه و هيج په بوه ندي يه ك ني به نيوان نيكوتين و^(۱۳) مادهه ي ترشي نايكوتينيك (فيتاميني نايه سين)) هه ر چهنده ناوه كانيان نزيكن له په كه وه.

له م دوايه دا زانرا كه نه خووشي «پلاجرا» به تنها هوي كه ميه تي ترشي نايكوتينيك (نايه سين) ني به. به لكو هوي نهم نه خووشيه بريته له كه ميه تي هه موو كومه له ي فيتامين - B كوپليكس به شيوه به كي گشتي. له لايه كي تره وه ليكوتينه وه ي

تایه‌تی ناشکرای کرده که که می‌تواند پروتئین له‌ناو له‌شی مروفا همیشه کاری هم‌به به‌سەر توش بوونی ئەو که‌سه به نه‌خوشی «پلاجرا».

نه‌خوشی پلاجرا زۆر‌به‌ی جار توشی نه‌زینی^(۱۴) ریحوله ده‌بیت و به‌م هۆیه‌وه پسی نه‌خوشه‌که خویناوی ده‌بیت.^(۱۵) بی‌گومان که نه‌خوشی پلاجرا توشی ئەو که‌سانه ده‌بیت که خوارده‌مەنی ئەندروستانه ناخون. بو‌وینه مندالی مه‌کیک له‌ ساله‌کانی رابوو‌ردودا توشی پلاجرات ده‌بوون چونکه خواردنیان تهنها گەنمه شامی بووه، هجی‌تر.

مادده‌ی ترشی نایکوئینیک له‌ گەلیک خوارده‌مەنی رووه‌کی و گیانه‌وه‌ری‌دا. هه‌یه. به‌ تایه‌تی له‌ گوشت به‌ هه‌موو جوهره‌کانی و له‌ جەرگ‌دا هه‌یه. ئەم فیتامینه هه‌میشه به‌ شیوه‌یه‌کی که‌م تر له‌ هیلکه‌و شیردا هه‌یه به‌لام له‌گەل ئەو‌یشا خواردنی هیلکه‌و شیر به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام مروفا دوور ده‌خاته‌وه له‌ مه‌ترسی نه‌خوشی پلاجرا. ئەوه‌ی راستی بیت هیلکه‌و شیر مادده‌یه‌کی نیادا هه‌یه به‌ ناوی تریپتوفان^(۱۶)، Tryptophan وه‌ ده‌توانیت جیگای ترشی نایکوئینیک بگریت له‌ناو له‌شدا.

شایانی باسه‌ ترشی نایکوئینیک (نایه‌سین) له‌ گەنمدا هه‌یه به‌لام به‌داخه‌وه مروفی ئەمرۆکه سوودی لی وهرناگریت چونکه فیتامینه‌که له‌ ناو توپکلی گەنمه‌که‌دا هه‌یه واته له‌ ناو که‌په‌کی ئاردی گەنمه‌که‌دا‌یه. که ئارد ده‌بیزنه‌وه، یا له‌ هیلکه‌کی ده‌دهن که‌په‌که‌کی فری ده‌دهن بو‌ئوه‌ی نانه‌که‌سی و جوان بیت. به‌م جوهره فیتامینه‌کانی ناو که‌په‌که‌که‌مان له‌ کيس ده‌چیت و سوودی لی وهرناگرین. خه‌لکی ئاره‌زویمان له‌ نانی بو‌رنی‌یه‌وه‌ه‌ز به‌ نانی سه‌ی ده‌کەن. به‌داخه‌وه نازانن که‌ چەنی نانه‌ بۆره‌که به‌سوودتره له‌ نانه‌ سپه‌که بو‌ئەندروستی. هه‌ر له‌به‌ر ئەم هۆیه‌یه که له‌ ئوردوگای^(۱۷) سوپاو سه‌ربازه‌کان نانه‌که‌یان (سه‌مون) نه‌بیزراوه‌ته‌وه‌وه‌ په‌نگی سه‌مونه‌که‌یان بۆره. مه‌به‌ست له‌مه‌ ئه‌وه‌یه فیتامینه‌کانی ناو که‌په‌کی ئارده‌که سوودی لی وهربگرن.

له‌ ولاته‌ پیش که‌وتوه‌کان ئەم مه‌سه‌له‌به‌یان به‌ جوړیکی‌تر چاره‌سه‌ر کردوه. له‌و ولاتانه وه‌ک ئەم‌ریکا ئاردی گەنم له‌ شوینی خوی هه‌ندیک فیتامینی «نایه‌سین‌ی» تیکه‌ل ده‌کەن پیش ئەوه‌ی بیکه‌نه ناو گۆنیه‌و بو‌ بازار بپروا. به‌م جوهره سوودی که‌په‌که‌کی

دوو باره ده‌گه‌رینه‌وه بو‌ گەنمه‌که.

۵ - راییوفلیڤین Riboflavin (فیتامین B2)

به‌شیکێ تری فیتامین B- کۆمپلیکسه‌وه‌هه‌ندیک جار بی ده‌لین فیتامین B2. له‌شانه‌کانی رووه‌ک و به‌کتریاو له‌ناو هه‌ویر ترشدا دروست ده‌بیت. شایانی باسه‌ شانه‌کانی له‌شی مروفا نانوانیت ئەم فیتامینه بو‌خوی دروست بکات. بۆیه پیوسته هه‌ندیک له‌م فیتامینه له‌ناو خوارده‌مەنی‌دا بیت. ئەم فیتامینه به‌ تایه‌تی پیوسته. بو‌مندالی بو‌ئوه‌ی یاریسه‌ی بدات که هه‌راش و گه‌وره‌ بیت. به‌ پینچه‌وانه که‌م بوونی ئەم فیتامینه له‌ناو خوارده‌مەنی مندالی ده‌بیته‌ هۆی ئەوه‌ی هه‌راش بوونیان دوا بخات. هه‌میشه راییوفلیڤین پیوسته بو‌گه‌وره بوونی رووه‌ک و هه‌راش بوونیان.

له‌م خوارده‌مەنی‌انه‌ی خوارده‌دا فیتامین B2 زۆره:

۱ - جەرگ

۲ - هه‌ویر ترش yeast

۳ - له‌ گەنمدا هه‌یه واته له‌ناو نان و سه‌مون و به‌زه‌مه‌کانی گەنم.

۴ - هیلکه.

۵ - شیر.

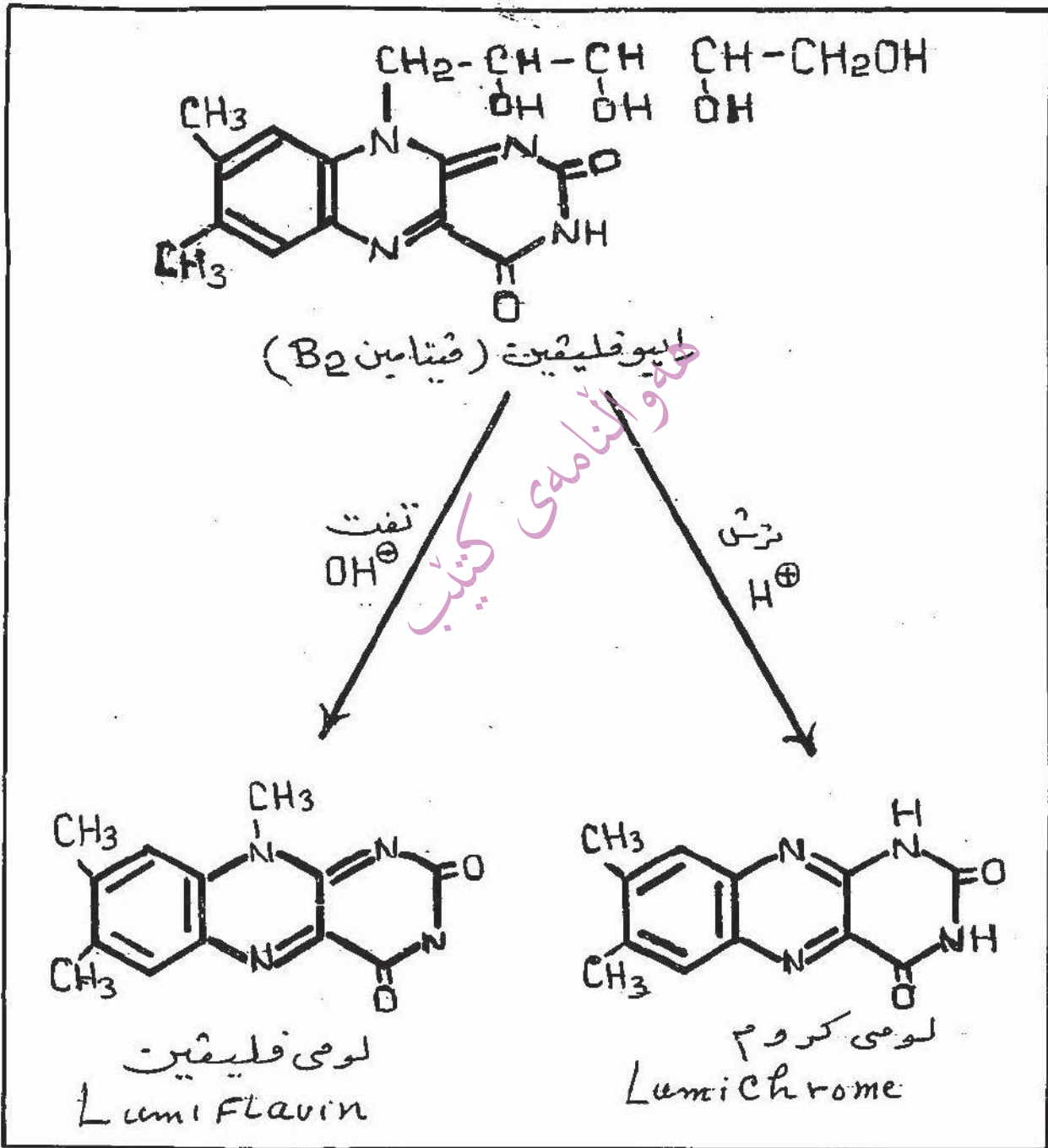
۶ - سه‌وزه‌ی تهر.

راییوفلیڤین له‌ شیوه‌ی چه‌پ و که‌پسول ده‌فروشریت له‌ درمه‌نخانه‌کان. له‌ کارگه‌ی دره‌مان سازی دروستی ده‌کەن و پوخته‌ ده‌کریت له‌ جوړیکی که‌رووی^(۱۸) سه‌وز که به‌ خینوی ده‌کەن، وه فیتامینه‌که‌ی لی پوخته‌ ده‌کەن چونکه که‌روه سه‌وزه‌که راییوفلیڤین دروست ده‌کات.

شایانی باسه که‌م خواردنی فیتامین B2 نای به‌ هۆی توش بوون به‌ نه‌خوشیه‌کی تایه‌تی وه‌کو «پلاجرا» بو‌وینه، به‌لام بو‌ زاناکان ناشکرا بوه که ئەم فیتامینه زۆر پیوسته بو‌هه‌راش بوونی مندالی و به‌چه‌کی زینده‌وه‌ره‌کان. له‌ لایه‌کی تره‌وه ناشکرا بوه که ئەو که‌سانه‌ی توشی نه‌خوشی «پلاجرا» وه‌با نه‌خوشی «به‌ری

برون بووه که رایبوفلیشین به شیوه‌ی یکی پتی له خوارده‌مه‌نیدا نی‌یه. نه‌وی له خوارده‌مه‌نیدا دوزرا‌بووه چهن ئاوژته‌به‌ک بوون نزیک به فورمیولای رایبوفلیشین له خواروه ده‌ستوری فورمیولای رایبوفلیشین ده‌نورسین له‌گه‌ل دوو ماده‌ی تری نزیک به رایبوفلیشین: -

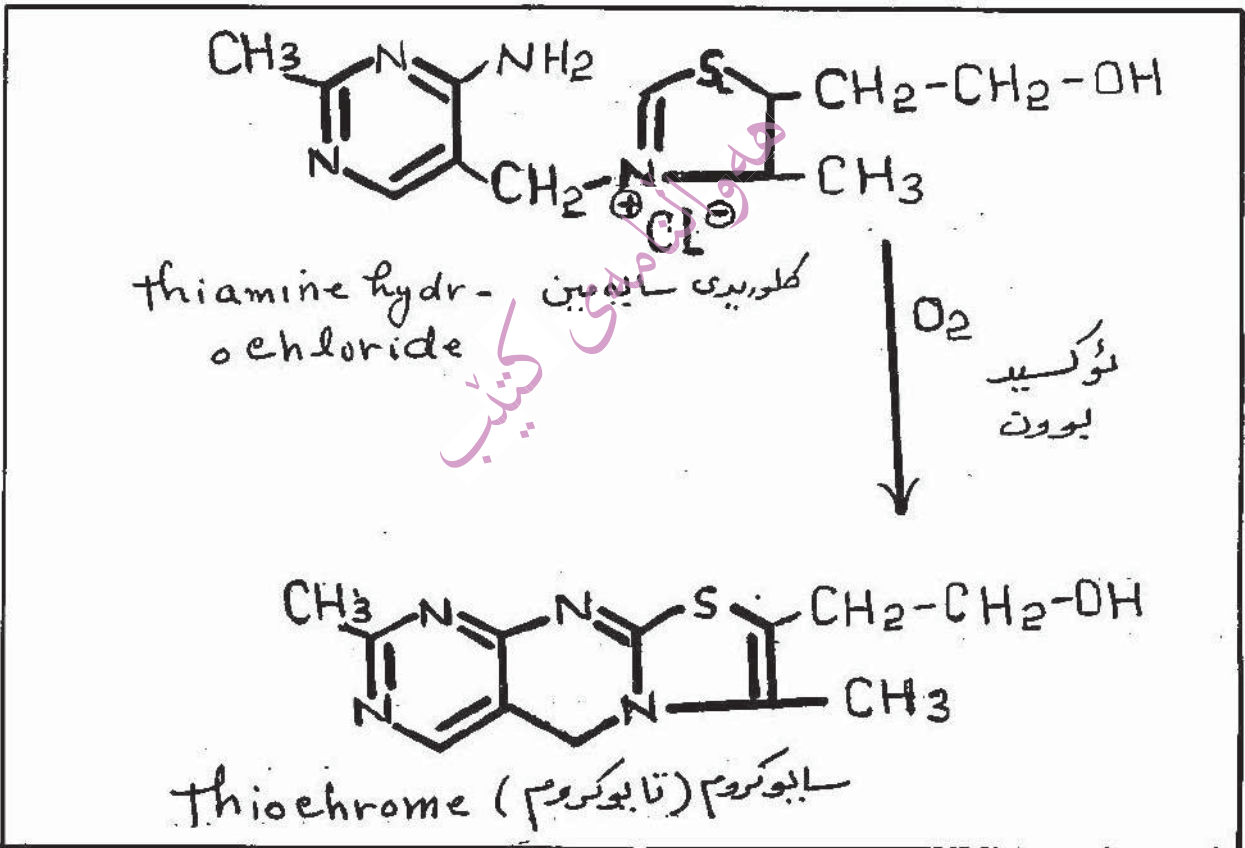
به‌ری، ده‌بن هه‌میشه رایبوفلیشین له له‌شیاندا که‌مه به‌لام به‌تنها که‌م بوونی رایبوفلیشین نایی به‌ه‌لگه‌ی نه‌و نه‌خوشیانه. پیکهاتوی ته‌م فیتامینه له لایهن کوهن Kuhn دوزراوه‌ته‌وه. له پاشان کوهن له‌گه‌ل ره‌فیککی که ناوی کاره‌ر Karrer بوو توانیان ماده‌که ناماده بکه‌ن له لاپوردا. له‌پاشان بوژماره‌به‌ک له زاناکان

دهكرت بۇ ئەھۋى بزانين چەندىك له فېتامين سايه مين^(١٩) ھەبە لەناو خوار دەمەنپەكاندا .

فېتامين سايه مين زۇر خوگره^(٢٠) Stable لەناو شلاوى ترشدا ناگسوزىست و نىك ناچىت ، بەلام لەناو شلاوى گەرمى (شەلكەلېدا) قولەويدا^(٢١) (تفتى) خوى راگير ناكات و نىك دەچىت . نىك چوونى پىكھاتوى فېتامينه كه بى سوودى دەكات و بەلكو دەبىتە ماددەبەكى زيان بەخش بۇزىان . ھەموو زىندەھەرىك جگە لەوانەى «كاويزۇكەرن»^(٢٢) پىوستيان بە خواردى «سايه مين» ھەبە چونكە ئەو زىندەھورانه ناتوانن ئەم فېتامينه دروست بكەن لەناو شانەكانى لەشياندا .
كەم بوونى دەيا نەبوونى ئەم فېتامينه واتە سايه مين دەبىتە

سايه مين بۇ بەكەم جار بە شىرەبەكى پەتى ئەمادەكرا له لاينە زاناي ھولەندى جەنسن Janson ، له ھەمان كاتا ئەم ماددەبە ئەمادەكرا له لاينە زاناي ئەلمەمان «ر-ر- وىليامز» و ھاوپرىكانى بەرە . ئەم زانايانە توانيان فېتامينى سايه مين له كەپەكى برنج پوختەو پەتى بگرنەو .
گەلنىك كەس بەشدار بوون له دوزىنەھەى پىكھاتوى ئەم فېتامينه رەكو وىنداوس Windaus كلارك Clark گورين Gurin وە وىليامز Willeams ھاوپرىكانيان دەستورى كىمياى خوارەھەيان دوزىنەھەى بۇ سايه مين : -

ھوى تووش بوونى مرۇف بە نەخوشى «بەرى بەرى» Beriberi نەخوشى «بەرى بەرى» له مېژەو ناسراوہ له لاينە مرۇفەھەو بەتايىھەتى لەو ولاتانەى كه گەلەكانيان لەسەر خواردى برنج بەراھەى بەكەم دەژين . نىشانەكانى نەخوشى بەرى بەرى

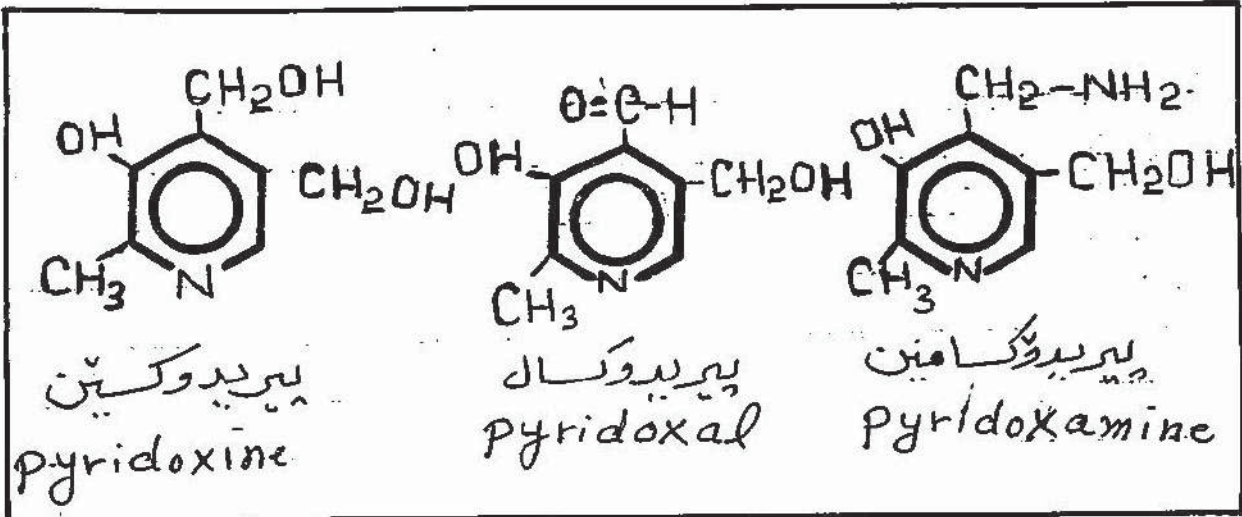
ئەم كارلىكە كىمياىيەى سايه مين كه له سەرەھە نووسراوہ زۇر بە سووھە بۇشى كردنەھەى سايه مين . رەنگى سايوكروم شىنە واتە بە گونسەرى رادەى شىنېتى سەرەھە دەتوانين بزانين چەندىك (سايه مين) سان ھەبە . ئەم جوړە تاقى كردنەھەى له لابۇردا

ئەمانەى خوارەون: -
 ۱ - ئارەزۈونە كۆردن لە خواردن واتە بى ئىشتەلى.
 ۲ - بى ھىزى.
 ۳ - كەم خەۋى.
 ۴ - زوۋ توۋرە بوون و توۋرە بوون بەبى ھۆ، واتە نەخۇش
 ۵ - دەبىت.
 ۶ - دەبىت.
 ۷ - قاق و دەستى نەخۇش ھەندىك جار دەپەنمىت^(۱۲)
 ۸ - ماسولكە كانى نەخۇش دەئىشىن.
 ئەۋەى شاپانى باسە نەخۇشى بەرى بەرى دوو جورى ھەپە:
 ۱ - بەرى بەرى تەر.
 ۲ - «بەرى بەرى» وشك.
 ھەر پزىشك دەزانى ئەم دوو جورە نەخۇشە لەپەك جىا
 بىكائەۋە.
 پاش ئەۋەى زانىمان كە ساپەمىن چۆن دۇزراپەرە پىكھاتوى
 چى يەۋچ نەخۇشەك توۋشى مروف دەبىت لە ئەنجامى كەم
 خواردنى، يا نەبۈنى ئەم فېتامىنە لە لەشدا، ئەمجار پىسار
 دەكەين ئايا ئەم فېتامىنە لەناو چ جورە خواردەمەنەك زۆرە لەناو
 كام خواردەمەنەك نىپە؟ ۋەپا كەمە.

ئەم فېتامىنە بە رىزەبەكى بەرز لە تۈنكىلى گەنم و جوو
 بىرئىچ دا ھەپە، واتە لە كەپەكى ئاردا بىرئىچدا زۆرە. كەچى
 خەلكى سودى لى ۋە رىساگىرىت چۈنكە ھەرۋە كىر گوتىمان ئاردا
 دەپىزەنەۋە پىش ئەۋەى بىكەن بە نان ۋە كەپەكە كەى فرى ئەدەن،
 ھەمىشە كەپەكى بىرئىچىش فرى دەدەرىت بى گومان. ھەر ۋە كۆلە
 ۋلاتە پىش كەۋتەۋە كاندا كىرۋىۋىانە بە عادەت ئىمەش دەتوانىن
 ھەندىك لەم فېتامىنە گىرنگە لەگەل ئاردا تىكەل بىكەن پىش
 ئەۋەى بىرۋىشە نائەۋاكان ۋە خەلەكە كە. بەم جورە ماددەى
 ساپەمىن دەگەرىنەۋە ناو ئاردا كە.

گۆشت بە ھەموو جورە كانى واتە گۆشتى ۋولاغ ۋ ماسى و
 پەلەر^(۱۳) ھەموو لەشنىك لە ساپەمىن بىن تى دا ھەپە. ھەر ۋەھا
 شىرى نازەبىش كەمىك لەم فېتامىنەى تى دا ھەپە.
 ۷ - پىرىدوكسىن (فېتامىن B6) Pyridoxine :

لەسالى ۱۹۳۸ ز ئەم فېتامىنە دۇزراپەرە لە ھەۋىر توش پوختە
 كراۋە بەشىكى گىرنگى فېتامىن B- كۆمپلەكە. شاپانى باسە دوو
 ئاۋىتە ھەن كە زۆر پىكھاتوىيان لە پىكھاتوى پىرىدوكسىن
 دەچىت ۋە ھەمىشە سوۋدىيان بۇ تەندروستى ھەر ۋە كۆرۈ سوۋدى
 پىرىدوكسىن ۋاىە. لە خوارەۋە دەستوروى كىمىيالى پىرىدوكسىن
 لەگەل ئەۋ دوو ئاۋىتەى كە لە سەرۋە باسمان كۆردن دەنرۋىس:

برو له مه و دوا دوزرايه وه كه جوړه به كتر يايه كه له ناو ريخولده دا ده ژنت و ده تواني پيريدوكسين دروست بكات. له گه ل نه مه بشدا هم مه سه له يه هيشا به ته واوي پروون نه بوته وه.

فيتامين B6 له ناو دانه ويله دا زوره به تايه تي له ناو چه كه ره ي توډا^(TV) وه كو گه نم و جوو گه نمه شامي. به شيكي زوريش له م فيتامينه له ناو هيلكه و گوشت و جهرگ و گورچيله دا هه به.

۸ - کوپه ل نه مين (فيتامين B12) Cobalam ine :

له سالي ۱۹۴۸ ز. بو په کم جار فيتامين B12 پوخته کړاو به شيوه يه کي په تي و بللوري خه ست کړا له لايه ن دوو جون (تبيي)⁽¹⁸⁾ جياواز له زاناياني کيمياي به ناويانگه جونيكيان (تبييکيان) له ټينگلتره بوون به سه روکايه تي ئي. ليستر سميت E. Lester smith جوته کي (تبه کي) تري له نه ميريکا بوون به سه روکايه تي ريكس Riekes هه ردوو جون (تپ) له فيتامين B12 ده کولانه وه به بي نه وه ي هيجيان ناگاداري له وي تريان بييت. هه لايه کي له م دوو جوته فيتامين B12 بان خو شه و خه ست کړد له جوړه به کتر يايه ک. فورميولاي ده ستوري کيمياي هم فيتامينه زور نالزواوي به، به لام دوزراوه ته وه و به م شيوه ي خواره وه به: -

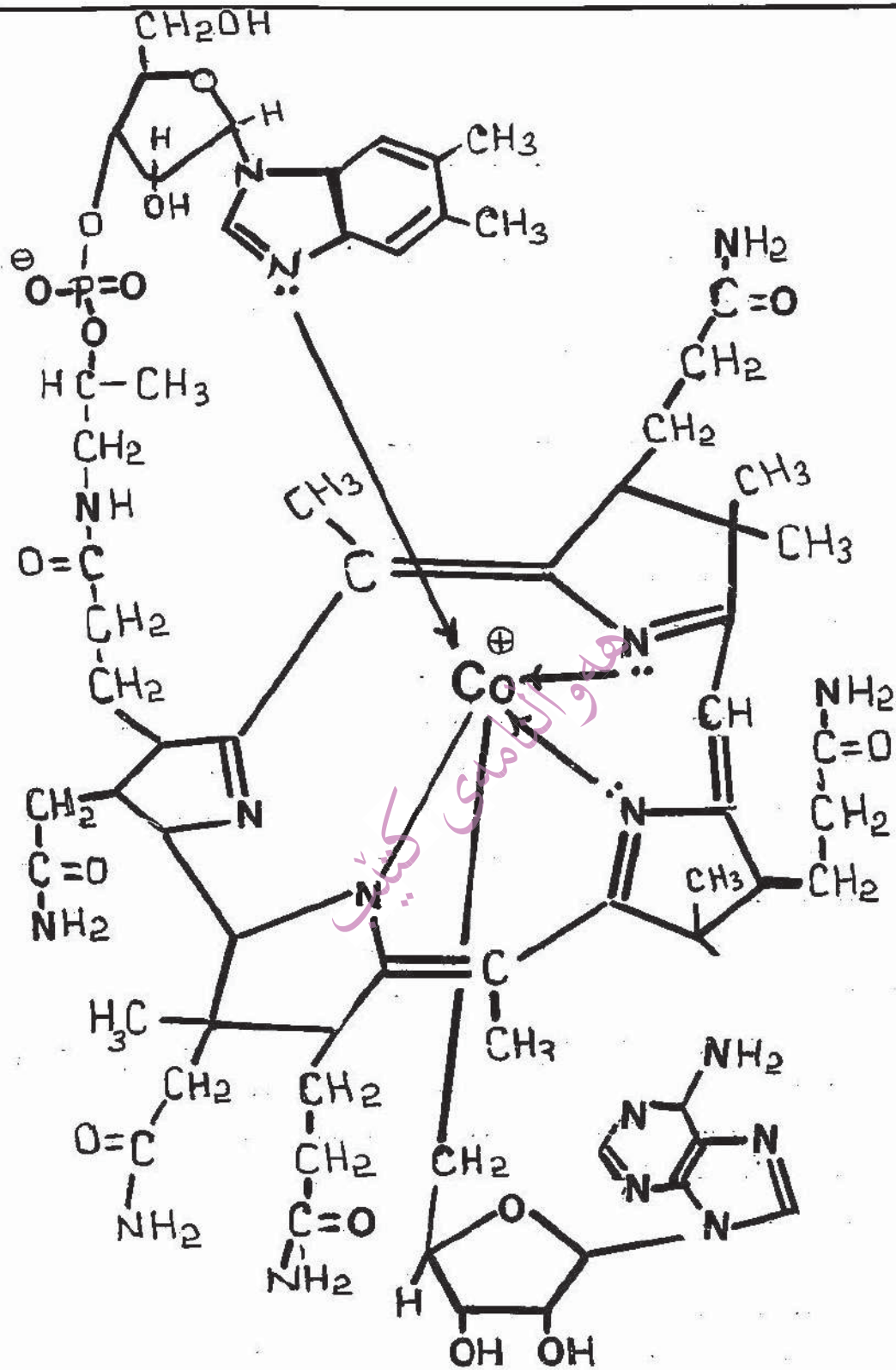
همه فيتامينه وه کسو ده بييت له فورميولا که يدا توخمي کوزالت ي نيادا هه به. شاياني باسه له شي مروفي و هه مو زينده وه ره کان تواناي دروست کړدني هم فيتامينه بان ني به. نه نها به ک جوړ به کتر ياي تايه تي هه به که له ناو خو ولدا ده ژي و تواناي دروست کړدني فيتامين B12 ي هه به. وانه فيتامين B12 ناماده ده کريت له لايه ن کومپا نيه کاني ده رمان سازيه وه به ه وي به خيو کړدني و زور کړدني هم جوړه به کتر يايه. (کو تايي به شي په کمه)

هم سي ناو تانه ي سه ره وه به په که وه پييان ده لني فيتامين B6. له راستيدا ماده کاني سه ره وه هيجيان کاري فيتامين ناتوانين بيين به نه نها. ده بي هه سي کيان به په که وه بن بو نه وه ي کاري فيتامين B6 به خشن.

که م خوار دني فيتامين B6 له گه ل خواره مه ني دا نايته ه وي تروش بوون به نمخوشيه کي تايه تي وه کو فيتامينه کاني تر. به لام که م خوار دني هم فيتامينه چن نيشانه په کي هه به وه کو: -

- ۱ - که م خو يني.
- ۲ - زوو توډره بوون (عه صه بي).
- ۳ - سوور هه لنگه پاني پيستي ده ست و قاچ و برژانه وه ي په نه چه کان.
- ۴ - له مندا لا هه نديک جار که م بووني فيتامين B6 ده نيته ه وي هه راش نه بووني و دره نگه بالغ بووني.
- ۵ - هه نديک جار مروفي نمخوش به که ميه تي فيتامين B6 له له شيا دلي هه ل نه شيويت و ده رشينه وه و ناره زوي خواره مه مني ناکات.
- ۶ - هه نديک جار قورگه و چاوي نمخوش ده سو نيته وه.⁽¹⁹⁾

تا ئيستا ناشکرا نه بوه که تايان چه نديک له فيتامين B6 بيويته بو مروفي بيخوات هه مو روژنيک. هه نديک له زاناکان و پسپوره کاني خواره مه مني له و بروايه دان که پيريدوکسين له له شي مروفا دروست ده نيته به گوپره ي نه وه که گه ليک جار مادده ي ترشي (۴ - پيريدوکسين Pyridoxine Aeid - 4) له ناو ميزي مروفا دوزراوه ته وه. شاياني باسه هم مادده ي که له دوايدا باس کړا له پيريدوکسين په يدا ده نيته له ناو شانه کاندا. نه گه ر هاتوو چه نيته ي ترشي (۴ - پيريدوکسين) له ناو ميزدا زيادتر بوو له چه نيته ي فيتامين B6 که نه و مروفا ده بخوات، نه وه نه مه ده گه په نيته که هه نديک له فيتامين B6 له ناو له شدا ده بي دروست بيته. نه وه

قینا مینی B₁₂

رهق نابن و گهلیک جار دهپته هوی ئیفلیجی نهو منداله.
خودان بهبهر ههتاو تیماریکی زور بهکاره بو نم نهخوشیه.
نکایه سهیری باسی فیتامین - D بکه له لاپههکانی
نایندهدا.

۴ - فیتامین Vitamin: نم ناوه له سالی (۱۹۱۲ز) دا دانرا له
لایهن کاسیمیر فهنک Caslmir Funk وه به واتای «پیویست
بو ژیان» داریژراوه.

۵ - تیروانی = نظریه Theory

۶ - بهری بهری = نهخوشیهکی تاییهیه به کهمیهتی فیتامین
- B دا باسی دهکهین له مهودوا.

۷ - سهراوهی سروشتی = مصدر طبیعی.

۸ - کوئهنزیم Coenzyme: دهتوانین به کوردی ناوی بنین
«هاوئهنزیم» چونکه نم ماددانه هاویری ئهنزیمه، بهی
بوونی ئهنزیم کاری خوی جی بهجی ناکات.

۹ - کارلیک = تفاعل، کارلیکی کیمیایی = تفاعل
کیمیایی.

۱۰ - فورمیولا = دهستور = یاسای کیمیایی = القانون
الکیمیایی أو الصیفة الکیمیائية.

۱۱ - بهکتریا: Bacteria گیان له بهریکی میکروسکوییه واته
تهنها به زهرهین دهپنریت. جورو چهشنی بهکتریا زورن
ههندیکیان سوود بهخشن به مروف. وه ههندیکیان
زهرو هوی نهخوشین. نهو بهکتریایاتهی که مروف
نهخوش دهخه ن بیان دهلین میکروب Microbes

۱ - خوراک = نهوی دهخوریت.

= خواردنیکی تاییهت = راشن Rashin

۲ - نهسکه رپووت = أسقربوط: له میژهوه نم نهخوشیه
ناسراوه.

پیش نهوی فیتامینهکان بدوزرینهوه نهخوشی
نهسکه رپووت توشی نهو جوره کهسانه دهبوو که میوه
سهوزیان نهدهخوارد، وه کو نهو کهشتیوانانهی که
ویل بوون بهدوای ژیانانا بو ماوهیهکی زور بهناو دهیاداو
له خواردنی میوهوه سهوزی دهبران. ههتا ماوهیهکی ناوی
نهخوشیه کهیان نا به «نهخوشی کهشتیوان» چونکه به
زوری توشی نهوان دهبوو. هوی نم نهخوشیهش برینه
له کهم خواردنی فیتامین - C. له لاپههکانی نایندهدا باسی
نم فیتامینه بهدریزی دهکهین. نیشانهکانی نهسکه رپووت
نهمانهیه: -

۱ - ههست کردن به لاوازی گشتی، وه رهنگ پروکان.

۲ - ههست به تازار له جومگه و هردوو لاقدا دهکرت.

۳ - سووتاندنهوه ناوسانی پوک، وه ههوکردنی
ددانهکان.

۴ - کهم نارهزوکردنی خواردن و کیش کهم بوونهوه.
بو خوپاراستن له نهخوشیه پیویسته مروف به بهرهوام
فیتامین - C بخوات.

۳ - ئیسکه نهرمه: الکساج - بهتایهتی توشی مندال دهپت
به هوی کهم بوونی فیتامین - D له لهشیاندا. ئیسکهکانیان

۱۲ - خروله سپهكان: كريات الدم البيضاء. خروله كانى
خوين دوو جورن: -

ا - خروله سووره كان Red Cell

ب - خروله سپهكان Wite Cell

خروله سووره كان ناسيان تياا هه به و نوکسجين
ده گوازيشه وه له سپهكانه وه بو ناوشانه كان كه چى خروله
سپهكان ميكروبه كانى نه خووشى ده كوژن.

۱۳ - نيكوتين، Nicotin: هم مادده به له تاو توتن دا هه به

۱۴ - نه زيف: نزيف: خوين به ريوون.

۱۵ - هه نديك جار پيسايى نه خووش رهش داده گيرسيه
چونكه خوينه كه ناوى كوژن ده بيت.

۱۶ - تريپتوفان: به كيكه له ترشه نه مينيه كانى له شى
مروڤ.

۱۷ - نوردوكا = ممسكر.

۱۸ - كه رووى سهوز = Mold = طحالب.

۱۹ - ساپه مين = Thiamine

۲۰ - خوگر = ثابت، به ناسانى پيكهاتوى تيك ناچيت

۲۱ - قلووى = وانه زور تفت وه كو NaOH وه KOH

۲۲ - كاوپرگه ر = مجتر.

۲۳ - ده په نميت = نه ستور ده بيت = يتفخ، يورم

۲۴ - په له وه ر = طير (طير).

۲۵ - ده سوتيه وه = يله تهب.

۲۶ - دانه ويله = حبوب.

۲۷ - توو = بدور.

۲۸ - جون = مجموعه.

تكاپه، نه وانه ي باس و وتارمان بو ده نيرن، په پيره وى هم دوو
خاله بكن: -

۱ - باسه كه به خه تيكى خوش بنووسن و دابركردنى (تقطيع)
وشه كان بو نيمه به جنى بهيلن.

۲ - باسه كه به رينووسى تازه ي كوږ بنووسن.

ثمة نوعان من الفيتامينات :

- ١ - الفيتامينات التي تذوب في الماء
 - ٢ - الفيتامينات التي لا تذوب في الماء ولكنها تذوب في الدهون
- وعلى المرء تناول الفيتامينات كل يوم لانه لا يمكن الاحتفاظ بتلك الفيتامينات في الجسم بل انها تفرز او تطرح خارج مع البول والغائط، وتحتفظ بالفيتامينات التي تذوب في الدمون في جسم الانسان لمدة من الزمن، ويذكر الباحث اسماء الفيتامينات التي تذوب في الماء والتي تذوب في الدهون ثم يتطرق الى مجموعة فيتامين B وتركيباتها، ويمكن الحصول عليها في الصيدليات على شكل حبوب او كبسولات، ولا يجوز شراء الادوية والفيتامينات دون استشارة طبية لانها تلحق الضرر بالمرء كون هذه الفيتامينات تساعد الانزيمات، لان الانزيمات لا تستطيع ان تتفاعل دون مساعدة فيتامينات خاصة. كما ان هذا الفيتامين B كومبليكس يتكون من ثماني مركبات وهي :

حامض بانتوثنيك، حامض نايكوتنيك، زايوفليثين، ثايبين، بايوتين، حامض فوليك، كوبل أفين، والي جانب هذه الفيتامينات يتحدث الباحث عن مادة اخرى تسمى (كولين) والتي لا تعتبر فيتامين بقدر ما هي موجودة مع فيتامين B كومبليكس لانها غير موجودة في الخلايا بشكل مساعد للانزيم، وازافة الى هذه المادة يتناول الدكتور ذنون مادة اخرى تسمى ثينوسيتول، ولا نسي بان مصدر غشاء فيتامين B هو الخميرة ثم الكبد ودقيق الحنطة والشعير.

يتطرق الباحث الى كل فيتامين ومادة بشكل مفصل ويبحث عن مكوناتها وفوائدها والمواد التي تكون غنية بها. وفي ختام بحثه يشرح المصطلحات العلمية التي استخدمها في سياق بحثه، ولا نسي بانه عزز دراسته ببعض الصور التخطيطية ليفظ القاريء بنفسه على فيتامين B-2 مثلاً لانه من الفيتامينات المعقدة جداً ولكنه اكتشف من قبل فريقين مختلفين من علماء الكيمياء.

يتناول البحث الفيتامينات بشكل مفصل ولاسيما تركيباتها الكيميائية وعلاقة كل فيتامين بالصحة، كما يتناول المواد الغذائية الغنية بالفيتامينات والامراض التي تصيب جسم الانسان من جراء قلة الفيتامينات.

في البداية يفرد الباحث مقدمة لدرسته ويلقي الضوء على اكتشاف الفيتامينات حيث ان العالم البيولوجي ماجندلي اول من اجري تجربة على مجموعة من الحيوانات في مختبره الخاص واكتشف بان بعض المواد الغذائية تفتقر الى عوامل منشطة لصحة الانسان وتقويتها، ومن بعد هذا العالم جاء ليونين فاعاد تجارب ماجندلي السابقة وهو ايضا لم يستطع ان يكتشف الاسباب التي ان جاء بكلها رنيك واجري تجربة جديدة واستخدم في تربية صغار الفأر مواد خاصة فلم يحصل على نتيجة مرضية فاضطر ان يعطيها الحليب الطازج فوجد ان صحتها قد تحسنت لذا اكتشف ان في الحليب مادة تزدى الى تحسين وتطوير صحة الفئران.

كما ان هوبكنز وضع بان هناك عدة امراض تصيب البعض وانها ناتجة عن قلة تناول بعض الاطعمة، وقد ظهر اسم فيتامين منذ ذلك الوقت.

وقد قرر العلماء تسمية المادة التي تؤدي الى نمو الجسم وتقوية الجسم وتحسين صحة الانسان بالفيتامين Vitamin وهذه المادة موجودة في الحليب.

بعد ذلك ينتقل الباحث الى نظرية الفيتامينات التي تعتبر مادة مفيدة وضرورية لجسم الانسان، فاذا لم يتناولها الانسان او يقلل منها فيصاب ببعض الامراض الخاصة كمرض اسقربوط والكساح. ثم يشرح لنا كلمة فيتامين التي تتكون من مقطعين VII بمعنى الضروري وامين amine التي تتكون من نوع عضوي حيث ان جميعها فيها المجموعة الامينية (NH2).

نآگ وگوری تهکنولوژی

ئه نوهر قهره داغی- به غذا

ئه م باسهش ئه و گواستهوهیه که له ناوهند ئه و ولاتانه دا رو ئه دات که جیاوازی پلهی پیشکه و تنی پیشه سازی و ئابوریان تی دا ههیه .
زانای ئیتالی (جیوفانی پیتهر لونگی)^(۲) چهند بلاوگه (CHANNEL) به کی تو مار کرده بو گواستهوهی تکنولوجی .
که ژماره (۱) ده ریان ئه خات .

- شتومه کی مادی MATERIAL OBJECT

- به رههم (به رههمی ته و اوکراویان نیمچه ته و او

- ئامیر (به ته و اوی یان بهش بهش) EQUIPMENT

- به لگه نامه DOCUMENTATION

- به خو برای (کتیبو، ریبورتوو، ژونال . . .)

- نیمچه قه ده غه (مافی دورستکردن و نه خشه و دیزاین و

ورده کاری به رههمه که RESTRICTED

- مروف .

خویندن و تو یزینته وه - STUDY - EDUCATION

بو پرسه دانان CONSUL TANCY

ئیشکردن و به کریگرتن EMPLOYMENT

مه بهست له به رههمه ته و اوکراوه کان ئه و شتانهیه . که به ته و اوکراوی له ولاتیکه وه ئه هینرین بو ولاتیکی که که وه کو

ئاشکرایه که زور له خوینده واره به ریزه کانی گو فاری «پروشنیبری نوی» خوشه و بست زور شتیان بیستوهو خویندوته وه له باره ی گواستهوهی تکنولوجیه وه ئه م باسهش کورته هه ولیکه بو رو نکردنه وه کو کردنه وهی هه ندی له و بیرو رابانه ی بلا وکراونه ته وه له سه ری .

به شی به که م: -

مه بهست له وشه ی تکنولوزی بریتیه له زانینی کردن و

پیک هینانی گشت ئه و کارانه ی په یوه ندیان هه به به چالاکی

ئابووری به وه، ئه مهش ته نها دورست کردن و گو رینی

به رههم ناگه به نیت .

به لکو به کارهینانی هه موو زانست و زانیاری و

پیشکه و تیکی دهست که وتو ئه گریته وه بو ئاماده کردن و

دورستکردن و پیشکهش کردنی ئامیرو به رههم و چالاکی

ئابووری واته گشت خزمه ته کانی شی ئه گریته وه گواستهوهی

تکنولوزی به وه ئه وتریت که زانینی به رههمه پیشه سازی به کان

یا (پروسیسه) کانیا ن یان ریزه کانی خسته به رههمیان

بگو یزینته وه له و شوینته وه تیا ده رکه وت وه نه شو نمای کرده بو

شوین و جیگایه کی دیکه ئه مهش له وانه به له ولاتیکه وه بو

ولاتیکی تر بیت یان له شوین و به شبکی ولاتیکه وه بیت بو

شوین و به شبکی دیکه ی هه مان ولات و مه بهستی تایه تی

نامیرو ئوتومبیل و فروکەو وینە ی نیمچه ئەواو کراوە کانی ش
 تە لە فزیونیکە کە پارچە کانی لە ولاتیکی دیکەو بەئێزین . بو
 ئەو ولاتە ی تی دا کۆنە کرینەو . یان (ئەیرکز ندیشین کە
 قاوغو هەمو پارچە کانی لە ناو ولاتیکی دورست کرابیت و بە
 تەنها (کومپریەر) کە لە ولاتیکی دیکەو بۆی بەئێزیت
 مەبەست لە نامیرەکان هەمو (مکائین و معدات) ئەگریتەو
 کە پیوستی بو بە کارهێنان یان بو دورست کردنی بەرھەم
 کە هەر وەکو بەرھەم یان بەتەواو کراوی ئەهینرین یان
 بەنیمچە تەواو کراوی بەلگەنامە هەموو ئەو نەخشەو نوسراو
 و دەرهینان و پەراوکانە ئەگریتەو کە دانراون بو پینکھینانی ئەو
 نامیرو بەرھەمو هەندیک لەمانە شتی گشتین واتە وەرگرتن و
 کرینان زور هەرزان و ناسانە هەندیکیان نیمچە
 قەدەغە کراون واتە تەنها بەشیکی کەمیان ئەخەرتە ناو دەستی
 کرپار، یان ئەبیت کرپار بەلین بدات کەوا نەبدات بە هیچ
 لایەکی کەو هەر وەها هەندی لەو بەلگەنامانە بە هیچ
 کلوجیک بە کەسی نادات ولات و کومپانی دورستکەر
 چونکە ئەو تکتولوجیە ی لا زور گرنگو بریتی بە لە چەندەها
 ساتی هەول و تەقەلای . سوو دەکانیشی پەپووەندیان بە زور
 بە کارهینانی دیکەو هەبە . رولی مرویش زور گەورەبە ئە
 گوێزانەوێ تکتولوجی دا بووینە ئەو کەسانە بەشدار ئەبن لە
 کونگرەو کورس و سیمینارەکان یان ئەو قوتابیانە ی خویندنی
 تاییەتی بەرزیا ن لە ولاتیکی پیشکەوتوو تەواو ئەکەن دینەو
 بو بە کارهینانی زانیاریەکانیان لە ولاتە کە ی خویان دا یان
 ئەوانە ی بە ئەنجاسی مانەو و ئشکردن لە ولاتیکی
 پیشەسازی پیشکەوتوو ئەبنە پەپور لە هەندی بەشی زانیان
 ئەگەرینەو بو ولاتی خویان . هەر وەها لە کاتی کرین و
 هینانی هەندی نامیردا لە ولاتیکەو بو ولاتیکی دیکە
 ریک کەوتن ئەبیت لەسەر ئەوێ ولاتی فروشیار چەن
 پەپوریکێ خوی ئبیریت لەگەل نامیرەکان دا بو
 ئاگاداری کردن و دامەزراندنی نامیرەکانی دا مەشق پی کردنی
 سەرتایی کادری کانی کرپار یان کرپار پیش هاتی نامیرەکان
 چەند پەپوریکێ خوی ئەبیریت بو ولاتە کە ی دیکە بو

ئەوێ مەشق بکەن و شارەزای پە ی دا بکەن لە بارە ی
 کردنەو و بەستنەو و ئیش پی کردنی نامیرەکانەو پیش
 هینانیا ن بو ولاتی کرپار، لەم بارە یو دەرفەت هەبە بو وتی
 زور و رده کاری کە پەپووەندیان هەبە بە رادە ی سوو وەرگرتنی
 ئەو کەسانە ی ئەبیریت بو ولاتیکی تر بو مەشق کردن و
 شارەزابون و چون ئەمە بەستراو بە پلە ی زانیانەو نامادە یان
 بو بە کارهینانی ئەو هەلە ی بویان تەرخان کراو . تا چ
 رادە یە ک خویان ماندو ئەکەن و بە پرسیارو لیکۆلینەو وشت
 پی نینی بە سوووە چون هەندی لەو کەسانە خویان بە
 شتی کەو خەریک ئەکەن و کاتەکانیان بە فیرو ئەبەنە سەر و
 بەم جوو مەرجی تەرخان کردنی ئەو هەلانی ئەبیریت سەر
 لەلایەن کومپانیای فروشیاری تکتولوجیە کەو چونکە تا
 پەپورکانی ولاتی کرپار کە مەتر فیر بین و شارەزابان کە مەتر
 بر و هەمیشە پیوستیان بە مان پی زوتر ئەبیت و سپرو
 کەرەسە ی نامیرەکان زورتر ئەبیت بگورین هەر وەها هەندی
 جاریش ئەو پەپورانە ی ئەهینرین بە شیوہ ی لی پەرسراو
 CONSULTANT بە شیوہ یگی ورد هەل نەبژێردراون یان
 زمان نەزانین ئەبیتە هزی سوو لی وەر نەگرتن لی یان بە
 شیوہ یە ک تەواو جگە لە بلاوگەکانی گواستەوێ تکتەلوجی
 کە ژمارە (۱) پیشانی دان چەند هیزیکێ پال پپووەنەر، هەن
 کە پیشان ئەوتیریت ئەزانسە (AGENCY) کانی گواستەوێ
 تکتولوجی وە کۆ لە ژمارە (۲) دا .

- بە کارهینە رانی ناوخو LOCAL USERS
- ریکخراو بەرھەم دروستکە رانی ناوخو
- LOCAL PRODUCTION ORGANIZATIONS
- ریکخراو و کومپانیە جیھانیەکان
- TRANSNATIONAL ONTERNTIONAL

بە کارهینە رانی ناوخو دانیشوان و ریکخراو
 پیشەسازیەکانی ولاتیک ئەگریتەو کە بەرھەم ئەکرن و
 بەکساری ئەهینن ریک خراو بەرھەم دورست کە رانی

نه گهرننه وه که ریگای دورستکردنی نامبرو بهرهمه میان نه دریتی به نهجامی ریگانامه (LICENCE) پان نازانسی AGENCY پان (قونتهرات = CONTRACT) ههروهه ریگ خراو کومپانیه جهانیهکان نهوانه نه گرننه وه که له ناوهند دوو پان چهند ولاتیکا کار نه گرن و ریگ نه کون بو دورست کردنی بهرهمه نیک به جرتنه پان به ههمریان (ئیدکووست) (۲) له توژیینه ره به کجا نه ژانسی گوژیهره وهی تکنولوجی به بویه به کی کومه لایه تی دانناوه که به هوی نهو مهرجانیه خواره وه هه لئه سی به هه ل بژاردن و خستنه کاری ریازیکی نایه تی بو جی به جی کردنی مه به سته که ی.

- سوودی خوی نی دا بیت له گواستنه وه که دا INTEREST
- دهسته لاتی (رامباری نابوری)... هه بیت POWER
- توانا (CAPABILITY) ی (راگه یانند، ریگ خستی)
- زانیاری... هه بیت بو هینانه ی دی گواستنه وه که.

ناشکرابه که یارمه نی ده ریگی کاریگه ره له ههمو گواستنه وه به کی تکنه لوجیا راده وه پله ی زانیاری نهو ریگ خراو ولاته به که تکنه لوجیه که نه دات و نه وهی وه ری نه گرنه. بو ونه تکنه لوجی نامبرینی بهرهمه هینه ره وه کو نه پژه به ک ده رخراوه (۴) که له ژماره (۳) دا پیشانه نه دریت.

(ژماره ۳)

بی گوره به که لک نری که INNOVATE
نه خشی کردنی دارپژه DESIGN
دروستی بکه BUILD
باشتری که IMPROVE
بی به پرپوه MANAGE
چاودیری بکه INSPECT
ناگاداری بکه له که موکوری MAINTAIN
نیشی بی بکه OPERATE

گهر (وه رگری تکنولوجی) نهو نامبری بهرهمه به وهنگاوانه دا بروات له نه جامدا دهسته لاتیکی تهواو په پدا نه کات. به سهر تکنولوجیه که داو به پیچه وانیه نه وه وه گهر هه ولی بازدان بدات به سهر نهو پله ی ههنگاوانه دا. نووشی قورت و دواکه وتین نه بیت زوتیر بیرین (۳) هه ره له بهر نه وه به که پیسته له سهر پسه پوره کانی ولاتی کریار نهو پله ی ههنگاوانه به شپوه کی وردوو بیسلیکراوه بیرن تا له ههمو ههنگاویدا باری نابوری بوون و نه بیرون مه شتی بی کردن و ناساده کردنی کادر ریولیکی تهواریان بدریتی بی گومان له ههمو گهل و کومه نیکا چهنده ها پیداوستی هه به وه هست کردن بهو پیداوستیانه له لایه ن پسه پوره کانی ولاته وه به په کهم ههنگاوی گواستنه وهی تکنولوجی دانه نریت و له لوزیک گواستنه وه دا، په کی له گرنگترین کاری هه ل بژاردنی به ک له دوا ی به کی نهو پیداوستیانه به چونکه زور که رت بریاردان له سهر هینانی کام نامبر، پان، بهرهمه (هتد) بریتی نه بیت.

به به ره وه پیشه سازی چوونیکی ریگونیگ پان نه بیت هوی سه غله تی و قورت دروست کردن له و ریازده دا، له پاش دیاری کردنی نهو بهرهمه پان نهو نامبری بهرهمه دروستکهره وهنگاوی دوهم بریتی نه بیت له نه تکنولوجی ییکانی دروست کرد نیو به کارهینانی.

PRODUCTION AND UTILIZATION TECHNOLOGIES

واته له وانیه به نهو بهرهمه ته نهها به ک چاره سهری تکنیکی بوویت (وه کو سیسته میکی هاتوو چو کردن به فروکه) پان کومه لی له جیاتی (ALTERNATIVES) هه بیت (هه ره وه کو هه ل بژاردنی دروستکردنی پیشه سازی خواره ده مه نی له نه تکنولوجی ییکانی کشتوکالا). له بهر ناسانی ونه هینانه وه لیره دا باسی ههنگاوه کانی گواستنه وهی نه تکنولوجی نامبرینی دروستکهر نه که یین و بی گومان نهو ههنگاوانه نه گونجین بو بهرهمه کانی و ریازده کانی دروست کردنیان - نهجا ژماره

(۴) ره‌وره‌وی ټو گواستن‌ه‌ویه دهرټه‌خات وه‌کنو چهن‌د هه‌نگاونکی په‌ك به دواى په‌ك به هه‌نگاوى بېرلې كړدنه‌وهو نو‌قلانه‌ی دوا رُوژ ده‌ست پې‌ټه‌كات و كات و لېكدانه‌وهو پلان‌كردنی له جیاتیه‌كان و هه‌لسه‌نگاندنی بارى ټابوریاڼ كه شتیكى ټاشكرايه ټهو توژینه‌وهی بارى ټابوری په زور شت دهرټه‌خات وه‌كو نرځ و بوون و نه‌بوونی كه‌ره‌سه خاوه‌كان و ټیشكه‌ران و گه‌ورهو بچووكی بازارو نرځی گواستن‌ه‌وی ته‌كنولوچیه‌كه، دوورودرېژی ټهو ماوه‌یهی پېوسته بو گواستن‌ه‌وه كه‌چهن‌دو چونی گشت سه‌رمایه‌كه‌و چی‌به‌جی كړدنی پاره‌ی بده‌وام بوی - ټه‌نجا ټه‌نجامی ټهو هه‌لسه‌نگاندو لېكدانه‌وهیه ټه‌بنه هوی هه‌لبژاردنی ټهو چه‌شنه ته‌كنولوچیهی كه له هه‌موو بارنكه‌وه ټهلوونیت و ټه‌گرنجیت له‌گډل پېوست و پله‌ی پېشكه‌وتنی ولانته‌كه‌دا.

ژماره (۴)

نو‌قلانه‌و پېش پېټن FORECASTING

پلان كړدنی له بریتى‌يكان PLANNING OF ALTERNATIVES

هه‌لسه‌نگاندنی ټابوری ECONOMIC EVALUATION

هه‌لبژاردنی ته‌كنولوچیه‌يکه CHOICE OF TECHNOLOGY

گويزانه‌وهی ته‌كنولوچى TRANSFER OF TECHNOLOGY

گواستن‌ه‌وی-سېسته‌می TRANSFER OF ORGANIZATIONAL

AND EDUCATIONAL SYSTEMS رېكخستن و زانياره‌كه‌ی

قوناغی پاش ټه‌ره هېنان و گواستن‌ه‌وی ټامېره‌كانه یان دامه‌زاندنی كارگه‌كه‌په - شتیكى ټاشكرايه كه له پله‌كانی گواستن‌ه‌وی ته‌كنولوچیا پېوسته گرنگی یېكى زور بدریت به سېسته‌می رېك خستن و زانياری په تايه‌تیه‌كه‌ی ټهو ته‌كنولوچیه‌يه كه جگه له باره تكنیکیه‌كانی ریازی به‌ریوه‌بردن و بازاركردنی به‌ره‌مه‌كه ټه‌گرنته‌وهو رېك خستن و ټاگاداری كړدنی كه‌ره‌سه خاوه‌كانی و ناماده‌كردن و مه‌شق پې‌كړدنی كادره‌كانی بو‌هه‌موو

به‌شه‌كانی هېنانه‌دی ټهو ته‌كنولوچیه‌يه.

به‌ش دووه‌م: -

ټه‌گهر چاونك بخشینین به‌سه‌ر رووداوه‌كانی هه‌شناكان داو به‌ره‌و سه‌ده‌ی بیست و په‌كه‌م بچین بو‌مان روون ټه‌پېنه‌وه كه به‌ختیاری ټاسایشی جیهان به له‌په‌ك نزیك بوونه‌وهی گه‌لانه‌وه به‌ستراون و بو‌مه‌به‌ستی ټالوگ‌وړكردن و سوود له یه‌كتری وه‌رگرتن له باره‌ی ټهو خویندن و زانستی و ته‌كنولوچیانه‌ی له ریازی درېژی میژوی ټاده‌میزادا ده‌ست كه‌وتووهو كو‌كراوه‌ته‌وه.^(۱)

هه‌روه‌ها گهر گوتی‌بگرین له‌و گفترگوو رازو گله‌یی‌پانه‌ی كراون له ناوه‌ند ولانانی سه‌روه‌وو خواره‌وه به تايه‌تی له باره‌ی ته‌سك كړدنه‌وهو كه‌م كړدنه‌وهی ټهو جیاوازیه گه‌ورانه‌ی له پله‌ی پېشه‌سازى و ټابووریان هه‌ن گرنگی گواستن‌ه‌وی ته‌كنولوچیمان بو‌دهرټه‌كه‌ونیت و پېوستی دانانی پروگرامی یارمه‌تی و ده‌ستگرتنی ولانانی سې‌هه‌م له لایه‌ن ولانته پېشكه‌وتووه پېشه‌سازى په‌كانه‌وه. له‌م باره‌یه‌وه دل‌سوزی له به‌خشن و فروشتن و تواناداو شاره‌زایی له كړین و وه‌رگرتنیا ولېكى په‌جگار به‌سوودو گرنگ ټه‌نونین بو پده‌سه‌ندن و پېشكه‌وتنی ولانانی (خوازه‌وه) - ټه‌مه‌ش ټه‌وه روون ټه‌كانه‌وه كه مه‌رجی سه‌ركه‌وتن له گواستن‌ه‌وی هه‌ر ته‌كنولوچین بو‌هه‌ر ولانتيك په‌پوه‌ندی‌يكي بالای هه‌به به بوون و نه‌بوونی توانای ته‌كنولوچى ناوخو‌په‌وه^(۲) هه‌ر له‌به‌ر ټه‌وه‌شه پله‌كانی ته‌كنولوچیه‌يه هه‌لبژاوه‌كه له لایه‌كه‌وه هه‌ول و ټه‌قه‌لاكانی زانست و پېشكه‌وتنی ناوخو‌په‌ره‌ی پې‌ټه‌سینى و له لایه‌كى دپكه‌وه توانای ټیگرایی ته‌كنولوچى ناوخو‌كوته‌كانه‌وه...

هه‌ر وه‌كو باسېشمان كړد پروسیسی (PROCESS) گواستن‌ه‌وه په‌پوه‌ندی به‌چهن‌د كارنکی تری په‌ك له دواى په‌ك دا هه‌یه لی‌كدانه‌وه‌یكى رامیاری و ټابوری میری‌په‌وهو

زانینی سهرچاوه هه‌بووه‌کانی (AVAILABLE) ته‌کنولۆجی ر هه‌لسه‌نگاندن و هه‌لبژاردنی به‌که‌لک ترینیان که گونجاوه له‌گه‌ل پێویستی ناو‌خوداوه‌مه‌جا گه‌یشتن و تۆمارکردنی رینگ که‌وتنیک له‌گه‌ل ئه‌و رینگ خراو و ولاته‌ی ته‌کنولۆجیه‌که‌ی لێه‌هه‌هه‌نریت رینگه‌وتنیک که‌مه‌رجی ریکوینکی و دلسۆزی تی‌دا بیت بۆ‌گۆنزانه‌وه‌ی ته‌کنولۆجی‌یه‌که‌و وه‌رگیران و گونجانندی له‌گه‌ل هاندان و یارمه‌تی‌دانی ته‌کنولۆجی ناو‌خوداوه‌بلاو‌کردنه‌وه‌و راگه‌یانندی ئه‌و زانیاریه‌ تازه‌یه‌ بۆ هه‌موو به‌شه‌کانی تری ولاته‌که‌ که‌ په‌یوه‌ندی‌یان هه‌یه‌ پێوه‌^(۸)

به‌شی سێ‌هه‌م: -

ئاشکراشه‌ لای هه‌مووان که‌ مه‌سه‌له‌ی ئالۆگۆری ته‌کنولۆجی کراوه‌ به‌ باریکی گرنگه‌ له‌ هه‌موو ولاتان داو کۆمه‌ڵی ولاته‌ به‌گه‌رتووه‌کان له‌ کۆبوونه‌وه‌ی ۱۹۶۳دا‌دانی‌نا به‌ پێویستی ئالۆگۆری ته‌کنولۆجی‌وه‌ له‌ ۱۹۷۰ باریکی ستراتیجی ده‌رکرد^(۹) که‌تیایدا داوای له‌ ولاته‌ پێشکه‌وتووه‌کان کرد ده‌ستی یارمه‌تی رابکێشن بۆ ولاتانی جیهانی سێ‌هه‌م و هه‌روه‌ها به‌ هۆی رینگ خراوی (اونکته‌وه‌)وه‌ باریکی گرنگه‌ ده‌رکرد له‌ ۱۹۷۶دا بۆ پیاچوونه‌وه‌و فره‌پێدانی کاروباری ته‌کنولۆجی ناو‌وولاتانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست. هه‌روه‌ها رینگ خراوی عه‌ره‌یی بۆ په‌روه‌رده‌و زانیاری زانستی (المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم) مه‌سه‌له‌ی گواسته‌وه‌ی ته‌کنولۆجی کرد به‌ به‌شینی گرنگی پروگرامه‌کانی له‌ ۱۹۷۵وه‌ (۹) وه‌ له‌ کۆنگره‌ی وه‌زیری لێ‌پرسراوه‌کانیان له‌ ۱۹۷۶دا له‌ره‌بات^(۱۰) چهند به‌شینی گرنگی پێش‌خستی ته‌کنولۆجی باس‌کردوه‌ هه‌روه‌ها گواسته‌وه‌ی ته‌کنولۆجی کرا به‌ نامه‌ییکی سه‌ره‌تایی (DRAFT MEMO) و بلاو‌کراوه‌ی گفتوگۆی ناوه‌ند عه‌ره‌بوو ئه‌وروپا له‌ کۆنگره‌یه‌ی له‌ به‌غدا به‌ستراوه‌ له‌ سالی ۱۹۷۷دا.^(۱۱)

له‌ ولاته‌که‌ی خوێشان دا کاری گواسته‌وه‌ی ته‌کنولۆجی به‌شیه‌یه‌کی گشتی سپه‌راوه‌ به‌ (ئه‌نجوومه‌نی لیکۆلینه‌وه‌ی زانیاری) که‌ هه‌ول ئه‌دات بۆ‌دانانی رییازی زانستی به‌ گۆنجانندی زانیاری به‌کارهێنان و گواسته‌وه‌ی له‌ پله‌ی تاقیگا (مختب) و کیلگه‌وه‌ (حقل) بۆ پله‌ی به‌کارهێنایی زانست و ئابووری‌یه‌وه‌ ئه‌مه‌ له‌ لایه‌که‌وه‌ له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ یارمه‌تی جێ‌به‌جێ‌کردنی گواسته‌وه‌ی ته‌کنولۆجی ئه‌دات به‌ دوو پله‌ی جیاواز.^(۱۲)

۱ - راده‌ی کۆمیته‌ی زانستی ئه‌نجوومه‌نه‌که‌ نوێنه‌ری هه‌موو به‌شه‌ جیاوازه‌کانی (لیکۆلینه‌وه‌و به‌ره‌م هێنان و خه‌زمه‌ت گوزاری) تی‌دایه‌و پێش‌باز ئه‌که‌ن بۆ ستراتیجیه‌ت و ئامانجی [لیکۆلینه‌وه‌] لیکه‌سدانه‌وه‌ی زانستی له‌ ناو ولاته‌که‌داو مه‌رجه‌کانی هاوکاری زانستی دانه‌نیت بۆ ناوه‌ندتری ئه‌نجوومه‌نه‌که‌و رینگ خراوه‌ زانستی‌یکانی تری ناو‌خوو ده‌روه‌.

۲ - راده‌ی چه‌قه‌کانی (مراکز) ناو‌ئه‌نجوومه‌نه‌که‌ که‌ هه‌ل‌ده‌ستنی به‌ توێژینه‌وه‌ی به‌شه‌کانی ئابووری به‌پێی پێ‌داویستی لیکۆلینه‌وه‌یان سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش هه‌ر چه‌قه‌یه‌ش (مترکز) ئه‌نجوومه‌نی خۆی هه‌یه‌ که‌ نوێنه‌ری هه‌موو ئه‌و به‌شانه‌ی تی‌دایه‌ که‌ په‌یوه‌ندی‌یان هه‌یه‌ به‌ کارو ئیشه‌کانیانه‌وه‌و ئه‌م ئه‌نجوومه‌نانه‌ چالاکی‌یکانی چه‌قه‌کان ئه‌به‌ن به‌رێوه‌و رییازیان بۆ دانه‌نین له‌ ناوه‌ند رییازی گشتی هه‌موو ئه‌نجوومه‌نی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی (مجلس البحث العلمي) جگه‌ له‌م ئه‌نجوومه‌نه‌ی سه‌ره‌وه‌ له‌ هه‌موو دانشگا‌کان دا، چه‌شنه‌ رییازی‌یک هه‌یه‌ بۆ لێ‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی و جگه‌ له‌ رینگامایه‌کی تۆمارکراو بۆ په‌یوه‌ندی زانستی له‌گه‌ل وه‌زاره‌ته‌کان دا که‌ هه‌ر یه‌که‌ به‌پێی چه‌شنی ئیشوکارو پێ‌داویستی خۆی رینگ ده‌که‌وتیت له‌گه‌ل دانشگا‌کان دا که‌ ئه‌مه‌ش پێ‌گومان دوو ئامانجی گشتی هه‌یه‌: -

(۱) بۆ فره‌کردن و فراوان‌کردنی تواناو زانیاری مامۆستاو لێ‌کۆلینه‌وه‌کانیان.

7 - STOCKFELT, TORBJORN, Ph. D. EVERYDAY LEARNING -
THE BASIS FOR ADULT EDUCATION EDUCATIONAL
DEVELOPMENT UNIT, STOLKHOLM UNIVERSITY 1981.

۸ - محاضرة من اعداد المكتب الدولي للمنظمة العالمية
للملكية الفكرية (الفيبيو) جنيف ۱۹۸۲ - WORLD
INTELLECTUAL PROPERTY

۹ - دراسة الجداول المنقحة النهائية بشأن المركز الاقليمي
العربي لنقل التكنولوجيا وتطويرها (الامم المتحدة / المجلس
الاقتصادي والاجتماعي / اللجنة الاقتصادية لغربي آسيا :
ECWA CTT Rev. 3 1978

۱۰ - التقرير النهائي، مؤتمر وزراء الدول العربية المسؤولين
عن تطبيق العلم والتكنولوجيا، الرباط ۱۶ - ۲۵ / ۱۹۷۶ (له
رقم ۹ دا توماركاوه]

۱۱ - عقد المؤتمر برعاية مركز التنمية الصناعية للدول العربية
ومنظمة الامم المتحدة للتنمية الصناعية والمنظمة العالمية
للملكية الفكرية ووزارة الصناعة العراقية (بغداد
۱۰/۳/۱۹۷۷) له رقمه (۹) دا توماركاوه ..

۱۲ - الحوافي، رشيد مجيد، النظام المؤسسي والنقل الافقي
للتكنولوجيا (ص ۴)، حلقة الاعلام العلمي والنقل الافقي
للتكنولوجيا / مجلس البحث العلمي،
بغداد - نيسان ۱۹۸۲ ...

۱۳ - نيمتوانى وشى تهوار دابنيم بو هندی له وشه
نينگليزیه کان ...

۱۴ - مهبست له بهشى يه کم بنچينه تيوريكهى باسه كه به
(بهشى دومهم) زانيارى گشتى تى و (بهشى سى همم) زانيارى
تايه تى ناوجه كه به .

(۲) يارمه تى كارگه و ريك خراوه پيشه سازى بيكان بو
سه ركه وتن به سهر هندی قورت و چه له مهى ناو
ئيشوكاريان و ئه مه بى گومان بارى تيورى له گه ل بارى
ئيشوكاريش دا نزيك ده كاته وه ...

په راويزو سه رچاوه كان : -

۱ - ئه م باسه كورته لى وردبوونه ويكي سه ره تايى بنچينه كانى
تيورى گواسته وهى ته كنولجى به .

۲ - ئيستا خانه نشينه پيشان راويزكاربوو له وه زاره تى نهوت و
به شدارى كردوه له چه ند كونگره و سيميناريك كه په يو هندی يان به
گواسته وهى زانيارى و ته كنولجى هه بووه له ناوخوى عراقى و له
ده ره وهى .

PETERLONGO GIOVANI - PROF - ۳
ENGINEER, APPLICATION
IN INDUSTRY, THE TRANSFER
OF TECHNOLOGY SEMINAR
S. A. F. STOCKHOLM 1980

SEVRAT. S., REALITIES IN THE - 4
TRANSFER OF TECHNOLOGY MASSON, PARIS 1976
(CHAPTER 3)

5 - EDQUIST, CED, SOCIAL CARRIERS
OF TECHNIQUES FOR DEVELOPMENT SAREC REPORT R3
1979 STOCKHOLM

6 - TECHNOLOGY TRANSFER INSTITUTE
OBJECTIVES FOR ESTABLISHING TECHNOLOGY
TRANSFER FOUNDATION, TOKYO 1980.

نقل التكنولوجيا

انور القره داغي

كما تعنى الدراسة بتهيئة المستلزمات المحلية والخطط الوطنية بغية ضمان فعالية عمليات نقل التكنولوجيا بما في ذلك:
أ- تحديد الأهداف ومستلزمات تحقيقها عن طريق ترتيبات مالية وقانونية ومؤسسية واخرى تتعلق باعداد الكوادر ومستويات تأهيلها

ب- تنسيق الاجراءات الوطنية في المجالات المتصلة بتطوير ونقل التكنولوجيا - الخ (١٢)

كما عنت الدراسة بثبيت بعض

(أ) قرارات منظمة الأمم المتحدة الداعية الى البلدان المتقدمة لنقل التكنولوجيا الى البلدان الأقل نموا.

(ب) برامج المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم في هذا المجال.

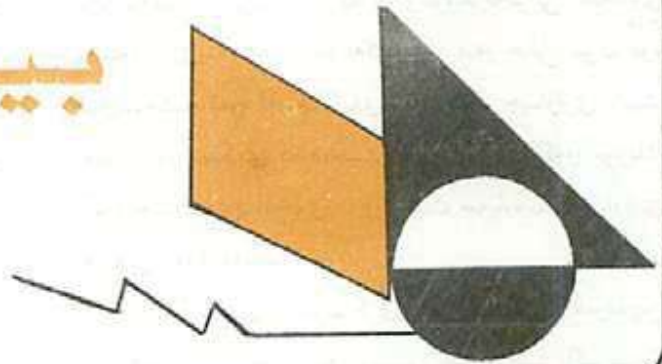
(ج) نشاطات الأجهزة المحلية مثل مجلس البحث العلمي والجامعات والمؤسسات البحثية الاخرى جهودها الكبيرة والمستمرة بهدف تطويع التكنولوجيا واستخدامها لاحداث تغييرات انتاجية وتنظيمية ومحاولة ازالة ومعالجة مواقع التخلف الاقتصادية والاجتماعية في القطر.

ان هذه الدراسة هي محاولة متواضعة لتعريف «التكنولوجيا» وماهيتها وبعض أوجه عملية نقلها وأهم العوامل التي تساعد على نقلها بما فيها مراحل وقنوات «النقل» السليم والسريع لها. هناك تعاريف مختلفة لمصطلح «التكنولوجيا» الا ان هناك اجماعاً عاماً بأنها تشمل مجموعة المعارف والخبرات والمهارات لصناعة انتاج معين أو خدمة معينة أو مجموعة من الخدمات أو التوجات ضمن منظور الفعاليات الاقتصادية الشاملة.

وان نقل التكنولوجيا عملية تنطوي على مجموعة من العوامل التكنولوجية والاقتصادية والادارية والثقافية والسياسية وبالتالي فإم نقل التكنولوجيا يدل على انتقالها ابتداء من انتاجها عن طريق اختيارها واكتسابها وتكييفها التكيف الملائم الى تطبيقها بناء على الشروط السياسية والاقتصادية والاجتماعية والبيئية ويجوز تحقيق مفهوم النقل على انه يحدث عمودياً (أي من البحث الأساسي الى البحث التطبيقي والتطوير والتشعر) أو انه يحدث افقياً (أي من قطاع اجتماعي اقتصادي ونقل الصناعة الى قطاع آخر مثل النقل أو الصحة أو التعليم) في حدود بلد ما و/ أو فيما بين البلدان (

فیساکۆرئیزم له پرووانگه‌ی

ببیرکاری یه‌وه

• نافع کاکه

خوێندووه ئه‌نجا پاش ماوه‌یێکی زۆر ده‌چیته (کروتون
Crotan) کریت که‌وا ئه‌وسا وولاتی یونان بووه و ته‌مه‌نی
(65) سال بووه، قوتابخانه‌که‌ی له‌وی کردۆته‌وه سه‌باره‌ت
به‌وانه‌ی ده‌یانسه‌وی به‌ ژبانه‌ی ئاسوده‌تر بژین به‌گۆڕه‌ی
باوه‌ریان که‌وا ده‌ست به‌سه‌ر خودی خویان داگیران و گیانیان
پاکژ بکه‌نه‌وه‌و ئاماده‌ی بکه‌ن بۆ ژبانه‌ی دووای مردن. که‌وا
گۆشتیان نه‌ده‌خواردو ته‌نیان (جسد) به‌ به‌ندبخانه‌ی گیان
(روح) دانابوو، رینه‌زه‌که‌یان زۆر شتی نه‌ینی و ببیری
ئایدیالی تبادابوو که‌وا ده‌بوا به‌ووردی په‌ره‌ویان بکردبايه،
له‌و قوتابخانه‌یه‌شدا ئافره‌ت و پیاو وه‌رگیراون و هه‌موو
بووارنیکیش هه‌بووه بۆ ئافره‌ت دوور له‌ جیاوازی زایه‌ندی
(جنس) که‌ به‌ جیاوازی به‌کی سرووشتی‌یان دانابوو که‌وا
شاره‌زای ئاداب و فه‌لسه‌فه‌و دایکایه‌تی و په‌ره‌ده‌ی مان
ده‌بوون و هه‌یج جیاوازی به‌ک له‌ نیوانیاندا نه‌بووه سه‌باره‌ت
به‌وه‌ی له‌ کۆمه‌له‌ی فیساکۆرئیزم دان.
به‌لام فیساکۆرس خزی له‌ خه‌لکه‌که‌ جیاکردۆته‌وه و خزی
به‌ زلت‌ر داناهه‌و ووتووه‌تی (ئاده‌میزادو خوداوه‌ند هه‌ن له

فیساکۆرس که‌سیکی زانستی میژوویی بوو زیاتر له‌وه‌ی
که‌سیکی ئه‌فسانه‌وی بیت، زۆر شت ده‌باره‌ی نووسراوه
به‌لام هه‌یج نووسینه‌ی خزی له‌ دووا به‌جی نه‌ماوه،
نووسینه‌ی و وردیش نه‌هه‌وآلی ویمان به‌ ووردی
یگه‌یه‌نتی. گوايه له‌ سامۆس له‌ دایک بووه له‌ سالی 580
یان 572 پیش زاینی که‌وا ئه‌و دوورگه‌یه‌ ده‌که‌وته به‌شی
پاکوری ده‌ریای ئیجه‌و له‌ سه‌رده‌می کۆندا بنکه‌ی
په‌رستگای (هیرا Hera) بووه خوی ئاسمانی گرتیکی به‌کان و
ژنی شه‌رسی (زیوس Zynos) بووه له‌ سه‌ده‌ی شه‌سه‌می
پیش زاینی دا. ده‌گه‌رنه‌وه که‌وا لیره‌دا ماوه‌یه‌ک زانیاری
خوێندووه له‌ شه‌که‌وتی چیا به‌کی سپی دا، پاشان له‌ ترسی
داگیرکه‌ری پولیکراتس که‌ ئه‌و دوورگه‌یه‌ی داگیرکردووه
ئه‌وی به‌جی ده‌هینتی، ده‌چیته میسر و ماوه‌ی (12) سال
له‌وی ماوه‌ته‌وه‌و ته‌ستیره‌شووناسی و ئه‌ندازه‌و ئامۆزگاری تبادا
خوێندووه، دووای داگیرکردنی میسریش له‌لایه‌ن فه‌مبیره‌وه
له‌ 525 پ. زدا له‌ گه‌لی چووته‌ بابل و ماوه‌ی (10) -
(12) سالی له‌وی ماوه‌ته‌وه‌و ژمیره‌و موسیقاو ئاینی تبادا

ئەو دەنگەي لە گرنی یەكەمی ژنی بەكەدا دەردەچیت
 سەبارەت بە رەوگەكەي جیاوازه لەو دەنگەي لەگرنی دووهم
 دەردەچیت وە دووهمیش لە وەي تر جیاوازه . . . وە
 هەر وەها . . . لەكاتی دەرچوونی دەنگیك لەیەكی لە
 گرنی یەكەمی ژنی بەكەدا كە ئەواو تووند نەكرابی بەتەواوی
 لەسەر گرنی یەكەمی واتە نەكەوتیته سەر خالی نیوان دوو
 گرنی یەكەمی ئەو ئەو دەنگەي دەردەچیت جیاوازی ناییت
 لەگەل ئەو دەنگەي دەردەچیت لەسەر خالیك كەوا تۆزیک
 (گرنی یەكەمی) لەختوی دوورتر بیت سەبارەت بەجیاوازی
 نەبوونی رەوگەكەیان .

ئەو دەنگەي لە نیوان گرنی یەكەمی و دووهم دەردەچن
 زۆر بەیەكتر نزیکن و بە هاسانی یەكتر جیا ناکرێنەو
 هەر وەها دەنگەكەي نیوان دووهم و سێیەمیش لەگەل یەكتر
 بەلام ئەو دەنگەي لە یەكەمی گرنی دەردەچیت جیا دەكرێتەو
 لەگەل ئەو یەكەمی دەردەچیت بەئاسانی لەبەر ئەو یە
 رەوگەكەیان بە پلەیهك لە یەكتر جیاوازی و بۆ هەمسو
 گرنی یەكەمی تریش بەو شیوێهەو كاتی شوینی خالەكەي
 هەرگرنی یەكەمی یەك ژنی دەگۆریت لەسەر دریزی ژنی بەكەدا
 بەدەست لیدان و كرژكرنی ژنی یەكەمی دەنگیكی هۆرمونی
 دەردەچیت .

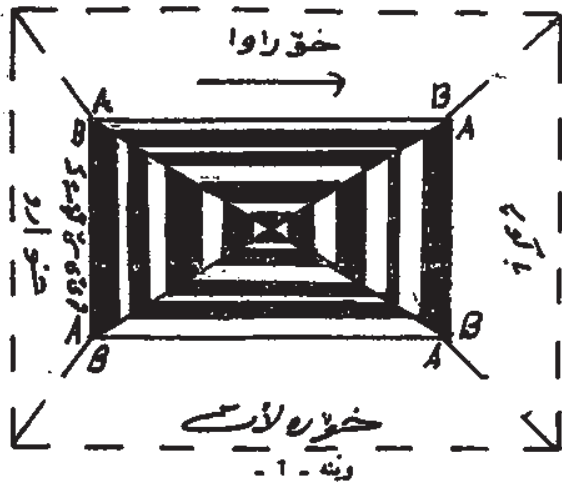
فیساگۆرس ئەو یەكەمی دۆزی یەوێ كەوا ئەو دەنگە
 هۆرمونیانەي لە ئەنجامی لەرینەو یەكەمی ژنی یەكەمی بەیدادەبن و
 بەرگونی دەكەون بەرامبەر لەگەل دابەشكرنی ژنی یەكەمی
 بەسەر ژمارەیهكی تەواودا، ئەو دۆزینەو یەكەمی بۆ فیساگۆرس و
 فیساگۆرسی یەكەمی هیزیکي ئەفسانەي ئالۆز بوو .

چون یەكی سروشتی دەنگەكان و ژماردنیا پشانی دا
 كەوا هەمسو دووری یەكی دیاری كراو لە سروشتدا نەك
 تەنها هەر دەنگ دەبیت ژمارەیهكی تەواو بن لەگەل یەكتری
 دووای یەك چون یەك گونجاوون . كەوا ئەو زیازە باوەریان
 وابوو لە توانادابە خولگەي هەسارگە ئاسمانی یەكەمی بیورین
 بەهۆی پەيوەندی یەكەمی دووری یەكەمی موسیقی یەكەمی و هەر شتیكیش
 كە لە سروشتدا هەبە شیوێهەكە لە شیوێهەكەي موسیقا

نیوان ئەو دوو لایەنەشدا گیان لەبەری تر هەبە وەكو
 فیساگۆرس . فیساگۆرس خۆی تەواو بەندكردووە بەو
 یاسایانەي دایان سەبارەت بەو یەكەمی لەناو خەلكەكەدا
 پایەیهكی بلندی هەبوو و هەمیشە ریزی لێ گیراوە و هەرگیز
 بە رۆژ شەرابی نەخواردووە و خواردنیشی بەزۆری نان و
 هەنگوین بوو و هەردەم پۆشاكی رەنگی سەبی بوو و
 پێكەنینی نەبوو، گۆشتیشی نەخواردووە چونكە پێكەتووی
 لاشەبە لاشەش گۆری گیانە كەوا پەيوەندی بە (تاساخ
 الارواح) هەبە كە بە مردنی كەسێك گیان لە لاشەكەي
 جیا دەبێتەو دووبارە دەچیتەو بەر لاشەي گیان لەبەریكی تر
 كە تازه نەشوونما دەكاتن و گەلێك پەپرە و بەرنامەي تریش
 كە بۆ كەسانی رێبازگەكەي دانابوو پەپرەویان بكرۆبایە
 چەشنی وەرزشی گیانی كە لێردا بواری نە چونكە تەنها لە
 رێوانگەي ژمیرەو بەسی دەكەین .

فیساگۆریزم بەگۆنەي رێبازگەكەي زانیاری یەكەمی .
 تێكەلی ئەفسانەي ئەو هەش مۆركی ئەو سەردەمی یەكەمی تەنانەت
 لە باسی زانیاری گەردوونی یەو دەلی كەوا زەوی و هەش
 بەدووری خۆر دەخولێنەو و خۆر و هەسارگەو ئەستێرەكانی
 تریش هەموویان بە دەوری ئاگرێك دا دەسورێنەو كەوا لە
 چەق دایەو بە (چەقە ئاگر) ناوی دەبات .

زانیاری یەكەمی دەلی (ژمارە سروشت دابین دەكات)
 كەوا لێكچوونێك هەبە لەمیانەي سروشت و بەكەدا لە
 جۆرەكانی ژماردنیدا كەوا پەيوەندی بنچینەي نیوان
 ژنی یەكەمی موسیقا (بیركاری) دۆزی یەوێ و چیرۆکی ئەو
 دۆزینەو یەكەمی تانیستا لای خەلك ماو لە شیوێهەي چیرۆکی
 فۆلكلۆری كۆن كەوا چون فیساگۆرس لەو دۆزینەو یەكەمی
 ووردو دابینكەر بوو، لە كاتی كەوا ژنی یەكەمی تووند
 دەلەرتەو و رەوگەكەي دەنگیكی تاییەتی دروست دەكات و
 ئەو دەنگە جیاوازانەي دروست دەبن لە ئەنجامی
 دابەش بوونی ژنی یەكەمی بۆ ژمارەیهكی تەواوی
 بەشێك . . . بۆ دوو بەش و هەر وەها . . . كە بە هەر بەشێك
 دەوترتی (گرنی) گرنی یەكەمی و دووهم و هەر وەها . . . وە

به وهر چه رخاندنی سی گۆشه وه ستاوه که به ناراستی میلی کاژمیر
چوارچار له گۆشه ی . A . بوجیگی گۆشه ی . B . ئەوا چوارگۆشه کمان
بۆ دروست دهییت دریزی لایه کی یه کانه به دریزی ژئی
سی گۆشه که .

چوار گۆشه خالداره گهوره کەش ئەوه یه کهوا بهرامبەر گۆشه
وه ستاوه که خهپالی له سەر زهوی دروست بووه .

کهوا ئیستا نیشانده ره که مان گۆشه یه کی دروست کردوه
لای سهرووی گۆشه که له خواروودایه (مه بهستی ژئی
سی گۆشه که یه) بیسورینین تا گۆشه یه کی تری وه کو به کهم
درووست بکهین ئەوه پرووی ده که وینته خوراواو به دروست
کردنی گۆشه یه کی تری وه کو پیشوو به سووراندنی پارچه که
ئەوا کاته پرووی ده که وینته باکوورو ته گهر یه کیکی تریش
درووست بکهین هەر به سوورانی پارچه که ئەوه ئەو
جارهش پرووی به رهو خوره لاتی دهییت، وه به سوورانی
پارچه که جاریکی تر. ئەوا دووباره پرووه کی ده که وینته وه
خواروو کهوا جیگی جاری یه کهم بووه (ئسه وهش به
سوورانندی پارچه سی گۆشه که تنها به ناراسته بهک که
ناراستی میلی کاژمیره).

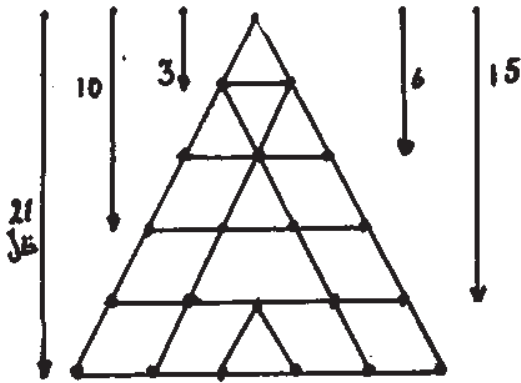
ته گهر ئیستا چوار خاله دهست نیشانکراوه که وه ریگرین
پرووه و خواروو خوراواو باکوورو خوره لات هه ره که بان
ده به سهر وه ستاوه که سی گۆشه یه کی وه ستاو، وه سهری
دوو سی گۆشه یه که گۆشه کانیاوان هوسی یه که ترن سهریکی
گۆشه ی چوارگۆشه بهک دروست ده کهن که ئەویش وه ستاو

وه کو جوولانه وه ی ئاسمانی یه کان شیوه یه کی موسیقایه
دهرباره ی هه سارگه و ته ستیره ئاسمانی یه کان سه بارهت به وه وه
گۆرینی ژماره و ئەندازه هاته ناراهه وه یه که ی سروشتی
یه که یه به وه وه فیساکورس سه لماندی کهوا جیهانی دهنگ
په یسه ونندی به ژماره وه هه به ئیستاش کهوا ههر دهنگه ،
شه پۆل و له ره ی تایه تی خزی هه به وه دووای سه لماندینیشی
ئەو راستی به ده سه لمینی که له جیهانی پرووه کەش دا هه به ،
لیره دا ده لئی (ئیستا سه سیری ده وروپشتی خوم ده کهم
(مه بهستی ساموس) خوم له نساوه راستی دیمه نیکی
په ننگا و په ننگ و ناوه نندیکی جورا و جوری سرووست
ده دوزمه وه ، ئایا ئەوه به گۆرینه ی پیکه اتنی ژماره ی ساده
چون (ده بیست)

په سیاره وامان لی ده کات بگه رینه وه بۆ هه ندیك یاسای
سرووستی نه گۆرۆ بۆ ئەو مه به ستهش دوو شتمان دینه بهر
یه کهم کیش کردن ستوونی یه وه دووه میس ئاسۆ له گهل
کیش کردندا گۆشه یه کی وه ستاو دروست ده کهن واته له
ئه نجامی یه که تر برینی هیللی کیش کردن و هیللی ئاسۆی دا
ده برینی ئەوهش ئەوه یه دوو هیللی له سهر یه که تر ستون
سرووستی گۆشه ی وه ستاو پیک ده هینن . ته گهر ئەو
گۆشه یهش چوار جار بسوورینین به مه رجی ته وه ری ئاسۆ
به چینه جیگی ته وه ری ستون (یان ته وه ری کیش کردن)،
ته وه ری ستوونیش به چینه جیگی یه کی تر ئەوا ده که یه
جیگی یه که له سه ره تاوه لی یه وه ده ستمان به جوولانی
گۆشه که کردوه ئەوهش جیگی یه که کهوا له چوار جار زیاتر
جیگی گۆشه که مان گۆری یه (گۆریوه) به وه دا گۆشه ی
وه ستاو له گۆشه ی تر جیا کراوه ته وه .

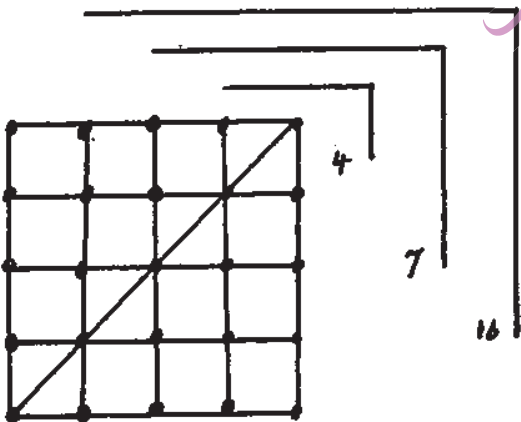
بۆ سه لماندنی ئەوه به تاقی کردنه وه فیساکورس
گوتوووه تی ئیبه له سهر ئەو زهوی یه پان و به رینه داین له
که نداوینکی دوورگی ساموس به ره و که ناری ئاسیای
بچروک که لای خواروومانه پارچه یه کی سی گۆشه ده گره
دهست (له سهر شیوه ی گۆشه ی وه ستاو بووه) وه که
نیشانده ریک به کاری دینم وینته ئیستا پرووی خواروووه

فيساگورس په کهمين کسيکه ليکولينه وې له زميره کردووه که هيچ نامانجيني بازارگاني تيداا نهېن - به باوېري نهو پريازه ژماره گرنگي په کي زوري هه به له سيستمې سرووشنداو باوېريشان هه بوو که وا دوورايي ته ستيره هه سارگه کان و خورو هه يف له چهغه ناگردا هاو پريزه ده بن له گه ل په کتر به پريزه په کي ساده که وا جووت ده بيت له گه ل پريزه ي دهنگي موسيقا، که وا هه موسيک ژماره به يان

وینه - 3 -

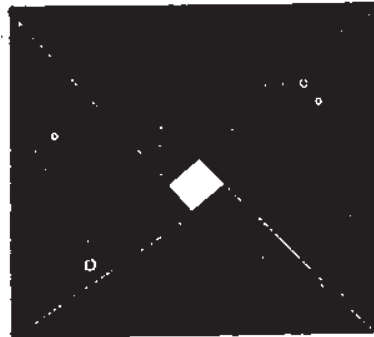
ژماره سي گوشه ي په کان نهو ژمارانه تواناي پرکړني سي گوشه کيان هه به بخالي له په کتر دووري په کسان. ژماره دهنو ويني به ووهه به پراي فيساگورس جيهان پريک له گه ل ژماره و ناوازا پريک ده که وني که له توانادا هه به

وینه - 4 -

ژماره چوار گوشه ي په کيان نهو ژمارانه تواناي پرکړني چوار گوشه يان هه به به خالي له په کتر دووري په کسان و کزي دوو ژماره ي سي گوشه ي ده کاته ژماره په کي چوار گوشه ي

ده بيت، نهو کاتي که هه ميشه ژني سي گوشه که له دهره وې بيت له کاتي سوورانيدا، له نه جامدا چوار گوشه په کي بچووک درووست ده بيت (نهو چوار گوشه په ي له نه جامي سووراني ته نها سي گوشه که خوي درووست بووه) و به بو شي ده ميتسه و له ناوېراستي چوار گوشه گه ووه که دا (نهو چوار گوشه په ي درووست بوو له نه جامي سووراندني سي گوشه که سه بارت به به رکه وتي هه مو نهو زه وې په ي ده که وتنه به رامېر گوشه و ستاوه که ي سي گوشه که)، که وا دريژي لايه کي چوار گوشه که په کسان بوو به دريژي ژني سي گوشه که. به ووه چوار گوشه په ک له سر ژني سي گوشه و ستاوه که درووست بووه که بيرو که ي ديمانه ي چوار گوشه کاتي سر لاکاني سي گوشه په کي و ستاوي لي هاته ناگامه ووه که وا نهو چوار گوشه په ي له سر ژني سي گوشه په کي و ستاوه درووست ده بيت په کسانه به کزي نهو دوو چوار گوشه په ي که له سر لاکاني تري سي گوشه که دا درووست ده بن، بو نهو سي گوشه ي که پريزه ي لاکانيان (3 - 4 - 5) بيت وینه ي 2 له دهغه ميژووي په کونه کاتي

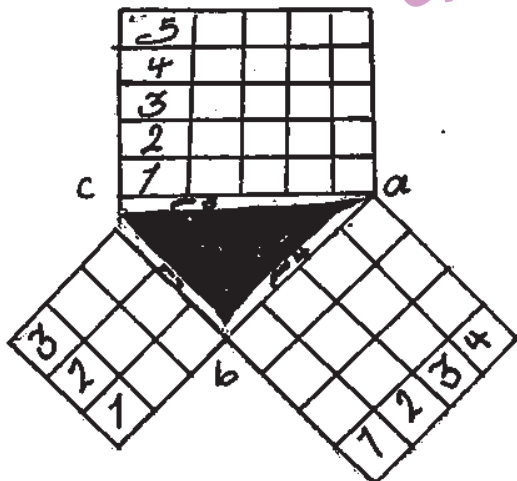

وینه - 2 -

به سووراندني سي گوشه و ستاوه که چوار جار له دووي په کتر چوار گوشه په ک دروست ده بيت دريژي لايه کي په کسانه به ژني سي گوشه که و پريزه لاکاني سي گوشه که (3 - 4 - 5) .

يونان دهرده که وني که وا زانباري زميره يان زانېوه پيش فيساگورس به لام ته نها بو کارووياري بازارگاني بووه نه ک بهو شيويه به لام فيساگورس په کهمين کسيکه واي له زميره کرد بيته زانباري په کي سه به خو نوستکينوس ده لي

چونکه بهر نهجای کوی دوو ره نووسی په کسانه $(2 + 2)$
 $(4 = 4)$ ههروه ها گه (4) دابهشی دوش (2) بکری
 بهر نهجای دووه په کسانه به ره نووسی به سه دابهشکراو
 $(2 = 2/4)$. دیسانهوه نهو ره نووسه (4) چوار پیروز بووه
 چونکه تووخمه سروشتی په کان چوارن (4) و پیسان
 دهگوتریت (تووخمه فیساکورسی په کان) کهوا خاک و ناو
 ههوا و ناگرن و رهوشتی گهرمی و ساردی و تهری و وشکیان
 ههیهو هر شتیکی سروشتی هه بیت لهوانه پیک دیت
 نه نانهت گیان و جهستهی مروف و نه نه ناسمانی په کان
 په یوه نندیان بهوه به په کتروه ههیهو ریزی له دایک بوونی
 مروفیش په یوه نندی به کاته که یوه ههیه سه بارهت به دیاری
 کردنی چاره نووسی هر په کیک. ره نووسی ههوش (7)
 هیمای ناکام بووه چونکه کولکهی دابهش بوونی نیو نهو
 چوار (4) ژماره په که مه یان پیروز بووه $(1 - 2 - 3 - 4)$
 چونکه ژماره ده یان (10) لی پیک دیت و ره نووسی دهش
 (10) پیروزه چونکه نهو ژمارانهی ده که ونه نیوان په ک
 نهوه $(1 - 10)$ هه سوو ژماره یه کی لی پیک دیت، نهوه
 دیسان پیروزی په کی تری ژماره (4) چواره کهوا لهو چوار
 (4) ره نووسه ژماره ده (10) پیک دیت. تاکو نیستاش
 پاشماوهی نهوه هه مرماوه وه کووهی ره نووسی (7) ههوت

* کهوا لهواتیش (ناو - خاک - ههوا - ناگرن و هه سوو شتیکی سروشتیان
 لی په یدا به.

دهنگسی موسیقا بگورینه ژماره، سه بارهت به
 له یه کچوونیان. موسیقا له ژبانی نه ندامانی نهو ریازدها
 گرنگی په کی زوری هه بووه له کاتی نوژی و نا ههنگی نایینی دا
 سه بارهت به مه بهستی پاگز کردنه وهی خود (نفس) له گهردو
 خهوش هر نهو باوه رهش وای لی کردون که پتر سه رنج له
 موسیقا بدن و بابهخ به دهنگ بدن به لای فیساکورس و
 فیساکورسی په کان هه موو شتیک له ژماره و ناوازا هاتووه و
 ژمارهش دوو رهوشتی ههیه ناکی و جوونی ناکی سنورداره و
 جووتیش بی سنوره چونکه توانای دابهش بوونی ههیه،
 تاگ میینه په چونکه به نه نیا بی به ره و جووتیش نیره په چونکه
 سه رچاوهی به ره. به که (وحده) لایان بنچینهی ژماره بووه
 له وهش دا دووه هاتیه ناواوه به واتا په که بریتی په له
 بنچینهی بوون و شیوه داو ماتریالی بوونه و سه رچاوهی خیر و
 شادمانی په بنچه وانهی دووه یه و سه رچاوهی ناواوه هه رایه
 بویش هه ردهم دووه ره کایه تی له نیوان دوراندا ههیه -
 به راستی نهوانه سروشتیکی نهینی یان هه بووه له زمیره دا
 کهوا ره نووسی په کیان (1) به خال داده ناو دوویان (2)
 به هیل و ره نووسی سی (3) به رووه رو چواریش (4)
 به قه باره داده نا. ههروه ها دیسان (1) په ک به نهقل و
 په کایه تیشیان به رهوشتی خودایه تی دانابوو.

دوو (2) هیمای نیرو سی (3) هیمای می و پینجیش
 (5) چونکه بهر نهجای کوی (2) و (3) په $(3 + 2 = 5)$
 به سببوویانهوه به هیمای دست گیرانه تی کهوا کوی نیرو
 می په ههروه ها ره نووسی (4) چوار هیمای په کسانی بووه

گهرم	ساره	
خاک	ناو	تهر
ناگر	ههوا	وشک

وزنی - 5 -

توخمه فیساکورسی په کان نهو چوار توخمن کهوا شیوه یان ههیه و
 هر توخمش دوو شیوهی بهر ده کووی (سارده تهر) یان (گهرم و وشک).

پيروزي بيت و (13) سيزده دزيو بيت. له كورده وارش دا
 په نووسی (3) پيروزو سبهارهت به دو پات كړنده و
 به كاردیت و ژماره حوت (7) پيروزتره و سبهارهت به
 خاوه نديته به كاردیت وهك وهی بلیین (كابرا سى جاران
 دو پياتی كرده وه یان كابرا خاوه نی حوت فلانه شته.
 په نووسی سيزده (13) به دزيو داده نین ته نانهت له پيوان و
 پر كړندى هندی شت وهكو دانه و نله
 ناوی ناهین و له جياتی دا ووشه ی (زیاده) به كاره هین
 سبهارهت به وهی سيزده (13) بی به كه ته و له بریتى دا
 ووشه كى به كه تدار داده نین ته ویش (زیاده) به. به لام
 چواره (14) به كه ت داره له وانه به له بهر ته وهی بی كه وا
 ژماره كه (13) نیه نیلى كه گر (12) یان (14) بی ته وه
 موركى به كه سنی پیوه یه، هر وه ها ژماره (60) پیش
 سبهارهت به زوری به كاردیت وهكو شسته باران و ژماره
 هشتا (80) ش سبهارهت به توندى خیرایى به كاردیت وهك
 بلیین فلانه كه س به هشتایى بیرده تپه رى (به كار هینانى
 په نووس و باوه په نهینى په كانیان له كورده وارش دا
 بنچینه به كى هه یه و له خوره نیه دو ویش نیه هر كاری ته و
 ریازه بیت له خوره لاتدا هر وه كو فیسگورسى په كان
 باوه ریان و ابو كه وا ژماره بو زانینى نهینى په كانى سروشت
 یارمه تیان ددهات و باوه ریان زانینى نهینى په كانى سروشت
 یارمه تیان ددهات و باوه ریان و ابو كه وا ژماره تنها
 شیوه به كى جیهان نیه به لكو جیهان له ژماره پیکهاتوه و
 بیركاری لایان هه موو راستى په ك بو كه وا جیا نه ده كرایه وه
 له میانى ته نی فیزیكى و په وشتى ته نندازه یی.

هر وه ها په وشته ته نندازه یی په كانى ژماره یان خویند بو و
 ناویان له هندیك نابوو په وشتى (ژماره
 سى گوشه یی په كان) یان ژماره كانى سى گوشه یی و له
 هندیكى تر په وشتى (ژماره چوارگوشه یی په كان) یان
 ژماره كانى چوارگوشه یی، كه وا ژماره كانى 3 - 6 - 10 -
 15 .. ژماره ی سى گوشه یینه چونكه سى گوشه په ك بوى
 هه په پر بكریت به ژماره ك خال به په كسانى په كتر له و ژمارانه

كه وا خاله كان دوریان له په كتر په كسان بیت.
 وه ژماره كانى 4 - 9 - 16 - 25 .. ژماره ی
 چوارگوشه یین چونكه چوارگوشه په ك بوى هه په پر بكریت له
 ژماره په ك خال به په كسانى په كتر له و ژمارانه و دوریان
 له په كتریش په كسان بیت.

فیسگورسى په كان ته وه یان دوزیه وه كه وا كوى دوو
 ژماره ی سى گوشه یی له دواى په ك ده كاته ژماره په كى
 چوارگوشه یی سبهارهت به وه و به سروشتى گوشه ی و ستاوو
 سو وړاندنى پارچه سى گوشه كه به دهورى خویدا دیمانه ی
 فیسگورس دوزراوه له ته نندازه دا كه ده نی (له هه موو
 سى گوشه په كى و ستاوو رو به رى ته و چوارگوشه په كى له سر
 ژى په كه ی دروست ده بیت په كسانه به كوى رو به رى هر
 دوو چوارگوشه كانى تر كه له سر لاكانى تر دا دروست
 ده بن).

هر وه ها باوه ریش واپه فیسگورسى په كان توانیوانه
 پرسپاریش شیکاریكهن نریك له دیمانه كه شیان ته ویش به
 دوو جاكردنى لاكیشه یان كیشانى چوارگوشه به مهرچيك
 روو به ره كه ی په كان بیت به روو به رى لاكیشه، هر وه ها
 ته به ریکه كانى ته نندازه یان خویندوه وه كو ته و ته نانه ی كه
 ته نیشته روو به كان و گوشه یان په كسان بووه: شش پالو
 (خششك) - هه رهمى چوار روو هشت روو. هر وه ها
 فیسگورسى په كان گرنگى یان دابوو تیکرایى ته نندازه یی أ:
 ب = ب: ج كه ته ویش لایان هیمای ته رستوكراتى بووه
 هه ولى وه یان داوه هه موو په یوه ندى په ك بیه ستنه وه به
 په یوه ندى په كانى ژماره یی كه وا ژماره هه موو شتیكه.

سهرچاوه كان: -

- 1 - ارتقاء الانسان ج - برووفسكى - ترجمه د. موفق شخاشیرو.
- 2 - تاریخ علوم الطبیمة د. محمد عبداللطیف المطلب.
- 3 - سهرتاپهك له فله سفه ی كلاسكى یونان. حمید عزیز سعید.
- 4 - فیثاغورس د - مصطفی خالپ.
- 5 - صورة الكون د. محمد عبداللطیف المطلب.

الفيثاغورية من منظور رياضي

نافع كاكه

لقد اكتشف بان الاصوات الهارمونية التي تتولد نتيجة لذبذبات الاوتار ونسمع تتعادل مع تقسيم او توزيع الوتر على عدد كامل، وكان هذا الاكتشاف بالنسبة لفيثاغورث والفيثاغورثيين قوة اسطورية معقدة.

كما ان تقاطع خطين احدهما عمودي والثاني افقي يشكل زاوية قائمة ويذهب الى كيفية رسم المربع والمثلث.

استطاع فيثاغورث ان يتشغل علم الحساب من استخدامه الروتيني في الاعمال التجارية الى علم مستقل، واعتقد بان له اهمية كبيرة في النظام الطبيعي.

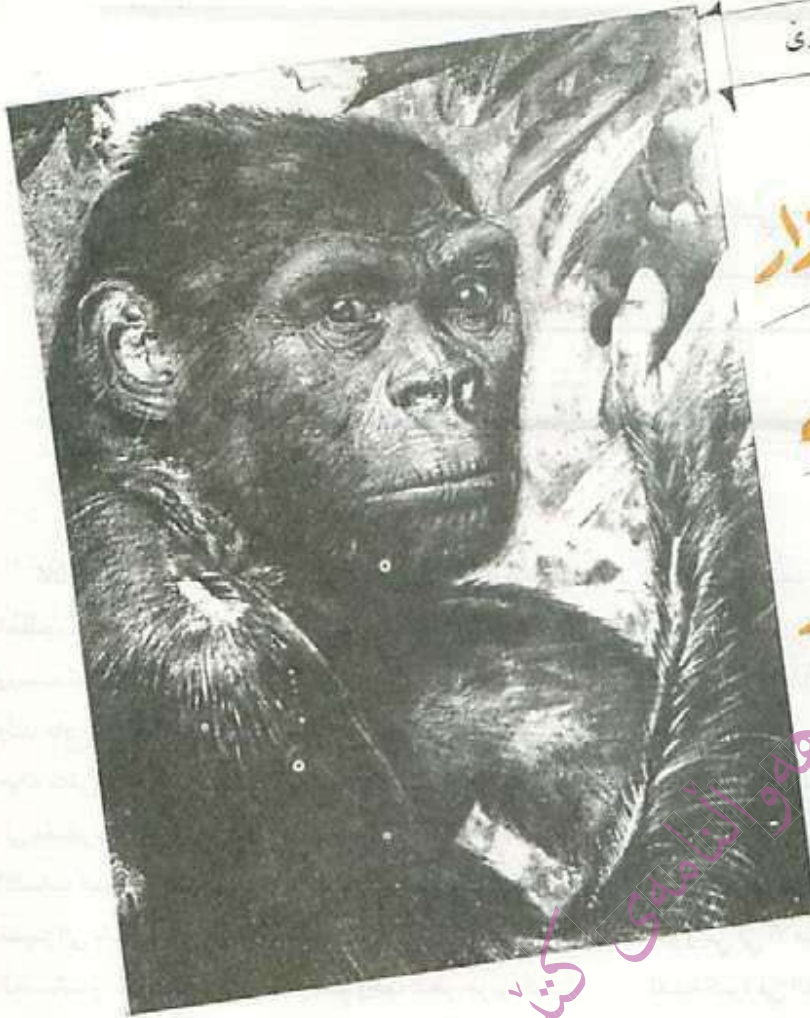
وكانت للموسيقى اهمية عظيمة اثناء الصلاة والاحتفالات الدينية بالنسبة لتنطهير النفس من الشوائب والادران، وكان هذا الاعتقاد وحده دفعهم الى التفكير الدقيق في الموسيقى والاهتمام بالصوت، لدرجة انهم اعتقدوا بان كل شيء نابغ عن الرقم واللحن والرقم له صفتان الاحاد والزوجي، الاحاد محدود والزوجي غير محدود لان له قابلية القسمة. كما انهم وصفوا خصاً لرقم 15 لانه لا يقبل القسمة. كما ربطوا وصفة الالهية. ورقم (2) رمز للذكر (3) رمز الانثى، كما ربطوا بين (2 + 3 = 5) برمز فترة الخطوبة ووصفوا صفات وخصائص لاعداد اخرى.

وقد حاولوا ايضاً ربط جميع العلاقات بالعلاقات العددية لان العدد هو كل شيء بالنسبة لهم اضافة الى قضايا اخرى تتعلق بالمستطيل والمسدس والهرم ذي الابعاد الاربعة والثمانية.

كان فيثاغورث عالماً تاريخياً اكثر من ان يكون شخصاً اسطورياً، كتب عنه الكثير، بيد انه لم يترك اية كتابة بعد وفاته، وليست ثمة كتابة واضحة دقيقة نخبرنا عنه بشكل دقيق، يعتقد انه ولد عام 580 او 572 ق. م في ساموس، وقد قضى سطرأ من حياته يتلقى علوم عصره هناك، وبعد احتلال تلك الجزيرة يضطر الى مغادرتها متوجهاً الى مصر حيث يسلم 12 عاماً من عمره في اكتساب المعارف المتعلقة بعلم الفلك والهندسة، ثم يذهب مع قميز الى بابل ويبقى هناك قرابة 10 - 12 عاماً يتلقى معرفة الحساب والموسيقى والدين، ثم يمش وجهه شطر جزيرة كريت حيث كان عمره آنذاك 65 عاماً يفتح فيها مدرسة كانت تقبل في صفوفها الرجال والنساء دون تمييز، وقد انعزل فيثاغورث عن الناس مصوراً نفسه ارقى من غيره مرتبة ومركزاً ويقول: «الانسان والاله موجودان وبينهما احياء آخرون كفيثاغورث».

والفيثاغورية حسب اتجاهها العلمي تتداخل مع الاسطورة، وتؤكد هذه على طابع ذلك العصر، حتى ان فيثاغورث نفسه يقول بأن الارض والقمر تدوران حول الشمس وان الشمس والكواكب الاخرى جميعاً تدور حول نار التي هي في المركز يسميه «مركز النار».

ويذهب علمه او معرفته الى ان «العدد او الحساب يضمن الطبيعة» حيث ثمة علاقة تشابه بين الطبيعة والاحاد في انواع التعداد والذي اكتشف العلاقة الاساسية بين الاوتار الموسيقية والرياضيات.

هیرینی ده هزار

جه نگاهه ره که

هیرینی بوسه

فارسی

که مال غمبار لهسهری نووسیوه

ناووشووره تمان لهناو میژ و نووسانی جیهانی دا ون
نیسه و لهسه ر لاپه ره کانی میژ و باسی نه ته وهی نیمه
کراوه، که به نازییه تی و جوانمه ردی ناوی ده کردووه.

ئهو کئیهی که له به رده ستمان دایه رووناکی ییکی
ته واو ده خاتنه سه ر کورده کانی کوردستان که چون
به ره نگاری هیرشه کهی ئهو ده هزار جه نگاهه ره بوون،
که روویان کردوته ناوچه که و ویستوو یانه به زوره ملی
خوراکی خوویان وه ده ست بین و ده ستیان کردووه به
تالان کردنی خه لکه که.

پیشه کی:

سه رده مینک دلمان به وه خوش ده کرد که بهر له زاین
به پنج سه ده، میژ و نووسیکی گریکی وه ک زینه فون
«گه زنه فون» باسی کوردی کردووه به ولاتی
کورد ه واری دا گوزه ری کردووه، هه ر چه نده ئه وساته
زانباری ییکی ئه و تومان له بهر ده ست نه بوو، که بزاین
ئهم میژ و نووسه چون هاتوته کوردستان و چی
نووسیوه، به لام وه که به لکه نامه ییکی میژ و وی گرتگی
مایه ی به خسته وه ریمان بوو، که نیمه ی کوردیش

زهینه فون هەرچه نده که بو سویاکه‌ی خوی داده تاشی و به جوړی باسی نازایه تی و چاونه ترسان و خوږاگر تیان ده کات، به لآم بیهوی و نه یهوی نه ی توانیوه نکولی له قاره مانیه تی کورده کان و خوږه خت کردنیان بکات له پیناوی پاراستی ناوچه که بیان دا، هەر بویه ش ناوی کتیه که ی ناوه» نه ناباسس Anabasis واته پی هه ل گه ران یاخود پیش که وتنی سه ربازانه، مه به ستیشی سه رکه وتنه بو سه ر شاخه کانی کوردستان پاش نه وه ی سویاکه ی کورس شکاو خوشی له شه ردا کوژراو گریکه کان ریگه ی کوردستانیان گرتنه بهر له گه رانه وه بیان دا بو ولاتی خویان.

ناوه روک و شی کردنه وه ی کتیه که:

نهم کتیه بریتی به له چوار سه د لاپه رهی قه باره گه وره، له سه ر کاغزی سه ی له چاپخانه ی زانکوی مووسل چاپ کراوه. ماموستا یعقوب افرام منصور له ئینگلیزی به وه وه ری گپراوه ته سه ر زمانی عه ره بی. وه رگپ سالی ۱۹۶۴ وه رگپراوه که ی ته واو کرده وه ماموستا فؤاد سفر سالی ۱۹۶۵ وشه یکی بو نووسیوه و کتیه که به و جوړه هه ل ده سه نگینی که له و کتیه میژوویانه به که ناوبانگیکی جیهانی هه به و میژوونوسی گریکی زهینه فون به شیوازیکی دل کیش و په وان دای ناوه. نهم کتیه سالی ۱۹۸۵ چاپ کراوه، زهینه فون قوتابی فهیله سووفی گه وره «سوکرات» بو، بیر قول و، پا راست و، زور زاناو شاره زا بو، نه و کتیه ی گه وره ترین کاری کرده سه ر روله کانی نیشتمانه که ی، ته نانه ت و تراوه که نه ناباسس په نجه ره ییکی گه وره ی بو یونان کرده وه که به هوی نه وه وه سه ریان له شارستانیته کانی

رۆژه لاتی کۆن خوار کرده وه که گه شه کردنیان له سی نه وان که متر نه بوو، دوور نی به که نهم کتیه له و هوو پال پیسونه رانه بیت که نه سه که نده ری مه قدونی به ره و ولاتانی رۆژه لاتی کۆن په ره بسینی.

جگه له وانیه ی باسما ن کردن کتیه که بیه سیجی گه وره ی هه به بولی کولینه وه ی میژووی عیراق و جوگرافیا که ی، که باسی بارو دوخی کومه لایه تی و نابووری و جوگراف سه رده می کوتابی سه ده ی پینجه می پیش زاین ده کات.

نه وه ی که لیره دا شیوا ی باسه نه وه یه که که م که س هه به شتیک له باره ی هیرشه که ی نه سه که نده ری مه قدونی بو سه ر عیراق نه زانی که له ب شه ریکی دا بری نریک به شاری هه ولیر له گه ل «دا را» له یه کیان داو له نه نجام دا له نه نجام دا سویاکه ی دارا به زی و شکا، به لآم زور که س هه به گوپی له و هیرشه ی فارسی و گریکی نه بووه که له نه نازوله وه به ره و عیراق کشان و له گه ل فارسه نه خمینی به کان که وتنه جه ننگ و شه ره که له شه عاتیکی زیاتر نه خایاندو «کورس» ی تیدا کوژرا که برای «ته رتحتشای دووم بوو، هه ر دوو برا کوری «داریوس - ناسیای بچو وکی ده کرد، کورس ویستی تاجه که له برا که ی بسینی، بو نهم مه به ستش سوپاییکی هه زار سه ربازی ناماده کردو ئیپارتی به کانیش به سوپاییکی گه وره یارمه تیان دا، کورس بو سه ر ته رتحتشای برا که ی هیرشی بردو له مه و دای دوو رۆژ دوور له بابل پنی گه یشت و له شه ره که دا کوژرا، به لآم گریکه کان نوشتیان نه هینا، له ده شته کانی ناشووردا بلاو بوونه وه به سه ر چیاکانی «کردو» و نه رمینیا که وتن تاکر گه یشتنه شاری

«تەرابزون»، لەووی وە بەرەو ولانەکە ی خۆیان بۆی دەرچوون .

ئەوێ لەو نووسینەدا مەبەستمانە ئەوێبە کە رووناکی بخەینە سەر ئەو خال و لایەنەکانی کە پەییوەندیان بە کوردەوێ هەبە ئەک دوان بە دوورودریژی لە هەندێ مەسەلە ی لاوەکی و چۆنیەتی شەرەکە ی نیوان کۆرش و براکە ی و بەینی پۆست هەندێ خال روون دەکەینەوێ .
وا دیارە زەینەفون کتیبەکە ی بە ناویکی خوازراوێوێ نووسیبوێ کە «تیمستوجین» و ناوی باوکی «جریلوس» .
شەری کوناکساو کوشتی کۆرش :

چیشتهنگاو بوو کە نزیک بوو بگەنە ئەو شوینە ی کە کۆرش بریاری دابوو لێ بوەستی کە «پانتجیاس» دەرکەوت و سواری و لاخی بیوو کە عەرەقە ی دەروابووو بەغار دەهات و یەکسەر بە فارسی و یونانی پر بە دەم هاواری کرد : «پاشا بە سواییکی گەورەوێ نیزامیکی سەربازی و بەرەو ئیمە دی» . ئەو کاتە بە جاری خراب سەریان لێ شیوا، چونکە هەمسەر وایان زانی کە پاشا بەر لەوێ ئەوان شوینی خۆیان وەر بگرن هەلیان دەکویتە سەر . . . نیوێر و داهاات هیشتا لەشکری پاشا دیارنەبوو، بەلام دەمەدەمی عەسر بوو کە تەپ و تووز وەک پەلە هەووریکی سەبی دەرکەوت، پاش ماوێنیک شتیک وەک رەشاییینیک کە بۆ مەو و وایینیک درێژ، درێژ دەبوو بەسەر دەشتایی یەکەوێ دەبینرا . بەرەبەرە سەرەسوونگی و سواری بەشەکانی لەشکرە کە دەرکەوتن . لێرەدا (کۆرش) بەسواری لەگەل وەرگێرەکە ی خوی و سی چوار کەسی تر خۆیان گەیانده لای «کلیرخوس» و بانگیان کردو ناگاداریان کرد کە سوپاکە ی بەرەو ناوجەرگە ی لەشکری پاشا بەریت چونکە پاشا خوی لەوێ یە . کۆرش وتی «ئەگەر لەوێ سەرکەوین، هەموو شتیک تەواو دەبی» . بەلام

سوپاکە ی پاشا لەوێ نەبوو، هینجگار زۆر بوو کوشتاریکی گەورە لەنیوان سوپاکە ی کۆرش و پاشادا کرا، گریکەکان شەریکی ئازایانەیان کردو زیانیکی زۆریان لە سوپاکە ی پاشادا کۆرش دل خوش بوو کە گریکەکان فارسەکانیان لەپیش خۆیان دا رامالی و بانگەوازی، کردنی بەپاشای خۆیان راهیشت . .
کۆرش لەوێ ترسا کە پاش پشت لە گریکەکان بگریو شەق و پەقیان بکات، یەکسەر بەرەو رووی چوو و لەگەل ئەو شەش سەد کەسە ی لەگەلێ دا بوو هیرشی بردو ریزی سەربازەکانی پیش دەمی پاشای سمی و شەش هەزار کەسی شکاند، پاشان دەنگ و ابلاو بوو کە بە دەستی «ئەرتاجرسس» ی سەرکردە کە پان کۆرا، بەلام کە رایان کرد ئەو شەش سەد کەسە ی کە لەگەل کۆرش بوون لە کاتی هەلمەت بردن و تەکان دانیان پەییوەندیان تیک چوو و نەیان توانی راویان بنین و بەدوایان بکەون و ژمارەییکی زۆر کەم دواکەوتن، کە زۆر بەیان لەو کەسانە بوون کە کۆرش ناوی نابوون «هاویری نانی»، کە لەگەل ئەو ژمارە زۆر کەمە مایەوێ پاشا چاوی پی کەوت و هاواری کرد «پیاوێ دەبینم» و بی سەلە مینەوێ پەلاماری داو زەبریکی ئاراستە ی سنگی کردو قەلغانەکە ی سمی و بریندار بوو، دەش لێن کۆرش بە شمشیرەکە ی خوی، خوی کوشت و هەر چۆنیک بیت کۆرش کۆرا . لەو قوناخەدا سوپای پاشا و گریکەکان ماوێ سی میل لیک دووربوون، گریکەکان ئەو هیزانەیان راو دەنا کە رووبەر وویان بیوونەوێ وەک بلتی سەرکەوتنیکی باشیان بۆرەخساو، فارسەکان خەریکی تالان کردن بوون وەک بلتی سەرکەوتنەکیان تەواو، بەلام گریکەکان پاش ئەو بویان دەرکەوت کە پاشا و سوپا سەربازەکانی بوونەتە کەلوپەلی ئەوان، پاشا گوئی لە «تیسافرنوس» بوو کە یونانی یەکان ئەو

له شکرانه یان به زاندووه که روو به روو یان بوونه ته ووه
 له سهر راوانیان به رده وامن، نهو حله هیزه کانی خوی
 گرد کرده ووه به شیوه ییکی جهنگی ناماده ی کردن و
 ههنگاو یان هه ل هیناو که گریکه کان دیتیان که
 ریزگرتیان پته و توکمه به بهرامبر فارسه کان سهرله نوی
 سروودی کوشتاریان گوت و به گیانیکی دوژمنکاری له
 هی پیشوو به هیزتر په لاماریان دان، فارسه کان بهرامبر
 په لاماره که خویان نه گرت و رایان کرد و گریکه کان به
 دوا یان که وتن.

که خوړ خهریک بوو ناوایی گریکه کان وهستان و
 چه کی خویان کو کرده ووه ئیسراحه تیان کرد، له هه مان
 کات دا سهریان سوورما که «کورش» له هیچ
 شویتیکه ووه درنه که هوت و کهس هه واییکی بو
 نه ه... پشان... پاش

ته ووهی له بابعت مانه ووه یان راویزیان که شتومه که کانیان
 بینن یا خود بگه رینه ووه سو یا گاکه ی خویان، بریاری
 گه رانه ووه یان داو ده می شیوان گه بشته ووه خیوه ته کانیان،
 بو یان ده رک هوت که هه مرو که لو به ل و خوراک و
 خوارنده ووه یان تالان کراوه، له بهر نه ووه کم و
 کووری ییکی زور که وته ناو نازوو خه ی سو یا که یان، به
 جوړی زور به ی گریکه کان بی شیو مانه ووه، له راستی دا
 نانی نیوه ریشیان نه خوارد بوو. نه مشه ووه یان ناوا به سهر
 برد. بو بهری به یانی سهر کرده کان کو بوونه ووه، له گه ل
 روژ هه لائن هه وائی مهرگی «کورش» یان بی گه بشت،
 که نه هه وواله یان بیست نائومیدی ییکی گه ووه
 دای گرتن چ بکه ن باشه؟! چیشه ننگاو بوو که
 هه ووالده ران له لایه ن پاشاوه گه بشتن و هاتبوون که قسه
 له گه ل سهر کرده گریکه کان بکه ن و پی یان گوتن که
 پاشا سهر که ووه و کورشی له ناو بردووه، داوا یان

لی ده کات که چه که کانیان دانین و یینه ده باری پاشا
 نه گه ر بتوانن به خششی پاشایه تی بو خویان وهر بگرن،
 که نهو قسانه یان کرد گریکه کان رقیان هه ل ساو پی یان
 گوتن که سهر که ووه سو، چه ک دانانین، (کلینور) ی
 نه رکادی که به ته من ترینیان بوو وه لأمی دانوه «ته ووان
 به رله ووهی چه که کانیان دانین دهرن. پاش نه ووهی که
 زور له سهر کرده گریکه کان هه ر به که به جوړیک
 مه سه له که ی شی کرده ووه له دوا یی دا له سهر نه ووه
 ریک که وتن که چه ک فری نه دهن و خویانی
 پی پاریزن. پاشان (فالیئوس) گوتی: پاشا ناگاداری
 کردووین که پشان رابگه بینن که نیستا نیوه لیره ن نه ووه
 شهر راگرتنه له نیوان نیمه و شویدا، به لأم نه گه ر چ بو
 پیشه ووه، یا پاشه ووه به جوړلین نه ووه مانای شهر کردنه،
 له بهر نه ووه داوای وه لأم دانه ووهی نه م خاله ده کم.
 «کلیرخوس» وه لأمی دایه ووه: نیمه ش هه مان
 بیر کرده ووه مان هه به. «فالیئوس» گوتی: مه به ست
 حی به؟ کلیرخوس پی گوت. مه به ست شهر راگرتنه
 نه گه ر مانه ووه، شهر کردنه نه گه ر بو پیشه ووه هاتین یا خود
 گه راپانه ووه له نه نجام دا «کلیرخوس» بووه سهر کرده ی
 گریکه کان، که پی او ییکی خاوه ن نا قی کردنه ووه به هوش
 بوو. هه مرو لایک سویندیان خوارد که ناپاکی له په کتر
 نه که ن و سویند خوری راستگو بن. «ته ریس» که
 سهر کرده ییکی یونانی بوو پیش نیازی نه ووهی کرد که به و
 ریگه یه دا نه گه رینه ووه که پی دا هاتوون، به لکو
 ریگه ییکی دوورتر بگرنه بهر، که پیوستیان به نازوو خه
 نه بی و له سو یای پاشا دوور بن، که نه توانی خوی
 کو یکه اته ووه به سهریان دا بدات. هه رکه تاریکی داهات
 پیشه نگی سو یای گریکه کان توانی خیوه نگیانیک ساز
 بکات، به لأم نه وانه ی دوا یی گه بشتن خیره تی خویان
 لی هه ل دا قاویژ و غه ل به غه ل ییکی زوریان نایه ووه که

یه کتیرسان بانگ ده کرد ته نانهت دوزمن گوئی
 لی یان بوو، به جوړی نهوانه ی لپوه یانهوه نریک بوون
 له خیره ته کانی خو یان دا رایان کرد، ته نانهت پاشاش
 ترسی لی نیشتبوو، گریکه کانیش ترسیکی ناوهخت
 دای گرتن به لام کلیرخوس ترسه که ی رهواندنهوه که به
 «تولمیدس» ی بانگدهری راگه یانند که فهرمانی
 بی دهنگ بوون و کپی بدات پاشان دست بکات به
 بانگ راهیشتن که «سه رکرده کان جار ده دن نهو
 که سه ی زانیاری له مهر نهو گوئی دریزه بینی که له نیوان
 چه که کان دا بهر لالا بووه نهوه ده هزار جونه بیی
 ده دریتی» که سر بازه کان له بانگه که گه یشتن دل نیا
 بوون که ترسه که یان شتیکی راست نی یه
 سه رکرده کانیان له مه ترسی دورن.

«تیسافر نوس» چند که سیکي نارد که له مهر چه کان
 بدوین، «کلیرخوس» پی گوتن جاری ده بی له پیشه وه
 شهر بکن چونکه قاولتیان نی یه و هیچ گریکي که ده ی
 نهوه ی نی یه که له گه ل یونانی یه کان له مهر مهر چه کانه وه
 بدوئی هه تا کو قاولتیان بو نه هینی، که هه و آله ره کان به
 په له رویشتن و خیرا گه پرانه وه و پاش مشت و بریکی زور
 شونی ده سکه وتی ناز ووخه یان پشان دان و که کانی
 لواو داهات کلیرخوس وه لامی دانه وه که په یمانی شهر
 راگرتن ده به ستی و پی گوتن که یه کسه ر شونی
 ناز ووخه یان پشان دن، و برای شهر راگرتن له گه ل
 سوپاکه ی به شیوه بیکی جهنگی ریگه ی گرتنه به رو خو ی
 سه رکرده تی پاشه ننگه که ی کرد، تووشی چند جوگه و
 جو یار و رو یار بوون و پردیان به دارخورمای که وتور
 دروست کردو به سه ریان دا رویشتن و په رینه وه. پاش
 نهوه ی گه یشتنه دی یه کان رابه ره کان پی یان گوتن که
 ده توانن نالیک و مه ی و سرکه یان ده سکه ویت هه روه ها
 چند جو ره خورمایک.

پاشان «تیسافر نوس» به سیفه تی په یامهر له لایه ن
 پاشاوه هات و له گویا به پاشای قناعهت پی هیناوه که
 بیته ری نیشاندهریان، نهوانیش داواکه یان قبول کرد
 به لام به گومانه وه. گریکه کان بیست روز چاره پروان
 بوون هه تا «تیسافر نوس» گه راپه وه، به لام ریزه کانی
 خو یان تیگ نه دابوو و به یه که وه نووسا بوون و خو یان
 قایم کردبوو، چونکه له و راپه دا بوون که پاشا
 به خو رای نی یه که هانمان ده دات به یینه وه و هه
 کاتی هیزه کانی خو ی کونکاته وه په لامارمان ده دات،
 له و ماوه به دا «تیسافر نوس» گه یشت و له روالهت دا
 نیازی گه پرانه وه بوو بو نیشتمان.

ری گرتنه بهر به گومان لیک کردن:

هه دوو لا ده ستیان کرد به رویشتن، «ناریوس» یش
 له گه ل «تیسافر نوس» و «نورونتاس» پیکه وه خیره تیان
 هه ل دا، گریکه کان به گومانه وه سه ریان ده کردن،
 بو یه له کاتی ریگه دا به ته نیا ده رویشتن و
 ری نیشاندهری تایهت به خو یان به کارده هینا، نیوانی
 هه ر دوو له شکره که له (۳) میل که متر نه بوو. پاش
 رویشتی سی روز گه یشتنه شوروه ی مادی، دوا ی نهوه
 له ماوه ی دوو روزدا (۲۴) میل رویشتن و له دوو چه م
 په رینه وه پاشان گه یشتنه شاریکی قه له بالغ که ناوی
 «سیتاس» بوو میل ونیویک له دیجله وه دوور بوو.
 پاش شیوان په کیک هات گریکه کانی ناگادار کرد، که
 سوپاکه ی «تیسافر نوس» شه وی هیرستان ده کاته سه ر و
 له باخچه که ی نریکتانه وه هیزکی گه وره هه یه، ناگاتان
 له خو یی و پاسه وانی بیکی قایم و توند له سه ر پرده که ی
 دیجله دانین، چونکه نه گه ر تیسافر نوس بتوانی شه و
 تیکی ده دات تا کو نه توانن په رینه وه له نیوان روویارو
 نوگه نده که دا داده برین. گریکه کان به سه ر فیلی

فارسه‌کان که وتن و له‌گه‌ل گه‌ردی به‌یانی له
 پرده‌که به‌رینه‌وه، پاش رویشتی ۱۵۰ میل له
 ماوه‌ی ده رۆژدا به‌ناو میدیادا تا گه‌یشتنه‌وه
 گوندانه‌ی که سهر به‌دایکی کۆرش بوون،
 تیسافرنۆس بو‌ئوه‌ی سووکی به (کۆرش) بکات
 رینگه‌ی یونانی‌یه‌کانی‌دا که به‌ئاره‌زووی خویان تالانی
 خه‌له‌و خه‌رمان و مه‌رو مالآت و شتی تری به‌نرخ بکه‌ن پ
 کۆنله‌ نه‌بی.
 پاش ره‌وتی (۶۰) میل دیج‌له‌یان به‌جی هیشت و
 تیبینی شارنکی ده‌وله‌مندیان کرد که ناوی «کانیای» بوو
 که شوپنیکه نزیك له شونیی ئیستاو ده‌وتری «قه‌لای
 کیژوله» و له خوارووی شه‌رفاته. خه‌لکه‌که نان و په‌نیرو
 شه‌راییان بو‌هینان، له‌وتی‌وه به‌کونده‌ی پف‌دراودا له
 رووباره‌که په‌رینه‌وه
 غه‌درکردنی تیسافرنۆس:

پاشان گه‌یشتنه‌ زی‌گه‌وره، له‌وتی (۳) رۆژ مانه‌وه،
 له‌و ماوه‌یه‌دا هیچ نیشانه‌ییکی کاری ناره‌وا له‌لایه‌ن
 تیسافرنۆسه‌ره ده‌رنه‌که‌وت، کلیرخۆس بریاری‌دا به‌پیی
 توانا له‌ گه‌لی‌دا کار بکات و ئه‌و گومانه‌ بن برکات که
 بوته‌ هو‌ی دوژمنکاری‌ییکی ئاشکرا، گفتوگوییکی زۆر
 له‌نیوان هه‌ر دوو لا کرا بو‌ئوه‌ی دل‌بان له‌ گومان پاک
 بکه‌نه‌وه و پروا به‌ به‌ک یینن به‌لام تیسافرنۆس هه‌رچه‌ند
 به‌رواله‌ت خو‌ی وانیشان‌دا که مه‌به‌ستی به‌رژه‌وه‌ندی و
 خزمه‌تگوزاری گریکه‌کانه‌ که‌چی له‌ئه‌نجام‌دا کاری
 نامه‌ردانه‌ی خو‌ی کردو داوه‌تی «کلیرخۆس» ی و چه‌ند
 سه‌رکرده‌ییکی کرد بو‌خواردنی شیوان و به‌پیلان‌گرتنی
 بۆلای پاشاکه‌ی خو‌ی ناردنی له‌وتی ملیان په‌راندرا.
 لیروه‌ه باسی زه‌ینه‌فون ده‌که‌ین که جله‌وی سه‌رکرده‌یه‌تی
 سوپاکه‌ی کردو به‌ره‌و کوردستانی عیراق هه‌نگاوی نا.

به‌ره‌و کوردستانی عیراق:

پاش گرتنی سه‌رکرده‌کان و کوشتنی سه‌د
 ئه‌فسه‌ره‌که‌و ئه‌و سه‌ربازانه‌ی که له‌گه‌لیانا بوون،
 گریکه‌کان تووشی بارو دوخیکی په‌شیوو ناره‌حه‌ت
 بوون، وه‌ک سه‌یریان کرد له‌ هه‌موو لاره‌ ده‌وره‌یان
 دراوه، چاوه‌پروانی ئه‌وه‌یان نه‌ده‌کرد که که‌س
 که‌ل و په‌لیان بی‌بفرۆشی، رابه‌ریک نی‌یه‌ رینۆینی‌یان
 بکات، له‌نیوان چه‌ند رووبارو چه‌میک‌دا گیریان
 خواردوووه ناتوان لی‌یان په‌رینه‌وه و بگه‌رینه‌وه نیشتمان،
 ته‌نانه‌ت فارسه‌کانیش لی‌یان هه‌ل گه‌رانه‌وه‌وه ده‌ستیان
 برین، بۆیان ئاشکرا بوو ئه‌گه‌ر سه‌رکه‌وتیش وه‌ده‌س
 بینن ناتوانن هیچ که‌س له‌ دوژمنانیان بکۆژن، خو
 ئه‌گه‌ر بشکین نه‌فه‌رنیکیان رزگار نابیت. خه‌م و په‌ژاره‌و
 ناوومیدی دای‌گرتن، ئه‌و ئیواره‌یه‌ که‌م که‌س له‌وانه
 نایان خواردو ئاگریان کرده‌وه، به‌لام لی‌ی دریز بوون و
 خه‌و نه‌چوووه چاوی که‌س، هه‌مرویان تاسه‌و شه‌بدا‌ی
 نیشتمان و دایک و باوک و مندال و خیزانه‌کانیان بوون و
 وایان زانی که جارنکی‌تر نایان بیننه‌وه.

پاش ئه‌وه‌ی چه‌ند سه‌رکرده‌ییکی قسه‌یان کرد،
 «زه‌ینه‌فون» یش قسه‌ی خو‌ی کردو گوتی:

«ئالیره‌دا په‌ک شت هه‌یه‌ که هه‌موومان ده‌ی‌زانین،
 پاشاو تیسافرنۆس هه‌موو ئه‌وانه‌ی به‌ ده‌ستمان که‌وتبوو
 بو‌خویان برد، ئاشکراشه‌ سوورن ئه‌گه‌ر بۆیان
 بکرتی، ئه‌وه‌ی که ماویشمانه‌ ته‌فرو تونای بکه‌ن، وه‌ک
 ده‌بینم ده‌وری ئیمه‌ ئه‌وه‌یه‌ که هه‌ر شتی پیمان بکرتی
 بی‌که‌ین تاکو نه‌هیلین بکه‌وینه‌ به‌رده‌ست فارسان،
 به‌لکو وا چاکتره‌ بو‌ ئیمه‌ که‌ سوگه‌ری بکه‌ین ئه‌وان له‌
 به‌رده‌ستی ئیمه‌ن . . . هتد، پاشان له‌سیر قسه‌کانی
 ده‌روات و پیشینازی دانانی ژماره‌ییکی پیوست له‌
 سه‌رکرده‌و ئه‌فسه‌ر ده‌کات و ده‌لی: ده‌بی ئه‌وه‌ یزانن

ژماره زوری و چند هیزیک سرکهوتن له شهردا ودهس ناهینن، نهخیر که لاییک دهچته پیش دزی دوزمن و وهر هیزیکی مهعنهوی ههیهو خوداوهندی لهپشتهویه، دوزمن وهك بنكهینك خوئی لهبهر ناگری، ههروهك تیببسی نیم خالهم کردوو له بارهکائی سهربازی دا، نهو کهسانهیی که ناکه نامانجیان نهویه که سهر سلامت بی، تاسایی مهرگیکی کلوانهیی سووکانه دهرن، کهچی نهوانهیی پهی بهوه دهبهن که مردن تووشی ههسوو خهلکی دهبی، ههول ددهن مهردانه بمرن، به زوری تهمنیان دریز دهبی و نهگر بژین ژبانیکی بهختیارتر رادهبوین، نهمانه راستین و دهبی دهرکی بی بکهن و نیشانی بدهن که نیوه پیایوی نازاو به وهجن و داوا له هی تر بکهن که شوین پی نیوه ههل گرن».

پاش نیم دوانه هی تر قسهیان کردو چند نه هیزیک ههل بژاردان که شوینی نهوانهیی بهدهست فارسهکان کوژان بگرتهوه.

زهینهفون نیاب ترین جلی سهربازی لهبهر کرد وایزانی که خواوهند سرکهوتنی بی بهخشیون، سرکهوتن چاکترین چهکی گهرهکه، کلنیور باسی غه درو خیانتهیی فارسهکانی کردو گوتی نهگر مهبهستمان چهك سهندن بی به دهستی خویمان و ناچار کردنیان بی که نرخیی تاوانهکانیان بدهن و له دواروژدا له دزیان دا جهنگیکی رهخساو بجهنگین، نهو حمله تاسمان یاریده بی کومهلیک هیوای مهزمنان ههیه له دهربازبوون دا»

ههر نهو قسانهیی کردو نه کرد ههتا بهکیکیان پشمی و که سهربازهکان گوئیان له پشمینهکه بوو ههموویان چوکیان دادا پیکهوهو سهجدهیان بو خواوهند برد که نهو نیشانهیی دهرکرد... پاش نهوه زهینهفون قسهیی تری

کردو گوتی: «نیوه شیایوی نهوهن پیایوی نازاو رهشیدبن و، نازاو جوانمهرد، له ناخوشی دا دهرباز دهن، نهوهتان بینهوهو بیر که فارسهکان به سوپاییکی گهروهوه هاتنه سهر «نهئینا» و وایان نازانی لهسهر زهوی رهشی دهکهنهوه، بهلام نهئینی بهکان نازاو چاونهترس بوون، رووبهروویان بوونهوهو شکاندنیان.»

پاش نهوهی زهینهفون کومهلیک پیشبازی تری کردو کهس بهرههستی نه کردو پی گوتن سرکهوتنو و نهو کهسهیه که جهنگاوهوهو شهپرکهوه، زیان کهرهکانیش کوژاوهکانن.

گریکهکانی دووچاری قوجهقانی و تیرباران دهن: لهگهل کوتایی قسهکان و گردبوونهویان ههل سان و راپهپین و ناگریان له گالیسکه و خیهوتهکانیان بهردا، ههر کهسی که لویهلی زیادیی ویست لهناو خویمان دا دابهشیان کرد و نهوی مایهوهوش خستیانه ناگرهوه، پاشان قاوهلتی بهیانیان خواروو دواپی له زبئی گهوره پهپینهوهو به شیویهیکی جهنگی لهگهل و لاخی بارههنگر لهناو چوارگوشهینك دا رویشتی، کهمیک دوورکهوتنهوه «میشریداتس» دهرکهوت بهخوئی و نریکهیی دوو سهد سوارهو نریکهیی چوار سهد تیرهاویژ و قوجهقانی هاویژ، نهوان چهکی سووکیان پوشیبوو و زور خیرا غاریان دهدا.

بهلام میشریداتس بهرهو گریکهکان چوو وهك بلئی دوستیانه، ههرکه ههر دوو لا له پهك نریك بوونهوه پیاوهکانی میشریداتس پیادهو سوارهیان لهپر تیربارانیان کردن و نهوانتریش قوجهقانیان هاویشت، ههندیکیان زامدار کرد، پیشهنگی گریکهکان زور پهريشان بوون، بهلام نهیات توانی وهك نهوان بکهن، چونکه وهك نهوان تیرهکانیان بری نهدهکرد، ئینجا زهینهفون بریاری دا که بو دواوهیان رامالی، بهلام له کاتی راوانانان

که سیان پی نه گیراو له کاتی کشانه ووی دوزمه کانیان زیانیکي زوریان تووش بوو، ته نانهت که له سهر پستی ولاخه کانیان بوون هل دهاتن گریکه کانیان بریندار ده کرد. لیره دا زهینه فون سهر زه نشت کرا چونکه له جهرگه ی سویاکه دا دور که وته ووه هیچ زیانیکي به دوزمه کان نه گه یاند. ثم شهره ی که به رهنگاری بوون وای لی کردن که پاره ییکی زور بدن به و که سانه ی که قوچه قانی دروست ده کن و ژماره ییکی زور بینه قوچه قانی هاوژی و له گه ل سویاکه ی گریکه کان بن نه ک جاریکي تر تووشیان بینه ووه پهریشانیان بکن، ثم روزه وهستان و بزورژ دووم له ههستان و ده بایه له جوگه که به پرنه ووه له ترسی ته ووی تووشی دوزمن نه بن، پهرینه ووه «بیش ته ووی «میشریداتس» سهری دهرینتی ثم جاره هزار سواره و چوار هزار تیرهاوژی و قوچه قانی هاوژی له گه ل بوو. ثم ژماره ییکی له «نیسافر نوس» ده سکه و توو بوو و به لینی پی دابوو ته گهر ژماره ییکی تاوا جهنگاوهری هه بی ته ووه به ناسانی گریکه کان دیل ده کات و ده بیان داته ده ست ته ووه، له نرخ که م کردنه ووی گریکه کانی له سهر بنه چه به حساب کردبوو که له هه لمه تی به که می دا هه رچه ننده که هیزه که ی که م بوو که چی تووشی زیان نه بوو به لکو به پینچه وانه ووه ته ووه زهره ییکی گهره ی له وان دا.

به لام که هیرشیان هینا ثم جاره خراب شکان، زور له پیاوه کانی فارسه کان کوژران و هه زده که سیش به دیل گیران، گریکه کان له خوینانه ووه ده ست پینسخه ری یان کرد له شق و په ق کردنی لاشه کانیان بو ته ووی ترسیکی گه ووره تر بخنه ناو دوزمن. پاش ثم راکردنه و شکانه ی دوزمن، گریکه کان ریگه یان به دنیایی گرته به رو گه یشتنه شاریکی گه ووه و چول که پی ده و ترا «لاریسا» و له کونه ووه میدی به کان لی

داده نیشتن. دوا ی رویشتنی ۱۸ میل گه یشتنه نه لاتیکی سخت و قایم، نزیک شاری «سیلا» که روزه له روزه ان تاوه دان بوو و شونی میدی به کان بوو، پاش ته ووی به ده بیان میلی تر ریگه یان بری و تووشی فارسه کان بوون و شهریان له گه ل کردن و زوریان لی کوشتن و خو یان چاک کو کرده ووه و چنه د جاریک هیرشیان برده سهر فارسه کان و شکانندیان و به هه موو لایک دا رایان کرد، ناچار بوون ریگه یان بگورن ته و ریگه یه بگرن که ده بیان گه بینته ته و دی یانه ی که ناگریان تیدا نه کرا بووه، ته و گوندانه یان سووتاند که تپایان دا جمان بو ته ووی نه هیلن دوزمن لی یان نزیک بته ووه، به لام سهریان سوورما بوو چی بکن باشه، ناچار بوون بیر له حالی خو یان بکه نه ووه سهر کرده کان کوسوونوه ییکیان کرد، دیله کانیان هینا له و ناوچانه یان پرسی که ده وره یان داون پی یان گرتن که خوارووی به ره و بابل و میدیایه و ریگه ی به ره و روزه لات بو شوشه و هه مه دان ده چی و ریگه ی به ره و ژور وروی به سهر چیاکانه ووه بو لای (که ردوکان) کورده کان ده چی و بو یان پروون کردنه ووه ته و نه ته ووه یه، چپانشین و زور نازان و مل که چی پاشا نین، له راستی دا سو یاییکی پاشا که سه دو بیست هزار که س ده بوو جاریک غه زووی ولاته که ی کردن له بهر سه ختی و په قنه ی رن زه و ی به که ی به کیان به سه لامه تی لی نه گه پرایه ووه . . . سهر کرده کان به ته و اوته ی له و زانیاری یانه گه یشتن و لایه کیان له و که سانه جیا کرده ووه که شاره زایان له ریگه یان دا هه یه له هه موو لایه که ووه هیچ شتیکیان ده رنه بری که چ ریگه ییک ده گرنه بهر، به لام بیران له ووه کرده ووه که پیوسته «کورداستان» له ریگه ی چیاکانه ووه داگیر بکن، چونکه ته وان به پی قسه ی دیله کان هه ر که له و کوردانه تپه ربن ده گنه ته رمینیا که ولاتیکی

به‌رین و ده‌وله‌م‌ندهو «ئورونتاس» حوكمدارى ده‌كات، له‌وى‌وه وهك دپله‌كان گوتیان - پیاو به ئاسانى به هەر لایهك دا حه‌زىكات ده‌توانى پروات. بو موبارهك باوى ئەم مه‌به‌سته‌یه قوربانیان پیشكه‌ش كردو فه‌رمانیان دا كه پاش نانى شیوان هەر كه‌سه خوى بپنجته‌وهو ئاماده‌بى كه شوین ئەفسه‌ره‌كانیان بكه‌ون كه فه‌رمانیان بو ده‌رده‌كرى.

به‌رهو كوردستانى عیراق:

هیشا شه‌وى به‌به‌ره‌وه‌م‌ابوو كه ئیشاره‌ته‌كه دراو راپه‌رین و به‌رهو چپاكه بوى ده‌رچوون و به‌ره‌به‌یانى گه‌بشتنه ته‌پله سه‌رى، سوپاكه هه‌موو پاره‌وه‌كانى برى، به‌رهو گوندى ناوچپاكان چوون، خه‌لكه‌كه یه‌كسه‌ر له مال ده‌رچوون و به خاوو خیزانیانه‌وه روویان كرده شاخه‌كان، خوارده‌مه‌نى یكى زور بو گرپكه‌كان به‌جى ما، زور ده‌فرو هه‌ورو ئامانى مس له ماله‌كان دا هه‌بوون، یونانى‌یه‌كان شتیکیان لى نه‌بردو به‌دواى خه‌لكه‌كه نه‌كه‌وتن، وستیان به نهرم و شلى له‌گه‌لیان بجوولینه‌وه، په‌نگ بى ئەوانه دوژمنى پاشابن و رینگه‌یان ده‌ده‌ن به سه‌لامه‌تى له هه‌ریمه‌كه‌یان و گوزهر بكه‌ن، به‌لام خوراك شتیكى پیوست بوو، هه‌رچى كه‌وته ده‌ستیان بردیان، خه‌لكه‌كه گوپی پى نه‌دان كه بانگیان كردن و، له راستى دا هه‌ج نیشانه‌یكى دوستانه‌تیان به‌رامبه‌ر گرپكه‌كان ده‌رنه‌خست.

كه دواكه‌س له لوتكه‌كه‌وه بو ناو گونده‌كان شوڤر بووه، نه‌و حه‌له تارىكى داها‌تبوو، سه‌رکه‌وتن و دابه‌زین روژىكى ته‌واوى خایاند، نه‌و حه‌له ده‌سته‌یيك له خه‌لكه‌كه هه‌رشیکیان برده سه‌ر پاشه‌ندى گرپكه‌كان و هه‌ندىکیان لى كوشتن و هه‌ی تریان به‌ردو تیر بریندار كرد، هه‌رچه‌نده كه ژماره‌ی كورده‌كانیش كه‌م بوو، كه‌چى له ناكاو گرپكه‌كان به‌سه‌ریان دا وان،

له‌راستى دا ئەگه‌ر ژماره‌یكى زیاتریان له‌گه‌ل بوایه له‌وانه‌بوو به‌شیکى زور له سوپاكه قه‌ر بكه‌ن.

له‌به‌ر ئەوه‌و نه‌و شه‌وه له دى‌یه‌كان دا مانه‌وه‌وه كوده‌كانیش له‌سه‌ر چپاكان ژماره‌یيك مه‌شخه‌لیان داگیرسان له ده‌وره‌ی خوڤان دا. به‌یانى به‌هه‌یزترین چوارپى یان له‌گه‌ل خوڤرد كه شتومه‌كه‌كانیان هه‌ل بگرن و هه‌موو كوئله‌كانیان به‌رئلا كرد چونكه ژماره‌یكى زور له چوار پى بارى كه‌لوپه‌ل و كوئله ده‌بووه هوى خاوو خلیسكى رینگه‌به‌رین و ژماره‌یكى زور له پیاوى به‌رپرسىار له‌وه كارىكى بى سوود بوو، له‌گه‌ل نه‌و هه‌موو ژماره زوره خه‌لكه‌ی له‌گه‌لیانه ده‌بوایه دوو ئەوه‌نده ئازووخه‌ی پیوستیان پى بى، بوئه له رینگه‌ی بانگه‌ راهیله‌روهه فه‌رمانه‌كانیان ده‌رکردو جى به‌جى کران.

كه نانى به‌یانیان خوارد بوى ده‌رچوون، روژى دووهم په‌شه‌بايىكى پس هه‌لى كرد، به‌لام ده‌بوایه هه‌ر برۆن چونكه ئازووخه‌كه به‌شى نه‌ده‌كردن، كورده‌كان «زه‌ینه‌فون به دوژمن ناویان ده‌بات - ك. ع -» چهند هه‌رشیكى توندوتیژیان هه‌تاو له پاره‌وه ته‌نگه‌به‌ره‌كان دا خوڤان دانووساند، ئەمه‌ش وای كرد كه گرپكه‌كان له‌سه‌رخو برۆن، كورده‌كان تیر بارانیان كردن و هه‌ی زور ئازایان له گرپكه‌كان كوشت و بریندار كردو ناچاریان كردن كه له هه‌مان كات دا كه ده‌كشینه دواوه شه‌ریش بكه‌ن، چونكه كورده‌كان شوینی سه‌خت و دژیان له چپاكان و ریه‌وه په‌وه‌زه‌كان دا گرتبوو و خوڤان لى قایم كردبوو.

زه‌ینه‌فون چهند كه‌سى له كورده‌كان به‌دیل گرت، هه‌ندىكى لى كوشتن و بریاریان دا كه سوود له هه‌ندىكى تر بپینن تا هه‌ریمه‌كه‌یان پیشان بدن،

هه‌ره‌شه له كوردی كرا كه ئه‌گه‌ر شاره‌زای به‌ریگه‌ییکی تر هه‌بی بی نه‌وتن و كوشتیان .
كوشتار له چیاكان دا :

پاش نیوه‌رو كومه‌ئیک جه‌نگاوهر به‌ره‌و شاخه‌كان ته‌گبیری نه‌ه‌یان کرد ئه‌گه‌ر به‌رزایی به‌که بگرن ده‌بی شه‌وی ئیشك بگرن و به‌یانی ئیشه‌ره‌تی هه‌رش بردن ده‌رکه‌ن و نه‌وانه‌ی له‌سه‌ر لوته‌که‌ن په‌لاماری چیا‌یی به‌کان به‌دن که ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر راره‌وی ده‌ره‌وی دۆله‌که‌وه هه‌به که‌چی پیوسته نه‌وانی تر به‌و به‌ری خه‌یرایی به‌وه بگه‌نه‌وه نه‌وان .

پاش ئه‌م ریک که‌وته له‌سه‌ر کیشانی ئه‌م نه‌خشه‌به ، نزیکه‌ی دوو هه‌زار پیار راپه‌رین ، ئه‌و حه‌له دابه‌ ریزنه‌ی باران ، زه‌ینه‌فون له‌گه‌ل پاشه‌ندی سوپاکه به‌ره‌و ده‌ربوونه ناسایی به‌که‌ی دۆله‌که‌ چوو که سرنجی کورده‌کان بو ئه‌م راره‌وه راکیشی ، بو ئه‌وه‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی ئیشیان پشت لی‌گرتنی کورده‌کانه‌ ناشکرانه‌بن . که پاشه‌نگه‌که گه‌یشه جوگه‌ئیک ده‌بوا‌یه لی‌په‌رینه‌وه تا رینگه‌ی خوی به‌ره‌و به‌رزایی به‌که بیری ، کورده‌کان به‌ردی گه‌وره گه‌وره‌یان گلۆر ده‌کرده‌وه که هه‌نده گه‌وره بوون پر به‌ عه‌ره‌بانه‌ئیک بوون ، له‌به‌ر ئه‌وه نزیک بوونه‌وه له راره‌وه‌که تا بلخی زه‌حمه‌ت و گران بوو ، که ده هه‌زار سه‌ریازه‌که دینیان که عملیات له یه‌ک لا ناکریت ، هه‌ولیان بو شونیی تر دار به‌ راستی به‌رده‌وام بوون ، هه‌تاکر شه‌و داها‌ت ، وه‌که وایان زانی که پاشه‌کشیان دیارنی به ، بو شینو خواردن گه‌رانه‌وه ، له‌ناو پاشه‌نگه‌که هی وا هه‌بوو ته‌نانه‌ت نانی به‌یانشی نه‌خوارد بوو ، به‌لام کورده‌کان به‌رده‌وام به‌ دریزایی شه‌و به‌ردیان گلۆر ده‌کرده‌وه گرم و هو‌ری ده‌هات .

له نیوه‌شه‌ودا ریک که‌وتن و له‌گه‌ل گه‌ردی به‌یانی گه‌ردبوونه‌وه و کش و سات به‌ره‌و دۆژمن چوون ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که تم بوو نه‌یینران ، و له کورده‌کان نزیک بوونه‌وه ، به‌لام هه‌ر که به‌کریان به‌دی کرد ده‌نگ و

هاواری شه‌ر به‌رز بووه کورده‌کان رینگه‌که‌یان چۆل کردو رایان کردو ژماره‌ییکی که‌میان لی‌ کوژرا چونکه مرو‌فی خوش به‌زبوون .

که فریسوفنس گوی له شه‌پوور بوو به‌که‌سه‌ر هه‌رشیان بو سه‌ر لوته‌کی چیاکه بردو هه‌ندی سه‌رکرده به‌ره‌و رینگه‌ی تر چوون که بی خوستی که‌م له‌سه‌ر بوو ، نه‌وانه زوو شونیی خویان گرت ، زه‌ینه‌فون له‌گه‌ل پاشه‌نگه‌که‌دا هه‌مان رینگه‌کی گرت به‌ر که پشه‌نگه‌که بریووی ، چونکه بو چواربی بار پیارویشتی ئاسان تر بوو ، نیوه‌ی تری پیاره‌کانی له پاشه‌نگی چواربی به‌کان دانابوو ، که پیشکه‌وتن گه‌یشه‌ئیک که به‌سه‌ر رینگه‌که‌ی دا ده‌نۆری ، دینیان دۆژمنی به‌سه‌ره‌وه‌به‌و خوی لی‌ دا نووساندووه‌و قایم کردووه . له‌و حاله‌ته ده‌بوا‌یه یا لوته‌که‌یان بی چۆل بکه‌ن یاخود له گریکه‌کان داده‌پرین . نه‌وان ده‌یان توانی به‌و رینگه‌به‌دا برۆن که نه‌وانی تر گرتبوویان ، به‌لام ئه‌و رینگه‌که‌ی تر تا‌که رینگه‌ئیک بوو که چواربی ده‌توانی بی‌ری ، پاشان بانگی نازایه‌تی نواندنیان دا ، به کومه‌لی چهند به‌تالی ئیشک هه‌لمه‌تیان برده سه‌ر لوته‌که‌که ، له هه‌موو لایه‌ک هه‌رشیان نه‌برد به‌لکو رینگه‌یان بی‌دان ئه‌گه‌ر کورده‌کان وستیان رابکه‌ن ، له کاتی به سه‌رکه‌وتن دا هه‌ر به‌که چاکترین رینگه‌ی دوزی به‌وه ، دانیشه‌نده‌کان تیربارانیان کردن و به‌رده‌بارانیان کردن ، به‌لام که نزیک بوونه‌وه له هه‌رش بردن دا به‌رده‌وام نه‌بوون ، له نه‌نجام دا شونینه‌که‌یان به‌جی هه‌شت و رایان کرد .

که گریکه‌کان ئه‌و چیا‌یه‌یان بری ، سه‌یریان کرد شاخه‌کی تریان له‌پیشه‌و دۆژمن خوی لی‌ دا قایم کردووه ، بریاریان دا په‌لاماری ئه‌ویش به‌دن ، به‌لام زه‌ینه‌فون ده‌رکی به‌وه کرد ئه‌گه‌ر چیا‌ی به‌که‌م بی پسه‌وان به‌جی به‌یلن ، دۆژمن ده‌گرته‌وه‌و که ولاحی

باری پیدا دهروات هپرسی ده برینه سهر، قه تاری کاروانه که دوورودریژ بوو، له بهر نهوه هردوو نه فسه ری سه. نه فسه که «سینسودوروس» و «نارخاجوراس» ی لی به جی هیشتن و زینه فونیش نهوی که مابوون به رهو شاخه که ی تری بردن.

هیشتا چیا یکی تر مابوو لهوی تر رهق تر بوو ده بوا به بگیری، وا دیاره که گریکه کان لی نزیك بوونه وه دانیشمه نده کان بی شه پرکردن چولیان کرد، هم کاره سهری هموو که سبکی سو پماندو وای لی کردن که لهو باوه پردا بن نهوانه له وترسه چولیان کردوه نه وه که گه مارو بلرین و شهت و پست بکرین، له راستی دا گریکه کان شتیکی تریان بینی، له سهر لوتکه که وه دیتیان کرده کان له خوار ریگه که وه «دولته که وه» هم موویان ده ره برین و په لاماری پاشه نگه که بیان دا.

زهینه فون له گه ل چند که سبکی ته من که متر به سهر لوتکه که کهوت و فرمانی به وانی تر دا که له سهر خو برتون تا ده سته کانی تری پاشه نگه که پی بان بگن و ناگاداری کردن که به چه که وه له سهر زهوی سبکی ته ختایی بو ستن نهوی که مینک له دولته که دا دهرون، نهو حله «نارخاجوراس» هات و پی گوت که پی اوه کانی له چیا که دا رامالران و «سینسودوروس» و «نه مفیکراتس» و نه وانی له گه لیان دا بوون گشتیان کوژران چونکه نه بیان ویرا بازده نه سهر خوار تاشه به رده که وه به پاشه نگه بگن، که کرده کان هم سهر که وتنه بیان به دی هینا، له سهر لوتکه ی به رامبر چیا که ی سی هم ده رکه وتن، زینه فون به هو ی وه رگریکه که وه پی گوتن که پیش نیازی شه پر اگرتن ده کات و دا وای به ده سته وه دانی کوژراوه کان ده کات، نه وانیش وه لامیان دانه وه که لاشه کانیان

پی ده دهنه وه به مهر جی گریکه کان ماله کانیان نه سووینن. زینه فون به وه رازی بوو. کاتی که هم گفتوگوه له نارادابوو هموو خه لکی ناوچه که رزانه سهر چیا که ره که گریکه کان له چیا که دا شو بر بوونه وه به رهو لای نه وانه ی به چه که وه وستابوون، دوژمن به ژماره بیکی بی شومارو ده نگیکی به ترس په لاماریان دان و له کن لوتکه ی نهو چیا به ی که زینه فون لیوه ی شو برده بووه کرده کان ده ستیان کرد به غلور کرده وه ی به رد، قاجی پی او تکیان شکاندو، نهوی که قه لغانه که ی زینه فونی هه ل گرت سو رای کردو قه لغانه که ی له گه ل خو ی برد، نهوسا سهری که ی گریکه کان هم مووی گرد بوونه وه شو تکیان کرد به سو یا که و کومه لیک خانووی به ئیسراحت و زور خوراکیان بینی، ههروه ها شهراب زور بوو به لام له سهر دابی به گه چ سهر گبراریان ناخنی بوو. کوژراوه کانیان درایه وه ده ست و نیژران. رژی دووم بی ری نیشاده ر ریگه بیان گرت بهر، دوژمن له پشته وه په لاماری دان و ویستی نه به لی به هیچ ریچکه بیکی ته نگه به ردا تیهرن و ده سله لاتی خوربان به سهر دا به سپین. له روشتن دا گریکه کان تووشی چندین په لامارو سهختی و دژوار بوون، له بهر نهوه ههول و ته قه لای یکی زوریان ده دا که له بهر زای دا برتون و له نشیودا نه بن نهوه که کرده کان به سهریان دا زال بن. بویه به ورپیگایانه دا دهروشتن که لیان دوور بوون، چونکه چه که کانیان ته نیا تیروکه وان و قوچه قانی نه بوو، به لکو تیرها ویژی هیجگار کارامه و شاره زابیون، که وانه کانیان دریژی له نیوان چوار پینج پی ده بوو، تیره کانیس له سی پی دریژتر بوون. له کاتی تیرها ریشتن دا پی چه بیان ده برده پینش و کوتیای خواره وه ی که وانه که ی له سهر گیر ده بوو نهوسا

ژئیه که بیان راده کیشا تیره کانیان قه لغان و زرئیان
دهسه

گوزه رکردن به ره و نه رمینیا:

پاش نه وهی له دهست کورده کان خوئان دهر باز کرد،
لهو دئییانهی پروویان له پروویاری دیجله به سوپاگای
خوئان لی داکوتا، نهو شوینهش سنووریک له نیوان
«نهرمینیا» و «کوردستان» پیک دینی، نالیره دا گریکه کان
حهسانه وه، دلشادیشن به وهی که ناو نیشته وه،
پروویاره که نزیکه ی نیومیل و زیاتر له چیاکانی
کوردستان دوور بوو، له بهر نه وه که لیره دا مانه وه هتا
بلیسی گوشاد بوون، نازووخه زووره، به زوری لهو
هیلاکی و ماندوویی و چهرمه سهری به دهوان که
به تووشیانه وه هاتبوون، چونکه به رده وام ماوهی
هفته بیک خهریکی شه رکردن بوون له کاتی
تیه ربوویان به ههریمی کورده کان دا، که تیایدا زیاتر
دووجاری شهرو ناخوشی هاتن له وهی که به رهنگاری
«پاشا ونیسافر نوس» بوون، له بهر نه وه بیری دهر باز بوون
لهو ههموو پرووداوانه وای لی کردن که خه ویککی باش
بخهون.

لیسه دا ده وهستین و باسی نهرمه ن و ماردینی و
کلدانیه کان ناکه یین که نه لقه له گوئی نورو نتاس و
نهر توخاس بوون، چونکه ههر پرووداویک بووه شتیکی
سهره کی نه بووه، ههر چه نده که کورده کان کوئیان نه داو
به داوی یونسانی به کان که وتن که ویستیان له دیجله
پهر نه وه، وه کو دیتیان ناو تا سنگیان دئی، نه یان توانی
له ناوه که بدن و خوئان رابگرن، چونکه ته ورمی
ناوه که توندوئیژ بوو، ههر وه ها گهر به کی دهستی بخاته

سهر سهری بو به رگری کردن له خوئی نه وه ته نیسا بو
خوئیا راستن بووه له تیرو هاوئیژ راوی تر، له بهر نه وه
کشانه وه له سهر که ناری پروویاره که خیه ویتیان لی ههل دا
پاش نه وه سهر یان کرد چه ند کومه له کوردیکی زوری
چه کدار گرد بوونه ته وه و سهر لوتکه ی چیاکه یان گرتوه،
نهو حله گریکه کان ههستیان به ناو میدی بیککی گه وره
کرد، نهو سهختی و گرانی به یان تیینی کرد نه گهر له
پروویاره که بدن، ههر وه ها نهو سهر بازه ناماده بووانه یان
تیینی کردن که ریگه ی پهرینه وه یان لی ده گرن، له بهر
نه وه نهو رۆژ و شه وه مانه وه نه یان ده زانی چ بکه ن.
زه بنه فون خه وینیکی بینی که خوئی کوت کراوه، به لام
کوتکه که له خوئیه وه پچراو خوئی به سهر به ست و به ره لالا
بینی و ههستی به دنیسایی کرد که بارو دۆخیان به ره و
باشی ده چیت. پاش ماوه بیک دهستیان کرد به
رویشن و که کورده کان دیتیان که کاروانی که لویه ل
که می ماوه، له نه نجامی نه مه وه دهستیان کرد به تیر
باران و قوچ قانی هاویشتی بو گریکه کان، نه نانه ت که
له ناوه که ش ده پهرینه وه هه ندیکیان به تیری کورده کان
پربندار بوون، هه تاوه کو له ناوه که پهرینه وه له دهست
کورده به رگری که ره کان دهر باز بوون و هه تا کو پی یان
نایه خاکی نهرمه ستان لاپه پهری بیککی تر کرایه وه له
پرووداوی تر که نیمه لیره دا لی نادوین و تا تیره و
ده وهستین.

نه نجام:

۱ - نهوی به وردی نه م کتیه بخوئیشه وه بوی
دهر ده که نی که زه بنه فون وه ک سهر بازیک له گهل ده
هزار گریکه که نه بووه، به لکو مرو فیککی زیرو

رۆشئیر بووه، جگه له مه بهستی دهسکهوتنی مادی که چۆنه ریزی لهشکری کۆرشهوه، وهک گهریده بهک و میژوونوسیکیش به گهله سوپاکه کهوتوه.

۲ - زهینهفون ههرچهنده له نازایهتی یونانی بهکان کهم ناکاتهوه موزکی پێلێ ههله برین له باس کردنی جهنگاوه ره گریکهکان به نووسینه که بهوه دیاره، بهلام زۆر رووداویشی به دهسپاکی بهوه نووسیه.

۳ - نووسهر ههرچهنده کوردهکان، به (دوژمن) ناو دهبات، بهلام بهو پهری نازایهتی و له خو بووردن باسیان دهکات و لهو ئهشکه نهجو شه ره شق و چه ره سه ری به زۆره دهوونی که له خاکی کوردستان دوو چاری بوون.

۴ - زهینهفون ریگهی شووشه و ههمه دانی نه گرتونه بهر، واته رووی نه کردونه کوردستانی ئیران نه وهک فارسهکان زهر له سوپاکهی بدهن، ئه مه له لایهک و له لایهکی تره وه نزیك ترین ریگهی گرتوه که له ریگهی کوردستانی عیراقه وه بچینه کوردستانی تورکیاو له ویشه وه بو یونان.

۵ - ئه و به شانهی که په یوه ندی یان به کورده وه ههیه چاکترین به لگهن به دهست میژوونوسان، که کورد وهک نه ته وه ییک ههرگیز سه ر بو بیگانه شو ر ناکات و ئه و پهری قوربانی ده دات که ناوچه کهی خوی بیاریزی و ناهیلنی بیگانه ولاته کهی پێ شیل بکات.

۶ - ههرچهنده که گریکهکان چهک و جبه خانه یان له کورده چیا یی به کان تازه تر و بالاتر بووه و نه خشی

جهنگی و سه ربازی ریك و پیکیان په یه ره و کردوه، به لام جهنگاوه رانی کورد کاریکی وایان پێ کردوون که با به دهواری شری نه کردی.

۷ - زهینهفون توشی هه له ییکی میژووی بووه که میلدی سه کانی به فارس ناو بردوه، که چی نه ژادو ره سه نی کورد میلدی به کانن.

۸ - کوردهکان سه ربان بو پاشاکانی فارس شو ر نه کردوه و بهرگریان له ناوچه ی خو یان کردوه و چیا گهردن که شهکان بوونه ته قه لانی سهخت و قایم بو خو یاراستن و بهرگه گرتن و بهرگری کردن.

۹ - زهینهفون پێ له جهرگی خوی دهنا که باسی نازایهتی کوردهکان دهکات که چون رو به رووی لهشکره کهی بوونه وه زهبری خو یان وه شانندو زو ریان لێ کوشتن، ئه م دان پیا نهش باوه رنامه ییکی میژووی گه شه له میژووی پر شانازی گه لی کوردمان.

له راستی دا زهینهفون ئیوی کوردی به شیوه ی ئه مرۆی، یانی (کورد) نه هیناوه، به لکو ناوی (که ر دوخوی) بردوه، به لام له ئیو ئه و کتیبه ی، که به زمانی عه ره بی و هیندیك وه رگیرانی شی به زمانی ئینگلیزی بلاو - بوته وه ئه م ناوانه ی وه کو زه نه فون له به ره مه که ی دا باسیان دهکات وایان ناو نه بردوون به لکو به شیوه ی ئه مرۆ ناویان هیناون، بر وانه:

ئانا باسیس، کیتی (۴)، تیکسته یونانی که ی.

(رۆشئیری نوی)

حملة العشرة آلاف

كمال غمبار

« الحملة على فارس »

قصة زحف رينور على بلاد فارس

وبلاد فارس وبيزنطة والاناضول ذات قدر واف من
الوضوح وممتعة فهي في حد ذاتها سجل حافل
بالمجازفة والمهارة العسكرية ولذا فان كتاب (حملة
العشرة آلاف) تعتبر من الكتب التاريخية القيمة ونال
الكتاب شهرة واسعة، فيذكر المؤرخ مثلاً بأن
مجموعة من الناس سمعوا عن ذلك الزحف
الاغريقي الذي جاء من الاناضول الى العراق، وفي
معركة لم تستمر اكثر من ساعة قتل فيها كورش وأبيد
جيشه الذي كان قومه نحو عشرة الاف محارب .
واصل الاغريق تغلغلهم في براري آشور وجبال قرد
وأرمينيا وبلغوا قلعة (ماد) وعبروا الجداول والانهار
ووصلوا مدينة مزدهرة اسمها (سيتاس) التي تبعد نحو
ميل من نهر دجلة ثم دخلوا موطن كورش واحتلوا
أراضيهم وبلادهم، يصف الكتاب بدقة رحي
الممارك التي دارت في تلك البلاد وحالة جيوشها

وبعدها يتحدث الكتاب عن غدر تيسافرنوس من قبل
كليرخوز الذي كان يتظاهر بالمحبة والمودة له وقُضي
عليه وعلى عدد من قادة الاغريق الذين اتهموا
بالتآمر مو كورش وضربت اعناقهم،

يصف المؤرخ المذكور مسار تلك الحملة والتي ترجمها
يعقوب افرام منصور عن الانكليزية الى اللغة العربية بشكل
مفصل ويتحدث بأمانة ودقة عن الظروف القاسية المريرة
التي اجتازتها ومن خلالها واثناء مرورها بأرض كردستان
المقاومة العنيفة من قبل الاكراد القاطنين في مناطق الجبال
حيث استخدموا النبال والمقاليع والسهام واحذثوا فيهم
اصابات بليغة وتكبد الاغريق خسائر فادحة .

لقد تناولنا في عرضنا للكتاب الجوانب التي تتعلق بالکرد
وحاولنا التواء ضربه كثيف عن المعارك التي دارت رحاها بين
الجيش اليوناني والاكراد . يصف زتيون في كتابه هذا كيف
ان الاكراد لم يخضعوا للماهل الفارسي وقد ورد في سياق
حديثه : «ان هؤلاء القوم يقطنون الجبال ، وانهم بواسل
جداً ، وغير خاضعين للماهل ، والحقيقة ان جيشاً ملكياً ،
قوامه مئة وعشرون ألفاً ، غزا مرة ديارهم ، فلم يعد منهم فرد
واحد بسبب وعورة الارض التي وجب عليهم ان يوغلوا فيها»

والجددير بالذكر ان هذا الكتاب يتناول حقبة هامة جديدة
باهتمام المؤرخ ورجال التاريخ تعود الى القرن الخامس قبل
الميلاد سجل فيها المؤرخ ذلك الحدث التاريخي تسجيلاً
مفصلاً ، ويقدر مايعني شعبنا الكردي في تلك الفترة تناولنا
مايمت بصلة بشعبنا لأهمية الكتاب تاريخياً وجغرافياً ولما
فيه من وصف احوال البلاد الاجتماعية والاقتصادية ،
ولاننسى بأن هذا السفر فتح نافذة واسعة امام اليونان فاطلوا
منها على حضارات الشرق القديم ، ولعله من جملة الحوافز
لتوسع الاسكندر المقدوني نحو بلدان الشرق القديم .

ROSHINBIRY NWE
QUARTERLY MAGAZINE
FOR STUDIES AND RESEARCHES
PUBLISHED BY: THE KURDISH
CULTURAL AND PUBLISHING HOUSE
MINISTRY OF CULTURE AND
INFORMATLON
BAGHDAD - IRAQ

روشنبیری نوی
مجلة فصلية تعنى بالدراسات
تصدر عن: دار الثقافة والنشر الكردية
وزارة الثقافة والاعلام
بغداد

رئيس مجلس الادارة ورئيس التحرير

مصالح مصطفى الجلالی

هيئة التحرير

د. كردستان موکریانی نائب رئيس التحرير

د. كامل البصير

عبدالرزاق ييمار

د. جمال رشيد

صلاح سعدالله

غفور ميرزا كريم

د. محسن محمد حسين

د. أمين على موناچی

فؤاد حمه خورشيد

ناونیشان: دار الثقافة والنشر الكردية

الوزيرية - قرب المعهد القضائي

تلفون ٤٢٥١٨٤٦ بدالة (٤) خطوط

ص. ب ١٤٠١٦

نرخى سالانهى ٤ دينار

نرخى ٦٠٠ فلسه

دار الحریة للطبعة

